

ଜାତୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦିବସ

ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ

ପ୍ରଥମ -

ଦ୍ୱିତୀୟ -

ତୃତୀୟ -

ଚତୁର୍ଥ -

ପଞ୍ଚମ -

ଆଜିର ଦିନ ହେଉଛି ଜାତୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦିବସ ।
ଏହି ଦିନକୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ ।
ଆଜିର ଦିନ ହେଉଛି ଜାତୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦିବସ ।
ଏହି ଦିନକୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ ।

ଶ୍ରୀ

ଆଜିର ଦିନ ହେଉଛି ଜାତୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦିବସ ।
ଏହି ଦିନକୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ ।

ଆଜିର ଦିନ ହେଉଛି ଜାତୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦିବସ ।
ଏହି ଦିନକୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ ।

ଆଜିର ଦିନ ହେଉଛି ଜାତୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦିବସ ।
ଏହି ଦିନକୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ ।

ଆଜିର ଦିନ ହେଉଛି ଜାତୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦିବସ ।
ଏହି ଦିନକୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ ।

भैषज्यरत्नावली ।

श्रीमद् गोविन्ददासविद्यारहः कृत भैषज्यरत्नावलीमवलम्ब्य
चरकः सुश्रुतः वाग्भटः चारीत भावप्रकाश आहः धर
चक्रदत्त रसेन्द्रचिन्तामणि प्रभृति ग्रन्थेभ्यः ।

पञ्चावधिचिकित्सासम्प्रदायसहितैः चिकित्सा-तत्वा-

बुद्धिद्विज्ञानादि पञ्चग्रन्थेभ्यः ।

श्रीविनोदलाल सेनगुप्त कविराजेन

संस्कृतीता प्रकाशिता च ।

VAISHAJYARATNAVALI

A WELL-KNOWN SANSKRIT TREATISE ON

PRACTICAL THERAPEUTICS.

EDITED AND PUBLISHED BY

KAVIRAJ BINOD LAL SEN

(Author of *Ayur-veda Vijnana*, *Aryagriha Chikitsa* &c. and
Examiner of Hindu system of medicine, Punjab University)

No. 146, Lower Chitpore Road, Calcutta.

CALCUTTA.

Printed by Uday Churn Pal, at the New Valmiki Press,

No. 39, Shubharam Das Lane.

Price Rs 4.

To be had from Kaviraj Binod Lal Sen.

Bookhana, Calcutta.

प्रतर्कीकरणम् ।

विन्दु र. होवा. प्यरवाली यद्यपि सहे. प
 पविशेषेण निजस्वमिय निमित्त महन्ति किन्मिष
 ।द्रता मे - रजावली के जीवन्मन शिष्य कोशलेन नय
 पातादपणन अनुक्तचर भवजाति कथमेन च सम्यग्मि
 ।इव जाता । अतीव कश्चिद. मद्रणा नुनदन. मप
 ।वभा. ति स दण्ड. शिष्य यद्य द
 ।स्य मद्रणा. द. शिष्ये. द. ।

श्रीविनोदलाल सिनगुप्त विराज

विज्ञापनम् ।

।। गामौद वर्त्तमान कालापेक्षया शताधिक समा-
 षडकुलचन्द्राभिषक् गिरामणिगीविन्ददास विगार-
 ।। कश्चित् भूमीः । तेन महात्मना चरक मुमुक्षु-
 रमेन्द्रचित्तामणि प्रभृतिभ्यो नानागुर्वेद ग्रन्थेभ्यो
 ।। भूतस्य षडृत्य भैषज्यरत्नावली नाम संग्रहो
 ।। ततश्चेयं भैषज्यरत्नावली वङ्गजनपदवासि-
 षण्णो रत्नावलीव स्त्री स्त्री कण्ठे सादरं
 यत्किञ्चिदपि नानागुर्वेद विचक्षणाः सुभिपक्ष-
 चिक्षित्ताकुशल आसन् । तथाच या सुधियामपि
 सुखं करो अभूत् । तामिमां भैषज्यरत्नावली मन्त्रस्व-
 षण्णभि रभिनव भैषज्यरत्नावली प्रकाशिता (इत पूर्व-
 ज्यः वङ्गानुवाद सहिता च मुद्रिता) । यद्यप्यस्या-
 संग्रहस्य भैषज्यरत्नावलीति आख्या विहिता पर-
 म्भूतं भूल भैषज्यरत्नावलीनोऽतिरिक्ता विविधाः
 गणनयो विषया निहिताः कालमहिम्ना यद्यत्कर्मादिक-
 मानवानां नोपयुक्तं नवा सुखकरं तत्तत्परि-
 तथास्माकं पुरुषपरम्पराया व्यवहृतान्यन्मा-
 वक्तृतान्यतीव सफलप्रदान्याश्लेषनिवर्त्तकानि
 भेषजानि विविधानि च कर्माणि विवृतानि ।

वरुणं हि शत्रुं प्रवन्धनं निवन्धनेऽस्माभिर्भूयान् शमः
 कृतः एतस्य गुणदोषविचारे हेम्नोवक्त्राविव विव-
 र्णः ।

ये हैतदवश्यं वाच्यं ज्ञानवतां वरस्य सुगभीरुधियः
 दास्युधेः पारदृश्रयो यशसोज्ज्वलीकर्मदिश्रण्डस्य
 शिखरकशिरोमणेः पूज्यपादस्य पिष्टव्यदेवस्य श्रीश
 शोभुक्तचन्द्रकिशोरसेनगुप्तकविराजस्य श्रीचरणप्रसा-
 दसेन मन्त्रिन् दुरुहे कर्मणि लब्धसिद्धिः शिखरः
 शिवशैल्यो कल्याणावाप्तिर्जगति प्रसिद्धेव अतिशय-
 किञ्चिदर्थो न । अतः परं कृतञ्च हृदयेन मया सादर-
 श्रद्धां स्वीक्रियते मम चिरमित्रेन आयुर्वेदविचक्षण-
 योनेन विदुषा श्रीमता योगीन्द्रकुमारमिश्रजा

प्रदेन एतत् प्रवन्धनं निवन्धने महान् शमः कृतः ।
 शिवशैल्योऽसौ महात्मा चिराय मम स्मरणे
 १ अलमति विस्तरेणेति । १८६८

श्रीविनोदलालसेनगुप्तकविराजः ।

विधिः ।

पृष्ठाङ्कः ।

भाजन्ये तदितरस्मिंश्च ज्वरे पथ्यादि	८
चक्षुष्याहारव्यवस्था	८
शेषाणि पञ्चनानि	१०
शरीरतरुणादि भेदः	१०
चक्षुष्याय प्रयोग विधिः	१०
चक्षुष्यता लक्षणम्	११
चक्षुष्योवन विधिः	१२
चक्षुष्य मा विधिः	१२

चक्षुष्य ज्वरे

चक्षुष्य टोलम् १२

चक्षुष्य तक ज्वरे ।

चक्षुष्य दिः का १२

पित्तज्वरे ।

चक्षुष्येन कायः	१३
चक्षुष्य दिः कायः	१३
चक्षुष्य कर्करा	१३
चक्षुष्य कित्ता	१३

कफज्वरे ।

चक्षुष्य दिः कायः	१३
चक्षुष्य कार कायः	१४
चक्षुष्य द्रावलेहिका	१४
चक्षुष्य पिली	१४

विषयः ।

पृष्ठाङ्कः ।

वातपैत्तिक ज्वरे ।

नवाङ्गः काथः	१४
गुडूच्यादिः	१४
वृद्धद गुडूच्यादि	१४
घनचन्दनादिः	१५
मुस्तादिः	१५

पित्तक्षी भज्वरे ।

अमृताष्टकः	१५
कण्टकार्यादिः	१५

वातक्षी भज्वरे ।

स्वेदविधिः	१५
पञ्चकोल	१६
आरग्वधादिः	१६
क्षुद्रादिः	१६
दशमूलौ काथः	१७

सान्निपातिके ज्वरे ।

लङ्घनम्	१७
स्वेदः	१७
नस्यम्	१८
निष्ठीवनम्	१८
अवलेहः	१८
अष्टाङ्गावलेहिका	१८
अञ्जनम्	१८

विषयः ।	पृष्ठाङ्कः ।
दशमूलम्	१८
चतुर्दशाङ्गः काथः	१८
भूनिस्वद्यष्टादशाङ्गः	२०
वृहत् कट्फलादिः	२०
कारव्यादिः	२०
ह्रिंहणादि निषेधः पुरातन घृताभ्यङ्ग विधिय	२०
स्वेदोद्गमे विधिः	२१
कर्णमूलशोथ चिकित्सा	२१

जीर्णज्वरादौ ।

निदिग्धिकादिः	२१
अपरे प्रयोगस्थ	२२
प्लोहज्वरे निदिग्धिकादिः	२२
अपरे प्रयोगस्थ	२२
महोषधादिः	२३
उशीरादिः	२३
पटोलादिः	२३
चातुर्थके वासादिः	२२
महाबलादिः	२३
रात्रिज्वरे गुडूच्यादिः	२४
सुस्तादिः	२३
मधुकादिः	२४
स्रव्यभार्ग्यादिः	२४
भार्ग्यादिः	२४

विषयः ।	पृष्ठाङ्कः ।
वृहद्भार्यादिः	२५
दास्यादिः	२५
दाव्यादिः	२५
मूलिकाधारणादयः प्रयोगाः	२६
धूपप्रयोगः	२७
नस्यम्	२७

तृतीयके चातुर्थकं च ।

विशेष विधिः	२८
अष्टाङ्गधूपः	२८
अपराजित धूपः	२८
मार्हेश्वर धूपः	३०
ज्वरेष्टादिपान व्यवस्था	३०
पथ्यानिमांसानि	३०
लेहपाकस्य साधारणा विधिः	३१
तिलतैलमूर्च्छा	३१
कटुतैलमूर्च्छा	३१
परण्डितैलमूर्च्छा	३१
घृतमूर्च्छाविधिः	३२
काथादीनां परिभाषानियमः	३२
पिप्पल्याद्यं घृतम्	३२
स्नेहादीनां पाके कालनियमः	३३
पाकसिद्धौ लक्षणम्	३३
चीरषट्पलकं घृतम्	३३

विषयः ।

पृष्ठाङ्कः ।

दशमूलषट्पलकं घृतम्	...	३३
ज्वरेशोधनादि विधिः	...	३३
दुग्धप्रकरणम्	...	३४
क्षीरपाकविधिः	...	३४
सुदर्शनचूर्णम्	...	३५
ज्वरभैरवचूर्णम्	...	३५
ज्वरनागमयूरचूर्णम्	...	३७
तैलप्रकरणम्	...	३८
अङ्गारकतैलम्	...	३८
वृहदङ्गारकतैलम्	...	३८
लाक्षादितैलग	...	३८
महालाक्षादितैलम्	...	३८
कटुरतैलम्	...	३९
वृहत्कटुरतैलम्	...	३९
वृहत् पिप्पल्याद्यं तैलग	...	४०
शिरोवेदनायां क्षुद्रप्रयोगः	...	४१
आगन्तुज्वरचिकित्सा	...	४१
ज्वरमुक्तेरनन्तरं निषिद्धानि	...	४१
ज्वरमुक्तेर्लक्षणम्	...	४१

नवज्वरादौ रसप्रयोगः ।

हिङ्गु, लेखरी रसः	...	४२
शोतभञ्जी रसः	...	४२
तक्षज्वरारिः	...	४२

विषयः ।	पृष्ठाङ्कः ।
नवज्वरेभसिंहः	४३
त्रिपुरभैरवः	४३
ज्वरधूमकेतुः	४४
श्रीमृत्युञ्जयः	४४
श्रीराम रसः	४५
नवत्तराष्ट्रशः	४५
प्रचण्डरसः	४५
वैद्यनाथ वटी	४५
अग्निकुमारः	४६
रत्नगिरिः	४६
प्रतापमात्तण्डः	४७
चण्डेश्वरः	४७
उदकमञ्जरी रसः	४७
अचिन्त्यशक्तिः	४८

साक्षिधातिकज्वरादी ।

मोहान्धसूयो रसः	४८
कुलवधः	४८
सौभाग्य वटी	४८
श्रीवेताल रसः	५०
चक्री	५०
चक्री	५०
ब्रह्मरन्ध्ररसः	५०
आनन्दभैरवो वटी	५१

विषयः ।	पृष्ठाङ्कः ।
मृतीयापनी रसः	५१
मृतसञ्जीवनः	५१
सन्निपातभैरवः	५२
सूचिकाभरणः	५३
सूचिकाभरणः	५३
वृद्धत सूचिकाभरणः	५३
पानीयवटिका	५४
सिद्धफला पानीयवटिका	५५
चिन्तामणिः	५७
रसरजिन्दः	५८
सपित्त रसप्रयोगादनन्तरं शीतक्रीयाया	
आवश्यकत्वम्	५८
पञ्चवक्त्ररसः	५८
सन्निपातमृत्यु	५८
चिन्तामणिः	५८
अर्धोर नृसिंहः	६०
प्रतापनपनः	६०
प्राणेश्वरः	६१
सन्निपातभैरवः	६१
सन्निपातभैरवः	६२
मृत्युञ्जयः	६२
श्रीसन्निपातमृत्युञ्जयः	६३
प्रभाकरः	६४

विषयः ।

पृष्ठाङ्कः ।

सन्निपातज्वरादौ ।

कालाग्निभैरवः	...	६४
त्रैलोक्यचिन्तामणिः	...	६५
रमेश्वरः	...	६६
बडवानलः	...	६६
अर्कमूर्ति स्विदोषदावानलस्य	...	६७
विदोषदावानलकालमेघः	...	६८
श्रीप्रतापलङ्केश्वरः	...	६८
कफकेतुः	...	७१
कफकेतुः	...	७१
श्लेष्मकालानलः	...	७१
स्वल्पकस्तूरीभैरवः	...	७२
बृहत् कस्तूरीभैरवः	...	७२
श्रीकालानलः	...	७३
धृतसञ्जीवनी	...	७३
सृग्भेदासवः	...	७४

मध्यज्वरादौ ।

ज्वरमातङ्गकेगरी	...	७४
ज्वरमुरारिः	...	७५
श्रीज्वरमुरारिः	...	७६
ज्वरकेयूरी	...	७६
ज्वरभैरवः	...	७६
विजयधरः	...	७६

विषयः ।	पृष्ठाङ्कः ।
पञ्चाननः	७७
चन्द्रशेखरः	७७
अर्धनारीश्वरः	७८
मृतसञ्जीवनः	७८
योरसराजः	७८
मृद्राघाटकः	७८
शोतारिः	८०
पर्णखण्डेश्वरः	८०
श्रीतभञ्जी	८०
स्वल्पज्वराङ्क, यः	८१
मध्यमज्वराङ्क, यः	८१
सर्वज्वराङ्क, यः	८१
हृहज्वराङ्क, यः	८२
ज्वराङ्क, यः	८३
चिन्तामणिः	८३
त्रयाहिकारिः	८३
चातुर्थकारिः	८४
विश्वेश्वरः	८४
विक्रमकेशरी	८४
ज्वरकालकेतुः	८५
त्रिपुरारिः	८५
मेघनादः	८५
श्रीतारिः	८६

। पथः ।	शृङ्गाः ।
सच्छन्दभैरवः	... ८६
ज्वरारिः	... ८७
मध्यज्वरादी ।	
ज्वराग्निः	... ८७
ज्वरान्तकः	... ८७
श्रीजयमङ्गलः	... ८८
ज्वरकुञ्जरपारीन्द्रः	... ८८
विद्यावक्त्रभः	... ८८
श्रीतारिः	... ८९
ज्वरशूलहरः	... ८९
षडाननः	... ९१
कल्पतरुः	... ९१
तालाङ्कः	... ९२
ज्वरार्थभ्रम्	... ९२
जीवनानन्दाभ्रम्	... ९३
चन्दनादि लोहम्	... ९३
वसन्तमालती	... ९४
क्षेमशैलेन्द्रः	... ९४
लक्ष्मीविप्लासः	... ९५
विषमज्वरान्तकलीहः	... ९६
विषमज्वरान्तकलीहः (पटपक.)	... ९७
सर्वज्वरहरलीहम्	... ९८
हृदयसर्वज्वरहरलीहम्	... ९८

विषयः ।	पृष्ठाङ्कः ।
वृहत् सर्वज्वरहरलौहम्	८८
गन्धककज्जलीविधिः	१००
मकरध्वजः	१०१
लोहासवः	१०१
अमृतारिष्टः	१०२
किरातादितैलम्	१०२
वृहत् किरातादितैलम्	१०३
ज्वरबलिः	१०४
नक्षत्रफलम्	१०५
सूर्यार्घदानविधिः	१०६
माहेश्वरकषचम्	१०७
ज्वरमुक्तस्य लक्षणम्	११०
आरोग्यज्ञानविधिः	१११

ज्वरातोसाराधिकारः ।

ज्वरातोसारस्य लक्षणम्	११२
तस्यचिकित्साविधिः	११२
झीवेरादिः काथः	११२
उशीगादिः	११२
गुडः, च्यादिः	११३
पञ्चमूल्यादिः	११३
वृहत्पञ्चमूल्यादिः	११३
धन्यशुण्ठी	११४

विषयः

। पृष्ठाङ्कः ।

विश्वपञ्चकम्	११४
कलिङ्गादिगुडिका	११४
व्योषादि चूर्णम्	११४
बृहत् कुटजावलेहः	११५
बृहत् कुटजावलेहः	११५
रसप्रयोगः	११६
सिद्धप्राणेश्वरः	११६
कनकसुन्दरः	११७
शगनसुन्दरः	११७
कनकप्रभावटी	.	.	.	११७

लोहयुक्तद्विकारः ।

यमानिकादिचूर्णम्	११८
कतिपयक्षुद्रप्रयोगाः	११८
अर्कलयणम्	११८
अन्ये च प्रयोगाः	११८
माणिक्यादिगुडिका	११८
बृहन्नाभकादिगुडिका	१२०
विषत्रकादिलोहम्	१२०
अभयचणम्	१२१
गुडिका	१२२
गुडिकादिचूर्णम्	१२२
विष्णुकी	१२३
द्विकारप्रयोगोद्यतम्	१२३

विषयः ।	पृष्ठाङ्कः ।
पिप्पलीष्टतम्	१२३
चित्रकष्टतम्	१२३
रोहीतकष्टतम्	१२४
भहारोहीतकष्टतम्	१२५
श्रीहारौरसः	१२५
वासुकिभूषणः	१२६
विद्याधरः	१२६
रसरत्नः	१२७
श्रीहान्तकः	१२७
लोकनाथः	१२७
लोकनाथः	१२८
बृहल्लोकनाथः	१२८
रोहीतकलोहम्	१२८
यकत् श्रीहारिलोहम्	१२८
यकदरिलोहम्	१२९
महामृत्युञ्जयलोहम्	१३०
सर्वेश्वरलोहम्	१३१
यकत् श्रीहारिलोहम्	१३२
यकत् श्रीहोदरहरलोहम्	१३२
राहीतनाथः	१३३
महानावकम्	१३३
शङ्करावकम्	१३४
महानावकरसः	१३५

विषयः ।

पृष्ठाङ्कः ।

महाद्रावकरसः	१३५
महाशङ्खद्रावकः	१३७
रोहीतकारिष्टः	१३८

पाण्डूकामलाहलौमकाधिकारः ।

कर्तिपयक्षुद्रप्रयोगाः	२३६
नवायस लोहम्	१४०
त्रिकत्रयाद्यं लोहम्	१४०
वज्रवटकमण्डूरम्	१४१
पुनर्नवादिमण्डूरम्	१४१
पञ्चामृत लोहमण्डूरम्	१४२
चन्द्रसूर्यात्मको रसः	१४३
प्रानवल्लभोरसः	१४३
पञ्चाननवटी	१४४
पाण्डुसूदनोरसः	१४४
पाण्डुपञ्चाननः	१४५
त्रूषणादि मण्डूरम्	१४५
पुनर्नवातैलम्	१४६
हरिद्राद्यं घृतम्	१४६
सूर्वाद्यं घृतम्	१४६
व्योषाद्यं घृतम्	१४७
श्रान्तलीटरीरसः	१४७

शोषाधिकारः ।

शोषस्य चिकित्साविधिः	१४८
----------------------	-----	-----	-----

विषयः ।	पृष्ठाङ्कः ।
सिंहास्यादिः ...	१४८
पुनर्नवाष्टकः ...	१४८
कतिपय क्षुद्रप्रयोगाः .	१४८
माणमण्डः .	१४८
पुनर्नवादि चूर्णम् .	१४८
शोथारि चूर्णम् .	१५०
पुनर्नवादि गुग्गुलुः .	१५०
पुनर्नवादि लेहः .	१५०
शोथारि मण्डूरम् .	१५१
अग्निमुख मण्डूरम् .	१५१
रक्षाभ्रमण्डूरम् .	१५१
शुक्लमूलकाद्यं तैलम् .	१५२
वृहत् शुक्लमूलकाद्यं तैलम् .	१५२
वृहत् शुक्लमूलकाद्यं तैलम् .	१५३
शोथशार्दूलतैलम् .	१५४
पुनर्नवादि तैलम् .	१५४
पुनर्नवाद्यं घृतम् .	१५५
माणघृतम् .	१५५
त्रिनेत्राख्यो रसः ...	१५५
त्रिकट्पादिलौहम् ...	१५६
शोथारिलौहम् ...	१५६
शोथभक्षलौहम् .	१५६
शोथकालानलो रसः ...	१५७

विषयः ।	पृष्ठाङ्कः ।
शोष्णाङ्क, शीरसः	१५७
पञ्चामृतसरः	१५८
दुग्धवटी	१५८
दुग्धवटी	१५८
कल्पलतावटी	१५८
जैत्रपात्रसरः	१५८
वैद्यनाथवटी (दधिवटी)	१६०
सुधानिधिः	१६१
तक्रमण्डूरम्	१६१
तक्रवटी	१६१
कटु, कायं लौहम्	१६२
कंसहरीतकी	१६२
शीरवटिका	१६३
उदराधिकारः ।	
उदररोगस्य चिकित्साविधिः	१६३
तृप्त पथ्यादिकञ्च	१६४
सामुद्रायं चूर्णम्	१६४
विन्दुघृतम्	१६५
महाविन्दु घृतम्	१६६
नाचारघृतम्	१६६
सहस्राराचघृतम्	१६६
श्रीधैयनाद्यादेशवटिका	१६७
इच्छामिदीरसः	१६७

विषयः ।

पृष्ठाङ्कः ।

इच्छामेदीरसः	...	१६८
प्रभयावटी	...	१६८
नाराधरसः	...	१६८
इच्छामेदीरसः	...	१६८
चूलिकावटी	...	१६८
मेदिनीवटी	...	१६८
शोधोदरारिलौहम्	...	१६८
जलोदरारिरसः	...	१७०

क्लामरोगाधिकारः ।

क्लाम्नः संस्थितिः क्रियाच	...	१७१
क्लामरोगस्य त्रिदानं लक्षणञ्च	...	१७१
तस्यचिकित्सा	...	१७२
श्रम्यादिकाथः	...	१७२
सुरेन्द्रमोदकः	...	१७२
शशिशेखररसः	...	१७२
सुरेन्द्राम्रवटी	...	१७३
तत्र पथ्यादिकम्	...	१७३

मेढ्राधिकारः ।

मेदसः कर्षणानि	...	१७३
कतिपय क्षुद्रप्रयोगाः	...	१७४
व्योषाद्यगन्तुप्रयोगः	...	१७४
अमृताद्यो गुग्गुलुः	...	१७५
मवकगुग्गुलुः	...	१७५

विषयः ।	पृष्ठाङ्कः ।
लोहरसायनम्	१७५
त्रिफलाद्यं तैलम्	१७६
स्नेहदौर्गन्ध्यादिहराः कतिपय क्षुद्रप्रयोगाः ...	१७६
आमाशयरोगाधिकारः ।	
आमाशय रोगस्य लक्षणम् ..	१७८
तस्य चिकित्सा	१७८
पिप्पल्यादिः काथः ...	१७८
अमृतार्णवः ..	१७८
त्रिपुरसुन्दरी रसः ..	१७९
कुष्ठधिकारः ।	
कुष्ठे चिकित्साविधिः ,	१७९
तत्र कतिपय क्षुद्रप्रयोगाः . . .	१८०
एलादिचूर्णम्	१८०
रसेन्द्रः .	१८१
दाहाधिकारः ।	
दाहस्य चिकित्सा	१८१
दृष्ट्याधिकारः ।	
दृष्ट्यायाचिकित्सा	१८२
रक्तपित्ताधिकारः ।	
रक्तपित्तस्य चिकित्साविधिः तत्र पथ्यादिकञ्च ...	१८४
कतिपय क्षुद्रप्रयोगाः ...	१८५
उशीरादि चूर्णम् (दाहदृष्ट्यादी) ...	१८६
एलादिगुडिका	१८६

विषयः ।	पृष्ठाङ्कः
नासिकायाः शोषितस्त्रावेक्षुद्रप्रयोगाः	१८७
मैट्रात् तत्प्रवृत्तौ विधिः	१८७
कषाण्डखण्डः	१८७
वासाकुषाण्डखण्डः	१८८
वासाखण्डः	१८८
वीसाष्टतम्	१८८
दूर्वाद्यं घृतम्	१८८
ममशर्करं लौहम्	१८९
गतमूल्यादिलौहम्	१८९
खण्डकाद्यं लौहम्	१८९
रक्तपित्ताम्लकलौहम्	१८९
सुधानिधिरसः	१८९
क्षौवेराद्यं तैलम्	१८९
शैशोरासवः	१८९

अग्निमान्द्याधिकारः ।

पाचकाग्नेः सर्वथा रक्षणीयता	१८९
अग्निविक्रान्तिश्चिकित्साविधिः	१८९
सैन्धवादि चूर्णम्	१८९
हृङ्गष्टकं चूर्णम्	१८९
ब्रह्माग्निमुख चूर्णम्	१८९
हृदग्निमुखचूर्णम्	१८९
गोक्षरक्षवणम्	१८९
गामजीर्णादीनाञ्चिकित्सा	१८९

विषयः ।	पृष्ठाङ्कः ।
शङ्खवटी महाशङ्ख वटी च	२०६
शङ्खवटी	२०७
शङ्खवटी	२०७
महाशङ्खवटी	२०८
महाशङ्खवटी	२०८
कंज्यादरसः	२०८
विश्वोद्दीयकाभ्रम्	२१०
पोरभद्राभ्रकम्	२११
मुस्तकारिष्टः	२१२

अरोचकाधिकारः ।

पानत्रापीनागुरोचकानां चिकित्सा	२१३
यमातीपादधः	२१३
कलत्रं सः	२१४
तिलिङ्गीपानकम्	२१४
ज्वालना	२१५
सकंजरी	२१५

गृह्यधिकारः ।

गृह्यशिक्षाविधिः	२१६
नक्रम्य गुणाः	२१६
चित्रकगुडिका	२१६
नागराद्यं चूर्णम्	२१६
पाटाद्यं चूर्णम्	२१७
वार्त्ताकुगुडिका	२१७

विषयः ।	पृष्ठाङ्कः ।
स्वल्पगङ्गाधरचूर्णम्	२१७
मध्यम गङ्गाधरचूर्णम्	२१८
बृहन्नगङ्गाधरचूर्णम्	२१८
स्वल्पलवङ्गाद्यं चूर्णम्	२१९
बृहन्नलवङ्गाद्यं चूर्णम्	२१९
तन्मान्तरोगां बृहन्नलवङ्गाद्यं चूर्णम्	२२०
स्वल्पनायिकाचूर्णम्	२२१
बृहन्नायिका चूर्णम्	२२१
ग्रहणोशाहूलचूर्णम्	२२२
जातीफलदिचूर्णम्	२२३
जौरकाद्यं चूर्णम्	२२३
भार्कण्डेयचूर्णम्	२२४
काञ्चटावलेहः	२२४
दशमूलगुडः	२२५
बिल्वतैलम्	२२६
ग्रहणोमिहिरतैलम्	२२७
बृहद्ग्रहणोमिहिरतैलम्	२२८
दाडिमाद्यं तैलम्	२२८
मिरचाद्यं घृतम्	२२९
महाषट्पल्लवं घृतम्	२३०
स्वल्पचक्रसन्धानम्	२३०
बृहच्चक्रसन्धानम्	२३०
चाङ्गेरीघृतम्	२३१

विषयः ।	पृष्ठाङ्कः ।
कठिन्यादिपेया ..	२३१
तक्रादिष्टः ..	२३२
दिप्यत्याद्यामवः ...	२३२
आयामकाञ्चिकम	२३२
कन्याणगुडः ...	२३४
कृष्णगुडगुडकन्याणकः ,	२३४
मन्ताद्यमोदकः .	२३४
प्रोक्तामिश्रमोदकः ...	२३६
कामिश्रमोदकः .	२३७
सदनमोदकः ...	२३८
मथीमोदकः •	२३८
हृदयमोदकः ...	२३८
जीरकादिमोदकः	२४०
हृदयजीरकादिमोदकः .	२४१
अग्निकुमारमोदक	२४२
अग्निकुमारोदकः ..	२४३
ग्रहणीकपाटीरसः .	२४३
ग्रहणीकपाटीरसः .	२४४
संयहग्रहणीकपाटः ...	२४४
जातीफलाम्यावटी ...	२४५
जातीफलाम्यावटिका	२४६
ग्रहणीशार्ङ्गस्रवटिका	२४७
ग्रहणीगजेंद्रवटिका	२४८

विषयः ।	पृष्ठाङ्कः ।
महागन्धकम्	२४८
श्रीवैद्यनाथवटिका	२४९
खसर्पणवटी	२५०
अश्ववटिका	२५१
महाभ्रवटी	२५२
गीयैषवलीरसः	२५३
श्रीलुपतिवत्तभः	२५४
बृहन्नृपवत्तभः	२५५
श्रीजाल्यादि चूर्णम्	२५६
खल्यग्रहणी कपाटरसः	२५६
बृहत् यज्ञणीकपाटः	२५७
रसपर्पटी	२५७
लौहपर्पटी	२५७
स्वर्णपर्पटी	२५८
पञ्चामृतपर्पटी	२५८
विजयपर्पटी	२५९
विजयपर्पटी	२५९
हिरण्यगर्भ पोष्टलीरसः	२६६

अतीसाराधिकारः ।

आमपक्क लक्षणम्	२६७
आमपक्कयोरपर लक्षणम्	२६७
चिकित्साविधिः पथ्यादिकञ्च	२६८
धान्यपञ्चकं धान्यचतुष्कञ्च	२६८

विषयः ।

पृष्ठाङ्कः ।

व्यूह्याद्यरिष्टः

...

... २७६

क्रिम्यधिकारः ।

कतिपय क्षुद्रप्रयोगाः

...

... २८०

पारामीयादिचूर्णम्

...

... २८१

विडङ्गतेलम्

...

...

... २८१

धुम्रू तेलम्

...

... २८१

त्रिफलाद्यं घृतम्

...

...

... २८२

त्रिफलाद्यं घृतम्

...

...

... २८२

हरिद्राखण्डः (पारिभद्रावनेहः)

...

... २८२

क्रिमिगृहरो रमः

...

... २८३

कोटाभीरमः

...

... २८३

कोटमदीरमः

...

... २८८

क्रिमिघातिनी गुड़िका

...

... २८४

अक्षपित्ताधिकारः ।

अक्षपित्तस्य चिकित्साविधिः

...

... २८५

कतिपयप्रयोगः

...

... २८५

दगाङ्गः

...

... २८६

पञ्चनिम्बदिचूर्णम्

...

... २८७

अविपत्तिकरं चूर्णम्

...

... २८७

पिप्पलीखण्डः

...

...

... २८७

मृदुतपिप्पली खण्डः

...

...

... २८८

शुण्ठीखण्डः

...

...

... २८८

शतावरीघृतम्

...

...

... २८९

विषयः ।	पृष्ठाङ्कः ।
नारायणपुत्रम्	२८६
सितामण्डूरम्	२८६
• मौभाग्यशुण्ठीमोदकः	२८७
अम्लपित्तान्तकी मोदकः	२८९
मूर्धतीभद्रलौहः	२८२
पानीयभक्तवटी	२८३
पानीयभक्तवटिका	२८३
हृदत्क्षुधावतीगुड़िका	२८४
• क्षुधावतीगुड़िका	२८५
क्षुधावतीगुड़िक	२८६
लौलाविलासः	२८७
अम्लपित्तान्तकी लौहः	२८७
पञ्चाननगुड़िका	२८७
भास्करासृताभ्रम	२८८
त्रिफलानण्डूरम्	२८८
श्रीविल्वतैलम्	२८८
पथ्यापथ्यस्थिधिः	२८८

शूलाधिकारः ।

शूलस्य चिकित्साविधिः	२९०
कतिपयप्रयोगाः	२९२
अथपित्तशूले	२९२
अथशैथिलिकशूले	२९३
अथामशूले	२९४

विषयः ।	पृष्ठाङ्कः ।
चतुःसंभ चूर्णम्	३०४
अथ परिनामशूले	३०५
शम्बुकादिगुडिका	३०६
शङ्करसगुडिका	३०६
सामद्राद्यं चूर्णम्	३०७
सप्तसृतलीहम्	३०८
पिप्पलीघृतम्	३०८
पिप्पलीघृतम्	३०८
बीजपूराद्यं घृतम्	३०८
कीलादिमण्डूरम्	३०८
जीरनगदूरम्	३०८
तारामण्डूरगुडः	३१०
शतावरीमण्डूरम्	३१०
वृहच्छतावरीमण्डूरम्	३११
चतुःसममण्डूरम्	३११
रमेमण्डूरम्	३११
धात्रिलीहम्	३१२
धात्रिलीहम्	३१२
शर्करालीहम्	३१३
खण्डामलकी	३१४
नारिकेलखण्डः	३१४
वृहन्नारिकेलखण्डः	३१५
नारिकेलामृतम्	३१५

विषयः ।

पृष्ठाङ्कः ।

हरीतकीखण्डः ... ३१६

पृगखण्डः ... ३१७

• पृगखण्डः ... ३१७

वैश्वानरनीहम् ... ३१८

शूलनजनिशरी ... ३१८

शूलपर्जितोपटो ... ३१८

शुक्लास्तकीरगः ... ३२०

शोविद्याधराभम् ... ३२०

• धनुःसमनीहम् ... ३२१

शूलगजिन्द्रीलम् ... ३२२

• गुण्याधिकारः ।

गुण्यास्य निर्दिष्टादिविधः ... ३२३

कतिपयप्रयोगाः ... ३२३

गोदगुणमाह ... ३२३

विविध द्रव्ययोग ... ३२४

आवायिक क्रियासूत्रमाय ... ३२५

कतिपय योग ... ३२५

हिङ्गादि चूर्णम् ... ३२६

वचादिचूर्णम् ... ३२७

हिङ्गादिचूर्णम् ... ३२७

लवङ्गादि चूर्णम् ... ३२८

काङ्गायन गुडिका ... ३२८

नारायणतम् ... ३२८

विषयः ।

पृष्ठाङ्कः ।

हवुषाद्यं घृतम्	३२८
पञ्चपलं घृतम्	३३०
प्रायमाणघृतम्	३३०
घोरषट्पलकम्	.	..	३३०
धात्रीषट्पलकं घृतम्	.	..	३३१
दन्तीहरीतकी	३३१
रसायनामृतलोहम्	३३१
गुल्मकालानली रसः	३३२
वृहद्गुल्मकालानली रसः		..	३३२
शिल्लिवाङ्गवी रसः	.	..	३३३
भगिष्ठी रसः	.	..	३३३
अथरक्त गुल्मे		..	३३४
पञ्चामररसः	३३४

उदावत्तानाहाधिकारः ।

चिकित्साविधिः	.	..	३३५
नाराच चूर्णम्		..	३३५

रथानाहे ।

नाराचरसः	३३६
त्रिकट्वादिवर्षिः	३३६

अम्नरीगाधिकारः ।

तत्र कृष्णाम्बुदस्य लक्षणम्	३३७
तस्यचिकित्सा	३३७
अम्बुदिवर्षि लक्षणम्	३३८

विषयः ।	पृष्ठाङ्कः
अन्वष्टुष्टिचिकित्सा ...	३३८
वृद्धिवाधिकावटिका ...	३३८
सर्वान्नरोगेषु महोदधिरसः ...	३३८
शशिशिखररसः ...	३४०
रसरराजेन्द्रः ...	३४०
त्रिंशतादिष्टतम ...	३४०
वृद्धदन्तौष्टतम ...	३४१
वृद्धकन्दारतैलम् ...	३४१

यक्ष्माधिकारः ।

तत्र पथ्यादिकं चिकित्साविधिस ...	३४२
सितोपलादित्रेहः ...	३४३
अजापञ्चकष्टतम् ...	३४३
जीवन्याद्यं घृतम् ...	३४३
हृद्दहासावलेहः ...	३४४
हृद्दहासावलेहः (रसाणवस्य) ...	३४४
हृद्दहासावलेहः ...	३४५
अयनप्राशः ...	३४६
यक्ष्मारिलौहम् ...	३४७
विन्ध्यवासियोगः ...	३४८
यक्ष्मान्तकलोहः ...	३४८
शिलाजत्वादिलौहम् ...	३४८
अयकेशरी ...	३४८
रसेन्द्रगुहिका ...	३४८

विषयः ।

पृष्ठाङ्कः ।

वृहद्रसैन्द्रगुडिका	३४८
कल्याणसुन्दराभ्रम्	३५०
मृगाङ्गीरसः	३५१
राजमृगाङ्गीरसः	३५१
मूढामृगाङ्गीरसः	३५२
रत्नगर्भपाटुलीरसः	३५३
काञ्चनाभ्ररसः	:		३५३
वृहत्काञ्चनाभ्ररसः	:	..	३५४
चूडामणिरसः		.	३५४
महाचन्दनादितैलम्		.	३५५
द्राक्षारिष्टः	३५६

कासाधिकारः ।

तत्रपथ्यानि	.	.	३५७
वातजादीनां तेषां चिकित्सा		..	३५७
मरिचाद्यं चूर्णम्	३५८
समशर्करचूर्णम्	..	.	३५८
धूमप्रयोगः	३५८
कण्टकारीवृतम्	..	.	३६०
व्याघ्रीहरीतकी	३६०
वासावलेहः	३६१
तालौशाद्यो मोदकः	३६१
पञ्चासृतरसः	३६१
असृतीर्णिवरसः	३६२

विषयः ।	पृष्ठाङ्कः ।
चन्द्रामृतावटी (चन्द्रामृतरसः) ...	३६२
श्रीहामरानन्दाभ्रम् ...	३६३
महाकालेश्वरीरसः ...	३६३
विजयभैरवीरसः ...	३६४
काससंहारभैरवीरसः ...	३६४
हृद्रसेन्द्रगुड़िका ...	३६५
गणमहोदधिः ...	३६६
सप्तशर्करालौहम् ...	३६७
भागोत्तरगुड़िका ...	३६७
कासलक्ष्मीविलासः ...	३६७
सर्वाङ्गसुन्दररसः ...	३६८
शुङ्गाराभ्रम् ...	३६८
यमन्ततिलकरसः ...	३६८
चन्दनाय तैलम् ...	३७०
वासाचन्दनाय तैलम् ...	३७०

हिकाश्वामाधिकारः ।

तथोच्चिकित्साविधिः ...	३७१
हिकायां क्षुद्रप्रयोगाः ...	३७२
हिकायां श्वासे च क्षुद्रप्रयोगाः ...	३७२
हरिद्रादिचूर्णम् ...	३७३
शुङ्गादिचूर्णम् ...	३७३
भार्गीगुहः ...	३७४
शुङ्गीगुहद्वयम् ...	३७४

विषयः ।	पृष्ठाङ्कः ।
भार्गीशेर्करा	३७५
डामरेखराभ्रम्	३७६
महाश्वासारिलोहम्	३७६
पिप्पल्याद्यं लोहम्	३७७
श्वासकुटारोरसः	३७७
श्वासकुठारोरसः	३७७
श्वासभैरवोरसः	३७८
सूर्यावर्त्तरसः	३७८
श्वासचिन्तामणिः	३७८
हृहृच्चन्दनादितैलम्	३७८
कनकासवः	३८८

स्वरभेदाधिकारः ।

तत्र कतिपय प्रयोगाः	३८०
शब्दादिचूर्णम्	३८०
व्याघ्रीष्टतम्	३८१
सारस्वतष्टतम् (ब्रह्मीष्टतम्)	३८१
वाम्बकाभ्रम्	३८२

हृद्रोगाद्यधिकारः ।

चिकित्साविधिः चुद्रप्रयोगाद्य	३८३
बल्लभकंष्टतम्	३८३
खदंष्ट्राद्यंष्टतम्	३८३
बलाद्यंष्टतम्	३८७
अज्ञानिष्टतम्	३८७

विषयः ।	पृष्ठाङ्कः ।
ककुभादिचूर्णम्	३८७
कल्याणसुन्दरीरसः	३८७
चिन्तामणिरसः	३८८
प्रभाकरवटी	३८८
विश्वेश्वररसः	३८८
हृदयार्णवरसः	३८९
शङ्करवटी	३८९
पार्थाद्वरिष्ठ	३८९

वातव्याध्यधिकारः ।

सर्वेषु वातरोगेषुविधिः	३९०
कोष्ठस्यस्यवातस्य चिकित्सा	३९०
आमाशयगतस्य	३९०
पुकाशयगतस्य	३९०
वस्तिगतस्य	३९०
त्वगादिगतस्य	३९०
स्नाय्वादिगतस्य	३९१
त्वग्गतस्य	३९१
रक्तादिगतस्य	३९१
शुक्रगतस्य	३९१
गर्भशोषस्यचिकित्सा	३९१
व्यादितास्यस्य	३९१
अदितस्य	३९१
मन्यास्तम्भस्य	३९१

विषयः ।	पृष्ठाङ्कः ।
ग्रीवास्तम्भशूलस्य	३८१
वाग्धमनीदुष्टेः	३८१
कुजतायाः	३८२
आधानस्य	३८२
ग्रेध्रस्याः	३८२
वातकण्ठकस्य	३८२
खल्लाः	३८२
पक्षाघातादौ विधिः	३८२
कल्याणलेहः	३८२
स्तन्यरसीनपिण्डः	३८३
त्रयोदशाङ्गगुग्गुलुः	३८३
वातहरतैलानां विशेष मूर्च्छाविधिः	३८४
गन्धद्रव्याणिकथनम्	३८५
स्वल्पविष्णुतैलम्	३८५
मध्यमविष्णु तैलम्	३८६
बृहद्विष्णुतैलम्	३८७
मध्यमनारायणतैलम्	३८८
महानारायणतैलम्	३८८
सिन्धुतैलम्	४०१
दिमसागरतैलम्	४०१
वायुच्छायासुरेन्द्रतैलम्	४०३
नारायणतैलम्	४०३
महाबलातैलम्	४०४

विषयः ।	पृष्ठाङ्कः ।
पुष्पराजप्रसारणीतैलम्	४०५
महाकुक्कुटमांसतैलम्	४०६
नकुलतैलम्	४०७
गाधतैलम्	४०८
स्त्र्यमाधतैलम्	४०९
बृहन्नाधतैलम्	४१०
महामाधतैलम्	४१०
निरामिष महामाधतैलम्	४१०
कुञ्जप्रसारणीतैलम्	४११
सप्तशतिकाप्रसारणीतैलम्	४११
एकादशशतिकाप्रसारणीतैलम्	४१२
अष्टादशशतिकाप्रसारणीतैलम्	४१३
त्रिंशतीप्रसारणीतैलम्	४१५
महाराजप्रसारणीतैलम्	४१६
शृगमहीनौमुक्कर्षापकर्षलक्षणम्	४१७
कपूरस्य	४१८
कुष्ठस्य	४१८
चन्दनस्य	४१८
अगुरोः	४२०
कुङ्कुमस्य	४२०
खट्वासस्य	४२०
सुरायाः मांस्याः तथारेणुकस्य च	४२०
जातीफलस्य	४२०

विषयः ।	पृष्ठाङ्कः ।
एलायाः जुद्धैलायाश्च	४२०
प्रियङ्गोः	४२०
नखाः	४२०
ग्रन्थिकस्य	४२१
ऊँशीरस्य	४२१
मलिकायाः	४२१
सिंहकस्य	४२१
श्रीवासस्य	४२१
पद्मकस्य	४२१
बालस्य	४२१
कक्कोलकस्य	४२१
वचायाः	४२१
मुस्तकद्वयस्य चोरपुष्पाश्च	४२१
क्षम्पककलिकायाः नागकेशरस्य च	४२१
सुमांसादेवदारुश्च	४२१
रक्तचन्दनस्य	४२२
हरिद्रायाः	४२२
सौवर्चलस्य सैन्धवस्य मणःशिलायाः तथा	
स्वर्णमाचिकस्य	४२२
शिलाजतुनः	४२२
महासुगन्धितैलं लक्ष्मीविलासतलञ्च	४२२
नकुलायं घृतम्	४२३
होगलायं घृतम्	४२४

विषयः ।	पृष्ठाङ्कः ।
वृद्धच्छागलाद्यं घृतम् ...	४२४
चतुर्मुखोरसः ...	४२७
चिन्तामणिचतुर्मुखः ...	४२८
योगेन्द्ररसः ...	४२८
रुसराजरसः ...	४२८
वृद्धहातचिन्तामणिः ...	४२८
बलारिष्टः ...	४२८

आमवाताधिकारः ।

चिकित्साविधिः पथ्यानि च ...	४२०
सङ्गरस्त्रिदः ...	४२०
रास्त्रादिदशभूलम् ...	४२१
रास्त्रासप्तकम् ...	४२१
रास्त्रापञ्चमम् ...	४२१
अपरेकतिपय प्रयोगाः ...	४२२
वैश्वानरचूर्णम् ...	४२२
अजमोदादिवटकः ...	४२२
आमगजसिंहो मोदकः ...	४२३
रसीनपिण्डः ...	४२४
महारसीनपिण्डः ...	४२५
वातारिगुग्गुलुः ...	४२६
योगराजगुग्गुलुः ...	४२६
वृद्धयोगराजगुग्गुलुः ...	४२७
सिंहनादोगुग्गुलुः ...	४२८

विषयः ।	पृष्ठाङ्कः ।
हृत्क्षैन्धवाद्यं तैलम्	४३८
द्वितीयं सैन्धवाद्यं तैलम्	४३८
आमवातारिवटिका	३४०
आमवातारिरसः	४४१
आमवातेश्वरोरसः	४४१
त्रिफलादिलौहम्	४४२
विडङ्गादिलौहम्	४४३
पञ्चाननरसलौहम्	४४३
आमवाते वर्जनीयानि	४४४
वातगजेन्द्रसिंहः	४४५
विजयभैरवतैलम्	४४५

मूत्रकच्छ्राधिकारः ।

वातजादीनां तेषां चिकित्सा	४४६
तृणपञ्चमूलम्	४४७
पञ्चतृणक्षीरम्	४४७
त्रिकण्टकादिः	४४७
धात्र्यादिः	४४८
हृद्भात्र्यादिः	४४८
वातिके कच्छ्रे अमृतादि	४४८
शृतावर्यादि	४४८
हरीतक्यादिः	४४८
तारकेश्वरः	४४८
मूत्रकच्छ्राक्तकः	४५०

विषयः ।			पृष्ठाङ्कः ।
त्रिकण्टकाद्यं वृत्तम्	४५०
मूललङ्घ्यहरः	४५०

• • मूत्राघाताधिकारः ।

चिकित्साविधिः कतिपय क्षुद्रप्रयोगाय	४५१
उशीराद्यं तैलम् ...	४५२

अश्रमार्थधिकारः ।

वृक्षवादिः	वाथः	४५२
वृक्षवृक्षादिः	...	४५३
कुलत्याद्यं	घृतम्	४५३
वरुणघृतम्	...	४५४
पाषाणभिन्नः	...	४५४
आनन्दयोमः	...	४५४

उपदंशाधिकारः ।

चिकित्साविधिः कतिपय प्रयोगाश्च	४५५
धूपः	४५६
भृन्निम्बाद्यं घृतम्	४५६
करञ्जाद्यं घृतम्	४५६
अगारधूमाद्यं तैलम्	४५७
भैरवरसः	४५७
रसगुग्गुलुः	४५८
धूमः	४५८
लेपः	४६०
रसमेखुरः	४६०

विषयः ।

पृष्ठाङ्कः ।

शूकदोषाधिकारः ।

चिकित्साविधिः	४६१
शूकजानां सर्षपिकादीनां पिङ्गकानां			
चिकित्सा	४६१
दार्वीतैलम्	४६२

प्रमेहाधिकारः ।

चिकित्साविधिः पथ्यादिकञ्च	४६३
कतिपय क्षुद्रप्रयोगाश्च	४६३
कुशाबलेहः	४६४
शिलाजतुप्रयोगः	४६५
सालसारादिलेहः	४६५
दाडिमाद्यं घृतम्	४६५
वृहददाडिमाद्यं घृतम्	४६६
महादाडिमाद्यं घृतम्	४६७
शूकमातृकावटी	४६७
मेहमुद्गरोरसः	४६८
विडङ्गादिलौहः	४६८
पञ्चाननोरसः	४६८
मेहकुलान्तकोरसः	४६८
मेहाननोरसः	४६८
चन्द्रकला	४६८
तारकीश्वरोरसः	४७०
सोमेश्वरोरसः	४७०

विषयः ।	पृष्ठाङ्कः ।
सर्वेश्वरोरसः	४७१
वेदविद्यावटी	४७१
• वङ्गे श्वरः,	४७२
सहस्रश्वरः	४७२
वङ्गाष्टकम्	४७२
वसन्तकुसुमाकरः	४७३
चन्द्रप्रभादिवटिका	४७३
मेहमिहितैलम्	४७४
• प्रमेहमिहिरतैलम्	४७५
इन्द्रवटी	४७५
मेघमन्दारवटिका	४७६
सोमनाथरसः	४७६
देवदार्वरिष्टः	४७७

सोमरोगाधिकारः ।

सोमरोगान्निदानम्	४७८
कतिपयप्रयोगाः	४७८
सहस्रात्रीघृतम्	४७८
स्वल्पधात्रीघृतम्	४८०
कदल्यादिघृतम्	४८०
न्यायोभादिगणः	४८१
हिमनाथरसः	४८१
वसन्तकुसुमाकररस	४८१

विषयः ।

पृष्ठाङ्कः ।

श्रीपसर्गिकमेहाधिकारः ।

श्रीपसर्गिकमेहस्य निदानं सम्प्रामिलक्षण-

मुपद्रवाश्च	४८२
तस्यचिकित्सा	४८३
मेहाम्नवटिका	४८४
कन्दर्परसः	४८४

शुक्रमेहाधिकारः ।

शुक्रमेहस्य चिकित्सा	४८४
कामधेनुरसः	.	..	४८५
शिलाजत्वादिवटो	४८५
चन्दनादिचूर्णम्	..	.	४८५
मान्तिकादिचूर्णम्	.	..	४८६
शास्त्रलोप्यतम्	.	.	४८६
चन्दनामवः	.	.	४८६
पथ्यादिकम्	४८७

प्रमेहपिडकाधिकारः ।

चिकित्साविधिः	४८७
मकरध्वजरसः	४८८
शारिवादिलोहम्	४८८
वृहत्क्षामाष्टतम्	४८८
शारिवाद्यामवः	४८८
तत्रवर्जनीयानि	४८९

विषयः ।

पृष्ठाङ्कः ।

ध्वजभङ्गाधिकारः ।

लैव्यस्य लक्षणं संख्यानिदानञ्च	४८०
तस्य चिकित्सा	४८१
अश्लगन्धाघृतम्	४८१
अमृतप्राशघृतम्	४८२
श्रीमदनान्दमोदकम्	४८३
कामिनीदर्पणः	४८५
स्वल्पचन्द्रोदयमकरध्वजः	४८६
हृहचन्द्रोदयमकरध्वजः	४८७
सिद्धसूतः	४८७
कामदीपकः	४८८
सिद्धगाल्मलोकल्पः	४८८
पञ्चशरः	४८८
त्रिकण्टकाद्यामोदकः	४८८
रसाला	४८८
चन्दनादितैलम्	५००
पुष्पधन्वा	५०१
पूर्णचन्द्रः	५०१
कामाग्निसन्दीपनः	५०१

मुष्कवृद्धिभङ्गाधिकारः ।

वातजादिषु वृद्धिषु क्षुद्रप्रयोगाः	५०२
अभ्ररोगस्य निदानादिकम्	५०३
विस्वादिचूर्णम्	५०४

विषयः ।	पृष्ठाङ्कः ।
कतिपयप्रयोगाः ...	५०३
बृहत् सैन्धवाद्यं तैलम् ...	५०३
गन्धर्वहस्ततैलम् ...	५०३
शतपुष्पाद्यं घृतम् ...	५०४
अपरेकतिपयप्रयोगाः ...	५०५
भक्तोत्तरीयम् ...	५०७
वातारिः ...	५०७

श्लोपदाधिकारः ।

श्लोपस्य चिकित्साविधिः ...	५०७
तत्र कतिपयक्षुद्रप्रयोगाः ...	५०८
बृहदारकामचूर्णम् ...	५०८
पिप्पल्याद्यं चूर्णम् ...	५०८
कटाद्यो मोदकः ...	५०८
सौरेश्वरघृतम् ...	५०८
विडङ्गादितैलम् ...	५१०
नित्यानन्तरसः ...	५१०
श्लोपदगजकेशरौ ...	५११
श्लोपदारिः ...	५१२

गलगण्डगण्डमालापक्षी ग्रन्थार्थदाधिकारः ।

गलगण्डस्यचिकित्सा ...	५१२
तुम्बीतैलम् ...	५१३
अमृताद्यं तैलम् ...	५१३
काञ्चनगुडिका ...	५१४

विषयः ।	पृष्ठाङ्कः ।
सिन्दूरदितैलम् ...	५१४
गण्डमालायाश्चिकित्सा ...	५१४
• शाखोटकृतैलम् ...	५१५
विम्बादितैलम् ...	५१५
निर्गुण्डोतैलम् ...	५१५
अपच्यश्चिकित्सा ...	५१५
व्योषाद्य तैलम् ...	५१६
चन्दनाद्य तैलम् ...	५१६
गुल्फाद्य तैलम् ...	५१६
ग्रन्थिश्चिकित्सा ...	५१६
अवुदस्य चिकित्सा ...	५१७

शोतपित्तोदरकोठाधिकारः ।

तेपुक्षुद्रप्रयोगः ...	५२०
हरिद्राखण्डः ...	५२०
वृहद्वरिद्राखण्डः ..	५२१

मसूरिकाधिकारः ।

चिकित्साविधिः क्षुद्रप्रयोगाद्य ...	५२२
पटोलादिः काथः ...	५२२
अमृतादिः ...	५२३
अपरेप्रयोगाः ...	५२३

कातरक्ताधिकारः ।

कातरक्तस्य सम्प्राप्तिः प्रकार भेदश्च ...	५२५
तत्रपथानि ...	५२५

विषयः ।	पृष्ठाङ्कः
पटोलादिः काथः ...	५२६
निम्बादिचूर्णम् ...	५२६
गुडूचीतैलम् ...	५२७
मध्यमगुडूचीतैलम् ...	५२७
दृढगुडूचीतैलम् ...	५२७
विषतिन्दुक्तैलम् ...	५२८
रुद्रतैलम् ...	५२८
महारुद्रतैलम् ...	५२८
कौशोरगुग्गुलुः .	५३०
रसास्त्रगुग्गुलुः ...	५३१
वातरक्तान्नकोरसः .	५३२
द्वादशायमः .	५३२
गुडूच्यादिलोहम् ..	५३३
महारुद्रगुडूचीतैलम् ..	५३३

कुलाधिकारः ।

चिकित्साविधिः पथ्यादिकञ्च ...	५३४
दष्टौकतिपयप्रयोगाः ...	५३५
सिद्धादिषु .	५३५
किटिम् ..	५३६
विचर्चिकादिषु ...	५३७
पामनि ..	५३७
विषादिकारणम् ...	५३८
सम्पत्ततैलम् ...	५३८

विषयः ।

पृष्ठाङ्कः ।

कण्टादिषु कतिपयप्रयोगाः	५३८
शिलादिषु	५३८
• शिलतृष्णान्नतैलम्	५४०
आरग्वधाद्यं तैलम्	५४०
श्वेतारिः	५४०
सर्वेषु कुष्ठेषु कतिपयप्रयोगाः	५४१
पञ्चनिम्बम्	५४१
पञ्चनिम्बम्	५४२
अमृतागुगुलुः	५४३
• पञ्चत्क्रुतगुगुलुः	५४४
करवीरतैलम्	५४५
कण्ठासर्पतैलम्	५४५
कुष्ठराक्षसतैलम्	५४५
कुष्ठराक्षसतैलम्	५४५
कुष्ठकलान्नतैलम्	५४६
पङ्क्तिन्दूतैलम्	५४६
विषतैलम्	५४६
सोमराजी तैलम्	५४७
वृहत्सोमराजीतैलम्	५४७
मरिचाद्यं तैलम्	५४८
वृहत्मरिचाद्यं तैलम्	५४८
कन्दर्पसारतैलम्	५४८
अमृतभस्मातकम्	५५०

विषयः ।

पृष्ठाङ्कः ।

महाभक्तातकगुडः	५५२
अमृताङ्कुरलौहम्	५५३
पाकलक्षणम्	५५४
उदयभास्करः	५५५
रामानिक्कम्	५५५
तालकेश्वरः	५५६
तालकेश्वरः	५५६
महातालकेश्वरः	५५७
पञ्चतन्त्रम्	५५८
पृथ्वीमारतलम्	५५८
खदिरान्द्रिष्टः	५५८

अर्शोऽधिकारः ।

अर्शसां चिकित्साविधिः	५५८
अर्शःपातनकेपाः	५५८
अपनेपयोगाः	५६०
नागराशो भोदकः	५६१
लवणोत्तमादिचूर्णम्	५६१
स्वल्पशूराणमोदकः	५६१
हृहच्छूराणमोदकः	५६२
श्रीवाहगालगुडः	५६२
प्राणदागुडिका	५६३
रक्तार्शःसु कतिपयप्रयोगाः	५६४
कुटजलेहः	५६५

विषयः ।	पृष्ठाङ्कः ।
अग्निसुखंलौहम् ...	५६६
माणशूरणाद्यं लौहम् ..	५६७
नित्योद्धितरसः ...	५६७
रसगुडिका ...	५६७
अग्निः सुनिषिद्धानि ...	५६७
चन्द्रप्रभागुडिका ..	५६७
गिप्पल्याद्यं तैलम् ..	५६८
अभयारिष्टः .	५६८

भगन्दराधिकारः ।

तस्यचिकित्साविधिः ..	५७०
कतिपयप्रयोगाः ..	५७१
नवकापिकगुग्गुलु ...	५७१
भूमविंशतिकोगुग्गुलुः .	५७२
विध्यन्दनतैलम् ..	५७२
करवीराद्यं तैलम् ...	५७२
निशाद्यं तैलम् ...	५७३
सैन्धवाद्यं तैलम् ...	५७३
नारायनोरसः (त्रणगजाङ्गुशः) ...	५७३
चित्रविभाण्डकीरसः ...	५७३
ताम्रप्रयोगः .	५७४

विद्रव्यधिकारः ।

विद्रव्यचिकित्सा ...	५७५
----------------------	-----

विषयः ।

पृष्ठाङ्कः ।

उरुस्तम्भाधिकारः ।

तस्यचिकित्साविधिः	५७६
कतिपयक्षुद्रप्रयोगाः	५७७
गुल्माभद्रोरसः	५७७

भग्नाधिकारः ।

तस्यचिकित्साविधिः	५७८
लाक्षागुग्गुलुः	५७८
आभागुग्गुलुः	५६८
गन्धतैलम्	५८०
भग्गरोगवर्जनोयानि	५८१

व्रणशोथशरीरव्रणाधिकारः ।

व्रणशोथस्यचिकित्सा	५८२
तिलष्टकम्	५८३
वसाङ्गगुग्गुलुः	५८४
जात्याद्यं धृतं तैलञ्च	५८४
गौराद्यं धृतं तैलञ्च	५८४
वृद्धज्जातौकाद्यं तैलम्	५८५
विपरीतमन्त्रतैलम्	५८५
व्रणरालसतैलम्	५८६
व्रणरालसतैलम्	५८६
विडङ्गारिष्टः	५८७
व्रणशोथवर्जनोयानि	५८७

विषयः ।

पृष्ठाङ्कः ।

सद्योव्रणाधिकारः ।

तस्य निर्विकृता	५८८
अग्निदग्धव्रणस्य चिकित्सा	५८८
जीरकघृतम्	५८८
पाटलातैलम्	५८८
मण्डिकाद्यं तैलम्	५८८
व्रणभूमिः सवर्णतामाधनस्य तथा ततो			
रामसज्जननस्योपायः	५८८

नाडीव्रणाधिकारः ।

तस्य निर्विकृता	५८०
सहाइ गन्धसुः	५८१
स्वाज्जकाद्यं तैलम्	५८१
क्षाम्भोकाद्यं तैलम्	५८१
भक्ष्मातकाद्यं तैलम्	५८२
निर्गुण्डोतैलम्	५८२
हंसपादोतैलम्	५८२

शिरोरोगाधिकारः ।

वातिकशिरोरोगिविधिः	५८३
शिरोवस्तिः	५८३
पैत्तिकशिरोरोगिविधिः	५८३
कफजशिरोरोगिविधिः	५८३
शारिवाहिलेपः	५८३
सूर्यावर्तं प्रदीपमेदके च शारिवाहिलेपः	५८४

विषयः ।	पृष्ठाङ्कः ।
अपरेकतिपयप्रयोगाः	५८४
अनन्तवातस्य चिकित्सा	५८५
शङ्खकस्य चिकित्सा	५८५
सर्वविधेषु शिरोरोगेष्वुद्रप्रयोगाः	५८५
षड्विन्दुतैलम्	५८५
मयूराक्षं घृतम्	५८६
मयूराक्षं घृतम्	५८६
गुञ्जातैलम्	५८७
वृहद्वृगमूलतैलम्	५८७
महावृगमूलतैलम्	५८८
वृहद्वृगमूलतैलम्	५८८
दशमूलतैलम्	५८९
दशमूलतैलम्	५८९
दशमूलतैलम्	५८९
स्वल्पदशमूलतैलम्	६००
धुस्तूरतैलम्	६००
मध्यमदशमूलतैलम्	६००
कनकतैलम्	६००
महाकनकतैलम्	६०१
वृद्धतैलम्	६०२
तप्तराजतैलम्	६०२
तप्तराजतैलम्	६०३
पञ्चोकिङ्किनीतैलम्	६०४

विषयः ।

पृष्ठाङ्कः ।

अर्चनढीनाटकेश्वर	६०५
शिरःशृङ्गादिवज्ररसः	६०५

मूर्च्छाधिकारः ।

सर्वासुमूर्च्छासुसामान्यविधिः	६०६
रक्तजादोनां तासां चिकित्सा	६०६
कतिपयक्षुद्रप्रयोगाः	६०६
मन्त्रासादिपुविधिः	६०६
निद्रानाशस्य चिकित्सा	६०६
अश्वगन्धारिष्टः	६०७

उन्मादाधिकारः ।

तस्य चिकित्साविधिः	६०८
कतिपयप्रयोगाः	६०८
आचारभ्रंशजादिपु उन्मादिपुविधिः	६०८
पांतीयकल्याणकं घृतम्	६०८
वीरकल्याणकं घृतम्	६१०
स्वल्पचेतसघृतम्	६१०
हिङ्गाद्यं घृतम्	६१०
महापैशाचिकं घृतम्	६१०
अञ्जनम्	६११
धूपः	६११
शिवाघृतम्	६११
उन्मादगजाङ्गुशोरसः	६१२
भूताङ्गुयः	६१२

विषयः ।

पृष्ठाङ्कः ।

अपस्माराधिकारः ।

अपस्मारस्य चिकित्साविधिः	६१३
कतिपयप्रयोगाः	६१३
स्वल्पपद्मगव्यं घृतम्	६१४
बृहत्पद्मगव्यं घृतम्	६१४
महाचैतन्यं घृतम्	६१४
कुष्माण्डघृतम्	६१५
मलकघाद्यं तैलम्	६१६
चण्डभैरवोरसः	६१६

मदात्ययाधिकारः ।

मदात्ययस्य चिकित्सा	६१६
पृग्भक्षणादिजातस्य मदस्य प्रशमनोपायः	६१७
एलाद्योमोदकः	६१७
फलत्रिकाद्यं चूर्णम्	६१८
महाकल्याणवटी	६१८
बृहद्वात्रीतैलम्	६१८
श्रीखण्डासवः	६१८

नेत्ररोगाधिकारः ।

अभिषेदस्य चिकित्सा	६२०
आमानामक्षिरोगाणां पाचनानितया आमेषु			
तेषु अञ्जनादिनिषेधः	६२०
विविधयोगाः	६२०
विस्वाञ्जनम्	६२३

विषयः ।	पृष्ठाङ्कः
अपरेकतिथयप्रयोगाः	६२३
अधिमन्यादिषुविधिः	६२४
षष्ठ्यस्तुगुणुल	६२४
वामकादिः	६२४
हृद्वासादि	६२४
आतपातियोगादि जातानां त्रैविद्याणां	
चिकित्सा	६२५
गिरोत्पातादीनां चिकित्सा	६२६
व्रणशुक्रहरीवर्तिः	६२७
कुसुमार्मादीनाञ्चिकित्सा	६२७
दन्तवर्तिः	६२८
पटोलाद्यं घृतम्	६२८
कण्ठाद्यं तैलम्	६२८
अजंकायाञ्चिकित्सा	६२८
शशकाद्यं घृतम्	६२८
शशकाद्यं घृतम्	६३०
कण्णजेषु	६३०
तिमिरस्य चिकित्सा	६३०
सुखावतीवर्तिः	६३१
चन्द्रोदयावर्तिः	६३१
हृत्तौचन्द्रोदयावर्तिः	६३१
हरीतक्यादिवर्तिः	६३१
कुमारिकावर्तिः	६३२

विषयः ।	पृष्ठाङ्कः ।
दृष्टिप्रदावर्त्तिः ...	६३२
चन्द्रनाद्यावर्त्तिः ...	६३२
तृषणाद्यावर्त्तिः ...	६३२
नयनसुखावर्त्तिः ...	६३२
चन्द्रप्रभावर्त्तिः ...	६३२
पञ्चशतिकावर्त्तिः ...	६३२
व्योषाद्यावर्त्तिः ...	६३३
नागार्जुनाञ्जनम् ...	६३३
अपरेयोगाः ...	६३४
कज्जलम् ...	६३५
नेत्रवेधविधिः ...	६३६
कतिपययोगाः ...	६३७
त्रिफलाद्यं घृतम् ...	६३८
महात्रिफलाद्यं घृतम् ...	६३८
त्रिफलाघृतम् ...	६३८
त्रिफलाद्यं घृतम् ...	६३८
मृङ्गराजतैलम् ...	६४०
गोमयतैलम् ...	६४०
नृपवल्गुभंतैलं घृतञ्च ...	६४०
अजितं तैलम् ...	६४१
अश्विनिविधिः ...	६४१
शक्तिकायाश्चिकित्सा ...	६४१
अजं नस्य चिकित्सा ...	६४२

विषयः ।	पृष्ठाङ्कः ।
पिष्टकायाः	६४२
नेत्रस्त्रावस्य	६४२
क्लिमिष्येः	६४२
सप्तमृतं लौहम्	६४२
मक्षकाद्यं लौहम्	६४२
नयनवन्दलौहम्	६४२

नासारोगाधिकारः ।

पीनसस्य चिकित्सा	६४४
व्योषाद्यं चूर्णम्	६४४
पाठावितैलम्	६४५
पूतिनस्येव्याघ्रीतैलम्	६४५
तत्प्रकृतिपयक्षुद्रप्रयोगाः	६४५
नासापाकस्य चिकित्सा	६४५
पूयरक्तस्य	६४५
क्षवयोः	६४६
टीप्तस्य	६४६
प्रतिश्यायस्य	६४६
नासाग्नःसु करवीराद्यं तैलम्	६४७
शिखरितैलम्	६४७
चिपकतैलम्	६४७
चिपकहरीतकी	६४७

कर्णरोगाधिकारः ।

कर्णशूलकतिपय क्षुद्रप्रयोगाः	६४८
------------------------------	-----

विषयः ।

पृष्ठाङ्कः ।

दीपिकातैलम्	६४८
अपरेकतिपय प्रयोगाः	६४८
क्षारतैलम्	६४८
कर्णनादादीनाञ्चिकित्सा	६५०
अपामार्गक्षारतैलम्	६५०
स्वर्जिकायं तैलम्	६५०
दशमूलतैलम्	६५०
विल्वतैलम्	६५१
विल्वतैलम्	६६१
लशुनायं तैलम्	६६१
कर्णस्त्रावादीनाञ्चिकित्सा	६५१
अम्बायं तैलम्	६५२
शम्यकतैलम्	६५२
निशतैलम्	६५२
कुशायं तैलम्	६५२
कर्णप्रतीनाद्यादीनाञ्चिकित्साः	६५२
इन्द्रवटो	६५३
सारिवाटिवटो	६५४
शाल्वरहितैलम्	६५४

सुखरोगाधिकारः ।

भोष्ठरोगाञ्चिकित्सा	६५५
श्रीतादस्य	६५६
तलदन्तस्य	६५६

विषयः ।	पृष्ठाङ्कः ।
दस्तपुण्ड्रकस्य	६५६
दन्तशूलस्य	६५७
दन्तवैद्यस्य	६५७
गौधिरस्य	६५७
परिदरस्य	६५७
उपकुशस्य	६५७
वैदर्भस्य	६५७
अभिदन्तस्य	६५७
अधिमांसस्य	६५७
दन्तनाद्याः	६५८
दन्तहर्षस्य	६५८
दन्तशर्करायाः	६५८
अपानिकायाः	६५८
क्षिमिदन्तकस्य	६५८
धनुमोच्चस्य	६५८
दन्तरोगपञ्चनौद्यानि	६५८
कण्टकस्य चिलिका	६५८
जिह्वाजायस्य	६५८
दन्तशब्दस्य	६५८
उपजिह्विकायाः	६६०
गलशण्डराधिकित्वा	६६०
तुण्डिकेयादीनाधिकित्वा	६६०
तालुपाकतालुशोषयोः	६६०

विषयः ।	पृष्ठाङ्कः ।
रोहिण्याः	६६०
कण्ठशालूकस्य	६६१
हरिवेक्षिकाधिजिह्विकयोः	६६१
गलविद्रधेः	६६१
दन्तरोगाशनिघूर्णम्	६६१
कालकक्षूर्णम्	६६१
पीतकक्षूर्णम्	६६२
घारगुडिका	६६२
मुखरोगेषुकृतिपय क्षुद्रप्रयोगाः	६६२
सप्तच्छदादिः	६६३
पटोलादिः	६६३
सहाचरतैलम्	६६४
अरिमेदायं तैलम्	६६५
लाक्षाद्यं तैलम्	६६५
दशनसंस्कारघूर्णम्	६६५
वकुलायं तैलम्	६६६
खदिरवटिका	६६६
बृहत्खदिरवटिका	६६६
मुखरोगहरोरसः	६६७
रसेन्द्रवटी	६६८
सहकारवटी	६६८
मासत्यायं घृतम्	६६८
जात्यायं तैलम्	६६८

विषयः ।

पृष्ठाङ्कः ।

क्षुद्ररोगाधिकारः ।

अजगल्लिकायाश्चिकित्सा	६७०
अनुसङ्गविहताया, इन्द्रविद्यायाः, गर्दभ्याः			
जालगर्दभस्य, इरिवेल्लिकायाः तथा			
गन्धमालायाश्चिकित्सा	६७०
विदारिकायाः पनसिकायाः			
तथा कच्छपिकायाः	६७०
अन्तालज्याः पाषाणगर्दभस्य च	६७१
वल्मीकस्य	६७१
पाददाय्याः	६७१
अलसस्य चिकित्सा	६७१
कटरस्य चिकित्सा	६७२
विष्यस्य चिकित्सा	६७२
फनखस्य चिकित्सा	६७२
अङ्गुलीवेष्टकस्य चिकित्सा	६७२
पद्मिनीकण्टकस्य चिकित्सा	६७२
जालगर्दभस्य चिकित्सा	६७२
अष्टिपूतनस्य चिकित्सा	६७२
गुदभ्रंशस्य चिकित्सा	६७३
चाङ्गेरीकृतम्	६७३
मूषिकाद्यं तैलम्	६७३
चर्मकोलस्य जतुमणेः, भशकस्य तथा			
तिलकालकस्य चिकित्सा	६७३

विषयः ।

पृष्ठाङ्कः ।

युवानपिङ्गकायाः न्याच्छस्य, नीलिकायाः व्यङ्गस्य

तथाशर्करायाश्चिकित्सा	६७४
कनकतैलम्	६७५
मञ्जिष्ठाद्यं तैलम्	६७५
कुङ्कुमाद्यं तैलम्	६७६
वर्णकघृतम्	६७७
अरुणं चिकित्सा	६७७
द्विहरिद्राद्यं तैलम्	६७८
दारुणकस्य चिकित्सा	६७८
त्रिफलाद्यं तैलम्	६७८
कण्टकद्वीवज्जितैलम्	६७८
दारुणकादिषुगुञ्जातैलम्	६७८
स्वल्पभृङ्गराजतैलम्	६७९
महाभृङ्गराजतैलम्	६८०
प्रपौण्डरीकाद्यं तैलम्	६८०
मालत्याद्यं तैलम्	६८०
इन्द्रलुप्तस्यचिकित्सा	६८०
तत्रकुहाद्यं तैलम्	६८१
चन्दनाद्यं तैलम्	६८१
यष्टीमध्याद्यं तैलम्	६८१
कतिपयकेशरञ्जकयोगाः	६८१
पलितेकतिपययोगाः	६८२
महानीलतैलम्	६८२

वषयः ।	पृष्ठाङ्कः ।
भङ्गराजघृतम्	६८४
वृषभकच्छुहिपूतनयोश्चिकित्सा	६८४
शूकरदंष्ट्रकस्य चिकित्सा	६८४
अमृताङ्गुरवटी	६८४
सुन्दरप्रभारसः	६८५
कुङ्कुमादिघृतम्	६८५
सप्तच्छदादितैलम्	६८५
सहाचरघृतम्	६८६
चारघृतम्	६८६
शय्यामूत्रचिकित्सा	६८६
लीमशातनयोगाः	६८७
चारतैलम्	६८८

स्त्रीरोगाधिकारः ।

तत्रप्रदरचिकित्सा	६८९
दाढ्यादिः काथः	६८९
कतिपयक्षुद्रप्रयोगाः	६८९
अशोकघृतम्	६९०
न्यग्रोधायं घृतम्	६९१
चन्दनादिचूर्णम्	६९२
प्रदरादिलोहः	६९२
पूष्पानुगं चूर्णम्	६९३
सितकल्याणकं घृतम्	६९३
मधुकायबलेहः	६९४

विषयः ।

पृष्ठाङ्कः ।

उत्पन्नादिचूर्णम्	६८५
धात्रीष्टतम्	६८५
प्रदरान्तको रसः	६८६
शिलाजतुवटिका	६८६
अशोकारिष्टः	६८७
पत्राङ्गासवः	६८७
प्रियङ्गादितैलम्	६८८

योनिव्यपदधिकारः ।

वातलायायोनेचिकित्सा	...	६८८
पित्तलाया	...	६८८
श्लेष्मलायाः	...	६८८
योनिवर्गसाम्	...	६८८
वामिन्याः प्रुतियोनेय चिकित्सा	...	६८८
विप्लवायाः	...	६८८
कर्णिन्याः	...	६८८
उदावृत्तायाः महायोनेः तथास्रस्तायाः	...	६८८
योनिकन्दस्व	...	६८८
भिन्नयोनेः	...	७००
अन्तःप्रविष्टायाः वह्निनिःसृतायाश्चयोनेः	...	७००
योनेट्टंढीकरणोपायः	...	७००
दुष्टमन्त्रहरणोपायः	...	७००
रजःप्रवर्त्तकायोगाः	...	७००
रजोनाशस्य गर्भानुत्पत्तौ चोपायः	...	७००

विषयः ।	पृष्ठाङ्कः ।
गर्भोत्पादकायोगाः ...	७०१
फलकल्याणं घृतम् ...	७०१
सोमहृतम् ...	७०२
कुमारकल्पद्रुमं घृतम् ...	७०३

गर्भिणीचिकित्सा ।

प्रथम मासावधि द्वादशमासपर्यन्तचिकित्सा	७०५
गर्भशूलेविधिः ...	७०८
स्त्रावपातयोरुपक्रमे ...	७०८
गर्भशोषस्य चिकित्सा ...	७०८
गर्भिण्याञ्जरस्य ...	७०८
एरण्डादिः ...	७०८
ग्रहस्थादीनां चिकित्सा ...	७०८
क्रीविरादिः ...	७१०
लवङ्गादिचूर्णम् ...	७१०
भ्रूणस्य स्त्रीपुंस्व परिचानोपायः ...	७१०
अष्टममासावधि मैथुनत्यागविधिः ...	७१०
गर्भचिन्तामणिरसः ...	७११
गर्भविलासोरसः ...	७११
गर्भपोषकवल्मीरसः ...	७११
गर्भवि मितैलम् ...	७१२
इन्दुशेः रसः ...	७१२

सूतिकारोगचिकित्सा ।

गर्भमो योगाः क्रियाय ...	७१२
--------------------------	-----

विषयः ।	पृष्ठाङ्कः ।
अमरापातनविधिः	७१४
नक्षत्रशूलस्य चिकित्सा	७१४
रक्तातिस्त्रुतेः	७१५
किक्किशस्य	७१५
अमृतादिः	७१५
सूतिकादागमूलम्	७१५
सहचरादिः	७१५
वज्रकाञ्चिकम्	७१६
भद्रोत्कटाद्यवलेहः	७१६
भद्रोत्कटाद्यं घृतम्	७१६
सौभाग्यशृङ्गीमोदक	७१७
सौभाग्यशृङ्गीमोदक	७१८
जीरकाद्योमोदकः	७१८
सूतिकारिरसः	७१८
हृत् सूतिकाविनोदरसः	७१८
स्तन्यवर्द्धकायोगाः	७१८
स्तनरोगचिकित्सा	७२०
स्तनयोः पीनीकरणीपायः	७२०
श्रीपर्णी तैलम्	७२०
सूतिकाङ्गोरसः	७२१
हृत् सूतिकावल्लभरसः	७२१
धातक्यादितैलम्	७२१
जीरकाद्यरिष्टः	७२२

विषयः ।

पृष्ठाङ्कः ।

बालरोगाधिकारः ।

बाल्यावस्थाया स्तै विध्यं बालकस्य

चिकित्साविधिश्च	७२३
शिशौ रुन्ने धात्र्या लङ्घनविधिः	७२३
स्तन्याग्रहणस्य चिकित्सा	७२३
नाभिशीथस्य	७२३
नाभिपाकस्य	७२३
आहण्डिकायाः	७२३
शिशूनां भेषजमात्रानियमः	७२३
ज्वरातीसारस्य चिकित्सा	७२४
कर्कटादिः	७२४
बालचतुर्भद्रिका	७२४
धातव्यादि	७२४
घोरच्छर्द्यादीनाञ्चिकित्सा	७२५
मुस्तकादिः	७२६
अतिसारादिपुच्छुद्रप्रयोगाः	७२६
गुह्यपाकस्य चिकित्सा	७२७
पक्षारुणाख्यस्य व्याधेर्निदानं लक्षणञ्च	७२७
तस्य चिकित्सा	७२७
मूत्रग्रहस्य चिकित्सा	७२७
अनाहशूलयोः	७२८
तालुपातस्य	७२८
मुखपाकस्य	७२८

विषयः ।	पृष्ठाङ्कः ।
मुखशीथस्य	७२८
दन्तोद्भेदजगदानाम्	७२८
यूतिकर्षकस्य	७२८
हिकाश्वासादीनाम्	७२८
पुष्करादिचूर्णम्	७२८
तृणायुचिकित्सा	७२८
नेत्ररोगाणाम्	७२८
सिन्धुदादीनाम्	७२८
अश्वगन्धावृतम्	७२८
बालचाङ्गेरीवृतम्	७३०
कुमारकल्याणवृतम्	७३०
अष्टमङ्गलवृतम्	७३०
लाक्षादितैलम्	७३१
धूपः	७३१
बालरोगान्तकरसः	७३१
कुमारकल्याण रसः	७३२
दन्तोद्भेदजगदान्तकः	७३२
लवङ्गचतुःसमम्	७३२
दाडिम्वचतुःसमम्	७३३
पिप्पल्याद्यं वृतम्	७३३
शिवामोदकम्	७३३
सर्वौषधिज्ञानम्	७३४
कण्टकारीवृतम्	७३४

विषयः ।	पृष्ठाङ्कः ।
व्याघ्रतैलम्	७३४
ग्रहपुष्पोतैलम्	७३५
अरविन्दाम्रवः	७३५
बालकूटजावलेहः	७३६
रामेश्वररसः	७३६
ज्वरबलिः शान्तिकर्माणि च	७३७

विषाधिकारः ।

सर्पविषप्रतीकारः	७४३
मूषिकादिविषप्रतीकारः	७४४
अजितागदः	७४५
ताक्ष्यागदः	७४५
कुलिकादिवटिका	७४६
भीमरुद्री रसः	७४६
तण्डुलीयकघृतम्	७४७
मृत्युपाशच्छेदिघृतम्	७४७
शिखरिघृतम्	७४७
शिरोधारिष्टः	७४८

वीर्यस्तम्भाधिकारः ।

कतिपयक्षुद्रप्रयोगाः	७४८
अर्जकादिवटिका	७४८
नागवल्ग्राद्यं चूर्णम्	७४८
शनिबलभोरसः	७५०
कार्मनीविद्रावणोरसः	७५०

विषयः ।

पृष्ठाङ्कः ।

रसायनाधिकारः ।

रसायनस्य लक्षणं तस्यसेवन विधिश्च	...	७५१
कतिपयरसायनयोगाः	...	७५१
ऋतुहरीतकी	...	७५२
निर्गुण्डीकल्पः	...	७५२
रङ्गराजादिचूर्णम्	...	७५४
अमृतवर्चिका	...	७५४
श्रीमिह्रमोदकः	...	७५६
वसन्तकुसुमाकररसः	...	७५६
अष्टावक्ररसः	...	७५७
तैलीक्याचन्तामणिः	...	७५७
पूर्णचन्द्ररसः	...	७५८
योगहालक्ष्मोविलासरसः	...	७५८

वाजीकरणाधिकारः (वृथाधिकारः) ।

शुक्रस्य क्षयप्राप्तौ कारणानि	...	७६२
वाजीकरणशब्दस्य व्युत्पत्तिः	...	७६२
वाजीकरौषधस्यासेवने दोषाः	...	७६२
कतिपयवाजीकरणयोगाः	...	७६३
नरसिंहचूर्णम्	...	७६४
गोधुमायं घृतम्	...	७६५
सहृदयगन्धाघृतम्	...	७६६
शुद्धकुष्माण्डकम्	...	७६८
सहृदयतावरीमोदकः	...	७६८

विषयः ।	पृष्ठाङ्कः ।
रतिवल्लभोमोदकः	७७०
कामेश्वरोमोदकः	७७१
कामाग्निसन्दीपनोमोदकः	७७२
खण्डाम्रकम्	७७३
मन्मथाभ्ररसः	७७४
मकरध्वजोरसः	७७५
कामिनीमदभञ्जनः	७७६
हरश्याङ्कः	७७७
कामधेनुः	७७७
लक्ष्मणालौहम्	७७७
गन्धामृतंरसः	७७७
स्वर्णसिन्दूरम्	७७८
सरसन्दरीगुड़िका	७७८
नीफर्वा	७७९
पल्लवसारतैलम्	७८०
श्रीगोपालतैलम्	७८०
मृतसञ्जीवनी	७८२
दशमूलारिष्टः	७८३
मदनमोदकः	७८४

परिशिष्टस्य सूचीपत्रम् ।

मानपरिभाषा	७८५
द्रवादीनां द्रव्याणां मानवैषम्यनियमः	७८७
लिफला	७८७

विषयः ।	पृष्ठाङ्कः ।
त्रिमदः ...	७८७
वृषणादयोमणाः ...	७८८
चातुर्जातं त्रिजातञ्च ...	७८८
सर्वगन्धम् ...	७८८
चातुर्भद्रकम् ...	७८८
पञ्चकोलम् ...	७८८
क्षौरिवृक्षाः ...	७८८
चतुरन्तं पञ्चाक्षञ्च ...	७८९
पञ्चगव्यम् ...	७८९
लवणवर्गः ...	७८९
पञ्चमूलं दशमूलञ्च ...	७८९
तृणपञ्चमूलम् ...	७८९
जीवनीयोगणः ...	७८९
अष्टतर्गः ...	७८९
द्रव्यप्रतिनिधिः ..	७९०
भेषजग्रहणसङ्केतः ...	७९१
भावनाविधिः ...	७९१
ज्वराधिकारिकपाथाः ...	७९२
ग्राहवज्वरेणस्यम् ...	७९२
सूत्रदूर्वाद्यं तैलम् ...	७९२
ग्राहकां हृत्पद्मापरचूर्णम् ...	७९३
विद्विजायां कर्पूरासवः ...	७९३
विद्विषोविद्वंसरसः ...	७९३

विषयः ।	पृष्ठाङ्कः ।
सुस्ताद्यावटी	७६४
क्षिप्तौ विडङ्गघृतम्	७६४
अपस्वराति सिंहनादगुग्गुलुः	७६४
ग्रमेहे वृहद्वक्त्रेश्वरः	७६५
श्लोपदे श्लोपदारिलौहः	७६६
तत्र पञ्चाननं घृतं तदाख्यं तैलञ्च	७६६
वातरक्ते महापिण्डतैलम्	७६७
कुष्ठे विचर्चिकारितैलम्	७६७
मसूरिकायधिकारे द्रव्यकलावटिका	७६८
उषणादिचूर्णम्	७६८
सर्वतोभद्रो रत्नः	७६८
एलाद्यरिष्टः	७६८
गदोद्देगे यमान्यादिचूर्णम्	७६८
क्षोरोदधिरसः	८००
गन्धराजतैलम्	८००
मस्तिष्करोगाधिकारे अमृतादि मण्डूरम्	८०१
अभयादि गुग्गुलुः	८०१
पञ्चामृतलौह गुग्गुलुः	८०२
विल्वदिचूर्णम्	८०२
त्रिवृतादिभोदकम्	८०३
वृहत्वात्रीघृतम्	८०३
लक्ष्मीविलासतैलम्	८०४
आयुरोगाधिकारे कुमारौषटी	८०४

विषयः ।	पृष्ठाङ्कः ।
महारजतवटी	८०५
स्वर्णसिन्दूररसः	८०५
गतावरोष्ठतम्	८०५
सुरवक्त्रभतैलम्	८०६
स्त्रीरोगाधिकारे चन्द्रांशुरसः	८०६
रत्नप्रभावटिका	८०७
तक्षणाशौहम्	८०७
विश्ववक्त्रभं घृतम्	८०७
हयमारादितैलम्	८०८
हिङ्गादितैलम्	८०८
सुधाकरतैलम्	८०८
लक्षणारिष्टः	८०८

सूचीपत्रं सम्पूर्णम् ।

୨। ୩। ୪। ୫। ୬। ୭। ୮। ୯। ୧୦। ୧୧। ୧୨। ୧୩। ୧୪। ୧୫। ୧୬। ୧୭। ୧୮। ୧୯। ୨୦। ୨୧। ୨୨। ୨୩। ୨୪। ୨୫। ୨୬। ୨୭। ୨୮। ୨୯। ୩୦। ୩୧। ୩୨। ୩୩। ୩୪। ୩୫। ୩୬। ୩୭। ୩୮। ୩୯। ୪୦। ୪୧। ୪୨। ୪୩। ୪୪। ୪୫। ୪୬। ୪୭। ୪୮। ୪୯। ୫୦। ୫୧। ୫୨। ୫୩। ୫୪। ୫୫। ୫୬। ୫୭। ୫୮। ୫୯। ୬୦। ୬୧। ୬୨। ୬୩। ୬୪। ୬୫। ୬୬। ୬୭। ୬୮। ୬୯। ୭୦। ୭୧। ୭୨। ୭୩। ୭୪। ୭୫। ୭୬। ୭୭। ୭୮। ୭୯। ୮୦। ୮୧। ୮୨। ୮୩। ୮୪। ୮୫। ୮୬। ୮୭। ୮୮। ୮୯। ୯୦। ୯୧। ୯୨। ୯୩। ୯୪। ୯୫। ୯୬। ୯୭। ୯୮। ୯୯। ୧୦୦।

12/10/2020

24. S. P.

E. J. Hy.

23 59 19 59 17 23 1

1075-1076: (15)

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १ ॥

। नं तथा

॥ श्री गणेशाय नमः ॥

वंन्दन्ति विजिह्वन्ति

नायुर्वेद इति स्मृतः ॥

(10) अथः उक्तम् ननु कालः कालः
कालः नोः कालः कालः कालः कालः
कालः कालः कालः कालः कालः कालः
कालः कालः कालः कालः कालः कालः
कालः कालः कालः कालः कालः कालः

कालः कालः कालः कालः कालः कालः
कालः कालः कालः कालः कालः कालः
कालः कालः कालः कालः कालः कालः
कालः कालः कालः कालः कालः कालः
कालः कालः कालः कालः कालः कालः

ॐ नमः परमात्मने

भैषज्यरत्नावली ।

अत्रिदानन्दमय्युक्तं विश्वेशं पुरुषोत्तमम् ।
इन्द्रे सिद्धिप्रदं भक्त्या प्रत्यहानां प्रशान्तये ॥
गोविन्ददामिं भिषजां मुख्यं विद्वत्कुलोत्तमम् ।
नत्वा तेन कृतं ग्रन्थमवलम्ब्य विशेषतः ॥
अन्यान्यपि च तन्त्राणि पूर्वाचार्यैः कृतानि च ।
मारं तेभ्यः समाकृष्य मंग्रहोऽयं निबध्यते ॥
परम्परोद्दितानाञ्च बहुशो दृष्टकर्मणाम् ।
आविष्कृतानाञ्चास्माभिः प्रत्यक्ष फलदायिनाम् ॥
प्रयोगोऽगदसंघानां कीर्त्तितोऽस्मिन् निबन्धने ॥

आयुर्वेदस्य लक्षणं निरुक्तिश्च ।

आयुर्विज्ञानाहितं व्याधिर्निदानं गमनं तथा
विद्यते यत्र विद्वद्भिः स आयुर्वेद उच्यते ॥
अनेन पुरुषो यस्मादायुर्विन्दति वित्तिश्च ।
तस्मान्मुनिवरैरेष आयुर्वेद इति स्मृतः ॥

आयुर्वेदोत्पत्तिः ।

ब्रह्मा स्मृत्वायुषो वेदं प्रजापतिमजिग्रहत् ।
 स दस्त्रौ तौ सहस्राक्षं सोऽग्निजं समुपादिशत् ॥
 सोऽग्निवेशश्च भेङ्गश्च जातुकर्णं पराशरम् ।
 चारपाणिश्च हारीतमायुर्वेदमपाठयत् ॥
 ब्रह्मा प्रजापतिर्दस्त्रौ देवराड्विजस्तथा ।
 खनान्ना संहितां चक्रे पृथक् कल्याणहेतवे ॥
 तन्त्रस्य कर्त्ता प्रथममग्निवेशोऽभवत् पुरा ।
 ततो भेङ्गादयः सर्वे पृथक् तन्त्राणि ते निरे ॥
 धर्मार्थकाममोक्षाणामारोग्यं मूलमुत्तमम् ।
 रोगास्तस्यापहर्त्तारः श्रेयसो जीवितस्य च ॥
 व्याधयो द्विविधाः प्रोक्ताः शारीरा मानसास्तथा ।
 शारीरा ज्वरकुष्ठाद्या उन्मादाद्या मनोभवाः ॥
 दोषाणां साम्यमारोग्यं वैषम्यं व्याधिरुच्यते ।
 सुखसंज्ञकमारोग्यं विकारी दुःखमेव च ॥
 साध्योऽसाध्य इति व्याधिर्हिंघातोऽपि पुनर्हिंघा ।
 सुखसाध्यः कृच्छ्रसाध्यो याप्यो यश्चाप्रतिक्रियः ॥
 याप्यत्वं याति साध्यस्तु याप्यो गच्छत्वसाध्यताम् ।
 जीवितं हन्त्यसाध्यस्तु नरस्याप्रतिकारिणः ॥
 याप्यत्वमसाध्यत्वञ्च द्विधा ज्ञेयं प्रकृतित उपेक्षणाच्च
 तथाच सारचन्द्रिकायाम् ।
 याप्याः केचित् प्रकृत्यैव केचिदुपाप्या उपेक्षया ।
 प्रकृत्या व्याधयोऽसाध्याः केचित् केचिदुपेक्षया ॥
 एकोत्तरं मृत्युशतमस्त्रिन् देहे प्रतिष्ठितम् ।

तत्रैकः कालसंयुक्तः श्रेयास्वागन्तवः स्मृताः ॥
 ये त्विहागन्तवः प्रोक्तास्ते प्रशाम्यन्ति भेषजैः ।
 जपहोमप्रदानैश्च कालमृत्युर्न शाम्यति ॥
 पोडितं रोगसर्पाद्यैरपि धन्वन्तरिः स्वयम् ।
 सुस्थोक्त्तुं न शक्नोति कासप्राप्तं हि देहिनम् ॥

तथाच ज्योतिस्तत्त्वे ।

प्रायुष्ये कर्मणि क्षीणे लोकेऽयं दूयते मया ।
 नौषधानि न मन्त्राश्च न होमा न पुनर्जपाः ॥
 द्वायन्ते मृत्युनोपेतं जरया चापि मानवम् ॥

तत्रैव ।

वर्त्योधारज्ञेहयोनात् यथा दीपस्य संस्थितिः ॥
 विक्रियापि च दृष्टैवमकाले प्राणसंक्षयः ।
 व्याधेस्तत्त्वपरिज्ञानं वेदनायाश्च निग्रहः ।
 एतद्वैद्यस्य वैद्यत्वं न वैद्यः प्रभुरायुषः ॥
 यादृच्छिको समुर्षुश्च विहीनः करणैश्च यः ।
 वैरो च वैद्यविद्वेषी श्रद्धाहीनः सशङ्कितः ॥
 भिषजामनियम्यश्च नोपक्रम्ये भिषग्विदा ।
 एतानुपाचरन् वैद्यो बह्वन् दोषानवाप्नुयात् ॥
 यावत् कण्ठगताः प्राणा यावन्नास्ति निरिन्द्रियः ।
 तावच्चिकित्सा कर्त्तव्या कालस्य कुटिला गतिः ॥
 जातमान्त्रश्चिकित्स्यस्तु नोपेक्ष्योऽल्पतयागदः ।
 वङ्गिशस्तविषैस्तुल्यः स्वलोऽपि विकरोत्यसौ ॥
 यथा स्वल्पेन यत्नेन ह्रियते तद्वत्तदः ।

स एवातिप्रवृद्धस्तु क्षिद्यतेऽतिप्रयत्नतः ॥
 ग्रहेषु प्रतिकूलेषु नानुकूलं हि भेषजम् ।
 ते भेषजानां वीर्याणि हरन्ति बलवन्मपि ॥
 प्रतिकृत्य ग्रहानादौ पश्चात् कुर्याच्चिकित्सितम् ।
 आसुरी मानुषी दैवी चिकित्सा त्रिविधा मता ।
 शस्त्रैः कषायैर्होमाद्यैः क्रमेणान्या सुपूजिता ॥
 याभिः क्रियाभिर्जायन्ते शरीरे धानवः समाः ।
 सा चिकित्सा विकाराणां कर्म तद्भिषजां मतम् ॥
 कचिद्वैद्यः कचिन्मैत्रो कचिदर्थः कचिद्व्यग्रः ।
 कर्माभ्यासः कचिच्चापि चिकित्सा नास्ति निष्फला ॥
 भिषग्द्रव्यमुपस्थाता रोगी पादचतुष्टयम् ।
 गुणवत् कारणं ज्ञेयं विकारस्योपशान्तये ॥
 श्रुते पथ्येवदातत्वं बहुशो दृष्टकर्मता ।
 दाक्ष्यं शौचमिति ज्ञेयं वैद्ये गुणचतुष्टयम् ॥
 प्रशस्तदेशसम्भूतं प्रशस्तेऽहनि चावृतम् ।
 अल्पमात्रं महावीर्यं गन्धवर्णरसान्वितम् ॥
 उद्भिज्जमपरिच्छिन्नं शङ्खं धात्वादिकं तथा ।
 समीक्ष्य काले दत्तञ्च प्राहुः परममौषधम् ॥
 उपचारज्ञता दाक्ष्यमनुरागश्च भर्त्तरि ।
 शौचञ्चेति चतुर्थोऽयं गुणः परिचरे जने ॥
 स्मृतिनिर्देशकारित्वमभोरुत्वमथापि च ।
 ज्ञापकत्वञ्च रोगाणामातुरस्य गुणा मताः ॥
 मृदण्डधक्कसूत्राद्याः कुम्भकारादृते यथा ।
 नावहन्ति गुणं वैद्यादृते पादचयं तथा ॥

यस्मिन् रोगमभिज्ञाय कर्मास्थारमते भिषक् ।
 अप्यौषधविधानज्ञस्तस्य सिद्धिः यदृच्छया ॥
 यस्मिन् रोगविशेषज्ञः सर्वभैषज्य कोविदः ।
 साध्यासाध्यविधानज्ञस्तस्य सिद्धिः करे स्थिता ॥
 दृष्टकर्मा च शास्त्रज्ञो वैद्यः स्यात् सिद्धिभागसो ॥
 एकाङ्गहीनो न श्लाघ्य एकपक्ष इव द्विजः ॥
 शास्त्रं गुरुमुखोदीर्णमादायोपास्य चासक्तः ।
 यः कर्म कुरुते वैद्यः स वैद्योऽन्ये तु तत्कराः ॥
 नाभिज्ञाय तु शास्त्राणि भेषजं कुरुते भिषक् ।
 यम एव सविज्ञेयो मर्त्यानां मर्त्तरूपपृक् ॥
 कुचेलः कर्कशः स्तब्धः कुग्रामी स्वयमागतः ।
 पञ्च वैद्या न पूज्यन्ते धन्वन्तरिसमा यदि ।
 नाड्योजिह्वास्यमूत्राणां कोष्ठादीनाञ्च सर्वथा ॥
 परोक्षां यां न जानाति स वैद्यो यम एव हि ॥
 प्रप्येकं नोरुजं कृत्वा जन्तुं यादृशं तादृशम् ।
 प्राग्वेदप्रसादेन किं न दत्तं भवेद्भुवि ॥
 कपिला कोटोद्दानाद्धि यत् फलं परिकीर्तितम् ॥
 मूलं तत्कोटिगुणितमेकातुरच्चिकित्साया ॥

नन्दिपुराणे

अप्येकं नोरुजं कृत्य व्याधितं भेषजेनैव ।
 धर्मार्थकाममोक्षायामारोग्यं कारणं यतः ॥
 तस्मादारोग्यदानेन नरो भवति सर्वदः ॥
 प्रयाति ब्रह्मसदनं कुलसंमकसंयुतः ॥
 चिकित्सितशरीरं यो न निष्क्रीणाति दुर्मतिः ॥

स यत् करोति सुकृतं तत्सर्वं भिषगश्रुते ॥
 दर्शनस्पर्शनप्रत्यैर्वाधेर्ज्ञानं त्रिधामतम् ।
 दर्शनाभ्यूह जिह्वादेः स्पर्शनान्नाडिकादिभिः ॥
 प्रत्यैर्दूतादिवचनादिति त्रेधा समुच्यते ।
 रोगमादौ परीक्षेत ततोऽनन्तरमौषधम् ।
 ततः कर्म भिषक् पश्चात् ज्ञानपूर्वं समाचरेत् ॥
 यथाविषं यथाशस्त्रं यथाग्निरशनिर्यथा ।
 तथौषधमविज्ञातं विज्ञातनमृतं यथा ॥

अथ ज्वरचिकित्सा ।

पूषेरूपे प्रयुञ्जीत ज्वरस्य लघुभोजनम् ।
 लङ्घनञ्च यथादापं विरेकं वातिके पुनः ॥
 पाययेत् सर्पिर्वाच्छं पैत्तिके तु विरेचनम् ।
 मृदुप्रच्छदेन तद्वत् कफजे तु विधायते ॥
 हृन्धजेषु द्वयं कार्याद्बुद्ध्वा सर्वन्तु सर्वजे ।
 नवज्वरे दिवास्वप्नस्नानाभ्यङ्गान्नमैथुनम् ।
 क्रोधप्रवातव्यायामकषायान्श्च विवर्जयेत् ॥
 कषायं यः प्रयुञ्जीत नराणां तरुणज्वरे ।
 सुसुप्तं क्षणसर्पन्तु कराग्रेण परामृषेत् ॥
 न कषायं प्रयुञ्जीत नराणां तरुणे ज्वरे ।
 कषायेणाकुलीभूता दोषा जेतुं सुदुष्कराः ॥
 चतुर्भागावशिष्टन्तु यः षोडशगुणान्नसा ।
 स कषायः कषायः स्यात् सं वर्ज्यस्तरुणज्वरे ॥
 फण्टादोनां प्रयोगस्तु न निषिद्धः कदाचन ।
 न हिरद्यात्र पूर्वाङ्गे नाभिष्यन्दि कदाचन ।

न नक्तं न गुरुप्रायं भुञ्जीत तरुणज्वरी ॥
 परिषेकान् प्रदेहांश्च स्नानं संशोधनानि च ।
 दिवा स्वप्नं व्यवायश्च व्यायामं शिशिरं जलम् ॥
 क्रोधप्रवातभीज्यानि वर्जयेत्तरुणज्वरी ।
 शोषच्छर्दि मदं मूर्च्छां भ्रमं तृणाद्यरोषकान् ॥
 प्राप्नोत्यपद्रवानेतान् परिषेकादिसेवनात् ।
 •ज्वरं लङ्घनदेवादावपदिष्टमृते ज्वरात् ।
 क्षयानिलभयक्रोधकामशोकशमोद्भवात् ॥
 आमाशयस्थो हत्वाग्निं सामो मार्गान् पिधापयन्
 विदधाति ज्वरं दोषस्तस्मालङ्घनमाचरेत् ॥
 अनवस्थितदोषाग्नेर्लङ्घनं दोषपाचनम् ।
 ज्वरघ्नं दोषनं काङ्क्षा रुचिलाघवकारकम् ॥
 पाणा विरोधिना चेनं लङ्घनेनोपपादयेत् ।
 अलाधिष्ठानमारोग्यं यदर्थोऽयं क्रियाक्रमः ॥
 तत्तु माकृतक्षुत्तृणा मुखशोषकमान्विते ।
 कार्श्यं न बाले नां वृद्धे न गर्भिण्यां न दुर्बले ॥
 वातमूत्रपरोपाणां विसर्गं गात्रलाघवे ।
 हृदयोद्गारकण्ठास्यशुद्धौ तन्द्राक्लमे गते ॥
 स्वेद्रे जाते रुचौ चापि क्षुत्पिपासा सहोदये ।
 कृतं लङ्घनमादेश्यं निर्व्यथे चान्तरात्मनि ॥
 पर्वभेदोऽङ्गमदंश्च कासः शोषो मुखस्य च ।
 क्षुत्प्रणाशोऽरुचितृणा दौर्बल्यं श्रोत्रनेत्रयोः ॥
 मनस्तः सम्भ्रमोऽभीक्ष्णमूर्ध्नि वातस्तमो हृदि ।
 देहाग्निबलहानिश्च लङ्घनेऽतिकृते भवेत् ॥

भैषज्यरत्नावली ।

मद्यो भुक्तस्य वा जाते ज्वरे सन्तर्पणोत्थिते ।
वमनं वमनार्हस्य सस्तमित्याह वाभटः ॥
कफप्रधानानुत्क्रिष्टान् दोषा नामाशयोत्थितान् ।
बुद्ध्या ज्वरकरान् काले वम्यानां वमनैर्हरेत् ॥
अनुपस्थितदोषाणां वमनं तरुणज्वरे ।
हृद्रोगं श्वासमानाहं मोहश्च कुरुते भृशम् ॥
तृष्यते सलिलं चोष्णं दद्याद्वातकफज्वरे ।
मद्योत्थे पैत्तिके वाथ शीतलं तिक्तकैः शृतम् ॥
दोषनं पाचनञ्चैव ज्वरघ्नमुभयञ्च तत् ।
स्त्रोतसां शोधनं बल्यं रुचिस्त्रिदप्रदं शिवम् ॥

षडङ्गपानीयम् ।

मुस्तपर्पटकोशीरचन्दनोदौच्यनागरैः ।
शृतशीतं जलं देयं पिपासाज्वरशान्तये ॥
मुख्यभेषजसम्बन्धो निषिद्धस्तकणे ज्वरे ।
तोयपेयादिसंस्कारैर्निर्दीप्तं तेन भेषजम् ॥

षडङ्गादिसाधनम् ।

यदप्सु शृतशीतासु षडङ्गादिप्रयुज्यते ।
कर्षमात्रं ततो द्रव्यं साधयेत् प्रास्थिकेऽश्वसि ॥
अर्द्धशृतं प्रयोक्तव्यं पाने पेयादि सम्बिधौ ।
लाजपेयां सुखज्वरां पिप्पली नागरैः शृताम् ॥
पिवेज्ज्वरी ज्वरहरां क्षुद्धानल्पाग्निरादितः ।
पेयां वा रक्तशालीनां पाश्वर्वस्ति शिरोरुजि ॥
श्वदंष्ट्रा कण्टकारीभ्यां सिद्धां ज्वरहरीं पिबेत् ।
षडङ्गपरिभाषैव प्रायः पेयादि सम्मता ॥

यवागूपानमात्रा ।

यवागूमचिताद् भक्ताश्चतुर्भागकृतां वदेत् ।

मण्डादिलक्षणम् ।

सिक्थकै रहितो मण्डः पेया सिक्थ समन्विता ।

यवागूर्बहुसिक्थास्याद्विलेपी विरलद्रवा ॥

अन्नादिषाधनम् ।

अन्नं पञ्चगुणे साध्यं विलेपी च चतुर्गुणे ।

मण्डश्चतुर्दश गुणे यवागूः षड्गुणेऽभसि ॥

अष्टादशगुणे तीये यूपः शार्ङ्गधरेरितः ।

अमीपवामा निलजे हितो नित्यं रसोदनः ।

मुहयूषीदनश्चापि देयः कफसमन्विते ॥

स एव सित्तया युक्तः शोतः पित्तज्वरे हितः ।

रक्तशाल्यादयः शस्ताः पुराणाः पष्टिकैः सह ॥

यवाग्बोदनलाजाय ज्वरितानां ज्वरापह्नाः ।

मुहान् मसूरांश्चणकान् कुलत्थान् समकुष्ठकान् ॥

आहारकाले ययार्थं ज्वरिताय प्रदापयेत् ।

पटालपत्रं वार्त्ताकुं कुलकं कार्वेल्लकम् ॥

कर्कोटकं पर्पटकं गोजिह्वां बालमूलकम् ।

पत्रं गुडूच्याः शाकार्थं ज्वरिताय प्रदापयेत् ॥

ज्वरितो हितमश्रीयाद् यद्यप्यस्यास्त्विर्भवेत् ।

अन्नकाले ह्यभुञ्जानः क्षीयते म्रियतेऽपि वा ॥

सातत्यात् स्वाद्वभावाद्वा पथ्यं हेयत्वमागतम् ।

कल्पनाविधिभिस्तैस्तेः प्रियत्वं गमयेत् पुनः ॥

ज्वरितं ज्वरमुक्तं वा दिनास्ते भोजयेत्तत्र ।

क्षेपक्षये विद्वद्विषा बलवाननलस्तदा ॥

गुर्वभिष्यन्धकाले च ज्वरो नाद्यात् कषयन ।

न हि तस्याहितं भुक्तमायुषे वा सुखाय वा ॥

लघुनं स्वेदनं कालो यथागूस्तिक्तको रसः ।

पाचनान्यधिपक्वानां दीषाणां तरुणे ज्वरे ॥

‘पाप्ततरात्रं’ तरुणं ज्वरमाहुर्मनीषिणः ।

मध्यं द्वादशरात्रन्तु पुराणमत उत्तरम् ॥

यत्तु ।

त्रिसप्ताहव्यतीतस्तु ज्वरो यस्तनुतां गतः ।

ग्रीहाग्निसादं कुरुते स जीर्णज्वर उच्यते ॥

ज्वरितं षड्वहेऽतीते लघून्न प्रतिभोजितम् ॥

पाचनं शमनीयं वा कषायं पाययेत्तु तम् ।

सप्ताहात् परतोऽस्तब्धे सामे स्यात् पाचनं ज्वरे ।

निरामे शमनं स्तब्धे सामे नौषधमाचरेत् ॥

षड्वहेऽतीते इति ज्वरोत्पाददिनमारभ्य षड्वहेऽति-
क्रान्ते सप्तमेऽहनि लघून्न प्रतिभोजितं, अर्थादष्टमेऽहनि ।
पाचनं शमनीयं वा इति विकल्पद्वयं योग्यतया यथाक्रमं
आमदोष पक्वदोष विषयं ज्ञेयम् । पाचनं शमनीयं वा
कषायं पाययेदिति योजना, यत उपवास परदिने भिषज
निषेधः यदुक्तं पीताम्बुर्लङ्घित इत्यादिना । अन्ये पुनरममे-
वार्थं प्रकारान्तरेणेच्छन्ति षड्वहेऽतीते इति ज्वरोत्पाद-
दिनं परित्यज्य गणना कार्या, आरभ्यदिनपरिहारेण परि-
हारकाल गणनावत् तेन षड्वहे अतीते इत्यर्थो भवति ।

इदानीं सप्ताहानन्तरमपि यस्यामवस्थायां पाचनं

शमनञ्च देयं यस्याञ्च न देयं तदाह सप्ताहात् परत
इत्यादिना सामे ज्वरे सप्ताहोपरि पाचनं किञ्चूते अस्तब्धे
प्रवर्त्तमानमूत्रपुरीषे, निरामे शमनं शमनयोग्यं, स्तब्धे
सामे नौषधमाचरेदिति न सर्वथैव औषधं पिबेदित्यर्थः ।
ननु सप्ताहानन्तरं ज्वरस्य निरामत्वात् किमर्थं पाचनं
यदुक्तं अष्टाहो निरामज्वरलक्षणमिति । उच्यते विधा
हि सामता एका दोषसामता प्रथमा दोषदुष्टिरूपा,
प्रथमा दोषदुष्टिश्च केचिदामं प्रचक्षते । सा सप्ताहेनापैति,
सप्ताहेनैव पच्यन्ते सप्तधातुगता मलाः । निरामश्चाप्यतः
प्रीतो ज्वरः प्रायोऽष्टमेऽहनि ॥ इति चरकः । तस्यां दोष-
सामतायं पाचननिषेधः अपरा रससामता सप्ताहात्
परतोऽप्यनुवर्त्तते तस्यामप्रवलायां पाचनं देयं सुश्रुतं सम्बा-
दात् । तेन सप्ताहादर्धाक् तरुणे, सप्ताहानन्तरमपि
स्तब्धे सामे प्रवलरससामतायां मुख्यभेषजं न देयमिति
पर्यवसितोऽर्थः । पाचनमामपाचनं शमनं दोषशमन-
मिति ।

रससामतालक्षणमाह ।

लालाप्रमेको हृत्तासहृदयाशुद्वयोचकाः ।
तन्द्रालस्या विपाकास्य वैरस्यं गुरुगात्रता ॥
क्षन्नागो बहुमूत्रत्वं स्तब्धता बलवान् ज्वरः ।
आसज्वरस्य लिङ्गानि न दद्यात्तत्र भेषजम् ॥
भेषजं ह्यामदोषस्य भूयो ज्वलयति ज्वरम् ।
मृदो ज्वरे लघौ देहे प्रचलेषु मलेषु च ।
पक्वं दोषं विजानीयात् ज्वरे देयं तदौषधम् ॥

पीताम्बुलक्षितः क्षीणोऽजीर्णभुक्तः पिपासितः

न पिबेद्दौषधं जन्तुः संशोधनमथेतरत् ॥

वीर्याधिकं भवति भेषजमन्नहीनं

हन्यात्तदामयमसंशयमाशु चैव ।

तद्दालवृद्धयुवतौमृदुभिश्च पीतं

ग्लानिं परां नयति चाशु बलक्षयश्च ॥

अतुलोमोऽनिलः स्वास्थ्यं क्षुत्तृष्णा सुमनस्कृता ।

लघुत्वमिन्द्रियोद्धार शुद्धिं जीर्णौषधाकृतिः ॥

औषधशेषे भुक्तं पीतं तदौषधं सशेषेऽन्ने ।

न करोति गदोपशमं प्रकापयत्यन्यरोगांश्च ॥

क्षमो दाहोऽङ्गसदनं भ्रमो मूर्च्छा शिरोरुजा ।

अरतिर्बलहानिश्च सावशेषौषधाकृतिः ॥

शीघ्रं विपाकमुपयाति बलं न हिंस्या-

दन्नावृतं न च मुहुर्वदनाग्निरेति ।

प्राग्भुक्तसेवितमथौषधमेतदेव

दद्याच्च वृद्धशिशुभौरुवराङ्गनाभ्यः ॥

मात्राया नास्त्यवस्थानं दोषमग्निं बलं वयः ।

व्याधिं दृश्यञ्च कोष्ठञ्च वोच्यमात्रां प्रयोजयेत् ॥

सर्वज्वरस्य साधारण कषायमाह ।

धान्यपटोलम् ।

दोषनं कफविच्छेदि वातपित्तानुलोमनम् ।

ज्वरघ्नं पाचनं भेदि शृतं धान्यपटोलयोः ॥

अथ वातिकज्वरे ।

किरातादिः काथः ।

किराताश्चामृतोटीच्य वृहतोदयगांक्षुरैः ।

चक्षिरा कलसीविश्वैः क्वाथो वातज्वरापहः ।

अथ पित्तज्वरे ।

यवपटोलम् ।

पटोलयवनिःक्वाथो मधुना मधुरीकृतः ।

तीव्रपित्तज्वरामर्दी पानात्तृड् दाहनाशनः ।

(यावता माधुर्यं स्यात् तावत् प्रमाणं मधुदेयम् ।)

पपेटकादिः काथः ।

एकः पपेटकः श्रेष्ठः पित्तज्वर विनाशनः ।

किं पुनर्यदि युज्येत चन्दनोद्दीच्यनागरैः ॥

धान्यशर्करा ।

व्युषितं धन्याकजल प्रातःपीतं सशर्करं पुंसाम्

अन्तर्दाहं शमयत्यचिराद्दूरप्ररूढमपि ॥

पित्तज्वरेण तप्तस्य क्रियां शोतां समाचरेत् ।

उत्तानसुप्तस्य गभीरतान्त्र

कांस्यादि पात्रं विनिधाय नाभौ ।

तत्राम्बुधारा बहुला पतन्ती

निहन्ति दाहं त्वरितं सुशोता ।

अम्लपिष्टैः सुशोतैर्वा पलाशतरुजैर्दिहेत् ।

वदरो पल्लवोत्थेन फेनेनारिष्टकस्य वा ।

अथ कफज्वरे ।

निम्बादिः काथः ।

निम्बविश्वामृतादारु यटि भूनिम्बपौष्करम् ।

पिप्पली वृहती चेति काथो हन्ति कफज्वरम् ।

सिन्धुवार काथः ।

सिन्धुवारदलष्काथं सोपणं कफजे ज्वरे ।

जङ्घायाश्च वले क्षीणे कर्णे वापिहिते पिवेत् ॥

चातुर्भद्रावर्णाहिका ।

कट्फलं पीष्ककरं शृङ्गी क्षणा च मधुना सह ।

श्वासकासज्वरहरः श्रेष्ठो लेहः कफान्तकत् ।

जङ्घजत्रुजरोगघ्नी सायं स्यादवलेहिका ।

अधोरोगहरी या तु सा पूर्वं भोजनान् मता ।

रुधुपिप्पली ।

क्षौद्रोपकुल्या संयोगः श्वामकाम ज्वरापहः ।

प्रोहानं हन्ति हिक्काश्च बालानाद्यापि शस्यते ।

अथ वानपैत्तिकज्वरे ।

नवाङ्गः काथः ।

विश्वामृताब्दभूनिम्बैः पञ्चमूलीसमन्वितैः ।

कृतः कषायो हन्त्याशु वातपित्तोद्भवं ज्वरम् ॥

गुडश्चादिः काथः ।

गुडूचीनिम्बधन्याक पञ्चक रक्तसंज्ञकम् ।

एष रुवार ज्वरान् हन्ति गुडूच्यादिभ्यो दीपनः ॥

हृत्ता ॥ १ ॥ कच्छ दीपिषामादाहनाशनः ।

वृद्ध गुडश्चादि ।

गुडूची ॥ २ ॥ पञ्चनागरैश्च यथासकम् ।

अथ ॥ आनीय पाठा धान्याब्दरोहिणी ॥

कषाय ॥ ३ ॥ पिप्पलीचूर्णसंयुतम् ।

कामश्वास ज्वरान् हन्ति पिपामादाहनाशनः ॥

विण्मूत्रानिलविष्टभे त्रिदोषप्रभवेऽपि च ॥

घनचन्दनादिः ।

अनूचन्दनपपेटकं कटुकं त्वसृणालपटोलदलं जलम् ।

यतशीत सितायतं पित्तहरं ज्वरच्छर्दिहृषारुचि दाहहरम् ॥

सुस्तादिः ।

मस्तपपटकोत्पलकिरातोशीरचन्दनात् कर्पः ।

शर्करया च क्रियते वातपित्तज्वरे बहुधा दृष्टफलः ॥

अथ पित्तश्लेष्मज्वरे ।

अमृताष्टकः ।

अमृतेन्द्रयवारिष्टपटोलं कटुरोहिणी ।

नागरं चन्दनं मस्तं पिप्पलीचूर्णसंयुतम् ।

अमृताष्टक इत्येष पित्तश्लेष्म ज्वरापहः ।

हृषासारानकच्छर्दिपिपामादाहनाशनः ॥

कण्टकाव्यादिः ।

कण्टकार्थसताभार्गी नगरेन्द्रयवासकम् ।

भृतिम्बं चन्दनं मस्तं पटोल कटुरोहिणी ॥

कषायं पाययेत्तत् पित्तश्लेष्म ज्वरापहम् ।

दाहहृषारुचिच्छर्दिकामहन पार्श्वशूलनुत् ॥

अथ वातश्लेष्मज्वरे ।

कफवातज्वरे स्वेदान कारथेद्रुतनिर्मितान् ।

संतापं मार्दवं कृत्वा नोवा पावकनाशयम् ॥

हृषा वातकफश्लेष्म स्वेदो ज्वरमपीहति ।

स्पर्शभृष्टस्थितकाञ्चि तमिक्का हि बालुकास्वेदः ॥

शमयति वातकफामयमस्तकशूलाङ्गभङ्गादीन् ।
 वीक्ष्य स्वेदविधिं कुर्यात् स्वेदनं वालुकादिभिः ॥
 सर्वाङ्गे यदि वा यत्र वेदना संप्रजायते ॥
 शीतशूल व्यपरमे स्तम्भगौरवनिग्रहे ।
 संजातमार्दवे स्वेदे स्वेदनाद्विरतिर्मता ॥

शामज्वरे वातवत्तासजे वा
 कफोत्थिते मारुतसम्भवे वा ।
 त्रिदोषजे स्वेदमुदाहरन्ति
 स्तम्भप्रमोहाङ्गरुजाप्रशान्त्यै ॥

पञ्चकोनः ।

पिप्पली पिप्पलीमूल चञ्चित्रक नागरैः ।
 दीपनीयः शृतो वर्गः कफानिलगदापहः ॥
 पिप्पलोभिः शृतं तोयमनभिष्यन्दि दीपनम् ।
 वातश्लेष्मविकारघ्नं प्लीहज्वरविनाशनम् ॥

आरग्वधादिः ।

आरग्वधग्रन्थिकमस्ततिल-
 हरीतकीभिः कथितः कषायः ।
 सामे सशूले कफवातयुक्ते
 ज्वरे हितो दीपनपाचनश्च ॥

शुक्रादिः ।

क्षुद्रामृता नागरपुष्कराह्वयैः
 कृतः कषायः कफमारुतोत्तरे ।
 सञ्ज्ञासकासारुचिपार्श्वरुग्ज्वरे
 ज्वरे त्रिदोषप्रभवेऽपि शस्यते ॥

दशमूलोक्तः ।

दशमूलोरसः पेयः कषाययुक्तः कफानिले ॥
अविपाकेऽतितन्द्रायां पाश्चर्यं श्वासकासके ॥

अथ सन्निपातज्वरे ।

लङ्घनं बालुकास्त्रेदी नखं निष्ठौवनं तथा ।
अवलेहोऽञ्जनं चैव प्राक् प्रयोज्यं त्रिदोषजे ॥
सन्निपातज्वरे पूर्वं कुर्यादामकफापहम् ।
पश्चात् श्लेष्मणि सञ्चीणे शमयेत् पित्तमारुतौ ॥

अथ लङ्घनम् ।

त्रिरात्रं पञ्चरात्रं वा दशरात्रमथापि वा ।
लङ्घनं सन्निपातेषु कुर्यादारोग्यदर्शनात् ॥
दोषाणास्त्रेव सा शक्तिर्लङ्घने या सहिष्णुता ।
न हि दोषक्षये कश्चित् सहते लङ्घनादिकम् ॥

अथ खेदः ।

न स्वेदव्यतिरेकेण सन्निपातः प्रशाम्यति ।
तस्मान्मुहुर्मुहुः कार्यं स्वेदनं सन्निपातिनाम् ॥
सन्निपाते जलमयां नराणां विग्रहो भवेत् ।
विना वङ्गपचारेण कस्तं शोषयितुं क्षमः ॥
प्रयागा बहवः सन्ति सन्निपा निर्विषा अपि ।
वह्नाभ्यां विना प्रायो न वोय्यं दर्शयन्ति ते ॥
प्रतिश्रियाविधावेवं यस्य संज्ञा न जायते ।
पादतले ललाटे वा दङ्गलोद्गलाक्रया ॥

लोहित्ये नेत्रयोर्वान्तो प्रलापे मृद्व्वाचने ।
न स्वेदः शुभदां श्रेयस्तत्र शोर्गक्रया हिता ।

अथ नखम् ।

सैन्धवं श्वेतमरिचं सर्वपं कुष्ठमेव च ।

वस्तमूत्रेण संपिष्य नस्यं तन्द्राविनाशनम् ॥

मधूकसारसिन्धूय वचोपणकणाः समाः ।

श्लेष्मं पिष्ट्वाभसा नस्यं कुर्यात् संप्रा प्रबोधनम् ॥

षड्यन्य सैन्धवकणाः समधूकसाराः

पिष्ट्वाः समेन मरिचेन जलैः कटूष्णैः ।

नस्यं निवारयति शोथमचेतनत्वं

तन्द्राप्रलापसहितं शिरसौ गुरुत्वम् ॥

लशुनं मरिचं पिष्टं नस्यं स्यात् श्लेष्मनाशनम् ॥

सितिकुक्कुटिकाण्डजजलं पानान् नस्यादप्यञ्जनाच्च ।

दुःसाधनसन्निपातः प्रवलीऽप्याश्वेव शूममेति ॥

अथ निर्णयनम् ।

आर्द्रकस्त्ररसोपेतं सैन्धवं स कटुत्रयम् ।

आकण्ठं धारयेदास्ये निष्ठोवेच्च पुनः पुनः ॥

तेनास्य हृदयात् श्लेष्मामन्यापार्श्वशिरोगलात् ।

लौनोऽप्याकण्ठ्यते शुष्को लाघवश्चास्य जायते ॥

पर्वभेदो ज्वरो मूर्च्छा निद्राकास गलामयाः ।

सुखाक्षिगौरवं जायामुत्कृष्टोपशाम्यति ॥

एकदिस्त्रिचतुः कुर्याद्विद्वद्वा दीप बलाबलम् ।

एतदि परमं प्राहुर्भेषजं सन्निपातिनाम् ॥

अथ आवलेहः ।

अष्टाङ्गादवेहिका ।

कटुफलं पीष्करं शुक्ली व्योषं यासंस कारवी ।

अक्षचूर्णिकृतं चैतन्मधुना सह लेहयेत् ॥
 एषावलेहिका हन्ति सन्निपातं सुदारुणम् ।
 हिक्कां श्वासञ्च कासञ्च कण्ठरोधं नियच्छति ॥
 जङ्घगन्धेशहरणे उष्णे स्वेदादिकर्मणि ।
 विरोधुष्णे मधु त्यक्त्वा कार्थ्यैषार्द्रकजै रसैः ॥

अषाञ्जनम् ।

शिरोष्वोजगोमूत्र कृष्णा मरिचसैन्धवैः ।
 अञ्जनं स्यात् प्रबोधाय सरसोन शिलावचैः ।
 असुराङ्गपतङ्गस्य विट्चूर्णं मधुसंयुतम् ।
 अञ्जनादुबोधयेन्मृधं तन्द्भितं सन्निपातिनम् ।

दशमूलम् ।

विल्वश्यांनाक गाम्भारी पाटला गणिकारिका ।
 दीपनं कफवातघ्न पञ्चमूलमिदं मङ्गत् ॥
 शालपर्णी पृश्निपर्णी वृहतीद्वयगोक्षुरम् ।
 वातपित्तापहं वृथ्यं कनौयः पञ्चमूलकम् ।
 उभयं दशमूलं हि सन्निपातज्वरापहम् ।
 कासे श्वासे च तन्द्रायां पार्श्वशूले च शस्यते ॥
 पिप्पलीचूर्णसंयुक्तं कण्ठहृदयहनाशनम् ।

चतुर्दशाङ्गः कायः ।

क्षिरज्वरे वातकफोषणने वा
 त्रिदोषजे वा दशमूलमिश्रः ।
 किराततिक्तादिगणः प्रयोज्यः
 शुद्धैर्गन्धिने वा चिह्नादिमिश्रः ॥

भूनिम्बदारुदशमूलमहोषधाब्दः ।

भूनिम्बदारुदशमूलमहोषधाब्द-

तिक्तेन्द्रवीजधनिकेभकणा कषायः ।

तन्द्राप्रलापकसमारुचिदाहमोह-

श्वासादियुक्तमखिलं ज्वरमाशु हन्ति ॥

कटुत् कटुफलादिः ।

कटुफलाब्दवचापाठा पुष्करा जाजिपण्टेः ।

शृङ्गो कलिङ्ग धन्याकं शटीभृङ्ग कणाक्षयम् ॥

तिक्ताभयाम्बुकैरातं भार्गीरामठकं बला ।

दशमूली कणामूलं तिक्ताथ काथमुत्तमम् ।

हिङ्ग्वार्द्रकरसोपेतं सन्निपातविनाशनम् ।

गलगण्डं गण्डमालां स्वरभेदं गलामयान् ॥

कर्णमूलोज्ज्वलं शोथं हन्याद्वनूमुखामयान् ।

कफवातज्वर कासं तथा हन्ति शिरोगदान् ॥

शिरोगुरुत्वं व्याधिर्यं निहन्ति कफवातिकम् ।

कारव्यादिः ।

कारवी पुष्करैरण्डत्रायन्तीनागरामृताः ।

दशमूली शटी शृङ्गो यासभार्गी पुनर्नवाः ॥

सुल्या मूत्रेण निःकाथ्य पीताः स्त्रीतो विशोधनाः

अभिन्यासज्वरं घोरमाशुघ्नन्ति समुद्रतम् ॥

निद्रापित्तमभिन्यासक्षीणं विद्याद्वतोजसम् ।

सन्निपाते प्रकम्पन्तं प्रलपन्तं न हृहयेत् ॥

दृष्ट्वा दाहाभिभूतेषु न दद्याच्छोतलं जलम् ।

वातपित्तोत्पत्ते चैव घृतं योग्यं पुरातनम् ॥

अभ्यङ्गात् शमयत्याशु सन्निपातं सुदारुणम् ।

स्वेदोद्गमे ज्वरे देयसूर्णो भृष्टकुलत्यजः ।

सन्निपातज्वरस्थान्ते कर्णमूले सुदारुणः ।

शोथः संजायते तेन कसिदेव प्रमुच्यते ।

ज्वरादितो वा ज्वरमध्यतो वा

ज्वरान्ततो वा श्रुतिमूलशोथः ।

क्रमेण साध्यः खलु कच्छसाध-

स्ततस्त्वसाध्यः कथितो भिषग्भिः ॥

रक्तावसेचनैः पूर्वं सर्पिः पानैश्च तं जयेत् ।

प्रदेहैः कफवातघ्नैर्वमनैः कवङ्गग्रहेः ॥

कुलत्थकट्फले शुण्ठी कारवौ च समांशिकैः ।

सुखीष्णैर्लपन दद्यात् कर्णमूले मुहुर्मुहुः ॥

गैरिकं पांशुजं शुण्ठी वचा कट्फलकाञ्जिकैः ।

कर्णशोथहरां लेपः सन्निपातज्वरे नृणाम् ॥

सुखीष्णदशमूलेन प्रलेपोऽपि महाफलः ।

वीजपूरकमूलानि अग्निमन्यं तथैव च ॥

सनागरं देवदारु चयश्चित्तकपेक्षितम् ।

प्रलेपनमिदं श्रेष्ठं गलेऽथयथुनाशनम् ॥

अथ जीर्णज्वरादौ ।

निदिग्धिकादिः ।

• निदिग्धिका नागरकामृतानां

क्वाथं पिबेन् मिश्रितपिप्पलीकम् ।

जीर्णज्वरारोचककासशूल-

श्नासाग्निमान्द्यार्दितपीनशेषः ॥

हन्त्यूर्ध्वगामयं प्रायः सायं तेनोपयुज्यते ।

इति चक्रः ।

एतद्रात्रिज्वरे सायमन्यथा प्रातरिष्यते ।

पित्तानुबन्धे संत्यज्य पिप्पलीं प्रक्षिपेन्मधु ।

इति वृद्धाः ॥

पिप्पलीचूर्णसंयुक्तः क्षाथश्चिक्कवरुहोद्भवः ।

जीर्णज्वरकफध्वंसो पञ्चमूलीकृतोऽयं वा ॥

पिप्पली मधुसंमिश्रं गुडूचौ स्वरसं पिबेत् ।

जीर्णज्वरकफप्लीहकासारोचकनाशनम् ॥

अथ प्लोहज्वरे निदिग्धिकादिः ।

निदिग्धिकागणः पथ्या तथा रोहोतको मतः ।

क्षाथं कृत्वा क्षिपेत्तत्र यवचारं कणायुतम् ॥

एतस्य पानमात्रेण प्लोहज्वरविनाशनम् ।

निदिग्धिकागणः स्वल्पपञ्चमूलम् ॥

अस्थिकर्कटपञ्चाङ्गं शुण्ठ्या चिरज्वरप्रणत् ।

अस्थिकर्कटस्य मूलवल्कलपत्रपुष्पफल संचुद्रं पोदलीं

बद्ध्वा दग्ध्वा रसं गृह्यत्वातः २ तो, शुण्ठ्या पेनम् ।

गुडूचौ पर्यटं भेकपर्णी च ङिलमोचिका ।

पटोलं पुटपात्रेण रस एषां मधुसृतः ॥

वातपित्तज्वरं हन्ति चिरोत्थमपि दारुणम् ।

मधुना भवेज्वरनुत् शिफालीदलजो रसः ।

अजाजीगुडसंयुक्ता विषमज्वरनाशिनी ।

अग्निसादं जयेत् सम्यक् वातरोगांश्च नाशयेत् ॥

रसोन कल्कं तिलतैलमिश्रं
योऽग्राति नित्यं विषमज्वरार्त्तः ।
विमुच्यते सोऽप्यचिराज्ज्वरेण
वातामयैश्चापि सुघोररूपैः ॥

गुडप्रगाढां त्रिफलां पिबेद्वा विषमार्दितः ।

महौषधादिः काथः ।

महौषधामृतामुस्तचन्दनं शीरधान्यकैः ।
काथस्तृतीयकं हन्ति शर्करा मधुयोजितः ॥
तृतीयके अत्यन्तसिद्धफलः ।

उशीरादिः ।

उशीरं चन्दनं मुस्तं गुडश्ची धान्यनागरम् ।
अम्भसा कथितं पयं शर्करा मधुयोजितम् ॥
ज्वरे तृतीयके देयं तृणादाहसमन्विते ।

पटोलादिः ।

पटोलारिष्टमृद्धीका श्यामाकं त्रिफला हृषम् ।
काथ एकाहिकं हन्ति शर्करा मधुयोजितः ॥
कंषायोऽयं तृतीयके ॥

चातुर्थके वासादिः ।

वासाधात्रीस्त्रिरादारुपथानागरसाधितः ।
सिनामधुयुतः काथश्चातुर्थकविनाशनः ॥

महाबलादिः ।

महाबलामूलमहौषधाभ्यां
काथो निहन्त्याद् विषमज्वरश्च ।

शीतं सकम्पं परिदाहयुक्तं
विनाशयेद् द्वित्रिदिनप्रयुक्तः ।

अथ रात्रिज्वरे गुडूच्यादिः ।

गुडूचीमुस्तभूनिम्बं धात्री क्षुद्रा च नागरम् ।
विल्वादिपञ्चमूलञ्च कटुकेन्द्रयवासकम् ॥
निशाभवं ज्वरं वातकफपित्तसमुद्भवम् ।
चिरोत्थं हन्वजं हन्ति सर्वेणं मधुसंयुतम् ॥

सुतादिः ।

मुस्तामलकगुडूचीविश्वीषधकण्टकारिकाकाथः ।
पीतः सकणाचूर्णः समधुर्विषमज्वरं हन्ति ॥
मधुकीदिः ।

मधुकं चन्दनं मुस्तं धात्री धान्यमुशौकरम् ।
क्षिप्रोद्भवं पटोलञ्च काथः समधुश्चरः ।
ज्वरमष्टविधं हन्ति सन्तताद्यं सुदारुणम् ।
वातिकं पैतिकं चैव श्लैष्मिकं सान्निपातिकम् ॥

सत्यभाग्यादिः ।

भाग्यं पपेटकधान्ययवासविश्व-
भूनिम्बकुष्ठकणासिंहामृताकषायः ।
जीर्णज्वरं सततसन्ततकं निहन्त्या-
दन्येषुक्तं सप्ततीयकचतुर्थकञ्च ॥

भाग्यादिः ।

भाग्यं पपेटकपुष्करमृङ्गवेर-
पथ्याकषाह दशमूलकतः कषायः ।

सद्यो निवृन्ति विषमज्वर सन्निपात-
जीर्णज्वर श्वयथु शीतक वज्रिसादान् ॥

हृद्गन्धाद्यादिः ।

भार्गी पथ्या कटुः कृष्टं पर्पटं मुस्तकं कणा ।
अमृता दशमूलञ्च नागरं काथयेद् भिषक् ॥
हन्ति धातुगतं सर्वं वह्निःस्थं शीतसंयुतम् ।
सतताद्यं ज्वरं घोरं मद्भाग्नित्वमरोचकम् ॥
प्लीहानं यक्षतं गुल्मं श्वयथुञ्च विनाशयेत् ।
एष भार्ग्यादिको नाम सर्वज्वहरः परः ॥

भार्ग्यादी- दास्यादिः ।

दाम्नीदारुकलिङ्ग लोहितालता श्यामाक पाठाशठी-
शुण्ठोशीर किरात कुञ्जरकणा त्रायन्तिकापद्मकैः ।
वज्रीधान्यक नागराब्दसरलैः शिग्रुम्बूसिंहीशिवा-
व्याघ्रीपर्पटदर्भमूलकटुकानन्तामृता पुष्करैः ॥
धातुस्थं विषमं त्रिदोषजनितं चैकाहिकं द्वाहिकं
कामैः शोक समुद्रवञ्चविविधं यं हृदियुक्तं नृणाम् ।
पितो हन्ति त्रयोद्वयं सततकं चातुर्थकं भूतजं
योगोऽयं मुनिभिः पुरा निगदितो जीर्णज्वरे दुस्तरे ॥

दाय्यादिः ।

दाव्यीकलिङ्गमञ्जिष्ठा व्याघ्रीदारुगुडूचीकाः ।
भृधात्री पर्पटं श्यामा तगरं करिपिप्पली ॥
सुद्रानिम्बं घनं व्याधिर्नागरं पद्मकं शठी ।
रामाटकषः सरलं त्रायमाणास्थिसन्धिकम् ॥

अत्रिगन्धाद्यादिः ।

मागधी धान्यकं चेति क्वाथं मधुयुतं पिबेत् ॥
 वातिकं पैत्तिकं चापि श्लैष्मिकं सान्निपातिकम् ।
 इन्द्रजं विषमं घोरं सतताद्यं सुदारुणम् ॥
 अन्तःस्थञ्च वह्निःस्थञ्च धातुस्थञ्च विशेषतः ।
 सर्वज्वरं निहन्त्याशु तथाच दैर्घ्यरात्रिकम् ॥
 शीतं कम्पं भृशं दाहं काशं घ्नन्त्यस्रुतिं वमिम् ।
 ग्रहणीमतिसारञ्च कासं श्वासं सकामलम् ॥
 शोथं हन्यात्तथा शोथं मन्दाग्नित्वमरोचकम् ।
 शूलमष्टविधं हन्ति प्रमेहानपि विंशतिम् ॥
 श्लोष्ठानमग्रमांसञ्च यक्ष्मतञ्च हलीमकम् ।
 पृथग्दोषाञ्च विविधान् समस्तान् विषमज्वरान् ॥
 तान् सर्वान् नाशयत्याशु वृक्षमिन्द्राणानिर्यथा ।

अथ मूलिकाधारणादयः प्रयोगाः ।

काकजङ्घा वला श्यामा ब्रह्मदण्डी कृताञ्जलि ।
 पृश्निपर्ण्यपामार्गं स्तथा भृङ्गरजोऽष्टमः ॥
 एषामन्यतमंमूलं पुष्पेणोद्धृत्ययत्नतः ।
 शतसूत्रेण संवेष्ट्य वृद्धमैकाहिकं जयेत् ॥
 अपामार्गजटा कट्यां लोहितैः समतन्तुभिः ।
 वद्धा वारे रवेस्तूर्णं ज्वरं हन्ति तृतीयकम् ॥
 उलुकस्यर्दन्निणं पक्षं सितसूत्रेण वेष्टयेत् ।
 वद्धयेद् वामकर्णे तु हरत्यैकाहिकं ज्वरम् ।
 कर्कटस्य विलोद्धृतं मृदा तत्तिलकं कृतम् ।
 ऐकाहिकं ज्वरं हन्ति नात्र कार्या विचारणा ॥
 कर्णस्य मलजालेन वर्त्ति कृत्वा प्रयत्नतः ।

ज्वालयेत्तिलैलेन कज्जलं ग्राहयेच्छनैः ॥
 अञ्जयेन्नेत्रयुगलं त्वाहिकज्वरशान्तये ।
 गङ्गाया उत्तरे तीरे अपुत्रस्तापसो नृतः ।
 तस्मै तिलोदकं दद्यात् मूत्रत्वैकाहिको ज्वरः ॥
 एतन्मन्त्रेण अश्वत्थपत्रहस्तः प्रतर्पयेत् ।
 'ओं वाणयुद्धे महायोरे द्वादशार्कसमप्रभे ॥
 जातोऽसौ सुमहावीर्यो भुञ्चत्वैकाहिकोज्वरः ।
 लिखित्वाश्वत्थपत्रे तु वाहौ मन्त्रं प्रधापयेत् ॥
 'समुद्रस्योत्तरे तीरे द्विविदो नाम वानरः ।
 ऐकाहिकं ज्वरं हन्ति लिखितं यस्तु पश्यति ॥
 श्वेतार्ककरवीरश्च अश्विन्यां मूलमुदरेत् ।
 तण्डुलोदकपानेन पृथक् चातुर्थनाशनम् ॥
 शैलूषमण्डलरजः पुरुषानुरूपं
 शुक्लाङ्गवत्ससुरभी पयसा निपीतन् ।
 आदित्यवार भवपालिदिने नराणां
 चातुर्थकं हरति कष्टमपि क्षणेन ॥

अथ धूपप्रयोगः ।

कष्टाश्वरट्टदावद्वमग्गुलूलूकपुच्छजः ।
 धूपश्चातुर्थकं हन्ति तमः सूर्य इवोदितः ॥
 भृङ्गराजादि कष्टौकत वस्त्रट्ट वड ।

अथ नक्षत्रम् ।

शिरोषपुष्पस्वरसो रजनीद्वयसंयुतः ।
 नखं सर्पिः समायोगाज्वरं चातुर्थकं जयेत् ॥
 नखं चातुर्थकं हन्ति रसो वागस्त्वपत्रजः ।

अस्त्रोत्तजसहस्रेण दलेन सुकृतां पिवेत् ।

पेयां घृतभूतां जन्तुश्चातुर्थकहरीं त्युहम् ॥

कर्म साधारणं जह्यां तृतीयकचतुर्थकौ ।

आगन्तुरनुबद्धो हि प्रायशो विषमज्वरे ॥

भूतानुबन्धिनोऽस्तृतीयकचतुर्थकयोश्चिकित्सामाह कर्म-
त्यादि । दैवव्यपाश्रयं बलिमङ्गलहोमादि । युक्तिव्यपाश्रयं
कषायादि । एतदुभयमपि चिकित्सितं साधारणशब्दे-
नोच्यते जह्यादिति अन्तर्भूतजन्यमित्दं तेन साधारणं कर्म
चिकित्सितं कर्तुं । तृतीयकचतुर्थकौ कर्मरूपौ जह्यात् क्षप-
येत् निराकुर्यादित्यर्थः । कथमित्याह आगन्तुर्भूतादिः ।
अत्रविषमज्वरशब्देन तृतीयकचतुर्थकावेव अभिमती तृती-
यकचतुर्थकशब्देनात्र तद्विपर्ययस्यापि ग्रहणम् । अन्ये तु
आगन्तु रनुबन्धीहीत्यादि वचनात् विषमज्वरमात्र एव
दैवव्यपाश्रयं कर्म कर्त्तव्यं नित्याहुः तथापि तृतीयकचतु-
र्थकाविति यदुक्तं तद्विशेषार्थं तेन तृतीयकचतुर्थकयोः
प्रायेण भूतानुबन्ध जन्यत्वात् तयोरेव विशेषेण दैवव्यपा-
श्रयं कर्त्तव्यमिति शिवदासः । तृतीयकचतुर्थकौ प्रायोभू-
ताभिसङ्गजौ भवतः तस्मात् साधारणं दैवयुक्ति व्यापाश्रयं
कर्म कर्त्तुंभूतं द्वौ ज्वरौ जह्यात् हन्यादित्यर्थः दैवं बलि-
मङ्गलहोमादि । युक्तिः कषायादिः इति गोपालदासः ।

मूलं जयन्त्याः शिरसि घृतं सर्वज्वरापहम् ।

मूलकं केशराजस्य क्षत्वा तत् सप्तखण्डकम् ।

आर्द्रकैः सह भुञ्जीत सर्वज्वरविनाशनम् ॥

काकमाचीभवं मूलं कर्णवन्धं निशाज्वरम् ।

निहन्ति नात्र सन्देहो यथा सूर्योदयेऽस्मः ॥

ओं नमो भगवते क्षिप्वि क्षिप्वि अमुकस्य ज्वरस्य
शिरः प्रज्वलितपुरुषपाणये पुरुषाय फट् । एतन्मन्त्रस्य धार-
णात् ज्वरः सर्वो विनश्यति ।

ओं विद्युदाननं फट् स्वाहा । एतन्मन्त्रं ताम्बूली-
पत्रे चूर्णलिप्ते लिखित्वा तत्पत्रं संचर्ष्य भक्षयित्वा दिन
त्रयाभ्यन्तरे ज्वरशान्तिर्भवति ।

सोमं सानुचरं देवं समाह्वयणमोक्षरम् ।

पूजयन् प्रयतः शीघ्रं मूच्यते विषमज्वरात् ॥

विष्णुं सहस्रमूर्द्धानं चराचरपतिं विभूम् ।

स्तुभन् नाम सहस्रेण ज्वरान् सर्वान् व्यपोहति ॥

ब्रह्माणमश्विनाविन्द्रं हुतमर्घ्यं हिमाचलम् ।

गङ्गां मरुद्गणांश्चेष्टान् पूजयन् जयति ज्वरम् ॥

भक्त्या मातुः पितुश्चैव गुरुणां पूजनेन च ।

ब्रह्मचर्येण तपसा पुराणश्रवणेन च ॥

जपहोम प्रदानेन सत्येन नियमेन च ।

ज्वराद्विमूच्यते शीघ्रं साधूनां दर्शनेन च ॥

अथ धूपः ।

अष्टाङ्गधूपः ।

पलङ्कषा निम्बपत्रं वचा कुष्ठं हरीतकी ।

सयवाः सर्षपाः सर्पिर्धूपनं ज्वरनाशनं ॥

अपराजितधूपः

पुरध्यामवचासर्जनिम्बाकांगुददारुभिः ।

सर्वज्वरहरो धूपः कार्याऽयमपराजितः ॥

माहेश्वरधूपः ।

हिङ्गुलं देवकाष्ठञ्च श्रीवेष्टं घृतमेव च ।
 गव्यास्थीनि तथा ध्यामं निश्वात्यं कटुरोहिणी ।
 सर्षपं निम्बपत्राणि पिच्छाहिकञ्चूकं तक्षा ।
 मार्जारविष्टा गोशृङ्गं मदनस्य भलानि च ॥
 हे हृहलीवचा चैव कार्पासास्थि तुषास्तथा ।
 छागगोमायुविट् चैव हस्तिदन्तस्तथैव च ।
 एतत् सर्वं समाहृत्य छागमूत्रेण भावयेत् ।
 उदूखले तु संकुल्य स्थापयेन्मृगमये शुभे ॥
 ब्राणमात्रेण धूमोऽयं दीयते यत्र वेश्मनि ।
 न तत्र सर्पास्तिष्ठन्ति न पिशाचा न राक्षसाः ॥
 एष माहेश्वरो धूपः सर्वज्वरविनाशनः ।
 ऐकाहिकं द्वाहाहिकञ्च त्र्याहिकञ्च चतुर्थकम् ॥
 एवमादीन् ज्वरान् सर्वान् नाशयेन्नात्र संशयः ।
 ओं नमो भगवते रुद्राय उमापतये सम्पन्नाय ।
 नन्दिकेश्वराय । इति मन्त्रेणाभिमन्त्रयेत् ॥

ज्वरे घृतादि पान विधिः ।

ज्वराः कषायैर्वमनैर्लङ्घनैर्लघुभोजनैः ।
 रुक्षस्य ये न शाम्यन्ति सर्पिस्तेषां भिषग्जितम् ॥
 निदंशाहमपि ज्ञात्वा कफोत्तरमलङ्घितम् ।
 न सर्पिः पाययेत् प्राज्ञ शमनैस्तमुपाचरेत् ॥
 यावत्क्षुत्त्वमशनं दद्यान्मांसरसेन तु ।
 वलं ह्यलं निग्रहाय दीपाणां वलञ्च तत् ॥
 मांसार्थमेणलाद्यादीन् युक्त्या दद्याद्द्विचक्षणः ।

कुक्कूटांश्च मयुरांश्च तित्तिरिक्नोश्चवर्त्तकान् ।
 गुरुणत्वान्न शंसन्ति ज्वरे केचिच्चिकित्सकाः ।
 लङ्घनेनानिलदलं ज्वरे यद्यधिकं भवेत् ॥
 भिषङ्मात्राविकल्पज्ञो दद्यात्तानपि कालवित् ।
 अथ स्नेहपाकस्य साधारणो विधिः ।

तत्र तैलमूर्च्छाविधिः ।

तत्रादौ तिलतैलमूर्च्छा ।

कृता तैलं कटाहे दृढतरविमले मन्दमन्दानलैस्तत् ।
 तैलं निष्केन भावं गतमिह यदा शैत्ययुक्तं तदैव ।
 मञ्जिष्ठा रात्रिलोभ्रैर्जलधरनलिकैः सामलैः सानपथ्यैः
 मूत्रोपत्राङ्गिनीरैरुपहितमथितैर्गन्धयोगं जहाति ॥
 तैलस्येन्दुकलां शिकैकविकसाभागोऽपि मूर्च्छाविधौ ।
 ये चान्ये त्रिफला पयोदरजनौक्लोवेरलोभ्रान्विताः ।
 मूत्रोपुष्पवटावरोह नलिकास्तु^{श्चा} पादांशिका ॥
 दुर्गन्धं विनिहन्ति तैलमरुणं सौरभ्यमाकुर्वते ॥

कटुतैलमूर्च्छा ।

वयःस्था रजनोमुस्त विल्व दाडिम केशरैः ।
 कृष्णजोरक क्लोवेर नलिकैः सविभीतकैः ॥
 एतेः समांशैः प्रस्थे च कर्षमात्रं प्रयोजयेत् ।
 अरुणादिपलं तत्र तोयञ्चाटुकसं मितम् ॥
 कटुतैलं पचेत्तेन ग्रामादोषहरं परम् ।

एरण्डतैलमूर्च्छा ।

विकसा मुस्तकं धान्यं त्रिफला वैजयन्तिका ।
 क्लोवेर वनखजूर वटशुक्रा निशायुगम् ॥
 नलिका भेषजं देयं केतकी च समं समम् ।

प्रस्थे देयं श्राणमितं मूर्च्छने दधिकाञ्जिकम् ॥

अथ एत मूर्च्छा विधिः ।

पथाधात्री विभौतैर्जलधर रजनीमातुलुङ्गद्रवैश्च
द्रव्यैरेतैः समस्तैः पलक परिमितै र्मन्दमन्दामलेन ।
आज्यप्रस्थं विफेनं परिचपलगतं मूर्च्छयैद् वैद्यराज-
स्तस्मादामोपदोषं हरति च सकनं वीर्यवत् सौख्यदायि ॥
काथाचतुर्गुणं वारि पादस्थं स्याच्चतुर्गुणम् ।
स्नेहात् स्नेहसमं क्षीर कल्कन्तु स्नेहपादिकः ॥
चतुर्गुणत्वष्टगुणं द्रव्य हैगुण्यतो भवेत् ।
पञ्चप्रभृति भत्र सूक्ष्मैर्वाणि स्नेहसम्बिधौ ॥
तत्र स्नेहसमान्याहु रर्वाक् च स्याच्चतुर्गुणम् ।

पिप्पल्याद्यं एतम् ।

पिप्पल्यञ्चन्दनं मुस्तमुशीरं कटुरोरिणी ।
कलिङ्गकास्तामलकी शारिवातिविषा स्तिरा ॥
द्राक्षामलकविल्वानि त्रायमाणा निर्दिग्धिका ।
सिद्धमेतदुष्टं सद्यो ज्वरं जीर्णमपोहति ॥
क्षयं श्वासञ्च हिक्काञ्च शिरःशूलमरोचकम् ।
अङ्गाभितापमग्निञ्च विषमं संनियच्छति ॥
पिप्पल्याद्यमिदं कापि तन्त्रे क्षीरेण पच्यते ।
यत्राधिकणेनोक्तिर्गणे स्यात् स्नेहसम्बिधौ ॥
तत्रैव कल्कनिर्यूहाविध्यते स्नेहवेदिना ।
एतद्वाक्यं बलेनैव कल्कसाध्यपरं घृतम् ॥
जलस्नेहोषधानाञ्च प्रमाणं यत्र नेरितम् ।
तत्र स्यादोषधात् स्नेहः स्नेहात्तायं चतुर्गुणम् ॥

द्रवकार्येऽप्यनुक्ते च सर्वत्र सलिलं मतम् ।
 घृततैलगुडादींश्च नैकाहादवतारयेत् ।
 व्यधितास्तु प्रकुर्वन्ति विशेषेण गुणान् यतः ॥
 स्नेहकल्पो यदाङ्गुल्या वर्त्तितो वर्त्तिवद्भवेत् ।
 वक्त्रो विस्रे च नो शब्दस्तदा सिद्धिं विनिर्दिशेत् ॥
 शब्दव्युपरमे जाते फेनस्यापरमे तथा ।
 गन्धवर्णरसादीनां सम्पन्नौ सिद्धिमादिशेत् ॥

क्षीरघट् पलकं घृतम् ।

पञ्चकोलैः ससिन्धुतैः पलिकैः पयसा समम् ।
 सर्पिःप्रस्थं शृतं श्लोहविषमज्वरगुल्मान् ॥
 अत्र द्रवान्तरेऽनुक्ते क्षीरमेव चतुर्गुणम् ।
 द्रवान्तरेण योगे हि क्षीरं स्नेहसमं भवेत् ॥

दशमूलघट्पलकं घृतम् ।

दशमूलोरसे सर्पिः सक्षीरे पञ्चकोलकैः ।
 सचारैर्हन्ति तत्सिद्धं ज्वरकासाग्निमन्दताः ॥
 वातपित्तकफव्याधोन् श्लोहानश्चापि पाण्डुताम् ।

ज्वरे पेयाः कषायाश्च सर्पिः क्षीरं विरेचनम् ।
 षड्हे षड्हे देयं कालं वीक्ष्यामयस्य च ॥

ज्वरिभ्यो बहुदोषेभ्य ऊर्ध्वं चाधश्च बुद्धिमान् ।
 ददात् संशोधनं काले कल्पे यदुपदेक्ष्यते ॥

मदनं पिप्पलीभिर्वाकलिङ्गैर्मधुकेन वा ।
 युक्तमुष्णाम्बुना पेयं वमनं ज्वरशान्तये ॥

आरग्ध्वं वा पयसा सहोक्तानां रसेन वा ।
 त्रिवृतां त्रायमाणां वा पयसा ज्वरितः पिबेत् ॥

ज्वरक्षीणस्य न हितं वमनं न विरेचनम् ।
 कामन्तु पयसा तस्य निरुहैर्वाहरेन् भलान् ॥
 प्रयोजयेत् ज्वरहरान् निरुहान् सानुवासनान् ।
 पक्वाशयगते दोषे वक्ष्यन्ते येन सिद्धिषु ॥

गौरवे शिरसः शूले विवक्षेष्विन्द्रियेषु च ।
 जीर्णज्वरे रुचिकरं दद्याच्छीर्षविरेचनम् ॥

दुग्ध प्रकरणम् ।

जीर्णज्वरे कफेक्षीणे क्षीरं स्यादमृतोपमम् ।
 तदेव तरुणे पीतं विषवहन्ति मानवम् ॥
 चतुर्गुणेनाम्भसा च शृतं ज्वरहरं पयः ।
 धारोष्णं वा पयः शीतं पीतं सद्योज्वरं जयेत् ॥

भैषजसिद्धमपि । यदाह

जीर्णज्वराणां सर्वेषां पयः प्रशमनं परम् ।
 पेयं तदुष्णं शीतं वा यथास्वमौषधैः शृतम् ॥
 कासात् श्वासात् शिरःशूलात् पार्श्वशूलाच्चिरज्वरात् ।
 मूच्यते जरितः पीत्वा पञ्चमूलीशृतं पयः ॥

अथ क्षीरपाक विधिः ।

द्रव्यादष्टगुणं क्षीरं क्षीरात्तीयं चतुर्गुणम् ।
 क्षीरावशेषः कर्तव्यः क्षीरपाके त्वयं विधिः ॥
 त्रिकण्टकबलाव्यघ्नौ गुडनागरसाधितम् ।
 वर्चोमूत्रविवन्धघ्नं शोथज्वरहरं पयः ॥
 वृक्षीरविल्ववर्षाभूपयक्षौदकमेव च ।
 पचेत् क्षीरावशिष्टन्तु तद्धि सर्वज्वरापहम् ॥
 शीतं वोष्णं जरे क्षीरं यथास्वमौषधैः शृतम् ।

एरण्डमूलसिद्धं वा ज्वरे सपरिकर्तिके ।

अथ चूर्णं प्रकरणम् ।

सुदर्शनं चूर्णम् ।

कालीयकन्तु रजनी देवदारु वचा घनम् ।

अभया यन्वयासश्च शृङ्गी क्षुद्रा महीषधम् ॥

त्रायन्तो पर्पटं निम्बं ग्रन्थिकं वालकं शठी ।

पोष्करं मागधी मूर्वा कुटज मधुयष्टिका ॥

शिशूत्पलं सेन्द्रयवं वरी दार्वी कुचन्दनम् ।

पद्मकं सरलोशीरं त्वचं सोराष्टिका स्थिरा ॥

यमान्यतिविषा विल्वं मरिचं गन्धपत्रकम् ।

धात्री गुडूची कटुकं सचित्रक पटोलकम् ॥

कलसी चैव सर्वाणि समभागानि कारयेत् ।

सर्वद्रव्यस्य चार्द्धन्तु कैरातं संप्रकल्पयेत् ।

पृथग्दोषांश्च विविधान् समस्तान् विषमज्वरान् ।

प्राक्ततं वैकृतञ्चैव सौम्यं तोक्ष्यमथापिवा ॥

अन्तर्गतं वह्निःस्थञ्च निरामं साममेव च ।

ज्वरमष्टविधं हन्ति साध्यामाध्यमथापिवा ।

नानादेशोद्भवञ्चैव वारिदोषभवं तथा ।

विरुद्धभेषजभवं ज्वरमाशु व्यपोहति ॥

शोहानं यक्ततं गुल्मं हन्त्यवश्यं न संशयः ।

यथा सुदर्शनं चक्रं दानवानां निघ्नदनम् ॥

तथा ज्वराणां सर्वेषामिदमेव निगद्यते ।

ज्वरमैरव चूर्णम् ।

नागरं त्रायमाणा च पिशुमदं दुरालभा ।

पथ्या मुस्तं वचा दारु व्याघ्री शृङ्गी गतावरी ॥
 पर्पटं पिप्पलीमूलं विशाला पुष्करं शठी ।
 मूर्वा कृष्णा हरिद्रे द्वे लोध्रचन्दनमुष्ककम् ॥
 कुटजस्य फलं वल्कं यष्टीमधुकचित्रकम् ।
 शोभाञ्जनं वला चातिविषा च कटुरोहिणी ॥
 मुषली पद्मकाष्ठञ्च यवानो शालपर्णिका ।
 मरिचं चामृता बिल्वं बालं पङ्कस्य पर्पटी ॥
 तेजपत्रं त्वचं धात्री पृश्निपर्णी पटोलकम् ।
 गन्धकं पारदं लौहमभ्रकञ्च मनःशिला ॥
 एतेषां समभागेन चूर्णमेव विनिर्दिशेत् ।
 तद्वर्षं प्रक्षिपेत्तत्र चूर्णं भूनिम्बसम्भवम् ॥
 मात्रामस्य प्रयञ्जीत दृष्ट्वा दोषवलावलम् ।
 चूर्णं भैरवसंज्ञन्तु ज्वरान् हन्ति न संशयः ॥
 पृथग्दोषांश्च विविधान् समस्तान् विषमज्वरान् ।
 हन्तृजान् सन्निपातोत्थान् मानसानपि नाशयेत् ॥
 प्राकृतं वैकृतञ्चैव सौम्यं तीक्ष्णमथापिवा ।
 अन्तर्गतं वह्निःस्थञ्च निरामं साममेवच ॥
 ज्वरमष्टविधं हन्ति साध्यासाध्यं न संशयः ।
 नानादेशोद्भवञ्चैव वारिदोषभवं तथा ॥
 विरुद्धभेषजभवं ज्वरमाशु व्यपोहति ।
 अग्निमान्द्यं यक्तत्प्लीहपाण्डुरोग मरोचकम् ॥
 उदराण्यन्तर्हृदिश्च रक्तपित्तं त्वगामयम् ।
 श्वयंथुश्च शिरःशूलं वातामयरुजापहम् ॥
 ज्वरभैरवसंज्ञन्तु भैरवेण कृतं शुभम् ।

ज्वरनागमयूर चूर्णम् ।

खोहाभटङ्गनं ताम्रं तालकं वक्त्रमेव च ।
 शुद्धसूतं गन्धकञ्च शिग्रुबीजं फलत्रिकाम् ॥
 चन्दनातिविषा पाठा वचा च रजनीद्वयम् ।
 उशीरं चित्रकं देवकाष्ठञ्च सपटोलकम् ।
 जीवकर्षभकाजाज्यस्तालीशं वंशलोचना ।
 कण्टकार्याः फलं मूलं शटी पत्रं कटुत्रयम् ॥
 शुद्धचीसत्त्वधन्याकं कटुका क्षेत्रपर्पटी ।
 मुस्तकं वालकं विष्वं यष्टीमधु समं समम् ॥
 भागाच्चतुर्गुणं देयं कृष्णजीरस्य चूर्णकम् ।
 तत्समं तालपुष्पञ्च चूर्णं दण्डोत्पलाभवम् ॥
 कौरातं तत्समं देयं तत्समं चपलाभवम् ।
 एतच्चूर्णं समाख्यातं ज्वरनागमयूरकम् ॥
 प्रतिमर्षमितं खाद्यं युक्त्या वा भूटिवर्धनम् ।
 सन्ततादि ज्वरं हन्ति साध्यासाध्यं न संशयः ॥
 क्षयोद्भवञ्च धातुस्यं कामशोकोद्भवं रज्ज्वम् ।
 भूतावेशज्वरञ्चैवमभिचारसमुद्भवम् ॥
 दाहशीतज्वरं घोरं चातुर्थादिविपर्ययम् ।
 जीर्णञ्च विषमं सर्वं श्लोहानमूदरं तथा ॥
 कामलां पाण्डुरोगञ्च शोथं हन्ति न संशयः ।
 भ्रमं दृष्ट्वाञ्च कासञ्च शूलानाहौ क्षयंतथा ॥
 यकृतं गुल्मशूलञ्च आमवातं निहन्ति च ।
 त्रिकपृष्ठकटीजानुपार्श्वानां शूलनाशनम् ॥
 अनुपानं शीतजलं न देयमुष्णवारिणा ।

द्रव्यैरेतैस्तु तत्सिद्धमभ्यङ्गान् मारुतापहम् ।

विषमाख्यान् ज्वरान् सर्वान् आश्वेव प्रशमं नयेत् ।

कासं श्वासं प्रतीक्षायं कण्डूदौर्गन्ध्य गौरवम् ॥

त्रिकपृष्ठकटीशूलं गात्राणां कुट्टनं तथा ।

पापालक्ष्मी प्रशमनं सर्वग्रह विनाशनम् ॥

अश्विभ्यां निर्मितं श्रेष्ठं तैलं लाक्षादिकं महत् ।

लाक्षायाः षड्गुणं तोयं दत्त्वेकविंशवारकम् ॥

परिस्त्राव्य जलं ग्राह्यं किंवा काष्ठं यथोदितम् ॥

लाक्षा ३ सेर, जल १८ सेर लाक्षांकुट्टयित्वा दीला-

यस्त्रेण एकविंशतिवारान् परिस्त्राव्य तज्जलं ग्राह्यं १६

सेर । यद्वशिष्टं यत्तत्त्राज्यमिति । यथोदित मिति

शुष्क द्रव्य मुंपादाय सरसानामसम्भवे ।

वारिण्यष्टगुणे साध्यं ग्राह्यं पादवशेशितम् ॥

लाक्षाः शं ८ जलं शं ६४, जलं शेषः १६ ।

कट्टर तैलम् ।

सुवर्चिका नागर कुष्ठ सुर्वा-

लाक्षानिशांलान्हित यष्टिकाभिः ।

तैलं ज्वरे षड्गुणतक्रसिद्ध-

मभ्यङ्गनाच्छीत विदाहनुत् स्यात् ॥

दध्नः ससारकस्यात्र तक्रं कट्टरमिथ्यते ।

इहव कट्टर तैलम् ।

शुक्लारनाल दधिमसुतक्रैः

फलाम्बुभागेन समं हि तैलम् ।

कृष्णादि कल्कैर्मृदुवह्निसिद्ध-
 मभ्यञ्जनं वातकफ ज्वराणाम् ॥
 ऐकाहिक द्वित्रिचतुर्थकानां
 मासाश्च मामद्वय मासिकानाम् ।
 निवारणं तद्विषमज्वराणां
 तैलन्तु षट्कटुरकं महत् स्यात् ॥
 कल्कः कृष्णादिगणो यथा

कृष्णाचित्रकषड्ग्रन्था वासकं विकसाघनम् ।
 ग्रन्थिकौले चातिविषा रेणुकश्च कटुचयम् ।
 यमानी गोस्तनी व्याघ्री भूनिम्बं विल्वचन्दनम् ।
 भार्गी श्यामा शिवा धात्री स्थिरा मूर्वा सजीरका ॥
 सर्षपं हिङ्गुकटुकी विडङ्गश्च समांशकम् ।
 एष कृष्णादिको नाम गणो ज्वरविनाशनः ॥

हृत् पिप्पल्याद्यं तैलम् ।

पिप्पली मुस्तकं धान्य सैन्धवं त्रिफला वचा ।
 यमानी चाजमोदा च चन्दनं पुष्कराह्वयम् ॥
 शटी द्राक्षा गवाक्षी च शालपर्णी त्रिकण्टकम् ।
 भूनिम्बारिष्ट पत्राणि महानिम्बं निदिग्धिका ॥
 गुडूची पृश्निपर्णी च हृत्ततो दन्तिचित्रकी ।
 दार्वी हरिद्रा वृक्षान्नं पर्यटं गजपिप्पली ।
 एतेषां कर्षिकैः कल्कैस्तैल प्रस्थं विपाचयेत् ।
 दधिकाञ्जिक तक्रैश्च मातुलुङ्गरसैस्तथा ॥
 स्रग्दमात्रा समैरेभिः शनैर्मृद्वग्निना पचेत् ।
 सिद्धमेतत् प्रयोक्तव्यं जीर्णज्वरमपोहति ॥

ऐकजं द्वन्द्वजं चैव दोषत्रय समुद्भवम् ।

सन्ततं सततान्येद्युस्तूतीयक चतुर्थकान् ॥

मासजं पचजं चैव चिरकालानुवृद्धिनम् ।

सर्वांस्तान् नाशयत्याशु पिप्पल्याद्यमिदं शुभम् ॥

रक्तकरवीरपुष्पं धात्रीफलं सधान्याक्षम् ।

कल्कः सुखोष्णलेपा ज्वरेषु शिरसो रुजं जयति ॥

अथागन्तुज्वर चिकित्सा ।

अभिघात ज्वरो नश्येत् पानाभ्यङ्गेन सर्पिषः ।

क्षतानां ब्रणितानाञ्च क्षतव्रणचिकित्सया ॥

औषधोगन्ध विषजौ विषपित्त प्रवाधनैः ।

जयेत् कपायैर्मतिमान् सर्वगन्ध कृतैस्तथा ॥

अभिचाराभिशापोत्थो ज्वरो होमादिना जयेत् ।

दानस्वस्थ्यनातिथ्यै कृत्वात ग्रहपीडजौ ॥

क्रोधजे पित्तजित् काम्या अर्थाः सद्वाक्यमेव च ।

आश्वामेनेष्टलाभेन वायोः प्रशमनेन च ॥

हर्षणैश्च शमं यान्ति कामशोकं भयज्वराः ।

कामात् क्रोधज्वरो नाशं क्रोधात् कामसमुद्भवः ॥

यान्ति ताभ्याम्भाभ्यान्तु भयशोक समुद्भवः ।

भूतविद्या समुद्दिष्टैर्वन्धावेशन ताडनैः ॥

जयेद्भूताभिपङ्कित्यं नमः स्वान्तैश्च मानसम् ।

व्याग्राण्यश्च व्यवायश्च स्नानं चंक्रमणानि च ।

ज्वरगृही न सेवेत यावन्न बलवान् भवेत् ॥

देही लघुर्व्यपगत क्लममोहतापः

पाकी रुष्टि करणसौष्टव मव्यथत्वम् ।

स्नेहः क्षवः प्रकृतिगामि मनोऽन्तलिप्ता
कण्डूश्च मूर्च्छा विगतज्वर लक्षणानि ॥

अथ नवज्वरादौ रसप्रयोगः ।

न दोषाणां न रोगाणां न पुंसाञ्च परीक्षणम् ।
न देशस्य न कालस्य कार्यं रस चिकित्सिते ॥
सर्वशास्त्रार्थतत्त्वज्ञो न जानाति रसं यदा ।
स्वयं तस्योपहासाय धर्महीनो यथा बुधः ॥
संग्रोध्य विधिना धातूनुपधातून् विधास्यपि ।
योजयेत् कर्मणि प्राज्ञो दोषः सञ्जायतेऽन्यथा ॥
शोधनीकृत्या यथातथं धात्वादीनं मारणस्यापि प्रतीतिः ।
रसोपरसानां धातूपधातुम्बन्तर्भावः ।
अपिशब्देन जयपालादीनां प्राप्तिः ॥

हिङ्गुज्वरः ।

तुल्यांशं मर्दयेत् खले पिप्पली हिङ्गुलं विषम् ।
गुञ्जाच्च मधुना देयं वातज्वर निवृत्तये ॥
अनुपानै रसा योन्या देशकालानुसारिभिः ।
दोषघ्नैर्मधुना वापि केवलेन जलेन वा ॥
रसा इत्यपलक्षणम्, अन्यान्यपि भेषजानि योग्यानु-
पानैर्देयानि ।

शीतभङ्गीरवः ।

रसहिङ्गुल गन्धश्च जैपालं मर्दितं त्रिभिः ।
दन्तौक्ताथेन संमर्द्य रसो ज्वरहरः परः ॥
भार्द्रकस्त्रसेनाथ दापयेद्रक्तिकाद्वयम् ।
नवज्वरं महाघोरं नाशयेद् याममात्रतः ॥

श्रोततोयं पिवेशानु इक्षुर्मुहुरसो हितः ।

श्रीभभञ्जीरसो नाम्ना सर्वज्वरकुलान्तकृत् ॥

तद्वज्वरारिः ।

जैपाल गन्धं विषपारदश्च

तुल्यं कुमारीस्वरसेन मर्द्यम् ।

अस्य द्विगुञ्जा हि सितोदकेन

ख्यातो रसोऽयं तद्वज्वरारिः ॥

दातव्य एषोऽहनि पञ्चमे वा

घष्ठेऽथवा सप्तमे एव वापि ।

जाते विरेके विगत ज्वरः स्यात्

पटोल मुहान्न निषेवणेन ॥

न. ज्वरेभविहः ।

शुद्ध सूतं तथा गन्धं लौहं ताम्रञ्च सीसकम् ।

मरिचं पिप्पली विश्वं समभागानि कारयेत् ॥

अर्द्धभागं विषं दत्त्वा मर्दयेद् वासरद्वयम् ।

मृङ्गवेराम्बुपानेन दद्याद् गुञ्जाद्वयं भिषक् ।

नवज्वरे महाघोरे धातुस्थे ग्रहणीगदे ।

नवज्वरेभसिंहोऽयं सर्वज्वरकुलान्तकृत् ॥

त्रिपुरभैरवो रसः ।

विषटङ्ग वलिन्नेच्छ दन्तिविभं क्रमाद् बहु ।

दन्त्यम्बुमर्दितं यामं रसस्त्रिपुरभैरवः ॥

वत्स व्योषेण चाद्रस्य रसेन सितयाथवा ।

दत्तो नवज्वरं हन्ति मान्द्यामानलशोथहा ॥

हन्ति शूलं सविष्टम् मशं सिक्रिमिजान् गदान् ।

पथ्यं तन्नेण भोक्तव्यं रसेऽस्मिन् रोगहारिणि

ज्वरधूमकेतुः ।

भवेत्समं सूतसमुद्रफेन

हिङ्गुलग्नं परिमर्द्य यत्नात् ।

नवज्वरे बलमितं विषस्र

माद्रांम्बुनायं ज्वरधूमकेतुः ॥

त्रोन्मत्युद्धरी रसः ।

विषस्यैक स्तथाभागो मरिचं पिप्पली कणः ।

गन्धकस्य तथा भागो भागः स्यात् टङ्गनस्य वै ॥

सर्वत्र सम भागः स्यात् द्विभागं हिङ्गुलं भवेत् ।

जम्बिरस्य रसेनात्र हिङ्गुलं भावयेद् भिषक ॥

रसयेत् समभागः स्यात् हिङ्गुलं नेष्यते नृदा ।

गोमूत्रशोधितञ्चात्र विषं सोरविशोषितम् ॥

चूर्णयेत् खल्लमध्ये तु मुद्गमात्रं वटीं चरेत् ।

मधुना लेहनं प्रोक्तं सर्वज्वर निवृत्तये ॥

दध्युदकानुपानेन वातज्वरनिवर्हणः ।

आर्द्रकस्य रसैः पानं दारुणे सान्निपातिके ॥

जम्बिररसयोगेन अजिर्णं ज्वरनाशनः ,

अजाजौगुडं संयुक्तौ विषमज्वरनाशनः ॥

जीर्णज्वरे महाघोरे पुरषे यौवनान्विते ।

पूर्णाभावा प्रदातव्या पूर्णं वटिचतुष्टयम् ॥

अतिक्षान्णेऽतिवृद्धे च शिशौ चाल्पवयस्यपि ।

तूर्यभावा प्रदातव्या व्यवस्थासार निश्चिता ॥

नवज्वरे प्रदाने च यामैकान्नाशयेज्ज्वरम् ।

अक्षीणे च कफाभावे दाहे च वातपैत्तिके ॥
सितां दद्यात् प्रयत्नेन नारिकेलाम्बु निर्भयम् ।
अयं मृत्युञ्जयो नाम रसः सर्वज्वरापहः ॥
अनुपान प्रभेदेन निहन्ति सकलान् गदान् ।

श्रीरामरसः ।

गन्धकं पारदं तुल्यं मरिचञ्च त्रिभिः समम् ।
विजं नैकुम्भकं मर्द्यं दन्तिक्तायेन यामकम् ॥
द्विगुञ्चः शूलविष्टभानिलमामज्वरं जयेत् ।

नवज्वराङ्गुलः ।

क्रमेण वृक्षान् रसगन्ध हिङ्गुलान्
नैकुम्भबीजान्यथ दन्तिवारिणा
पिष्टास्य गुञ्जाभिनवज्वरापहा
जलेन चाक्ला सितया प्रयोजिता ॥ •

प्रचण्डरसः ।

अमृतं पारदं गन्धं मर्हयेत् प्रहरद्वयम् ।
सिन्धुवार रसैः पश्चात् भावयेदेकविंशतिम् ॥
तिल प्रमाणं दातव्यं नवज्वर विनाशनम् ।
उद्वगी मस्तके तैलं तक्रञ्चापि प्रदापयेत् ।
अनुपानमार्द्ररसः प्रचण्ड रस संज्ञकः ।

वैद्यनाथ वटी ।

शायं गन्धमथो रसस्य च तथा कृत्वा द्वयोः कज्जलीं
तिक्ताक्षूर्णमथाक्षमेव सकलं रौद्रे त्रिधा भावयेत् ।
पश्चात् तत् सुषविरसेन नतुवा क्तायेऽमले त्रैफले
संशोष्यागुडिका कलायसदृशी कार्थ्या बुधैर्यत्नतः

ज्ञात्वा दोषवलं रसेन सुषवीपत्रस्य पर्णस्य वा
 एकद्वित्रिचतुःक्रमेण वटिकां दद्यात् कदुष्टाम्बुना ॥
 हन्तिशूल निचयं नवज्वरं पाण्डुतामरुचिशोथसञ्चयम्
 रेचने च दधिभक्त भोजनं वैद्यनाथ सुकुमाररेचनम् ॥

अग्निकुमार रसः । ७० तिस्रिंशत्

मरिचोग्रा कूष्ठमुस्तैः सर्वैरेव समं विषम् ।
 पिष्ट्वा चाद्ररसेनैव वटिका रक्तिकामिता ॥
 आमज्वरे प्रथमतः शुण्ठा च मधुपिष्टया ।
 आद्रकस्य रसेनापि निर्गुण्ड्याश्च कफज्वरे ॥
 पीनसे च प्रतिश्याये आद्रकस्य च वारिणा ।
 अग्निमान्द्ये लवङ्गेन शोथे सदशमुलकः ॥
 ग्रहन्त्यां सह शुण्ठ्या च मुस्तकेनातिसारुके ।
 सामे च धान्यशुण्ठीभ्यां पक्वे च कुटजं मधु ॥
 मन्निपात ज्वरारम्भे पिप्पल्याद्रक वारिणा ।
 कण्टकाय्या रसैः कासे श्वासे तैल गुडान्वितम् ॥
 पीत्वा वटौदयं रोगी स्वास्थ्यं समुपगच्छति ।
 सर्वेषामेव रोगाणां मामदोष प्रशान्तये ॥
 अग्निवृद्धिकरो नाम्ना विख्यातोऽग्निकुमारकः ।

रत्नगिरिरसः ।

शुद्धसुतं समं गन्धं मृत ताम्राभ्रहाटकम् ॥
 प्रतेकं सूततुल्यं स्यात् सूताहं मृतलौहकम् ॥
 लौहाहं मृत वैक्रान्तं मर्दयेद्भृङ्गजद्रवैः ।
 पर्पटौरसवत् पाच्यं चूर्णितं भावयेत् पृथक् ॥
 शिथ्वा वासकं निर्गुण्डी वचाग्निभृङ्गमुष्टिकैः ।

क्षुद्रासृता जयन्तीभिर्मुनिब्रह्मी सुतिक्तकैः ।
 कन्धायाश्च द्रवैर्भाव्यं प्रतिवारं त्रिधा त्रिधा ।
 रुद्धा लघुपुटे पाच्यं बालुका यन्त्रमध्यगम् ॥
 यन्त्रं निरुध्य यन्नन स्वाङ्गशीतं समुद्धरेत् ।
 चूर्णं नवज्वरे देयं माषमात्रं रसस्य वै ।
 कृष्णाधान्य समायुक्तं मुहूर्तान्नाशयेज्ज्वरम् ।
 अयं रत्नगिरिर्नाम रसो योगस्य बाहकः ॥

प्रताप भार्त्तण्डो रसः ।

विषं हिङ्गल जैपाल टङ्गनं क्रममर्दितम् ।
 रसः प्रतापभार्त्तण्डः सद्योज्वर विनाशनः ॥

चण्डेश्वरा रसः ।

रसं गन्धं विषं ताम्रं मर्दयेदेकयामकम् ।
 भार्द्रकस्वरसेनैव मर्दयेत् सप्तवारकम् ।
 निर्गुण्डाःस्वरसे पश्चात्सहयेत् सप्तवारकम् ।
 गुञ्जैकार्द्ररसेनैव दत्ता हन्ति ज्वरं चणात् ॥
 वातजं शित्तजं श्लेष्मद्विदोषजमपि चणात् ।
 सुशोतल जले स्नानं तृपार्थं चारभोजनम् ॥
 आस्रञ्च पनसं चैव चन्दनागुरुलेपनम् ।
 एतत्समा रोगी नास्ति वेद्यानां हृदयङ्गमः ॥
 एष चन्तिखरो न म सवज्ज्वः कुलान्तकृत् ।

उरुकमरा रसः ।

सूतो गन्धशुद्धतः साधनः स्या-
 देतैस्तुल्या शक्रेण मर्दयपित्तैः ।

भूयो भूयो भावयेच्च त्रिरात्रं ।
 वल्ली देयः शृङ्गवेरस्य वारा ॥
 सम्यक् तापे वारिभक्तं सतक्रं
 घृन्ताकाक्यं पथ्यमत्र प्रदिष्टम् ।
 अङ्गायोद्यं हन्ति सामं प्रभावात्
 पित्ताधिक्ये मुद्गर्निवारिप्रयोगः ॥

अषिन्त्यङ्गो रसः ।

रसगन्धकयोर्ग्राह्यं प्रत्येकं माषकद्वयम् ।
 शृङ्गकेशाख्य निर्गुण्डी मण्डुकीपत्रसुन्दरः ॥
 खेतापराजिता मुलं शालिच्च काणमारिषम् ।
 सूर्यावर्तः सितशैषां चतुर्माषक सं मितैः ॥
 प्रत्येकं स्वरसैः खल्लगिलाया मवधानतः ।
 स्वर्णमाचिकमाषश्च दत्त्वा मरिच माषकम् ॥
 नेपालताम्रदण्डेन दृष्ट्वा तत् कुञ्जलद्युति ।
 वटी मुद्रांपमा कार्याष्ठाया शुष्का तु रक्षिता
 प्रथमे वटिकास्त्रिस्तः कृत्वा नवशरावके ।
 ततः खसर्पणं सूर्यं पूजयित्वा प्रणम्य च ॥
 वारिणा गोलयित्वा तु पातुं देयश्च रोगिणे ।
 स्नेहोपवासरचिते क्लान्ते चात्यवले तथा ॥
 द्वितीयेऽङ्गि वटी युग्मं वटीमेकां तृतीयके ।
 यावन्तो वटका देया स्तावज्जल शरावकम् ॥
 दृष्ट्वायाश्च रसं दद्याज्जाङ्गलानां जलं तृषि ।
 सुलापदधि संयुक्तं भक्तं भोज्यं यथेष्टितम् ॥
 लावपक्षिरसो देयः संस्त्रुतः सैन्धवादिभिः ।

पथ्यमग्निलं विष्य वारिभक्तसं तथा ॥

शिरस्यलन शूलादौ तैलं नारायणादि च ।

सान्निपातिक ज्वरादौ ।

जोहान्धकृत्यो रसः ।

गन्धे शौ लशुनाभोभिर्मर्द्दयेद् घाममात्रकम् ।

तस्योदकेन संयुक्तं नस्यं तत् प्रतिबोधयेत् ॥

मरिचेन समायुक्तं हन्ति तन्द्राप्रलापकम् ।

कुलवधुः ।

शुद्धसुतं मृतं नागं मृतं ताम्रं मनःशिला ।

तुल्यकं तुल्यतुल्यांशं दिनमेकं विमर्द्दयेत् ॥

रसेक्षोत्तरवारुण्याखणमात्रा वटी कृता ।

सन्निपातं निहत्याशु नस्यमात्रेण दारुणम् ॥

एषा कुलवधूर्नाम जलैर्घृष्टा प्रदापयेत् ।

सौभाग्य वटी ।

सौभाग्य मृत जीर पञ्चलवण व्योषाभयाक्षामला

निखन्दाभ्रक शुद्धगन्धकरसानेकीकृतान् भावयेत् ।

निर्गुण्डीयुग मृङ्गराजक वृषापामार्गपत्रोक्तसत्

प्रत्येक स्वरसेन सिद्धवटिका हन्ति त्रिदोषोदयम् ॥

येषां शीत मतीव दाह मखिलं स्वेदद्रवाद्भीकृतं

निद्रां घोरतरां समस्तकरण व्यामोहमदं मनः ।

शूलश्वास वलास काम सहितं मृच्छीरुचिं तुङ्गज्वरं

तेषां वै परिहृत्य जीवितमसौ गृह्णाति मृत्योर्मुखात् ॥

भैरव्यरत्नावली ।

त्रीवेतालो रसः ।

रसं गन्धं विषञ्चैव मरिचालं समांशिकम् ।
मर्दयेच्छिलया तावद् यावज्जायेत कज्जलम् ॥
गुञ्जामात्रप्रमाणेन हरेद्द्वादशसंज्ञकम् ।
साध्यासाध्यं निहन्त्याशु सन्निपातं सुदारुणम् ॥
स्नानेषु लिप्तदेहेषु मोहग्रस्तेषु देहिषु ।
दातुमर्हति वेतालो यमदुत निवारकः ॥

चक्री ।

रसं गन्धं विषञ्चैव धुस्तूरं मरिचं तथा ।
शोधितञ्च तथा तालं माक्षिकञ्च समांशिकम् ॥
दन्तीकाथेन संभाव्य गुञ्जामात्रा तु चक्रिका ।
साध्यासाध्यान् निहन्त्याशु सन्निपातां त्रयोदश ॥

चक्री ।

शम्भोः कण्ठविभूषणं समरिचं तालं तथा पारदं
देविविजयुतं सुशोधितं मितं जैपालवोजोत्तमम् ।
दन्तिमुलं युतं समागधिफलं सर्वं समांशं नयेत्
तत् सर्वं परिमर्द्य चाद्रं करसैर्गुञ्जाप्रमाणं रसम् ।
दद्याद्दधोरतरे त्रयोदशविधे दोषे च चक्राङ्ग्यं
तन्द्रादाहं समन्वितं च तृषया सम्प्रीडितं मानवे ।

ब्रह्मरन्ध्र रसः ।

रसाभ्रं गन्धकं तालं हिङ्गलं मरिचं तथा ।
टङ्गनं सैन्धवीपेतं सर्वांशममृतं तथा ॥
सर्वपादं समापेतं महिषौपित्तमर्दितम् ।

ब्रह्मरन्ध्रे प्रयोक्तव्यं सन्ध्यासञ्ज्ञानसङ्गमे ॥
सहस्र कलसैः स्नानं लेपनं चन्दनादिभिः ।
इक्षुमुद्गरसं भोज्यं तक्रभक्तं यथेष्टितम् ॥

आनन्द भैरवी वटी ।

विषं त्रिकटुकं गन्धं टङ्कतं मृतशुल्बकम् ।
धस्तूरस्य च बीजानि हिङ्गुलं नवमं स्मृतम् ॥
एतानि समभागानि रिनैकं विजयारसैः ।
मर्दयेच्चणकाभा तु वटिकानन्दभैरवी ॥
भक्षयित्वा पिवेच्चानु रविमूल कषायकम् ।
सव्योषं हन्ति नो चित्रं सन्निपातं सुदारुणम् ॥

मृतोत्थापनो रसः ।

शुद्धसूतं द्विधागन्धं सिला च विषहिङ्गुलम् ।
मृतकान्ताभ्रताम्राय स्तालकं माक्षिकं समम् ॥
अम्लवेतसजम्बीर चाङ्गे रीणां रसेन च ।
निर्गुण्डो हस्तिशुण्डोश्चद्रवैर्मर्द्यं दिनत्रयम् ॥
रुद्धा तु भूधरे पाच्यं दिनान्ते तत्समुद्धरेत् ।
चित्रकस्य कषायेण मर्दयेत् प्रहरद्वयम् ॥
माषमात्रं प्रदातव्यं हिङ्गुव्योषार्द्रकद्रवैः ।
सकपूरानुपानं स्यान्मृतस्योत्था पने रसे ॥
पीडितं सन्निपातेन गतं वापि यमालयम् ।
तत्क्षणाज्जीवयत्येष पथं क्षीरैः प्रयोजयेत् ॥

कान्तमिति अम्र विशेषणम् ।

मृतसञ्जीवनो रसः ।

शुद्धसूतं द्विधा गन्धं खल्ले तं कज्जलीकृतम् ।

अभ्रलौहकयोर्भस्म ताम्रभस्म समं समम् ।
 विषताल वराटौ च शिलाहिङ्गुल चित्रकम् ।
 हस्तिशुण्डी चातिविषा चूषणं हेममाक्षिकम् ॥
 चूर्णं विमर्दयेद्भावे रार्द्रकस्य दिनत्रयम् ।
 निर्गुण्डीविजयाद्रावै स्त्रिदिनं मर्दयेत् पुनः ॥
 काषकूप्यां निवेश्याथ बालकायन्त्रके पचेत् ।
 हियामान्ते समुन्मृत्य मर्दयेदार्द्रकद्रवैः ॥
 मृतसञ्जीवनो नाम रसोऽयं शङ्करोदितः ।
 मृतोऽपि सन्निपातात्ती जोषत्येव न संशयः ।
 नातः परतरः कश्चित् सन्निपातहरो रसः ।

अघोरमन्त्रेण रस रक्षां पूजाञ्च कृत्वा प्रहरद्वयं
 ज्वाला देया अपर दिने शीतल मातृष्य पुनरार्द्रक द्रवेण
 संमर्द्य शोषयित्वा गुञ्जाद्वयं गुञ्जा त्रयं वा आर्द्रक रसेन
 देयं रसं लग्नं ज्ञात्वा अन्य रसवत् शीतोपचारं कुर्यात्
 अघोर मन्त्रो यथा ओं अघोरेभ्यश्च घोरोभ्यो घोरघोरतरेभ्यश्च
 सर्वतः सर्वेभ्योनमोऽस्तु रुद्ररूपेभ्यः इति मन्त्रेण रक्षणं पूज-
 नञ्च । अघोर मन्त्रेण अन्यत्रापि रसकार्यं कर्त्तव्यं मन्यथा
 दोषोऽस्ति ।

सन्निपातभैरवो रसः ।

हिङ्गुलस्य विशदस्य सार्धतोलचतुष्टयम् ।
 गन्धकस्य विषस्यापि प्रत्येकं तोलकद्वयम् ॥
 समाषक द्वयञ्चैव कनकात्तोलकत्रयम् ।
 माषैकाधिक तोलैकं टङ्गनस्य तथैव च ॥
 संसर्द्य जम्बीररसैर्वटीम्हाया विशोषिताः ।

गुञ्जैक परिमाणस्तु कारयेत् कुशलो भिषक् ॥
एकान्तु भक्षयेत्तस्य गोलयित्वार्द्रकद्रवैः ।
घोरे त्रिदोषे दातव्यः सन्निपातकभैरवः ॥

सूचिकाभरणो रसः ।

रसगन्धक नागश्च विषं स्थावरजङ्गमम् ।
मात्स्य वाराह मायूर च्छाग पित्तैश्च भावयेत् ॥
सूचिकाभरणो नाम भैरवेण प्रकीर्तितः ।
सूचिकाग्रेण दातव्यः सन्निपात कुलान्तकः ॥
मात्राया आर्द्रकरसेन पिवेत् ।

सूचिकाभरणो रसः ।

अमृतं गरुलं दारु सर्वतुल्यञ्च हिङ्गुलम् ।
पञ्चपित्तेन संमर्द्य मर्षपाभां वटीं चरेत् ॥
वटिका सूचिकाग्रेण सन्निपात कुलान्तकत् ।
तिलञ्च तिलतैलञ्च भोजनं दधिभक्तकम् ॥
सहस्रशो दृष्टफलेयं वटिका ।

दृष्टत् सूचिकाभरणो रसः ।

रस गन्धक नागास्त्रं विष स्थावर जङ्गमम् ।
मात्स्य माहिष मायूर च्छागपित्तैर्विभायेत् ॥
सूचिकाभरणो नाम भैरवेण प्रकीर्तितः ।
दातव्यः सूचिकाग्रेण पयःपेटौजलेन च ॥
त्रयोदश सन्निपाते विसृज्यामतिसारके ।
त्रिदोषजे तथा कासे दापयेत् कुशलो भिषक् ॥
पयःपेटौजतं दद्यात् भोजनं दधिभक्तकम् ।

तथा सुभर्जितं मांसं लेपनं तिलचन्दनैः ।
रोगिणी यत् प्रियं द्रव्यं तस्मै तच्च प्रदापयेत् ।

पानीय वटिका ।

रस माषक चत्वारि दृष्टकागुण्डके ग्रहः ।
शोषयित्वा ततः शोध्य तीक्ष्णपर्णे तथार्द्रके ॥
स्वर्णधुस्त्रूरसत्त्वे च वृद्धदारद्रवे तथा ।
कन्यका निजसत्त्वे च रसशोधन मूत्तमम् ॥
गन्धकं रसतुल्यन्तु प्रक्षाल्य तण्डूलाम्बुना ।
कृत्वा तैल समं दार्व्यां निर्वाप्य चित्रकद्रवे ॥
द्वाभ्यां कज्जलिकां कृत्वा लौहचूर्णस्य माषकम् ।
सुवर्णमाक्षिकमपि तत्र लौहं समं ददेत् ॥
कृत्वा कण्टक वेध्यन्तु ताम्रं कज्जलं लेपितम् ।
सुहृत्तमभ्यतस्ताम्रं द्रुतं चूर्णत्वमाप्नुयात् ॥
एकीकृत्य तु तत्सर्वं ततः प्रस्तरभाजने ।
मर्दयेत्ताम्रं दण्डेन दत्त्वा चैपां निजद्रवम् ॥
प्रथमे केशराजश्च द्वितीये श्रीषसुन्दरः ।
तृतीये भृङ्गराजश्च चतुर्थे भेकपर्णिका ॥
पञ्चमे च निसुन्दारः षष्ठे च रसपूर्त्तिका ।
सप्तमे पारिभद्रश्च अष्टमे रक्तचित्रकः ॥
शक्राशनश्च नवमे दशमे काकमाचिका ।
एकादशे तथा नीला द्वादशे हस्तिशुण्डिका ॥
अमोषामोषधीनान्तु प्रत्येकन्तु पलद्रवम् ।
मर्दयेत्तु प्रयत्नेन द्वादशाहेन साधकः ॥
ततः पारदं मानन्तु दत्त्वा त्रिकटुगुण्डकम् ।

वटिकां राजिका तुल्यां छाया शुष्कां समाञ्जत् ॥
 ततः शम्बुकजे पात्रे कत्तव्या वटिकात्वियम् ।
 शरावे शङ्ख पात्रे वा कृत्वा मलिल गोलितम् ॥
 अत्यन्तदोष दुष्टाय ज्ञान शून्याय रोगिणे ।
 ऊर्ध्वयोनिं समभ्यर्च्य प्रदद्याद्वटिकाद्वयम् ॥
 ढक्कयेत् तं ततः पश्चान्नरं स्थूल पटादिभिः ।
 मलमूत्रागमात् सद्यः स साध्यो भवति द्रुतम् ॥
 दध्यन्नन्तु ततो दद्यात् पिवेद्दारि यथेच्छया ।
 दद्याद् वातहरं तैल मभ्यङ्गाय सदैव हि ॥
 चिरज्वरे पिवेद्दारि पञ्चमूलौ प्रसाधितम् ।
 ग्रहण्यां रक्तपाते च पिवेदतिविषां गदी ॥
 पिवेत् पर्पटजं वारि घोरे कम्पज्वरे तथा ।
 तथा ज्वरातिसारे च जौरकस्य जलं पिवेत् ।
 मण्डाग्नौ कामलायाञ्च संग्रहग्रहणीगदे ।
 कासे श्वासे सदा कार्या पानीयवटिका त्वियम् ॥

सिद्धफलदायाः पानीय वटिकाया विधिः ।

अनाथनाथो जगटेकनाथः

श्रीलोकनाथः प्रथमः प्रसन्नः ।

जगाद् पानोयवटीं सुपट्नीं

तामेव वक्ष्यामि गुरुप्रसादात् ॥

जयार्कस्वरसं चैव निगुण्डो वासकं तथा ।

वाल्यालकं करञ्जश्च सूर्यावर्त्तक चित्रकौ ॥

ब्रह्मीवनसर्षपञ्च भृङ्गराजं विनिक्षिपेत् ।

दन्तो च त्रिवृता चैव तथारग्वधपत्रकम् ॥

मृद्वामरं भण्डौ तथा त्रिपुरभण्डिका ।
 मण्डूकपर्णी पिप्पली द्रोणपुष्पक वायसी ।
 गुञ्जाकिनो केशराजस्तथा योजन मल्लिका ।
 आसारणेति विख्यातो धुस्तूरः कनकस्तथा ।
 त्रैलोक्य विजया चैव तथा श्वेतापराजिता ॥
 प्रत्येकं कार्ष्णिकञ्चैव रसमाकृत्य भाजने ।
 एकैकञ्च रसं दत्त्वा मर्दयेत्तौह दण्डितः ।
 चण्डातपे च संशीष्य क्षीरं तत्र पुनः क्षिपेत् ॥
 स्रुहीक्षीरं चार्कदुग्धं बटदुग्धं तथैव च ।
 प्रत्येकं कार्ष्णिकं दत्त्वा मर्दयेच्च पुनः पुनः ॥
 सुमर्दितञ्च तं ज्ञात्वा यदा पिण्डत्वमागतम् ।
 द्रव्याण्येतानि सञ्चूर्ण्य वस्त्र पुतानि कारयेत् ॥
 दग्धक्षीरं चातिविषां कोचिलामभ्रकं तथा ।
 पारदं शोधितञ्चैव गन्धकं विषमाधरम् ॥
 हरितालं विशञ्चैव माक्षिकञ्च मनःशिला ।
 प्रत्येकञ्च चतुर्माषं सवे चूर्णीकृतञ्च तत् ॥
 प्रक्षिप्य मर्दयेत् सर्वं शोधयित्वा पुनः पुनः ।
 सुमर्दितञ्च तं दृष्ट्वा चाङ्गैरोस्वरसेन च ॥
 उत्थाप्य भेषजं दृष्ट्वा यदा पिण्डत्वमागतम् ।
 तिल प्रमाणा गुडिकाः कारयेन्मतिमान् भिषक् ॥
 त्रिदोषजनितो वैद्यमुक्त्योऽपि बहुसम्मतः ।
 लङ्घनैर्वालुक स्वेदैः प्रक्रान्तो दीन दर्शनः ॥
 संपूज्य करणाधारं प्रणम्य च खसर्पणम् ।
 शरावे वारिणा दृष्ट्वा विंशतिं वटिकाः पिबेत् ॥

पौत तद्भेषजं पश्चाद् वस्त्रैराच्छादयेन्नरम् ।

रसलग्नं वपुर्ज्ञात्वा दद्याद् वारि सुशीतलम् ।

शराव प्रमितं वारि पातव्यञ्च पुनः पुनः ।

सन्निपातज्वरश्चैव दाहश्चैव सुदारुणम् ॥

कासं श्वासञ्च हिक्काञ्च विड्ग्रहं चाश्मरीं जयेत् ।

मूत्ररोग विवन्धे तु दातव्यं क्षीरसंयुतम् ।

पञ्चदणक्तकाथं दातव्यञ्च पुनः पुनः ।

पानीय वटीका ह्येषा लोकनाथेन निर्मिता ॥

लोकानामुपकाराय सर्वसिद्धिं प्रदायिनी ।

जयन्त्यादीनां श्वेतापराजिता पर्यन्तानां स्वरस
प्रत्येकं कर्षं १ प्रस्तर भाजने लौह दण्डेन एकैकां विमर्द्य
तदनुशोषयेत् । तदनु सिम्बुक्षीरं अर्कक्षीरं प्रत्येकं कर्षं
दत्त्वा पुनर्मर्दयेत् । पिण्डत्वे सति दग्ध क्षीरकाटोणां
प्रति माः ४ कज्जली पूर्णं सर्वमेकीकृत्य चाङ्गेरीरसेन
मर्दयित्वा उत्थाप्य पिण्डीकृत्य तिल प्रमाणा वटिकाः
कार्याः अस्य वटिका विंशतिं वृद्ध वैद्यापदेशात् आर्द्रक
जलेन वारिणा वा गोलयित्वा शराविकया पाययेत् ।
मूत्रकृच्छ्रे सति पञ्चदण साधितं क्षीरं पाययेत् ।

चिन्तामणी रसः ।

सूतं गन्धकमभ्रकं समनवं सूतार्द्धभागं विषं

तत्तत्त्रयं जयपालमस्त्रमृदितं तद्गोलकं वेष्टितम् ।

पत्रैर्मञ्जुभुजङ्गवह्निजनितैर्निक्षिप्य खाते पुटं

दत्त्वा कुक्कुटं संज्ञकं सहदलेः संचूर्ण्य तत्र क्षिपेत् ॥

भागाद्विं जयपालवोजममृतं तत्तुल्यमेकौकृतं गुञ्जा
 त्रूषण मिन्धूचित्रक युता सर्वान् ज्वरान् नाशयेत् ।
 शूलं संग्रहणोगदं मज्जठरं दध्यन्न संसेविनां
 तापे सेचन कारिणां गदवतां सूतस्य चिन्तामणेः ॥
 अयमेव रसो देयो मृतकल्पे गदातुरे ।

रसरारेन्द्रः ।

सूतस्य शुद्धस्य पल पलं ताम्रमयो रजः ।
 अभ्रं नागं पलं वङ्गं पल गन्धक तालकम् ॥
 पलं शुद्धविषं चूर्णं सर्वमेकत्र कारयेत् ।
 मर्दयेत् काकमाच्याश्च तत्र साररसेन च ॥
 मात्स्य वाराह मायुर च्छाग माहिष पित्तकैः ।
 मर्दयेद् भिन्नभिन्नश्च त्रिकटोरम्बुभिस्तथा ॥
 आर्द्रक स्वरसैः पश्चात् शतवारान् मुहुर्मुहुः ।
 भिद्धोऽयं रसरारेन्द्रो धन्वन्तरि प्रकाशितः ॥
 गुञ्जामात्रं रसं दद्यात् सुरसा रससंयुतम् ।
 मेघधारा प्रवाहेण धारितं यारि मस्तके ॥
 अनिवारो यहा दाहस्तदा देया च शर्करा ।
 भोजनं दधिसंयुक्तं वारमेकन्तु दापयेत् ॥
 ईश्वरेण हतः कामः केशवेन च दानवाः ।
 पावकेन हतं शीतं सन्निपाते रसस्तथा ॥

ये रसाः पित्तसंयुक्ताः प्रोक्ताः सर्वत्र शश्वमा ।

जलसेकावगाहाद्यैर्बलिनस्ते तु नान्यथा ॥

रसजनित विदाहे शीत तोयाभिषेको

मलयज घनसारालेपनं मन्दवातः ।

तरुण दधि सिताब्धं नारिकेलीफलाभो
मधूर शिशिरपानं शीतमन्यच्च शस्तम् ॥

पञ्चमत्त रसः ।

गन्धे शटङ्गमरिचं विषं धूसूरजैर्द्रवैः ।
दिनं विमर्दितं शुष्कं पञ्चवक्तो भवेद्रसः ।
द्विगुञ्ज आर्द्रनीरेण त्रिदोष ज्वरहृत् परः ।

बन्निपातस्त्रयो रसः ।

हिङ्गुलं गन्धकं ताम्रं मरिचं पिप्पली विषम् ।
शुण्ठी कनकबीजञ्च श्लक्ष्मचूर्णानि कारयेत् ॥
विजयापत्रतोयेन त्रिदिनं भावयेत् सुधीः ।
द्विगुञ्जं पर्णखण्डेन अर्ककाथं पिवेदनु ॥
निहन्ति सन्निपतोत्थान् गदान् घोरान् सुदारुणा
वातिकं पैत्तिकञ्चैव श्लैष्मिकञ्च विशेषतः ॥

चिन्ताभण्डि रसः ।

रमविषगन्धक टङ्गन ताम्रं यवचारकं व्योषम् ।
जयपालस्य बीजञ्च क्षौद्रं दत्त्वा शतवारान् ।
संमर्दयरक्तिकमिता वटिकाः कुर्याद्भिषक् प्राज्ञः ।
शुण्ठी पिष्टेण सममेका द्वे वाथवा तिस्रः ॥
संप्राश्य नारिकेलीजलमनुपेयं प्रयुञ्जीत ।
भेदानन्तरमेव प्रक्षालितभक्तं तक्रमुपयोज्यम् ॥
शेषात् सैन्धवजीरं तक्रं भक्तं प्रयोक्तव्यम् ।
प्रशमयति सन्निपातज्वरं तथाजीर्णं विषमञ्च ॥
शोष्ठानं चाध्मानं कासं श्वासञ्च वक्त्रिमान्द्यम् ।

चिन्तामणोरसोऽयं किल नियतं भैरवेण निदिष्टः ॥

अधोरनृसिंही रसः ।

भागैकं मृतताम्रस्य द्विगागं मृतलोहकम् ।

त्रिभागं मृतवङ्गश्च चतुर्भागं मृताभ्रकम् ॥

माक्षिकं रसगन्धौ च तथाशुद्धा मनःशिला ।

चत्वार्येतानि ताम्रस्य प्रत्येकं तुल्यमेव च ॥

गरलं चाभ्रतुल्यं स्यात् त्रिक्तटुश्चाभ्रतुल्यकः ।

एतत् सर्वसमं देयं विषमाख्यं तथैव च ।

एतत् सर्वस्य द्रव्यस्य द्विगुणं कालकूटकम् ।

माख्यमाहिषमायूरं छष्टिपित्तैर्विभावयेत् ॥

चित्रकस्य द्रवेणैव प्रत्येकं याममात्रकम् ।

सर्षपाभा वटी कार्या शोषयेदातपे ततः ॥

दापयेद् वटिकामिकां पयःपेटीरसेन च ।

त्रयोदश सन्निपाते विसृज्यामतिसारके ॥

त्रिदोषजे तथा कासे दापयेत् कुशलो भिषक् ।

पयःपेटी शतं दद्यात् भोजनं दधिभक्तकम् ॥

अधोरनृसिंहनामा रसानामुत्तमो रसः ।

प्रतापतपनी रसः ।

गन्धकं तिलं तालं सूतकं लोहं टङ्गनम् ।

खर्परं म चिकाकारं माञ्जिष्ठं हिङ्गूलं समम् ॥

रसेन मत्तिं पिण्डं निगुण्डी हस्तिशुण्डयोः ।

अष्टयाभं पचेत् कृप्यां निरुद्धं सिकताद्वये ॥

ततः सिद्धं समादाय रक्तिकामाद्रुकेन च ।

सन्निपातविनाशाय प्रतापतपनौ रसः ॥

दधिभक्तं तथा दुग्धं कागमांसञ्च भोजयेत् ॥

प्राणेश्वरो रसः ।

शुद्धसूतं तथा गन्धं मृताभ्रं विषसंयुतम् ।

रसं संमर्द्दितं तालमूलीनीरैस्त्यहं बुधः ॥

पूरयेत् कूपिकान्ते च सुद्रयित्वा च शोषयेत् ।

सप्तभिर्मृत्तिका वस्त्रैर्वेष्टयित्वा च शोषयेत् ॥

पुटेत् कुण्डप्रमाणेन स्वाङ्गशोतं समुद्धरेत् ।

गृहीत्वा कूपिकामध्याम्नर्दयेच्च दिनं ततः ॥

अजाजीजीरकं हिङ्गु सर्जिका टङ्गनं जगत् ।

गुग्गुलुः पञ्चलवणं यक्षचारीयभानिका ॥

मरिचं पिप्पली चैव प्रत्येकं रसमानतः ।

एषां कषायेण पुनर्भावयेत् सप्तधातपे ॥

नागवल्लीदल युतं पञ्चगुञ्जं रसेश्वरम् ।

दद्यान्नवज्वरे तीव्रे सोष्णं वारि पिबेदनु ॥

प्राणेश्वरो रसो नाम सन्निपात प्रकोपनुत् ।

शीतज्वरे दाहपूर्वं गुल्मशूले त्रिदोषजे ॥

वाञ्छितं भोजनं दद्यात् कुर्याच्चन्दनलेपनम् ।

तापोद्रेकस्य शमनं वलाधिष्ठान कारकम् ॥

भवेच्च नात्र सन्देहः स्वास्थञ्च लभते नरः ।

द्वितीय सन्निपात भैरवः ।

पारदं गन्धकं तालं वत्स्यनाभं त्रिभिः समम् ।

दारुमूषञ्च गरलं सर्वस्य समहिङ्गुलम् ॥

महप्रमाणां वटिकां कारयेत् कुशलो भिषक् ।

सन्निपाते वटीमेकां मार्द्रद्रावैः प्रदापयेत् ॥

रसो महाप्रभावाऽयं सन्निपातस्य भैरवः ।

सन्निपातभैरवः ।

रसं विषं गन्धकञ्च हरितालं फलत्रयम् ।

जयपालं त्रिवृत् स्वर्णं ताम्रं मौसाम् लौहकम् ॥

अर्कदीप्यं लाङ्गुली च स्वर्णमाजिकमेव च ।

समं कृत्वा रसेनैषां त्रिंशद्वारञ्च मर्दयेत् ॥

अर्कश्चेतालम्बुषा च सूर्यावर्त्तश्च कारवी ।

काकजङ्घा शीणकश्च कुष्ठं व्याघ्रविकङ्कतम् ॥

सूर्यमणिसुन्दरकान्ता निगुण्डोरुद्रजटापि च ।

धुस्तूरं दन्ति पिप्पली दद्याद्द्वारमिदं शुभम् ॥

रमतुल्यं प्रदातव्यं दत्त्वा तोयं चतुर्गुणम् ।

शिष्टैकगुणतोयेन भावना विधिनिश्चितः ॥

भावनयां भावनयां शीषणं महुरिष्यते ।

ततश्च वटिकां कृत्वा भैरवाय बलिं ददेत् ॥

रसोऽयं श्रीमन्निपात भैरवो ज्वरनाशनः ।

सर्वोपद्रवसंयुक्तं ज्वरं हन्ति न संशयः ॥

सन्निपातज्वरं हन्ति जीर्णञ्च विषमं तथा ।

ऐकादिकं द्वादहिकञ्च चातुर्थकमपि ध्रुवम् ॥

ज्वरञ्च जलदीप्यं सर्वदोषसमाकुलम् ।

भैरवस्य प्रसादेन जगदानन्दकस्थजो ॥

सर्वचूर्णं समं कृत्वा अर्कमूलादि पिप्पली मूलान्तान्
मष्टादशानां मिलित्वा रसादिमामग्रीतुल्यानां चतुर्गुणं
जलैकगुणं शिष्टं क्वाथेन त्रिंशद्वारानातपे भावनीयं

प्रतिवार यत्नेन शोषयित्वा कलाय प्रमाणा वटिकाः कृत्वा
व्याध्यनुरूपं मारुतकरसेन ज्वरिणि दद्यात् विरेकादनन्तरं
शुण्ठी जीरकं तथैव प्रक्षालितान् दद्यात् अजाते विरेके
पनरपि रसं दद्यात् व्याधि निवृत्तो कदाचित् वात
पीडायां वात चिकित्सा कार्या । अत्र भैरव रुधिरवर्णं
ध्यायेत् ।

/ मृद्युद्भयो रसः ।

मूतं गन्धकं टङ्गनं शुभविषं धुस्तूरबीजं कटुं
नोत्वा भागं तथोत्तरं द्विगुणितं चान्मत्तमूलाम्बुना ।
कुर्यान्नात्रवटीं सुखाति सुखदां सर्वान् ज्वरान्नाशये-
देष शोशिव शासनात् प्रजनिनः सूतश्च मृत्युञ्जयः ॥
नारिकेलसिता युक्तं वातपित्तज्वरं जयेत् ।
मधुना श्लेष्मपित्तात्यं ज्वरसनाशयेद् भ्रुवम् ॥
सन्निपातज्वरं घोरं नाशयेदार्द्रनौरतः ।

श्रीमन्निपातमृद्युद्भयो रसः ।

विषं सूतकं गन्धो च पित्तं मत्स्यवराहयोः ।
आजमायूरपित्ते च महिष्याद्यापि योजयेत् ॥
हरितालञ्च सव्याषं वानरीवाजसंयुतम् ।
अपामार्गं चित्रमूलं जयपालञ्च कल्कयेत् ॥
एतत् सर्वं समांशेन अजामूलेन मर्दयेत् ।
भाषेण सदृशो कार्या वटिका सद्भिषग्वरैः ॥
महाज्वरं महाशीते महाशीतज्वरेऽपि च ।
भर्जगते सन्निपाते विसृज्यां विषमज्वरे ॥
अमाध्ये मानवे युञ्ज्यादेकाहाज्वरनाशिनौ ।

जलोदरे शिथिलाङ्गे नामास्त्रावे च पीनसे ॥
 अजीर्णे मूर्च्छनाभावे श्लेष्मभावेऽति दुर्जये ।
 शोथ कामल पाण्डुदि सर्वरोगापहारकः ॥
 सन्निपात मृत्युञ्जयो ज्ञानज्योतिः प्रकाशितः ।
 भृङ्गराज रसेनायं रसराजः प्रदीयते ॥
 निर्वात निर्ज्जन स्थाने बहुवस्त्र समावृते ।
 प्रखेदः क्षणमात्रेण जायते चिह्नमीदृशम् ॥
 मूर्च्छितः पतितो भूमौ दह्यमानः पुनः पुनः ।
 एवं चिह्नं समालोक्य वदेन्नैरुज्यमातुरे ॥
 पथ्यं यद् याचते रोगी तद् दातव्यं प्रयत्नतः ।
 दध्योदनं शीतजलं दातव्यं तद् विचक्षणैः ॥
 एवं महारसः श्रेष्ठः शम्भुना प्रेरितो भुवि ।
 कृपया सर्वभूतानां ज्ञानज्योतिः प्रकाशितः ॥

प्रभाकरः ।

रसेन गन्धं द्विगुणं कृशानु-
 रसैर्विमर्द्याष्टदिनं सुघर्मे ।
 रसाष्टभागं त्वमृतञ्च दद्याद्
 विपाचयेत् वज्रिरसेन किञ्चित् ॥
 पित्तैश्च सम्भावित एष देय-
 स्त्रिदोषनीहार विनाश सूर्यः ॥

अत्र भैरवं रुधिरवणं ध्यायेत् ।

कालाम्नि भैरवो रसः ।

शुद्धसूतं द्विधा गन्धं मर्दयेद् गोक्षुरद्रवैः ।
 भावितञ्च विशोष्याथ चूर्णयेदतिचिक्कणम् ॥

चूर्णतुल्यं सृतं ताम्रं ताम्रादृष्टांशिकं विषम् ।
 हिङ्गलं रसभागश्च द्वौ भागौ कनकस्य च ॥
 वाणभाशिऽत्र गोदन्तः काणभागा मनःशिला ।
 टङ्गन नेत्रभागश्च ऋतुभागश्च खर्परम् ॥
 ब्रह्मभागश्च जैपाल नेत्रभागं हलाहलम् ।
 भाजिकं चाग्निभागश्च लौह वङ्गश्च भागकम् ॥
 सर्वान् खल्लोदरे क्षिप्त्वा क्षीरेणाकस्य मर्दयेत् ।
 दशमूलकषायेण मर्दयेद् याम मात्रकम् ॥
 पञ्चमूलकषायेण तथैव च विमर्दयेत् ।
 चणमात्रां वटीं कृत्वा वलं ज्ञात्वा प्रयोजयेत् ॥
 सर्वं त्रिदोषजं हन्ति सन्निपातं सुदारुणम् ।
 पूर्ववद् दापयेत्पथ्यं जलयोगश्च कारयेत् ॥
 पथ्यं शाल्वादनं ज्ञेयं दधिभक्त समन्वितम् ।
 कालाग्नि भैरवी नाम रसोऽयं भूरिपूजितः ॥

तल्लोक्य चिन्तामणिः ।

रसभस्म त्रयो भागा द्विभागश्च भुजङ्गमम् ।
 कालकूटश्च षड्भागं भागैकं तालकं तथा ।
 गोदन्तं गगनं तुल्यं शिला गन्धक टङ्गनम् ।
 जयपालोन्मत्त दन्ती करवीरश्च लाङ्गली ॥
 पलाशमूलजैनीरैः सप्तधा भावितं दृढम् ।
 चिन्तमूलकषायेण चार्द्रकस्य च वारिणा ॥
 मात्स्य माहिष मायूर च्छाग वाराह डुण्डुभम् ।
 प्रत्येकं दशधा मर्द्यं शिला खल्लेच संक्षयात् ॥
 धान्यद्वयां वटीं कुर्यात् शुद्ध वस्त्रेण धारयेत् ।

दातव्यं चानुपानेन नारिकेलोदकेन च ॥
 ताम्बूलञ्च ततो दद्यात् भक्ष्यं शीतोपचारकम्
 तिलतैले सदा स्नानं घृतमत्यादि भोजनम् ॥
 शीतान्नं दधि संयुक्तं पुराणान्नञ्च भक्षयेत् ॥

रसेश्वरः ।

रसेन गन्धं द्विगुणं गृहीत्वा
 तत्पादं गन्धं रक्षितालहेम ।
 भस्मीकृतं योजय मर्दयेत्तु
 दिनत्रयं वज्रिरसेन घर्मे ॥
 विषञ्च दत्त्वात्र कलाप्रमाण
 मजादिपित्तैः परिभावयेच्च ।
 रक्तिद्वयं चास्य ददौत वज्रि-
 कटुत्रयेणार्द्ररसप्रयुक्तम् ॥
 तैलेन चाभ्यक्तवपुश्च कुर्व्यात्
 स्नानं जलेनैव सुशीतलेन ।
 यावद्भवेद् दुःसहमस्य शीतं
 मूत्रं पूरीषञ्च शरीरकम्पः ॥
 पथ्ये यदीच्छा परिजायंस्तेस्य
 मरीच खण्डं दधिभक्तकञ्च ।
 अल्पं ददौतार्द्रकमत्र शाकं
 दिनाष्टकं स्नानमिदञ्च पथ्यम् ॥

वङ्गवानलः ।

कान्तञ्च सूतं हरिताल गन्धं
 स्रुद्रफेनं लवणानि पञ्च ।

नीलाञ्जनं तुल्यकमेव रूप्यं
 भस्म प्रबालानि वराटकाश्च ॥
 वैक्रान्त शम्बूक समुद्रशुक्ति
 सर्वाणि चैतानि समानि कुर्यात् ।
 सूतं भवेद् द्वादश भागकञ्च
 स्रक्चर्कदुग्धेन विमर्दयेच्च ॥
 दिनत्रयं बहिरसेस्ततश्च
 निवेशयेत्ताम्रज सम्पुटे तत्
 मृदा च संलिप्य रसं पुटेत्त-
 द्रसस्ततः स्याद् बड़वानलाख्यः ॥
 तत्पाद भागेन विषं नियोज्य
 कशानुतोयेन पचेत् क्षणं तत् ।
 वात प्रधाने च कफ प्रधाने
 तियोजयेत् त्रुषण चित्र युक्तम् ॥
 दोषत्रयोत्येऽपि च सन्निपाते
 वाताधिकत्वादिह सूतकोक्तः ।

अर्कमुत्ती रसः ।

त्रिदोषदावानलो रसश्च ।

लौहाष्टकं मारितमर्कभागं
 सूतं द्विभागं द्विगुणञ्च गन्धम् ।
 विमर्दयेद् बहिरसेन तापे
 दिनत्रयं चात्र विषं कलांशम् ॥
 विक्षिप्य पित्तेः परिभावितोऽयं
 रसोऽर्कमूर्त्तिर्भवति त्रिदोषे ।

ताम्रस्य पात्रे तु दिनैकमात्रं

निम्बूरसेनापि च पित्तवर्गैः ।

क्षुद्राद्रकोत्थेन रसेन सूत-

स्त्रिदोषदावानल एष सिद्धः ।

गुञ्जाद्वयं त्रूषणयुक्तमस्य

ददीत चित्राद्ररसेन वापि ॥

नासापुटे चापि नियोजनीया

गुञ्जास्य शुण्ठी मरिचेन युक्ता ।

यदि ताम्रपात्रे जम्बीरादि रसैः पुनरपि भावयेत्
तदा त्रिदोषदावानलो भवति ।

त्रिदोषदावानल काण्डोपः ।

तालैर्न वङ्गं शिलया च नाग

रसैः सुवर्णं रवि तारपत्रम् ।

गन्धेन लौहं द्रुतेन सर्वं

पुटे मृत योजय तुल्य भागम् ॥

तत्तुल्य सूतं द्विगुणञ्च गन्धं

तुल्यञ्च गन्धेन समान भागम् ।

निम्बूल्य ताम्रेण विमर्शं सर्वं

गोलं प्रकृत्याथ मृदाविलिप्य ॥

पुटञ्च दत्त्वाथ विमर्दयेन

गन्धेन तुल्येन कृशानुनोरैः ।

विषञ्च दत्त्वाथ कलाप्रमाण

रसैः कृशानुल्य रसैः पचेत्तत् ॥

पित्तैस्तथा भावंत एष सूत-
स्त्रिदोष दावानल कालमेघः ।
वल्गं ददौतास्य च पूर्वयुक्त्या
दाहोत्तरे तं मधुपिप्पलीभिः ।
मुद्गश्च शाल्यन्नमिह प्रशस्तं

पथ्यं भवेत् कोष्णमिदं दिवान्ते ॥
रसेश्वरादि कालमेघान्ता रसा वातोल्बणे सन्नि-
पार्ते प्रयोज्याः इति सारकौमुद्यां माधवः ।

श्रीप्रतापलङ्केश्वरो रसः ।

अपामार्गस्य मूलानां चूर्णं चित्रक मूलजैः ।
वल्कलैर्मर्दयित्वाथ रसं वस्त्रेण गालयेत् ॥
तेन सूतसम्भं गन्धमभ्रकं पारदं विषम् ।
टङ्गनं तालकञ्चैव मर्दयेद्दिन सप्तकम् ॥
त्रिदिनं मूषली कन्दैर्भावयेद् घञ्जरक्षितम् ।
मूषाञ्च गोस्तनाकारामापूर्व्योपरि ढक्कयेत् ॥
सप्तभिर्मूर्त्तिकावस्त्रैर्वैष्टयित्वा पुटेल्लघु ।
रसतुल्यं लौहभस्म मृतवङ्ग महिस्तथा ॥
मधूकषार जलदं रेणुकं गुग्गुलुं शिलाम् ।
चाम्पेयञ्च समांशं स्याद् भागाङ्गं शोधितं विषम् ॥
तत् सर्वं मर्दयेत् खल्ले भावयेद् विषनीरतः ।
आतपे सप्तधा तीव्रे मर्दयेद् घटिकाद्वयम् ॥
कटुत्रयकषायेण कनकस्य रसेन च ।
फलत्रय कषायेण मुनिपुष्परसेन च ॥
समुद्रफेननीरेण विजयापद्रवारिणा ।

चित्रकस्य कषायेण ज्वालामुख्या रसेन च ॥
 प्रत्येकं समधा भाव्यं तद्वत्पित्तैश्च पञ्चभिः ।
 सर्वस्य समभागेन विषेण परिधृपयेत् ॥
 विमर्दय म्रत्नयित्वा च रचयेत् कूपिकादरे ।
 गुञ्जकं वङ्गिनीरेण शृङ्गवेर रसेन वा ॥
 दद्याच्च रोगिणि तोब्रमौढ्य विस्मृति शान्तये ॥
 क्षरेण तालुमाहृत्य घर्षणेदार्द्रं नोरतः ।
 नाङ्घटन्ते यदा दन्तं स्तथा कुर्यादमुं विधिम् ॥
 मेचयेन्मलविहृत्यो वापां कुम्भशतेनैरम् ।
 भोजनेच्छा यदा तस्य जायते रोगिणः परम् ॥
 दध्नादनं मितं यत्नं दद्यात्तत्र सज्जोरकम् ।
 पाने पानं मितं जातं यदिच्छेत् ददोत तत् ॥
 एवं कृतेन शान्तिः स्यात् तापस्य च रुजस्य च ।
 सचन्द्र चन्दन रमा लेपन कुरु शीतलम् ॥
 यृथिका मल्लिका जातो पद्माग वकुलावृतम् ।
 विभाय शय्यां तत्रस्थं लेपनैश्चन्दनैर्महुः ॥
 हावभावविलासोक्तैः कटाक्ष चञ्चलेक्षणैः ।
 पीनान्तुङ्ग कुचापीडैः कामिनो परिरम्भणैः ।
 रम्यवीणा निनादोक्तैर्गायने श्रवणामृतैः ।
 पुण्यश्लाक कथाद्यैश्च सन्ताप हरणं कुरु ॥
 दद्याद् वातधु सर्वेषु निम्बजैः सह वङ्गिभिः ।
 दद्यात् कणा माचिकाभ्यां काशलाह्वयपाण्डुषु ॥
 तर्त्तद्गोगानुपानेन सर्वरोगेषु योजयेत् ।
 अथ प्रतापलङ्घेशः सन्निपात हरः परः ॥

कफकेतुः ।

टङ्गनं मागधो शङ्खं वत्सनाभं समं समम् ।
आर्द्रकं स्वरसेनाय दापयेद् भावनात्रयम् ॥
गुच्छामात्रं प्रदातव्यमार्द्रकं स्वरभैरुतम् ।
पिनसे श्वाम कासे च शिरोरोगे गलग्रहे ॥
कफ रोगान् निहत्याशु कफकेतुरयं रसः ।

कफकेतुः ।

दग्ध शङ्खं त्रिकटुकं टङ्गनं समभागिकम् ।
विषञ्च पञ्चभिस्तुल्य मारुतोयेण मर्दयेत् ॥
वारत्रय रक्तिकाञ्च वटीं कुर्याद्विचक्षणः ।
प्रातः सायञ्च वटिकाद्वय मारुतं वारिणा ॥
कफकेतुः कण्ठरोग शिरोरोगञ्च नाशयेत् ।
पीनसं कफ सङ्घातं सन्निपातं सुदारुणम् ॥

श्लेष्मकालानलो रसः ।

हिङ्गूलं राश्ववं शृतं गन्धकं सृतं ताम्रकम् ।
तुल्यं मनीषा तालञ्च कटफलं धूर्तवीजकम् ॥
हिङ्गुं मज्जादिकं कुष्ठं लिप्पदन्ती कटुत्रिकम् ।
ध्वाधिघातफलं वङ्गं टङ्गनं समभागिकम् ॥
सूक्ष्मीक्षोत्तण वटिकाः कारयेत् कुशलो भिषक् ।
विज्ञाय कोष्ठं कालञ्च योजयेद्रक्तिका क्रमात् ॥
वातश्लेष्मणि मन्देऽग्नौ पित्तश्लेष्माधिकेऽपि च ।
जीर्णज्वरे च श्वयथौ सान्निपातं कफोत्पण्णे ॥
वलासं प्रदलं तृक्ष्णा धातुं वातात्मकं नयेत् ।

सेवनात् सर्वरोगघ्नः श्लेष्म कालानलो रसः ।

स्वल्प कस्तूरीभैरवो रसः ।

हिङ्गूलञ्च विषं टङ्गं जातोकीष फलं तथा ।

मरिचं पिप्पली चैव कस्तूरी च समांगिका ॥

रक्तिद्वयं ततः खादेत् सन्निपाते सुदारुणे ।

दृढत् कस्तूरीभैरवो रसः ।

मृगमद शशिसूर्या धातुको शूकशिखी

रजतकनकमुक्ता विद्रुमं लौहपाठाः ।

क्रिमिरिपुघनविश्वा वारितालाभ्रधात्री

रविदल रसपिष्टं कस्तूरी भैरवोऽयम् ॥

कस्तूरीभैरवः ख्यातः सर्वज्वर विनाशनः ।

आर्द्रकस्य रसैः पेशो विषमज्वर नाशनः ॥

इन्द्रजान् भौतिकान् वापि ज्वरान् कामादिसम्भवान् ।

अभिचार कृतांश्चैव तथा शत्रु कृतान् पुनः ॥

निहन्त्याद् भक्षणादेव डाकिन्यादि युतां स्तथा ।

वित्त्वचूर्णं नोरकाभ्यां मधुना सह पानतः ॥

आमातीसारं ग्रहणीं ज्वरातीसारमेव च ।

अग्निदीप्तिकरः शान्तः कासरोग निवृत्तनः ॥

क्षपयेद् भक्षणादेव मेहरोगं हलीमकम् ।

जीर्णज्वरं नूतनं वा द्विकालीनञ्च सन्ततम् ॥

प्रक्षिप्तं भौतिकं वापि हन्ति सर्वान् विशेषतः ।

ऐकाहिकं द्वाहिकं वा त्रयाहिकं चातुराहिकम् ॥

पाञ्चाहिकं षष्ठसंस्थं पाक्षिकं मासिकं पुनः ।

सर्वान् ज्वरान् निहन्त्याश्च भक्षणादार्द्रकद्रवैः ॥

श्रीकालानन्द रसः ।

रसं गन्धं मृताभ्रश्च टङ्गनञ्च मनःशिला ।
 हिङ्गुलं गरलं दारु विषं ताम्रञ्च तक्षमम् ॥
 विडालपदमात्रन्तु सर्वं शुद्धं विचूर्णयेत् ।
 भावनाय च दातव्यं लाङ्गलीमूलकं तथा ॥
 घोषामूलं तथा देयं मूलं लोहित चित्रजम् ।
 अपुष्पफल भूधात्री मूलं भ्रमररुद्रकम् ॥
 छागवराह मयूरा महिषो मत्स्य एव च ।
 एतेषाञ्च ददेत् पित्त माद्रकस्य रसेन च ॥
 प्रत्येकं मर्दितं शुष्कं कणामात्रा प्रमाणतः ।
 अत्र भ्रमरः स्मररेष्टा भार्गीत्यर्थः ।

मृतसञ्जीवनी ।

गुडं द्रोणसमं ग्राह्यं वर्षादूर्द्ध्वं पुरातनम् ।
 वावरीत्वच मादाय दापयेत् पलविंशतिम् ॥
 दाडिमी वृष मीचञ्च वराक्रान्ताऽरुणा तथा ।
 अश्वगन्धा देवदारु विल्व श्योनाक पाटलाः ॥
 शालपर्णी पृश्निपर्णी वृहतीद्वय गोक्षुरम् ।
 वदरीन्द्रवारुणी चित्रं स्वयं गुप्ता पुनर्नवा ॥
 दशपलान् भागान् कूर्हयित्वा उदूखले ।
 सुणभीरे च मृद्गाण्डे तोयमष्टगुणं क्षिपेत् ॥
 गुडमङ्गोलनं कृत्वा एतैः संपूरयेद्दधः ।
 सुखे शरावकं दत्त्वा रक्षयेद्दिन विंशतिम् ॥
 षोडशादिवसादूर्द्ध्वं द्रव्याणीमानि दापयेत् ।

पूगप्रस्थद्वयं चात्र कुट्टयित्वा विनिक्षिपेत् ॥
 धुस्तूरं देवपुष्पञ्च पद्मकोशीर चन्दनम् ।
 शतपुष्पा यमानी च मरीचं जीरकद्वयम् ॥
 शठी मांसी त्वगीला च सजातीफल मुस्तकम् ।
 ग्रन्थिपर्णी तथा शुण्ठी मेथी मेषी च चन्दनम् ॥
 एषां द्विपलिकान् भागान् कुट्टयित्वा विनिक्षिपेत् ।
 मृगमये मोक्षिका यन्त्रे मयूराख्येऽपि यन्त्रके ॥
 यथाविधि प्रकारेण चालनं दापयेद्बुधः ।
 बुद्धिमान् सौजलं कृत्वा उद्धरेद् विधिवत् सुराम् ॥
 एतन्मद्यं पिवेन्नित्यं यथाधातु वयक्रमम् ।
 देहदार्व्याकरं पुष्टि बलवर्णाग्नि वर्धनम् ॥
 सन्निपात ज्वरे घोरे विस्तृच्याञ्च मुहुर्मूढः ।
 शीतदेहे प्रयोज्येयं मृतसञ्जीवनी सुरा ॥

शृगमदास्यः ।

मृतसञ्जीवनी ग्राह्या पञ्चाशत्पल संमिता ।
 तदर्धं मधु संग्राह्यां तोयं मधुसमं तथा ॥
 कृस्तूरीकुङ्कुमं तत्र मरीचं देवपुष्पकम् ।
 जातीफलं पिप्पलीत्वग् भागान् द्विपलिकान् क्षिपेत् ।
 भाण्डे संस्थाप्य रुद्धा च निदध्यान्मासमात्रकम् ।
 विस्तृन्त्रिकायां हिक्कायां त्रिदोष प्रभवे ज्वरे ।
 वीक्ष्य काष्ठं बलस्यैव भिषग्भात्रां प्रयोजयेत् ।

अथ मध्यज्वरादौ ।

ज्वरमातङ्गकेयरी रसः ।

पारदं गन्धकं चैव हरितालं समाश्लिकम् ।

कटुत्रयं तथा पथ्या क्षारौ द्वौ सैन्धवं तथा ॥
 निम्बस्य विषमृष्टे च वीजं क्षितकमेव च ।
 एषां माषमितं भागं ग्राह्यं प्रति सुसंस्कृतम् ॥
 हिमाषं कानकफलं विषद्यापि हिमाषिकम् ।
 निर्गुण्डीस्वरसेनैव शोषयेत्तत् प्रयत्नतः ॥
 सार्द्धरक्ति प्रमाणेन वटी कार्या सुशोभना ।
 सर्वज्वरहरी चैषा भेदिनी दोषनाशिनी ॥
 ग्रामाजीर्णं प्रशमनी कामला पाण्डुरोगहा ।
 वह्निदीप्ति करो चैषा जठरामयनाशनी ॥
 उष्णादकानु पानेन दातव्या हितकारिणी
 भाषितो लोकनाथेन ज्वरमातङ्गकेशरी ॥

↓ रसमङ्गलोक्तो ज्वरहरारो रसः ।
 कृष्णदि

शुद्धसूतं शुद्धं गन्धं विषञ्च दरदं पृथक् ।
 कर्षप्रमाणं कषार्द्धं लवङ्गं मरिचं पलम् ॥
 शुद्धं कानकबीजञ्च पलद्वयमितं तथा ।
 त्रिवृता कर्षमेकञ्च भावयेदन्तिकाद्रवैः ॥
 मसधा च ततः कार्या गुडी गुल्फामिता शुभा ।
 ज्वरमुरारि नामायं रसो ज्वरकुत्तान्तकः ॥
 अत्यन्ताजीर्णपूर्णे च ज्वरेविष्टभसंयुते ।
 सर्वङ्गप्रहणी गुल्फे चामवातेऽन्तपित्तके ॥
 काम ज्वासे वक्षारोगेऽप्युदरे सर्वसम्भवे ।
 गृध्रस्यां सन्धिमज्जस्थे वाते शोथे च दुस्तरे ॥
 बद्धति ह्रीरोगे च वातरोगे चिरोत्थिते ।

अष्टादश कुष्ठरोगे सिद्धो गहन निर्मितः ॥

श्रीज्वरसुरारिः ।

हिङ्गुलक्ष विषं व्योषं टङ्गनं नागराभया ।

जयपाल समायुक्तं सद्योज्वर निवारणम् ॥

सर्वचूर्णं समं जयपाल चूर्णम् सर्वं पिष्ट्वा कलाय
प्रमाणा वटी कार्या ।

ज्वरकेशरी ।

शुद्धसूतं विषं व्योषं गन्धं त्रिफल मेव च ।

जयपाल समं कृत्वा मृङ्गतोयेन मर्दयेत् ॥

गुञ्जामात्रा वटो कार्या बालानां सर्षपाकृतिः ।

सितया च समं पोता पित्तज्वर विनाशिनौ ॥

मरिचेन प्रयुक्ता सा सन्निपात ज्वरापहा ।

पिप्पली जीरकाभ्याश्च दाहज्वर विनाशिनौ ॥

ज्वरकेशरि नामायं रसाज्वर विनाशनः ।

ज्वरभैरवो रसः ।

त्रिकटुत्रिफला टङ्ग विष गन्धक पारदम् ।

जैपालश्च समं मर्द्यं द्रोणपुष्पो रसैर्दिनम् ॥

ताम्बुलेन समं प्रति खादेद् गुञ्जामितां वटीम् ॥

मुह्ययूषं शिखरिणी पथ्यं देयं प्रयत्नतः ॥

नवज्वरं त्रिदोषोत्थं जीर्णञ्च विषमज्वरम् ।

दिनैकेन निहन्त्याशु रसोऽयं ज्वरभैरवः ॥

विद्याधरो रसः ।

रसो गन्धस्ताम्बं त्रिकटु कटुका ठङ्गन वरा

त्रिवृद्धन्तीहेमद्युतिमणि विषमेतत् सममिदम् ।
 ममस्तैस्तुल्यं स्याद् विमल जयपालोद्भवजः
 ततः क्षुक्क्षीरेण प्रगुणमृदितं दन्ति सलिलैः ॥
 द्विगुञ्जास्य प्रौढं जयति वटिका साममण्डलं
 ज्वरं पाण्डुं गुल्मं ग्रहणीगुदकोलोद्भवजः ।
 मरुच्छुना जीर्णं प्रबलमपि सामं क्रिमिगदं
 विवन्धं श्लोहानं यक्षतमपि विद्याधरो रसः ॥

पञ्चाननो रसः ।

शम्भोःकण्ठविभूषणं समरिचं दैत्येन्द्र रक्तं रविः
 पत्नी सागर लोचनं शशियुगं भागोऽकीमंस्थान्वितः ।
 स्वप्ने तत्परिमर्दितं रविजलैर्गुञ्जैक मात्रं ददेत्
 सिन्धोऽयं ज्वरदन्ति दर्पदलनः पञ्चाननाख्यो रसः ॥

पथ्यञ्च देयं दधिभक्तकञ्च
 सिन्धूल्य पथ्या मधुना ममेतम् ।
 गन्धानुलेपां हिमतोय पानं
 दुग्धञ्च देयं शुभ दाडिमञ्च ॥

चन्द्रशेखरो रसः ।

शुद्धसूतं द्विधा गन्धं मरिचं टङ्गनं तथा ।
 चतुस्तुल्या मिता याज्या मत्स्यपित्तेन भावयेत् ॥
 त्रिदिनं मर्दयेत्तेन रमोऽयं चन्द्रशेखरः ।
 द्विगुञ्ज माद्रकं द्रावैर्देयं शीतोदकं ह्यनु ॥
 तक्कभक्तञ्च वृन्ताक पथ्यं तत्र प्रदापयेत् ।
 त्रिदिनात् श्लेष्म पित्तीत्य मत्युग्रं नाशयेज्ज्वरम् ॥

अर्द्धनारीश्वरो रसः ।

रस गन्धामृतञ्चैव समं शुद्धञ्च टङ्गनम् ।
 मर्दयेत् खल्लमध्ये तु यावत् स्यात् कज्जलप्रभम् ॥
 नकुलारि मुखे चिक्षा मृदा सवेष्टयेद्दहिः ।
 स्थापयेन्मृगस्ये पात्रे जड्वाधो लवणं क्षिपेत् ॥
 भाण्डवत्तं निरुध्याथ चतुर्यामं हठाग्निना ।
 साङ्गशैत्यं समुद्धृत्य खल्ले कृत्वा तु कज्जलीम् ॥
 गुञ्जामात्रं प्रदातव्यं नस्यकर्मणि योजयेत् ।
 वामभागे ज्वरं हन्ति तत्तृचणाल्लोककौतुकम् ॥
 कुर्याद्दक्षिणभागेन चारोग्यं निश्चितं भवेत् ।
 गोप्याद्गोप्यतमं प्रोक्तं गांपनीयं प्रयत्नतः ॥
 अर्द्धनारीश्वरो नाम रसाज्यं कथितो भुवि ।

मृतसञ्जीवनी रसः ।

हिङ्गल भागाश्चत्वारो जैपालस्य त्रया मताः ।
 द्वौ भागो टङ्गनस्यापि भागैकममृतस्य च ॥
 तत् सर्वं मर्दयेत् श्लक्ष्णं शुष्कं यामं भिषग्वरः ।
 शृङ्गवेराम्बुणा मर्द्य व्योष चित्रक सैन्धवैः ॥
 यामद्वयमितस्तापं हरत्येव न संशयः ।
 घनसार सस्मारेण चन्दनेन विलेपनम् ॥
 विदध्यात् कांस्यपात्रेण वीजयेद्द्रोणिणं भिषक् ।
 शाल्यन्नं तत्र सहितं भोजयेदिन्द्रु संयुतम् ॥
 सन्निपाते महाघोरे त्रिदोषे विषमज्वरे ।
 ग्रामकाते वात गुल्मे शूले क्लीङ्गि जखोदरे ।

शीत पूर्वं दाह पूर्वं विषमे सन्ततज्वरे ।
अग्निमान्द्ये च वाते च प्रयोज्योऽयं रमोत्तमः
मृतसञ्जीवनो नाम विख्यातो रससागरे ।

श्रीरसरजः ।

भागेकं रसरजस्य भागश्च हेममाक्षिकात् ।
भागद्वयं शिलायाश्च गन्धकस्य त्रयो मताः ॥
तालकाष्टा दशभागाः शुल्बं स्याद् भागपञ्चकम् ।
भस्मातकात् त्रयो भागाः सर्वमेकत्र चूर्णयेत् ॥
वज्जीचीरं सुतं कृत्वा दृढे मृण्मयभाजने ।
विधाय सूदृढां मुद्रां पचेद् याम चतुष्टयम् ॥
स्नाङ्गशीतं समुद्धृत्य खल्लयेत् सूदृढं पुनः ।
गुञ्जा चतुष्टयं चास्य पर्णखण्डेन दापयेत् ॥
रसरजः प्रसिद्धोऽयं ज्वरमष्टविधं जयेत् ।

मूद्राघोटको रसः ।

पारदो गन्धकश्चैव त्रिचारं लवणत्रयम् ।
गुग्गुलुर्वत्सनाभश्च प्रत्येकन्तु द्विमाषिकम् ॥
कृष्णोन्मत्तजटानीरैर्भावयेत् सप्तवारकम् ।
गोक्षुरेन्द्रकमारीष करञ्ज वित्र तैजिका ॥
भूकुरुवक लताभिश्च त्रिफला वृहतीरसैः ॥
मर्दिता वटिका कार्या कृष्टलाफल सन्निभा ॥
ततो वटीद्वयं दत्त्वा यत्नैः पाद्यादिभिर्वृतः ।
रसः सर्वज्वर हन्ति क्षणमात्रान्न संशयः ॥

श्रीतारि रसः ।

पारदं गन्धकं टङ्गं शुल्बं चूर्णं समं समम्
 पारदाद् द्विगुणं देयं जैपालं तुषवर्जितम् ।
 सैन्धवं मरिचं चिञ्चा त्वग्भस्म शर्करापि च ।
 प्रत्येकं सूततुल्यं स्याज्जम्बीरैर्मर्दयेद्दिनम् ॥
 द्विगुञ्जं तप्ततोयेन वातश्लेषज्वरापहः ।
 रसः श्रोतारिनामायं श्रोतज्वरहरः परः ॥

पर्णखण्डेश्वरः ।

समांशं मर्दयेत् खल्ले रसं गन्धं शिला विषम् ।
 निगुण्डीस्वरसैर्भाव्यं त्रिवारं चाद्रकद्रवैः ॥
 गुञ्जैकं भक्षयेत् पर्णं ज्वरं हन्ति महाङ्गुतम् ॥

शीतभञ्जी रसः ।

पारदं रसकं तालं तुल्यं टङ्गन गन्धकम् ।
 सर्वमेतत् समं शङ्खं कारवेक्ष्ण्य रसे र्दिनम् ॥
 मर्दयेत्तेन कल्केन ताम्र पात्रोदरं लिपेत् ।
 अङ्गुलाद्वा र्द्धमानेन तं पचेत् सिकताह्वये ।
 यन्त्रे यावत् स्फुटन्त्येव ब्रूहयस्तस्य पृष्ठतः ।
 ताम्र पात्रं समुद्धृत्य चूर्णयेन्मरिचैः समम् ॥
 शीतभञ्जी रसो नाम द्विगुञ्जा वातिके ज्वरे ।

दातव्यः पर्णखण्डेन मूहृत्तान्नाशयेज्ज्वरम् ॥

अत्र रसकं खर्परम् । शङ्खताम्रं षट्तीलकं तेन
 निर्मितं ताम्रखल्लं प्रत्येकं तालकमितेन पारदादि षड्.

द्रव्येण लिप्तं अधोमुखं कृत्वा स्थाव्यां संस्थाप्य पात्रान्तरे-
णाच्छाद्य उपरिवालुकाभिः स्थालीं परिपूर्य्य तदुपरि
ब्रीहिन् दत्त्वा चूल्गां निवेश्य तावदग्निज्वाला दातव्या
यावद् ब्रीहयो न स्फुटन्ति स्फुटितेषु तेषु ब्रीहिषु रसः
सिद्धो भवति ।

पञ्चान् मरिच चूर्णं षट्तीलकं सर्वमेकीकृत्य चूर्ण-
यित्वा अस्य द्विगुणं पर्णखण्डेन सह भक्षयेदित्युपदेशः ।

अथ ज्वराङ्कुशो रसः ।

शुद्धसूतं विषं गन्धं धूर्तवीजं त्रिभिः समम् ।
चतुर्णां द्विगुणं व्योषं चूर्णं गुल्माद्वयं हितम् ॥
जम्बोरस्य च मज्जाभिराद्रकस्य रसेर्युतम् ।
ज्वराङ्कुशो रसो नाम्ना ज्वरान् सर्वान् प्रणाशयेत् ॥
व्याघ्रं मिलित्वा द्विगुणम् ।

मध्यम ज्वराङ्कुशो रसः ।

शुद्धसूतं तथा गन्धं कर्षमानं नयेद्बुधः ।
महौषधं टङ्गनञ्च हरितालं तथा विषम् ॥
रसार्द्धं मर्दयेत् खल्ले भृङ्गराज रसेन तु ।
त्रिदिनं भावनां दत्त्वा चतुर्थे वटिकां ततः ।
कुर्याच्चणक माताञ्च पिप्पली मधु संयुतः ।
एष ज्वराङ्कुशो नाम विषमज्वरनाशनः ॥
महौषधादीनां चतुर्णां प्रत्येक रसार्द्धम् ।

सर्वज्वराङ्कुश वटी ।

शुद्ध सूतं तथा गन्धं मरिचं नागरं कणा ॥

त्वचं जैपालकं कुष्ठं भूनिम्बं मुस्तकं पृथक् ॥
 चूर्णयित्वा समांशन्तु कन्यल्या सह मेलयेत् ।
 निर्गुण्ड्याः स्वरसे चापि आर्द्रकस्य रसे तथा ॥
 भावनां कारयित्वा तु वटीकां कारयेद्विषक् ।
 वटिकां भक्षयित्वा तु वस्त्रवेष्टञ्च कारयेत् ॥
 एषा ज्वराङ्गश्वटी सर्वज्वर विनाशिनी ।
 पृथक् दोषांश्च विविधान् समस्तान् विषमज्वरान् ॥
 प्राकृतं वैकृतं वापि वातश्लेष्म कृतञ्च यम् ।
 अन्तर्गतं वह्निःस्थञ्च निरामं साममेव वा ॥
 ज्वरमष्ट विधं हन्ति हृत्तमिन्द्राग्निर्यथा ।

वृहज्वराङ्गुलः ।

पारदं गन्धकं ताम्रं हिङ्गुलं तालमेध च ।
 लौहं वङ्गं मादिकञ्च खर्परञ्च मनःशिला ॥
 स्वर्णमभ्रं गैरिकञ्च टङ्गनं रूप्यमेव च ।
 सर्वाण्येतानि तुल्यानि चूर्णयित्वा विभावयेत् ॥
 जम्बीर तलसी चित्र विजया तिल्लिङ्गो रसैः ।
 * एभिर्दिनत्रयं रौद्रे निर्ज्जने खल्ल गह्वरे ॥
 क्षणमात्रां वटीं कृत्वा च्छायाशुष्कान्तु कारयेत् ।
 महान्निजननी चैषा सर्वज्वरविनाशिनी ॥
 एकजं हृन्जञ्चैव चिरकाल समुद्भवम् ।
 ऐकाहिक द्वाहिकञ्च त्रिदोष प्रभव ज्वरम् ॥
 चातुर्थकं तथात्युग्रं जलदोष समुद्भवम् ।

सर्वान् ज्वरान् निहन्त्याशु भास्करस्तिमिरं यथा ॥
नातः परतरं किञ्चिज्ज्वरनाशाय भेषजम् ।
महाज्वराङ्गुशो नाम रसोऽयं सुनिभाषितः ॥

ज्वराङ्गुशः ।

शुद्धसूतं तथा गन्धं बीजं कनकसम्भवम् ।
महौषधं टङ्गनञ्च हरितालं तथा विषम् ॥
भृङ्गराजाभ्रसा सर्वं मर्दयित्वा वटीं चरेत् ।
गुञ्जाप्रमाणां खादेत् तां यथा दोषानुपानतः ॥
एष ज्वराङ्गुशो नाम्ना विषमज्वरनाशनः ।
ज्वरातिसारं मन्दाग्निं नाशयेच्चाविकल्पतः ॥

चिन्तामणिरसः ।

रसं गन्धं मृतं ताम्रं मृतमभ्रं फलत्रिकम् ।
द्रूपणं दन्तिबीजञ्च समं खल्ले विमर्दयेत् ॥
द्रोणपुष्पोरसैर्भाव्यं शुष्कं तदुपपालितम् ।
चिन्तामणि रसो ह्येष त्वजीर्णं शस्यते सदा ॥
ज्वरमष्टविधं हन्ति सर्वशूल निस्तूदनः ।
गुञ्जैकं वा द्विगुञ्जं वा देयमार्द्रं कवारिणा ॥

तप्राहिकारी रसः ।

रसगन्धशिलातालं सर्वैरतिविषा समा ।
रसस्य द्विगुणं लौहं रौप्यं लौहाङ्गु सन्धितम् ॥
पिष्टुमर्दरसेनापि विष्णुक्रान्तारसेन च ।
सर्वं संमर्द्य वटिकाः कुर्याद् गुञ्जात्रयोन्मिताः ॥
हन्त्यादतिविषा क्वाथ संयुतोऽयं रसोत्तमः ।
तप्राहिकादीन् ज्वरान् सर्वान् रक्षांसौव रघदहः ॥

चातुर्थकारी रसः ।

रसगन्धक लौहाभ्र हरितालं समांशिकम् ।
 रसार्द्धं प्रमितं हेम सर्वं खल्लोदरे क्षिपेत् ॥
 कण्णधुस्तूर पयसा मुनिपुष्प रसेन च ।
 भावयित्वा बटी कार्या द्विगुञ्जाफलमानतः ॥
 चम्पक द्रव योगेन सेवितोऽयं रसेश्वरः ।
 चातुर्थकादीन् निखिलानानि हन्या द्विमज्जरान् ॥
 त्राहिकारिश्चातुर्थकारिश्च रसो ज्वरविरतौ प्रयोज्य
 इति वृद्धवैद्याः ।

विश्वेश्वरो रसः ।

पारदं रसकं गन्धं तुल्यांशं मर्दयेद्रसे ।
 अश्वत्थजे त्र्यहं पञ्चाद्रसे कोलक मूलजे ॥
 निदिग्धिका रसे काकमाचिकाया रसे तथा ।
 द्विगुञ्जां वा त्रिगुञ्जां वा गोक्षीरेण प्रदापयेत् ॥
 रात्रि ज्वरं निहन्याशु नाम्ना विश्वेश्वरो रसः ।
 रात्रिज्वरे प्रशस्तोऽयं रसः ।

विक्रमकेशरी रसः ।

शुक्लमेकं द्विधा तारं मर्दयेद्विधिवन्निषक् ।
 पञ्चाद् विषं रसं गन्धं मेलयित्वा तु भावयेत् ॥
 एकविंशति वारांश्च लिम्पाकवल्कलद्रवैः ।
 रसः, सिद्धः प्रदातव्यो गुञ्जामात्रो ज्वरान्तकृत् ॥
 सर्वज्वरहरः स्यातो रसो विक्रमकेशरी ।

ज्वरकालकेतु रसः ।

रसं विधं गन्धक ताम्रकञ्च ।
मनःशिलाहृष्कर तालकञ्च ।
विमर्द्यं वज्रीपयसा समांशं
गजाद्वयं तत्र पुटं विदध्यात् ॥
द्विगुञ्जमस्यैव मधुप्रयुक्तं
ज्वरं निहत्यष्टविधं महोग्रम्
पुरा भवान्यै कथितो भवेन
तृणां हिताय ज्वरकालकेतुः ॥

त्रिपुरारी रसः ।

हुताशमुखसंशुद्धं रसं ताम्रञ्च गन्धकम् ।
लोहमभ्रं विषञ्चैव सर्वं कुर्यात् समांशकम् ॥
रसार्धं मृतरूप्यञ्च शृङ्गवेराम्बूमर्दितम् ।
द्विगुञ्जं मधुना देयं सितयार्द्ररसेन वा ॥
ज्वरमष्टविधं हन्ति वारिदोषभवं तथा ।
मोहानमुदरं शोथमतीसारं विनाशयेत् ॥
रोगानेतान्निहत्याशु शङ्खरत्निपुरं यथा ।

मेघनादो रसः ।

तारं कांस्यं कृतं ताम्रं स्त्रिभिसुत्यञ्च गन्धकम्
काथेन मेघनादस्य पिष्ट्वा रुद्धा पुटेपचेत् ।
षड्भिः पुटेर्भवेत् सिद्धो मेघनादो ज्वरापहः ।
भक्षयेत् पर्णखण्डेन विषमज्वरनाशनम् ॥
अस्यमात्रा द्विगुञ्जा स्यात् पथं दुग्धोदनं हितम् ।

नागराति विषा सुस्त भूनिम्बामृत वत्सकैः ।
 सर्वज्वरातिसारघ्नं काथ मस्यानुपाययेत् ।
 तरुणं वा ज्वरं जीर्णं दृष्णां दाहञ्च नाशयेत् ॥

शोतारी रसः ।

तालकं दरदोद्भूतः पारदो गन्धकः शिला ।
 क्रमाद्भागाह्नं रहितं कारवेक्ष्णश्वुमर्दितम् ॥
 इदमस्थ प्रमाणेन ताम्रपात्रीं प्रलेपयेत् ।
 अधोमुखीं दृढेभाण्डे तां निरुत्थाय पूरयेत् ॥
 चूर्णां बालुकया घस्त्रमेकं प्रज्वालयेद्दृढम् ।
 शीते संचूर्णं गुञ्जास्य नागबल्लीदले स्थिता ॥
 भक्षिता मरिचैः सार्द्धं समस्तान् विषमज्वरान्
 दाहशीतादिकं हन्यात् पथं शाल्योदनं पथः ॥

खण्डन्दभैरवो रसः ।

समभागांश्च संगृह्य पारदामृतगन्धकान् ।
 जातीफलस्य भागाह्नं दत्त्वा कुर्याच्च कज्जलीम् ॥
 सर्वाह्नं पिप्पलीचूर्णं खल्लयित्वा निधापयेत् ।
 गुञ्जैकं वा द्विगुञ्जं वा नागबल्लीदलैः सह ॥
 आद्रकस्य रसेनापि द्रोणपुष्पीरसेन वा ॥
 शीतज्वरे सन्निपाते विसृज्यां विषमज्वरे ।
 पीनसे च प्रतिश्याये ज्वरेऽजीर्णे तथैव च ।
 मन्देऽग्नौ वमने चैव शिरोरोगे च दारुणे ।
 प्रयोज्यी भिषजा सम्मग्न रसः खण्डन्दभैरवः ।

पथं दध्नीदनं दद्याद्दीर्घदीपवलावलम् ॥

ज्वरारो रसः ।

दरदवलिरसानां शुक्लनागाभ्रकाणां
शुभगविटशिलानां सर्वमेकत्र योज्यम् ।
विपिननृपदलोत्थैर्भाषितं शोषयेत्तं
दिवस दश समाप्तौ रक्तिकैकाञ्च कुर्यात् ॥
एकैकां भक्षयेदस्य चार्द्रकस्य रसेर्युताम् ।
दत्तमात्रं ज्वरं हन्ति ज्वरारिः स निगद्यते ॥
सर्वशूल विनाशी च कफपित्तविनाशनः ।
सर्वमारग्वध पत्र रसेन दशदिनं भावयित्वा गुञ्जा
माणमाद्रं करसेन देयम् ।

ज्वराशनी रसः ।

रसं गन्धं सैन्धवञ्च विषं ताम्रं समं भवेत् ।
सर्वचूर्णं समं लौहं तत्समं चूर्णमभ्रकम् ।
लौहे च लौहदण्डे च निर्गुण्ड्याः स्वरसेन च ।
मर्दयेद् यत्नतः पञ्चाश्रिचं सूत तुल्यकम् ॥
पर्णेन सह दातव्यो रसो रक्तिकसन्धितः ।
कासं श्वासं महाघोरं विमषमास्थं ज्वरं वमिम् ॥
धातुस्थं प्रवृत्तं दाहं ज्वरदोषं चिरोद्भवम् ।
यक्ष्मकुम्भोदरस्त्रीहृत्स्थयथुञ्च विनाशयेत् ॥

ज्वरान्नको रसः ।

भास्करो गन्धकः सर्वो देवो विहङ्ग तोषकम् ।

शोणितं गगनञ्चैव पुष्पकञ्च महेश्वरम् ॥

भूनिम्बादि गणैर्भाविं मधुना गुड़िका दृढा ।

चातुर्थकं तृतीयञ्च ज्वरं सन्ततकं तथा ॥

आमज्वर भूतक्षतं सर्वज्वरमपोहति ।

अत्र सर्वो रसः देवो सौराष्ट्रमृत्तिका विहङ्ग
स्वर्णमाक्षिकम् पुष्पकं रसाञ्जनम् महेश्वरं सुवर्णम् अन्यत्
सुगमम् । ताम्नादीनां समभागचूर्णं भूनिम्बादि काथेन
भावयेत् । भूनिम्बाद्यष्टादश द्रव्याणि सर्वद्रव्यतुल्यानि
अष्टावशिष्टं काथं कृत्वा दिनत्रयं विभाव्य विशोष्य
मधुना विमद्य अनुरूपं लिहेत् ।

श्रीजयमङ्गलो रसः ।

हिङ्गुलसम्भवं सूतं गन्धकं टङ्गनं तथा ।

ताम्रं वङ्गं माक्षिकञ्च सैन्धवं मरिचं तथा ॥

समं सर्वं समाहृत्य द्विगुणं स्वर्णभस्मकम् ।

तद्वर्षं कान्तलोहञ्च रूप्य भस्मापि तत्समम् ॥

एतत्सर्वं विचूर्ण्यैव भावयेत् कनकद्रवैः ।

शेफालीदलजैश्चापि दशमूल रसेन च ॥

किराततिक्तक काथै स्तिवारं भावयेत् सुधीः ।

भावयित्वा ततः कार्या गुञ्जाद्वयमिता वटी ॥

अनुपानं प्रयोक्तव्यं जीरकं मधु संयुतम् ।

जीर्णज्वरं महाघोरं चिरकालसमुद्भवम् ।

ज्वरमष्टविधं हन्ति साध्यासाध्यमथापिवा ।

पृथग्दोषाश्च विविधान् समस्तान् विषमज्वरान् ॥

भेदोगतं मांसं गतं मस्त्रिमज्जकृतं तथा ।
 अन्तर्गतं महाघोरं वहिःस्थञ्च विशेषतः ॥
 नानादोशोद्भवञ्चैव ज्वरं शुक्रगतं तथा ।
 निखिलं ज्वरनामानं हन्ति श्रीशिवशासनात् ॥
 जयमङ्गलं नामायं रसः श्रीशिवनिर्मितः ।
 बलपुष्टिं करञ्चैव सर्वरोगं निवर्हणः ॥

ज्वरकुञ्जरपारीन्द्र रसः ।

मूर्च्छितं रसं कर्षेकं बद्धं जारिताम्बकम् ।
 क्षारं ताप्यञ्च रसजं रसकं ताम्रकं तथा ॥
 मौक्तिकं विद्रुमं लोहं गिरिजं गैरिकं शिला ।
 गन्धकं हेमसारञ्च पलाहञ्च पृथक् पृथक् ॥
 क्षीरारौ सुरवल्लौ च शोथघ्नौ गणिकारिका ।
 आटामला ज्योत्स्निका च सतिक्ता तु सुदर्शना ॥
 अग्निजिह्वा पूतितैला शूर्पपर्णी प्रसारिणी ।
 प्रत्येकं स्वरसं दत्त्वा मर्दयेत् त्रिदिनावधि ॥
 भक्षयेत् पर्णखण्डेन चतुर्गुञ्जा प्रमाणतः ।
 महाग्निकारको रोगसङ्हरन् प्रयोगराट् ॥
 सन्ततं सततान्ये द्युःसृतीयकं चतुर्थकान् ।
 ज्वरान् सर्वान् निहन्त्याशु भास्करस्तिमिरं यथा ॥
 कासं श्वासं प्रमेहञ्च सशोथां पाण्डुकामलाम् ।
 यक्ष्णीं क्षयरोगञ्च सर्वोपद्रवसंयुतम् ॥
 ज्वरकुञ्जरपारीन्द्रः प्रथितः पृथिवीतले ।

विद्यावद्धभो रसः ।

रसं स्नेच्छ शिला तालाद्यन्द्रद्वयगन्धकभागिकाः ।

पिष्टा तान् सुषवीतोयैस्ताम्र पात्रोदरे क्षिपेत् ॥
 म्यस्तं शरावे संतुध्य बालुका यन्त्रगं पचेत् ।
 स्फुटन्ति त्रीहयो यावत्तच्छिरःस्थाः शनैःशनैः ॥
 संचुर्ण्य शर्करा युक्तं द्विवर्त्तं भक्षयेत्ततः ।
 विषमाख्यान् ज्वरान् हन्ति तैलाम्नादि विवर्जयेत् ॥

श्रीतारि रसः ।

कुष्माण्डद्वारचूर्णोदकतिलज पृथक् पाचितं शुद्धतालं
 तुल्यं सूतेन पिष्ट्वा त्रिदिवस मसक्तत् कारवेष्टद्रवेण ।
 क्षिप्त्वा तत् खर्परान्तं दिनपति पिहितं रश्म्यमप्यन्धयेत्
 नीरम्भं चर्णं पथ्यागुडलवणखटी मृद्भिरप्यन्तरालम् ॥

तबालुका पूर्णघटे विदध्या-

च्छनैः पचेत्तावदुपर्य्यमुष्य ।

त्रीहिर्विवर्णत्वमुपैति यावत्

ततस्तु शीतं विदधौत चूर्णम् ॥

सिद्धं तच्च समाददौत तुलसीतोयेन वल्लोम्भितं
 पश्चात् क्षौद्रकणा सिताज्य पयसा कृत्वानुपानं गदौ ।
 मुञ्जीताथ पयोऽन्नमुद्ग सहितं साज्यच्च हन्यामृणां
 तापं कालवशेन सञ्चितमयं श्रीतारिनामा रसः ॥

ज्वरशूलहरो रसः ।

रस गन्धकयोः कृत्वा कज्जलीं भाण्ड मध्यगाम् ।

तत्राधोवदनां ताम्रपात्रीं संतुध्य शोषयेत् ॥

पादाङ्गुष्ठ प्रमाणेन सुक्ष्मां ज्वालेन तां दहेत् ।

माषद्वयं ततस्तत्स्थं रसपात्रं समाहरेत् ॥
 चूर्णयेद्रक्तियुगलं तृतीयं वा विषक्षयः ।
 ताम्बूलीदलयोगेन दद्यात् सर्वज्वरेष्वमुम् ।
 जीरसैन्धव संलिप्त वक्त्राय ज्वरिणे हितम् ।
 खेदोद्गमो भवत्येव देवि सर्वेषु पाप्मसु ॥
 चातुर्थकादीन् विषमान्नवमागामिनं ज्वरम् ।
 साधारणं सन्निपातं जयत्येष न संशयः ॥

पङ्काननो रसः ।

आरं कांस्थं मृतं ताम्रं दरदं पिप्पली विषम् ।
 तुल्यांशं मर्दयेत् खले यामञ्च गुडूची रसैः ॥
 गुञ्जामात्रं रसं देयं गुञ्जामात्रं लिङ्गितदा ।
 ज्वरे मन्दानले चैव वातपित्त ज्वरेषु च ॥
 ज्वरे वैषम्य तरुणे ज्वरेजीर्णे विशेषतः ।
 मूत्रान्नं मुद्गयुषं वा तक्रभक्तञ्च केवलम् ।
 नारिकेलोदकं देयं मूत्रपथ्यं विशेषतः ।
 पङ्काननो रसो नाम सर्वज्वर कुलान्तकृत् ॥

कल्याणर रसः ।

रसं गन्धं विषं ताम्रं समभागं विचूर्णयेत् ।
 भावयेत् पञ्चभिः पित्तैः क्रमशः पञ्चवासरम् ॥
 निर्गुण्डी खरसेनैव मर्दयेत् सप्तवासरम् ।
 आर्द्रकस्य रसेनैव भावयेच्च त्रिधा पुनः ॥
 सर्षपाभा वटी कार्या च्छायया परिशीलिता ।
 ततः सप्तवटीयोज्या यावन्न त्रिगुणा भवेत् ॥

वयोऽग्निं दीपकं बुद्ध्वा प्रयोज्या भिषजां वरैः ।
 अनुपानं चोष्णजलं कज्जली पिप्पली युतम् ।
 पानावशेषे प्रस्त्राप्य वस्त्रैराच्छादयेज्वरम् ।
 घन्माभ्यागमनं यावत्ततो रोगात् प्रमुच्यते ॥
 रोगिणं स्त्रापयित्वा तु भोजयेत् ससितं दधि ।
 एष कल्पतरुर्नाम रसः परम दुर्लभः ॥
 असाधं चिरकालोत्थं जीर्णं च विषमं ज्वरम् ।
 हन्ति ज्वरातिसारौ च ग्रहणीं पाण्डुकामलाम् ॥
 न देयः श्वासकासे च शूलयुक्ते नरे तथा ।
 गोपनीयः प्रयत्नेन न देयो यस्य कस्य चित् ॥

तालाहो रसः ।

तालकस्य च भागौ द्वौ भागं तुल्यस्य शुक्तिका ।
 चूर्णकानां चतुर्भागं मर्दयेत् कन्यकाद्रवैः ॥
 यामैकेन ततः पश्चात् रुद्धा गजपुटे पचेत् ।
 अस्य गुञ्जाद्वयं हन्ति वातिकं पैत्तिकं तथा ॥
 शीतज्वरं विशेषेण तृतीयक चतुर्थकौ ।

ज्वरार्थम्भम् ।

अभ्रं ताम्रं रसं गन्धं विषञ्चेति समं समम् ।
 द्विगुणं धूर्तं वीजञ्च व्योषं पञ्चगुणं मतम् ॥
 जलेन वटिकां कुर्याद् यथा दोषानुपानतः ।
 अभ्रं ज्वरारि नामादेः सर्वज्वरविनाशनम् ।
 वातिकान् पैत्तिकान्श्चैव शैषिकान् सान्निपातिकान् ।
 विषमास्थान् हन्तृजांश्च धातुस्थान् विषमज्वरान् ॥

नाशयेन्नात्र सन्देहो वृक्षमिन्द्राशनिर्यथा ।
 श्लोहानं यक्ततं गुल्ममग्निमान्द्रं सशोथकम् ॥
 कासं श्वासं लघां कम्पं दाहं शीतं वमिं भ्रमिम् ॥

जीवनानन्दाभ्रम् ।

वज्राभ्रं मारितं कृत्वा कर्षयुग्मं विचूर्णितम् ।
 जीरं कनकवोजश्च कर्षं वासारसेन च ॥
 कण्टकारी रसेनैव धात्रीमुस्त रसेन च ।
 गुडूच्याः स्वरसेनैव पलाशेन पृथक् पृथक् ॥
 मर्दयित्वा वटो कार्या गुञ्जामात्रा प्रयोजिता ।
 विषमाख्यान् ज्वरान् सर्वान् श्लोहानं यक्ततं वमिम् ॥
 रक्तपित्तं यातरक्तं ग्रहणीं श्वासकासकौ ।
 अरुचिं शूलहृत्तासावर्शांसि च विनाशयेत् ॥
 जीवनानन्द नामेदमभ्रं दृष्यं बलप्रदम् ।
 रसायनमिदं श्रेष्ठमग्निसन्दोपनं परम् ॥

चन्दनादि लोहम् ।

रक्तचन्दन क्रीवेर पाठोशीर कणा शिवा ।
 नागरोत्पलधात्रीभि स्त्रिमटेन समन्वितः ॥
 लोहो निहन्ति विविधान् समस्तान् विग्रमज्वरान् ।
 त्रिमदं मुस्तक चित्रक विडङ्गम् । सर्वसमं लोहम् ।
 श्रीं अमृतोद्भाय स्वाहा इति मन्त्रेण मर्दनम् ।
 श्रीं अमृते ह्रम् इति मन्त्रेण भक्षणम् ॥
 द्वादश द्रव्य समं लोहम् । रक्तिद्वयं मधुना लिहेत्
 पश्चात् मुस्तकानुचर्वणं कर्त्तव्यं वृद्धोपदेशात् ।

वसन्तमाहती रसः ।

सुवर्णं मुक्ता हरदं मरिचं भागवद्व्या प्रदिष्टम् ।
 खर्पराष्टो प्रथममखिलं मर्दयेत् मृच्चणेन ॥
 यावत् स्निग्धो व्रजति विलयं निम्बनीरेण तावत् ।
 गुञ्जादृन्दं मधुचपलया मालती प्राग्वसन्तः ॥
 सेवितेयं हरेत्तुर्णं जीर्णञ्च विषमज्वरम् ।
 व्याधीनन्यांश्च कासादीन् प्रदीप्तं कुरुतेऽनलम् ॥

हृद्यगैलेन्द्र रसः ।

गन्धकं पारदं चाभ्रं त्रूषणं जीरकद्वयम् ।
 शटी शृङ्गो यमानी च पुष्करं रामठं तथा ॥
 सैन्धवं यावशूकञ्च टङ्गनं गजपिप्पली ।
 जातीकोषाजमोदा च लौहं यासलवङ्गकम् ॥
 धुस्तूरवोजं जैपालं कट्फलं चित्रकं तथा ।
 प्रत्येकं कूर्पिकक्षेत्रां श्लक्ष्णचूर्णं प्रकल्पयेत् ॥
 पाषाणे विमले पात्रे घृष्टं पाषाण मुद्गरैः ।
 विस्वमूलरसं दत्त्वा चार्कचित्रक दन्तिका ।
 शिखरीकाञ्जिका वासा निगुण्डी गणिकारिका ।
 धुस्तूर कृष्णजौरञ्च पारिभद्रक पिप्पली ॥
 कण्टकार्याद्र्योश्चैव मूलान्येतानि दापयेत् ।
 एषां मूलरसं दत्त्वा घृष्ट मातपशोषितम् ॥
 गुञ्जाप्रमाणां मूटिकां कारयेत् कुशलो भिषक् ।
 चतुर्विधवटीं खादेन्नित्यमाद्रकवारिणा ॥
 उष्णतोयानुपानेन श्लेष्मव्याधिं व्यपोहति । •

विंशतिं श्लेष्मिकांश्चैव शिरोरोगांश्च दारुणान् ।
 प्रमेहान् विंशतिश्चैव पञ्चगुल्मानिसूदनम् ।
 उदराश्लेष्मन्महद्विश्वाप्यामवात विनाशनम् ।
 पञ्चपाण्ड्यामयान् हन्ति क्रिमिस्थौल्यामयापहम् ।
 सोदावर्त्तं ज्वरं कुष्ठं गात्रकण्ड्यामयापहम् ।
 यथाशुष्के मूत्रे वज्रिस्तथा वज्रिविवर्द्धनः ।
 श्लेष्मामयि कृपाहेतो रसेन्द्रो मुनिभाषितः ॥
 श्लेष्मशैलेन्द्रकोनाम रसेन्द्रगुडिका स्मृता ।

चण्डोविद्यासो रश्चः ।

पलं कृष्णाम्रचूर्णस्य तदाह्वौ रसगन्धकौ ।
 तदह्वं चन्द्रसंज्ञस्य जातीकोषफले तथा ॥
 हृद्ददारक बीजञ्च बीजं धुस्तूरकस्य च ।
 त्रैलोक्यविजयाबीजं विदारौभूलमेव च ॥
 नारायणी तथा नागबला चातिबला तथा ।
 बीजं गोक्षुरकस्यापि नैचुलं बीजमेव च ॥
 एतेषां कार्ष्णिकं चूर्णं पर्णपत्ररसैः पुनः ।
 निष्पिथ्य वटिका कार्या त्रिगुञ्जाफलमानतः ॥
 निहन्ति सन्निपातोत्थान् गदान् घोरांश्चतुर्विधान् ।
 वातोत्थान् पित्तिकांश्चैव नास्त्यत्र नियमः कश्चित् ॥
 कुष्ठमष्टादशाख्यञ्च प्रमेहान् विंशतिं तथा ।
 नाडीव्रणं व्रणं घोरं गुदामयभगन्दरम् ॥
 श्लेष्मपदं कफवातोत्थ रक्तमांसाश्रितञ्च यत् ।
 मेदोगतं धातुगतं चिरञ्ज कुलसम्भवम् ॥

गलगोधमन्त्रवृद्धिमतीसारं सुदारुणम् ।
 घामवातं सर्वरूपं जिह्वास्तम्भं गलग्रहम् ॥
 उदरं कर्णनासाक्षि मुखवैकृतमेव च ।
 कासपीनस यक्ष्माश्च; स्योत्यदौर्गन्धनाशनः ॥
 सर्वशूलं शिरःशूलं स्त्रीणां गदनिःसूदनम् ।
 वटिकां प्रातरेकैकां खादेन्नित्यं यथावलम् ॥
 अबुपानमिह प्रोक्तं मांसपिष्टं पयोदधि ।
 वारिभक्त सुरासोधु सेवनात् कामरूपष्टक् ॥
 वृद्धोऽपि तरुणस्पर्धी न च शुक्रस्य संचयः ।
 न च लिङ्गस्य शैथिल्यं न केशायान्ति पक्वताम् ॥
 नित्यं स्त्रीणां शतं गच्छन्मत्तवारण विक्रमः ।
 द्विलक्षयोजनीदृष्टिर्जायते पौष्टिकः परः ॥
 प्रोक्तः प्रयोग राजोऽयं नारदेन महात्मना ।
 रसो लक्ष्मौविलासस्तु वासुदेवे जगत्पती ॥
 अभ्यासाद्यस्य भगवान् लक्ष्मनारोषु वल्लभः ।

रसगन्धककर्पूरजातीकोष जातीफलानां पञ्चानां
 प्रत्येकं पलाहं वृद्धदारकबीजादीनां नव द्रव्याणां प्रत्येकं
 कर्षं इति भट्टादिव्यवहारः । राट्ठीयास्तु रस गन्धकयो-
 र्मिलित्वा पलाहं कर्पूरस्य रसगन्धकार्षं कर्षः जातीकोष-
 फलयोर्मिलित्वा कर्षः वृद्धदारक बीजादि नव द्रव्याण-
 मिलित्वा कर्षं इत्याहुः ।

विषमज्वरान्तक लौहः ।

धारदं गन्धकं तुल्यं सूताहं जीर्णताम्रकम् ।

ताम्रतुल्यं माचिकञ्च लोहं सर्वसमं नयेत् ॥
जयन्त्याः स्वरवेनैव कोकिलाक्षरवेन च ।
वासकाद्र्पणरसैः पञ्चधा च विमर्दयेत् ॥
पृथक्कलायमानान्तु वटिकां कारयेद्विषक् ।
विषमज्वरान्तनामायं विषमज्वरनाशनः ॥
वह्निदीप्तिकरो हृद्यः श्लेहगुल्मविनाशनः ।
चक्षुथो हं हणो हृथः श्रेष्ठः सर्वरुजापहः ॥

विषमज्वरान्तकं लोहः ।

(पुटपकः ।)

हिङ्गलं सन्धवं सूतं गन्धकेन सकज्जलम् ।
पर्पटीरसवत्पाच्यं सूताङ्घ्रिं हिमभस्मकम् ॥
लोहं ताम्रमभ्रकञ्च रसस्य द्विगुणं तथा ।
वङ्गकं गैरिकञ्चैव प्रवालञ्च रसार्चकम् ॥
मुक्ता शङ्खं शुक्तिभस्म प्रदेयं रसपादिकम् ।
मुक्तागृहे च संस्थाप्य पुटपाकेन साधयेत् ॥
मद्ययेत्पातकृत्याय द्विगुञ्जाफलमानतः ।
अनुपानं प्रयोक्तव्यं कणा हिङ्गु ससैन्धवम् ॥
ज्वरमष्टविधं हन्ति वातपित्तकफाः ॥ वम् ।
श्लेहानं यकृतं गुल्मं साध्यासाध्यमथापि वा ॥
सन्ततं सतताख्यञ्च विषमज्वर नाशनम् ।
कामलां पाण्डुरोगञ्च शीथं मेहमरोचकम् ॥
ग्रहबीमामदोषञ्च कासं श्वासञ्च तत् तत् ।
मूत्रकृच्छ्रातिसारञ्च नाशयेदयिकल्पतः ॥

अग्निश्च कुर्वते दीप्तं बलवर्णं प्रसादनः ।
विषमज्वरान्तको नाम्ना धन्वन्तरि प्रकाशितः ॥

सर्वज्वरहरलोहम् ।

चित्तकं त्रिफला व्योष्यं विडङ्गं मुस्तकं तथा ।
श्रेयसो पिप्पलीमूलसुशौरं देवदारु च ॥
किराततिक्तकं बालं कटुको कण्टकारिका ।
शोभाञ्जनस्य बीजञ्च मधुक वत्सकं समम् ॥
लोहतुल्य ग्रहीत्वा तु वटिकां कारयेद्विषकम् ।
सर्वज्वरहरो लोहः सर्वज्वरकूलान्तकृत् ॥
वातिकं पैत्तिकं श्लेष्मद्वन्द्वजं सान्निपातिकम् ।
जीर्णज्वरञ्च विषमं रोगसङ्करमेव च ।
प्लीहानमग्रमांसञ्च यत्नतश्च विनाशयेत् ॥

वृहत् सर्वज्वरहरलोहम् ।

द्विपलं जारितं लोहं रसं गन्धं द्वितोलकम् ।
तोलकं त्रिफला व्यापं विडङ्गं मुस्तकं तथा ॥
श्रेयसी पिप्पलीमूलं हरिद्रि द्वे च त्रिचकम् ।
आर्द्रकस्य रसेनैव वटिकां कारयेद्विषकम् ॥
गुञ्जाद्वयं वटीं कृत्वा भक्षयेदाद्रकद्रवैः ।
सर्वज्वरहरं लोहं सर्वज्वरविनाशनम् ॥
वातिकं पैत्तिकञ्चैव श्लैष्मिकं सान्निपातिकम् ।
विषमज्वरभूताय ज्वरं प्लीहानमेव च ॥
मांसजं पक्षजञ्चैव तथा सम्बन्धरोत्थितम् ।

सर्वान् ज्वरानिहन्ताशु भास्करस्तिमिरं यथा ॥

वृद्धत् सर्वज्वरहर चौहम् ।

पारदं गन्धकं शुद्धं ताम्रमभ्रञ्च मात्तिकम् ।

हिरण्यं तारतालञ्च कर्षमेकं पृथक् पृथक् ॥

मृत कान्तं पलं देयं सर्वमेकीकृतं शुभम् ।

वत्तमाणौषधैर्भाव्यं प्रत्येकदिन सप्तकम् ॥

कारवेत्त रसेनापि दशमूल रसेन च ।

पर्पटस्य कषायेण काथेन त्रैफलेन च ॥

गुडूच्याः स्वरसेनापि नागवल्लीरसेन च ।

काकमाचौरसेनैव निर्गुण्ड्याः स्वरसेन च ॥

पुनर्नवाद्र्कौम्भोभिर्भावनां परिकल्प्य च ।

रक्तिकादि क्रमेणैव वटिकां कारयेद्विषक् ॥

पिप्पलीगुडसंयुक्ता वटिका वीर्यवर्द्धिनी ।

ज्वरमष्टविधं हन्ति चिरकालसमुद्भवम् ॥

विविधं वारिदोषोत्थं नानादोषोद्भवं तथा ।

सततादि ज्वरं हन्ति साध्यासाध्यमद्यापि वा ॥

क्षयोद्भवञ्च धातुस्थं कामशोकभवं तथा ।

भूतावेश ज्वरश्चैव ऋक्षदोषभवं तथा ॥

अभिघात ज्वरश्चैवमभिचार समुद्भवम् ।

अभिन्यासं महाघोरं विषमञ्च त्रिदोषजम् ॥

शीतपूर्वं दाहपूर्वं विषमं शीतलं ज्वरम् ।

प्रलेपकज्वरं घोरमर्षनारीश्वरं तथा ॥

झीहज्वरं तथा कासं चातुर्थक विपर्ययम् ।

पाण्डुरोगगणान् सर्वानग्निमान्द्य महागदम् ॥
 एतान् सर्वान्निहन्त्याशु पञ्चाह्नेनात्र संशयः ।
 शाख्यन् तक्रसहितं भोजयेद्विज संयुतम् ॥
 ककारपूर्वकं सर्वं वर्जनौयं विशेषतः ।
 मैथुनं वर्जयेत्तावद्यावन्न बलवान् भवेत् ॥
 सवज्जरहरं श्रेष्ठमनुपानं प्रकल्पयेत् ।

गन्धककज्जली विधिः ।

कण्टकारी सिन्धुवारस्तथा पूतिकरञ्जकम् ।
 एतेषां रसमादाय कृत्वा खर्परखण्डके ।
 प्रक्षेप्यं गन्धकं तत्र ज्वालं मृदग्निना ददेत् ।
 गन्धके स्नेहतापत्रे तत्तमं पारदं क्षिपेत् ।
 मिश्रीकृत्य ततो हाभ्यां द्रुतं तमवतारयेत् ।
 ग्रामर्हयेत्तथा तत्तु यथा स्यात् कज्जलप्रभम् ॥
 ततस्तु रक्तिकामस्य माषकं जीरकस्य च ।
 माषकं लवणस्यापि पर्णं कृत्वा निधापयेत् ॥
 ज्वरे विदोषजे घोरे जलमुष्णं पिवेदनु ।
 कृष्यां शर्करया दद्यात्तामे दद्यात्तथा गुडम् ॥
 क्षये ष्ठागभवं क्षीरं प्रदद्यानुपानकम् ।
 रक्तातिसारे कुटजमूलवल्कलजं रसम् ॥
 रक्तवान्तो तथा दद्यादुडुम्बर भवं जलम् ।
 सर्वव्याधिहरसायं गन्धक कज्जलीकृतः ॥
 आयुर्वृद्धिकरश्चैव मृतश्चापि प्रबोधयेत् ।
 कण्टकारी रसं सिन्धुवार रसं नाटाकरञ्जरसं

खर्परे कृत्वा गन्धकं तत्र निक्षिप्य मृदुज्वालां दद्यात्
 गन्धके द्रवीभूते तत्तुल्यं शोधितरसं दत्त्वा द्वयं
 मिश्रीकृतमालोक्ष्य शोघ्नमवतारयेत् । ततो लौहदण्डेन
 मर्दयित्वा कज्जलप्रभं कृत्वा जङ्घयोनिं संपुण्य वलिं
 दत्त्वा० पर्णखण्डे रक्तिकां जीरकचूर्णमाषकं सैन्धव
 माषकमेकौकृत्य भक्षयित्वा ज्वरे उष्णजलम् । कृद्यां
 शर्कराजलम् । सामे पुरातनगुडं कर्षं जल पलम् । चये
 छागदुग्ध पलम् । रक्तातिसारै कूटज काथपलम् । रक्त-
 वाल्मी पक्वोडुम्बुररस पलम् अनुपिवेत् ।

मकरध्वजः ।

स्वर्णदलं पलञ्चैव रसेन्द्रञ्च पलाष्टकम् ।
 रसस्य द्विगुणं गन्धं तेनैव कज्जलीकृतम् ॥
 कुमारिकारसैर्भाव्यं काचपात्रे निधापयेत् ।
 बालुयन्त्रे च संस्थाप्य क्रमाद्दिनत्रयं पचेत् ॥
 स्वाङ्गशीतं समादाय पुष्पारुणरजः समम् ।
 यवमात्रं प्रदातव्यं महिवल्लीदलेन च ॥
 एतदभ्यासतश्चैव जरामरणनाशनम् ।
 अनुपानं विशेषेण करोति विविधान् गुणान् ॥
 ज्वरं त्रिदोषजं घोरं मन्दाग्नित्वमरोचकम् ।
 अन्यांश्च विविधान् रोगान्नाशयेन्नात्र संशयः ॥

लौहाशयः ।

लौहचूर्णं त्रिकटुकं त्रिफलञ्च यमानिका ।

विडङ्गं मुस्तकं चित्रं चतुःसंख्यपलं क्षिपेत् ॥
 चूर्णीकृत्य ततः क्षौद्रं चतुःषष्टिपलं पृथक् ।
 दद्याद्भुतुलां तत्र जलद्रीणद्वयं तथा ॥
 घृतभाण्डे विनिक्षिप्य निदध्यान्मासमात्रकम् ।
 लौहासवममूँ मर्त्यैः पिवेदङ्गि करं परम् ॥
 पाण्डुश्वयथुगुल्मानि जठराण्यर्शसां रुजम् ।
 श्लोहामयं ज्वरं जीर्णं कासं श्वामं भगन्दरम् ॥
 अरोचकञ्च ग्रहणीं हृद्रोगञ्च विनाशयेत् ।

अमृतारिष्टः ।

अमृतायाः पलशतं दशमूलशतं तथा ॥
 चतुर्द्रीणे जले पक्त्वा कथ्यात्पादावशेषितम् ॥
 शीते तस्मिन् रसे पूते गुडस्य त्रितुलाः क्षिपेत् ।
 अजाजोषोडशपलं पर्पटस्य पलद्वयम् ॥
 सप्तपर्णं त्रिकटुकं मुस्तकं नागकेशरम् ।
 कटुकातिविषे चेन्द्रियवञ्च पलमभितम् ॥
 एकीकृत्य क्षिपेद्भाण्डे निदध्यान्मासमात्रकम् ।
 अमृतारिष्ट इत्येष सर्वजरकुलान्तकत् ॥

किरातादि तैलम् ।

मूर्वा लाक्षा दरिद्रे द्वे मञ्जिष्ठा सेन्द्रवारुणी ।
 क्लोरेवं पुष्करं राज्ञा कपिवल्ली कटुत्रयम् ॥
 बाठाचेन्द्र यवश्चैव लवणत्रयसंयुतम् ।
 वासेकाकेश्यामदारुमहाकालफलं तथा ॥

दधिमस्वारनालेन कैरातेन च संपचेत् ।
 प्रस्थं प्रस्थं समादाय तैलप्रस्थे विपाचयेत् ॥
 लिप्तभुक्तज्वरश्चैव सन्ततं सततं तथा ।
 धातुस्थमस्थिमज्जस्थं ज्वर सर्वं व्यपोहति ॥
 कामलां ग्रहणीञ्चैव अतिसारं हलीमकम् ।
 श्लेष्मपाण्डुखण्डश्च नाशयेच्चात्र संशयः ॥
 नास्ति तैल वरद्यास्मात् ज्वरदर्पकुलान्तकम् ।

• दृष्ट्वा किरातादि तैलम् ।

कैरातस्य तुलामानं जलद्रीणे विपाचयेत् ।
 कटुतैलस्य पात्रादेः तेनैव साधयेद्भिषक् ॥
 मूर्वा लाजा हयोः काथौ काञ्जिकं दधिमस्तु च ।
 एतानि तैलतुल्यानि कल्कान्गतांश्च सम्पचेत् ॥
 भूनिम्बः श्रेयसी राक्षा कुष्ठं लाक्षेन्द्रवारुणी ।
 मञ्जिष्ठा च हरिद्रे द्वे मूर्वा मधुकजुन्तकम् ॥
 वर्षाभू सैन्धवं मांसी तुङ्गतो च तथा विडम् ।
 क्रीवरं शतमूत्रो च चन्दनं कटुराहिणो ॥
 हयगन्धा शताह्वा च रेणुका सुरदारु च ।
 उशीरं पद्मकं धान्यं पिप्पली च वचा शठी ॥
 फलत्रिकं यमान्थी द्वे शृङ्गो गोक्षुर एव च ।
 पण्थी द्वे तरुणोमूलं विडङ्गं जीरकद्वयम् ॥
 महानिम्बश्च हवषा यवचारो महौषधम् ।
 एषां कर्षद्वयं चिक्षा साधयेन्मृदुवज्जिना ॥
 यथाहि वर्गं विनिहन्ति तार्क्ष्यं
 यथा च भास्वां स्तिमिरस्य सङ्गम् ।

तथैव सर्वं ज्वरवर्गमेत-

दभ्यङ्गमात्रेण निहन्ति तैलम् ॥

सन्ततं सततादींश्च निखिलान् विषमज्वरान् ।

प्लीहाश्रितान् सशोथान् वा प्रमेहज्वरमेव च ॥

अग्निञ्च कुरुते दीप्तं बलवर्णकरं परम् ।

पाण्डूदीन् हन्ति रोगांश्च किराताद्यमिदं वृद्धत् ॥

अथ ज्वर बन्धिः ।

ज्वरामयं गृहीतस्य मुष्टिभिर्नवभिः कृतम् ।

तण्डुलैरोदनं तेन कुर्यात् पुत्तलकं शुभम् ॥

तं हरिद्रावलिमाङ्गं चतुःपीत ध्वजान्वितम् ।

हरिद्रा रसपूर्णाभिः पुटिकाभिश्चतस्रभिः ।

मण्डितं गन्धपुष्पाद्यैरवकीर्य विसर्जयेत् ।

एवं दिनत्रयं कुर्यात् ज्वररोगोपशान्तये ॥

ओदनेन पुत्तलं निर्झाय वीरणचाचिकायां
संस्थाप्य हरिद्राभिरवलिप्य चतुःपीतपताकाभिरलङ्कृत्य
गन्धपुष्पाद्यैरवकीर्य हरिद्रारस पूर्णाश्चतस्रः पुटिकाश्चतुः-
कोणे संस्थाप्य । पुटिका अश्वत्थ पत्ररचित ठोङ्गा ।

विष्णुर्नमोऽद्येत्यादिणा संकल्प्य ज्वरं ध्यात्वा समा-
वाह्य नव कपर्दकं क्रोडं गन्ध पुष्प धूप दीपादिभिः सम्पूज्य
सन्ध्यासमये ज्वरितं निर्मञ्ज्य मन्त्रमिमं पठित्वा दिनत्रयं
बलिं दद्यात् । मन्त्रो यथा—ओं नमो भगवते गरुडा-
सनाय त्र्यम्बकाय स्वस्त्यस्तु रस्तुतः स्वाहा ओं कं टं पं

शं वैनेतेयाय नमः ओं ह्रीं चः ज्ञेयपालाय नमः ओं ह्रीं
ठठ भोभो ज्वरं शृणु शृणु हल हल गजं गजं ऐकाहिकं
द्वाहिकं त्रयाहिकं चातुर्थकं अर्धमासिकं मासिकं
त्रैमासिकं भौहर्त्तिकं फट् फट् ह्रीं फट् फट् हल हल
हल मुञ्च मुञ्च भूम्यां गच्छ स्वाहा इति पठित्वा एकवृत्ते
खशाणे चतुष्पथे वा विसर्जयेत् । एतत् कर्म वास्तुशिल्प-
दक्षिणप्रदेशे कुर्यात् ।

अथ नक्षत्ररोगजन्यं फलम् ।

क्षत्तिकायां यदा व्याधिरुत्पन्नो भवति स्वयम् ।
नवरात्रं भवेत् पौड़ा त्रिरात्रं रोहिणीषु च ॥
मृगशीर्षे पृश्नरात्रे मार्द्रायां मुच्यतेऽसुभिः ।
पुनर्वसौ तथा पुष्ये सप्तरात्रेण मोचनम् ।
नवरात्रं तथा श्लेषेऽश्मशानान्तं मघासु च ।
ह्री मासौ पूर्वफलाख्यामुत्तरासु त्रिपञ्चकम् ।
हस्ते च सप्तमे माचक्षित्रायामर्द्धमासकम् ।
मासद्वयं तथा स्वात्यां विशाखे दिनविंशतिः ।
मित्रे चैव दशाहानि ज्येष्ठायामर्द्धमासकम् ।
मूलेन जायते मोक्षः पूर्वाषाढे त्रिपञ्चकम् ।
उत्तरे दिनविंशत्या ह्री मासौ श्रवणे तथा ।
धनिष्ठायामर्द्धमासो वारुणे च दशाहकम् ॥
पूर्वभाद्रपदे देवि जनविंशति वासरम् ।
त्रिपञ्चाह्विर्भे च रेवत्यां दशरात्रकम् ॥
अहोरात्रं तथाश्विन्यां भरण्यान्तु गतायुषः ।

एवं क्रमेष जानीयान्नक्षत्रेषु यथोचितम् ।

इति गौरीकञ्चुनिकायाम् ।

अथ सूर्याध्यं दान विधिः ।

हंसो भानुः सहस्रांशु स्तपनस्तापनो रविः ।

विकर्त्तनी विवस्वांश्च विश्वकर्मा विभावसुः ॥

विश्वरूपो विश्वकर्त्ता मार्त्तण्डो मिहिरोऽशुमान् ।

आदित्यशोणगुः सूर्योऽर्थमा व्रध्नो दिवाकरः ॥

द्वादशात्मा सप्तहयो भास्करोऽहस्करः खगः ।

सुरः प्रभाकरः श्रीमान् लोकचक्षुर्ग्रहेश्वरः ॥

लोकेशो लोकसाक्षी च तमोऽरिः श्वाश्वतः शुचिः ।

गभस्तिहस्त स्तोत्रांशु स्तरणिः सुमहोरणिः ॥

द्युमणिर्हरिदशोऽर्को भानुमान् भयनाशनः ।

छन्दोऽश्वो वेदवेद्यश्च भास्वान् पूषा वृषाकपिः ॥

एकचक्ररथो मित्रो मन्देहारि स्तमिस्रहा ।

दैत्यहा पापहर्त्ता च धर्मोऽधर्मं प्रकाशकः ॥

हेलिकश्चित्रभानुश्च कलिघ्नस्तार्क्षवाहनः ।

दिक्पतिः पद्मिनीनाथः कुशेशयकरो हरिः ॥

धर्मरश्मिर्दुनिरोक्ष्यश्चण्डांशुः कश्यपात्मजः ।

एभिः सप्ततिसंख्याकैः पुण्यैः सूर्यस्य नामभिः ॥

प्रणवादिचतुर्थ्यन्तैर्नमस्कार समायुतैः ।

प्रत्येकमुच्चरन्नाम दृष्ट्वा दृष्ट्वा दिवाकरम् ॥

विष्टञ्च पाणियुग्मे न ताम्रपात्रं सुनिर्मलम् ।

जानुभ्यामवर्णीं गत्वा परिपूर्य जलेन च ॥

करवोरादि कुसुमै रक्तचन्दनमिश्रितैः ।

दुर्वाङ्गुरैरक्षतैश्च निक्षिप्तैः पात्रमध्यतः ॥
 दद्यादर्घ्यमनर्घाय सवित्रे ध्यानपूर्वकम् ।
 उपमौलि समानीय तत्पात्रं नान्यदिष्टनाः ॥
 प्रतिमन्त्रं नमस्कुर्यादुदयास्तमिते रवौ ।
 अनया नामसप्तत्वा महामन्त्ररहस्यया ॥
 एवं कुर्वन् नरो याति न दारिद्र्यं न शोकभाक् ।
 व्याधिभिर्मुच्यते घोरैरपि जन्मान्तरार्जितैः ॥
 विनौषधैर्विना वैद्यैर्विना पथ्यपरिग्रहैः ।
 कालेन निधनं प्राप्य सूर्यलोके महीयते ॥

अथ प्रयोगः । अद्येत्यादि वाक्यान्ते अमुकस्य भटिति
 ज्वरादिरोगप्रशमन कामनया हंसादिसप्ततिनामभिः
 श्रीसूर्याय सप्तत्यर्घ्यं दानमहं करिष्यामि इति सङ्कल्प्य
 भूतशुद्धिमङ्गन्यामादिकं कृत्वा सामान्यार्घ्यं कल्पयित्वा
 ध्यात्वा समावाह्य पाद्यादिभिः सम्पूज्य प्रणमेत् । ततो
 यथोक्तविधिना प्रत्येक नाम्ना अर्घ्यं दद्यात् शालग्रामे
 घटे जले वा । इति सूर्यार्घ्यदान विधिः ।

माहेश्वर कवचम् ।

ओं नमो भगवते रुद्राय । राजोवाच ।
 अङ्गन्यासं यदुक्तं भो महेशाचरसंयुतम् ।
 विधानं कीदृशं तस्य कर्त्तव्यं केन हेतुना ॥
 तद्वदस्व महाभाग विस्तरेण ममाग्रतः ।
 तपोधन इति पाठान्तरम् । भृगुरुवाच ।
 कवचं माहेश्वरं राजन् देवैरपि सुदुर्लभम् ॥

यः करोति स्वगात्रेषु पूतात्मा स भवेन्नरः ।
 कृत्वा न्यासमिमं यस्तु संग्रामं प्रविशेन्नरः ॥
 न शरास्तोमरास्तस्य खड्गशक्तिपरश्वधाः ।
 प्रभवन्ति रिपोः कापि भवेच्छिवपराक्रमः ॥
 व्याधिग्रस्तस्तु यः कश्चित् कारयेच्चैव मार्जनम् ।
 एकादशकुशैः साधैर्मुक्तो भवति नान्यथा ॥
 न भूतान पिशाचाश्च कुम्भाण्डा न विनायकाः ।
 शिवस्मरणमात्रेण न विशन्ति कलेवरे ॥

ओं नमः पञ्चवक्त्राय शशिमीमार्कनेत्राय भया-
 र्त्तानामभयाय मम सर्वगात्ररक्षार्थे विनियोगः ।
 ओं ह्रीं हां हं । मन्त्रेणानेन वृषगोमयभस्मनाम्
 ग्रामन्त्र ललाटे तिलकमादाय पठेत् ॥
 चाहि मां देव दुष्प्रे च शत्रुणां भयवर्द्धन ।
 ओं स्वच्छन्दभैरवः प्राच्यामान्नेत्यां शिखिलोचनः ॥
 भूतेशोः दक्षिणे भागे नैऋत्यां भीमदर्शनः ।
 वारुणे वृषकेतुय वायौ रक्षतु शङ्करः ॥
 दिग्वासाः सौम्यतो नित्यमैशान्यां मदनान्तकः ।
 वामदेव ऊर्ध्वतो रक्षेदधो रक्षेत् त्रिलोचनः ॥
 पुरारिः परतः पातु कपर्दी पातु पृष्ठतः ।
 विश्वेश्वो दक्षिणे भागे वामे कालीपतिः सदा ।
 महेश्वरः शिरोभागे भवो भाले सदैव तु ।
 भ्रुवोर्मध्ये महातेजास्त्रिनेत्रो नेत्रयोर्द्वयोः ॥
 पिनाको नासिकादेशे कर्णयोर्गिरिजापतिः ।
 उग्रः कपीलतो रक्षेन्मुखदेशे महाभुजः ॥

जिह्वायामभ्यक्त्वंसी दन्तान् रक्षतु मृत्युजित् ॥
 गोलकण्ठः सदा कण्ठे पृष्ठे कामाङ्गनाशनः ॥
 त्रिपुरारिः स्कन्धदेशे बाह्वोश्च चन्द्रशेखरः ।
 हस्तिचर्मधरो हस्तौ नखाङ्गुलिषु शूलभृत् ॥
 भवानीशः पातु हृदयं पातूदर कटीर्मुङ्गः ।
 गुदे लिङ्गे च मेढ्रे च नाभौ च प्रमथाधिपः ॥
 जङ्घोरुचरणौ भीम सर्वाङ्गे केशवप्रियः ।
 रोमकूपे विरूपाक्षः शब्दस्पर्शौ च योगवित् ॥
 रक्तमज्जवसामांसशुक्रै वसुगणार्चितः ।
 प्राणायामसमानेषूदानव्यानेषु धूर्जटिः ॥
 रक्षाहीनन्तु यत् स्थानं वर्जितं कवचेन यत् ।
 तत् सर्वं रक्ष मे देव व्याधि दुर्गं ज्वरादितः ॥
 कार्यं कर्मत्विदं प्राज्ञैर्दीपं प्रज्वाल्य सर्पिषा ।
 निवेद्य शिखिनेत्राय वारयेच्चोत्तरं मुखम् ॥
 ज्वरदाहपरिक्रान्तं तथान्यव्याधि संयुतम् ।
 कुशैः संमार्ज्यं संमार्ज्यं क्षिपेद्दीपशिखे ज्वरम् ॥
 ऐकाहिकं द्वाहाहिकं वा तृतीयकं चतुर्थकम् ।
 वातपित्त कफोद्भूतं सन्निपातोपतेजसम् ॥
 अन्यं दुःखदुराधवं कर्मजञ्चाभिचारिकम् ।
 धातुस्थं कफसंमिश्रं विषमं कामसम्भवम् ॥
 भूताभिषङ्गसंसर्गं भूतचेष्टादि संस्थितम् ।
 शिवाज्ञां घोर मन्त्रेण पूर्ववृत्तं स्वयं स्मर ।
 जहि देहं मनुष्यस्य दीपं गच्छ महाज्वर ।
 कृत्वा तु कवचं दिव्यं सर्वव्याधि भयार्हमम् ॥

न वाधन्ते व्याधयस्तं बालग्रहभयाच्च ये ।
 लूता विस्फोटकं घोरं शिरोर्तिच्छर्द्दि विग्रहम् ॥
 कामलां क्षयकासञ्च गुल्माश्मरीभगन्दरान् ।
 शूलोन्मादञ्च हृद्रोगं यक्ततं पाण्डुविद्रधिम् ॥
 अतीसारदयो रोगा डाकिनोग्रहपीडितान् ।
 पामा विचर्चिका दद्रु कुष्ठव्याधि विषादनम् ॥
 स्मरणाक्षयत्याशु कवचं शूल पाणिनः ।
 यस्य स्मरति नित्यं वै यस्तु धारयते नरः ॥
 स मुक्तः सर्वपापेभ्यो वसेच्छिव पुरे चिरम् ।
 संख्या व्रतस्य दानस्य यज्ञस्यास्तीह शास्त्रतः ।
 न संख्या विद्यते शम्भोः कवच स्मरणाद्यतः ॥
 तस्मात् सम्यगिदं सर्वैः सर्वकामफलप्रदम् ॥
 श्रोतव्यं सततं भक्त्या कवचं सर्वकामिकम् ॥
 लिखितं तिष्ठते यस्य गृहे सम्यगनुत्तमम् ।
 न तत्र कलहोद्देगं नाकाल मरणं भवेत् ॥
 नाल्पप्रजाः स्त्रियस्तत्र न दोर्भाग्यसमाश्रिताः ।
 तस्मान्माहेश्वरं नाम कवचं सुरगणार्चितम् ॥
 श्रोतव्यं पठितव्यञ्च मन्त्रव्यं भावकप्रदम् ।
 इति श्रीमाहेश्वरकवचं सर्वव्याधिनिर्मुदनम् ।
 यः कठेत्त नरो नित्यं स ब्रजेच्छाङ्करं पुरम् ।
 इति श्रीमाहेश्वरकवचं समाप्तम् । श्रीं तत्सत्

ज्वर उक्तस्य वक्ष्यते ।

खेदीलघुत्वं शिरसः कण्ठः पाको मुखस्य च ।

क्षवथुश्चानलिप्सा च ज्वरमुक्तस्य लक्षणम् ॥

देहोलघु व्यपगतक्लम मोहतापः

पाको मुखे करणसौष्ठवमव्यथत्वम् ॥

स्वेदः क्षवः प्रकृतिगामिमनोऽनलिप्सा

कण्डूश्च मूर्च्छा विगतज्वर लक्षणानि ॥

व्यायामश्च व्यवयाश्च स्नानं चक्रमणानि च ।

ज्वरमुक्तो न सेवेत यावन्न बलवान् भवेत् ॥

आरोग्यस्नान विधिः ।

धनिष्ठा श्रवणा स्वाती ज्येष्ठा शतभिषा तथा ।

रविमन्दभौमवाराशन्द्रोऽशुभविजर्जितः ॥

केन्द्रस्याश्वशुभाः शस्ता व्यतीपातादि वासराः ।

तिथिर्नशस्ता प्रतिपत्तृतीया नवमी तथा ॥

स्नानाय रोगमुक्तानां दशमी च त्रयोदशी ।

वृधेन्दुगुरुशुक्राणां वाराः स्नानेन शोभनाः ॥

रोगाश्रुक्तस्य नास्तेषां रोहिणी भद्रदायिनी ।

इति भैषज्यरत्नावल्यां ज्वरचिकित्सा समाप्ता ।

ज्वरातीसारधिकारः ।

पित्तज्वरे पित्तभवोऽतिसार-

स्तथातिसारे यदि वा ज्वरः स्यात् ।

दोषस्य दूष्यस्य समानभावा-

ज्वरातिसारः कथितो भिषग्भिः ॥

ज्वरातिसारयोरुक्तं मन्योन्यं भेषजं पृथक् ।

नतन्मिलितयोः कुर्यादनोन्यं वर्धयेद्यतः ॥

प्रायोज्वरहरं भेदि स्तम्भनत्वतिसारमुत् ।

अतोऽन्योन्यं विरुद्धत्वाद्वर्द्धनं तत्परस्परम् ॥

ज्वरातीसारिणामादौ कुर्यात्सङ्घन पाचने ।

आयस्तावाम सम्बद्धं विना न भवती यतः ॥

ज्वरातिसारे पेयादिक्रमः स्यात्सङ्घते हितः ।

ज्वरातिसारी पेयां वा पिवेत्साम्नाशृतां नरः ॥

क्षीवेरादिः ।

क्षीवेरातिविषा मुस्तं विष्वनागर धान्यकैः ।

पिवेत् पिच्छा विवर्द्धनं शूलदोषामपाचनम् ॥

सरक्तं हन्यतीसारं सज्वरं वायु विज्वरम् ।

जशीरादिः ।

जशीरं वालकं मुस्तं धन्याकं विश्वभेषजम् ।

समङ्गा धातकौ लोध्रं विष्वं दीपन पाचनम् ॥

हृत्परोचक पिच्छाम विषदं सातिवेदनम् ।
सशोणितमतीसारं सज्वरं वाथ विज्वरम् ॥

गुडूच्यादिः ।

गुडूच्यतिविषा धान्य शण्ठी विस्वाब्द बालकैः ।
पाठा भूनिम्ब कुटज चन्दनोशीर पद्मकैः ॥
कषायः शीतलः पेयो ज्वरातीसार शान्तये ।
हृत्पारोचक च्छर्दि पिपासा दाह शान्ति कृत् ॥

पञ्चमूल्यादिः ।

पञ्चमूली बला विल्व गुडूची मुस्त नागरैः ।
पाठा भूनिम्ब क्रीवेर कुटजत्वक् फलैः शृतम् ॥
हन्ति सर्वान्तीसारान् ज्वरदोषं वमिं तथा ।
सशूलोपद्रवं कासं श्वासं हन्यात्सुदारुणम् ॥
पञ्चमूली तु सामान्या योज्या पैत्ते कनीयसी ।
महती पञ्चमूली तु वातश्लेष्मातुरे हिता ॥

वृद्धपञ्चमूल्यादिः ।

पञ्चमूली शृङ्गवेर शृङ्गाटकञ्चटं घनम् ।
जम्बूराडिमपत्रञ्च बलाबालं गुडूचिका ॥
पाठा विष्वं समङ्गा च कुटजत्वक् फलं तथा ।
धान्यकं धातकी काथं विषाजीरक संयुतम् ॥
पिवेत् ज्वरातिसारे च सरक्ते वाप्यरक्तके ।
अपि योग्यतैल्यक्ते चासाध्ये सर्वरूपके ॥

धान्यशुण्ठी ।

धन्याकं विश्वसंयुक्तमामन्नं वक्त्रिदौपनम् ।
वातश्लेष्मज्वरहरं शूलातीसारनाशनम् ॥
प्रथमतो धान्यशुण्ठी देया

वित्त्वपञ्चकम् ।

शालपर्णी पृश्निपर्णी वला वित्त्वं सदाङ्गिमम् ।
वित्त्वपञ्चकमित्येतत् काथं कृत्वा प्रदापयेत् ॥
अतीसारे ज्वरे च्छर्द्यां शस्यते पित्त्वपञ्चकम् ।

कलिङ्गादि गुड़िका ।

कलिङ्गवित्त्व निम्बास्र कपित्थं सरसाञ्जनम् ।
लाक्षा दरिद्रे क्लीवेरं कट्फलं शुकनासिकाम् ॥
लोध्रं मोघरसं शङ्खं धातकीं वटशुङ्गकम् ।
पिष्ट्वा तण्डुलतोयेन वटकानघसम्भितान् ॥
छायाशुष्कान् पिवेत् क्षिप्रं ज्वरातीसारशान्तये ।
रक्तप्रसाधना ह्येते शूलातीसार नाशनाः ॥

व्योषादि चूर्णम् ।

व्योषं दत्तकबीजञ्च निम्बभूनिम्बमार्कवम् ।
चित्रकं रोहिणीं पाठां दार्वीमतिविषां समाम् ॥
अक्षुचूर्णीकृतं सर्वं तत्तुल्या दत्तकत्वचः ।
सर्वमेकत्र संयुज्य पिवेत्तण्डुलवारिणा ॥
सद्योद्रं वा लिङ्गदेतत्पाचनं ग्राहि भैषजम् ।

दृष्ट्वा रुचिप्रशमनं ज्वरातीसारनाशनम् ॥
 प्रमेहं ग्रहणीदोषं गुल्मं स्त्रीहानमेव च ।
 कामलां पाण्डुरोगञ्च श्वयथुञ्च विनाशयेत् ॥
 सर्वचूर्णसमं कुटजमूलवल्कल चूर्णं मिलित चूर्णम्
 अनुरूपं चतुर्गुणेन तण्डुलजलेन पिवेत् । अथवा द्विगुणेन
 मधुना लिहेत् ।

दृष्ट्वा कुटजावलेहः ।

कुटजत्वक् पलशतं जलद्रोणे विपाचयेत् ।
 तेन पादावशेषेण शर्करापलविंशतिम् ॥
 दत्त्वा पक्त्वा लेहपाके चूर्णानोमानि निक्षिपेत् ।
 पाठा समङ्गा विल्वञ्च धातकी मुस्तकं तथा ॥
 दाडिमातिविषालोध्रं शाल्मलीवेष्टसर्जकम् ।
 रसाञ्जनं धान्यकञ्च उशीरं वालकं तथा ॥
 प्रत्येकमेषां कर्षांशं निक्षिपेत् पाकविद्धिषक् ।
 शीते च मधुनस्तत्र कुङ्कुमं विनिक्षिपेत् ।
 सर्वरूपमतीसारं ग्रहणीं सर्वरूपिणीम् ॥
 रक्तसूतिं ज्वरंशोथं वमिमर्शौगदं तृषाम् ॥
 अक्षपित्तं तथा शूलमग्निमान्द्यं नियच्छति ।
 अतीसारे ग्रहण्याच्च दृष्टफलोऽयम् ।

तन्वानरोक्तो दृष्ट्वा कुटजावलेहः ।

कुटजत्वक् पलशतं जलद्रोणे विपाचयेत् ।
 तेन पादावशेषेण शर्कराप्रस्थकं पचेत् ॥

ततो लेहे घनोभूते चूर्णीनीमानि दापयेत् ।
 लवङ्गं जीरकं मुस्तं धातकी विल्व वालकम् ॥
 एला पाठा त्वचं शृङ्गी जातीफलमधूरिका ।
 शक्रकातिविषाचारं काकोली च रसाञ्जनम् ॥
 शाकालीवेष्टकं यष्टी समङ्गा रक्तचन्दनम् ।
 वटशङ्खं खादिरश्च जम्बाम्बपल्लवं तथा ॥
 एषामक्ष समंचूर्णं प्रक्षिमेत् पाकविद्धिषक् ।
 सिद्धस्वतारिते शीते मधुनः कुड्मं व्यसेत् ॥
 खादयेत्कर्षमात्रन्तु अनुपानविधिं शृणु ।
 अनुपानं प्रदातव्यं दधिमस्तुत्वजापयः ॥
 चम्पककदलीमूलं स्वरसं कर्षमानतः ।
 भक्षयेत्प्रातरुत्थाय संग्रहग्रहणीं जयेत् ॥
 रोगं रक्तातिमारश्च चिरकालं समुद्भवम् ।
 पक्वापक्वमतीसारं नानावर्णं सवेनदम् ॥
 शोधातीसार सहितं ज्वरमाशु व्यपोहति ।

अन्यत्रायं ग्रहणोगजेन्द्रावलेहः । आमरक्तातिसारे
 केवले वातिसारे ग्रहण्याश्च दृष्ट फलोऽयम् ।

अथ रसप्रयोगः ।

सिद्धप्राणेश्वरो रसः ।

गन्धेशान्नं पृथग्वेद भागमन्यच्च भागिकम् ।
 सर्ज्जिटङ्गं यवक्षाराः पञ्चैव लवणानि च ॥
 वराथ्योषेन्द्रवीजानि द्विजोरान्नि यमानिकाः ।
 सहिष्णु बोजसारश्च शतपुष्पा सुचूर्णिता ॥

सिद्धप्राणेश्वरः सूतः प्राणिनां प्राणदायकः ।
 माघैकं भक्षयेदस्य नागवल्लीदलैर्युतम् ॥
 उष्णोदकानुपानञ्च दद्यात्तत्रपलत्रयम् ।
 ज्वरातिसारेऽतिमृत्तौ केवले वा ज्वरेऽपि च ॥
 घोरे त्रिदोषजे रोगे ग्रहण्यममृतागमये ।
 क्कतरोगे च शूले च शूले च परिणामजे ॥

कनकसुन्दरो रसः ।

हिङ्गूलं मरिचं गन्धं पिप्पली टङ्गनं विषम् ।
 कनकस्य च बीजानि सर्मांश्च विजयाद्रवै ॥
 मर्दयेद्याम मातन्तु चणमात्रा वटी कृता ।
 भक्षणाद् ग्रहणीं हन्ति रसः कनकसुन्दरः ॥
 दग्निमान्द्यं ज्वरं तीव्रमतोसारञ्च नाशयेत् ।
 पथ्यं दध्यौदनं दद्यायद्वा तक्रौदनं चरेत् ॥

गगनसुन्दरो रसः ।

टङ्गनं दरदं गन्धमभ्रकञ्च समं समम् ।
 दृग्धिकाया रसेनैव भावयेच्च दिनत्रयम् ॥
 द्विगुञ्जं मधुना देयं श्वेतसर्जस्य वल्लकम् ।
 विविधं नाशयेद्रक्तं ज्वरातीसारमुख्यणम् ॥
 पथ्यं तक्रं पयच्छागमामशूलं विनाशयेत् ।
 अग्निवृद्धिकरोह्ये रसो गगनसुन्दरः ॥

कनकप्रभा वटी ।

सुवर्णबीजं मरौचं मराल-
 पादं कणा टङ्गनकं विषञ्च ।

गन्धं जयाङ्गिर्दिवसं विमर्द्य
 गुञ्जाप्रमाणां वटिकां विदध्यात् ॥
 एषातिसार ग्रहणीं ज्वराग्नि
 मान्द्यं निहन्त्यात् कनकप्रभेयम् ।
 दध्योदनं पथ्यमनुष्णवारि
 मांसं भजेत्तित्तिरि लवकानाम् ॥
 इति भैषज्यरत्नावल्यां ज्वरातिसाराधिकारः ।

श्लेहयक्षदधिकारः ।

००००

यमानिकादि चूर्णम् ।

यमानिकाचित्रक यावशूक
 षड्ग्रन्थि दन्ती मगधोद्भवानाम् ।
 श्लेहानमेतद्दिनिहन्ति चूर्ण
 मुष्णाम्बुना मस्तुसुरासवैर्वा ॥
 तालपुष्पोद्भवः क्षारः सगुडः श्लेहनाशनः ।
 चित्रस्य मूलकं पिष्ट्वा कृत्वा तु वटिकात्रयम् ।
 कंदली यक्ष्ममध्येन भक्षणात् श्लेहनाशनम् ॥
 गुडैश्चित्रकमूलं वा रजन्यर्कदलं तथा ।

धातुको पुष्पचूर्णं वा प्रत्येकं प्लौहनाशनम् ॥
 रसेन जम्बीरफलस्य शङ्ख-
 नाभीरजः पीतमशेषमेव ।
 कर्षप्रमाणं शमयेत् समूलं
 प्लौहामयं कूर्मसमानमाशु ॥

अर्कचवचम् ।

अर्कपत्रं सलवणमन्तर्धूमं दहेन्नरः ।
 मस्तुना तत्पिवेत् चारं प्लौहगुल्मोदरापहम् ॥
 प्लौहोद्विष्टां क्रियां सर्वां यक्ष्माशय योजयेत् ।
 दध्ना भुक्तवतो वामबाहुमध्ये शिरां भिषक् ॥
 विध्येत् प्लौहविनाशाय यक्ष्माशय दक्षिणे ।
 प्लौहानं मर्दयेद्वाटं दुष्टरक्तं प्रवर्त्तयेत् ॥
 दध्ना भुक्तवतो वाम बाहोः कुर्परसन्धौ अग्न्यन्तरतः
 शिरां विध्येत् ।

लशुनं पिप्पलीमूलमभयाच्चैव भक्षयेत् ।
 पिवेद्गोमूत्रगण्डूषं प्लौहरोग निवृत्तये ॥
 प्लौहजित् शरपुङ्खायाः कल्कस्तक्रेण सेवितः ।

भानकादि गुड़िका ।

माणभार्गाश्रिता वासा स्थिरा सैन्धव चित्रकम् ।
 नागरं तालपुष्पञ्च प्रत्येकञ्च त्रिकार्षिकम् ॥
 विटसौवर्चल चार पिप्पल्यापि कार्षिकाः ।
 एतद्गुणीकृतं सर्वं गोमूत्रस्यादके पचेत् ॥

सान्द्रीभूते गुड्डीकुर्याद्दत्त्वा त्रिपल माक्षिकम् ।

यज्जत् प्लोहं दहरो गुल्मार्शौ ग्रहणीहरः ।

योगः परिकरो नाम्नाह्निसन्दीपनः पत्रः ।

एतत्सर्वचूर्णं प्रक्षिप्य गोमूत्राढके पचेत्ततो गुड-
वत् पाकः शीतं मधु प्रक्षिप्य गुडिका कार्या । परिकरं
विरेकस्त्वत्कारकत्वात् परिकरः सङ्गे समारम्भ विरे-
कयोरिति ।

वृहन्नाणकादि गुडिका ।

माणमार्गस्थिरा वक्त्रिं स्रुही नागरसैन्धवम् ।

तालरण्डं त्रिमिघ्नञ्च ह्रबुषं चविका वचा ॥

विड्मौवर्चल चारपिप्पली शरपुङ्गवम् ।

जीरकं पारिभद्रञ्च प्रत्येकं कर्पकद्वयम् ॥

सार्द्धाढके गवां मूत्रे पचेत्सर्वं सुचूर्णितम् ।

सान्द्रीभूते क्षिपेदेषां चूर्णकं कर्षसन्धितम् ॥

अजाजी तुषणं हिङ्गु यमानी युष्करं शटी ।

त्रिवृहन्ती विशाला च दत्त्वा त्रिपल माक्षिकम् ॥

खादेदग्निवलापेजी बुद्धा चानुपिवेन्नरः ।

यज्जत् प्लोहोदरानाह गुल्मं पाण्डुं सकामलम् ॥

कुक्षिशूलञ्च ह्यङ्गुलं पार्श्वशूलमरोचकम् ।

शोधञ्च स्त्रीपदं हन्ति जीर्णञ्च विषमज्वरम् ॥

चित्रकादि लौहम् ।

चित्रकं नागरं वासा गुडुची शालपर्णिका ।

तालपुष्प मपामार्गो माणकं कार्ष्णिकञ्चयम् ॥

लोहमभ्रकणा ताम्रं चारको लवणानि च ।
 पृथक्कर्षांशमेतेषां चूर्णमेकत्र चिक्कणम् ॥
 चतुःप्रस्थे गवांमूत्रे पचेन्मन्देन वक्त्रिणा ।
 सिद्धशीतं समुद्धृत्य माक्षिकं द्विपलं चिपेत् ॥
 चित्रकादिरयं लोहो गुल्मश्लोहोदरामयम् ।
 वक्तृतं ग्रहणीं हन्ति शोथं मन्दानलं ज्वरम् ॥
 कामलां पाण्डुरोगञ्च गुदभ्रंशं प्रवाहिकाम् ।

अभयालवणम् ।

पारिभद्रपलाशार्कं च ह्यपामार्गचिचकान् ।
 वरुणाग्निमन्यवसुकश्वदं द्रावहतीक्ष्णम् ॥
 पूतिकास्फोटकूटजकोषातक्यः पुनर्नवा ।
 समूलपत्रशाखाश्च खीदयित्वा उदूखले ॥
 तिलनालप्रदोषाग्निं सुदन्धं भस्मशीतलम् ।
 चारप्रस्थं गृहीत्वा तु न्यसेत्पात्रेदृढे नवे ॥
 जलद्रोणे विपक्तव्यं ग्राह्यं पादावशेषितम् ।
 पूर्ववत् चारकल्केन स्त्रावयीतविचक्षणः ॥
 प्रस्थमेकञ्च लवणं तदर्द्धाञ्च हरौतकीम् ।
 तुलास्त्रभागं गोमूत्रं साधयेन्मृदुनाग्निना ॥
 किञ्चित् सवासप्रसान्दे च सम्यक् सिद्धेऽवतारिते ।
 अजाजिघ्रूषणं हिङ्गं यमानो पौष्करं शटी ॥
 एतैरर्द्धैर्लैर्भागैश्चूर्णं कृत्वा प्रदापयेत् ।
 अभयालवणं नाम भक्षयेच्च यथाबलम् ॥
 व्याधिञ्च वीक्ष्य मतिमान् अनुपानं यथाहितम् ।

ये च कोष्ठगतारोगास्तान्निहन्ति न संशयः ॥
 यक्तत् प्रोहोदरानाह गुल्माष्ठीलाग्नि सादजित् ।
 हन्याच्छिरोऽर्त्तिं हृद्रोगं शकं राश्रमरिनाशनम् ॥

गुडपिप्पली ।

विडङ्गं त्यूपणं कुष्ठं हिङ्गुलवणपञ्चकम् ।
 त्रिचारं फेनकं वक्त्रिः शीतसी चोपकुञ्चिका ॥
 तालपुष्पीद्भवं चारं नाड्याः कुष्माण्डकेस्य च ।
 अपामार्गस्य चिञ्चायाश्चूर्णानि चिकणानि च ॥
 सर्वचूर्णममं देयं चूर्णमत्र कणोद्भवम् ।
 एतस्माद्दिगुणाच्चूर्णात् पुराणो द्विगुणो गुडः ॥
 मदीयत्वादृढे पात्रे मोदकानुपकल्पयेत् ।
 भक्षयेदुष्टतोयेन प्रोहानं हन्ति दुस्तरम् ॥
 यक्ततं पञ्च गुल्मञ्च उदरं सर्वरूपकम् ।
 जीणज्वरं तथाशोथं कासं पञ्चविधं तथा ॥
 अस्त्रिभ्यां निम्बितायेष्ठा बालानां गुडपिप्पली ।

गुडूच्यादिचूर्णम् ।

गुडूच्यातिविषाणुण्डी भूनिम्बोयवतिक्तकम् ।
 मुस्तङ्गणा यवचारः काशीसं भ्रमरातिथिः ॥
 एतेषां समभागेन चूर्णमेव विनिर्दिशेत् ।
 यक्तत् प्रोहपाण्डु, रोगमग्निमान्द्यमरोचकम् ॥
 उदरमष्टविधं हन्ति साध्यासाध्यमथापि वा ।
 नानादेशोद्भवश्चैव वारिदोष भवं तथा ॥

विरुद्धभेषजभवं ज्वरमाशुव्यपोहति ।

पिप्पलीषड्वनानि ।

क्रमद्वयादशाहानि दशपिप्पलिकं दिनम् ।

वर्द्धयेत्पयसा सार्द्धं तथैवापनयेत्पुनः ॥

जौर्णेऽजौर्णे च भूञ्जीत षष्टिकं क्षीरसर्पिषा ।

पिप्पलीनां सहस्रस्य प्रबोगोऽयं रसायनः ॥

दशपिप्पलीकः श्रेष्ठो मध्यमः षट् प्रकीर्तितः ।

यस्तिपिप्पली पर्यन्तः प्रयोगः सोऽवरः स्मृतः ॥

वृंहणं वृथमायुष्यं श्लोहोदरविनाशनम् ।

वयसः स्थापनं मेध्यं पिप्पलीनां रसायनम् ॥

पञ्चपिप्पलिकश्चापि दृश्यते वर्द्धमानकः ।

पिष्टा च बलिभिः पेयाः श्रुतामभ्यवलेनरैः ॥

शोतीकृत्य ह्रस्ववलेर्देहदोषामयान् प्रति ।

चित्रकपिप्पलीघृतम् ।

पिप्पली चित्रकान्मूलं पिष्ट्वा सम्यग्विपाचयेत् ।

घृतं चतुर्गुणं क्षीरं यकृत् श्लोहोदरापहम् ॥

पिप्पलीघृतम् ।

पिप्पली कल्कसंयुक्तं घृतं क्षीरं चतुर्गुणम् ॥

पचेत् श्लोहाग्निसादादि यकृद्रोगहरं परम् ॥

चित्रकघृतम् ।

चित्रकस्य तुलाकाये घृतं प्रस्थं विपाचयेत् ।

आरनालं तद्विगुणं दधिमण्डं चतुर्गुणम् ॥
 पञ्चकोलकतालोश्वत्थारैर्लेवणसंयुतैः ।
 द्विजोरक निशायुग्मैर्मरिचं तत्र दापयेत् ॥
 श्लेहगुल्मोदराध्मानपाण्डुरोगारुचिज्वरान् ।
 वस्तिहृत्पार्श्वकक्षूरशूलोदावर्त्तपीनसान् ॥
 हन्यात्पीतं तदर्शोन्नं शोथघ्नं वक्त्रिदोषनम् ।
 वलवर्णकरश्चापि भस्मकष्वनियच्छति ॥

रोहीतकघृतम् ।

रोहीतकत्वचः श्रेष्ठा पलानां पञ्चविंशतिः ।
 कोल द्विप्रस्थसंयुक्तं कषायमुपकल्पयेत् ॥
 पलिकैः पञ्चकोलैश्च तैः सर्वैश्चापितुल्यया ।
 रोहीतक त्वचा पिष्टैर्घृतप्रस्थं विपाचयेत् ॥
 श्लेहाभिवृद्धिं समयेदेतदाशु प्रयोजितम् ।
 तथा गुल्मज्वरखासक्रिमिपाण्डुत्वकामलाः ॥

सहारोहीतकघृतम् ।

रोहितकात्पलशतं क्षौद्रयेवदराढकम् ।
 साधयित्वा जलद्रोणे चतुर्भागावशेषितम् ॥
 घृतप्रस्थं समावाप्य च्छागक्षीरं चतुर्गुणम् ॥
 तस्मिन्दद्यादिमान् कल्कान् सर्वांस्तानचसंसितान् ।
 व्योषं फलत्रिकं हिङ्गूयमाणौ तुम्बुक्तं विडम् ।
 अंजाजौ कृष्टलवणं दाडिमं देवदारु च ॥
 पुनर्नवा विशाला च यवचारं सपोष्करम् ।

विडङ्गं चित्रकञ्चैव हवुषा चविका वचा ॥
 एभिर्घृतं विपक्वन्तु स्थापयेद्वाजने शुभे ।
 पाययेत् त्रिफलां मौत्रां व्याधिं बलमवेक्ष्य च ।
 रसकेनाथ यूषेण पयसा वापि भोजयेत् ।
 उपयुक्तं घृते त्वस्मिन् व्याधीन् हन्त्यादिमान् बहून् ॥
 यत्कृत् श्रीहोदरञ्चैव श्रीहशूलं यत्कृत्तथा ।
 कुक्षिशूलञ्च हृच्छूलं पार्श्वशूलमरोचकम् ॥
 विवहशूलं शमयेत् पाण्डूरोगं सकामलम् ।
 कूर्च्यतीमारशूलघ्नं तन्म्रीज्वरविनाशनम् ॥
 महारोहीतकं नाम श्रीहानं हन्ति दारुणम् ।

अत्र वदराढकं त्यक्त्वा जलद्रोणे इति ज्ञेयं तेन जल-
 द्रोणे हयेन रोहीतकं पलशतस्य वदरचूर्णाढकस्य च
 काथोयुक्तः अन्यथा जलस्य अल्पत्वात्तथाविधः पाको न
 स्यात् । केचिदिह गृह्णन्ति तन्त्रान्तरसंवादात् क्षारहयं
 पञ्चलवणञ्च । रोहितवदराभ्यां मिलित्वा काथः कर्तव्य
 इति वृद्धाः ।

श्रीहारिरमः ।

पारदं गन्धकं टङ्गं विषं व्योषं फलत्रिकम् ।
 तिलकस्य समोपेतं जैपालञ्च तदर्धकम् ॥
 किशुकस्य रसेनैव याममात्रन्तु मर्दयेत् ।
 गुञ्जामात्रां वटीं कृत्वा च्छायायां शोषयेत्ततः ॥
 वटिकैका प्रदातव्या शृङ्गवेर रसेन च ।
 गुदाङ्गुरे गुल्मशूले श्रीहशोथे कफात्मके ॥

उदावर्मे वातशूले श्वासकासज्वरेषु च ।
 रसः श्लेहारिनामायं कोष्ठामयविनाशनः ।
 आमवातगदच्छेदी श्लेष्मामयविनाशनः ।
 अत्र सर्वेषामर्घं जयपालम् ।

वासूकिभूषणोरसः ।

सूतेन वङ्गन्तु समं नियोज्य
 तत्तुल्य शुल्बेन च गन्धकेन ।
 विमर्द्ययेदकारसेन यामं
 मृदा च संलिप्य पुटं ददौत ॥
 वासारमेस्तं परिभावयेच्च
 रसो भवेद्वासुकी भूषणोऽयम् ।
 प्लीहस्य गुल्मस्य च शान्तयेऽस्य
 वल्लश्च दद्याद्वसुचूर्णयुक्तम् ॥

वसु सैन्धवम् ।

विद्याधरोरसः ।

गन्धकं तालकं ताप्यं सूतं ताम्रमनःशिला ।
 शुद्धं सूतञ्च तुल्याश्रं मर्दयेद्भावेहिनिम् ॥
 पिप्पल्याञ्च कषायेन वज्जीक्षीरेण भावयेत् ।
 वल्लश्च भक्षयेत् क्षौद्रैर्गुल्मप्लीहादिकं जयेत् ॥
 रसो विद्याधरो नाम गोदुग्धश्च पिवेदनु ।

रथराजः ।

गन्धकेन सूतं ताम्रं शुद्धगन्धकतुल्यकम् ।

हयोः पादं शुद्धरसं मर्दयेच्छूरणद्रवैः ॥
 पुटेऽजपुटे विद्वान् साङ्गशोतं समुद्धरेत् ।
 गुण्डाद्वयं लिङ्गेत् चौद्रेः प्लोहगुल्मव्यविनाशनम्
 यकच्छूलं ज्वरं हन्ति कान्तिपुष्टिविवर्धनः ।
 रसरज इति ख्यातो रोगवारणकेशरी ॥

प्लीहान्तकोरसः ।

हतशुल्बश्च तारश्च गगनायस मुक्तिका ।
 दरदं पुष्पकं सूतं गन्धकं नवमं तथा ॥
 गुग्गुलु त्रिकटु रास्त्रा तथा जैपालवोजकम् ।
 त्रिफला कटुका दन्ता देवदानो तु मेथुनम् ॥
 त्रिवृता तु, यवचारं वातारितैलमर्दितम् ।
 भट्टोदरोणि पाण्डूत्वं मनाहं विषमज्वरम् ॥
 अजोर्णमामं कफश्च क्षयश्च सर्वशूलकम् ।
 कासं श्वासश्च शोथश्च सर्वमाशु व्यपोहति ॥
 प्लीहान्तको रसो नाम प्लोहोदरविनाशनः ।

लोकनाथरसः ।

पारदं गन्धकञ्चैव समभागं विमर्दयेत् ।
 मृताभ्रं रसतुल्यञ्च पुनस्तत्रैव मर्दयेत् ॥
 रस त्रिगुणलोहञ्च लोहतुल्यञ्च ताम्रकम् ।
 वराटिकाया भस्माथ पारदात्रितुणं कुरु ॥
 नागवल्लीरसेनैव मर्दयेद्यत्नतो भिषक् ।
 पुटेऽजपुटे विद्वान् साङ्गशोतं समुद्धरेत् ॥

मधुनऽपिप्लीचूर्णं सगुडं वा हरीतकीम् ।
 अजार्जो वा गुडे नैव भक्षयेदनुपानतः ॥
 यक्ष्ण, स्त्रीदरहरः स्त्रीहृष्ययथानाशनः ।
 जीर्णज्वरं तथा पाण्डुं कामलाञ्च विनाशयेत् ॥
 अग्निमान्द्यञ्च शमयेत्लोकनाथो रसोत्तमः ।
 प्रसिद्धोऽयम् ।

लोकनाथोरसः ।

रसगन्धौ समौ कृत्वा मर्दयेदर्द्धयामकम् ।
 रसतुल्यं सूतञ्चाभ्रं द्विगुणं लौहताम्रकम् ॥
 ताम्रस्य द्विगुणं भस्मकपर्दकसमुद्भवम् ।
 नागवल्ली रसैर्यामं मर्दयेदतिनिर्जने ॥
 ततो लघूपुटं दत्त्वा सुशीतं ग्राहयेत्तथा ।
 द्विगुञ्जमार्द्रकद्रावैः खादिरत्वग्रसं पिवेत् ॥
 यक्ष्ण, प्लीहोदरं शोथमग्निमान्द्यादिकं जयेत् ।
 लोकनाथो रसो नाम सर्वज्वरविनाशनः ॥

लौहं ताम्रञ्च प्रत्येकं रसद्विगुणम् । आर्द्रकरसेन
 वटीं भक्षयित्वा खादिरं जले संस्थाप्य तज्जलं पश्चात्
 पेयमिति तद्व्यवहारः ।

द्विगुणलोकनाथोरसः ।

शुद्धसूतं द्विधा गन्धं खल्लेकुर्याच्च कज्जलम् ।
 सूततुल्यं जीरिताभ्रं मर्दयेत्कन्यकाम्बुना
 ततो द्विगुणितं दद्यात्ताम्रं लौहं प्रयत्नतः ।

सूताक्षव गुणं देयं वराटीसम्भवं रजः ॥
 क्कमाचीरसैनैव सर्वं तन्नोलकीकृतम् ।
 ततो गजपुटे पच्यात् स्वाङ्गगीतं समुदरेत् ॥
 शिवं सम्पूज्य यत्नेन द्विजातीन् परितोष्य च ।
 भक्तयेदस्य चूणस्य द्विगुणं मधुना सह ॥
 प्रीहानमग्रमांसञ्च यत्नतः सर्वरूपिणम् ।
 जीर्णज्वरं तथा गुल्मं कामलां हन्ति दारुणाम् ॥

रोहोतकनौहम् ।

रोहोतकसमायुक्तं त्रिकत्रययुतन्वयः ।
 प्रीहानमग्रमांसञ्च शीघ्रं हन्ति न संग्रयः ॥

यत्नत् प्रीहारिणौहम् ।

हिङ्गुलसम्भवं सूतं गन्धकं लौहमभ्रकम् ।
 तुल्यं द्विगुणताम्रन्तु शिला च रजनो तथा ॥
 जयपालं टङ्गनञ्च शिलाजतु समं रमात् ।
 एतत्सर्वं समाहृत्य चुर्णीकृत्य विमिश्रयेत् ॥
 दन्तोत्रिवृच्चित्रकञ्च निर्गुण्डी तूषणं तथा ।
 आर्द्रकं भृङ्गराजञ्च रसैरेषां पृथक् पृथक् ॥
 भावयित्वा वटीं कुर्याद्दरास्थिमितां भिषक् ।
 प्रीहानं यत्नतश्चैव चिरकालानुबन्धिनम् ॥
 एकजं हन्तजश्चैव सर्वदोषभवं तथा ।
 हन्यादष्टोदराणोह ज्वरं पाण्डुञ्च कामलाम् ॥
 शीघ्रं हलीमकं हन्ति मन्दान्निवमरोचकम् ।

यक्तत् प्लोहारिनामेदं लौहं जगतिदुर्लभम् ॥

यक्तदरिलौहम् ।

द्विकर्षं लौहचूर्णस्य गगनस्य पलाङ्किकम् ।
 कर्षं शङ्खं मृतं ताम्रं लिम्पाकाङ्कित्वचः पलम्
 मृगाजिनभस्म पलं सर्वमेकत्र कारयेत् ।
 नवगुञ्जा प्रमाणेन वटिकां कारयेद्विषक् ॥
 यक्तत् प्लोहोदरश्चैव कामलाञ्च हस्तीमकम् ।
 कासं श्वासं ज्वरं हन्ति बलवर्णाग्निवर्द्धनम् ॥
 यक्तदरिनाम लौहं सर्वव्याधिनिस्सूदनम् ।

मडासृत्युञ्जयलौहम् ।

शङ्खसूतं समं गन्धं जारिताम्भं समं तथा ।
 गन्धस्य द्विगुणं लौहं मृतताम्रं चतुर्गुणम् ॥
 द्विचारं सैन्धवं वीटं वराटीभस्म शङ्खकम् ।
 चित्रकं कुनटी तालं रामठं कटुका तथा ॥
 रोहितं चिहृता चिञ्चा विशाला धवलङ्कठम् ।
 अपानार्गं तालरण्डमन्त्रिकाच निशाद्वयम् ॥
 प्रियङ्गुन्द्रयव पथ्याञ्जमोदायमानिका ।
 तुल्यक शरपुष्पा च यक्तन्मर्दोरसाञ्जनम् ।
 प्रत्येकं शाणमानेन भावयेद्दार्द्रक द्रवैः ।
 गुडूच्याः स्त्ररसेनापि मधुनः कुडुवाङ्किकम् ॥
 वटिकां कारयेद्द्वयो गुञ्जाषट् प्रमितां पुनः ।
 अनुपानं प्रदातव्यं बुद्धादोषानुसारतः ॥

भक्षयेत्प्रातरुष्याय सर्वरोग कुलान्तकम् ।
 प्लीहानं ज्वरमुग्रश्च कासश्च विषमज्वरम् ॥
 ग्रामवातं यक्ष्णच्छूल श्वासमर्शः शिरोरुजम् ।
 गुल्मशोथोदरानाहमग्रमांसं यक्षत् क्षयम् ॥
 सकामलं पाण्डुरोगमुदरश्च सुदारुणम् ।
 .रोगानीक विनाशाय केशरीकरिणो यथा ॥
 मृत्युञ्जयो महालौहः प्लीहगुल्मविनाशनः ।
 प्राणिनान्तु हितार्थाय शम्भुनापरिकीर्तितः ॥

सर्वेश्वरलौहम् ।

शुद्धमूतं पलं गन्धं द्विगुणान्तु मृताभ्रकम् ।
 त्रिपलं मृतताम्रञ्च पलाहं स्वर्णमाक्षिकम् ॥
 जैपालं चित्रकं माणं शूरणं घण्टकर्णकम् ।
 ग्रन्थिकं त्रिफला व्योषं त्रिहृता खरमञ्जरी ।
 दण्डोत्पलावृश्चिकालीकृल्लिशं नागदन्तिका ।
 सूर्यावर्तञ्च सङ्ख्युर्णं कर्पमात्रं विमर्दयेत् ॥
 आर्द्रकस्य रसेनैव चूर्णयित्वा पुनः क्षिपेत् ।
 त्रिपलं लौहचूर्णस्य ततः खादेत् शुभेहनि ॥
 सम्पूज्य भास्करं विष्णुं गणनाथं द्विजोत्तमम् ।
 माषमात्रञ्च मधुना कृत्वा शीतजलं पिबेत् ॥
 चूर्णं सर्वेश्वरं नाम सर्वरोगहरं भवेत् ।
 कठोरप्लीहनाशाय गुल्मोदरहरं तथा ॥
 कामलात् पाण्डुमानाहं यक्षत् क्रिमिकृतामयाम् ।
 विचर्चमिस्त्रपित्तञ्च कण्डू कुष्ठं विनाशयेत् ॥

प्लोहानमम्भपित्तच्चाप्यग्निमान्द्यं सुदुस्तरम् ।
श्रीकरं कान्तिजननं शुक्रायुबलवर्धनम् ॥

यक्तुं श्लोहारिलौहम् ।

लौहार्द्धमम्भकं शुद्धं सूतमप्यर्द्धभागिकम् ।
द्विगुणामयसश्चूर्णाक्षिफलां सामुद्रकात्तथा ॥
द्विरष्टवारिणीभागमष्टांशिष्टन्तु कारयेत् ।
तेन चाष्टावशिष्टेन समेनाज्येन यत्नतः ॥
रसेन बहुपुत्राया द्विगुणं क्षीरं संयुतम् ।
लौहपात्रे पचेद्द्व्यां लौहपात्राभिधानतः ॥
अम्भकं निहितं शुद्धं पारदञ्च सुसूचितम्
अयसोऽर्द्धमितं चूर्णमादौ पात्रे विनिक्षिपेत् ॥
कन्दं काष्णलिका चव्यं विडङ्गं स वृहद्दलम् ।
शरपुङ्खा च पाठा च चित्रकं समहौषधम् ॥
खवणानि च सर्वाणि सक्षारं वृद्धदारकम् ।
दीप्यकञ्च तथा सौभुं लौहाभ्रकं समं क्षिपेत् ॥
श्लोहोदरं यक्तुं स्नानं हन्ति शस्ताग्निभिर्विना ।
प्रयोज्योऽयं यहाबीर्ष्यो लौहो लौहविदाम्बरेः ॥
श्लोहोदरं विनाशाय दद्याद् द्वे द्वे पुटे पृथक् ।
माणेन घण्टकर्णेन शूरेणैव पृथक् पृथक् ॥

यक्तुं श्लोहोदरलौहम् ।

लौहार्द्धमम्भकं शुद्धं सूतमप्यर्द्धभागिकम् ।
त्रिगुणामयसश्चूर्णाक्षिफलां मम्भसंयुतात् ॥

दिरष्ट वारिणी भाग मष्टशेषस्तु कारयेत् ।
 तेन चाष्टावशेषेण समेनाज्येन यजतः ॥
 रसेनबहुपुष्पाया द्विगुणक्षीर सन्धितम् ।
 लौहमय्या पचेद्द्व्या पात्रे चायसिमृक्षये ॥
 दिव्योषधिहत लौहं पुटितं पुटनीषधैः ।
 पचेत्पाकविधिज्ञस्तु वज्रिना मृदुना ग्रनैः ॥
 अभ्रकं निहतं छष्टं सूतकं विधिमूर्च्छितम् ।
 अयसश्चाहं भागैस्तु आदौ पाके विनिक्षिपेत् ॥
 कन्दकापालिका च चयं विडङ्ग सप्तहृत्फलम् ।
 शरपुष्पा च पाठा च चित्रकश्च महीषधम् ॥
 लवणानि च सर्वाणि सक्षारं वृद्धदारकम् ।
 दीप्यकश्च तंथा सिक्थं लौहा असमं क्षिपेत् ॥
 ग्रीहीदर यज्जङ्गलान् हन्ति क्षाराग्निभिर्विना ।
 प्रयोगोऽयं महावीर्यो लौही लौहविदाम्बर ॥
 ग्रीहीदर विनाशाय दद्याद्देहे पुटे पृथक् ।
 माषेनघण्टकर्णेनशूरेणाधिकं पुनः ॥

रोहीतकाद्यं पूर्णम् ।

रोहीतकं यवक्षारो भूनिम्बः कटुरोहिणी ।
 सुस्तकं नरसारश्च वीरा विश्वं सुचूर्णितम् ॥
 माषमात्रं ततः खादेच्छीत तोयानुपानजः ।
 वज्रद्रोणं निहत्याशु भास्करस्तिमिरं यथा ।

महाप्रायकम् ।

वृषश्चित्रमपामार्गं विश्वाक्रमाष्टनाडिका ।

स्रूहीतालस्यपुष्पाश्च वर्षाभूर्वेतसं तथा ॥
 ऐतेषां चारमाहृत्य लिम्पाक स्वरसेन च ।
 चालयित्वा चारतोयं वस्त्रपूतञ्च कारयेत् ॥
 चण्डातपेन संशोथ ग्राह्यं तद्रवभीचित्रम् ।
 एतस्य द्विपलं ग्राह्यं यवचारपलद्वयम् ॥
 स्फटिकारि पलञ्चैव नरसार पलस्तथा ।
 पलाहं सैन्धवं ग्राह्यं टङ्कणं तोलकद्वयम् ।
 कासीसं तोलकञ्चैव मुद्राशङ्खञ्च तोलकम् ।
 दारुमोचं कर्षकञ्च तोलं समुद्रफेनकम् ॥
 सर्वमेकत्र सञ्चूर्यं वकयन्त्वेण साधयेत् ।
 महाद्रावकमेतद्वि योज्यञ्च रसजारणे ॥
 हन्ति मुल्लादिकान्द्रोगान् यकृत् श्लेहादराणि च ।

यक्षुद्रावकः ।

अर्कः स्रूही तथा चिन्तातिलारखचित्रकम् ।
 अपामार्गं भस्मममं वस्त्रपूतं जलं हरेत् ॥
 मृदग्निना पचेत्तत्तु यावत्तवणतां गतम् ।
 लवणेन समो ग्राह्यो द्वौ चारौ टङ्कनं तथा ॥
 समुद्रफेनगोदन्ता काभीसं सीरका तथा ।
 द्विगुणं पञ्चलवणं मातुलङ्गरसेन च ॥
 काचकृष्णान्तु सप्ताहं वासयेदक्षयोगतः ।
 शङ्खचूर्णं धूलं दत्त्वा वारुणीयन्ममुद्धरेत् ॥
 सवधातून् हरिष्ठीघ्नं वराटीशङ्खकादिकान् ।
 उदरादिकरोगाणां सद्यो नाशकरः परः ॥

यङ्गहायकोरवः ।

योगिनौ भैरवाभ्याश्च वलिमादौ प्रदापयेत् ।
 पञ्चाद्यन्त्रश्च कर्त्तव्यमेवाह परमेश्वरौ ।
 रसः शङ्खद्रवोनाम शम्भुदेवेन भाषितः ।
 गुह्याद्गुह्यतमं गुह्यमिदानीं कथ्यते मया ।
 'शङ्खचूर्णं' यवचारं सर्जिचारं सटङ्गनम् ।
 समञ्च पञ्चलवणं स्फटिकारि नृसादरः ।
 काचकूप्यां ततः क्षिप्त्वा वारुणीयन्त्रमुद्धरेत् ।
 यामार्धं द्रावयत्येष शङ्खशुक्ति वराटकान् ॥
 अर्शांसि नाशयेत् षट्पञ्च मूत्रकच्छाश्वरौस्तथा ।
 उदराष्टविधं हन्ति गुल्मघ्नोद्दराणि च ॥
 अजीर्णं नाशयेच्छीघ्रं ग्रहणौश्च विसृचिकाम् ।
 भुक्तशेषे च भोक्तव्यो माधमात्रो रसोत्तमः ॥
 क्षणमात्राद्भवेद्भक्ष्य पुनर्भोजनमिच्छति ।
 प्रत्यहं भोजनान्ते च ससेव्योऽयं रसोत्तमः ॥
 न रुजायां भयं क्वापि सत्यं सत्यं वदाम्यहम् ।
 न देयं यस्यकस्यापि सदागोच्यश्च कारयेत् ॥
 रसः शङ्खद्रवोनाम वैद्यानामुपकारकः ।

महाहायकोरवः ।

शुद्धं काञ्चनमाक्षिकं मृदुतरं कांस्याभिधं तत्तथा
 सिन्धुत्यं विमलं रसाञ्जनवरं फेनः स्रवन्तीपतेः ।
 चारौसर्जिक साश्वलो सुविमलो भागास्वनीधां समाः
 सप्तानां सटङ्गन्तु टङ्गनमिहास्यार्द्धी नृसारः सितः ॥

तत्तुल्यः स्फटिकारिका त्रिसहस्रः शुक्लो यवस्याग्रजः
 कासीसं त्रितयं यवाग्रजं समं सञ्चूर्ण्य सर्वं न्यसेत् ।
 पात्रेकाचमये नृदम्बरवृते यन्त्रे वकास्थे भिषग्
 ज्वालेन क्रमवर्द्धिनात्यवहितोऽमोषां रसं पातयेत् ॥
 योद्राग्भस्मवराटिकां प्रकुरुते सोऽयं महाद्रावकः
 को वक्तुं प्रभवेदमुख्यं नितरां सम्यग्गुणान् भूतले ।
 एतद्वत्तत्तुष्टयं सह गिलेत् शुण्ठ्या लवङ्गेन वा
 तत्पश्चात्परिवासितं बहुगुणं ताम्बूलकं भक्षयेत् ।
 प्रासङ्ग्यात्कथयामि तान् शृणु गुणान् अस्यैव काञ्चित्परान्
 निःशेषं विनिहत्यसौ चिरं भवान्यष्टोदराणि ध्रुवम् ।
 गुल्मं पाण्डुहलीमकं सुकठिनामष्टीलिकां कामलां
 मन्दान्निं विषमाग्नितां बहुविधान् शोथान् शूलानपि ॥
 सर्वांशांसिभगन्दरान् क्रिमिगदान् पञ्चैव कासांस्तथा
 हिकाक्षोपदकोषट्टिमरुचि व्याधिं महादारुणम् ।
 नव्यं वा चिरजं ज्वरं बहुविधं हृदि क्रिमोन् विंशतिं
 यक्ष्माणं चिरजामवातपिङ्गका वीसर्पं विस्फोटकम् ॥
 उन्मादं स्वरभेदमवूदमपि स्वेदश्च हृत्पाणिजं
 जिह्वास्तम्भगलग्रहं चिरभवं शोवातृजा मुखणाम् ।
 नासाकर्णशिरोऽक्षिवक्त्रजगदान् क्षुद्रामयां चापरान्
 हन्यादेव शिरोत्यितान् बहुविधानन्यांश्च रोगानपि ॥
 एकः स्यादपरो हि टङ्गनमुखैर्द्रवैः परैः सप्तकैः
 रत्नसु स्फटिकारि टङ्गन यवचाराग्रकाशीशकैः ।
 जानीयाद् कृतो विभागमनयोर्धन्वादिकं चापरं
 निर्दिष्टास्तथैव भेषजवराः सत्सोमहात्म्यधमः ॥

टङ्कनादि कासीसान्तैः समद्रव्यैर्मध्यमः । स्फटिकारि
कासीसान्तं चतुष्टयैः स्वल्पः । स्वर्णमाक्षिकादिकासीस
त्रितयान्तैर्महान् ।

महाशङ्खद्रावकः ।

चिञ्चाश्वत्थः सुहीह्यर्कोपामार्गश्च हि पञ्चमः ।
पृथग्भस्म जलं कृत्वा तूडृत्य लवणानि च ॥
टङ्कनञ्च यवचारं स्वर्जं लवणपञ्चकम् ।
रामठं तालकञ्चैव लवङ्गं नरसादरम् ॥
जातीफलञ्च गोदन्ता ताप्यं गन्धरसं तथा ।
विषं समुद्रफेनञ्च सोह्वरा फटफरौ तथा ॥
शङ्खचूर्णं शङ्खनाभि चूर्णं पाषाणसम्भवम् ।
मनःशिला च काशीशं समभागञ्च कारयेत् ॥
भाव्यान्ते वेतसरसैः काचकूप्यां चिपेत्ततः ।
अत्र द्रव्यञ्च तदृत्त्वा उष्णस्थाने च धारयेत् ॥
वस्त्रेणाच्छादित स्तावत्यावत् स्यात्सप्तवासरम् ।
पद्यान्मन्दाग्निना देयं वारुणीयन्महरेत् ॥
काचकूप्यां जलं धार्यं रक्षयेद्यत्नतः सुधीः ।
शुद्धैकं पर्णचण्डेन प्रत्यहं भक्षयेन्नरः ॥
कासं श्वासं चयं श्लेष्मजोर्णं ग्रहणोगदम् ।
रक्तपित्तं क्षतं गुल्ममर्शांसिच विनाशयेत् ॥
अश्मरीं मूत्रकच्छञ्च शूलमष्ट विधं तथा ।
शामवातं वातरक्तं खल्लवातं धनुस्तथा ॥
उदरामयमामञ्च स्थूलतां क्रिमिकोष्ठताम् ।
वातपित्तकफान् सर्वांश्चाशयेन्नात्र संशयः ॥

भुक्ताश्च कण्ठपर्यन्तं गुप्तेषु रसं लिङ्हेत् ।
 तत्तृचनात्कारयेद्भस्म तृणराशिमिवानलः ॥
 यामार्द्धं द्रावयेत् सर्वं शङ्खशक्तिवराटकम् ।
 पूर्वीक्त विधिना तत्र दद्यान्निशि चतुष्यथे ।
 योगिनीभैरवाभ्याश्च बलिं माष तिलानथ ।
 महाशङ्खद्रवोनास्त्रा शम्भुदेवेन भाषितः ।
 गुह्याद्गुह्यतमं गोप्यं पुत्रस्यापि न कथ्यते ।
 लोकानां कौतुकात्कर्त्ता प्रकाश्यं राजसन्निधौ ॥

रोहीतकारिष्टः ।

रोहीतक तुलामेकाञ्चतुर्द्वीपे जले पचेत् ।
 यादशेषे रसे पूते शीते पलशतद्वयम् ॥
 दद्याद्गुह्यस्य धातव्यः पलषोडशिका मता ।
 पञ्चकोलं त्रिजातञ्च त्रिफलाञ्च विनिक्षिपेत् ॥
 चूर्णयित्वा पलांगेन ततो भाण्डे निधापयेत् ।
 मांसादूर्ध्वञ्च पिवतां सर्वोदररुजां जयेत् ॥
 मीहगुल्मोदरछोला ग्रहण्यर्शांस कामलाम् ।
 कुष्ठशोफारुचिह्वरा रोहीतारिष्टसंज्ञितः ॥

इति भैषज्यरत्नावलीं शीघ्रवृद्धधिकारः समाप्तः ।

पाण्डुरोगाधिकारः ।

—००००—

साध्यन्तु पाण्डुरामयिनं समीक्ष्य
स्निग्धं घृतेनोर्ध्वमधश्च शुद्धम् ।
सम्प्रादयेत् क्षौद्रघृतप्रगाढै-
र्हरीतकीचूर्णमयैः प्रयोगैः ॥
पिवेद्घृतं वा रजनौविपक्वं
यक्षैफलं तैम्बुकमेव वापि ।
विरेचनद्रव्यकृतं पिवेद्वा
योगांश्च वैरेचनिकान् घृतेन ॥

विधिः स्निग्धस्तु वातोत्थे तिक्तशीतस्तु पैत्तिके ।
क्षैषिके कटु, रुक्षोष्णः कार्यो मिश्रस्तु मिश्रके ॥
पाण्डुरोगे सदा सेव्या सगुडा च हरीतकी ।
सप्तराचं गवां मूत्रे भावितं वाप्ययोरजः ।
पाण्डुरोग प्रशान्त्यर्थं पयसाथ पिवेन्नरः ॥
अयोमलस्तु सन्तप्तं भूयो गोमूत्रशोधितम् ।
मधुसर्पियुतंचूर्णं सह भक्तेन योजयेत् ॥
दौषणं चाग्निजननं शोथपाण्डुरामयापहम् ।
रेचनं कामलार्त्तस्य स्निग्धस्यादौ प्रयोजयेत् ।
ततः प्रथमनी कार्थ्या क्रिया वैद्येन जानता ।
त्रिफलाया गुड, च्या वा दार्व्या निम्बस्य वा रसः ।

प्रातर्माचिकसंयुक्तः शीलितः कामलापहः ॥

सशर्करा कामलिनां त्रिभण्डौ

हिता गवाक्षौ सगुडा च शुण्ठी ।

दग्धाक्षकाष्ठैर्मलमायसन्तु

गोमूत्रनिर्वापित मष्टवारान् ।

विचूर्ण्य लौढं मधुनाचिरेण

कुम्भाच्चयं पाण्डुगदं निहन्ति ॥

लौहपात्रे शृतं क्षीरं सप्ताहं पथ्यभोजनः ।

पिवेत्याण्डामयीशोषीग्रहणोदोषपोडितः ॥

अञ्जनं कामलार्तस्य द्रोणपुष्पीरसः स्मृतः ।

निशागैरिकधात्रीणां चूर्णम्बा संप्रकल्पयेत् ॥

नस्यं कर्कोटमूलं वा घ्नयेत् वा जालिनीफलम् ।

पाण्डुरोगक्रियां सर्वां योजयेच्च हलीमके ।

कामलायाश्च या दिष्टा सापि कार्या भिषग्वरैः ॥

नवायश्च नौहम् ।

व्रूषणत्रिफलामुस्त विडङ्गचित्तकाः समाः ।

नवायोरजसो भागास्तच्चूर्णं मधुसर्पिषा ॥

भक्षयेत् पाण्डुहृद्रोग कुष्ठार्थः कामलापहम् ।

त्रिकलयाद्यं नौहम् ।

पलं लौहस्य किट्स्य पलं गव्यस्य सर्पिषः

सितायाश्च पलञ्चैकं मधुनश्च पलं तथा ॥

तीक्ष्णैकं कान्तलौहस्य त्रिकलत्रय समन्वितम् ।

ततः पात्रे विधातव्यं लौहे वा मृत्मध्ये तथा ।
 भावितं मधुसर्पिभ्यां रौद्रे शिशिर एव च ।
 भोजनादौ तथा मध्ये चान्ते चैव प्रयोजयेत् ।
 कामलां पाण्डुरोगञ्च हलौमकमथापि च ।
 अन्नपित्तं तथा शूलं शूलञ्च परिणामजम् ।
 क्रासं पञ्चविधञ्चैव ग्रीहस्थासज्जरानपि ।
 अपस्मारं तथोन्मादमुदरं गुल्ममेव च ॥
 अग्निमान्द्यमजीर्णञ्च श्वयथुञ्च सुदारुणम् ।
 निहन्ति नात्र सन्देहो भास्करस्तिमिरं यथा ॥

वज्रवटकमण्डूरम् ।

पञ्चकीलं सुमरिचं देवदारु फलत्रिकम् ।
 विडङ्गमुस्त युक्ताय भागास्त्रिपल सन्मिताः ।
 यावन्त्येतानि चूर्णानि मण्डूरं द्विगुणं ततः ।
 पक्ता चाष्टगुणे मूत्रे घनौभूते तदुद्धरेत् ॥
 ततोऽचमात्रान् वटकान् पिवेत्तन्नेन तक्रभूक् ।
 पाण्डुरोगं जयत्येष मन्दाग्नित्वमरोचकम् ।
 अर्शांसि गृहणीदोषमुखस्तन्म मथापि च ।
 क्रिमिं ग्रीहानमुदरं गलरोगञ्च नाशयेत् ॥
 मण्डूरो वज्रनामायं रोगानीक विनाशनः ।
 निर्वाप्य बहुशो मूत्रे मण्डूरं ग्राह्यमिष्यते ॥
 ग्राह्यन्त्यष्टगुणितं मूत्रं मण्डूरचूर्णतः ।

पुनर्नवादिमण्डूरम् ।

पुनर्नवा त्रिविष्टुण्डी पिप्पली मरिचानि च ।

विडङ्गं देवकाष्ठञ्च चित्रकं पुष्कराक्षयम् ॥
 त्रिफला द्वे हरिद्रे च दस्तौ च चत्रिकी तथा ।
 कूटजस्यफलं तिक्तापिप्पलीमूलमुस्तकम् ॥
 एतानिसमभागानि मण्डूरं द्विगुणं ततः ।
 गोमूत्रे ऽष्टगुणे पक्वा स्थापयेत् सिन्धुभाजने ॥
 पाण्डुशोथोदरानाह शूलार्थः क्रिमिशुक्लानुत् ।

पञ्चान्नतलोहमण्डूरम् ।

लोहं ताम्रं गन्धमभ्रं पारदञ्च समांशिकम् ।
 त्रिकटुत्रिफलां मूस्तं विडङ्गं चित्रकं तथा ॥
 किरातं देवकाष्ठञ्च हरिद्राद्वयं पुष्करम् ।
 यमानौ जीरयुग्मञ्च शटीधान्यकं च व्यकम् ॥
 प्रत्येकं लोहभागञ्च श्लक्ष्णं चूणं नु कारयेत् ।
 सर्वचूर्णस्य चार्द्धांशं सुशुद्धं लोहकिट्टकम् ॥
 गोमूत्रे पाचयेद्द्वयो लोहकिट्टं चतुर्गुणे ।
 पुनर्नवाष्टगुणितं क्वाथं तत्र प्रदापयेत् ।
 सिद्धे ऽवतारिते चूर्णं मधुनः पलमात्रकम् ।
 भक्षयेत्प्रातरुत्थाय कोकिलाक्षानुपानतः ॥
 ग्रहणीं चिरजां हन्ति सशोथां पाण्डुकामलाम्
 अग्निञ्च कुरुते दीप्तं ज्वरं जीर्णं व्यपोहति ॥
 प्लीहानं यकृतं गुल्ममदरञ्च विशेषतः ।
 कासं श्वासं प्रतिश्यायं कान्तिपुष्टिर्विवर्द्धनम् ॥

अत्र सर्वचूर्णसमांशं मण्डूरचूर्णमिति वृद्धाः
 गोमूत्रं पुनर्नवाक्वाथं मण्डूराणां पाकः च र्णानां प्रक्षेपः
 शीते च मधुनः ।

चन्द्रसूर्यात्मकोरसः ।

सूतकं गन्धकं लौहमभ्रकञ्च पलं पलम् ।
 ग्रहटङ्गवराटञ्च प्रत्येकाङ्गं पलं हरेत् ॥
 गोक्षुरबीजचूर्णञ्च पलैकं तत्रदीयते ।
 सर्वमेकीकृते चूर्णं वाघ्रयन्त्रे विभावयेत् ॥
 पंटोलं पर्पटं भागो विदारौ शतपुष्पिका ।
 कुण्डलीदण्डिनौवासाकाकमाचौन्द्रवारुणी ।
 वर्षाभूः केशराजश्च शालिञ्चो द्रोणपुष्पिका ।
 प्रत्येकाङ्गं पलैर्द्रविर्भावयित्वा वटीं कुरु ॥
 चतुर्दश वटीः खादेच्छागीदुग्धानुपानतः ।
 गहनानन्दनाथोक्तचन्द्रसूर्यात्मको रसः ॥
 हलीमकं निहन्त्याशु पाण्डुरोगञ्च कामलाम् ।
 जोर्णज्वरं सविषमं रक्तपित्तमरोचकम् ॥
 शूलं ग्रीहोदरानाहमष्टौलागुहम विद्रधीन् ।
 शोथं मन्दानलं कासं श्वासं हिक्कां वमिं भ्रमिम् ॥
 भगन्दरोपदशौ च दद्रूकण्डूब्रणपचीः ।
 दाहं तृणामुरस्तम्भमामवातं कटीग्रहम् ॥
 युक्त्यामयेन मण्डेन मूत्रयष्टेण वारिणा ।
 गुडूची त्रिफलावासाक्वाथ नीरेण वा क्षचित् ॥

पानवक्त्रभोरसः ।

हिङ्गूलमश्वत्थं सूतं गन्धं काश्मीरसम्भवम् ।
 लोहं ताम्रं वराटीञ्च तुल्यं हिङ्गुफलत्रयम् ॥
 रुहीमूलं यवचारं जैपालं टङ्गनं त्रिवृत् ।

प्रत्येकान्तु समं भागं छागीदुग्धेन भावयेत् ॥
 चतुर्गुञ्जां वटीं खादेद्द्वारिणा मधुना सह ।
 प्राणवक्त्रभनामायं गहनानन्दभाषितः ॥
 श्लेष्मदोषश्च संवीक्ष्य युक्त्या वा त्रुटिवर्धनम् ।
 निहन्ति कामलां पाण्डुमानाहं श्लोपदं तथा ॥
 गलगण्डं गण्डमालां कृच्छ्राणि च हलीमकम् ।
 शीथं शूलमूकस्तम्भं संधिह ग्रहणीं तथा ॥
 हन्ति मूर्च्छां वमिं हिक्कां कासंश्वासं गलग्रहम् ।
 असाध्यं सन्निपातश्च जीर्णज्वरमरोचकम् ॥
 जलदोषभवं शीथं महोग्रश्च जलोदरम् ।
 नातः परतरं श्रेष्ठं कामलात्तिं रुजापहम् ॥

प्रस्थाननवटी ।

शुद्धसूतं समं गन्धं मृतताम्राभ्रगुग्गुलु ।
 जैपालबीजतुल्यश्च घृतेन गुडकीकृतम् ॥
 भक्षयेद्ददराण्डाभं शीथपाण्डुं प्रशान्तये ।
 प्रस्थाननवटी ख्याता पाण्डुरोगकुलान्तिका ॥
 अत्र सर्वसमं जैपालम् । घृतेन प्रहरं संमर्दय स्निग्ध
 भाण्डे संस्थाप्य ददराण्डप्रमाणं भक्षयेत् । द्रोणपुष्पीरव
 मधुपिवेत् ।

पाण्डुहृद्गोरवः ।

रसं गन्धं मृतं ताम्रं जयपालश्च गुग्गुलु ।
 समांशमान्य संयुक्तां गुडिकां कारयेन्निषक् ॥

एकैकां खादयेद्द्वैद्यः पाण्डुं शीथं प्रमुक्तये ।
शीतलक्षं जलक्षान्तं वर्जयेत्पाण्डुसूदने ॥

पाण्डुपञ्चानन रसः ।

खोद्वाभ्रकश्च ताम्रश्च पलिकानि पृथक् पृथक् ।
त्रिकटुं त्रिफला दन्ती च विकं कृष्टजीरकम् ॥
चिचकश्च निशे द्वे च विह्वता माणमूलकम् ।
कुटजस्य फलं तिक्तादेवदारुवचाघनम् ॥
प्रत्येकमेषां कर्षन्तु निचिपेत्पाकविहिषक् ।
सर्वस्य द्विगुणं देयं शुद्धमण्डूरचूर्णकम् ॥
गोमूत्रेऽष्टगुणे पक्त्वा सिद्धशीते प्रदापयेत् ॥
मद्येत्प्रातरुत्थाय उष्णतोयानुपानतः ॥
हलीमक शीथपाण्डुमूररु मद्य नाशयेत् ।
रसायनवरश्चैव बलवर्णाग्निकारकः ॥
यकृतं म्रीहगुल्मश्च सर्वरोगहरः परः ॥

द्व्यषणादि मण्डूरम् ।

द्व्यषणं त्रिफलासुस्तं विह्वं च व्यचित्रकौ ।
दार्वात्त्वङ्माक्षिकोधातुग्रन्थिकं देवदारु च ॥
एषां द्विपालकान् भागान् चूर्णान् कृत्वा पृथक् पृथक् ।
मण्डूरं द्विगुणं चूर्णाच्छुद्धरुक्मनसजिभम् ॥
मूत्रे चाष्टगुणे पक्त्वा तस्मिंस्तु प्रचिपेत् ततः ।
उडुं रु र समान् कृत्वा वटकांस्तान् यथाग्निं तु ।
उपसृज्यैत तन्नेष साक्यं जीर्णं च भोजनम् ॥

मण्डूरवटका ह्येते प्राणदाः पाण्डुरोगिणाम् ॥
 कुष्ठान्यजरकं शोथमूरस्तम्भं कफामयान् ।
 अर्शांसि कामलां मेहान् श्लोष्ठानं शमयन्ति च ॥
 निर्वीर्यं बहुशो मूत्रे मण्डूरं ग्राह्यमिष्यते ।
 ग्राह्यमप्यष्ट गुणितं मूत्रं मण्डूरं चूर्णितः ॥

पुनर्नवातैलम् ।

पुनर्नवा पलगतं जलद्रोणं विपाचयेत् ।
 तंन पादावशेषेण तैलप्रस्थं विपाचयेत् ॥
 त्रिकटु त्रिफला शृङ्गो धन्याक कटुफलं तथा ।
 शटीदारुप्रियङ्गुश्च देवदारुहरेणुभिः ॥
 कुष्ठं पुनर्नवामूलं यमानी कारवी तथा ।
 एलातचं पद्मकञ्च पत्रं नागरकेशरम् ॥
 एषाञ्च कार्ष्णिकैः कल्कैः पेषयित्वा विनिक्षिपेत् ।
 कामलां पाण्डुरोगञ्च हलीमकमद्यापि वा ॥
 रक्तपित्तं प्रमेहांश्च कासं श्वासं भगन्दरम् ।
 श्लोष्ठानमुदरञ्चैव ज्वरं जौणं व्यपोहति ॥
 कुरुते च परां कान्तिं प्रदीप्तरुचिरानलम् ।
 तैलं पौनर्नवं नाममलव्याधीन् नियच्छति ॥

हरिद्राद्यं घृतम् ।

हरिद्रा त्रिफला निम्ब वला मधुक संधितम् ।
 सूक्ष्मीरं माहिषं सर्पिः कामलाहरमुत्तमम् ॥

मूर्खाद्यं घृतम् ।

मूर्वा तिक्ता निशःयास कृष्णाचन्दन पर्पटैः ।

चायन्ती वक्षभूनिम्ब पटोलाख्ये दारुभिः ।
अक्षमात्रे घृतप्रस्थं सिद्धं चौरं चतुर्गुणम् ।
शरण्डुतरज्वरविस्फोट श्वाथार्थोरक्तपित्तनुत् ॥

व्योषाद्यं घृतम् ।

व्योषं विट्त्वं हिरजनी त्रिफलादिपुनर्नवम् ।
मुस्तान्ययोरजः पाठा विडङ्गं देवदारु च ॥
सृष्टिकरलो च भार्गी च सत्तौरैस्तैः शृतं घृतम् ।
अर्वाङ् प्रथमयन्तेतद्विकारान् सृष्टिकाकृतान् ॥

आनन्दोदय रसः ।

पारदं गन्धक लौहमभ्रकं विषमेव च ।
समांशं मरिचं चाष्ट टङ्गनञ्च चतुर्गुणम् ॥
भृङ्गराजरसैः सप्त भावनशृङ्गादाङ्गिमैः
गुञ्जादयं पर्णखण्डे स्वादेत्सायं निहन्ति च ॥
जातश्लेष्मभवान् रोगान्मन्दाग्निं ग्रहणीं ज्वरान् ।
अरुचिं पाण्डुताञ्चैव जयेदचिरसेवनात् ॥
नष्टमग्निं करोत्येष कालभास्करतेजसम् ।
पर्वतोऽपि हि जीर्येत प्राशनादस्य देहिनः ।
गुर्वद्रमस्त्वमप्यस्य भक्षणादेव जीर्यति ॥

इतिभैषज्यरत्नावल्यां पाण्डुरोगाधिकारः समाप्तः ।

शोधाधिकारः ।

लङ्घनं पाचनं गोथे शिरःकायविरेचनम् ॥
वमनञ्च यथासत् यथादोषं प्रकल्पयेत् ॥
स्नेहोऽथ वातिके शोथे वडविट्के निरुहणम् ।
पयोघृतं पित्तिके तु कफजे रुच्यक्रमः ॥

अथामजं लङ्घनपाचनक्रमै-

र्विशोधनैरुत्प्लवणदोषमादितः । .

शिरोगतं शीर्षविरेचनैरधो-

विरेचनैरुद्धरैस्तथोद्धर्गम् ।

उपाचरेत् स्नेहभवं विरुच्यैः

प्रकल्पयेत् स्नेहविधिञ्च रुचिते ॥

दशमूलं सदा शस्तं वातशोथे विशेषतः ।

वातजे तैलमेरण्डं विद्महे पयसा पिवेत् ॥

गोमूत्रस्य प्रयोगो वा शीघ्रं श्लेष्मशुनाशनः ।

यवागूर्माणकन्दस्य प्रायशश्चाति शोथजित् ॥

सिंहास्यादिः ।

सिंहास्यामृतभण्डाको क्वाथं कृत्वा समाधिकम् ।

पीत्वा शोथं जयेज्जतुः श्वासंश्वासं स्वरं वमिम् ॥

पुनर्नवाष्टकः ।

पुनर्नवानिम्ब पटोल शुण्ठी

तिक्तामृतादार्बभया कषायः ।

सर्वाङ्गशोथोदर पार्श्वशूल

श्वासान्वितं पाण्डुभदं निहन्ति ॥

निम्बपत्ररसं पातुं शोषणं श्लेष्मघ्नं त्रिजे ।

त्रिट्सङ्गे चैव दुर्गन्धिं त्रिदध्यात् कामलासु च ॥

मूनिम्ब दारुचूर्णं जम्भा पेयः पुनर्नवाकाथः ।

अपहरति नियतमाशु शोथं सार्वाङ्गिकं नृणाम् ॥

शोथनुत्कोकिलाक्षय्य भस्ममूत्रेण वाग्भसा ।

स्थलपद्ममयं कल्कं पयसालोच्य पाययेत् ।

श्रीहामयहरश्चैव सर्वाङ्गैकाङ्ग शोथजित् ॥

माण्डमण्डः ।

पुराणं मानकं पिष्ट्वा द्विगुणीकृततण्डुलम् ।

साधितं क्षीरतोयाभ्या मन्त्रयेत् पायसन्तु तत् ॥

हन्ति वातोदरं शोथं ग्रहणीं पाण्डूनामपि ।

सिद्धो भिषग्भिराख्यातः प्रयोगोऽयं निरत्ययः ॥

पुनर्नवा निम्बपत्रं निष्पाव पारिभद्रके ।

एतैश्च पुटसं स्वेदःशोथं हन्ति सुदारुणम् ॥

अपामार्गः कोकिलाक्षो निर्गुण्डो विजया तथा ।

एतैरपि पुटस्वेदं शोथं हन्ति सुदारुणम् ॥

पुनर्नवादिचूर्णम् ।

पुनर्नवादार्बभया पाठावित्थं श्वदंष्ट्रिका ।

वृद्धत्वी हे रजन्यौ हे पिप्पल्यौ चित्रकं वृषः ॥
 क्षमभागानि सञ्चूर्णं गवां मूत्रेणवापिवेत् ।
 बहुप्रकारं श्लययुं सर्वगात्रविसारिणम् ।
 हन्ति शोथोदराण्यष्टौ व्रणांश्चैवोद्धतानपि ।
 विल्वस्य मूलम् ।

शोथारिचूर्णम् ।

शुष्कमूलमपामार्गस्तिकटु स्निफला तथा ।
 दन्ती च त्रिमदश्चैव प्रत्येकञ्च समं समम् ॥
 भक्षयेत्प्रातरुत्थाय बिल्वपत्ररसेन च ।
 पाण्डुरोगं निहत्याशु शोथश्चैव सुदारुणम् ।

शोथोदरे पुनर्नवादि गुग्गुलुः ।

पुनर्नवा दार्वभया गुड्भी
 पिवेत्क्षमूत्रां महिषाक्षयक्ताम् ।
 त्वग्दोषशोथोदरपाण्डुरोग
 स्थूलप्रसेकीर्णं कफामयेषु ॥

सर्वचूर्णं समं गुग्गुलुः एरण्डतैलेन पिष्टयित्वा
 एकौल्यत्वाप्यम् । अनुरूपं गोमूत्रेण पेयम् ।

पुनर्नवादि लेहः ।

पुनर्नवावृतादाह दध्ममूल रसाढके ।
 भार्द्रकखरसप्रस्थे गुडस्य च तुलां पचेत् ॥
 तस्मिन् व्योषपत्रैश्चा त्वक्चव्यैः कार्ष्णिकैः पृथक् ।

चूर्णीकृतैः क्षिपेत् शीते मधुनः कुडवं लिहेत् ॥
लेहः बौनर्नवानाम शोथशूल निच्छदनः ।
कासश्वासाश्चिह्नरो वलवर्णाग्निवह्नयः ॥

शोथारिमण्डूरम् ।

गोमूत्र शुद्धमण्डूरं निर्गुण्डी रसभावितम् ।
माणकाद्रं ककूदानां रसेष्वपि च भावयेत् ।
त्रिफला व्योषचयानां चूर्णं कर्षद्वयं पृथक् ।
चूर्णाद्विगुण मण्डूरं गोमूत्रे ऽष्टगुणे पचेत् ।
सिद्धे चूर्णं क्षिपेत् शीते मधुनश्च पलद्वयम् ॥
निहन्ति सर्वजं शोथं सर्वाङ्गोत्थं न संशयः ॥

अग्निमुखमण्डूरम् ।

पलद्वादश मण्डूरं गोमूत्रे ऽष्टगुणे पचेत् ।
पञ्चकोलं देवदारुमुस्तं व्योषं फलत्रयम् ॥
विडङ्गं पलमात्रन्तु पाकान्ते चूर्णितं क्षिपेत् ।
पाययेदक्षमात्रन्तु तन्नेण सह वृद्धिमान् ॥
असाध्यं श्वयत्रं हन्ति पाण्डुरोगं चिरोद्भवम्
स्त्रयमग्निमुखं नाम सर्पिःक्षौद्रेण मर्दयेत् ॥

रसाभ्रमण्डूरम् ।

गन्धकाखरसूतानां प्रत्येकं शुक्तिसन्धितम् ।
संशोध्य चूर्णितं कृत्वा मण्डूरं मुष्टिकद्वयम् ॥
प्रसृतञ्च हरोतक्याः पाषाणजतुनः पिचूम् ।
तोलकाकान्तनाद्वयं सर्पि रोद्रे विभावयेत् ॥

धृङ्गराजरसप्रस्थे केशराजरसे तथा ।

निर्गुण्डोमाणकन्दानां मार्द्रिकस्य रसेष्वपि ॥

त्रिकटु त्रिफला चय्य मुस्तकानां पृथक् पृथक् ।

कर्षं कर्षं क्षिपेच्चूर्णं मर्दयेन्मधुसर्पिषा ॥

भक्षयेत्प्रातरुत्थाय मात्रया युक्तितः पुमान् ।

निहन्ति सर्वजं शोथं सर्वाङ्गेकाङ्गं संश्रयम् ॥

कासखासं तृषा दाहं मोहं च्छर्दि युतं तथा ।

अन्तपित्तं निहत्येव शूलमष्टविधं जयेत् ॥

अग्निवृद्धिकरं वृष्यं हृद्यं वातानुलोमनम् ।

कामलां पाण्डुरोगञ्च श्लेष्मकुष्ठारुचिज्वरम् ॥

शोहगुल्मोदरं हन्ति ग्रहणीं सप्रवाहिकाम् ।

निर्गुण्डादीनां रसैः प्रत्येकं मर्द्दीकरणक्षमैर्भावयित्वा किञ्चिद्राद्रतायां त्रिकट्वादीनां चूर्णं प्रतिक १ दत्त्वा पुनः पिष्ट्वा कालप्रमाणा वटिकाः कृत्वा एकैकां घृतमधुगन्धं मर्दयित्वा भक्षयेत् पुनर्नवा क्वाथं प्रक्षिप्य यवचारमनुपिवेत् ।

शुष्कमूलाद्यं तैलम् ।

शुष्कमूलकवर्षाभूदाकराक्षामहोषधैः ।

पक्वमभ्यक्षनात्तैलसमूलं श्लयधुं जयेत् ॥

वहत् शुष्कमूलाद्यं तैलम् ।

मूलकं दशमूलञ्च कणामूलं पुनर्नवा ।

प्रत्येकं प्रस्थमाहृत्य वारिण्यष्टगुणे पचेत् ॥

तेन पादावशेषेण तैलस्यार्धाङ्कं पचेत् ।
 दापयेत्तैल तुल्यञ्च गोमूत्रं कुशलो भिषक् ॥
 मूलकं चामृता शुण्ठी पटोलं चपलावला ।
 पाठा पुनर्नवामूलं वालीशीरश्च शिग्रजम् ॥
 निर्गुण्डीन्द्राशनं श्यामा करञ्जं वासकं तथा ।
 क्रणा हरीतकी चैव वचा पुष्करमूलकम् ॥
 रास्ना विडङ्गं चयश्च हरे हरिद्रे च धान्यकम् ।
 द्विघारं सैन्धवञ्चैव देवदारु सपञ्चकम् ॥
 शटी करिकणा विल्वं मञ्जिष्ठा च ततः क्रमात् ।
 प्रत्येकार्द्धपलश्चैषां पेषयित्वा विनिक्षिपेत् ॥
 अभ्यङ्गेनास्य तैलस्य ये गुणास्तांस्ततः शृणु ।
 नानाशीथः विनश्यन्ति वातपित्तकफाद्भवाः ॥
 मलोद्भवाश्च ये केचिद्विशेषेण जलाश्रयाः ।
 अवश्यं निर्जरा देहा भविष्यन्ति न संशयः ॥

सृष्टत् शुष्कमूलाद्यं तैलम् ।

शुष्कमूलरसप्रस्थं शिग्रुधुस्तूरयोस्तथा ।
 सिन्धुवाररसप्रस्थं दशमृत्तरसं तथा ॥
 पारिभद्ररसप्रस्थं वर्षाभू प्रस्थं मेव च ।
 करञ्जस्य रस प्रस्थं प्रस्थं वरुणकस्य च ॥
 तैलप्रस्थं समादाय भिषग्यज्ञाद्विपाचयेत् ।
 कल्केर्द्धपलैरेतैः शुण्ठोमरिचसैन्धवैः ॥
 पुनर्नवाकाकमाक्षी शैलत्वक् पिप्पली युगैः ।
 कट्फलं पोष्करं शृङ्गी रास्ना यासञ्च कारवी ।

हरिद्राहय पृतीक इयानन्तायुगैः पृथक् ।
 तंत्साधुसिद्ध विज्ञाय शुभे भाण्डे निधापयेत् ॥
 वातश्लेष्मकृतं दोषं सन्निपातभवं तथा ।
 निहन्ति सर्वजं सोथमुदरश्वासनाशनम् ॥
 विरुद्धभेषजभव शोथमाशु व्यपोहति ।
 ब्रणशोथान्निशूलघ्नं कामलापाण्डुनाशनम् ॥
 ये चान्ये व्याधयः सन्ति श्लेष्मजाः सन्निपातजाः ।
 तान् सर्वान्नागयत्याशु सूर्यस्तम इवादितः ॥

शोथशार्दूलतैलम् ।

धुस्तूरी दशमूलञ्च सिन्धुवारं जयन्तिका ।
 पुनर्नवाकरञ्जश्च षट्पलानि प्रगृह्य च ॥
 जलद्रोणे विपक्तञ्च ग्राह्यं पादावशेषितम् ।
 प्रस्थञ्च कटुतैलस्य कल्कान्येतानि दापयेत् ॥
 रास्त्रापुनर्नवाशरूमूलकं नागरं कणा ।
 सिद्धं तैलवरं ह्येतन्नाशयत्यस्य सेवनात् ॥
 शोथं सुदारुणं घोरं वातपित्तकफोद्भवम् ।
 असाध्यं सर्वदेहस्थं सन्निपातसमुद्भवम् ॥
 श्लोपदञ्च ज्वरं पाण्डुं क्रिमिदोषं विनाशयेत् ।
 क्लिबव्रणं प्रशमनं नाड्योदुष्टव्रणपहम् ॥
 शोथशार्दूलकतैलं बलवर्णप्रसादनम् ॥

पुनर्नवादितैलम् ।

पुनर्नवा पलशतं जलद्रोणे विपाचयेत् ।

तेन पादावशेषेण तैलप्रस्थं पचेद्भिषक् ।
 त्रिकटुं त्रिफलां शृङ्गीं धान्यकं कटुफलं तथा ।
 शटीं दार्वीं पियङ्गुश्च पद्मकाष्ठं हरिणुकम् ॥
 कुष्ठं पुनर्नवा चैव यमानी कारवी तथा ।
 एलात्वचं सलोध्रञ्च पत्रकं भागकेशरम् ॥
 वज्रायन्यिकमूलञ्च चयं चित्रकमूलकम् ।
 शतपुष्पांश्च, मञ्जिष्ठां राक्षायामस्तथैव च ॥
 एतेषां कार्पिकैर्भागैः पेषयित्वा विनिक्षिपेत् ।
 कामलां पाण्डुरोगञ्च हलीमकमथारुचिम् ॥
 रक्तपित्तं महावीरं कासंश्वासं भगन्दरम् ।
 ग्रीहानमुदरञ्चैव जीर्णज्वरमपोहति ॥
 कुरुते परमां कान्तिं प्रदीप्तं जठरानलम् ।
 तैलं पुनर्नवाख्यातं सर्वान् व्याधौन् व्यपोहति ॥

पुनर्नवाद्य घृतम् ।

पुनर्नवा तूलां गृह्य जलद्वारेण विपाचयेत् ।
 चतुर्भागावशेषेण घृतप्रस्थं विपाचयेत् ।
 भूनिम्बं विजयां शृण्ठो शीथप्लवमरदारुभिः ।
 कासंश्वासंज्वरं हन्ति शीथञ्चापि सुदारुणम् ॥

माणघृतम् ।

माणककाथकल्काभ्यां घृतप्रस्थं विपाचयेत् ।
 एकजं द्वन्द्वजं शीथं त्रिद्विधजमपोहति ॥

त्रिनेत्राख्योरमः :

टङ्कनं शोधितं गन्धं कृतशुल्कायसं रसम् ।

दिनैकमाद्रकद्रावैमह्यं लघुपुटे पचेत् ॥
 त्रिनेत्राख्यो रसो नाम चासाध्यं श्वयथुं जयेत् ।
 बल्ललात्रं पिवेच्चानु एरण्डशिखरीरसम् ॥

त्रिकट्टादि लोहम् ।

त्रिकटु त्रिफला दन्तो विडङ्गं कटुका तथा ।
 चित्रको देवकाष्ठश्च त्रिहृद्धारणपिप्पली ॥
 चूर्णान्येतानि तुर्कानि द्विगुणं स्यादयोरजः ।
 क्षौरेण पिष्टं शीतं वै परं श्वयथुनाशनम् ॥

शोथारि लोहम् ।

अयोरजस्तुषण यावशूकं
 चूर्णं च पीतं त्रिफला रसेन : ॥
 शोथं निहन्त्यात् सहसा नरस्य
 यथाशानिर्ह्यसुदयवेगः ॥

सर्वं समं लोहम् ।

शोथभञ्ज लो

त्रिकटु त्रिफला द्राक्षा पोष्करं सजलं शटी ।
 लोहं वचा लवङ्गश्च शृङ्गीत्वक् शतपुष्पिका ॥
 विभीतकं विडङ्गश्च धातकीपुष्पमेव च ।
 एतानि समभागानि श्लक्ष्ण चूर्णानि कारयेत् ॥
 सर्वद्रव्य समञ्चात्र सुशुषं लोहकिट्टकम् ।
 कुटजस्य रसेनापि क्लृप्तयेत्परियत्नतः ॥

वेष्टितं जम्बुपत्रेण पद्मेन परिलेपयेत् ।
 ततो गजपुटे पक्त्वा स्वाङ्गशोतं समुद्धरेत् ॥
 प्रातःकाले शुचिर्भूत्वा भक्षयेत् शुक्तिमानतः ।
 निहन्ति सर्वजं शोथं ग्रहणीञ्च विशेषतः ॥
 उदरेषु च सर्वेषु शोथेषु च विधानतः ।
 विविधा व्याधयश्चान्ये सेवनाद्यान्ति साध्यताम् ॥

शोथकालीनरसः ।

चित्तं कूटजवोजश्च श्रेयसी सैन्धवं तथा ।
 पिप्पली देवपुष्पञ्च सजातीफलटङ्गनम् ॥
 लौहमभ्रं तथा गन्धं पारदेनैव मिश्रितम् ।
 एतेषां कर्षमात्रेण वटीं गुञ्जामितां शुभाम् ॥
 भक्षयेत्प्रातस्तथाय कोकिलाचरसेन तु ।
 ज्वरमष्टविधं हन्ति साध्यासाध्यमथापि वा ।
 कासं श्वासं तथा शोथं श्लीहानं हन्ति दुस्तरम् ।
 मेहं मन्दानलं शूलं संग्रहग्रहणीं तथा ॥
 अवश्यं नाशयेच्छोथं कर्दमं भास्करो यथा ।
 शोथकालानलो नाम रोगानोकविनाशनः ॥

शोथाङ्गशोरसः ।

रसेन्द्रगन्धं मृतलौहताम्बं
 नागं तथाभ्रं समसंख्यकञ्च ।
 निर्गुण्डिकास्फोटकपित्तचिञ्चा
 पुनर्गवा श्रीफलकेशराजम् ॥

एषां रसैर्भावितमेकशस्य
 कोलप्रमाणा वटिका विधेया ।
 शोथ ज्वरारोचकपाण्डुरोगं
 सर्वाङ्गशोथं विनिवारयेच्च ॥
 पित्तान्वितान्वातभवान् कफोत्थान् ।
 शोथाङ्गुशी नाम निहन्ति रोगान् ॥

पञ्चामृतद्रसः ।

शुद्धसूतं समादाय गन्धकं भागतः समम् ।
 त्रिभागं टङ्कनं देयं विषभागत्रयं तथा ॥
 भागत्रयं तथा देयं मरिचस्य प्रयत्नतः ।
 चूर्णकृतं जलेनापि पिष्ट्वा रक्तिमितां वटीम् ॥
 शृङ्गवेररसेनैव भक्षयेद्वटिकामिमाम् ।
 जलदीर्घोद्भवे शोथे घोरिऽत्यग्रे जलोदरे ॥
 सन्निपातेषु घोरिषु विंशतिश्चैषिके गदे ।
 ज्वरान्तिसारसंयुक्ते शोथे चैव गलग्रहे ॥
 शिरःशूलगदे घोरि नासारोगे सघीनसे ।
 पञ्चामृतरसो ह्येष सर्वरोगोपशान्तिकृत् ॥

दुग्धवटी ।

अमृतं सूर्यगुच्छं स्यादहिष्केनं तथैव चः ।
 पञ्चरक्तिकलौहञ्च षष्टिरक्तिकमभ्रकम् ॥
 दुग्धैर्गुञ्जाद्वयमिता वटीकार्या भिषग्विदा ।
 दुग्धानुपानं दुग्धैश्च भोजनं सर्वथा हितम् ॥
 ज्ञेयं नानाविधं हन्ति ग्रहणीं विषमज्वरम् ।

मन्दाग्निं पाण्डुरोगञ्च नाम्ना दुग्धवटी परा ॥
वर्जयेत्तवणं वारि व्याधिनिःशेषतावधि ॥

दुग्धवटी ।

अमृतं धूर्त्तवीजञ्च हिङ्गुलञ्च समं समम् ।
धूर्त्तपत्ररसेनैव मर्हयेद्याममात्रकम् ॥
मुह्योपमां वटीं कृत्वा दुग्धेन सह पाययेत् ।
दुग्धेन भोजयेद्द्वं वर्जयेत्तवणं जलम् ॥
शोथं नानाविधं हन्ति पाण्डुरोगं सकामलम् ।
सेयं दुग्धवटी नाम्ना गोपनीया प्रयत्नतः ॥

अहणीयुक्तशोथे ।

कल्पलतावटी ।

अमृतं हिङ्गुलं धूर्त्तवीजं द्वादशरक्तिकम् ।
प्रत्येकमहिफेनञ्च षट्त्रिंशद्रक्तिकं नयेत् ॥
पिष्ट्वा दुग्धेन गुञ्जै कां वटीं दुग्धेन पाययेत् ।
दुग्धं पाने भोजने च देयं न लवणं जलम् ॥
अहणीं चिरकालीनां हन्ति शोथं सुदुर्जयम् ।
चिरज्वरं पाण्डुरोगं नाम्ना कल्पलता वटी ॥

श्वेत्तपालरसः ।

हिङ्गुलञ्च विषं ताम्रं लौहं तालकटङ्गनम् ।
जीरमाङ्गरफेनञ्च समभागं विमर्दयेत् ॥
ववार्वा वटिका कार्या पथ्यं दुग्धोदनं हितम् ।

अलवणं वारिहीनं दातव्यं भिषजां वरैः ॥
 गुरुशोथमग्निमान्द्यं ग्रहणीमतिदुस्तराम् ।
 ज्वरश्च विषमं जीर्णं नाशयेन्नात्र संशयः ॥

वैद्यनाथवटी ।

(दधिवटी ।)

पक्वेष्टका हरिद्राभ्यामगारधूमकेन च ।
 शोधितं सूतकं ग्राह्यं तोलकं तुलया दृतम् ॥
 भृङ्गराजरसेः शुद्धं गन्धकं सूततुल्यकम् ।
 हरितालं विषं तुल्यमेलवालुकताम्रकम् ॥
 खर्परं माचिकं कान्तं सर्वमेकत्र कारयेत् ।
 सर्वाङ्गी कज्जली ग्राह्या भावयेच्च पुनः पुनः ॥
 सिन्धुवाररसे चैव ज्योतिष्मत्या रसे तथा ।
 रसेऽपराजितायाश्च जयन्त्याः स्वरसे तथा ॥
 रक्तचित्रकमूलोत्थे रसे च परिभावयेत् ।
 वटिकां सर्षपाकारां योजयेत्कुशलो भिषक् ॥
 ततः सप्तवटीर्दद्यादुष्णेण वारिणा सह ।
 अनुपानञ्च कर्त्तव्यं कज्जल्याः कणया सह ॥
 सन्निपातज्वरे चैव सशोथे ग्रहणीगदे ॥
 पाण्डुरोगेऽग्निमान्द्ये च विविधे विषमज्वरे ॥
 शुक्रमज्जगते दद्यान्नतु कासे कदाचन ।
 नित्यं दध्ना च भोक्तव्यं सिता नित्यं तथैव च ॥
 स्नातव्यं ह्यभयान्नित्यं वयोदोषानुसारतः ।
 अलवणं वारिहीनं दधिपथ्यं सदा भवेत् ॥

वैद्यनाथवटीनाम्ना वैद्यनाथेन निर्मिता ॥

इयं ग्रहण्यां शोथे च प्रयुज्यते ।

सुधानिधिः ।

धन्यकं बालकं मुस्तं विश्वं सिन्धुं समांशकम्
 सण्डूरं द्विगुणं दत्त्वा भावयेत्तु चतुर्दश ॥
 गोमूत्रे केशराजस्य शोथघ्नीभृङ्गराजकः ।
 निर्गुण्डो मेकपर्णी च रसेरेषां विभाव्य च ॥
 निष्कं चूर्णं प्रयुज्जीत तन्नेन सह बुद्धिमान् ।
 केशराजरसेर्वापि भोजनं लवणं विना ॥
 तन्नेन भोजयेदन्नं पाने तक्रञ्च दापयेत् ।
 कामलाज्वरशोथघ्ना यक्षिसन्दिपनः परः ॥
 ग्रहणीपाण्डुरोगघ्नः सर्वव्याधिविनाशनः ॥

पाण्डुशोथे तक्रमण्डुरम् ।

सप्तधा गोमूत्रं शङ्खलणमण्डूरं चूर्णं पल ४ भावनार्थं
 गंसूत्रं पल ८ विश्वपत्ररसं गणिकारीपत्ररसं पुनर्नवा
 रसं कोकिलाक्षरसं केशराजं रसं भृङ्गराजं रसं एभिः
 प्रत्येकं वारत्रयं भावयेत् । अस्य दशरत्निकं तन्नेन पिवेत् ।
 तन्नेन भोजनं तक्रपानं लवणजलं वर्जयेत् ।

तक्रवटी ।

रसस्य माषकं ग्राह्यं गन्धकस्य च माषकम् ।

द्विमाषकं विषस्यापि ताम्रं माषचतुष्टयम् ।

तोलकं पिप्पलीचूर्णं मण्डुरस्य च तोलकम् ।
 काथेन क्षणजीरस्य भावयेत्सप्तवारम् ॥
 वल्लप्रमाणां वटिकां तक्रेण सह पाययेत् ।
 तक्रेण भोजनं पानं लवणाम्भो विवर्जितम् ॥
 निहन्ति शोथं ग्रहणीं मन्दाग्निपाण्डुतामपि ॥

कटुकाद्यं लौहम् ।

कटुकं त्र्यम्बकं दन्तिविडङ्गं त्रिफला तथा ।
 चित्रको देवदारुश्च त्रिवृद्धारणपिप्पली ॥
 चूर्णान्येतानि तुल्यानि द्विगुणं स्यादयो रजः ।
 चीरेण तुल्यमेतच्च श्रेष्ठं श्वयथुनाशनम् ॥
 सर्वचूर्णाद्विगुणं लौहम् ।

कंसहरोतकी ।

द्विपञ्चमूलस्य पचेत् कषाये
 कंसेऽभयानाञ्च शतं गुडाञ्च ।
 लेहे सुशीते च विनीयचूर्णं
 व्योषं त्रिसौगन्ध्यमुपास्थिते च ॥
 किञ्चित् च चूर्णादपि यावशूकात्
 प्रस्थाहमानं मधुनश्च दद्यात् ।
 एकाभयां प्राश्य ततश्च लेहात्
 शुक्तिं निहन्ति श्वयथुं प्रवृद्धम् ॥
 श्वासस्वरारोचकमेहगुल्म-
 श्लेहत्रिदोषोदरपाण्डुरोगान् ॥

काश्यामवातः वल्लभकपित्तं

वैवर्णमूत्रानिलशुक्रदीपान् ॥

कांसे चाठके ।

क्षीरवटिका ।

गृहीत्वा दरदात् कर्षं तदर्धं देवपुष्पकम् ।

फणिफेनं विषं जातीफलं धुस्त्रवीजकम् ॥

संमर्द्दय विजयाद्रावैर्मुद्गमात्रां वटीञ्चरेत् ।

अनुपानं प्रदातव्यं शोथे क्षीरं भिषग्वरैः ॥

ग्रहण्यां विजया काथः पथ्यं दुग्धान्नमेव हि ।

जलञ्च लवणञ्चापि वर्जनीयं विशेषतः ।

प्रबलायामुदन्यायां सलिलं नारिकेलजम् ।

पातव्यं वटिका चैषा शोथं हन्ति न संशयः ॥

ग्रहणीमतिसारञ्च ज्वरं जीर्णं निहन्ति च ॥

इति भैषज्यरत्नावल्यां शोथाधिकारः समाप्तः ।

उदराधिकारः ।

सर्वभेषोदरं प्रायो ह्येष सङ्घातजं यतः ।

अतो वातादिभ्रमनीक्रिया सर्वत्र भ्रस्यते ॥

उदरे दोषसम्पूर्णं कुक्षौ मन्दो यतोऽनलः ।
 तस्माद्दोष्यानि योज्यानि दीपनापि लघूनि च ॥
 रक्तशालीन् यवाश्मूत्रान् जाङ्गलान् मृगपक्षिणः ।
 पयोमूत्रासवारिष्ट मधु सौधु च शीलयेत् ॥
 दोषाति मात्रोपचयात् स्त्रोतोमार्गं निरोधनात्
 संभवत्युदरं तस्मान्नित्यमेनं विरेचयेत् ॥
 पाययेत्तैलमेरण्डं समूत्रं मपयोऽपि वा ॥
 वातोदरं बलवतः स्त्रे हस्त्रे दैरुपाचरेत् ।
 क्षिग्धाय स्त्रेदिताङ्गाय दद्यात् सिग्धं विरेचनम् ॥
 हृतं दोषे परिश्लानं वेष्टयेद्वाससोदरम् ।
 यथास्थानवकाशत्वाद्वायुर्नाश्नापयेत् पुनः ॥
 परिश्लानं विरेचनेन नस्त्रीकृतम् ।

पिरिक्ते च यथा दोषहरैः पेया शृता हृिता ॥
 वातादरी पिवेत्तक्रं पिप्पली लवणान्वितम् ।
 शर्करा मरिचोपेतं स्वादु पित्तोदरी पिवेत्
 यमानी सैन्धवाजाजो व्योपयुक्तं कफोदरी ।
 त्र्यम्बकचारलवणैर्युक्तं त्रै दोषिकोदरी ।
 गौरवारोचकात्तानाममृतत्वाय कल्पते ॥
 वातादरे पयांऽभ्यासो निरुद्धो दशमूलिकः ।

सामुद्रायं चूर्णम् ।

सामुद्रसौवर्चस सैन्धवानि
 चारं यमानीमजमोदकञ्च ।
 यमानी

सपिप्पली चित्रक मृङ्गवेरं .
 हिङ्गुं विडुचेति समानि कुर्यात् ॥
 एतानि चूर्णानि घृतम्न तानि
 भूञ्जीतपूर्वं कवलं प्रशस्तम् ।
 वातोदरं गुल्ममजीर्णभक्तं
 वातास्रकोपं ग्रहणीं प्रदुष्टाम् ॥
 अर्शांसि दुष्टानि च पाण्डुरोगं
 भगन्दरं चापि निहन्ति सद्यः ॥

स्रुक् पयसा सुभाविततण्डुलचूर्णै विनिम्बितः पूपः ।
 उदर सुदारं हिंस्याद्योगोऽयं सप्तरात्रेण ॥
 सक्षीरं माहिषं मूत्रं निराहारः पिवेन्नरः ।
 शाम्यत्यनेन जठरं सप्ताहादिति निश्चयः ॥

विन्दुघृतम् ।

अर्कक्षीरपले द्वे च स्रुक्षीक्षीरपलानि षट् ।
 पथ्या कम्पिल्लकं श्यामा शम्पाकं गिरिकर्णिका ॥
 नीलिनी त्रिहता दन्ती शङ्खिनी चित्रकं तथा ।
 एतेषां पलिकैर्भागैर्घृतप्रस्थं विपाचयेत् ॥
 अथास्य मलिने कोष्ठे विन्दुमात्रं प्रदापयेत् ।
 वावतोऽस्य पिवेद्विन्दुस्तावहारान् विरिच्यते ॥
 कुष्ठगुल्ममुदावर्त्तं श्लयथू सभगन्दरम् ।
 शमयत्युदराण्यष्टौ वृक्षमिन्द्राशनि र्यथा ॥
 एतद्विन्दुघृतं नाम येनाभ्यक्तो विरिच्यते ॥
 जलं चतुर्गुणं देयं पाकार्थं विन्दुसर्पिषः ।

महाविन्दु घृतम् ।

सुहीचीरपले कल्के प्रस्थाद्वैव सर्पिषः ।
 कम्पित्तकं पलञ्चैकं पलाहं सैन्धवस्य च ॥
 त्रिवृतायाः पलञ्चैकं कुडवं धात्रिकारसात् ।
 तीयप्रस्थेन विपचेच्छनैर्मृद्वग्निना भिषक् ॥
 कर्षप्रमाणं दातव्यं जठरे ग्रीहगुल्मयोः ।
 तथा कच्छपरोगेषु युञ्जीत मतिमान् भिषक् ॥
 एतद्गुल्मान् सनिचयान् सशूलान् सपरिग्रहान् ।
 निहन्त्येष प्रयोगो हि वायुर्जलधरानिव ॥
 पञ्चगुल्मवधार्थाय वज्रो मुक्तः स्वयम्भुवा ।
 महाविन्दुघृतं नाम सिद्धं सिद्धैश्च पूजितम् ॥

नाराचघृतम् ।

सूक्चीरदन्तीतिफलाविडङ्ग
 सिंही त्रिवृच्चित्रककल्कयुक्तम् ।
 घृतं विपक्तं कुडवप्रमाणं
 तोयेन तस्याक्षमथार्द्धमक्षम् ॥
 पोत्वोष्णमन्त्रोऽनपिवेत् विरिक्तः
 पेयां सुखोष्णां प्रपिवेद्विधिज्ञः :
 नाराचमेतज्जठरामयानां
 युक्तोपयुक्तं शमनं प्रदिष्टम् ।

वृहन्नाराचघृतम् ।

लोध्रचित्रक चव्यानि विडङ्गं त्रिफला त्रिवृत् ।

शङ्खिन्यतिविषाख्योष मज्जमोदा निशादयम् ।
 दन्तो च कार्ष्णिकं सर्वं गोमुत्रस्य पलायकम् ।
 चतुःपलं क्षुहीचोरं राजवृक्षफलं तथा ।
 एतैश्चतुर्गुणैतोये घृतप्रस्थं विषाचयेत् ।
 उदरक्षामवातश्च गुल्मप्लीह भगन्दरान् ।
 निहन्त्याचिरयोगेन गृध्रसीं स्तम्भमूरुजम् ।
 हहन्नाराचकं नाम घृतमेतद्विषासृतम् ।

श्रीवैद्यनाथादेशवटिका ।

त्रिकटुक पारदपथ्या समभागं कानकफलं द्विगुणम् ।
 माषप्रमाणावटिका कार्ष्णिकं स्वरसेनामूललोणिकायाः ॥
 प्रवलजलोदरगुल्मज्वरपाण्डुमयनाशिनी प्रोक्ता ।
 तिमिराणि पटल विद्रधि प्रवलोदावर्त्तशूलहरी ।
 क्रिमिकोष्ठ कुष्ठ कण्डू पिङ्गकाश्च निहन्ति रोगचयम् ।
 सिद्धगुड़ी प्रथिता भुवने श्रीवैद्यनाथपादाब्जा ॥
 अतिसरणे सति हस्तपादप्रक्षालन पूर्वकं दधि भक्तेन
 भोजयेत् । पथ्यं स्त्रुत्यं देयम् ।

इच्छामेदीरसः ।

शुण्ठीमरिचसंयुक्तं रसगन्धकटङ्गनम् ।
 जैपालास्त्रिगुणाः प्रोक्ताः सर्वमेकत्र पेषयेत् ॥
 इच्छामेदी विगुञ्जः स्यात् सितया सह पाययेत् ।
 यावच्च चुल्लकं पीत्वा तावद्देगाद्विरेचयेत् ॥
 तत्क्रौदनञ्च दातव्यमिच्छामेदी यथेच्छया ।
 चुल्लकं सितोदकगण्डूषम् ।

इच्छामिदी रसः ।

शुद्धसूतस्य माषैकं गन्धकान्माषकत्रयम् ।
 विभीतकस्य माषैकं धात्रगाश्चैवतु माषकम् ॥
 माषद्वयञ्च पिप्पल्याः शुण्ठीनां माषकत्रयम् ।
 जैपालवोजमज्जाया गुडकं विंशतिं तथा ॥
 अम्ललोणीरसैः पिष्ट्वा वटिकां कारयेद्बुधः ।
 कलाय परिमाणान्तु भक्षयेद्दे चनार्थकम् ॥
 अम्ललोणीरसैः सार्द्धं तोयमुष्णं पिवेद्धनु ।
 तावद्विरिच्यते वेगाद्यावत् शीतं न सेवते ॥

अभयावटी ।

अभया मरिचं कृष्णा टङ्गनञ्च समांशिकम् ।
 सर्वचूर्णसमं भागं दद्यात् कानकजं फलम् ॥
 स्नुहीचीरेण संकुर्व्याद्वटीं स्निग्धकलायवत् ।
 वटीद्वयं शिवामिकां पिष्ट्वा तण्डुलवारिणा ॥
 उष्णाहिरेचयेदेषा शीते स्वास्थ्यमुपैति च ॥
 जीर्णज्वरं प्लीहरोगं हन्त्यष्टावदराणि च ॥
 वातोदरे प्रशस्तोऽयं सर्वाजीर्णं व्यपोहति ।
 कामलां पाण्डुरोगञ्च तथैव कुम्भकामलाम् ॥

नाराचरसः ।

सूतं टङ्गनतुल्यांशं मरिचं सूततुल्यकम् ।
 गन्धकं पिप्पली शुण्ठी द्वौ द्वौ भागौ विभुषयेत्
 सर्वतुल्यं क्षिपेद्दन्तौवीजं निसृपमेव च ।

द्विगुणो रेषने सिद्धो नाराचोऽयं महारसः ॥
गुल्मभीहोदरं हन्ति पिबेत्तण्डुलवारिणा ।

इच्छाभेदीरसः ।

सूतं गन्धं मरिचं टङ्गनं नागराभया ।
जैपालवौजसंगुक्तं क्रमोत्तरगुणं भवेत् ॥
सर्वतुल्यो गुडो देय इच्छाभेदौ त्वयं रसः ।
द्वित्रिगुणा परिमिता वटीकार्य्याविचक्षणैः ॥

चूलिकावटी ।

रसो गन्धो विषं तालं त्रिकटु, त्रिफला तथा ।
टङ्गनं समभागञ्च जयपालञ्चतुर्गुणम् ।
मृद्वराजरसेनाथ केशराजरसेन वा ।
मधुना वटिका कार्य्या गुञ्जाद्वयमिता शुभा ॥
चूलिकाख्या वटी ख्याता शोथोदरविनाशिनौ ।
कामलां पाण्डुरोगञ्च आमवातं हलीमकम् ॥
हन्याद्भगन्दरं कुष्ठं भीहानं गुल्ममेव च ।

भेदिनौवटी ।

त्रिकण्टकञ्चुक्पयसा पिप्पल्या वटिका कृता ।
भेदिनौयं सिद्धमता महागदनिसुदनौ ॥

शोथोदरारिलोहम् ।

पुनर्नवास्यतावह्नि गवाक्षी मानसौभकः ।
सूर्यावर्तार्कमूलञ्च पृथगष्टमलं जले ॥

पादयेषि शृतं द्रोणे सुपूने वस्त्रमाहिते ।
 लौहचूर्णाष्टपलकं पचेदाज्यसमं भिषक् ॥
 अर्कस्य द्विपलं चीरं क्षुद्भीचीरं चतुःपलम् ।
 पलद्वयं कौशिकस्य गन्धकस्य पलं तथा ॥
 धलार्धं पारदं सिद्धे वस्त्रमश्नन्तु निक्षिपेत् ।
 जयपालं ताम्रमभ्रं शुद्धमत्र प्रदाययेत् ॥
 कङ्कुटबङ्गिकान्दानां शरध्यात् घण्टकर्णकात् ।
 पलाशस्य च बीजानि कञ्चुकी तालमूलिका ॥
 त्रिफलायाः क्रिनिरिपोस्त्रिहृद्दन्ती भवं तथा ।
 सूर्यावर्तगवाक्ष्योऽथ वर्षाभूर्वज्ज्वलिका ॥
 एषां लौहसमां मात्रांस्निग्धभाण्डे निधापयेत् ।
 अतोऽस्य भक्षयेन्मात्रामनुपानञ्च युक्तितः ॥
 हन्ति सर्वांदरं शीघ्रं नात्रकार्या विचारणा ।
 ये च शोथाः सुदुर्वाराश्चिरकालानुबन्धिनः ॥
 तान् शोथोदरविनाशाय तमः सूर्योदये यथा ।
 नातः परतरं किञ्चित् शोथोदरविनाशनम् ॥
 उदराणि पाण्डुरोगं कामलाञ्च हलीमकम् ।
 अग्नीं भगन्दरं कुष्ठं ज्वरं गुल्मञ्च नाशयेत् ॥

जलोदरारिरसः ।

रसेन गन्धं द्विगुणं शिला च
 निशा च बीजं जयपालकस्य ।
 मालत्रयं त्रूपणकञ्च चित्रं
 सर्वं विष्णुर्षापि विभावयेत् ॥

दन्तीक्षुही मृक्करसे पृथक् च
संशोध्य संगीष्य च संतपारम् ।
वयो बलं वीष्य तस्मा ददौत
जाते विरेके च ददौत पथम् ॥
अल्पं सततं शिशिरामुशायि
जाते बले तत्पुनरेव दद्यात् ।
तन्मै रोगः समुपैति शान्तिं
सिद्धो रोगे नाम जलोदरारिः ॥

इति भैषज्यरत्नावल्यामुदराधिकारः समाप्तः ।

क्लोमरोगाधिकारः ।

ॐ नमः शिवाय

प्लीहक्षुद्रान्त्रयोर्मध्यमसपक्वादि कर्माणि ।
सहायभूतमध्यास्ते क्लोमतश्च तिलाभिधम् ॥
गुर्वतिसिन्धुभोज्यैषाप्यभिघातादिभिस्तथा ।
तृप्तिस्तस्य सुदुत्वच्च तच्च शोणितसञ्चयः ।
विद्रधिर्वा भवेत्तच्च व्याधयोऽन्ये च दारुणाः ।
एवं विकृतिमापके तिलके वज्रिसङ्ख्यः ॥
उत्क्षेप्यो वमनं काशश्च पाण्डुतासदनं भ्रमः ।
अर्द्धोदरे व्यथा तीव्रा क्वाठित्वमपि शोण्यता ॥

शूलाभानप्रसेकाच्च विद्रुधी महती च दृष्ट् ।

शिला चाप्यश्मरीतुल्या सुकष्टाप्यत्र जायते ॥

तस्य चिकित्सा ।

यक्ष्मे दीपनं यच्च मारुतस्यानुलोमनम् ।

अन्नपानोषधं सर्वं तत्तत् क्लोन्नागतुरे हितम् ॥

अभयादिकाथः ।

अभयामलकं दारु धन्याकं विश्वभेषजम् ।

द्राक्षा च शारिवेत्येषां काथः क्लोमगदापहः ॥

सुरेन्द्रमोदकः ।

देवपुष्पाक्षया श्यामाः शतपुष्पीक्षुशेषयम् ।

यमानीं मागधीं शृङ्गीं द्राक्षां मधुरिकाभये ॥

सन्ध्यर्थं मधुना विहान् मोदकं परिकल्पयेत् ।

तं यथाग्निबलं खादेत् क्लोमरोगनिवृत्तये ॥

मोदकोऽयं सुरेन्द्राख्यः पुष्टिस्तद्वत्तु नः ।

वृजिसन्दीपनी च यो रसायनवरः स्मृतः ॥

शशिशेखररसः ।

रसगन्धाभ्रहेमानि मौक्तिकं विद्रुमं तथा ।

कन्याग्निसर्पद्वेष्टवस्त्रं ततः सिद्धो भवेद्रसः ॥

सर्वान् क्लोमगदान् हन्ति ह्यशोतिं मारुतोद्भवान् ।

पैत्तिकाभिखिलाद्यापि क्षैणिकानप्ययं प्रयत्नः ॥

सुरेन्द्राभ्रवटौ ।

अभ्रं सहस्रशो दग्धं रसं हरदसम्भवम् ।
 केशराजाभसा शुद्धं गन्धकं ह्रीरकं तथा ॥
 विद्रुमं मौक्तिकं हेम रौप्यं माक्षिकमेव च ।
 कान्तलोहञ्च सम्मद्यं विधिना वज्रिवारिणा ॥
 भस्वमात्रां वटीं कृत्वाच्छायायाम्परिशीषयेत् ।
 एकैकां योजयेत्प्राज्ञो यथादोषानुपानतः ॥
 क्लोमरोगविनाशाय वज्रेः सन्धुक्षणाय च ।
 न सोऽस्ति रोगो लोकेऽस्मिन्यमियं न विनाशयेत् ॥
 यो यः रुमाश्रयेद्व्याधिः क्लोन्नितं तमवेक्ष्य च ।
 क्रियां संसाधयेद्द्वैद्यो यथादोषं यथाबलम् ॥
 अनुग्राह्यन्नपानानि क्लोमामयनिपीडितः ।
 सेवेतोत्राणि सर्वाणि यत्नतः परिवर्जयेत् ॥
 इति भैषज्यरत्नावल्यां क्लोमरोगचिकित्सा समाप्ता ।

मैदोऽधिकारः ।

अमचिन्तायवायाध्वं क्षौद्रजागरणप्रियः ।
 हन्त्यवश्यमतिस्थौल्यं यवश्यामाक भोजनैः ॥

अस्त्रप्रक्ष व्याघ्रायश्च व्यायामश्चिन्तनानि च ।
 स्थौल्यमिच्छन् परित्यक्तुं क्रमेणातिप्रवर्धयेत् ॥
 प्रातर्मधुयुतं वारिसेवितं स्थौल्यनाशनम् ।
 उष्णमन्नस्य मण्डं वा पिवन् कृशतनुर्भवेत् ॥
 सचव्यज्जीरकव्योषहिङ्गुसौवर्चलानलाः ।
 मसुना शक्तवः पीता मेदोघ्ना बद्धिदीपनाः ॥
 समभागेन समुदितचूर्णात् षोडशगुणाः शक्तवः ।
 विडङ्गनागरच्चारकान्तलौहरजो मधु ।
 यवामलकचूर्णन्तु प्रयोगः स्थौल्यनाशनः ॥

व्योषाद्यशक्तप्रयोगः ।

व्योषविडङ्गशिग्रूणि त्रिफलां कटुरोहिणीम् ।
 वृहत्क्षौ द्वे हरिद्रे द्वे पाठामतिविषां स्थिराम् ॥
 हिङ्गुकेवुकमूलानो यमाणौ ध्यान्यचित्रकम् ।
 सौवर्चलमजाजौ च हवषाञ्चेति चूर्णयेत् ॥
 चूर्णतैलघृतक्षौद्रभागाः स्युर्मानतः समाः ।
 शक्तूनां षोडशगुणोभागः सन्तर्पणं पिवेत् ॥
 प्रयोगात्तस्य शाम्यन्ति रोगाः सन्तर्पणोत्थिताः ।
 प्रमेहा मूढवाताश्च कुष्ठान्यर्शांसि कामलाः ॥
 ग्रीवा पाण्डुामयः शोथो मूत्रक्ष्णमरोचकाः ।
 हृद्रोगो राजयक्ष्मा च कासः श्वासो गलग्रहः ॥
 क्षिमयो ग्रहणीदोषाः शैत्यं स्थौल्यमतीव च ।
 नराणां दीप्यते चाग्निः स्मृतिर्बुद्धिश्च वर्धते ॥
 वदरीपत्रकल्केन पेया काष्ठीकसाधिता ॥

स्थौल्यगुल्माक्षान्निमन्वरसं वापि शिलाजतु ।

अमृताद्यागुग्गुलुः ।

अमृता त्रूटिवेक्ष वत्सकं
कलिङ्गपथ्यामलकानि गुग्गुलुम् ।
क्रमवृद्धमिदं मधुप्लुतं
पिडका स्थौल्यभगन्दरं जयेत् ॥

नवकगुग्गुलुः ।

व्योषाग्नि त्रिफला मुस्तविडङ्गैर्गुग्गुलुं समम् ।
खादन् सर्वास्त्रयेदाधीक्रेदः श्लेष्मामवातजान् ॥

लौहरसायनम् ।

गुग्गुलुस्तालमूली च त्रिफला खदिरं वृषम् ।
त्रिवृतालम्बुषा चैव निर्गुण्डी चित्रकं स्रुही ॥
एषां दशपलान् भागान्तोये पञ्चादके पचेत् ।
पादशेषान्ततः कृत्वा कषायमवतारयेत् ॥
पलद्वादशकं देयं तीक्ष्णलौहस्य चूर्णितम् ।
पुराणसर्पिषः प्रस्थं शर्कराष्टपलानि च ॥
पचेत्ताम्रमये पात्रे सुशीते चावतारिते ।
प्रस्थाह्वं माक्षिकन्देयं शिलाजतु पलद्वयम् ॥
एलात्वचीः पलार्धञ्च विडङ्गानि पलद्वयम् ।
मरिचञ्चाञ्जनं क्षणा द्विपलं त्रिफलान्वितम् ॥
पवद्वयन्तु कासीसं श्लक्ष्णचूर्णकृतं बुधैः ।
चूर्णं दत्त्वाथ मथितं स्निग्धे भाण्डे निधापयेत् ॥

ततः संशुद्धदेहन्तु भक्षयेदक्षमात्रकम् ।
 अनुपानं पिवेत् क्षीरं जाङ्गलानां रसं तथा ॥
 वातश्लेष्महरं श्रेष्ठं कुष्ठं मेहं ज्वरापहम् ।
 कामलां पाण्डुरोगञ्च श्लयय्यं सभगन्दरम् ॥
 मूर्च्छामोहविषोन्मादङ्गराणि विविधानि च ।
 स्थूलानां कर्षणं श्रेष्ठं मेदुरे परमौषधम् ॥
 कर्षयेच्चातिमात्रेण कुक्षिं पातालसन्निभम् ।
 बल्यं रसायनं मेध्यं वाजीकरणमुत्तमम् ।
 श्रौकरं पुत्रजननं बलौपलितनाशनम् ।
 नाश्रूयात् कदलोकन्दं काष्ठीकं करमर्दकम् ॥
 कर्पूरङ्गारवेल्लञ्च षट्ककारादिवर्जयेत् ॥

त्रिफलाद्यन्तैलम् ।

त्रिफलातिविषा मूर्वा त्रिवृच्चित्रकवासकैः ।
 गिम्बारग्वधषड्यन्या सप्तपर्णनिशाद्वयैः ॥
 गुडूचीन्द्रसुरी कृष्णा कुष्ठसर्षपनागरैः ।
 तैलमेभिः समैः पक्वं सुरसादिरसाप्लुतम् ॥
 पानाभ्यञ्जनगण्डूष नस्यवस्तिषु योजितम् ।
 स्थूलतादीन् कण्डूदीन् जयेत्कफकृतान् गदान् ॥

शिरोषलामञ्जकहेमलोध्रै-

स्वप्नोषसंवेदहरः प्रवर्षः ।

पत्रांशुलोहाभयचन्दनानि

शरीरदौर्गन्ध्यहरः प्रदेहः ।

वासादलरसो लेपाच्छङ्खचूर्णेन संयुतः ।

विस्वपहरसो वापि गात्रदौर्गन्धनाशनः ॥

हरौतकी क्षीधमरिष्टपत्रं

चूतत्वचो दाडिमवल्कलञ्च ।

एषोऽङ्गरागः कथितोऽङ्गनानां

जङ्गाकषायश्च नराधिपानाम् ॥

‘जङ्गोद्वर्त्तनार्थं’ कल्कः प्रायेण हि राजादीनां गज-
वाहनात् जङ्गा विवर्णता भवति तत् सवर्णं करणार्थं
जङ्गासवर्णकषाय विधिः ।

‘गोमूत्र पिष्टं’ विनिहन्ति कुष्ठं

वर्णोज्ज्वलं गोपयसा च युक्तम् ।

कक्षादि दौर्गन्धहरं पयोभिः

शस्तं वशीकृद्रजनौदयेन ।

चिक्षापत्र स्त्ररसम्नक्षित कक्षादि योजितं जयति ।

दुग्ध हरिद्रोद्वर्त्तनं मरिचादि देहस्य दौर्गन्धम् ॥

चिक्षापत्र स्त्ररसेनादौ स्नक्षणं कार्यं तदनन्तरं

दुग्ध हरिद्रां पिष्ट्वा उद्वर्त्तनं कार्यम् ।

दलजल लघु मलयाभय

विलेपो हरति देहदौर्गन्धम् ।

विमलारनास सहितं पीतमिवालम्बुषा चूर्णम् ॥

इति भैषज्यरत्नावल्यां मेदोऽधिकारः समाप्तः ।

आमाशयरोगाधिकारः ।

आमाशये बहुविधा हेतुभिर्बहुभिर्नृणाम् ।
यद्गुलक्षणसम्पन्ना जायन्ते बहवो गदाः ॥
सामान्यं लक्षणं तेषां बद्धिर्वलं परिचयः ।
प्रायश्चीत्कृते श्वमने दौर्बल्यं सदनं भ्रमः ॥
शूलदाहौ विवर्णत्वं कृशत्वञ्च उवरोऽरुचिः ।
इन्द्रियाणाञ्च शैथिल्यं भवेत्सुष्यं च दारुणा ॥

तेषां चिकित्सा ।

आमाशयिक रोगेषु हेतुदोषानुसारतः ।
विदध्याद्दीपनं बद्धेः पाचनञ्चानुलोमनम् ॥

पिप्पल्यादि क्वाथः ।

पिप्पली शारिवा श्यामा अभयामलकं शटी ।
क्वाथमेषां पिवेत्प्रातः सक्षौद्रञ्च सशर्करम् ॥
आमाशयिकरोगाञ्च बद्धिमान्धं वलक्षयम् ।
शूलारोचकं हृष्टासान् चपयेद्देष्टुं निश्चितम् ॥

अमृतार्णवः ।

अमृतं रसगन्धौ च क्षौद्रमध्वं समांशकम् ।
भावयेद्बद्धिनीरेण सप्तकृत्वः पृथक्पृथक् ॥
रक्तिहयमतो खादेद् यथादोषानुपानतः ।

आमाशयिक रोगेषु स्वरेषु विषमेषु च ।

त्रिपुरसुन्दरो रसः ।

सिन्दूरमन्त्रस्वयं हेममाषिकं

सुक्ताफलं हेम च सुखभागिकम् ।

कन्थाख्यं मर्दय सप्तवासरं

गुप्ताप्रमाणां वटिकां विधेहि च ॥

रसोत्तमस्यास्य निषेवणात्तर

आमाशयोत्थामय रोग सङ्गतः ।

गत्वा विमुक्तिं वलवीर्यं संयुतो

मेधान्नितः सौम्यवपुश्च जायते ॥

अन्नपानादिकं सर्वं सुजरं यच्च पोषणम् ।

आमाशयगदे सेव्यं दुर्जरश्च विवर्जयेत् ॥

इति भैषज्यरत्नावल्यां आमाशयरोगाधिकारः समाप्तः ।

हृद्यधिकारः ।

आमाशयोत् क्लेशभवा हि सर्वा-

हृद्योमता लङ्घनमेव तस्मात् ।

प्राकारयेन्मासतजां विमुच्य

संशोधनं वा कफपित्तहारि ॥

अत्र लङ्घनमल्पदोष विषयं संग्रोधनं बहुदोष
विषयमिति व्यवस्था । संग्रोधनमत्र विरेचनम् ।

चन्दनेनाञ्च मात्रेण संयोज्यामलकौरसम् ।

पिवेन्माक्षिकसंयुक्तं हृदिस्तेन निवर्त्तते ॥

चन्दनमत्र श्लेथमिति भामुदासः ।

क्वाथः पर्पटजः पीतः सक्षौद्रच्छर्दिनाशनः ॥

हरीनकीनां चूर्णन्तु लिङ्गात्माक्षिकसंयुतम् ।

अधोभागौकते दोषे क्षिप्रं वान्ति निवर्त्तते ॥

कषायो भृष्टमुहस्य सलाज मधुशर्करः ।

हृद्यतीसार तृड्दाह ज्वरघ्नः संप्रकाशितः ॥

जातीरसः कपित्थस्य पिप्पली मरिचान्वितः ।

क्षौद्रे ण युक्तः शमयेत्तेहोऽयं हृदिमुत्त्वणाम् ॥

अत्र जाती आमलकी ।

लाजा कपित्थ मधुमागधिकोषणानां

क्षौद्राभया त्रिकटुधान्यक जीरकाणाम् ।

पथ्यामृता मरिच माक्षिक पिप्पलीनां

लेहास्त्रयः सकल वम्यरुचि प्रशान्त्यै ॥

एलादि चूर्णम् ।

एला लवङ्ग गजकेशर कीलमञ्ज

लाजप्रियङ्गु घन चन्दन पिप्पलीनाम् ।

चूर्णानि माक्षिकसिता सहितानि लौढा

च्छर्दिं निहन्ति कफमारुतपित्तजाश्च ॥

अश्वत्थवल्कलं शुष्कं दग्धा निर्वापितं जले

तत्फलं पानमात्रेण च्छर्दिमाह व्यपोहति ॥

रवेत्तः ।

अजाजौ धान्यकणाभिः सघोद्राभिः कटुत्रिकैः ।

एभिः सार्धं भक्ष्यसूतः सेव्योवाप्ति प्रशान्तये ॥

इति भैषज्यरत्नावल्यां क्षुद्यधिकारः समाप्तः ।

दाहाधिकारः ।

यत्पित्तज्वरदाहोक्तं दाहे तत्सर्वमिष्यते ।

चन्दनाम्बु कणस्यन्दि तालवृत्तोपवीजितः ।

सुप्यादाहादितोऽभोज कदलीदलसंस्तरे ।

परिमेकावगाहेषु व्यजनानाम्बु सेवने ॥

अस्यते शिशिरं तोयं तृष्णादाहोपशान्तये ।

फलिनौ लोध्र सेव्याम्बु हेमपत्रं कुटमटम् ॥

कालीयकरसोपेतं दाहे अस्तं प्रलेपनम् ।

झीवेर पद्मकोशीर चन्दनक्षौद्र वारिषा ॥

संपूर्णमवगाहेत द्रोणीं दाहादितो नरः ।

अवगाहेताम्बु पूर्णां द्रोणीं दाहादितो नरः ॥

इति भैषज्यरत्नावल्यां दाहाधिकारः समाप्तः ।

तृष्णाधिकारः ।

तृष्णायां पवनोत्थायां सगुडं दधि शस्यते ।
 रसाश्च हृंहणाः श्रौता गुडूच्या रस एव वा ।
 पित्तजायान्तु तृष्णायां पलोडुम्बरजो रसः ।
 तत्कायो वा हिमस्तदच्छारिवादिगणाम्बुना ॥
 लाजोदकं मधुप्लुतं श्रौतं गुडविमर्दितम् ।
 काश्मर्यं शर्करायुक्तं पिवेत्तृष्णादिती नरः ॥

विस्वादको धातकि पञ्चकोल
 दर्भेषु सिद्धं कफजां निहन्ति ।
 हितं भवेच्छर्दनमेव चात्र
 तस्मै न निम्बप्रसवोदकेन ॥
 क्षतोत्थितां रुग्णिनिवारणेन
 जयेद्द्रसानामसृजय पानैः ।
 क्षकोत्थितां क्षीरजलं निहन्त्यात्
 मांसोदकं वायु मधूदकं वा ॥
 गुर्वज्जामुल्लिखेन्नैर्जयेत्तु
 क्षयादृते सर्वकृताश्च तृष्णाम् ॥

अतिरुच्य दुर्बलानां तर्पणं शमयेन्नृषामिहाशु पथः ।
 क्षाप्नो वा घृत भृष्टः श्रौतो मधुरो रसो हृद्यः ।
 गोस्तनेष्टु रसक्षीर यष्टीमधुमधूत्पलैः ।
 नियतं नस्ततः पीतेस्तृष्णा शाम्यति दाहया ॥

क्षीरेक्षुरसमाश्लिष्य स्त्रोत्रं क्षीरं गुह्योदकैः ।
 वृक्षान्तास्त्रैश्च मण्डून्प्राप्तास्तु शोभ निवारयन्तः ।
 आन्त्रं जम्बुकपायं वा पिवेन्मासिकसंयुतम् ।
 हृदि सर्वां प्रणदति तृष्णाश्चैवापकर्षति ॥
 वटशृङ्गं सिता लोभं दाडिभं मधुकं मधु ।
 पिवेत्तण्डुलतोयेन हृदि तृष्णा निवारयन्तम् ॥
 केशरं मरुतुल्यस्य सक्षौद्रं दाडिमीयुतम् ।
 क्षणमात्रेण दुर्वारां तृष्णां कवलतो जयेत् ॥
 दाहतृष्णाप्रशमनं मधुगण्डूष धारणम् ॥
 अमञ्चाय्यां तु या माता गण्डूषे सा प्रकीर्तिता ।
 सुखं साश्नुय्यते या तु सा माता कवले हिता ॥
 वटशृङ्गामयं स्त्रोत्रं लाजनीलोत्पलैर्दृढा ।
 गुडिकावदनन्यस्ता क्षिप्रं तृष्णामुदस्यति ॥
 शोदनं रक्तशालीमेनां शोभमस्य कसंयुतम् ।
 भोजयेत्तेन शाम्येत हृदि स्तृष्णाचिरोत्थिता ॥
 वारिशीतं मधुयुतमाकण्टाहा पिपासितम् ।
 पाशयेदामयेच्चापि तेन तृष्णा प्रशाम्यति ॥
 मूर्च्छाहृदि तृष्णा दाहं स्त्रीमद्य भयकर्षितरः ।
 पिवेषुः शीतलं तीक्ष्णं रक्तपित्तमदात्यये ॥
 पूर्वामयातुरः सन् दीनस्तृष्णादिभ्यो जलं शायन् ।
 लभते न चैतदायं मरणं प्राप्नोति दीर्घजीवं वा ॥
 तृषितो मोहमायाति मोहात्पापान् विमुञ्चति ।
 तस्मात्सर्वस्ववस्त्रास्तु न क्षिप्रं हारि चार्थ्यते ॥
 भवेनापि विनाजन्तुः प्राणान् चरयते विदम् ।

तीयाभावे पिपासार्तः क्षयात्प्राणैर्मिसृज्यते ॥

अत्यम्बु पानात्प्रभवन्ति रोगा

निरम्बु पानाच्च स एव दोषः ।

तस्माद्बुधः प्राणविवर्धनार्थं

सुहुमुहुर्वारि पिवेद्भूरि ॥

सञ्चोद्रमान्त्रजम्बूत्थं पिवेत् काशं रसान्वितम् ।

सदृशो मधुना कुर्यान्नृण्डूषान् शीतले स्थितः ॥

यत्र केवल एव रसस्तत्र मन्त्रसूतो बोध्यः ।

इति भैषज्यरत्नावल्यां दृष्ट्याधिकारः समाप्तः ।

रक्तपित्ताधिकारः ।

नोद्विक्तमादौ संयच्छां वलिनोऽप्यग्नतश्च यत् ।

दृष्ट्याण्ड, ग्रहणीरोगमोहगुल्मज्वरादिकत् ॥

अर्धं प्रष्टुदोषस्व पूर्वं लोहितपित्तिनः ।

अर्धोऽवलमांसाग्नेः कर्तव्यमपतर्पणम् ॥

अर्धं तर्पणं पूर्वं कर्तव्यश्च विरेचनम् ।

प्राग्भोगमने पेया वमनश्च यथाबलम् ॥

अर्धं प्रष्टुदोषस्व अर्धोऽवलमांसेन अर्धं तर्पणं पूर्वं प्रव-

मतः कार्यम् । अतिप्रवृत्ते जङ्घागे रक्तपित्ते विपुलबल-
मांसेन विरेचनमित्याशयः ।

शालिषष्टिक नीवार कोरदूष प्रसातिकाः ।

श्यामाकश्च प्रियङ्गुश्च भोजनं रक्तपित्तिनाम् ।

मसूरमुद्गचणकाः समकुष्ठादकीफलाः :

ग्रशस्ताः सूपयूषार्थं कल्पिता रक्तपित्तिनाम् ॥

शाकं पटोलवेवाग्र तण्डुलौयादिकं हितम् ।

मांसं लावकपोतादि शशैश्च हरिणादिजम् ॥

चीणमांसबलं वृद्धं बालं शोषानुवर्द्धनम् ।

अवस्यमविरेच्यञ्च स्तम्भनैः समुपाचरेत् ॥

तृणपत्राणि निष्पीडा रसं मधुशर्करम् ।

पिवेत्तेन शमं याति रक्तपित्तं सुद्वारणम् ॥

वासकपत्रं पुटेन पक्त्वा इति वृद्धोपदेशात् ।

समाक्षिकः फला, फलोद्भवो वा

पीतो रसः शोणितमाशु हन्ति ।

अभया मधुसंगृह्णा पाचनी दीपनी मता ।

श्लेष्माणं रक्तपित्तञ्च हन्ति शूनातिमारनुत् ।

वासकस्वरसे पथ्या सप्तधा परिभाविता ।

कृष्णा वा मधुना लीढा रक्तपित्तं द्रुतं जयेत् ॥

पक्वोदुम्बर काश्मर्यं पथ्या खर्जूरगोस्तनाः ।

मधुनां भ्रन्ति संलीढा रक्तपित्तं पृथक् पृथक् ॥

उदुम्बरादीनां पक्वानि फलानि ततः शुष्काणि
ततस्तेषां श्लक्ष्णचूर्णाणां मधुना लीढः । अत्र पथ्याचूर्णं
मधुना लीढमतीव फलपदमिति भागुः ।

खदिरस्य प्रियङ्गूनां कीविदारस्य शाखालैः ।
 पुष्पं चूर्णन्तु मधुना लिङ्गकारोग्यमश्नुते ॥
 लाक्षाचूर्णं सुकृतं क्षौद्राण्य समन्वितं सक्तजीरुम् ।
 शमयति सोद्वतवमनं सरक्तपित्तस्य सिद्धमिदम् ॥

उशीरादिचूर्णम् ।

टाहट्टणादौ ।

उशीरं तगरं शुगळौ कर्कोलं चन्दनद्वयम् ।
 लवङ्गं पिप्पलीमूलं कृष्णैला नागकेशरम् ॥
 सुखा मधुककपूरं तुगाचीरी च पत्रकम् ।
 कृष्णागुरुक्षमं चूर्णं सिताचाष्टगुणं तथा ॥
 रक्तवान्तिश्च तापश्च नाशयेन्नात्र सगयः ।

एलादिगुड़िका ।

एलापत्र त्वचोऽर्द्धाक्षौः पिप्पल्यर्द्धपलं तथा ।
 सितामधुकखर्जुरं मृद्वीकाश्च पलांनिताः ॥
 सञ्चुर्णं मधुनायुक्ता गुड़िकाः कारयेद्विषक् ।
 अक्षमात्रां ततश्चैकां भक्षयेच्च दिने दिने ॥
 श्वासं कासं ज्वरं ह्रिकां हृदि मूर्च्छां मदंभ्रमम् ।
 रक्तनिष्ठौवनं दृष्णां पार्श्वशूलमरोचकम् ।
 शोषक्षीहामवातांश्च स्वरभेदं घतक्षयम् ।
 गुड़िका तर्पणी वृथा रक्तपित्तं विनाशयेत् ॥

घ्नानप्रवृत्ते जलमाशु देयं

सशकरं नासिकाया पयो वा ।

द्राक्षारसं क्षीरघृतं पिवेद्वा

सशर्करं चक्षुरसं हितं वा ॥

नस्यं दाडिमपुष्पोत्थोरसो दूर्वाभवोऽथवा ।

आम्रास्थिजः पलाण्डोर्वा नासिकासुतरक्तजित् ॥

रसो दाडिमपुष्पस्य दूर्वारससमन्वितः ।

अलक्तकरसोपेतः पथ्यया वा समन्वितः ॥

यजितो नस्यतः क्षिप्रं त्रिदोषमपि देहिनाम् ।

नासाप्रवृत्तं रक्तान्तु हन्यादेव न संशयः ॥

नासाप्रवृत्तरुधिरं घृतमृष्टं श्लक्ष्णपिष्टमामलकम् ।

सेतुरिव तोयवेगं रुणद्धि मूर्च्छिं प्रलेपेन ॥

आमलकं घृते मृष्टा काञ्चिकेन पिष्टामूर्च्छिं लेपः इति

नीलकण्ठः आमलकं श्लक्ष्णं पिष्टा घृतेन वटवत् मृष्टा

शिरसि लेपो देयः इति भानुदामादयः ।

मेढ्रगेऽति प्रवृत्ते तु वस्तिरुत्तरमञ्जितः ।

शृतं क्षीरं पिवेद्वापि पञ्चमूल्या तृणाद्वया ॥

कुष्माण्डखण्डः ।

कुष्माण्डकात्पलशतं सुसंस्वनं निष्कलीकृतम् ।

पचेत्तत्प्रे घृतप्रस्थे शनैस्ताम्रमये दृढे ॥

यदा मधुनिभः पाकस्तदा खण्डशतं न्यसेत् ।

पिप्पलीमृष्टवेराभ्यां द्वे पले जीरकस्य च ॥

त्वगीलापच मरिच धान्यकानां पलाईकम् ।

न्यसेच्चूर्णीकृतं तत्र दार्ढ्या संप्रहृयेत्युनः ॥

तत्पक्वं स्थापयेद्गण्डे दत्त्वा ह्रीर्घृतार्द्धकम् ।

तद्यथाग्नि बलं खादिद्रक्तपित्तो घतक्षयी ।
 कासश्वास तमश्छर्दि दृष्णाज्वर निपीडितः ।
 वृथं पुनर्मवकरं बलवर्णप्रसादनम् ॥
 उरः सन्धानकरणं हृंहणं स्वरबोधनम् ।
 अश्विभ्यां निर्म्यतं नेष्टं कुष्माण्डकरसायनम्
 खण्डामलकमानानुसारात् कुष्माण्डकद्रवात् ।
 पत्रं पाकाय दातव्यं यावद्गन्ध रसो भवेत् ॥

वासाकुष्माण्डखण्डः ।

पञ्चशष्ठं पलं ग्राह्यं कुष्माण्डात् प्रस्थमाज्यतः ।
 ग्राह्यं पलशतं खण्डं वामाकाद्यादके पचेत् ॥
 मुस्ता धात्री शुभाभार्गी त्रिसुगन्धैश्च कार्ष्णिकैः ।
 ऐलेय विग्वधन्याक मरिचैश्च पलांगिकैः ॥
 पिप्पलो कुडवश्चैव मधुमानीं प्रदापयेत् ।
 कासंश्वासं चयं हिकां रक्तपित्तं हलोमकम् ॥
 हृद्रोगमग्नपित्तञ्च पौनसञ्च व्यपोहति ॥

वासाखण्डः ।

तुलामादाय वामायाः पचेदष्टगुणे जले ।
 तेन पादावशिषेण पाचयेदादकं भिषक् ॥
 चूर्णानामभयानाञ्च खण्डाच्छेदशतं ग्यसेत् ।
 द्विपलं पिप्पलीचूर्णात् सिद्धे शीते च माक्षिकात्
 कुडवं पलमानन्तु चातुर्जातं सचूर्णितम् ।
 चिक्षा विलोडितं खादिद्रक्तपित्तो घतक्षयी ॥

कासश्वास परीतश्च यश्चैषा च प्रपीडितः ॥

वाशकमूलस्य शतपलमार्द्रमेवग्राह्यं जलं श १००,
शेषः श २५ हरीतकी चूर्णं श ६४, शर्करा स १००,
पिप्पलीचूर्णं श २, मधुनः कुडवमष्टपलं, इहैगुण्यादिति
भानुदासः, चातुर्जातस्य प्रत्येकं पलम् । वासाकाष्ठे
शर्करा पलशतं गोलयित्वा दार्यालोडयेत् आसन्नपाके
पिप्पलीचूर्णं चातुर्जात चूर्णञ्च प्रक्षेप्य शीतीभूते मधु
प्रक्षेपणीयम् ।

वासाघृतम् ।

वासां सशाखां सपलाशमूलां

कृत्वा कषायं कुसुमानि चास्याः ।

प्रदाय कल्कं विपचेद्घृतञ्च

क्षौद्रेण पानादिनिहन्ति रक्तम् ॥

शण्डस्य कीविदारण्य हृषस्य ककुभस्य च ।

कल्काकृत्वात् पुष्पकल्कं प्रस्थे पलचतुष्टयम् ॥

दूर्वाद्यं घृतम् ।

दूर्वासीत्पल किञ्चल्का मञ्जिष्ठा सैलवालका ।

सितासितमुशीरञ्च मुस्तं चन्दन पद्मके ॥

विषचेत्कार्षिकैरेतैः सर्पिराजं सुखान्निना ।

तण्डुलाम्बु, त्वजा क्षीरं दत्त्वा चैव चतुर्गुणम् ॥

तत्पानं वमतो रक्तं मौवनं नासिकागते ।

कर्णाभ्यां यस्त्र गच्छेत्तु तस्य कर्णौ प्रपूरयेत् ॥

चक्षुःस्त्राविशिः रक्तेः प्रपूरयेत्तेन चक्षुमी ।

मेढ्रपाशु प्रवृत्ते ह्य वसि कर्णसु तद्वितम् ॥

रोमकूट प्रवृत्ते तु तदभ्यङ्गः पश्यत्येते ॥

तण्डुलोदकाच्छागदुग्धयोः प्रत्येकं चातुर्गुण्यं रक्त-
शालितण्डुलं य ४, जलं य १६ संमर्द्य वस्त्रपूतं
प्राप्त्यम् ।

समशर्करंलीहम् ।

लौहाच्चतुर्गुणं क्षीरमाज्यं द्विगुणमुत्तमम् ।

चूर्णं पादन्तु वैडङ्गं दद्यान्मधुसिते समे ।

ताम्रपात्रे शुभे पक्त्वा स्थापयेद्भृतभाजने ।

माषकादि क्रमेणैव भक्षयेद्द्विधिपूर्वकम् ॥

अनुपानं प्रयुञ्जीत नारिकेलजलादिकम् ।

रक्तपित्तं जयेत्तौब्रमन्त्रपित्तं चतस्र्यम् ॥

पुष्टिदं कान्तिजननमायुष्यं हृष्यमुत्तमम् ॥

मधुसिते प्रत्येक लौहसमे मुद्रया पाके जाते
लौहाद्यादिकं विडङ्गचूर्णं प्रक्षेप्यं शीते मधु देयम् ।

शतमूल्यादिलौहम् ।

शतमूली सिता धान्य नागकेशरचन्दनैः ।

त्रिकवय तिलैर्युक्तं लौहं सर्वगदापहम् ॥

दृष्ट्यादाह ज्वरच्छर्दि रक्तपित्त हरं परम् ॥

खण्डकाद्यं लौहम् ।

शतावरी च्छिन्नरुहा हृषमुष्णितिकावलाः ।

तासमूली च गायत्री, क्षिप्रसाम्यस्वचस्तथा ।
 भार्गी पुष्करमूलञ्च पृथक् पञ्चपलानि च ।
 जलद्रोणे विपक्वमष्टभामावशेषितम् ॥
 पलद्वादशकं देयं कान्तलौहस्य चूर्णितम् ।
 दिव्यौषधि हतस्यापि मार्चिकस्य हतस्य वा ।
 खण्डतुल्यं घृतं देयं पलषोडशिकं वधुः ।
 पचेत्ताम्रमये पात्रे गुग्गुपक्वोमते यथा ।
 प्रस्थाप्य मधुना देयं शुभाश्वजतुकं त्वचम् ।
 शृङ्गी विडङ्गं कृष्णा च शृण्ठो जातीफलं पलम् ॥
 त्रिफला धान्यकं पत्रं द्राक्षं मरिचकेशरम् ।
 चूर्णं दत्त्वा समुत्थितं स्निग्धे भाण्डे निधापयेत् ।
 यथाकालं प्रयुञ्जीत विडालपदकं ततः ।
 गव्यक्षीरानुपानञ्च सेव्यो मांसरसः पयः ॥
 गुरुहृथानुपानानि स्निग्ध मांसादि वृंहणम् ।
 रक्तपित्तं चयङ्कासं पित्तशूलं विशेषतः ।
 वातरक्तं प्रमेहञ्च शीतपित्तं वर्मं कृमम् ।
 श्वयथुं पाण्डुरोगञ्च कुष्ठं ग्रीवादरं तथा ।
 आनाहं शोणितस्त्रावमक्षपित्तं निहन्ति च ।
 चक्षुष्यं वृंहणं वृष्यं माङ्गल्यं प्रीतिवर्धनम् ॥
 आरोग्यपुत्तदं श्रेष्ठं कायग्निलवर्धनम् ।
 श्रीकरं लाघवकरं खण्डकायं प्रकीर्तितम् ॥

रक्तपित्तान्तकलौहम् ।

धात्री च पिप्पलीचूर्णं तुष्यायः सितया सह ।
 रक्तपित्तहरं लौहमक्षपित्तं विनाशयेत् ॥

सुधानिधीरसः ।

गन्धं माषिकं लोहचूर्णं
त्रैफलेनोदकेन ।

मूषा मध्ये भूधरे तत्पुटित्वा
दद्याद्गुच्छं त्रैफलेनोदकेन ॥
लोहपात्रे गोपयः पाचयित्वा
रात्रौ दद्याद्रक्तपित्तप्रशान्त्यै ॥

क्रीवेर च तैलम् ।

क्रीवेरं नलदं लोभं पद्मकोशोर पत्रकम् ।
नागपुष्पञ्च विल्वञ्च भद्रमुस्ता तथा शटी ॥
चन्दनञ्चैव पाठा च कुटजस्य फलत्वचम् ।
त्रिफला शृङ्गवेरञ्च भूतवासत्वचस्तथा ।
आम्रास्थि जम्बुसारास्थि मूलं रक्तोत्पलस्य च
एतेषां कार्ष्णिकैर्भागैस्तैलप्रस्थं विपाचयेत् ॥
लाक्षारसादृकञ्चैव क्षीरं स्नेहसमं भवेत् ।
रक्तपित्तञ्च त्रिविधं नाशयेदविकल्पतः ॥
कासं पञ्चविधं हन्ति तथा श्वाससुरक्षतम् ।
क्रीवेराद्यमिदं तैलं बलवर्णान्निवर्धनम् ॥
श्रीमद्ब्रह्मनाथेन निर्मितं विश्वसम्पदे ।

उशीरासवः ।

उशीरं बालकं पद्मं काशमौरं नीलमुत्पलम् ।
प्रियङ्गुं पद्मकं लोभं मञ्जिष्ठाधन्वयासकम् ॥

घाठां किराततित्तच्च न्यग्रोभोडुम्बरं शठोम् ।
 पर्पटं पुण्डरीकञ्च पटोलं काञ्चनारकम् ॥
 जम्बूशाल्ललिनिर्थासं प्रत्येकं पल संमितम् ।
 सर्वं सुचूर्णितं कृत्वा द्राक्षायाः पलविंशतिम् ॥
 धातकीं षोडशपलां जलद्रोणद्वये क्षिपेत् ।
 शर्करायास्तुलां दत्त्वा क्षौद्रस्यार्द्धतुलां तथा ।
 मासं संस्वापयेद्वाण्डे मांसीमरिचधूपिते ।
 उशीरासव इत्येष रक्तपित्तविनाशनः ॥
 पाण्डुकुष्ठं प्रमेहार्थः कृमिशोधहरस्तथा ।
 इति भैषज्यरत्नावल्यां रक्तपित्ताधिकारः समाप्तः

अग्निमान्द्याधिकारः ।

सारमेतच्चिकित्सायाः परमग्नेश्च पालनम् ।
 तस्माद्यत्नेन कर्त्तव्यं वङ्गेस्तु प्रतिपालनम् ॥
 असु दोषशतं कृद्धं मन्तु व्याधिशतानि च ।
 कायाग्निमेव मतिमान् रक्षन् रक्षति जीवितम् ॥
 समस्य रक्षणं कार्यं विषमे वातनिग्रहः ।
 तीक्ष्णे पित्तप्रतीकारो मन्दे श्लेष्मविशोधनम् ॥

सैन्धवादिचूर्णम् ।

सिन्धुः पथ्या मगधोद्भवः वज्रिचूर्णं
मुष्णाम्बुना पिबति यः खलु नष्टवक्त्रिः ।
तस्यामिषेण सष्टतेन वरं नवात्रं
भस्मीभवत्यग्नितमात्रमिह क्षणेन ॥

हिङ्गुष्टकं चूर्णम् ।

त्रिकटुक मजमोदा सैन्धवं जोरके द्वे
ममधरण धृतानां मष्टमो हिङ्गुभागः ।
प्रथमः कवलभुक्तं सपिप्पा चूर्णमेत-
ज्जनयति जठराग्निं वातरोगांश्चहन्ति ॥
अजमोदात्र यमानी अग्नेरत्यन्तदीपनत्वादिति भानु-
दास गोपालदासौ । चूर्णं भक्तोपरिनत्त्वा घृतेन सन्धौष-
यासत्रयं भोजनीयमिति भानुदासः ।

खल्पाग्निमुखचूर्णम् ।

हिङ्गुभागी भवेदेकी वचा च द्विगुणा भवेत् ।
पिप्पली त्रिगुणा प्रोक्ता शृङ्गवेरं चतुर्गुणम् ॥
यमानिका पञ्चगुणा षड्गुणा च हरितकी ।
चित्तकं सप्तगुणितं कुष्ठमष्टगुणं भवेत् ॥
एतद्वातहरं चूर्णं पीतमात्रं प्रसन्नया ।
पिवेद्भ्रां मस्तुना वा सुरया कोष्णवारिणा ॥
सीदावर्त्तं मज्जीर्यञ्च ग्रीवान्मुदरं तथा ।
अङ्गानि यस्य शीर्यन्ति श्विषं वा येन भक्षितम् ॥

अग्नीहरं दीपनञ्च शूलघ्नं गुल्मानाशनम् ।
कासं श्वासं निहत्याशु तथैव क्षयनाशनम् ॥
चूर्णमग्निमुखं नाम न क्वचित् प्रतिदृश्यते ।

वृद्धदग्निमुखचूर्णम् ।

हो चारो चित्रकं पाठा करञ्जं खण्डानि च ।
मूत्रैला पत्रकं भार्गो क्रिमिघ्नं हिङ्गपुष्करम् ॥
शटोदार्वाट्टवृक्षं स्तं वर्षा चेन्द्रयवस्तथा ।
धात्रोजोरक वृक्षान् श्रेयसो चापकुञ्चिका ॥
अम्लवेतममन्त्रोका यमानो सुरदारु च ।
अभयातिविषा श्यामा हवषारग्वधं समम् ॥
तिलमुक्ककृशिग्रूणां कोकिलाक्ष पलाययोः ।
चाराणि लोहकिट्टञ्च तप्तं गोमूत्रसेचितम् ।
समभागानि सत्राणि स्रज्ज्वर्णानि कारयेत् ।
मातुलङ्ग रसेनैव भावयेच्च दिनत्रयम् ॥
दिनत्रयन्तु शुक्लेन आर्द्रकस्य रसेन च ।
अत्यग्निकारकं चूर्णं प्रदौषाग्निं समप्रभम् ॥
उपयुक्त विधानेन नाशयत्यक्षिराहटान् ।
अजोर्षकमथो गुल्मान् मोहानं गुदजानि च ॥
उदराण्यन्त्रवृद्धिञ्च अष्टौलां वातशोषितम् ।
प्रणुदत्युत्पणान् रोगावष्ट मग्निं प्रदौषयेत् ॥
समस्त व्यञ्जनापेतं भक्ष्यं कृत्वा सुभाजने ।
दापयेदस्य चूर्णस्य विडालपदमात्रकम् ॥
र्षादाह मात्रात्तत्सर्वं द्रवीभवति सोषकम् ।

भास्करलवणम् ।

पिप्पली पिप्पलीमूलं धान्यकं क्षणजीरकम् ।
 सैन्धवश्च विडुश्चैव पत्रं तालीशकेशरम् ॥
 एषां द्विपलिकान् भागान् पञ्च सौवर्चलस्य च ।
 मरिचाज्जजीशुण्ठीनामैकैकस्य पलं पलम् ।
 त्वगीला चार्द्धभागेन सामुद्रात्कुडुवद्वयम् ।
 दाहिमात्कुडुवश्चैव द्वे पले, चान्नवेतसात् ॥
 एतच्चूर्णीकृतं श्लक्ष्णं गन्धक्यममृतोपमम् ।
 लवणं भास्करं नाम भास्करेण विनिर्मितम् ॥
 जगतस्तु हितार्थाय वातश्लेष्मामयापहम् ।
 वातगुल्मं निहत्याशु वातशूलानियानि च ॥
 तक्रमस्तु सुरासौधु तक्र काष्ठीक योजितम् ।
 जाङ्गलानाञ्च मांसेन रसेन विविधेन च ।
 मन्दान्ने रश्नतो नित्यं भवेदाश्लेष पावकः ॥
 अर्शांसि ग्रहणीदोषं कुष्ठामय भगन्दरान् ।
 हृद्दोगमामदोषश्च विवद्वानुदरे स्थितान् ॥
 श्लीहानमश्मरीश्चैव श्वासकासोदरक्रिमीन् ।
 विशेषतः शर्करादीन् रोगान् नानाविधांस्तथा ॥
 पाण्डुरोगांश्च विविधान् नाशयत्यश्निर्यथा ॥

पत्रतालीशादियोगादेवगन्धाद्यं न पुनरपरचातु-
 र्जातादि प्रक्षेपः ।

वचास्तवणतोयेन वान्तिरामे प्रशस्यते ।

अस्य विदग्धं हि नरस्य शीघ्रं
 शोताम्बुना वै परिपाकमेति ।

तप्तस्य शैत्येन निहन्ति पित्त-
माक्लेदिभावाच्च नयत्तधस्तात् ॥
हरीतकी धान्यतुषोदमिश्रा
सपिप्पली सैन्धव संप्रयुक्ता ।
सोद्गार घ्नं मृशमप्यजीर्णं

विभज्य सद्यो जनयेत् क्षुधाच्च ॥

विष्टब्धे स्वेदनं प्रथं पेयञ्च लवणोदकम् ।

रसशेषे दिवास्वप्नं च्छन्नं वातवर्जनम् ॥

व्यायामप्रमदाञ्जव नवनः क्वाप्तानतीमारिणः

शून्यश्वामवन स्तृगापरिगतान हिक्कापक्त्योद्धितान् ।

लोणन् क्षीणकफानशिगु मृदङ्गतान वृद्धानरमाजीर्णिनी
रात्रौ जागरितातृशक्तिरशनान कामं दिवास्वापयेत् ॥

शान्तिप्य जठरं प्राचा हिङ्ग्वत्प्रषण सैन्धवैः ।

दिवास्वप्नं प्रकुर्वीत सर्वाजीर्णविनाशनम् ॥

पथ्यापिप्य दोमंयुक्तं चूर्णं सोवचलं पिबेत् ।

ममनाण्णोदकनाथ बुद्ध्या दोषगतिं भिषक् ॥

चतुर्विधमजीर्णञ्च मन्दानलमरोचकम् ।

आधानं वातगुल्मञ्च शूलञ्चाशु नियच्छति ॥

विस्त्रुचिकायां वमितं विरिक्तं

सुलङ्घितं वा मनुजं विदित्वा ।

पेयादिभिर्दीपनपाचनैश्च

सम्यक्क्षुधात्तं समुपक्रमेत् ॥

जलपीतमपामार्गमूलं हन्ति विस्त्रुचिकाम् ।

कुष्ठ सैन्धवयोः कल्कं चुक्रतल समञ्चितम् ।

विमूच्यां मर्दनं कोणं खल्लिशूलनिवारणम् ॥

व्योषं करञ्जस्य फलं हरिद्रां

मूलं समावाप्य च मातुलुङ्गाः ।

छाया विशष्का गुड़िकाः कृतास्ता

हन्युर्विमूर्चीं नयनाञ्जनेन ॥

गुडपुष्पागखरोतण्ड, ल गिरिकर्णिका हरिद्राभिः ।

अञ्जन गुड़िका विनयति विमूर्चिकां त्रिकटुसंयुक्ता ॥

त्वक्पत्र रास्नागुरु शिफुकुष्ठै-

वस्त्रप्रपिष्टैः सवचाशताह्वैः ।

उहर्त्तनं खल्लिविमूर्चिकाघ्नं

तैलं विपक्वञ्च तदर्थकारि ॥

वमनं त्वलसे पूर्वं नवणेनोष्णवारिणा ।

स्वेदो वर्त्तिलङ्घनञ्च क्रमश्चातोऽग्निवर्द्धनः ॥

सरक् चानञ्च मुदर मस्त्रपिष्टैः प्रलेपयेत् ।

दारुहैमवती कुष्ठगताह्वा हिङ्गुसैन्धवैः ॥

तक्रेण युक्तं यवचूर्णमुष्णं

सत्तारमर्त्तिं जठरे निहन्यात् ।

स्वेदो घटैर्वा बहुवाष्पपूर्णै-

रुष्णैस्तथाख्यैरपि पार्णितापैः ॥

तक्रेण सन्धीय यवचूर्णं सयवचारं खीलके

तप्तं कृत्वा उदरे स्वेदो दातव्यः लेपो वा इति भानुः ।

अन्त घोल शं ४ यवचूर्णं स २ यवचार स १ सर्वं स्थाप्यां

पक्त्वयम् । अति तप्ते सति अपर घटिकायां किञ्चिदस्त्वा

तां घटीमुदरे भ्रामर्योदति त्रिपुरारिः ।

तौब्राह्मिर्नपि नाजीर्णी पिवेच्छुल्लघ्नमोषधम् ।
दोषच्छत्रोऽनलो नाल पक्त, देवोषधाशनम् ॥

लवङ्गाद्यं मोदकम् ।

लवङ्गं पिप्पली शुण्ठो मरिचं जीरकद्वयम् ।
कैशरं तगरञ्चैव एना जातोफलं तुगा ॥
कटुफलं तेजपत्रञ्च पञ्चवोजं सचन्दनम् ।
कक्कोलमगुरुञ्चैव उशीरभञ्चकं तथा ॥
कर्पूरं जातिकाषञ्च मुस्तं मांभी यवस्तथा ।
धान्यकं शतपथ्या च लवङ्गं सर्वतुल्यकम् ॥
सर्वचूर्णं द्विगुणितां शर्करां विनियोजयेत् ।
सर्वरोगं निहत्याशु अमूलितं सुटारुणम् ॥
मग्निमाश्रयजीर्णञ्च कामलापाण्डुरोगनुत् ।
वलपुष्टिकरञ्चैव विशेषात् शुक्रवर्द्धनम् ॥
ग्रहणीं सर्वरूपाञ्च अतिमारं सुदर्जयम् ।
अग्निभ्यां निर्मितं हन्ति लवङ्गाद्यमिदं शुभम् ॥

वाताजीर्णं सुकुमारमोदकम् ।

पिप्पली पिप्पली मूलं नागरं मरिचं शिवा ।
धाली चित्रकमञ्जरी गुडूची कटुरोहिणी ॥
प्रत्येकमेषां कर्षाशं चूर्णं दन्त्यास्तिकर्षिकम् ।
द्विपलं त्रिवृताचूर्णं शर्करायाः पलत्रयम् ॥
मधुना मोदकं कायं सुकुमारक मोदकम् ।
वाताजीर्णं प्रशमनं विष्टम्भे परमोषधम् ॥

उदावर्तानाह्वरं सर्वाजोर्णं विनाशनम् ।

वाताजोर्णं हरीतकीप्रयोगः ।

हरीतक्याः शतं ग्राह्यं तक्रैः स्विन्नञ्च कारयेत् ।

यत्नाद्बीजं समुद्धृत्य चूर्णानीमानि परयेत् ॥

षड्रूपणं पञ्चपट्टं यमानोदयमेव च ।

त्रिचारं त्रिङ्गं त्रिप्यञ्च कर्षद्दामितं पृथक् ॥

स्त्राण्यचूर्णीकृतं सर्वं तु ताप्ते नापि भावयेत् ।

निष्पाकं स्वस्मेनापि भावयेत् त्रिनवयम् ॥

स्वादयेद्भयामेकां सर्वाजोर्णं विनाशनम् ।

चतुर्विधमजोर्णं च वह्निमान्त्रं विमृचिकाम् ॥

गुल्मगूनादि रोगां ऽ नाशयेद्विकल्पतः ।

विष्टम्भे तिष्ठतादिमीदकम् ।

त्रिगृह्णी कणाम्रलं कणावह्नि पलं पलम् ।

सर्पतुल्यातृता शुण्ठी गुडं सह मीदकम् ॥

कर्षकं भक्षयेन्नित्यं दीप्ताग्निं कुरुते क्षणात् ।

अग्निमूत्रं लवणम् ।

चित्रकं त्रिफला दन्ती तिष्ठता पुष्करं समम् ।

यावन्त्येतानि चूर्णानि तावन्मात्रन्तु सैश्वर्यम् ॥

भावयित्वा रुद्धौदीरैस्तत्काण्डे निक्षिपेत्ततः ।

रुद्धु पङ्केनानुलितं प्रक्षिपेज्जातवेदसौ ॥

सुदृग्भन्तु समुद्धृत्य संचूर्णीण्याम्बुना पिवेत् ।

एतदग्निमुखं नाम लवणं वह्निक्षत्परम् ॥

यक्तत् प्रोहोदरानाह गुल्मार्शः पार्श्वशूलनुत् ।

सर्वं चूर्णमेकौकृत्य अस्य पञ्चरक्तिकमुष्णजलेन
पिबेत् ।

विष्टम्भे शार्दूलकाञ्जिकम् ।

पिप्पलो मृङ्गवेरञ्च देवदारु सचित्रकम् ।

चविकां विल्वपेशोश्च अजमोदां हरीतकीम् ॥

महोषधं यमानोश्च धन्वाक मरिचं तथा ।

जीरकञ्चापि हिङ्गुञ्च काञ्जिकं साधयेद्विषक् ॥

एष शार्दूलको नामा काञ्जिकाऽग्निबलप्रदः ।

सिद्धार्थं तेल सभृष्टो दशरोगान् व्यपोहति ॥

कास श्वासमृत्तिसारं पाण्डुरोगं सकामलम् ।

ग्रामञ्च गुल्मरोगञ्च वातशूल सवेदनम् ॥

अशांसि श्वयथञ्चैव भुक्ते पीते च सात्प्रतः ।

घोरपाक विधानेन काञ्जिकस्यापि साधनम् ॥

सर्वचूर्णापेक्षया अष्टगुणं काञ्जिकं चतुर्गुणजलेन
ऋक्षा काञ्जिकशेषमवतारयेत् । बुद्धामात्रया दद्यात् ।

सैन्धवाद्यं चूर्णम् ।

सैन्धवं चित्रकं पथ्या लवङ्गं मरिचं कणा ।

टङ्गनं नागरं चव्यं यमानी मधुरौ वचा ॥

द्रव्याणि द्वादशैतानि संमभागानि चूर्णयेत् ।

भावयेन्निम्बु कद्रावैस्त्रिसप्ताहं प्रयत्नतः ॥

ततो माषद्वयं चूर्णं वारिणोष्णेन पाययेत् ।

सैन्धवेन सतक्रेन मस्तुना काष्ठीकेन वा ॥
 सैन्धवाद्य मिदं चूर्णं सद्यो बज्जिं प्रदीपयेत्
 रसप्रयोगः ।

श्रीरामवाणरसः ।

पारदामृत लवङ्ग गन्धकं
 भागवृग्ममरिचेन मिश्रितम् ।
 जातीफलमथाक्षं भृङ्गिकं
 तिन्तिडीम्बरसेन मर्द्दितम् ॥
 माषमात्र मनुपान योगतः
 सद्य एव जठराग्नि दीपनः ।
 संग्रह ग्रहणी कुम्भकर्णकं
 सामवात खरदूषणं जयेत् ॥
 रज्जिमान्यदशवक्त्रनाशनो
 रामवाण इव विश्रुतो रसः ॥

अग्नितुण्डो वटो ।

शुद्धसूत विष गन्धमजमोदा फलत्रयम् ।
 सर्जि चार यवचारं बज्जि सैन्धव जौरकम् ॥
 सौवर्चल विडङ्गानि सामुद्रं टङ्गनं ससम् ।
 विषमृष्टि सर्वतुल्यं जम्बोराम्ने न मर्द्दयेत् ॥
 मरिचाभां वटीं खादेदग्निमान्यं प्रशान्तये ॥

अग्निरसः ।

मरिचाद् वचा कुष्ठं समांशं विषमेव च ।

षाट्रकस्य रसैः पिष्ट्वा मुहमाचक्षु कारयेत् ॥
स्वयमग्निरसो नाम सर्वाजौषं प्रशान्तये ॥
सर्वसमं विषम् ।

अमृतवटी ।

अमृत वराटक मरिचैद्विपञ्चनव भागिकैः क्रमशः ।
वटिका मुहसमाना कफपित्ताग्निमान्द्यहारिणी ॥
इयमग्नितुण्डीनाम्ना च ख्याता ।

क्षुधासागरो रसः ।

त्रिकट, त्रिफला चैव तथा लवणपञ्चकम् ।
चारत्रयं रसं गन्धं भागेकं पूर्ववद्विषम् ॥
गुच्छामात्रां वटी कुर्यात्क्षवङ्गैः पञ्चभिः सह ।
क्षुधासागर नामायं रसः सूर्येण निम्नितः ॥
पूर्ववद्विषमित्यमृतवत्युक्त भागवत् तेनात्र विषस्य
भागद्वयम् ।

टङ्गनादिवटी ।

टङ्गन नागर गन्धक पारट-
गरलं मरिचं समभाग युतम् ।
लकुच स्वरसैश्चणक प्रतिमा
गुडिका जनयत्यचिरादनलम् ॥

लवङ्गादिवटी ।

लवङ्ग शुण्ठी मरिचानि भृष्ट-
सौभाग्य चूर्णानि समानि कृत्वा ।

भाव्यान्यपामागं हुताग्र वारं
प्रभूत मांसादिक जारणाय ॥

अजीर्णकण्टको रसः ।

शुष्क सूतंविषं गन्धं समं सर्वं विचरूयेत् ।
मरिचं सर्वतुल्यं स्यात् कण्टकार्थ्याः फलद्रवैः ॥
मर्दयेत् भावयेत्सर्वमेकविंशति वारकम् ।
गुञ्जामात्रां वटीं खादेत्सर्वाजीर्णं प्रशान्तये ॥
अजीर्णं कण्टकः सोऽयं रसो हन्ति विसूचिकाम् ।

महोदधिः ।

एकैकं विषसूती च जाती टङ्गं द्विकं द्विकम् ।
कृष्णात्रयं विश्वषट्कं दग्धं कपर्दकं तथा ॥
देवपुष्पं वाणमितं सर्वं संमर्दयन्नतः ।
महोदधिवटी नाम्ना नष्टमग्निं प्रदीपयेत् ॥

अग्निकुमारो रसः ।

रसेन्द्र गन्धौ सह टङ्गनेन
समं विषं योज्यमिह त्रिभागम् ।
कपर्दं शङ्खाविह नेत्रभागी
मरिच मन्त्राष्ट गुणं प्रदेयम् ॥
सुषक्तजम्बीर रसेन पृष्टः
सिद्धो भवेदग्निकुमार एषः ।
विसूचिकाजीर्णं समीरणार्तं
दद्याद् द्विवक्त्रं ग्रहणीगदे च ।

अत्र सर्वमेकभागापेक्षया वक्षनान्तरं सम्वादात् ।

हुताग्निनोरसः ।

गन्धे श टङ्गनैकैकं विषमत्वं त्रिभागिकम् ।

अष्टभागन्तु मरिचं जम्बाभ्यो मर्दितं दिनम् ॥

तद्वटीं मुहूर्तमानेन कृत्वा द्वेण प्रयोजयेत् ।

शूलारोचकगुल्मेषु विसूच्यामग्निमान्द्यके ।

अजीर्णं सन्निपातादौ शैब्ये जाड्योश्चिरो गटे ॥

भास्करोरसः ।

विषं सूतं फलं गन्धं त्रुषणं टङ्गजीरकम् ॥

एकैकं द्विगुणं लौहं शङ्खमश्वराटकम् ।

सर्वतुल्यं लवङ्गञ्च जम्बोरैर्भावयेद्विषक् ।

सप्तवासरपर्यन्तं ततः स्याद्भास्करो रसः ॥

गुक्ताह्वयप्रमाणेन वटीं कुर्याद्विचक्षणः ।

ताम्बुलीदलयोगेन वटीं संचर्ष्य भक्षयेत् ॥

शूलरोगेषु सर्वेषु विसूच्यामग्निमान्द्यके ।

सद्योवह्निकरो ह्येष तन्मन्त्राद्येन भाषितः ॥

अग्निसन्दीपनोरसः ।

षड्, षणं पञ्चपटुं त्रिचारं जीरकद्वयम् ।

ब्रह्मदर्भोयगन्धे च मधुरीहिङ्गचित्रकम् ॥

जातीफलं तथा कुष्ठं जातीकोषं त्रिजातकम् ।

चिञ्चाशेखुरिकचारममृतं रसगन्धकौ ॥

लौहमम्रञ्च, वङ्गञ्च लवङ्गञ्च हरीतकौ ।

समभागानि सर्वाणि भागौ द्वावमुवेतमात् ॥
 शङ्खस्य भागाश्चत्वारः सर्वमेकत्र भावयेत् ।
 काथेन पञ्चकोलस्य चित्रापामार्गयोस्तथा ॥
 अमूलोणीरसेनैव प्रत्येकं भायेत्त्रिधा ।
 त्रिःसप्तकत्वो लिम्पाकरसैः पथादिभावयेत् ॥
 वदराभा वटी काथ्या योक्तव्या सन्ध्योर्द्वयोः
 अनुपानं प्रदातव्यं ब्रुद्धा दोषानुसारतः ॥
 अग्निसन्दीपनी नाम रसोऽयं भुवि दुर्लभः ।
 दीपयत्याशु मन्दाग्निमज्जीर्णञ्च विनाशयेत् ॥
 अमुपित्तं तथा शूलं गुल्ममाशु व्यपोहति ॥

शङ्खवटी । महाशङ्खवटी ।

दग्धशङ्खस्य चूर्णं हि तथा लवणपञ्चकम् ।
 चिञ्चिकाक्षारकञ्चैव कटुकत्रयमेव च ॥
 तथैव हिङ्गकं ग्राह्यं विषगन्धकपारदम् ।
 अपामार्गस्य बल्ले च काथैर्लिम्पाकजै रसैः ॥
 भावयेत्सर्वचूर्णं तदम्लवर्गैर्विशेषतः ।
 यावत्तदम्लतां याति गुड़िकामृतरूपिणी ॥
 सद्यो बल्लिकरी चैव भस्मकञ्च नियच्छति ।
 भुक्ताकण्ठन्तु तस्यान्ते खादेच्च गुड़िकामिमाम्
 तत्क्षणाज्जारयत्याशु सर्वाज्जीर्णविनाशिनी ।
 ज्वरं गुल्मं पाण्डुरोगं कुष्ठं शूलं प्रमिहकम् ॥
 वातरक्तं महाशोथं वातपित्तकफानपि ।
 दूनामारिरयञ्चाशु दृष्टो वारसहस्रशः ॥

निर्मूलं दह्यते शीघ्रं तूलकं बज्जिना यथा ॥
 सौहवङ्गयता सेयं महाशङ्खवटी स्मृता ।
 प्रभाते कोष्णतोयानुपातमेव प्रशस्यते ॥
 जम्बीरं बीजपूरश्च मातुलङ्गकं पुष्पकम् ।
 चाङ्गेरी तिल्लिङ्गी चैव बदरी करमईकम् ॥
 अष्टावल्गस्य वर्गीऽयं कथितो मुनिसत्तमैः ।

सिद्धफला ।

शङ्खवटी ।

चिञ्चाक्षार पलं पटुव्रजपलं निम्बूरसे कल्कितं
 तस्मिन् शङ्ख पलं प्रतप्तमसक्तं संस्थाप्य शोर्णावधि ।
 द्विङ्गव्योषपलं रसामृतवली निक्षिप्य निष्कांशिकान्
 बद्धा शङ्खवटी च च ग्रहणिकारकपक्षिशूलादिषु ॥

पटुव्रजपलं पञ्चलवणं मिलित्वा पलं द्विङ्गशुण्ठी
 पिप्पली मरिचानामपि मिलित्वा पलं रसविषगन्धकानां
 प्रत्येकं निष्कं माषचतुष्टयं शङ्ख गेडुयां बङ्गी धात्वा
 निम्बूरसे तप्तां निक्षिपेत् यावच्चूणीभूय तद्रसे पतति सर्व-
 चूर्णमेकीकृत्य निम्बूरसेन रौद्रे तावद्भावयेत् यावद्-
 मृता भवति ।

शङ्खवटी ।

द्वौ चारौ रसगन्धकौ सलवणौ व्योषश्च तुल्यं विषं
 चिञ्चाभक्षचतुर्गुणं रसवरे लिम्पाकं जाते कृतम् ।
 वारंवारमिदं सुपाकचरितं लोहं क्षिपेन्निष्कं

भृष्टं वङ्गसमं सुमर्दितमिदं गुल्फाप्रमाणा भवेत् ॥
 ख्याता शङ्खवटी महाग्निजननी शूलान्तकत् पाचनी
 कासश्वासविनाशिनी क्षयहरो मन्दाग्निसन्दीपनी ।
 वातव्याधिमहोदरादिशमनी तृणाम्बुच्छेदनी
 सर्व्वव्याधि विनाशिनी क्रिमिहरो दुष्टामयध्वंसिनी ॥

महाशङ्खवटी ।

पटुपञ्चक हिङ्गुशङ्ख चिञ्चा-
 भसित व्योष वलोखरा मृतानि ।
 शिखिशैखरिकान्धवर्ग निम्बु-
 तृणभाभ्यानि यथास्नतां ब्रजन्ति ॥

महाशङ्खवटी ख्याता भोजनान्ते प्रकीर्त्तिता ।
 दीपनी परमा हन्ति महार्शोग्रहणीमुखान् ॥

महाशङ्ख वटी ।

कणामूलं यङ्गिदन्ती पारदं गन्धकं कणा ।
 त्रिचारं पञ्चलवणं मरिचं नागरं विषम् ॥
 अजमोदामृता हिङ्गुचारं तिल्लिङ्गिकामवम् ।
 सञ्चूर्णं समभागन्तु द्विगुणं शङ्खभस्मकम् ॥
 अम्लद्रवेण संभाव्य वटी कोलास्थिसन्निता ।
 अम्लदाडिमतोयेन लिम्पाकस्वरसेन च ॥
 भक्षयेत्पातरुत्याय नान्ना शङ्खवटी शुभा ।
 तक्रमस्तु सुरासौध, काष्ठीकोणोदकेन वा ॥
 शशैषादि रसेनैव रसेन विविधेन च ।

मन्दाग्निं दीपयत्याशु वङ्गवाग्निं समप्रभम् ॥
 अशांसि ग्रहणीरोगं कुष्ठमेहभगन्दरम् ।
 श्लीहानमश्मरीं श्वासश्वासं महोदरक्रिमौ ॥
 हृद्रोगं पाण्डुरोगञ्च विबन्धानदरे स्थितान् ।
 तान् सर्वात्राशयत्याशु भास्करस्तिमिरं यथा ॥

क्रव्यादरसः ।

पलं रसस्य द्विपलं वलेः स्या-
 ष्छुल्वायसौ चार्द्धपलप्रमाणे ।
 विचूर्ण्य सर्वं द्रुतवग्नियोगा-
 देरण्डपत्रे ऽथ निवेशनीयम् ॥
 कृत्वाथ तां पर्पटिकां विदध्या-
 क्रौहस्य पात्रे वरपूत मग्निम् ।
 जम्बीरजं पक्करमं पलानि
 शतं नियोज्याग्निं महाल्पमात्राम् ॥
 जीर्णं रसे भावितमेतदेतैः
 सुपञ्चकोलोद्भववारिपूरैः ॥
 सवेतसान्त्रैः शतमत देयं
 ममं रजष्टङ्गनजं सुमृष्टम् ॥
 विडं तदहं मरिचं समञ्च
 तत्सप्तधार्द्रां चणकाम्लवारा
 क्रव्यादनामा भवति प्रसिद्धी
 रसस्तु मन्यानक भैरवीकृतः ।
 माषद्वयं सैन्धव तक्रपीत-
 मेतस्य धनैः खलु भोजनान्ते ॥

शुक्रणि मांसानि पयांसि पिष्टौ-

क्षतानि सेव्यानि फलानि चैव ।

मात्रातिरिक्तान्यपि सेवितानि

यामहयाज्जारयति प्रसिद्धः ॥

कार्शस्यौघ्यनिवर्हणो गरहरः सामातिनिर्नाशनो

गुल्मघ्नो हजलोदरादि शमनः शूलार्ति मूलापहः ।

वातश्लेष्मनिवर्हणो ग्रहणिकातीसार विध्वंसनो

वातग्रन्थि महोदरापहरणः क्रव्यादनामारसः ॥

रस १ पल गन्धक २ पल ताम्र ४ तोला लौह ४

तोला सर्वं चूर्णयित्वा लोहपात्रे मृदुवह्निना पर्यटौवत्

कार्यं ततो जम्बोरस पलशतेन शनैः शनैः पक्तव्यं रसे

शुष्के पुनर्भावना दातव्या पञ्चकोल काथेन ५० अम्लवेतस

काथेन ५० ततः सर्वद्रव्यसमं भृष्टङ्गनचूर्णं ४ पल

तस्यार्घ्यं विटलवणं २ पल सर्वद्रव्यसमं मरिचचूर्णं १०

पल ततश्चणकशिश्निरेण सप्तभावना दातव्या इति कवि-

चन्द्र प्रभृतयः ।

विष्कांक्षीपकाभ्रम् ।

अभ्रं निर्मलमारितं पलमितं चूर्णीकृतं यक्षत-

स्रव्यं चित्रकमिन्द्रसूर कनकं मालूर पत्रार्द्रकम् ।

मूलं पिप्पलिसन्धवं मधुरिका नीपोऽर्कमूलं पृथक्

चैषां सत्वपलैर्विमर्हितमिदं कर्षं क्षिपेदङ्गनम् ॥

गुल्मासम्भितमेतदेव बलितं तत्पारिभद्रद्रवै-

र्मन्दाग्निं चिरजातगुल्मनिचयं शूलान्त्रपित्तं क्षयरम् ।

हृदि दुष्टमसूरिका मलसकं खासच्च कासं तृषां
 प्रोहानं यक्ततं क्षयं स्वरहितं कृष्टं महारोचकम् ।
 दाहं मोहमशेष दोषजनितं कृच्छ्रश्च दुर्नामक-
 मामं वातविमिश्रितं नयनञ्च रोगं समन्वयेत् ।
 विश्वोद्दीपकनाम रोगहरणे प्रोक्तं पराशम्भना
 सर्वेषां हितकारकं गदवता सर्व्वामय ध्वंसनम् ॥
 पाषाणं यदि भक्षितं ब्रह्मपि तं कूर्यात्सुजीर्णं पुन-
 र्वैत्यं वृष्यतरं रसायनवरं मेधाकरं कान्तिदम् ।

वीरभद्राभ्रकम् ।

अभ्रकं पृष्ठमहस्र मारितं
 कर्षयुग्ममतिनिर्मलीकृतम् ।
 वासराणि नवतिं विमर्दितं
 चित्रक स्वरससाधुसिक्तकम् ॥
 शृङ्गवेररसमर्दिता वटौ-
 कारिता सकलरोगनाशिनी ॥
 भक्षिता भुजगवल्लीपत्रकैः
 शृङ्गवेर शकलेन वा पुनः ॥
 वज्रिमान्द्रमभिनाशय सत्वरं
 कारयेत्प्रखुर पावकीत्तरम् ।
 खासकास व मशोथ कामला
 प्रोह गुल्म जठरासुचिभ्रमान् ॥
 रक्तपित्त यक्तदम्पित्तकं
 शूलकोषजगदान् विसूचिकाम् ।

आमवात बहुवात शोणितं
 दाहशीत बलक्लृप्तकाश्यं कम् ॥
 विद्रधिं ज्वरगरं शिरीषदं
 नेत्ररोगमखिलं हलीमकम् ।
 हन्ति वृथतममेतदभ्रकं
 वीरभद्र मतिबल्यमुत्तमम् ॥
 भक्षितं विविध भक्ष्य मागलं
 काष्ठसङ्गमपि भक्षतां नयेत् ।

मुस्तकारिणः ।

मुस्तकस्य तुलाहन्तं चतुर्द्वीणिऽम्बुनः पचेत् ।
 पादशेषे रसे तस्मिन् क्षिपेद्गुडं तुलात्रयम् ॥
 धातकीं षोडशपलां यमानीं विश्वभेषजम् ।
 मरिचं देवपुष्पञ्च मेथीं बङ्गिञ्च जीरकम् ॥
 पलयुग्ममितं क्षिप्त्वा रुद्धभाण्डे निधापयेत् ।
 संस्थाप्य मासमावन्तु ततः संस्त्रावयेद्विषक् ॥
 अजीर्णमग्निमान्द्रश्च विसूचोमपि दारुणाम् ।
 ग्रहणीं विविधां हन्ति नात्र कार्या विचारणा ॥
 इति भैषज्यरत्नावलयामग्निमान्द्राधिकारः समाप्तः

अरोचकाधिकारः ।

वस्तिं समीरणे पित्ते विरेकं वमनं कफे ।
 कृथादृष्टानुकूलानि हर्षणञ्च मनोमजे ॥
 कृष्टं सौवर्चलाजाजी शर्करा मरिचं विडुमं ।
 धात्रेयला पद्यकोशोर पिप्पलायन्दनोत्पलम् ॥
 क्षाभ्रं तेजोवती पथ्या चूपणं मयवाग्रजम् ।
 आर्द्रं दाडिमं निर्यासश्चाजाजी शर्करा युतः ॥
 सतैल माचिकास्वेते चत्वारः कवङ्ग्रहाः ।
 चतुरोऽरोचकान् हन्युर्वातादोक्तं सर्वजान् ।
 त्वङ्मुस्तमैला धान्यानि मुस्तमामलक त्वचः ।
 त्वक् च दावीं यमान्यश्च पिप्पल्यस्तेजोवत्यपि ।
 यमानो तिल्लिङ्गीकश्च पञ्चैते मुखशोधनाः ।
 श्लोकपादैरभिहिताः सर्वारोचकनाशनाः ॥
 अम्लिकागुडतोयश्च त्वगेला मरिचान्वितम् ।
 अभक्तच्छन्दरोगेषु शस्तं कवङ्गधारणम् ॥
 कारव्यजाजी मरिचं द्राक्षा वृक्षाम् दाडिमम् ।
 सौवर्चलं गुडः क्षौद्रं सर्वारोचकनाशनम् ॥
 विट् चूर्णं मधुसंयुक्तो रसो दाडिम सन्धवः ।
 असाध्यामपि संहन्यादरुचिं वक्त्रधारितः ॥

यमानोपाहवः ।

यमानो तिल्लिङ्गीकश्च नागरक्षाम वेतसम् ।

दाडिमं वदरञ्चामुं कार्ष्णिकाण्युपकाश्येत् ॥
 धान्य सौवर्चलाजाजौ वराङ्गश्चार्द्ध कार्ष्णिकम् ।
 पिप्पलानां शतञ्चैव द्वे शते मरिचस्य च ॥
 शर्करायाश्च चत्वारि पलान्येकत्र चूर्णयेत् ।
 जिह्वा विमोधनं हृद्यं तच्चूर्णं भक्तरोचनम् ॥
 हृत्पोडापार्श्वशूलघ्नं विवन्धानाह नाशनम् ।
 काशश्वास हरं ग्राहि ग्रहण्यग्नौविकारनुत् ॥

कलहंसः ।

अष्टादश शिग्रुफलानि दश

मरिचानि विंशतिः पिप्पलाश्च ।

आर्द्रकपलं गुडपलं प्रस्तद्वयमारनालस्य च ॥
 एतद्विडलबणसहितं खजाहतं सुरभिगन्धाढ्यम् ।
 व्यञ्जन सहस्र घाति ज्ञेयं कलहंसकं नाम ॥

खजाहतं मन्थानदण्ड मथितम् । सुरभिगन्धाढ्यं
 चातुर्जातं गन्धाढ्यं चतुर्जातस्य मिलित्वा पलं, प्रत्येक-
 मिति केचित् । कलहंसवत् स्वर कर्तृत्वादस्य कलहंस
 संज्ञा ।

तिन्त्रिङ्गीपानकम् ।

भागास्तु पञ्चचिन्त्रायाः खण्डस्यापि चतुर्गुणाः ।
 धान्यकार्द्रकयोर्भागं चातुर्जातार्द्ध भागिकम् ॥
 द्विगुणं जलमेतेषामेकपात्रे विलोडितम् ।
 पिहितं तप्तदुग्धेन ततो वस्त्रं परिभूतम् ॥

विधिना धूपितं पात्रे कृत्वा कर्पूरवासितम् ।
नृपयोग्य मिदं पानं भवेद् युक्त्या सुयोजितम् ॥

रसाला ।

अर्द्धादकं सुचिरपर्येषितस्य दध्नः
खण्डस्य षोडशपलानि शशिप्रभस्य ।
सर्पिः पलं मधुपले मरिचद्विकर्षं
शुण्ठ्याः पलाद्वैमपि चार्द्धपलं चतुर्णाम् ॥
शुक्लोपले ललनया मृदुपाणि पृष्टा
कर्पूरचूर्णं सुरभीकृत भाण्डसंस्था ।
एषा वृकोदर कृता सुरसारसाला
याम्बादित्यु भगवता मधुसूदनेन ॥
रसाला वृंहणी वृथा स्निग्धा बल्या रुचिप्रदा ॥
अत्र दध्नी न द्वैगुणमिति केचित् ।

रसकेशरी ।

रसगन्धौ समौ शुद्धौ दन्तीकाथेन मर्द्दयेत् ।
देवपुष्पं वाणमितं रसपादं तथामृतम् ॥
माषमात्रञ्च तत्सर्वं नागरेण गुह्येन वा ।
सर्वारोचक शूलार्त्तिमामवातं विनाशयेत् ॥
विसूचीमग्निमान्द्राञ्च भक्तद्वेषं सुदारुणम् ।
रसो निवारयत्येष केशरी करिणं यथा ॥
इति भैषज्यरत्नावल्यामोरचकाधिकारः समाप्तः ।

ग्रहण्यधिकारः ।

ग्रहणीमाश्रितं दोषमजोर्णवदुपाचरेत् ।
 अतोसारोक्त विधिना तस्यामञ्च विपाचयेत्
 शरीरानुगते सामे रसे लङ्घन पाचनम् ।
 विशुद्धामाशयायास्मै पञ्चकोलादिभिर्युतम् ॥
 दद्यात्पेयादि लघुन्नं पुनर्योगांश्च दीपनम् ।
 ग्रहणीदोषिणां तक्रं दीपनं ग्राहि लाघवात् ।
 पथ्यं मधुर पाकित्वान्नच पित्तप्रकोपणम् ।
 कषायोष्ण विक्राशित्वाद् गौक्ष्याच्चैव कफे हितम्
 वाते स्वादुस्त्व सान्द्रत्वात्तदञ्च मविदाहितम् ॥

चित्रकगुड़िका ।

चित्रकं पिप्पलीमूलं द्वौ चारौ लवणानि च ।
 व्योषं हिङ्गुजमोदाञ्च चव्यञ्चैकत्र चूर्णयेत् ॥
 गुड़िका मात्तलङ्गस्य टाडिमस्य रसेन वा ।
 कृता विपाचयत्वां दीपयत्या ऽ चानलम् ॥
 सोवर्चल सैन्धवञ्च विटमौद्गिटमेव च ।
 सामुद्रेण समं पञ्चलवणान्यत्र योजयेत् ॥

नागराद्यं चूर्णम् ।

नागरातिविषा मुस्तं धातकी च रसाञ्जनम् ।
 बलकत्वक् फलं पाठा बिल्वं कटुकरोहिणी ॥
 पिवेत् समांशं तच्चूर्णं सेवीद्रं तण्डुलाम्बुना ।

पैत्तिके ग्रहणीदोषे रक्तं यद्योपवेश्यते ।
नागराद्यमिदं चूर्णं क्षणान्नेयेण पूजितम् ।
शैत कषायमानेन तण्डुलोदक कल्पना ॥
केऽप्यष्टगुणतोयेन प्राहुस्तण्डुलभावंनाम्

पाटायं चूर्णम् ।

पाटा विल्वानल व्याष जम्बूदाडिम धातकी ।
कट, कातिषा मुस्ता दार्वीभूनिम्ब वत्सकैः ॥
सर्वैरेभिः समं चूर्णं कौटजं तण्डुलाम्बुना ।
सचौद्रेण विवेच्छर्हि जरातिसार शूलवान् ॥
हृद्रोगग्रहणीदोषारोचकानलमादजित् ।

वार्त्ताकुगुडिका ।

चतुःपलं स्नेहोकाण्डाक्षिपलं लवणत्रयात् ।
वार्त्ताकुगुडवयार्कादष्टौ हे चित्रकात्पले ॥
दग्धानि वार्त्ताकुरसे गुडिका भोजनोत्तराः ।
भक्तं भुक्तं पचत्याशु कामग्नासार्शसां हिताः ॥
विसूचिका प्रतिश्याय हृद्रोगघ्नाश्च ता मताः ॥

स्वल्पगङ्गाधरचूर्णम् ।

मुस्तसैन्धव शुण्ठीभिर्धातकीलोध्रवत्सकैः ।
बिल्वभोचरसाभ्याश्च पाठेन्द्र्यववाल्कैः ॥
आम्रवोज मतिविषा लज्जा चेति सुचूर्णितम् ।
क्षौद्रतण्डुलार्तायाभ्यां जयेत्पीत्वा प्रवाङ्गिकाम्
सर्व्वातिसारशमनं सर्वशूल निसूदनम् ।

संग्रह ग्रहणीं हन्ति स्रुतिकातङ्गमेव च ॥
एतद्गङ्गाधरं चूर्णं सरिडेगावरोधनम् ॥

मध्यम गङ्गाधरचूर्णम् ।

बिल्वं शृङ्गाटकदलं दाडिमं दलमेव च ।
समुस्तातिविषा चैव सर्ज्जश्चेतश्च धातकी ॥
मरिचं पिप्पली शुण्ठी दार्वी भूनिम्बनिम्बकम् ।
जम्बूरसाम्ननञ्चैव कूटजस्य फलं तथा ।
पाठा समङ्गा क्रीवरं शाल्मलीवेष्टमेव च ।
शक्राशनं शृङ्गराजचूर्णं देयं समं समम् ॥
कुटजस्य त्वचश्चूर्णं सर्व्वचूर्णममं मतम् ।
एतद्गङ्गाधरं नाम महश्चूर्णं महागुणम् ॥
नानावर्णमतीसारं चिरजं बहुरूपिणम् ।
दुर्व्वारां ग्रहणीं हन्ति तृष्णां कासश्च दुर्ज्जयम् ॥
ज्वरश्च विविधं हन्ति शोथञ्चैव सुदारुणम् ।
अरुचिं पाण्डुरोगश्च हन्यादेव न संशयः ॥
क्षौद्रौदुग्धेन मण्डेन मधुना वाद्य लेहयेत् ॥

सहस्रगङ्गाधरचूर्णम् ।

बिल्वं मोचरुमं पाठा धातकी धान्यमेव च ।
समङ्गा नागरं मुस्तं तथैवातिविषा समम् ॥
अहिफेनं लोधकञ्च दाडिमं कुटजं तथा ।
पारदं गन्धकञ्चैव समभागं विचूर्णयेत् ॥
बलेण खादयेत्प्रातश्चूर्णं गङ्गाधरं महत् ॥

ज्वरमष्टविधं हन्यादतीसारं घृदुस्तरम् ॥
ग्रहणीं विविधाश्चैव कोष्ठव्याधिहरं परम् ॥

स्वल्पस्ववङ्गाद्यं चूर्णम् ।

लवङ्गातिविषा मुस्तं बिम्बं पाठा च शाल्मली ।
क्षीरकं धातकीपुष्पं लोधेन्द्रयव वालकम् ॥
धान्य सर्जरसं शृङ्गी पिप्पली त्रिखभेषजम् ।
समङ्गा यावशूकश्च सैन्धवं सरसाञ्जनम् ॥
एतानि समभागानि श्लक्ष्णचूर्णानि कारयेत् ।
शमयेद् ग्निमान्द्राश्च संग्रहग्रहणीं जयेत् ॥
नानावर्णमतीसारं सशोथां पाण्डुकामलाम् ।
इदमष्टीलिकां हन्ति कासंश्वासं ज्वरं वमिम् ॥
हृन्नासममूषित्तश्च सशूलं सान्निपातिकम् ।
सर्वरोगं निहन्त्याशु भास्करस्तिमिरं यथा ॥

तृहस्ववङ्गाद्यं चूर्णम् ।

लवङ्गातिविषा मुस्तं पिप्पली मरिचानि च ।
सैन्धवं हवुषा धान्यं कटफल पुष्करं तथा ॥
जातीकोषफलाजाजी सौवर्चलरसाञ्जनम् ।
धातकी मोचक पाठा पत्रं तालीश केशरम् ॥
चित्रकश्च विडश्चैव तुम्बुर्विखमेव च ।
त्वगीला पिप्पलीमूलमजमोदा यमानिका ॥
समङ्गा वक्त्रकं शुद्धी दाडिमं यावशूकजम् ।
निम्बं सर्जरसं चारं सासुद्रं टङ्गनं तथा ॥

क्रीवेरं कुटजश्चैव जम्बाम्ब्रं कट, रोहिणी ।
 अम्ब्रक पुटितं लौहं शुद्धगन्धकपारदम् ॥
 एतानि समभागानि श्लक्ष्णचूर्णानि कारयेत् ।
 मधुना वा लिहेच्चूर्णं पिवेत्तण्डुलवारिणा ॥
 सर्वदोषहरश्चैव ग्रहणीं हन्ति दुस्तराम् ।
 वातिकीं पैत्तिकीश्चैव श्लैष्मिकीं सान्निपातिकीम् ॥
 पक्कापक्कमतीसारं नानावर्णं सवेदनम् ।
 कृष्णारुणञ्च पीतञ्च मांसधावन सन्निभम् ॥
 क्ष्वरारोचक मन्दाग्निं कासंश्वासं वमिं तथा ।
 अम्लपित्तं तथा हिक्कां प्रमेहञ्च हलीमकम् ॥
 पाण्डुरोगञ्च विष्टम्भमर्शांसि विविधानि च ।
 लौहगुल्मोदरानाहशोथातीसार पीनसान् ॥
 आमवातं तथा जीर्णं सग्रहग्रहणीं जयेत् ।
 उदरं प्रदरश्चैव लवङ्गाद्यमिदं शुभम् ॥

तन्मान्तरौक्तं वृहत्सवङ्गाद्यं चूर्णम् ।

लवङ्गं जीरकं कोन्ती सैन्धवं त्रिसुगन्धिकम् ।
 अजमोदा यमानी च मुस्तकं सकट, त्रयम् ॥
 त्रिफला शतपुष्पा च पाठा भूनिम्बगोक्षुरम् ।
 जातीकोषफले दार्वीं नलदं चन्दनं सुरा ॥
 शटी मधुरिका मेथी टङ्गनं कृष्णजीरकम् ।
 चारद्वयं बालकञ्च विल्वं पौष्करकं तथा ॥
 चित्रकं पिप्पलोमूलं विडङ्गं सधनीयकम् ।
 रसाभ्रगन्धकं लौहं समं सर्वं विचूर्णितम् ॥

उष्णोदकानुपानेन मन्दाग्ने दीपनं परम् ॥
 शीततोयानुपानैर्वा बुद्ध्वा दोषगतिं भिषक् ।
 आमातिसारग्रहणीं चिरकालोत्थितामपि ।
 शूलं विष्टम्भमानाहं विसृचीं शोथकामले ॥
 हलीमकं पाण्डुरोगं हन्ति कासं विशेषतः ।
 लवङ्गाद्यं महच्चूर्णं शर्करा सहितं पिवेत् ॥
 आधानं शमयेच्छीघ्रं लवङ्गस्यानुपानतः ।
 अश्विभ्यां निर्ममितं ह्येतल्लोकानुग्रहहेतवे ॥

स्वल्पनायिका चूर्णम् ।

त्रिगानं पञ्चलवणं प्रत्येकं त्रूपणं पिबु ।
 गन्धकान्मापक्तानष्टौ चत्वारो माषका रसात् ॥
 इन्द्राग्रनात्यलं शानत्रितयाधिक मिथ्यते ।
 खादे न्यश्रीकृताच्छान मनुपेयञ्च काष्ठीकम् ॥
 माषकादि क्रमेणैव मनुयोज्यं रसायनम् ।
 अत्यन्ताग्निकरञ्चैतद्भोजनं सर्वकार्मिकम् ॥
 प्रसिद्धा योगिनौ वारो तथा प्रोक्तं रसायनम् ।
 ग्रहणीनाशनं ह्येतद्गुणमन्दोपनं परम् ॥

वृहन्नायिकाचूर्णम् ।

चित्रक त्रिफला व्योषं विडङ्गं रजनीद्वयम् ।
 भस्मातक यमानो च हिङ्गुलवण पञ्चकम् ॥
 गृहधृमो वचाकुष्ठं घनमम्भक गन्धकम् ।
 चारत्रयं चाजमोदा पारदो गजपिप्पली ॥

अमीषां चूर्णकं ग्रावतावच्छकाशनस्य च ।
 अभ्यर्च्य नायिकां प्रातर्योगिनीं कामरूपिणीम् ॥
 विडालपदमात्रन्तु भक्षयेदस्य गुण्डकम् ।
 मन्दाम्नि कास दुर्नाम ओहपाण्डुचिरञ्जरान् ॥
 प्रमेहशोथविष्टम् संग्रहं ग्रहणीं जमेत् ।
 सर्वातीसारहरणः सर्वशूल निस्तूदनः ॥
 ग्रामवात गदोच्छेदी सूतिकातङ्गनाशनः ।
 नच ते व्याधयः सन्ति वातपित्त कफोद्भवाः ॥
 मान्द्यं हन्यादसौ सिद्धो गुण्डको नायिकाकृतः ।
 वार्थन्न माषमभ्यङ्ग स्नानं पिशितं भोजनम् ॥
 काञ्चिकं जलसंज्ञं पथ्यं दग्धमीनस्तथा दधि ।
 काष्ठमप्युदरे तस्य भक्षणाद् याति जीर्णताम् ॥
 कलिङ्गातिविषा धायं नव्यं जातीफलं समम् । इत्य-
 धिकः पाठः कश्चित् ।

ग्रहणीशार्दूलचूर्णम् ।

रसगन्धक लोहभ्रं द्विज, लवण पञ्चकम् ।
 हरिद्रे पाकलक्षैव वचा मुस्त विडङ्गकम् ॥
 त्रिकटु, त्रिफला चित्रं भजमोदा यमानिका ।
 गजोपकुल्या दाराणि तथैव गृहधूमकम् ॥
 एतेषां कार्शिकं चूर्णं विजया चूर्णकं समम् ।
 माषद्वयमिदं चूर्णं शालितण्डुल वारिषा ॥
 भक्षयेत्प्रातरुत्ताय ग्रहणीगदनाशनम् ।
 अग्निश्च कुरुते दीप्तं वडवानलं सुविभम् ॥

सर्वातीसारयमनं दृष्ट्वात्वरविनाशनम् ।
पक्षापक्षमतीसारं नानावर्णं सवेदनम् ॥
आमातिसारमखिलं निशेषाच्छयधुं जयेत् ।
असाध्यां ग्रहणीं हन्ति पाण्डु, प्रौढचिरत्वरान् ॥
ग्रहणीशार्दूलचूर्णं सर्वरोगकुलान्तकम् ॥

जातीफलदिचूर्णम् ।

जातीफलं विडङ्गानि चित्रकं तगरं तथा ।
तालीशं चन्दनं शुण्ठी लवङ्गश्चोपकुञ्चिका ॥
कर्पूरश्चाभया धातु मरिचं पिप्पली तुगा ॥
एषामक्ष समान् भागान् चातुर्जातकसंहितान् ।
पलानि सप्तभङ्गस्य सिता सर्वसमा तथा ।
एतच्चूर्णं जयेत्कासहृद्यं श्वासमरोचकम् ॥
ग्रहणोमतिसारश्च अग्निमान्द्यं सपीनसम् ।
वातश्लेष्मभवान् रोगान् प्रतिश्यायांश्च दुःसहान् ॥

जौरकाद्यचूर्णम् ।

जौरकं टङ्गनं मुस्तं पाठा बिल्वं सधान्यकम् ।
बालकं शतपुष्पा च दाडिमं कुटजं तथा ॥
समङ्गा धातकौपुष्यं व्योषश्चैव त्रिजातकम् ।
भीचरसः कलिङ्गश्च व्योमगन्धकपारदौ ॥
यावन्त्येतानि चूर्णानि तावज्जातीफलानि च ।
एतन्नाशितमात्रेण ग्रहणीं दुस्तरां जयेत् ॥
अतीसारं निवृत्त्याय सामं नानाविधं तथा ।

कामलां पाण्डुरोगञ्च मन्दाग्निञ्च विशेषतः ॥
जौरकाद्यमिदं चूर्णमगस्त्येन प्रकाशितम् ॥

मार्कण्डेयचूर्णम् ।

शुद्धं सूतञ्च गन्धञ्च हिङ्गलं टङ्गनं तथा ।
व्योषं जातीफलञ्चैव लवङ्गं तेजपत्रकम् ॥
एलावीजं चित्रकञ्च मुस्तकं गजपिप्पली ।
नागरं सजलञ्चाम्रं धातक्यतिविषा तथा ॥
शिश्रुजं शाल्मलञ्चैवमहिफेनं पलांशकम् * ॥
एतानि समभागानि श्लक्ष्णचूर्णानि कारयेत् ॥
खादेदस्मात्प्रतिदिनं भासकं सितया सह ।
मंत्रहयहणीं हन्ति मन्दाग्निञ्च विनाशयेत् ॥
धातुवृद्धिं वयोवृद्धिं बलपुष्टिं करोत्यपि ।
मार्कण्डेय मिदचूर्णं महादेवेन निर्मितम् ॥

कञ्चटावलेहः ।

प्रस्थे पचेत् कञ्चटतालमूल्याः
सिताङ्गप्रस्थं शृतं फादशेषे ।
ततोऽक्षमात्राणि समानि दद्या-
च्चूर्णानि धीरो विधिवत्तदेषाम् ॥
समङ्गा धातको पाटा बिल्वं सुस्ताथ पिप्पली ।
शत्रुकातिविषाक्षार सौवर्चल रसाञ्जनम् ॥

शास्त्रलीवेष्टकश्चैव सर्व्वं सिद्धे निधापयेत् ॥
 शीते च मधुनश्चाच कूडवाहं विनिक्षिपेत् ॥
 अस्य मात्रां प्रयुञ्जीत यथाकाल प्रमाणतः ।
 सर्वातिसारं शमयेत्संयहग्रहणीं तथा ॥
 अन्नपित्तकृतं दोषमुदरं सर्व्वरूपिणम् ।
 विकारान् कोष्ठजान् हन्ति हन्याच्छूलमरोचकम् ॥

कश्चटतालमूल्याः प्रत्येकं स ८ जल शं १६ शेष
 शं ४ सिताष्टपलं दत्त्वा पक्ता समझादिचूर्णं प्रक्षेपः
 शीते मधुपल चतुष्टयमिति गोपालदासः मधुनः पलद्वय
 मित्यन्ये ॥

दशमूलगुडः ।

दशमूलौ पलशतं जलद्रोणे विपाचयेत् ।
 तेन पादावशेषेण पचेद्गुडतुलां भिषक् ॥
 आर्द्रकं खरसप्रस्थं दत्त्वा मृद्वग्निना ततः ।
 लेहीभूते प्रदातव्यं चूर्णमेधां पलं पलम् ॥
 पिप्पली पिप्पलीमूलं मरिचं विश्वभेषजम् ।
 हिङ्गुं भस्मातकश्चैव विडङ्गं मज्जमोदकम् ॥
 द्वौ चारौ चित्रकं चव्यं पञ्चैव लवणानि च ।
 दत्त्वा सुमुथितं कृत्वा स्निग्धे भाण्डे निधापयेत् ॥
 कालमात्रं ततः खादेद्यातः प्रातर्विचक्षणः ।
 हन्ति मन्दानलं शीथमामजां ग्रहणीमपि ॥
 आमं सर्व्वभवं शूलं मोहानमुदरं तथा ।
 मन्दानलभवं रोगं विष्टम्भं गुदजानि च ॥

ज्वरं चिरन्तनं हन्ति तमिस्रं भागुमानिव ॥

बिल्वतैलम् ।

तुलार्घं शुष्कबिल्वस्य तुलार्घं दशमूलतः ।
 जलद्रोणे विपक्तव्यं चतुर्भागावशेषितम् ।
 आर्द्रकस्य रसप्रस्थमारनाहं तथैव च ।
 तैलप्रस्थं समादाय चौरप्रस्थं तथैव च ॥
 भ्रातकी बिल्वकुष्ठञ्च शटी शाल्मा पुनर्नवा ।
 त्रिकटुः पिप्पलीमूलं चित्रकं गजपिप्पली ।
 देवदारु वचा कुष्ठं मीचकं कटुरोहिणी ।
 तेजपत्राजमांदे च जीवनीयगणस्तथा ॥
 एषामर्द्धपलान् भागान् पाचयेद्भृदुनाग्निना ।
 एतच्च बिल्वतैलाख्यं मन्टाग्नीनां प्रशस्यते ।
 ग्रहणीं विविधां हन्ति अतीसारमरोचकम् ।
 संग्रहग्रहणीं हन्ति अर्शसामपिनाशकम् ॥
 औषदं विविधं हन्ति अन्तर्हृदि च नाशयेत् ।
 कफवातोद्भवं शोथं ज्वरमाशु व्यपोहति ।
 कासं श्वासञ्च गुल्मञ्च पाण्डुरोग विनाशनम् ।
 मक्कन्दशूलशमनं सूतिकातञ्च नाशनम् ॥
 मूढगर्भं च दातव्यं मूढवातानुलोमनम् ।
 शिरीरांग हरश्चैव स्त्रीणां गदनिस्सदनम् ॥
 रजोदुष्टाश्च या नाय्यी रेतोदुष्टाश्च ये नराः ।
 तैऽपि तारुण्यशुक्राख्या भविष्यन्ति महाबलाः ॥
 बन्ध्यापि लभते पुत्रं शूरं पण्डितमेव च ।

विल्वतैलमिति ख्यातं माने येन विनिर्भितम् ।

ग्रहणीमिहिरं तैलम् ।

धन्याकं धातकी लोधं समङ्गातिविषा शिवा ।

सशीरं वारिवाहस्य जलं मोक्षं रसाञ्जनम् ॥

विल्वं नीलोत्पलं पत्रं केशरं पद्मकेशरम् ।

गुडं चीन्द्रयवश्यामा पद्मकं कटुरोहिणी ॥

तगरं नलदं भृङ्गं केशराजः पुनर्नरा ।

आम्रजम्बु, कदम्बानां त्वचः कुटजवल्कलम् ॥

यमानी जीरकक्षैषां कार्ष्णिकाणि प्रकल्पयेत् ।

तैलप्रस्थं पचेत्सम्यक् तन्नेणान्यतमेन वा ।

कुटजत्वक् कषायेण घान्यक कथितेन वा ॥

बुद्धा दोष गतिं तत्तत्तथान्यौषध वारिणा ॥

एतद्रसायनवरं बलीपलितनाशनम् ।

हन्ति सर्वानतीसारान् ग्रहणीं सर्वरूपिणौम् ॥

क्वरं तृष्णां तथा कामं हिक्कां श्वासं वमिं भ्रमिम् ।

सोपद्रवं कोष्ठरुजं नाशयेत् सत्यमेव हि ॥

अर्शांसि कामलां मेहं श्वयश्रुं शूलमूल्वणम् ।

एतद्भि हृंहणं हृष्यं सर्वरोगनिवर्हणम् ॥

वशीकरणं मेतद्भि पृथा योगे विपाचयेत् ।

सायं स्त्रीषु प्रकर्त्तव्यं प्रत्यूषे राजसंमदि ॥

विवाहादिषु माङ्गल्यं विनाटे विजयप्रदम् ।

गर्भस्य चलितस्यापि स्थापनं परमं शुभम् ॥

गर्भारम्भे प्रकर्त्तव्यमेतद् गर्भविध्वनम् ।

ग्रहणीमिहिरं नाम तैलं भुवनमङ्गलम् ॥

बृहत् ग्रहणीमिहिरतैलम् ।

तैलं प्रस्थमितं ग्राह्यं तक्रं दद्याच्चतुर्गुणम् ।
 कुटज धन्यकञ्चैव ग्राह्यं पलशतं पृथक् ॥
 तयोः काथं पचेद्द्रोणे कम्बुपादावशेषितम् ।
 एकोक्तत्वं पचेद्द्वैद्यः कल्कं कर्षमितं पृथक् ॥
 धान्यकं धातकी लोधं समङ्गातिविषा शिवा ।
 लवङ्गं वालकञ्चैव शृङ्गाटक रसाञ्जनम् ॥
 नागपुष्पं पद्मकञ्च गुडुचीन्द्रयवं तथा ॥
 प्रियङ्गु कटुकी पद्मकेशरं तगरं तथा ॥
 शरमूलं भृङ्गराजः केशराजः पुनर्नवा ।
 आम्बजम्बु, कदम्बानां वल्कलानि च दापयेत् ॥
 ग्रहणीं हन्ति तच्छीघ्रं बलीपलितनाशनम् ।
 हन्ति सर्वानतीसारान् ग्रहणीं सर्वरूपिणाम् ॥
 ज्वरं तृष्णां तथा श्वासं कासं हिकाम् वमिं भ्रमिम् ।
 सोपद्रवं कोष्ठरजं नाशयेत्सद्य एव हि ।
 वशीकरणमेतद्धि पुण्ययोगेन पाचयेत् ।
 ग्रहणीमिहिरं नाम तैलं भुवनमङ्गलम् ॥

दाडिमाद्यं तैलम् ।

दाडिमत्वग्जलं धान्यं वल्कस्य त्वचस्तथा ।
 प्रत्येकमादकं ग्राह्यं जलद्रोणे पचेत्पृथक् ।
 चतुर्भागावशिष्टन्तु तक्रमादकसञ्चितम् ।

पचेत्तैलादुके धीमान् गर्भं दत्त्वा भिषग्वरः ॥
 त्रिकटु चिफला मुस्तं चय्यजीरकसैन्धवम् ।
 चातुर्जातं मधुरिका मांसी च देवपुष्पकम् ॥
 जातौकोषफले भान्यं यमान्यौवालयकं तथा ।
 कञ्चटातिविषा भेकी शृङ्गाटं हृत्तौदयम् ॥
 भ्राम्रजम्बुत्वचः पर्णौ समङ्गेन्द्रयवं वरी ।
 धातकीबिल्वमोचञ्च मुषली वत्सकं वला ॥
 श्वद्रंश्चा लोभ्र पाठाश्च काष्ठं खादिरमेव च ।
 अमृता ग्राह्यलौत्वक् च सर्वमर्द्धपलोन्मितम् ॥
 पिष्ट्वा तण्डुलतीयेन साधयेन्मृदुनाग्निना ।
 ग्रहणीं हन्ति दुर्वारां प्रमेहानपि विंशतिम् ॥
 अश्रांसि षड्विधान्येव नाशयेन्नात्र संशयः ॥

मरिचाद्यं घृतम् ।

मरिचं पिप्पलीमूलं नागरं पिप्पली तथा ।
 भल्लातकं यमानी च विडङ्गं हस्तिपिप्पली ॥
 हिङ्गुसौवर्चलञ्चैव विडुसैन्धव चव्यथ ।
 सामुद्रं सयवक्षारं चित्रकी वचया सह ॥
 एतैरर्द्धपलैर्भागे घृतप्रस्थं विपाकयेत् ।
 दशमूली रसे सिद्धं पयसा द्विगुणेन च ॥
 मन्दाग्निनाहितं श्रेष्ठं ग्रहणीदोषनाशनम् ।
 विष्टम्भमामोर्वलं ग्लीहानच्चापकर्षति ॥
 कासंश्वासं क्षयञ्चापि दुर्नासं सभगन्दरम् ।
 कफजान् हन्ति रोगांश्च वातजान् क्रिमिसम्भवान् ॥

तान् सर्वाभाशयत्वाश् शुष्कं दार्वनली यथा ॥

महाषट्पलकं घृतम् ।

सोवर्चलं पञ्चकोलं सैन्धवं हवुषं विडम् ।

अजमोदां यवचारं द्विङ्गं, जीरकं मोद्गिदम् ॥

कृष्णाजार्जीं समूतौकं कल्कोक्त्य पलादिकम् ।

आर्द्रकस्तरसं चुक्रं चीरं मस्वरनालकम् ॥

दशमूलकषायेण घृतप्रस्थं रिंपाचयेत् ।

भक्तेन सह पातव्यं निर्भक्तं वा विचक्षणैः ॥

क्रिमिं प्लोहोदराजौर्णं ज्वरं कुष्ठं प्रवाहिकाः ।

महाषट्पलकं नाम्ना वृचमिन्द्राग्निं यथा ॥

स्वल्पचुक्रसन्धानम् ।

यन्मस्तादिशुचीं भाण्डे सगुडह्रीद्रकाञ्जिकम् ।

धान्यराशौ त्रिरत्रस्थं शुक्तं चुक्रं तदुच्यते ॥

द्विगुणं गुडं मध्वारनालं मस्तु क्रमाद्विदुः ॥

वृहच्चुक्रसन्धानम् ।

प्रस्थं तण्डुलतोयतमुषजलात्प्रस्थत्रयं चान्मतः

प्रस्थाद्वं दधितोऽस्त्वमूलकं पलान्यष्टांगुडाभ्यानि के ।

मान्यां शोषितशृङ्गवेरं शकलात् द्वे मिन्धजाज्याः पले

द्वे कृष्णं षण्योर्निशापलयुगं निक्षिप्य भाण्डे दृढे ॥

स्निग्धे धान्यं यथादिराशिनिहितं चोन्वासरान्स्थापयेद्

ग्रीष्मे तोयधरात्यये च चतुरो वर्षासु पुष्पागमे ।

षट्शौतेऽष्टदिनान्यतः परमिदं विस्त्राय संचर्षयेत्

चातुर्जात पलेन संहतमिदं शुक्तञ्च चुक्रञ्च तत् ॥
हृन्वाद्यात कफामदोषजनितावानाविधानामयान्
दुर्नामानि च शूलगुल्मा जठरान् हत्वानलं दीपयेत् ॥

चाङ्गेरीवृतम् ।

नागरं पिप्पलीमूलं चित्रको हस्तिपिप्पली ।
श्वदंष्ट्रा विष्यन्नो धान्यं विल्वं पाठा यमानिका ॥
चाङ्ग रो खरसे सर्पिः कल्कैरेते विपाचयेत् ।
चतुर्गुणेन दध्ना च तद्वृतं कफवातनुत् ॥
अर्शांसि ग्रहणौ दोषं मूत्रकृच्छ्रं प्रवाहिकान् ।
गुदभ्रं शक्तिमानाहं वृतमेतदऽपोहति ॥
दध्निसाहचर्याच्चाङ्गेरीखरसश्चतुर्गुणः ।

कटिन्यादिपेया ।

कठिनी पलसंख्याता सिता चार्द्धपला मता ।
वव्वूलस्य च निर्यासो ग्राह्योऽर्द्धपलसंमितः ॥
ग्राह्या मधुरिका दारुसिता कर्षमिता शुभा ।
एकोक्त्य मनाक् चक्षुः तोयमष्टपलं तथा ॥
श्च द्वाजने परिस्थाप्य सरत्नेन्निशि यत्नतः ।
स्त्रावयित्वा पिवेत्प्रातः स्वच्छांशमुपरिस्थितम् ॥
प्रवाहिकायां पित्तास्त्रे ग्रहण्याश्च प्रशस्यते ।
लवङ्गधान्यसयुक्तमन्त्रपित्ते महौषधम् ॥
सर्शाणितेऽतिसारे च शस्तं विल्वसमायुतम् ।

तक्रारिष्टः ।

यमान्यामलकं पथ्या मरिचं त्रिपलांशिकम् ।

लवणानि पलांशानि पञ्च त्रैकत्र चूर्णयेत् ॥
 तक्रकं संयुतं जातं तक्रारिष्टं पिवेन्नरः ।
 दीपनं शोथगुल्मार्शः क्रिमिमेहोदरापहम् ॥

पिप्पल्याद्यासवः ।

पिप्पली मरिचं चव्यं हरिद्रा चित्रकी घनः ।
 विडङ्गं क्रमुको लोधः पाठा धात्रे खलबालुकम् ॥
 उशीरं चन्दनं कुष्ठं लवङ्गं तगरं तथा ।
 मांसी त्वगेलापत्रञ्च प्रियङ्गुनागकेशरम् ॥
 एषामर्द्धपलान् भागान् सूक्ष्मं चूर्णीकृतान् शुभान् ।
 जलद्रोणद्वये चिक्षा दद्याद् गुडतुलात्रयम् ॥
 पलानि दश धातव्या द्राक्षा षष्टिपला भवेत् ।
 एतान्येकत्र संयोज्य मृदोभाण्डे विनिक्षिपेत् ॥
 ज्ञात्वा रसगतं सर्वं पाययेदग्न्यपेक्षया ।
 क्षयं गुल्मीदरं कार्ष्णं ग्रहणीं पाण्डुतान्तथा ॥
 अर्शांसि नाशयेच्छीघ्रं पिप्पल्याद्यासवस्त्वयम् ॥

आयामकाञ्चिकम् ।

वाल्मस्य दद्याद् यवशक्तं कानां
 पृथक् पृथक् चादकं संमितम् ॥
 मध्यप्रमाणानि च मूलकानि
 दद्याच्चतुःषष्टिसुकल्पितानि ॥
 द्रोणेऽश्वसः प्लाव्य घटे सुधीते
 दद्यादिदं भेषजजातयुक्तम् ।

चारद्वयं तुम्बु, कुवस्तगम्भा
 धनीयकं स्याद्विडुसैभवश्च ॥
 सौवर्चलं हिङ्ग, शिराटिकाञ्च
 चव्यञ्च दद्याद् द्विपल प्रमाणम् ।
 इमानि चान्यानि प्रलोभितानि
 विजर्जरीकृत्य घटे क्षिपेच्च ॥
 कण्ठामजाजीसुप्रकुञ्चिकाञ्च
 तथा सुरीं कारवि चित्रकञ्च ।
 पक्षस्थितोऽयं बलवर्णदेह-
 वयस्करोऽतीव बलप्रदश्च ॥
 कान्, जीवयामीति यतः प्रवृत्त-
 स्तत्काञ्चिकेति प्रवदन्ति चैनम् ।
 आयामकालाञ्जरेच्च भुक्त
 मायामिकेति प्रवदन्ति चैनम् ।
 दकोदरं गुल्ममथ ग्रीहानं
 हृद्रोगमानाहमरोचकञ्च ॥
 मन्दाग्नितां कोष्ठगतञ्च शूल-
 मर्शोविकारान् सभगन्दराञ्च ।
 वातमयानाञ्च निहन्ति सर्पान्
 संश्लेष्यमानो विधिवक्त्रानाम् ॥

नितुषदरदलित यवे चतुर्दशगुण जलदा-
 नात् साधितोमण्डः वाटः तस्य प्ल ६४ तथा यवशक्तु,
 स ६४ ।

कल्याणगुडः ।

प्रस्थत्रयेणामलकोरसस्य
 शुद्धस्य दत्त्वाहं तुलां गुडस्य ।
 चूणीकृतैग्रन्थिक जीरचव्य-
 व्योषेभक्तुणा हवुषाजमोदैः ॥
 विडङ्ग सिन्धुत्रिफला यमानी
 पाठाग्नि धान्यैश्च पलगमाणैः ।
 दत्त्वा त्रिवृच्चूर्णं पलानि चाष्टा-
 वष्टौ च तैलस्य पचेद्यथावत् ॥
 तं भक्षयेदक्षफल प्रमाणं
 यथेष्टचेष्टं त्रिसुगन्धियुक्तम् ।
 अनेन सर्वग्रहणी विकाराः
 सञ्जासकास स्वरमेद शोथाः ॥
 शाम्यन्ति चायं चिरमन्तराग्ने-
 र्हतस्य पुंस्त्वस्य च वृद्धिहेतुः ।
 स्त्रीणाञ्च बन्धामयनाशनोऽयं
 कल्याणको नाम गुडः प्रदिष्टः ॥

त्रिवृतां भर्जयन्त्यत्र मनाक् तैले चिकित्सकाः ।
 तत्रोक्तमानसाधर्म्यात् त्रिसुगन्धि पलं पृथक् ॥

कुशाण्डगुडकल्याणकः ।

कुशाण्डकानां रुढानां सुखिन्नं निष्कलत्वचाम्
 सर्पिःप्रस्थे पलशतं ताम्रपात्रे शनैः पचेत् ॥

पिप्पली पिप्पलीमूलं चित्रको हस्तिपिप्पली ।
 धान्यकानि विडङ्गानि यमानी मरिचानि च ।
 त्रिफला चाजमोदा च कनिष्ठाज्जाजी सैन्धवम् ।
 एकैकस्य पलञ्चैव त्रिवृदष्टपलं भवेत् ॥
 तेलस्य च पलान्यष्टौ गुडं पञ्चाशदेव तु ।
 प्रस्थैस्त्रिभिः समेतन्तु रसस्यामलकस्य च ।
 यदा दार्वी प्रलेपस्तु तदैर्नमवतारयेत् ।
 यथा शक्तिं गुडिं कुर्यात्कर्षकर्षार्द्धमानतः ॥
 अनेन विधिना चैव प्रयुक्तस्तु जयेदिमान् ।
 दुर्वारान् ग्रहणीरोगान् कुष्ठान्यर्शभगन्दरान् ॥
 ज्वरदुर्नाम हृद्रोग गुल्मोदर विस्फुचिकाः ।
 कामलां पाण्डुरोगांश्च प्रमेहांश्चैव विंशतिम् ॥
 श्लोष्ठानं वातरक्तञ्च दद्रु चर्म हलीमकान् ।
 कफपित्तानिलान् सर्वान् प्ररुढांश्च व्यपोहति ।
 व्याधिचीणा वयःचीणाः स्त्रीषु क्षोणाश्च येनराः
 तेषां वृथश्च वल्यश्च वयःस्थापन एव च ।
 गुडकुष्माण्डको नाम वन्ध्यानां गर्भदः परः ॥

मुस्तकाद्यमोदकः ।

त्रिकटु त्रिफलाचितं लवङ्गं जीरकद्वयम् ।
 यमान्यौ हि मधुरिका नागवल्लीदलं तथा ॥
 शतपुष्पावरी धान्यं चातुर्जातं तथा तुगा ।
 मेथी जातीफलं ग्राह्यं प्रत्येकं कर्षसम्मितम् ॥
 मुस्तकं षट्पलं देयं सितं च द्विगुणा मता ।

ग्रहणीं हृत्पतीसारं मन्दाम्बित्वमरोचकम् ।

अजीर्णमामदोषञ्च विसृचीमपि दारुणम् ।

• पुष्टिं देहस्य जनयेद्वलवर्णाग्निवृद्धिकृत् ॥

वलीपलितदोर्वल्यं क्षपयेत् कृशतामपि ॥

श्रीकामेश्वरमोदकः ।

सम्यङ्मारितमभ्रकं कट्फलं कुष्ठाश्वगन्धामृता

मेथी मोचरसो विदारिमुषंली गोक्षुरकञ्चेक्षुरः ।

रश्माकन्द शतावरी त्वजमुदा मांसी तिला धान्यकं

शटीनागवला कक्षूर मदनं जातीफलं सैन्धवम् ॥

भार्गी कर्कटशृङ्गकं त्रिकटुकं जीरद्वयं चित्रकं

चातुर्जात पुनर्नवा गजकणा द्राक्षा शटीवालकम् ।

शाल्मल्यद्विफलत्रिकं कपिभवं बीजं समंचूर्णयेत्

चूर्णांशाविजयासिताद्विगुणितामध्वान्ययोःपिण्डितम्

कर्षांशा गुडिकार्द्धकर्षमथवा सेव्या सदा कामिभिः

सेव्यक्षीरसितं सुवीर्यकरणं स्तम्भेऽप्ययं कामिनाम् ।

वामावश्यकरः सुखातिसुखदो वृद्धङ्गनाद्रावणः

क्षीणे पुष्टिकरः क्षतक्षयहरो हृन्थाश्च सर्वामयान् ॥

कासश्वास महातिसारशमनः कामाग्निसन्दौपनो

दुर्णामग्रहणी प्रमेहनिबह स्नेहातिरेक प्रणत् ।

नित्यानन्दकरो विशेषकवितावाचां विलासी ह्रवं

• धत्ते सर्वगुणं महास्थिरमतिवालो नितान्तोत्सवः ॥

अभ्यासेन निहन्तिमृत्युपलितं कामेश्वरो वत्सरात्

सर्वेषां हितकारिणानिगदितः श्रीनित्यनाथेन सः ।

वृहानां मदनीदयोदय करः प्रौढाङ्गनासङ्गमे
सिंहोऽयं समदृष्टिप्रत्ययकरोभूपैः सदासेव्यताम् ॥
तन्त्रान्तरेऽस्य महाकामेश्वर संज्ञा ।

कामेश्वरोमोदकः ।

भ्रातृसौम्यव कुष्ठकट्फलकणा शुण्ठी यमानीद्वयं
यथोजीरक युग्मधान्यकशटी शृङ्गीवचाकेशरम् ।
तालौघं त्रिसुगन्धिकं समरिचं पथ्याक्षमेभिःसम
चूर्णीकृत्यमनाक्स्ववोजसहितं भृष्टा तु शक्राशनम् ॥
सर्वेषां द्विगुणां सितां सुप्रिमलां यत्राद्विषङ्गनिक्षिपेत् ।
क्षौद्रश्चापिष्टतं प्रशस्तदिवसे कुर्याच्छुभाभ्योदकान् ।
कर्पूरैरवचूर्णितानपिहितान् दत्त्वा तिलान् भर्जितान्
गोप्याऽयंचित्ति मण्डले मितधियां पाषण्डिनामयतः ।
आधिव्याधिहरः चयहरः कुष्ठापहो वृहणः
स्त्रीणां तोषकरोमुखद्युतिकरः शुक्राग्निवृद्धिप्रदः ॥
कासश्वास वलास रोगनिचय प्रध्वंसनः प्राणिनां
प्रोक्तो ब्रह्मसुतेन सर्वसुखदः कामेश्वरोमोदकः ।
ग्रहगण परिहीनः सर्वशास्त्रप्रवीणः
कलित विमलकीर्तिः प्राप्तकन्दर्पमूर्तिः ।
विगत सकलभोतिर्गीतवाद्याङ्गनोति
भवति भुवि स देवो येन भक्तः प्रयत्नात् ॥
रहसि युवतिखेला सम्पुटा कर्षहर्षाद्
गमयति युवतीनां केलिकौतूहलेन ।
यदि कथमपि भुक्तौ भोजनादावद्यान्ते

सुरतरभसमुच्चैर्नष्टकामं प्रकामम् ।

यस्मान्नव्यहस्यतिस्तनुधिया यस्मात् सदा वीर्यवान्

यस्मादुन्मद दाक्षिणात्य युवतीसम्भोग कौतुहली ।

यस्मात्काव्य कुतूहलं सुकविता संजायते लीलया

श्रीमद्भिः प्रतिवासरं चितितलेसमेव्यतामोदकः ॥

मदनमोदकः ।

त्रैलोक्य विजयापन्नं सवौजं घृतभर्जितम् ।

समे शिलातले पञ्चाक्षर्ययेदति चिक्कणम् ॥

त्रिकटु त्रिफलागृहीकुष्ठ धान्यक सैन्धवम् ।

शटो तालीश पत्रञ्च कट्फलं नागकेशरम् ॥

अजमोदा यमानो च यष्टौमधुक मेत च ।

मेथो जीरक युग्मञ्च गृहीत्वा श्लक्ष्णचूर्णितम् ॥

यावन्ते तानि चूर्णानि तावदेव तदौषधम् ।

तावदेव सिता देया यावदायाति बन्धनम् ॥

घृतन भधुना मिश्रं मोदकं परिकल्पयेत् ।

त्रिभुगान्ध समायुक्तं क्लृप्पूरेणाधिवासयेत् ॥

स्थापयेद्घृत भाण्डे च श्रीमन्मदनमोदकम् ।

भक्षयेत्पातरुत्याय वातश्लेष्म विनाशनम् ॥

कामघ्नं सर्वशूलघ्नं मामवात विनाशनम् ।

सवरोगहरो ह्येष सग्रह ग्रहणीहरः ॥

एतस्य सतताभ्यासाद्दृढोऽपि तरुण्यते ॥

ब्रह्मणः प्रमुखात् श्रुत्वा वासुदेवे जगत्पती ।

एष कामविघ्नकार्यं नारदैः प्रतिपादितः ॥

तेन लक्षं वरस्त्रीणां रेमे स यदुनन्दनः ।

मेथीमोदकः ।

त्रिकटु त्रिफला मुस्त जीरकद्वय धान्यकम् ।
 कट्फलं पौष्करं शृङ्गी यमानी सैन्धवं विडम् ॥
 तालीशकेशरं पत्रं त्वगीला च फलं तथा ।
 जातीकोष लवङ्गञ्च सुरा कर्पूरचन्दनम् ॥
 यावन्त्येतानि चूर्णानि तावदेव तु मेथिका ।
 सञ्चूर्ण्य मोदकः कार्यः पुरातन गुडेन च ॥
 घृतं न मधुना किञ्चित् खादेदग्निबल प्रति ।
 अग्निञ्च कुरुते दीप्तं सामे मेदे महौषधम् ॥
 बलवणकरो ह्येष संग्रहग्रहणीहरः ।
 प्रमेहान् विंशतिं हन्ति मुत्राघातां स्तथाश्मरीम् ॥
 पाण्डुरोगं तथा कासं यक्ष्माणं हन्ति कामलाम् ।
 स्तनी च पतिती गाढी स्यातां तालफलोपमौ ॥
 दृष्टिप्रसादनञ्चैव नारीणाञ्चैव पुत्रदः ।
 भाषितः कामदेवेन मेथीमोदक संज्ञकः ॥

बृहन्मेथीमोदकः ।

त्रिफला धान्यकं मुस्तं शुण्ठी मरिच पिप्पली ।
 कट्फलं सैन्धवं शृङ्गी जीरकद्वयपुष्करम् ॥
 यमानी केशरं पत्रं तालीशं विडमेव च ।
 जातीफलं त्वगीला च जयित्नीन्द् लवङ्गकम् ॥
 शतपुष्पा सुरामांसी यष्टीमधुक पञ्चकम् ।

चयं मधुरिका दारु सर्वमेतत्समं भवेत् ॥
 यावन्त्येतानि चूर्णानि तावन्मात्रा तु मेथिका ।
 सितया मोदकं कार्यं घृतमाध्वीकसंयुतम् ॥
 भक्षयेत्प्रातरुत्थाय यथादोषानुपानतः ।
 हन्ति मन्दानलान् सर्वानामदोषं विशेषतः
 महाग्निजननं वृष्यमामवात निस्तृदनम् ।
 ग्रहण्यर्शोविकारघ्नं ग्रीहपाण्डुगदापहम् ॥
 प्रमेहान् विशतिं हन्ति कासं श्वासञ्च दारुणम्
 च्छर्द्यतोसारशमनं सर्षपाक्षविनाशनम् ॥
 मेथीमोदकनामेदं पायञ्जलि सुनिर्मतम् ।

जीरकादिमोदकः : .

श्लक्ष्णचूर्णीकृतं जीरं पलाष्टकमितं शुभम् ।
 तद्वै विजयावीजं भर्जितं वस्त्रपूतकम् ॥
 अयश्चूर्णं तथा वङ्गमेभ्रकं कर्षमानतः ।
 मधूरिकं च तालीशं जातीकोष फले तथा ।
 धान्यक त्रिफला चैव चातुर्जातं लवङ्गकम् ।
 शैलेयं चन्दनं द्वे च मांसौ द्राक्षा शटी तथा ।
 टङ्गनं कुन्दुर्यष्टी तुगा कक्कोल वालकम् ।
 गाङ्गेरुस्त्रिकटुश्चैव धातकी विल्वमर्जुनम् ॥
 शतपुष्पा देवदारु कर्पूरं सप्रियङ्गुकम् ।
 जीरकं शाल्मलञ्चैव कटुकापद्मनालुके ॥
 एषां कर्षसमं चूर्णं गृह्णीयात्कुशलो भिषक् ।
 शर्करा मधनाज्येन मोदकञ्च विनिर्मितम् ॥

खादेत्कर्षसमं तस्य प्रत्यहन्मात रुतितः ।
 शीततोयानुपानेन सर्वग्रहणिकां जयेत् ॥
 आमदोषावृते पित्ते वक्त्रिमान्द्ये तथैव च ।
 रक्तातिसारेऽतिसारे प्रयोज्यं विषमज्वरे ॥
 सशब्दं घोरं गम्भीरं हन्ति सद्यो न संशयः ।
 अमुपित्तकृतं दोषमुदरं सर्वरूपिणम् ॥
 सर्वातीसारशमनं संग्रहग्रहणीं जयेत् ।
 एकजं द्वन्द्वजं चैव दोषवयकृतं तथा ।
 विकारं कोष्ठजञ्चैव हन्ति शूलमरोचकम् ।
 भाषितं वृश्णिनाथेन जन्तूनां हितकारणम् ॥
 जीरक चूर्णं ॥ ८ विजया बीजचूर्णं ॥ ४ लोहादि-
 नालुकान्तानां प्रत्येकं कर्ष १ सर्वद्विगुणा सिता घृतम-
 धुभ्यां वर्द्धनम् ।

वृहज्वीरकादिमोदकः ।

जीरकं कृष्णजीरञ्च कुष्ठं शृण्ठी च पिप्पली ।
 मरिचं त्रिफला त्वक् च पत्रमेला च केशरम् ॥
 शुभा लवङ्गं शैलेयं चम्पकं खेतचन्दनम् ।
 काकोली जीरकाकोलो जातीकोषफले तथा ॥
 यष्टी मधुरिका मांसी मुस्तं सचलकं शटी ।
 धन्याकं देवताडञ्च मूरा द्राक्षा नखो तथा ॥
 शतपुष्पा पद्मकञ्च मिथौ च सुरदारु च ।
 सजलं नालुकानैव सैन्धवं गर्जपिप्पली ।
 कर्पूरं वर्जितं चैव कुन्दशोटी सर्वाभिधानम् ॥

लौहमभ्रक वङ्गानां द्विभागं तत्र दापयेत् ॥
 एतानि समभागानि श्लक्ष्णचूर्णानि कारयेत् ।
 सर्वचूर्णं समं देयं भृष्टजौरकचूर्णकम् ॥
 सिता द्विगुणिता देया मोदकं परिकल्पयेत् ।
 घृतेन मधुना मिश्रं मोदकञ्च भिषग्वरः ॥
 भक्षयेत्प्रातस्तथाय यथादोष बलाबलम् ।
 गव्यं सशकरञ्चैव अनुपानं प्रयोजयेत् ॥
 अशीतिन् वातजान् रोगांश्चत्वारिंशच्च पैत्तिकान्
 सर्वांस्तान्नाशयत्याशु वृक्षमिन्द्राग्निं यथा ।
 नानावर्णमतीसारं विशेषादामसङ्गवम् ।
 शूलमष्टविधं हन्ति अशीरोगं चिरोत्प्लवम् ॥
 जीर्णज्वरञ्च सततं विषमज्वरमेव च ।
 स्त्रीणाञ्चैवानपत्यानां दुर्बलानाञ्च देहिनाम् ॥
 पुष्पकृतं पुत्रकञ्चैव बलवर्णकरं परम् ।
 स्रुतिकारोगमत्ययं नाशयेन्नात्र संशयः ॥
 प्रदरं नाशयत्याशु सूर्यस्तमं इवोदितः ।
 दाहं सर्वाङ्गिकञ्चैव वातपित्तोत्थितञ्च यत् ॥
 अयं सर्वगद्गोच्छेदी जौरकाद्या हि मोदकः ।

अग्निकुमारमोदकः ।

ऊशीरं बालकं मुस्तं त्वक् पत्रं नागकेशरम् ।
 जौरहयञ्च शृङ्गी च कट्फलं पुष्करं शटी ।
 त्रिकटुं बिम्बकं धान्यं जातीफलं खड्गकम् ।
 कर्पूरं मण्डूकशौण्ड्यं शैलजं वंशलोचना ॥

एलाबीजं जटामांसौ रांक्षा तगरपादुकम् ।
 समङ्गातिबला चाभ्रं सुरा वङ्गं तथैव च ।
 अस्य चूर्णं समा मेथी चूर्णाक्षिं विजयारजः ।
 शर्करा मधुसंयुक्तं मोदकं परिकल्पयेत् ॥
 कर्षमेकं प्रमाणन्तु भक्षयेत्प्रातरुत्थितः ।
 शीततोयानुपानेन आज्ञेन पयसाथवा ।
 ग्रहणीं दुस्तरां हन्तिश्वासं कासमतीव च ।
 आमवातमग्निमान्द्यं जीर्णं च विषमं ज्वरम् ॥
 विबन्धानाहशूलञ्च यकृतं ग्रीहोदराणि च ।
 हन्त्यष्टादशकुष्ठानि ग्रहणीदोषनाशनम् ।
 उदावर्तं गुल्मरोगोदरामयविनाशनम् ।

रसप्रयोगः ।

अग्निकुमारोरसः ।

रसं गन्धं विषं व्योषं टङ्गनं लौहभक्षकम् ।
 अजमोदाहिफेनञ्च सर्वतुल्यं सृताभ्रकम् ॥
 चित्रकस्य कषायेण मर्द्दयेद्याममात्रकम् ।
 मरिचाभां वटीं खादेदजीर्णं ग्रहणीं तथा ॥
 नाशयेच्चात्र सन्देहो गुह्यमेतच्चिकित्सितम् ।

ग्रहणीकपाटोरसः ।

रसमन्धकयोश्चापि जातीफलं खवङ्गयोः ।
 प्रत्येकं शानं मानञ्च स्रज्यं चूर्णीकृतं शुभम् ।
 सूर्यावर्तं रसेनैव विस्वपत्रं रसेन च ।

मृङ्गाटकस्य पत्राणां रसैः प्रत्येकशः पलैः ।
 चण्डातपेन संशोथ वटिकां काहयेद्विषक् ।
 बिल्वपत्र रसेनैव दापयेद्रक्तिकाहयम् ॥
 दध्ना च भोजनीयश्च ग्रहणौरोगनाशनः ।
 पाण्डुरोगमतीसारं शोथं हन्ति तथा ज्वरम् ॥
 ग्रहणौकपाटनामा रसः परमः दुर्लभः ।

ग्रहणौकपाटोरसः ।

टङ्गनक्षार गन्धाश्म रसं जातीफलं तथा ।
 तथा खदिरसारश्च जीरकं श्वेतधूनकम्
 कपिहस्तकबीजश्च तथैव वकपुष्पकम् ।
 एषां शानं समादाय स्रक्षचूर्णानि कारयेत् ॥
 बिल्वपत्रक कार्पास फलं शालिश्चदुग्धिका ।
 शालिश्च मूलं कूटजत्वचः कश्चटपत्रजम् ।
 सर्वेषां स्वरसेनैव वटिकां कारयेद्विषक् ।
 रक्तिकैकप्रमाणेन खादयेद्विषसत्रयम् ॥
 दधिमस्तु ततः पेयं पलमात्र प्रमाणतः ।
 अपियोगशताक्रान्तां ग्रहणीमुद्धतां जयेत् ॥
 आमशूलं ज्वरं कासंश्वासं शोथं प्रवाहिकाम् ।
 रक्तस्रावकरं द्रव्यं कार्यं नैवात्र युक्तिः ॥
 कृष्णवार्त्ताकु मत्स्यश्च दधितक्रश्च ग्रस्यते ।
 ज्ञात्वा वायोः क्षतिं तत्र तैलं वारि प्रदापयेत् ॥

संयद्ग्रहणौकपाटः ।

मुक्ता सुवर्णं रस गन्ध टङ्ग-

मन्त्रं कपदीऽमृततुल्यभागः ।

सर्वैः समं शङ्खक चूर्णमत्र
 खल्ले च भाव्योऽतिविषा द्रवेण ।
 गीलञ्च कृत्वा मृदुकण्टस्थं
 सम्पाद्य भाण्डे दिवसार्द्धकञ्च ।
 सर्वाङ्गशीतो रस एष भाव्यो
 धुस्तूरवङ्गोर्मुषली द्वयेष्ट ॥
 लोहस्य पात्रे परिभावितञ्च
 सिद्धो भवेत्संयहणो कवाटः ।
 वातोत्तरायां मरिचाज्य युक्तः
 पित्तोत्तरायां मधुपिप्पलीभिः ॥
 कफोत्तरायां विजयारसेन
 कटुत्रयेणाज्ययुतो ग्रहण्याम् ।
 क्षयज्वरे चार्शसि षट्प्रकारे
 मान्द्यादिसारेऽरुचि पीनसे च ।
 मेहे च कृच्छ्रे गतधातुवर्धने
 गुञ्जादयं चापि महामयघ्नम् ॥

जातीफलाद्यावटी ।

जातीफलं टङ्गनमम्रकञ्च
 धुस्तूर बीजं समभागचूर्णम् ।
 भांगद्वयाद्यं फणिफेन युक्तं
 गन्धालिकापत्र रसेन मर्दम् ॥
 क्षणप्रमाणा वटिका विधेया
 मधुप्रयुक्ता ग्रहणीगदेषु ।

रोगेषु दद्यादनुपानभेदे
 येक्ता विदध्यादतिसारवत्सु ॥
 सामेषु रक्तेषु सशूलकेषु
 पक्षेष्वपक्षेषु गुदामयेषु ।
 पथ्यं सदध्योदनमत्र देयं
 रसोत्तमोऽयं ग्रहणीकपाटः ॥

जातीफलाद्यावटिका ।

विशुद्ध सूतस्य च गन्धकस्य
 प्रत्येकशो माप चतुष्टयन्तु ।
 विधाय शुद्धोपल पात्रमध्ये
 सुकज्जलीं वैद्यवरः प्रयत्नात् ॥
 जातीफलं शाल्मलिवेष्ट मुस्तं
 सटङ्गनं सातिविषं सजीरम् ।
 प्रत्येकमेषां मरिचस्य शाण-
 प्रमाणमेकं विषमाषकञ्च ॥
 विचूर्ण्य सर्वाण्यवलोढ्य पश्चाद्
 विभावयेत् पत्रभवैरमीषाम् ।
 एसैरसोन्मानमितै रसाल-
 वंशौ च भट्टोत्कट कञ्चटौ च ॥
 इन्द्रालिकेन्द्राशनकं सजम्ब-
 जयन्तिका दाडिमकेशराजी ।
 अविडकर्णापि च मृङ्गराजी
 विभाव्य सम्यक्कटिका विधेया ॥

कोलास्थिमाना च बहुप्रकारं
 सामं निहत्यत्र यथानुपानम् ।
 कुर्याद्विशेषादनलावलम्बं
 कासञ्च पञ्चात्मक मन्त्रपित्तम् ॥
 दूयं निहन्ति ग्रहणीं प्रवृद्धां
 मर्त्यस्यजोर्णं ग्रहणीमसाध्याम् ।
 चिरोद्भवां संग्रह कोष्ठदुष्टिं
 शोथं समग्रं गुदजानसाध्यान् ॥
 आमानुवदन्त्वतिसार मुग्रं
 जयेद्भृशं योगशतै रसाध्यम् ।
 विवर्जनीयास्त्विह भृष्टमत्स्या
 मत्स्यस्तथा पाण्डुरवर्ण एव ॥
 रश्माफलं मूलमथोदनञ्च
 वधैर्विधेयं न कदाचिदत्र ।
 जातोफलाद्या वटिका विधेया
 यशोऽर्थिनो वैद्यवरस्य हृद्या ॥
 अनेक सभावित मर्त्यलोका
 नानाविधव्याधि पयोधि नौका ॥

ग्रहणोशाद्रूलवटिका ।

जातोफलं देवपुष्पमजाजो कुष्ठ टङ्गनम् ।
 विडं त्वगेला धत्तूरं फणिफेनं समं समम् ॥
 प्रसारणीरसेनैव संमर्द्य वटिका कृता ।
 यथादोषानुपानेन सेविता ग्रहणीं हरेत् ॥

नानावर्णमतीसारं दारुणाञ्च प्रवाहिकाम् ।
नाम्ना ग्रहणीशादुलवटिका ग्राहिणी परम् ॥

ग्रहणीगजेन्द्रवटिका ।

रसगन्धक लौहानि शङ्खटङ्गन रामठम् ।
शटीतालीश मुस्तानि धान्य जीरक सैन्धवम् ॥
धातक्यतिविषा शुण्ठी गृहधूमो हरीतकी ।
भस्मातकं तेजपत्रं जाती फलं लवङ्ग कमम् ॥
त्वगेला वालकं विल्वं मेथी शक्राशनस्य च ।
रसैः संमर्द्य वटिका रसवैद्येन कारिता ॥
ग्रहनानन्दनाथेन भाषितेयं रसायने ।
ग्रहणीगजेन्द्र संज्ञेयं श्रीमता लोकरक्षणे ॥
ग्रहणीं विविधां हन्ति ज्वरातीसारनाशिनी ।
शूलगुल्मान्निपित्तांश्च कामलाञ्च हलीमकम् ॥
बलवर्णाग्निजननी सेविता च चिरायुषे ।
कण्डू कुष्ठं विसर्पञ्च गुदभ्रंशं कृमिं जयेत् ॥
माषद्वयां वटीं खादेच्छागीदुग्धानुपानतः ।
वयोऽग्निवलमावीक्ष्य युक्त्या वा त्रुटिवर्षमम् ॥

महागन्धकम् ।

रसगन्धकयोः कर्षं ग्राह्यमेकं सुशोधितम् ।
ततः कज्जलिकां कृत्वा मृदुपाकेन साधयेत् ॥
जाल्याः फलं तथाकोषो लवङ्गारिष्टपत्रके ।
एतेषां कर्षमात्रेण तीयेन सह मर्दयेत् ॥

मुक्तागृहे पुनः स्थाप्यं पुटपात्रेण साधयेत् ।
 गुञ्जाषट्क प्रमाणेन प्रत्यहं भक्षयेत्वरः ॥
 एतत् प्रोक्तं कुमार्याणां रक्षणाय महीषधम् ।
 ज्वरघ्नं दीपनञ्चैव बलवर्णप्रसाधनम् ॥
 दुर्घारं ग्रहणोरोगं जयत्येव प्रवाहिकाम् ।
 सूतिकाञ्च जयेदेतदपि वैद्यविवर्जिताम् ॥
 कासश्वासातिसारघ्नं वाजीकरणमुत्तमम् ।
 बालरोगं निहत्याशु सर्वोपद्रव संयुतम् ॥
 पिशाचा दानवा दैत्या बालानां येविघातकाः
 यत्रोषधवरस्तिष्ठेत् तत्र सोमां त्यजन्ति ॥
 बालानां गदयुक्तानां स्त्रीणाञ्चापि विशेषतः ।
 महागन्धकमेतच्च सर्वव्याधि निस्तृदनम् ॥

रसगन्धकयोः प्रत्येकं कर्षः जातोफलादीनामपिच-
 तुणां प्रत्येकं कर्षः । कज्जलीं जलेन पङ्कवत् कृत्वा लौहटा-
 र्विकायां स्नेदयित्वा ततः सर्वमेकीकृत्य जलेन पिष्ट्वा
 एकस्मिन् मुक्तागृहे ओषधं संस्थाप्य अपरेणाच्छाद्य
 कदलीपत्रेण वेष्टयित्वा घनपङ्केनालिप्य करीषाग्नेर्मध्ये
 संस्थाप्य यदा वह्निरारक्तता भवति तदैवाकृष्य ग्राह्यः ।
 यथावाध्यनुपानं रक्तिकाः षट्खाद्याः । बालकानामुदरा-
 मयादावतिप्रशस्तम् ।

श्रीवैद्यनाथवटिका ।

रसस्य शानं संगृह्य काञ्चिकेन तु शोधयेत् ।
 चित्रकस्य रसेनापि त्रिफलायाश्च बुद्धिमान् ॥

रसाङ्गे गन्धकं शुद्धं मृङ्गराजरसेन वा ।
 द्वाभ्यां संमूर्च्छनं कृत्वा स्वरसैः शान संमितैः ॥
 खल्लयेत्तु शिलाखल्ले क्रमशो वक्ष्यमाणजैः ।
 निर्गुण्डी मण्डूकी खेता कुचेला ग्रीष्मसुन्दरैः ॥
 मृङ्गाक्षकेशराजैश्च जयेन्द्राग्रमकोत्कटैः ।
 सर्षपाभां वटीं कृत्वा दद्यात्तां ग्रहणीगदे ॥
 सायवातेऽग्निमान्द्ये च ज्वरे श्लोहोदरेषु च ।
 वातश्लेष्मविकारेषु तथा श्लेष्मगदेषु च ॥
 दधिमस्तु विनिक्षिप्य मर्दयित्वा यथावलम् ।
 दातव्या गुड़िकाः सप्त रोगिणे ग्रहणीगदे ।
 अम्बुतक्रानि सेवासु कुर्वीत स्वेच्छया बहु ।
 श्रीमता वैद्यनाथेन लोकानुग्रहकारिणा ॥
 स्वप्नान्ते ब्राह्मणस्येयं भाषिता लिखितेन तु ॥

खसर्पणवटी ।

पक्वेष्टकाहृदिद्राभ्यामगारधूमकेन च ।
 शोधितं पारदश्चैव कर्षाङ्गं तुलया धृतम् ॥
 मृङ्गराज रसैः शुद्धं गन्धकं रससम्मितम् ।
 द्वाभ्यां कज्जलिकां कृत्वा भाषयेत्तत्तु, भेषजैः ॥
 सिन्धुवारदल रसे मण्डूक पर्णिका रसे ।
 केशराज रसे चापि ग्रीष्मसुन्दरजे रसेः ॥
 रसेऽपराजितायाश्च सोमराजौ रसे तथा ।
 रक्तचित्रक पत्रोत्थे रसे च परिभावितम् ॥
 रसमान समानेन च्छायायां शोषयेद्विषक ।

सर्षपाभाश्च गुड़िकाः कारयेत्कुशलो भिषक् ॥
ततः सप्तवटीर्दद्याद्दधिमस्तु समाप्नुताः ।
नित्यं दध्ना च भोक्तव्यं कोष्ठदुष्टि निवृत्तये ॥
ग्रहणीमतिसारश्च ज्वरदोषश्च नाशयेत् ।
अग्निदार्ढ्यकरं श्रेष्ठमामपर्पटिकाद्वयम् ॥

अभ्रवटिका ।

अथ शुद्धस्य सूतस्य गन्धकस्याभ्रकस्य च ।
प्रत्येकं कर्षमानन्तु ग्राह्यं रसगुणैषिणा ॥
ततः कज्जलिकां कृत्वा व्योमचूर्णं प्रदापयेत् ।
केशराजस्य भृङ्गस्य निर्गुण्डाश्चित्रकस्य च ।
ग्रीष्मसुन्दरकस्त्राथ जयन्त्याः स्वरसं तथा ।
मण्डूकपर्ण्याः स्वरसं तथा शक्ताशनस्य च ।
श्वेतापराजितायाश्च स्वरसं पर्णसम्भवम् ।
दापयेत्तत्र तुल्यश्च विधिज्ञः कुशलो भिषक् ॥
रम तुल्यं प्रदातव्यं चूर्णं मरिच सम्भवम् ।
देयं रसार्द्धभागेन चूर्णं टङ्गनसम्भवम् ॥
शुभे शिलामये पात्रे घर्षणीयं प्रयत्नतः ।
शुष्कमातप संयोगाद्वटिकां कारयेद्विषक् ॥
कलायपरिमाणान्तु खादेत्तान्तु प्रयत्नतः ।
दृष्ट्वा वयश्चाग्निबलं यथाव्याध्यनुपानतः ॥
हन्ति कासं चयं श्वासं वातश्लेष्म भवं रुजम् ।
परं वाजीकरः श्रेष्ठो बलवर्णाग्निवर्द्धनः ॥
ज्वरे चैवातिसारे च सिद्ध एष प्रयोगराट् ।

नातः परतरः श्रेष्ठो विद्यनेऽभ्रसायनात् ।

चातुर्थके ज्वरे श्रेष्ठः सूतिकातङ्गनाशनः ।

भोजने शयने पाने नास्थित्वा नियमः क्वचित् ।

दधि चावश्यकं भक्ष्यं प्राह नागार्जुनो मुनिः ॥

शुद्धरस कर्ष १ शुद्ध गन्धक कर्ष १ कज्जलीं कृत्वा
जारिताभ्र कर्ष १ मरिच चूर्णकर्ष १ टङ्गन चार तो
१ मिश्रीकृत्य केशराजादोनां स्वरस कर्ष १ ततः छाया
शुष्कां वटीं कारयेत् ॥

महाभ्रवटी ।

अभ्रकं पुटितं ताम्रं लौहं गन्धक पारदम् ।

कुनटो टङ्गनचारं त्रिफला च पल पञ्चम् ॥

गरुडस्य तथा भाष चतुष्कस्यैव चूर्णयेत् ।

तत्सर्वं भावयेदेषां रसैः प्रत्येकशः पलैः ॥

देवराजाशनाख्यस्य केशराजाख्यकस्य च ।

सोमराजस्य भृङ्गाख्यराजस्य ओफलस्य च ॥

पारिभद्राग्निमन्यस्य वृद्धदारस्य तुम्बरोः ।

मण्डूकपर्णीं निगुण्डीं पूतिकोष्मसृकस्य च ॥

खेतापराजितायाश्च जयन्त्याश्चार्द्रकस्य च ।

श्रीभसुन्दरकस्याटरुषकस्य रसेन तु ॥

रसेस्ताम्बूलवल्गुणाश्च पत्रोत्थैर्भावयेत् पृथक् ।

द्रवे किञ्चित् स्थिते चूर्णं मरिचस्य पलं क्षिपेत् ॥

ततश्चैव वटीं कुर्यान्मात्रां दद्याद् यथोचिताम् ।

ज्वरे चैवातिसारे च कासे श्वासे च ये तथा ॥

सन्निपातज्वरे चैव विविधे विषमज्वरे ।
 क्षयरोगेषु सर्वेषु क्षीणशक्ते च यक्ष्मणि ॥
 ग्रहण्यां चिरभूतायां सूतिकायां विशेषतः ।
 शोथे शूले तथा साध्ये स्थविरे चामवातके ॥
 मन्दानलेऽबले चैव सकले श्लेष्मजे गदे ।
 पीनसेऽपीनसे चैव पक्वेऽपक्वे विशेषतः ॥
 वातश्लेष्मणि वाते वा विविधे चेन्द्रियस्थिते ।
 वातहृद्वे हृते पित्ते बलासेनाहृतेऽपि च ॥
 अशूदररोगेषु कुष्ठरोगे प्रशस्यते ।
 अजीर्णे कर्णरोगे च कृशे स्थूले च षष्ठ्यणि ॥
 अयं सर्वगदेष्वेव रसो वै परिकीर्तितः ।
 महाभ्रवर्तिका सेयं पर श्रेष्ठा रसायने ॥

पीयूषबलौ रसः :

सूतकं गन्धकश्चाभ्रं तारं लौहं सटङ्गनम् ।
 रसाञ्जनं माक्षिकञ्च शानमेकं पृथक् पृथक् ॥
 लवङ्गं चन्दनं मुस्त पाठा जीरक धान्यकम् ।
 समङ्गातिविषा लोघ्नं कुटजेन्द्रयवं त्वचम् ॥
 जातीफलं विश्वं निम्बं कनकं दाडिमच्छदम् ।
 समङ्गा घातकी कुष्ठं प्रत्येकं रससन्धिनम् ॥
 भावयेत् सर्वमेकत्र केशराजरसैः पुनः ।
 चणकाभावटी कार्या षष्ठागौ दुग्धेन पेयिता ॥
 अनुपाणं प्रदातव्यं दग्धविल्व समं गुडम् ।
 अतिसारं ज्वरं तीव्रं रक्तातीसार मुह्यणम् ॥

ग्रहणीं चिरजां हन्ति शोथं दुर्नामकं तथा ।
 आग्नेयूल विवन्धनं संग्रहं ग्रहणीहरम् ॥
 पिच्छामदोषं विविधं पिपासादाह रोगकम्
 हृत्प्रासारोचकच्छर्दिगुदभ्रं शुदारुणम् ॥
 पक्वापक्वमतीसारं नानावर्णं सवेदनम् ।
 कृष्णारुणञ्च पीतञ्च मांसधावन सन्निभम् ॥
 श्लोहगुल्मोदरानाहं सूतिकारोगमङ्गरम् ।
 असृग्दरं निहन्त्येव वन्ध्यानां गर्भदं परम् ॥
 कामलां पाण्डुरोगञ्च प्रमेहानपि विंशतिम् ।
 एतान् सर्वान्निहन्त्याशु मासाहर्णान्न संशयः ॥
 पीयूषबल्ली वटिका आश्विभ्यां निर्मिता पुरा ।
 कश्यपाय ददेऽश्विभ्यां ततः प्राप्य प्रजापतिः ॥
 धन्वन्तरिस्ततः प्राप दैवतानां पतिस्ततः ।
 परम्यरा प्राप्त एष रसस्त्रैलोक्य दुर्लभः ॥

श्रीनृपतिबल्लभः ।

जातीफल लवङ्गाब्दत्वंगेला टङ्गरामठम् ।
 जीरकं तेजपत्रञ्च यमानी विश्वसेन्धवाः ॥
 लौहमभ्रं रसो गन्धस्तान्नं प्रत्येकयः पलम् ।
 मरिचं द्विपल दत्त्वाच्छागौक्षीरेण पेषयेत् ॥
 धात्री रसेन वा पेष्यं वटिकाः कुरु यत्नतः ।
 श्रीमद्ब्रह्मनाथेन विचिन्त्य परिनिर्मितम् ॥
 सूर्यवत्तेजसा चायं रसो नृपतिबल्लभः ।
 अष्टातश्वठीं खादेत्परितः सूर्यदर्शकः ॥

हन्ति मन्दानलं सर्वं मामदोषं विसृचिकाम् ।
 ग्रीह गुल्मोदराष्टीला यक्तत् पाण्डुत्वकामलाम् ॥
 हृच्छूलं पृष्ठशूर्जं च पार्श्वशूलं तथैव च ।
 कटीशूलं कुचिशूलमानाहमष्टशूलकम् ॥
 कास श्वासामवातांश्च श्लोपदं शोथमर्बुदम् ।
 गलगण्डं गण्डमालामस्त्रपित्तञ्च गद्भीम् ॥
 क्रिमिकुष्ठानि दद्रुणि वातरक्तं भगन्दरम् ।
 उपदंशमतीसारं प्रहर्ष्यशः प्रमेहकम् ॥
 अश्मरीं मूत्रकृच्छ्रमूत्राघातं सुदारुणम् ।
 ज्वरं जीर्णं तथा पाण्डुं तन्त्रालस्यं भ्रमं क्लमम् ॥
 दाहञ्च विद्रुधिं हिक्कां जङ्गदं मूकताम् ।
 मूढञ्च स्वरभेदञ्च ब्रध्नवृद्धिं विसर्पकान् ॥
 कुरुस्तम्भं रक्तपित्तं गुदभ्रं शारुचिं तृषाम् ।
 कर्णनामामुखात्यांश्च दन्तरोगांश्च पौनसान् ॥
 शौन्यञ्च श्रोतपित्तञ्च स्थावरादिविषाणि च ।
 वातपित्तकर्फोत्यांश्च इन्द्रजान् सान्निपातिकान् ॥
 सर्वानेव गदान् हन्ति चण्डांश्चुरिव पापहा ।
 बलवर्णकरो हृद्य आयुष्यो वीर्यवर्धनः ।
 परं वाजोकरः श्रेष्ठः पटुर्दो मन्त्रसिद्धिदः ।
 अरोगी दीर्घजीवी स्याद्रोगी रोगादिमुच्यते ॥
 रसस्यास्य प्रसादेन बुद्धिमान् जायते नरः ॥

बृहन्नृपबलभः ।

रसगन्धक लोहाभ्रं नागं चित्रञ्च मुस्तकम् ।

टङ्गं जातीफलं हिङ्गुत्वगीला बङ्गिवङ्गकम् ॥
 तेजपत्र मजाजी च यमानी विश्वसैन्धवम् ।
 प्रत्येकं तोलकं चूर्णं तथा मरिचं ताम्रयोः ॥
 निरुत्यक मृतं हेम तथा माष चतुष्टयम् ।
 आर्द्रकस्य रसेनैव धातुग्राह्य स्वरसैस्तथा ॥
 भावयित्वा प्रदातव्यं चणमात्रं भिषग्वरैः ।
 भक्षयेत् प्राप्तकृत्याय पथ्यं भक्षेद्यथोचितम् ॥
 अग्निमान्द्य मज्जीर्णञ्च दुर्नाम ग्रहणीं जयेत् ।
 आमालीर्णं प्रशमनं सर्वरोग निरुदनम् ॥
 नाशयेद्दोदरान् रोगान् विष्टुचक्र मिवासुरान् ।
 प्रथ्याम्सरेऽस्य राजबल्लभसंज्ञा ॥

अजाज्यादिचूर्णम्

पलदन्धमजाज्यास्तु पलैकं यवशूकजम् ।
 अम्बुदं द्विपलं त्रियं फणिफेन पलं तथा ॥
 शर्कामूल भवं चूर्णं चतुःपलं मितं स्मृतम् ।
 अजाज्यादिक मितद्वि हन्तुग्रं ग्रहणीगदम् ॥
 सरक्त मथनीरक्तमतिसारं सूदारुणम् ।
 ज्वरातिसारं शमयेद्विस्वर्ची घोररुषिणीम् ॥

स्रव्य ग्रहणीकपाटरसः ।

दरदं गन्धपाषाणं तुगाक्षीर्यद्विफेनकम् ।
 तथा वराटिकाभक्ष्यं सर्वं क्षीरेण मर्दयेत् ॥
 रक्तिका युग्ममानेन च्छायाशुष्कां वटीं चरेत् ॥

ग्रहणीं विविधां हन्ति रक्तातीसारमुख्यणम् ॥

ग्रहणहणीकवाटः ।

तारमौक्तिक हेमानि सारश्चैकैक भागिकम् ।
 द्विभागोगन्धकः सूतस्त्रोभागो मर्दयेदिमान् ।
 कपित्थस्वरसैर्गाढं मृगशृङ्गे ततः क्षिपेत् ।
 पुटेन्मध्ये पुटेनैव तत उद्धृत्य मर्दयेत् ॥
 बलारसैः सप्तधैवमपामार्गरसैस्त्रिधा ।
 लोध्र प्रतिविषा मुस्तधातकीन्द्रयवासृताः ।
 प्रत्येकमेतत् स्वरसैर्भावना स्यात्त्रिधा त्रिधा ।
 माषमात्रो रसो देयो मधुना मरिचैस्तथा ॥
 हन्ति सर्वानतीसारान् ग्रहणीं सर्वजामपि ।
 कपाटो ग्रहणीरोगे रसो हयं बद्धिदीपनः ॥
 सारो लौहः ।

रसपर्पटी ।

श्रीबिन्ध्यवासिपादान् नत्वा धन्वन्तरिञ्चसुरभिषजम्
 रस गन्धक पर्पटिकापरिपाटी पाटवं वक्ष्ये ॥
 मग्नं रसे जयन्त्याः पञ्चादेरण्डसम्भृते ।
 आर्द्रकरसे च सूतं पत्ररसे काकमाच्याश्च ॥
 मग्नमुदितानुपूर्व्या मर्दनशुष्कं करेण गृह्णीयात् ।
 प्रस्तरभाजन मध्ये शुद्धिरियं पारदस्योक्ता ।
 शुकपुच्छ समच्छायो नवनौत समद्युतिः ।
 मसृणः कठिनः सिग्धः श्रेष्ठो गन्धक इष्यते ॥

कृत्व भद्रं गन्धक मति कुशलः क्षुद्रतण्डुलाकारम्
 तद्भृङ्गराज रसैरनन्तरं भावयेत्पात्रे ॥
 तदनु च शुष्कं कुर्यात् धूलिसमानञ्च समधा रौद्रे ।
 तदनु च शुष्कं चूर्णं कृत्वा विन्यस्य लौहिकामध्ये ।
 निर्धूमवदर काष्ठाङ्गारेभ्यस्तं विलाप्य तैल समम्
 पात्रस्थित भृङ्गराजरस मध्ये टालयेन्निपुणः ॥
 तस्मिन् प्रविष्टमात्रं कठिनत्वं याति गन्धक चूर्णम् ।
 पुनरपि रौद्रे शुष्कं केतक रजसा समानतानौतम् ।
 शुद्धे सूते शोधित गन्धक चूर्णेन तुल्यता कार्या ।
 तावन्मर्दन मनयो यावन्न कणोऽपि दृश्यते सूते ।
 पश्चात् कज्जलसदृशं चूर्णं लौहीस्थितं गृह्येन ।
 निर्धूमवदर काष्ठाङ्गारेभ्यस्तं विलाप्य तैल समम् ॥
 सद्योगोमय निहिते कदलदले टालयेन् मृदुनि ।
 लौहीस्थित भवशिष्टं कठिनं तन्नगृहीतव्यम् ॥
 पश्चात्पर्पटकपा पर्पटिका कीर्त्यते लोकैः ।
 मयूर चन्द्रिकाकार लिङ्गं यत्र तु दृश्यते ॥
 तत्र सिद्धं विजानीयाद्द्वैद्यो नैवात्र संग्रहः ।
 समुदित पात्रे भरणा वदनीया पर्पटी मनुजैः ॥
 जोरक गुच्छे हिङ्गोरक्षं खादेच्च वातले जठरे ।
 जोरक हिङ्गोरसेन त्वनूपानं सलिल धारयाकार्यम् ॥
 रसगन्धक पर्पटिका भक्षणमात्रे तु नाश्वसः पानम् ।
 प्रथमं गुच्छायुगलं प्रतिदिन मेकैकं वृद्धितोभक्ष्यम् ।
 दशगुच्छापरिमाणान्नाधिकमदनीयमेकविंशतिदिनानि ।
 वातातप कोपमनश्चिन्तन माहार समय वैषम्यम् ॥

व्यायामश्चायासः स्नानं व्यख्यानं महितं मत्स्यन्तम् ।
 पाके स्तोकं सर्पिर्जौरकं धन्याकं वेश्वारैश्च ॥
 सिन्धुज्वेन रन्ध्रं मोदनधान्यानि शालयो भक्ष्याः
 कृष्टं वातिङ्गलफलं मविडकर्णा च वास्तुकम् ॥
 अक्षतमूत्रः सहितः कदलदलं सहितं पटोलश्च ।
 क्रमुकफलं शृङ्गवेरो भक्ष्यो शाकिपु काकमाची च ॥
 लावकवत्तकं तित्तिरिमंयूरं मांसञ्च हिततरं भवति ।
 मूत्रं रोहितमोनावदनीयौ कृष्णं मत्स्याश्च ॥
 नीरक्षीरं व्यञ्जनं मदनियं पक्कं कदलञ्च ।
 रम्भाफलं दलं बल्कलमूलानां वर्जनं कार्यम् ॥
 तित्तिं निम्बादिकमपि नाद्यं नोणं तथान्नञ्च ।
 अनूपमांसं जलचरं पतत्रि पल्लञ्च सर्वथा त्याज्यम् ॥
 स्त्रीणां सम्भाषणमपि गडकश्च कृष्णमंशेषु ।
 नाम्बं न दधिशाकं पर्पत्या भक्षणे भक्ष्यम् ॥
 गुडखण्डं शर्करादिकं इक्षुविकारो न भक्ष्य इक्षुश्च ।
 न दलं न फलं न लताप्यदनीया कारवेक्षस्य ॥
 स्तोकं घृतमिह भक्ष्यं पथ्ये साकाङ्क्षमुत्थानम्
 क्षुत्पीडायां भोजनमवश्यं कार्यं महानिश्चायाञ्च ॥
 सगजलमिश्रं पक्कं क्षीरं यद्वाधिकं जलपक्कञ्च ।
 कथमपि भोजनं समयाग्निक्रमजातं ज्वरे विरेके च ॥
 वमने च नारिकेलं सलिलं दुग्धञ्च पातव्यम् ।
 श्वप्ने जाते रमिते विरेकतः क्षीरमेव पातव्यम् ॥
 न जायते वृद्धा लब्ध्यालब्ध्या प्रतीयते यदि वा ।
 अशक्तिं भिन्नि भिन्नास्तकं शूलाद्यैर्नूनमवधार्या ॥

किंबहु वाच्यं रोगी यदा यदा भवति साकाङ्क्षः ।
 पाययितव्यं दुग्धं तदा तदा निर्भयौभूय ॥
 विहिताकरणे चास्यामविहितकरणे च रोगाद्यन्तानाम् ।
 व्यापत्तयोऽपि बहुधा दृष्टा प्रमाणिकैर्वहुशः ॥
 तस्मादवधातव्यं भवितव्यं भोजने निपुणैः ।
 एवमियं क्रियमाणा भवति श्रेयस्करी नियतम् ॥
 अग्नीरोगं ग्रहणीं सामां शूलातिसारी च ।
 कामलपाण्डुयाधिं प्लोहानच्चाति दारुणं हन्ति ॥
 गुल्मजलोदर भस्मक रोगं हन्त्यामवातांश्च ।
 अष्टादशैव कुष्ठा न्यशेषशोथादि रोगांश्च ॥
 इयमस्तपित्तशमनो त्रिदोषदमनो क्षुधातिकमनोया ।
 अग्निं निमग्नमुदरे ज्वालाजटिलं करोत्याशु ॥
 रसगन्धकपर्पटिका त्वपवार्थं व्याधिसंवातम् ।
 बलिपलितशून्यं पुरुषं दीर्घायुषं कुरुते ॥
 व्याधिप्रभाव हरणादपमृत्युवासनाशकरणाच्च ।
 मर्त्यानाममृत घटो रसगन्धक पर्पटो जयति ॥
 सन्धुं प्रणम्य भक्त्या पुजां कृत्वा च विष्णुचरणाब्जे ।
 रसगन्धक पर्पटिका भक्ष्या तेनाति सिद्धिदा भवति ॥
 नृणां सरुजां ध्रुवभियमरोग्यं सततं शोलिताकुरुत ।
 श्रीवत्सास्त निनिर्मिता सम्यग्रसपर्पटो श्रेष्ठा ॥
 उक्तमेव हि कर्त्तव्यं नानारागतया तथा ।
 श्रीषध क्रिययेवात्र कर्त्तव्या चोत्तरक्रया ॥
 प्रत्यवाय विनाशार्थं क्षेत्रपाल बलिं न्यसेत् ।
 कृतमङ्गलकः प्रातयोगिनौनामतः परम् ॥

भक्षण पूर्व बलिदान मन्त्रः । ओं त्रं त्रे चै वपालाय नमः ।
चेतपालस्य सामान्य बलिमन्त्रः । ओं ह्रीं क्ले दिव्याभ्यो
वांगिनीभ्यो मातृभ्यः क्षेत्रीभ्यो भूतेभ्यो शालिकीभ्यो नमो
नमो ह्रीं सामान्य योगिनीनां बलिः । ओं गन्धकमहाका-
लाय स्वाहा । ओं ब्रह्मकीर्षणि रक्ष रक्ष स्वाहा । विशेष
बलिः । अत्र पारदस्य नैसर्गिक दोषत्रय शोधनञ्चावश्यकं
कार्यम् ।

यदुक्तं मलशिखि विषनामानो रसस्य नैसर्गिकादोषाः
मूर्च्छां मलेन कुरुते शिखिना दाहं विषेण हिक्काश्च ॥
गृहकन्या हरति मलं त्रिफला वक्त्रं चित्रकश्चविषम् ।
तस्मादेभिर्वारान् समूर्च्छयेत् सम सप्तैव इति ॥
गृहकन्या घृतकुमारि तस्या दलरसेन खल्लनम् ।
त्रिफलायाश्चूर्णेन खल्लनम् । चित्रकस्य पत्ररसेनमूर्च्छनम्
तदैव नैसर्गिक दोषापहारानन्तरं जयन्त्या-
दिद्रव्य चतुष्टय रसेन मुर्च्छनमधिगन्तव्यम् ।

लोहपपटी ।

समौ गन्धरसौ कृत्वा कज्जलीकृत्य यन्नतः ।
 शुद्ध लोहस्य चूर्णन्तु रस तुल्यं प्रदापयेत् ॥
 एकोक्त्य ततो यन्नाल्लोहपात्रे प्रमर्द्दितम् ।
 घृत प्रलिप्त दर्व्यान्तु खेदयेन्मृदुनाग्निना ॥
 द्रवौभूतं समाहृत्य ढालयेत्कदली दले ।
 चूर्णीकृत्य सुखार्थाय पथ्यभुग्भिः प्रसेव्यते ॥
 शीतोदकानुपान वा काथं वा धान्यजीरयोः ।

लौहेन पर्पटी ह्येषा भक्ष्या लोकस्य सिद्धिदा ॥
 रक्तिकैकां समारभ्य बर्द्धयेद्रक्तिकां क्रमात् ।
 सप्ताहं वा हय वापि यावदारोग्यदर्शनम् ॥
 सूतिकाश्च ज्वरश्चैव ग्रहणोमति दुस्तराम् ।
 आमशूलातिसारांश्च पाण्डुरोगं सकामलम् ॥
 श्लोहानमग्निमान्यश्च भस्मकश्च तथैव च ।
 आमवात मुदावर्त्तं कुष्ठान्यष्टादशैव तु ॥
 एवमार्दीं स्तथा रोगान्गराणि विविधानि च ।
 हन्तः प्रयोगेण वपुष्माश्रिमलः सुखी ॥
 जीवैर्धर्मशतं पूर्णं बलोपलितवर्जितः ।
 भोजनं रक्तशालीनां त्यक्त्वा शाकं विदाहि च ॥
 आमवात प्रकीपञ्च चिन्तनं मैथुनं तथा ।
 प्रातरुत्थाय संसेव्या विधिनायुः प्रवर्द्धिनी ॥

स्वर्णपर्पटी ।

रसोत्तमं पलं शुद्धं हेमतालक संयुतम् ।
 शिलायां मर्दयेत्तावत् यावदेकत्वमागतम् ॥
 गन्धकस्य पलञ्चैकमयःपात्रे ततो दृढे ।
 मर्दयेद्दृढ पाणिभ्यां यावत्कज्जलतां व्रजेत् ।
 ततः परं विधानज्ञः पर्पटीं कारयेत्सुधीः ।
 रक्तिकादि क्रमेणैव योजयेदनुपानतः ॥
 ग्रहणीं विविधां हन्ति हृष्या सर्वज्वरापहा ।
 शूलमष्टविधं हन्ति हृष्या सर्वरुजापहा ॥
 अत्र हेम्नोऽष्टभागित्वमुपलक्षणमिति ग्राम श्लोकाः ।

पञ्चामृतपर्पटी ।

अष्टौ गन्धक तोलका रस दलं लोहं तदर्धं शुभं
लोहार्धञ्च वराभ्रकं सुविमलं ताम्रं तथाभ्रार्द्धिकम् ।
पात्रे लोहमये च मर्दन विधौ चूर्णीकृतञ्चैकतो
न्यूयां वा दर बङ्गिनाति मृदुना पाकं विदित्वा दले ।
रन्भाया भव् डालयेत्पाटुरियं पञ्चामृता पर्पटी
ख्याता चौद्र घृतान्विता प्रतिदिन गुञ्जादयं हृदितः ।
लोहे मर्दनयोगतः सुविमलं भक्षक्रिया लोहवद्-
गुञ्जाष्टावथवा त्रिकं त्रिगुणितं समाहमेवं भजेत् ॥
नानावर्णं ग्रहस्थामरुचिसमुदये दुष्टदुर्नामकादौ
हृद्यां दीर्घातिसारे ज्वरभवकालत रक्तपित्ते हयेऽपि ।
हृद्याणां हृद्यराज्ञौ बलिपलितहरा नेत्ररोगैकहन्त्री
तुन्दं दातस्थिराग्निं पुनरपि नवकं रोगिदेहं करोति ॥
रस दलं गन्धकादमित्यर्थः दीर्घातिसारे चिरास्थि-
तातिसारे ।

विजयपर्पटी ।

गन्धकं क्षुद्रितं कृत्वा भाव्यं भृङ्गरसेन तु ।
सप्तधा वा त्रिधा वापि पञ्चाङ्गुलं विचूर्णयेत् ॥
चूर्णयित्वा यसे पात्रे कृत्वा बङ्गिगत सुधीः ।
द्रुतं भृङ्गरसे क्षिप्तं तत ऊडृत्य शोषयेत् ।
तच्च गन्धं पलञ्चैकं गन्धार्धं शुद्धपारदम् ।
सूतार्धं भस्म रौप्यञ्च तदर्धं स्वर्णभस्मकम् ॥
तदर्धं मृतवैक्रान्तं मौक्तिकञ्च विनिक्षिपेत् ।

एकीकृत्य ततः सर्वं कुर्यात्पर्पटोकां शुभाम् ॥
 लौहपात्रे समरसं मर्दितं कज्जलीकृतम् ।
 बदराङ्गारबक्रिये लौहपात्रे द्रवीकृते ॥
 मयूरचन्द्रिकाकारं लिङ्गं वा यदि दृश्यते ।
 मृदौ न सम्यग् भङ्गः स्यात् मध्ये तङ्गश्च रूप्यवत् ॥
 खरे लघुर्भवेद्भङ्गो रुचः सूक्ष्मोऽरुणच्छविः ।
 मृदुमर्थो तथा खाद्यो खरस्त्याजो विषोपमः ॥
 जराव्याधि शताजीर्णं विश्वं दृष्ट्वा पुरा हरः ।
 चकार पर्पठौमेतां यथा नारायणोऽमृतम् ॥
 आदौ शङ्करमभ्यर्च्य द्विजातीन् प्रणिपत्य च ।
 प्रभाते भक्षयेदेनां प्राग्रक्तिद्वय सम्मिताम् ॥
 रक्तिकादि क्रमाद् द्विर्भक्ष्या नैव दशापरि ।
 आरोग्यदर्शनं यावत्तावद्वासस्ततः परम् ॥
 अजीर्णं भोजनं नैव पथ्यकाल व्यतिक्रमः ।
 घृतसैन्धवधन्याक हिङ्गुजौरक नागरैः ॥
 शस्यते व्यञ्जनं सिद्धं पित्ते स्वादुस्त्वमात्रिकम् ।
 कण्ठमत्स्येन दुग्धेन मौसेन जाङ्गलेन च ॥
 जाङ्गलेषु शशच्छागौ मत्स्ये राहित मङ्गरो ।
 पटोलपत्रश्च तथा कण्ठवार्त्ताकजालिका ॥
 सुखिन्नपत्रैस्ताम्बुलैर्नाभे कर्पूरसंयुते ।
 क्षुधीकाले व्यतिक्रान्ते यदि वायुः प्रकुप्यति ॥
 भिक्षिज्जलोति शिरःशूते विरेके वमथो तथा ।
 दृष्ट्वागाद्याधिके पित्ते नारिकेलाम्बु निर्भयम् ॥
 नारिकेन पयः पेयं द्विर्भक्ष्यं क्षौरमेव च ।

स्वप्ने शक्त्यूती चैव चम्पकं कदलीदलम् ॥
 वज्रं निम्बादिकं शाकं पाकाम्लं काञ्जिकं सुराम् ।
 कदलीफलपत्राङ्घ्रि वपुषालाघुकर्कटी ॥
 कुष्माण्डं कारवेक्षञ्च व्यायामं जागरं निद्रि ।
 न पश्येन्न स्पृशेन्नच्छेत् स्त्रियं जीवितुमिच्छति ॥
 यद्यौषधे स्त्रियं गच्छेत् कर्त्तव्या तु प्रतिक्रिया ।
 दुर्वारां ग्रहणीं हन्ति दुःसाध्यां बहुवार्षिकीम् ॥
 आमशूलमतीसारं सामञ्चैव सुदारुणम् ।
 अतिसारं पङ्क्तिं स यत्क्ष्माणं मपरिग्रहम् ॥
 शोथञ्च कामलां पाण्डुं स्त्रीहानञ्च जलोदरम् ।
 पक्तिशूलञ्चास्त्रपित्तं प्रयेहान् विषमज्वरान् ॥
 वातपित्तकफोत्थांश्च ज्वरान् हन्ति सुदारुणान् ।
 जीर्णाऽपि पपटीं कुर्वन् वपुषा निम्बलः सुधीः ॥
 जीवेद्दुर्गन्धं श्रीमान् बलीपलितवर्जितः ॥
 प्रातः करंति सततं नियतं द्विगुञ्चां
 यस्तां स विन्दति तुलां कुसुमायुधस्य ।
 आगुञ्च दौर्घमनघं वपुषः स्थिरत्वं
 हूनि बलीपलितयोरतुलं बलञ्च ॥

तन्त्रान्तरोक्ता विजयपर्पटी ।

रसं वज्रं हेमतारं शोक्तिकं ताम्रनम्रकम् ।
 सर्वतुल्येन गन्धेन कुर्याद्द्विजयपर्पटीम् ॥
 दुर्वारां ग्रहणीं हन्ति दुःसाध्यां बहुवार्षिकीम् ।
 आमशूलमतीसारं चिरात्यमतिदारुणम् ॥

प्रबाहिकां षड्र्शांसि यच्चाणं सपरिश्रमम् ।
 शोथश्च कामलां पाण्डुं प्लीहगुल्मजलोदरम् ॥
 पक्लिशूलमन्त्रपित्तं वातरक्तं वमिं भ्रमिम् ।
 अष्टादशविधं कृष्टं प्रमेरान् विषमज्वरान् ॥
 चतुर्विधमजीर्णञ्च मन्दाग्नित्वमरोचकम् ।
 जीर्णीऽपि पर्पटीं कुर्वन् वपुषा निर्मलः सुधीः ॥
 जीवेद्वर्षं भूतं श्रीमान् बलीपलितवर्जितः ॥

प्रातः करोति सततं नियतं द्विगुञ्चां
 यस्तां स विन्दति तुलां कुसुमायुधस्य ।
 आयुश्च दीर्घमनघं वपुषः स्थिरत्वं
 हानिं बलीपलितयोरतुलं बलञ्च ॥
 जराव्याधिसमाकीर्णं विश्वं दृष्ट्वा पुरा हरः ।
 चकार पर्पटीमेतां यथा नारायणः सुधाम् ॥

हिरण्यगर्भपोद्गलीरसः ।

एकाशी रसरान्नस्य ग्राह्यो द्वा हाटकस्य च ।
 मक्ताफलस्य चत्वारो भागाः षड् दीर्घनिःस्वनात् ॥
 त्र्यंशं बलेर्वर त्याञ्च टङ्गनी रमपादिकः ।
 पक्कनिम्बकतीयेन सर्वमेकत्र मर्दयेत् ॥
 मूषामध्ये नस्येत्कल्कं तस्य वक्त्रं निरोधयेत् ।
 गर्त्तेऽरत्निप्रमाणेन पट्टेच्छिंशद्वनोपलैः ॥
 स्वाङ्गशोतलतां ज्ञात्वा रसं मूपोदरान्नयेत् ।
 ततः खल्लोदरे मद्ये सुधारूपं समुद्धरेत् ॥
 एतस्यामृतरूपस्य दद्याद्भुञ्जाचतुष्टयम् ।

घृतप्राध्वीकसंयुक्तमेकोनत्रिंशद्रूपणैः ॥
 मन्दाग्नी रोगसङ्गे च ग्रहण्यां विषमज्वरे ।
 गुदाक्षुरे महाशूले पीनसे श्लामकासयोः ॥
 अतीसारे ग्रहण्याश्च श्लयथौ पाण्डुके गदे ।
 सर्वेषु कोष्ठरोगेषु यक्तत् स्त्रीहादिकेषु च ॥
 वातपित्तकर्फात्येषु हृन्मज्जेषु त्रिजेषु च ।
 दद्यात्सर्वेषु रोगेषु श्रेष्ठमेतद्रसायनम् ॥

इति भैषज्यरत्नावल्यां ग्रहण्यधिकारः समाप्तः ।

अतीसाराधिकारः

आमपक्वक्रमं हित्वानातिसारे क्रिया यतः ।
 अतः सर्वातिसारेषु ज्ञेयं पक्वामलक्षणम् ॥

आमपक्वलक्षणम् ।

मज्जत्यामा गुरुत्वाद्विट् पक्वा तत्स्रवने जले ।
 विनातिद्रव संघात शैत्यश्लेष्मप्रदूषणात् ॥

आमपक्वयोरपरलक्षणम् ।

शङ्खदूर्गन्धि साटोप विट्भातिर्प्रसेकितः ।

विपरीतं निरामन्तु कफात्यक्तञ्च मज्जति ॥

आमे विलङ्घनं शस्तमादौ पाचनमेव वा ।

कार्यञ्चानशनस्यान्ते प्रद्रवं लघुभोजनम् ॥

लङ्घनमेकं त्यक्त्वा नान्यदस्तीह भेजजं बलिनः ।

समुदीर्णं दीषचयं शमयति तत्पाचयत्यपि च ॥

प्रद्रवं प्रकष्टद्रवं तच्च लघु एतेन मण्डपेयायवाग्वाटिकं
सूचितम् । वर्ज्येद्वैदलं शूली कुष्ठौ मांसं चयी स्त्रियम् ।
द्रवमग्नमतीसारौ सर्वञ्च तरुणज्वरो । द्रव्यत्र द्रवनिषेधाऽ-
विहितदुग्धादिद्रवनिषेधार्थ इति न विरोधः ।

क्रीवेरशृङ्गवेराभ्यां सुस्तपर्पटकेन वा ।

सुस्तीदीच्यशृतं तोयं देयं वापि पिपासवे ॥

युक्तेऽत्रकाले क्षुत्क्षामं लघुन्यन्नानि भोजयेत् ।

आपधसिद्धपेया लाजानां शक्तयोऽप्यतिसारहिताः ।

वस्तुप्रसृतमण्डः पेया च मसूर युषश्च ॥

नतु संग्रहणं दद्यात्पूर्वमामातिसारिणे ।

दोषा ह्यादौ रुध्यमाना जमयन्त्यामयान् बहून् ॥

शीथपाण्ड्वामयघ्नौह कुहगुल्मदरज्वरान् ।

दण्डकालसकाधान ग्रहण्यर्गो गदांस्तथा ॥

चौणधातुबलार्त्तस्य बहुदोषोऽति तिःशृतः ।

आमोऽपि स्तब्धनीयः स्यात्पाचनान्तरणं भवेत् ॥

स्तोकं स्तोकं विवद्धं वा सशूलं योऽतिसार्यते ।

अभया पिप्पलो कल्कैः सुखोष्णेस्त विपाचयेत् ॥

धान्यपञ्चकं धान्यचतुष्कञ्च ।

धान्यकं नागरं मुस्तं बालकं विष्वमेव च ।

आमशूलविबन्धनं पाचनं वह्निदीपनम् ॥
 इदं धान्यचतुष्कं स्यात् पेत्ते शुण्ठीं विना पुनः ॥
 नागरातिविषामुस्तैरथवा धान्यनागरैः ।
 दृणाशूलातिसारघ्नं पाचनं दीपनं लघु ॥
 पक्वोऽसृक्कृत्तीसारो ग्रहणीमार्दवाग्रदा ।
 प्रवर्तते तदा कार्यः क्षिप्रं सङ्ग्राहिको विधिः ॥
 कञ्चटादिः ।

कञ्चटदाडिमजम्ब, शृङ्गाटकपत्रक्रीवरम् ।
 जलधरनागरसहितं गङ्गासपि वेगिनीं कम्ब्यात् ॥
 कुटजादिः ।

कुटजं दाडिमं मुस्तं धातकीविल्ववानकम् ।
 लोध्रचन्दनपाठाश्च कषायं मधुना पिवेत् ॥
 मामे शूले च रक्ते च पिच्छास्रावे च शस्यते ।
 कुटजादिरिति ख्यातः सर्वातौसारनाशनः ॥
 अति दृष्टेफलोऽयम् ।

वत्सकादिः ।

सवत्सकः सातिविषः सविल्वः
 सोदीच्यमुस्तश्च कृतः कषायः ।
 मामे सशूले सहशोणिते च
 चिरप्रवृत्तेऽपि हितोऽतिसारे ॥

अथ नाभिप्रलेपाः ।

कृत्वालबालं मुहृदं पिष्टैरामलकैर्भिषक् ।
 आर्द्रं क खरसेकाथ पूरयेन्नाभि मण्डलम् ॥

नदीवेगोपमं घोरमतीसारं निवारयेत् ॥

तथा जातीफलं पिष्ट्वा नाभौ दद्यात् प्रलेपनम्
दुर्निवारमतीसारं वारयत्यनिवारितम् ॥

आम्रस्य वल्कलं पिष्टं काञ्जिकेन प्रयत्नतः ।
नाभिं संलेपयेत्तेन कल्केन मतिमान् भिषक् ॥
नदीवेगोपमं घोरमतीसारं निवारयेत् ॥
विल्वचूतास्थि निर्य्यूहः पीतः सन्नीद्रशर्करः ।
निहत्याच्छर्दतीसारं वैश्वानर इवाहुतिम् ॥
पटोलगवधान्याकक्काथः पेयः सुशीतलः ।
शर्करामधुसंयुक्तश्छर्दतीसारनाशनः ॥

लवङ्गचतुः समम् ।

जातीफलं त्रिदशपुष्पममन्वितञ्च
ज्वारञ्च टङ्गनयुतं भुनिभिः प्रणोतम् ।
एतानि माचिकसितामहितानि लोढ्वा
आमातिमारमखिलं गुरुमाशु हन्ति ॥
गुञ्जामितमहिफेनं छागदुग्धेन युञ्जानम् ।
अतिसरणं बहुवेगं धारयत्याशु ॥
अहिफेनातिनागेन नातिनारो निवर्तते ।
किन्त्वस्य बहुभिर्योगैर्मासृता सृता एव सः ॥

कटजदाडिमकषायः ।

कषायो मधुना पीतस्त्वचो दाडिमवत्सकात् ।
सद्यः जयेदतीसारं सगुणं दुर्निवारणम् ॥

गुडविल्वम् ।

गुडेन खादितं विल्वं रक्तातीसारनाशनम् ।

आमशूल विवहन्नं कुक्षिरोगविनाशनम् ॥

शङ्खकी बदरोजम्ब, पियालाम्बार्जुनत्वचः ।

पीताः क्षीरेण मध्वाद्याः पृथक् शोणितनाशनाः ॥

जम्बाम्नामलुकानान्तु पल्लवानथ कट्टयेत् ।

संगृह्य स्वरसं तेषामजाक्षीरेण योजयेत् ।

तं पिवेन्मधुना युक्तं रक्तातीसारनाशनम् ॥

विल्वं छागपयः मिडं सितामोचरमान्वितम् ।

कलिङ्गचूर्णसंयुक्तं रक्तातीसारनाशनम् ॥

ज्येष्ठाम्बुना तण्डुलीयं पीतञ्च मसितामधु ।

पीत्वा शतवरी कल्कं पयसा क्षीरभुग जयेत् ।

रक्तातीसारं पीत्वा वा तथा मिडं घृतं नरः ॥

कुटजस्य पत्रं गृह्य अष्टभागजले शृतम् ।

तथैव त्रिपचेद्भूयो दाडिमोदकसंयुतम् ॥

यावच्चैव लसोकाभं शृतं तदुपकल्पयेत् ।

तस्यार्द्धकर्षं तक्रेण पिवेद्रक्तातीसारवान् ॥

अवश्यमरणीयोऽपि मृलोर्याति न गोचरम् ॥

क्वाथदाडिमाम्बुभागाः समाः, भागानुक्तेः

सम यतः ।

कल्कस्त्रिलानां कृष्णानां शकरा भ गसंयुतः ॥

आजेन पयसा पीतः सद्यो रक्तं नियच्छति ।

विल्वाद्दधातकी पाठा शुण्ठी मोचरमाः समाः ।

पीत्वा रुग्णत्यूतोसारं गुडतक्रेण दुर्जयम् ॥

गुडेन मधुगीकृतं तक्रं गुडतक्रं कल्केन

योग इति गोपालदासः ॥

रसाञ्जनादिचूर्णम् ।

रसाञ्जनं सातिविषं कुटजस्य फलत्वचम् ।

धातकी शृङ्गवेरञ्च पिवेत्तण्डुलवारिणा ।

चौद्रयुक्तं प्रणदति रक्तातीसारमूल्वणम् ॥

निःकाथ्य मूलममलं गिरिमल्लिकायाः

सम्यक्पल द्वितयमम्बुचतुःशरावे ।

तत्पादशेषमलिलं खलु शोधनीयं

चोरे पलद्वयमिते कुशलैरजायाः ॥

प्रक्षिप्य मापकानष्टौ मधुनस्तत्र शीतले ।

रक्तातिसारी तं लोटु नैरुज्यमधिगच्छति ॥

धीत्वा सशर्करं चौद्रचन्दनं तण्डुलाम्बुना ।

दाहं तृष्णां प्रमेहञ्च सद्यो रक्तं नियच्छति ॥

नवनीतं मधुयुतं लिङ्गेहा सितया सह ।

नागकेशरसंयुक्तं रक्तमंगहणं परम् ॥

मधुपादं सितार्द्धांशं नवनीतं चतुर्गुणम् ॥

गुददाहे प्रपाके वा पटोलमधुकाम्बुना ।

सेकादिकं प्रशंसन्ति च्छागेन पयसाथवा ॥

गुदभ्रंशे तु कर्त्तव्या चिकित्सा तत्प्रकीर्त्तिता

पिष्टा कनकमूलञ्च शक्रजं फणिफेनकम् ।

बल्वमानं कृता वृत्तिर्मधुत्यष्टतयोगतः ॥

हृन्त्याह्नदगता क्षिप्रं दाहपाकावसंशयम् ।

फलवृत्तिरियं कुत्स्न गुदरोगनिमूदनी ॥

नारायणचूर्णम् ।

गुडची वडदारञ्च कुटजस्य फलं तथा ।

विल्वञ्चातिविषाच्चैव भृङ्गराजञ्च नागरम् ॥
 शक्राशनस्य चूर्णञ्च सर्वम्भक्तं मेलयेत् ।
 चूर्णमेतत्समं ग्राह्यं कुटजस्य त्वचोऽपि च ॥
 गुह्येन मधुना वापि लेहयेद्विषजां वरः ॥
 शोथं रक्तमतोसारं चिरजं दुर्जयं तथा ।
 ज्वरं तृणाञ्च काशञ्च पाण्डुरोगं हलोमकम् ॥
 मन्दानलं प्रमेहञ्च गुदजञ्च विनाशयेत् ।
 एतन्नारायणं चूर्णं योनारायणभाषितम् ॥
 अवेदनं सुसम्पक्तं दीप्राग्नेः सुचिरोल्लितम् ।
 नानावर्णमतीसारं पुटपाकैरुपाचरेत् ॥

ॐ

कुटजपुटपाकः ।

सिग्धं घनं कुटजं वल्कलजन्तुजग्ध-
 मादाय ततश्चणमतीव च पोथयित्वा ।
 जम्बूपलागपटतण्डुलतीयसिक्तं
 बद्धं कुशेन च बहिर्घनपङ्कजितम् ॥
 सुस्विन्नमेतद्वपीड्य रसं गृहीत्वा
 चौद्रेण युक्तमतिसारवने प्रदद्यात् ।
 कृष्णातिपुत्रमतप्रजन्तं यद्यथ योगः
 सर्वातिसारहरणं स्वयमेव राजा ।

स्वरसस्य गुरुत्वेन पुटपाके पलं पिवेत् ।

पुटपाकस्य पाकोऽयं बहिरारुणवर्णता ॥

त्वक् पिण्डं दीर्घवृन्तस्य काश्मरीपत्रवेष्टितम् ।

सदावलिप्तं सुकृतं मङ्गारेष्ववकूलयेत् ॥

स्विन्नमृदृत्य निष्पीड्य रसमादाय यत्नतः ।
 शोतीकृतं मधुयुतं पाययेदुदरामये ॥
 दाहिमस्य फलं पिष्ट्वा पचेत्पुटविधानतः ।
 तद्रस मधुसंमिश्रं पिवेत्सर्वातिसारजिद्व ॥

कुटजलेहः ।

शतं कुटजमूलेस्य क्षुण्णं तोयाश्लेषे पचेत् ।
 काथे पादावशेषेऽस्मिन् लेहं पूतं पुनः पचेत् ॥
 सौवर्चलयवन्नारविडसैन्धवाप्यप्लो ।
 धातकोन्द्रयवाजाजीचूर्णं दत्त्वा पलद्वयम् ॥
 लिह्याद्वदरमात्रन्तु शीतं चोद्रेण सयुतम् :
 पक्वापक्वमतोसोरं नानावर्णं सवेदनम् ॥
 दुर्वारं ग्रहणारोगं जयेच्चैव प्रबाहिकाम् ।

चूर्णं मिलित्वा पलद्वयं ग्राह्यं घनोभूते प्रक्षेपः ।
 वदरमात्रमष्टमापकमानं मधुना खाद्यमिति गोपालदासः ।
 भानुदास प्रभृतयः ।

कुटजाष्टकः ।

तुलामथाद्रिं गिरिमल्लिकायाः
 सक्षुब्धं पक्त्वा रसमाददोत ॥
 तस्मिन्सुपूते पलसंमितानि
 श्लक्ष्णानि पिष्ट्वा सह शाल्मलेन ॥
 पाठां समङ्गातिविषां समुक्तां
 विस्वच्च पुष्पाणि च धातकोनाम् ।

प्रक्षिप्य भूयो विपचेत्तु तावद्
 दावीं प्रलेपः स्वरसस्तु यावत् ॥
 पीतस्वसौ कालविदा जनेन
 मण्डेन वाजापयसाथवापि ।
 निहन्ति सर्वन्त्वतिसारमुग्रं
 कृष्णं सितं लोहितपीतकं वा ॥
 दोषं ग्रहण्या विविधञ्च रक्तं
 पित्तं तथा र्शांसि सशोणितानि ।
 असृग्दरञ्चैवमसाध्यरूपं
 निहन्त्यवश्यं कुठजाष्टकोऽयम् ॥
 तलाद्रव्ये जलद्रोणो द्रोणे द्रव्यतुलामता ॥
 मनाक्दावीं प्रलेपावस्थायां शाल्मलादिचूण
 त्रेष्यं शाल्मलादीनां प्रत्येकं पलमानत्वम् ।
 शाल्मलं शाल्मलिनिर्व्यासः अग्निमान्द्ये कोष्ण-
 त्वन शृतशोतेन द्रव्ये, वस्तिदुष्टौ अन्नमण्डेन रक्ते
 शिग्दुधेन इति भानुदासः ॥
 जर्णेऽमृतोपमं चौरमतौसारे विशेषतः ।
 क्षागं तङ्गे घजैः सिद्धं पेयं वा वारिसाधितम् ॥

अथ प्रवाहिकायाम् ।

बालं पिल्वं गुडं तैलं पिप्पली विश्वमेघजम् ।
 लिङ्गाद्वातं प्रतिहर्तुं सशूलः सप्रवाहिकः ॥
 पयसा पिप्पलीकल्कः पीता वा मरिचोद्भवः ।
 व्रज्यात् प्रवाहिकां हन्ति चिरकालानुबन्धिनीम् ॥

कल्कः स्याद्बालविल्वानां तिलकल्कश्च तत्समः ।

दध्नाः सरोऽम्लः स्नेहाढ्यः खजो हन्यात् प्रवाहिकाम् ॥

दध्ना समारेण समाक्षिकेन

भृञ्जीत निश्चारक पीडितसु ।

सुतमं कुप्य कथितेन वापि

क्षीरेण शीतेन मधुप्लुतेन ॥

निश्चारकः प्रवाहिका ॥

रसप्रयोगः ।

अमृतार्णवः ।

हिङ्गुलीयो रसो लौहं गन्धकं टङ्गनं शटी ।

धान्यकं बालकं मुस्तं पाठा जीरं घृणप्रिया ॥

प्रत्येकं तालकं चूर्णं छागीक्षीरेण पेयितम् ।

भाषैका वटिका कार्या रसोऽयममृतार्णवः ।

वटिकां भक्षयेत् प्रातर्गहनानन्दभाषिताम् ।

धान्यजीरकचूर्णेन विजयाशालबीजतः ॥

मधुनाच्छागदुधेन मण्डेन शीतवारिणा ।

कदलीमीवकारमैः कण्टकारौद्रवेण वा ॥

अतीसारं जयेदुग्रमेकजं हन्तजं तथा ।

दोषत्रयं समद्भूतं सुपसर्गं सनन्वितम् ।

शूलघ्नी बल्लिजननी ग्रहण्यशीविकारनुत् ।

अम्लपित्तप्रशमनः कासघ्नी गुल्मनाशनः ॥

जातीयफलरसः ।

पारदाभ्रकं सिन्दूरं गन्धं जामीफलं समम् ।

कुटजस्य फलञ्चैव धूर्तवीजानि टङ्गनम् ॥
 व्याघ्रं मुस्ताभयाच्चैव चतुर्वीजं तथैव च ।
 विल्वकं सर्जवीजञ्चदाडिमोदल्लजीरकम् ॥
 एतानि समभागानि निःक्षिपेत् खल्लमध्यतः ।
 विजयाप्सरसेनेव मर्दयेत् शल्यचणितम् ॥
 गुञ्जाफलप्रमाणान्तु वटिकां कारयेद्विपक्व ।
 एकांककुटजमूलत्वक्कषायेण प्रयोजयेत् ॥
 ग्रामातिसार हरति कुरुते वाक्लिङ्गोपनम् ।
 मधुना विल्वशुण्डेन रक्तग्रहणिका जयेत् ॥
 शुण्ठोधान्यकयोगेन चातिसारं निहन्त्यसौ ।
 जातीफलरसो ह्येव ग्रहणोगदहारकः ॥

अभयनृसिंहो रसः ।

दरदञ्चविषं व्योषं जीरकं टङ्गनं समम् ।
 गन्धकञ्चाश्रकञ्चैव भागेकं सुषुप्तकम् ॥
 रागदूकं सर्वतुल्यं स्थान्मर्दयेन्निम्बकद्रवैः ।
 एकेकं भक्षयेद्धानु जीरकमधुना सह ॥
 त्रिदोषाल्पान्तोसारं सज्जरवाग्विज्वरम् ।
 मरिचपमतोसारं मग्नहृत्तर्पणं जयेत् ।
 रसाऽभयनृसिंहेऽयमतोसारं सुपूजितः ॥

आनन्दभैरवी रसः ।

दरदं मरिचं टङ्गमन्तु मागधी समम् ।
 शल्यं पिष्टन्तु गुञ्जेकं रसमानन्दभैरवम् ॥
 लेहयेन्मधुना क्षानु कुटजस्य फलत्वचाः ।

चूर्णितं कर्षमात्रन्तु त्रिदोषोत्थातिसारञ्जित् ॥
 दध्यन्न दापयेत् पथ्यं दध्नाजं तक्रमेव वा ।
 पिपासायां जलं देयं विजया च हितानिधि ॥

तन्त्रान्तरीक्त आनन्दभैरवोरसः ।

हिङ्गुलश्च विषं व्योषं टङ्गुलं गन्धकं समम् ।
 जम्बीररस संयुक्तं मर्दयेद्याममात्रकम् ॥
 काश्वासातिसारिषु ग्रहण्यां सान्निपातिके ।
 क्षपस्मारोऽनिले मेहेऽप्यजीर्णं बद्धिमान्द्रके ॥
 गुञ्जामात्रः प्रदातव्योरस आनन्दभैरवः ॥

यथाव्याध्यनुपानं देयम् ॥

कर्पूररसः ।

हिङ्गुलं महिफेनश्च सुस्तकेन्द्रगवं तथा ।
 जातोफलश्च कर्पूरं सर्वं समर्थ्यगन्धतः ॥
 जलेन वटिका कार्या हि गुञ्जा परिमाणतः ।
 ज्वरातीसारिणे चैव तथा तीसाररोगिणे ॥
 ग्रहणीषट्प्रकारे च रक्तातीसार उल्बणे ॥
 अत्र केचित् टङ्गुलमप्येकभाग मिच्छन्ति ।

कुटजारिष्टः ।

तुलां कुटज मूलस्य मृद्वीकाद् तुलां तथा ।
 मधुकपुष्पकाश्मर्योर्भागान् दशपलोन्मितान् ॥
 चतुर्द्वारेऽभ्यसः पक्ता द्रोणश्चैवावशेषितम् ।
 धातव्या विशतिपलं गुडस्य च तुलां क्षिपेत् ॥
 मासमात्रं स्थिता भाण्डे कुटजारिष्टसंज्ञितः ।

ज्वरान् प्रगमयेत् सर्वान् कुर्व्यात्तोक्ष्णं धनञ्जयम् ।
दुर्वारां ग्रहणीं हन्ति रक्तातीसार मुत्खणम् ॥

अहिफेनासवः ।

तुलां मधुकमद्यस्य शुभे भाण्डे परिक्षिपेत् ।
फणिफेनस्य कुडवं मुस्तकं पलसंमितम् ॥
जातोफलञ्चेन्द्रयवं तथैलां तत्र दापयेत् ।
रुद्धाभाण्डं मासमात्रं ग्रन्थतः परिरचयेत् ॥
हन्तीतीसार मत्स्यं विमूचीमपि दाक्षिण्यम् ॥

वव्वून्यादरिष्टः ।

तुलाद्वयं तु वव्वून्याश्चतुर्दोणे जले पचेत् ।
द्रोणश्रेपे रमे शीते गुडस्य त्रितुलाः क्षिपेत् ।
धातकीं पीडय पलां कृष्णाञ्च द्विपलां शिकाम् ।
जातोफलानि कक्कोलं त्वगीला पत्रकेगरम् ॥
लवङ्गं मरिचञ्चैव पलिकान्युपकल्पयेत् ।
मासं भाण्डे स्थितस्त्वेष वव्वून्यरिष्टको जयेत् ॥
जयं कुष्ठमतीसारं प्रमेह श्वास कासकान् ॥

ग्रहण्यां ये रमाः प्रोक्तास्तेऽतिसारे निग्राजिताः ।

हन्यः सर्वमतीसारं शिवस्याज्ञा विगेषतः ॥

स्नानाभ्यङ्गावगाहंश्च गुरुस्निग्धातिर्भाजनम् ।

व्यायाममग्निसन्तापमतीसारो विवर्जयेत् ॥

इति भैषज्यरत्नावल्यामतिसाराधिकारः समाप्तः ।

क्रिम्यधिकारः ।

पारासोयवमानो पीता पर्वपितवारिणा प्रातः ।

गुडपूर्वा क्रिमिजातं कौष्ठगतं पातयत्याशु ॥

गुडपूर्वा प्रथमतो गुड मनाक् भक्षयित्वा विलम्बं
कृत्वा पातय्या ।

पारिभद्रस्य पत्रोत्थं रसं क्षौद्रयुतं पिवेत् ।

कैवृकस्य रसं वापि पत्तरस्याथ वा पुनः ।

लिङ्घात् क्षौद्रेण वैडङ्गं चूर्णं क्रिमिहरं परम् ॥

मुस्ताखपणीं फलं शिथ्यं दारु-

कायः सकृन्नाक्रिमिशङ्ककल्कः ।

मार्गहयेनापि चिरप्रवृत्तान्

क्रिमोन्निहन्ति क्रिमिजातं रोगान् ॥

फलमत्र फलत्रिकम् ।

पलाशबीजं स्वरसं पिवेद्वा क्षौद्रं संयुतम् ।

पिवेत्तद्वोजकल्कं वा तक्रेण क्रिमिनाशनम् ॥

कायं खजूरपत्राणां सक्षौद्रं मुषितं निशि ।

पीत्वा निवारयत्याशु क्रिमिसङ्घमशेषतः ॥

अपक्वं क्रमकं पिष्टं पीतं जम्बोरजै रसैः ।

निहन्ति विड्भवं कौटं रसः खजूरं जम्भयोः ॥

पिवेत्तस्त्रीबीजं चूर्णं तक्रेण क्रिमिनाशनम् ।

नारिकेलं जलं पीतं सक्षौद्रं क्रिमिनाशनम् ॥

यमानो लवणपेतां भक्षयेत्कल्य उत्थितः ।

अज्जोर्णमामवातश्च क्रिमिजांश्च जयेद्ददान् ॥

पलाशबीजेन्द्र विडङ्ग निम्ब-

भूनिम्ब चूर्णं सगुडं लिङ्गेयः ।

दिनत्रयेण क्रिमयः पतन्ति

पलाशबीजेन यमानिका वा ॥

पारासीहादिचूर्णम् ।

पारासीय यमानिका घन कणा शृङ्गोविडङ्गाकणा-
चर्णं श्लक्ष्णतरं विलोढमपि तत् चोद्रेण संयोजितम् ।
काशं नाशयति ज्वरश्च जयति प्रोढ़ातिमारं जये-
च्छर्दिं मर्दयति क्रिमिन्तु नियतं काष्ठस्थमुन्मूलयेत् ॥

पेषयेदारनालेन नाडीचस्य फलानि च ।

यूकानि लिख्यां प्रशान्त्यर्थं दद्यान्नेपन्तु मस्तके ॥

रसेन्द्रेण समायुक्तोरसो धुस्तूरपत्रजः ।

ताम्बूलपत्रजो वापि लेपाद् युकाविनाशनः ॥

विडङ्गतैलम् ।

सविडङ्ग गन्धकशिला सिद्धं सुरभोजलेन कटुतैलम् ।

आजन्मनयति नाशं लिख्यामहितांश्च युकांश्च ॥

शिलामनःशिला गन्धकशिलाशब्देन गन्धक

इति भानुः ।

धुस्तूरतैलम् ।

धुस्तूरपत्रकल्केन तद्रसेन च साधितम् ।

तैलमभ्यङ्गमात्रेण युकां नाशयति ध्रुवम् ॥

त्रिफलाद्यं घृतम् ।

त्रिफलाविहता दन्ति वचाकम्पिल्लकं तथा ।
सिद्धमेभिर्गवां सूत्रेः सर्पिः क्रिमिविनाशनम् ॥
सर्वान्क्रिमिन् प्रणदतिवच्चं मुक्तमिवासुरान् ॥

त्रिफलाद्यं घृतम् ।

त्रिफलायास्त्रयः प्रस्थाविडङ्गप्रस्थ एव च ।
दीपनं दग्धमूलञ्चलाभतः समुपाहरेत् ॥
पादशेषे जलद्रोणेशृते सर्पिर्विपाचयेत् ।
प्रस्थान्मितं सिन्धूयुतं तत्परं क्रिमिनाशनम् ॥
त्रिफलाघृतमेतद्धि लेह्यं शर्करयामह ॥
दीपनं पञ्चकोलम् ।

क्रिमिरोहिहरिद्राखण्डः ।

(पारिभद्रावलेहः ।)

स्वरसं पारिभद्रस्य प्रस्थमादाय यत्नतः ।
तदर्जाञ्चसितां दत्त्वा घृतं कृड्गव सन्धितम् ॥
वस्थाङ्गं रजनीचूर्णं दत्त्वा पाकं समाचरेत् ।
यदादार्ढ्यं प्रलेपः स्यात्तदैषां चूर्णमाचिपेत् ॥
चित्तकं त्रिफला मस्तं विडङ्ग क्षणजीरकम् ।
यन्तानीहय सिन्धूत्यं निगुण्डीफल मेव च ॥
पाठाविडङ्गकञ्चैव शारिवाहय वासकौ ।
पलाशयोजं व्योषञ्च त्रिवृदन्तौ सरेणुका ॥

अरिष्टं सोमराजो च प्रत्येकन्तु द्विकार्पिकम् ।
 ततोमापाष्टकं भजेत्तोयञ्चानुपिवेन्नरः ॥
 क्रिमींश्च विंशतिविधानाशयेन्नात्र संशयः ।
 द्रष्टव्यञ्च लुष्टञ्च नाडौव्रण भगन्दरम् ॥
 शीतपित्तं पिद्रधिञ्च दद्रं, चर्मदलं तथा ।
 • अजीर्णं कामलां गुल्मं श्वयथुञ्च विनाशयेत् ॥
 बलपुष्टिकरो ह्येष बलीपलितनाशनः ।
 ह्रिद्रावण्ड नामायं सर्वव्याधि निसूदनः ॥
 ब्रणिणां हितकामोहि प्राह नागार्जुनो मुनिः ॥
 द्रवहैगुण्यादष्ट पलमिति ग्रन्थकर्तुर्मतम् ।
 पारिभद्रावलेहोऽयमित्यन्यत्र पाठः ।

क्रिमिसुह्रोरसः ।

क्रमेणवृद्धं रसगन्धकाज-
 मांदाविडुङ्गं विषमुष्टिका च ।
 पलाश वीजञ्च विचूर्णमस्य
 निष्कप्रमाणं सधुनाबलीढम् ॥
 पिवेत्कषायं घनजं तद्द्वै
 रसोऽयन्नक्तः क्रिमिसुह्रराथ्यः ।
 क्रिभिन्निहन्ति क्रिमिजांश्च रोगान्
 • सन्दिपयत्यनिमयं तिरावात् ॥

कीटारोरसः ।

शुद्धसूतमिन्द्रयवञ्चाजमाद्, मनःशिला ।

पलाशबीजं गन्धश्च देवदान्याद्रवैर्दिनम् ॥
 संमर्द्य भक्षयेन्नित्यं मुहूर्त्तपर्यसरैः सह ।
 सितायुक्तं पिवेच्चानु क्रिमिपातो भवत्यलम् ॥

कोटमर्दोरसः ।

शुद्धसूतं शुद्धगन्धमजमोदा विडङ्गकम् ।
 विषमृष्टौ ब्रह्मदण्डो यथाक्रमगुणोत्तरम् ॥
 चूर्णयेन्मधुनामिश्रं निष्कैकं क्रिमिजिह्वेन ।
 कोटमर्दा रसा नाम मुस्ताकायं पिवेदनु ॥
 अत्र ब्रह्मदण्डो भार्गी ।

क्रिमिघातिनीगुड़िका ।

रसगन्धाजमोदानां क्रिमिघ्न ब्रह्मबीजयोः ।
 एकद्वित्रिचतुःपञ्च तिन्द्रीर्वीजस्य षट्क्रमात् ॥
 संचर्ण्य मधुना सर्वं गुड़िकां क्रिमिघातिनीम् ।
 स्वादन् पिपासुस्तोयञ्च मुस्तानां क्रिमिशान्तये ॥
 आखुर्पर्णीकषायं वा प्रपिवेत् शर्करान्वितम् ॥

इति भैषज्यरत्नावल्यां क्रिम्यधिकारः समाप्तः ।

अम्लपित्ताधिकारः ।

वान्तिं कृत्वाम्लपित्ते तु विरेकं मृदुकारयेत् ।

सम्यग्वान्तं विरिक्तं च मृद्विन्धस्यानुवामनम् ॥

आस्थापनचिराद्भूते देयं दोषाद्यपेक्षया ।

क्रिया शुद्धस्य धमनो ह्यनुवद्ध व्यपेक्षया ॥

दोषसंसर्गजा कार्या भेषजाहारकल्पना ॥

जड्वृग्ं वमनेर्धौमान् अत्रागं रश्मिर्हरेत् ।

अम्लपित्ते तु वमनं पटोलाग्नि पत्रकैः ॥

कारयेन्मदनं चोद्रे मित्युक्तेः कफोत्प्लवणे ।

विरेचनं विवृच्चूर्णं मधु धात्राफलद्रवैः ॥

जिह्वामृद्विष्टमाहारं पानञ्चापि प्रकल्पयेत् ।

यवगोधूमं विक्लतोस्तीक्ष्णसंस्कारं वर्जिताः ॥

यथास्वं लाजशक्तं वा मिता मधुयुतां पिबेत् ॥

निम्नपयव हृष धात्रो क्वाथस्तिसृगन्धि मधुयुतः पीतः ।

अपनयत्यम्लपित्तं यदि भुक्तं मृद्वपेक्षया ॥

कफपित्तं वमोकाण्डज्वरं विस्फोटं दाहहा ।

पाचनो दोषनः क्वाथः शृङ्गवेर पटालयोः ॥

पटोलं नागरं धान्यं क्वाथयित्वा जलं पिबेत् ।

कण्डूपामात्तिं शूलघ्नं कफपित्ताग्निमान्यजित् ॥

पटोलं विश्वामृतं रोहिणीकृतं

जलं पिबेत्पित्तकफाशयेषु ।

शूल श्मारीचक वृद्धिमन्थ-
 टाह ज्वरच्छर्दि निवारणं तत् ।
 यवकणा पटोलानां काथं क्षौद्रयुतं पिवेत् ।
 नाशयेदम्लपित्तञ्चारुचिञ्च वमनं तथा ॥

दशाङ्गः ।

वासासृता पर्पटक निम्बभूनिम्ब मार्कवैः ।
 त्रिफला कुलकैः काथः सक्षौद्रयाम्लपित्तहा ॥
 छिन्ना खदिर यष्ट्याङ्ग दार्व्यम्भा मधुना पिवेत् ।
 सद्राक्षामभयां खादेत्क्षौद्रां सगुडाञ्चताम् ॥

छिन्नोद्भवा निम्ब पटोलपत्रं
 फलत्रिकं सुकथितं सुशीतम् ।
 क्षौद्रान्वित पौतमनेकरूपं
 सुदारुणं हन्ति तदम्लपित्तम् ॥
 हिङ्गु च कतकफलानि च चिञ्चात्वचो घृतञ्च पुटदग्धम् ।
 शमयति तदम्लपित्तमम्लभुजो यदि यथोत्तर द्विगुणम् ॥

हिङ्गु इत्यादौ यथोत्तरं द्विगुणमिति । हिङ्गुपेक्षया
 कतकफलं द्विगुणं कतकफलापेक्षया घृतं द्विगुणमिति
 एतत्सर्वं स्थालीमध्ये निक्षिप्य शरावेन पिधायान्तर्भूमेन
 दग्ध्वा माषकचतुष्टयं सुपयोज्यं तप्तजलञ्चानुपेयं तन्त्रा-
 न्तरे सम्बादात् ।

कान्तपात्रे वराकल्कोव्यपितोऽभ्यासयोगतः ।
 सिताक्षौद्रं समायुक्तः कफपित्तहरः स्मृतः ॥

पञ्चनिम्बादिचूर्णम् ।

एकोऽङ्गः पञ्चनिम्बानां द्विगुणोद्वेदहारकः ।
शक्तुर्दशगुणो देयः शर्करा मधुरीकृतः ॥
शीतेन वारिणा पीतं शूलं पित्तकभोच्छ्रितम् ।
निहन्तिचूर्णं सक्षौद्रं अभूपित्तं सुदारुणम् ॥

वासाष्टतं तिक्तष्टतं पिप्पलीष्टतमेव च ।
अम्लपित्ते प्रयोक्तव्यं गुडकुष्माण्डकं तथा ॥
पक्तिशूलापट्टा योगा स्तथा खण्डामलक्यपि ॥
पिप्पली मधुसंयुक्ता अम्लपित्तं विनाशिनी ।
जम्बीरस्वरसः पीतः सायं हन्त्यम्लपित्तकम् ॥

अविपत्तिकरं चूर्णम् ।

त्रिकटुत्रिफला मुस्तं विडञ्चैव विडङ्गकम् ।
एलापत्रञ्च चूर्णानि समभागानि कारयेत् ॥
सर्वमेकीकृतं यावत्तवङ्गं तत्समं भवेत् ।
सर्वचूर्णं द्विगुणितं त्रिवृच्चूर्णं प्रदापयेत् ॥
सर्वमेकीकृतं यावत्तावच्चर्करयान्वितम् ।
भोजनादौ तथामध्ये खादेन्माषाष्टकं शुभम् ॥
अम्लपित्तं निहन्त्याशु विवदं मलमूत्रयोः ।
अग्निमान्द्य भवान् रोगान् नाशयेदविकल्पतः ॥
प्रमेहान् विशतिञ्चैव सर्वं दूर्नाम नाशनम् ।
अविपत्तिकरं चूर्णं मगस्त्याविहितं शुभम् ॥

पिप्पलीखण्डः ।

कणाचूर्णस्य कुडवं षट्फलं दधिषस्तथा ।

शतावरी रसस्याष्टौ पलान्यत्र प्रदापयेत् ॥
 खण्डप्रस्थं समादाय क्षीर प्रस्थद्वये पचेत् ।
 त्रिजात मुस्त धन्याक शुण्ठी वांगी द्विज्वीरकम् ॥
 अभयामलकञ्चैव चूर्णं दादृशमाशिकम् ।
 तद्वर्धं मरिचं चूर्णं सार खादिरमेव च ॥
 पलत्रयञ्च मधुनः शीतोभूतं प्रदापयेत् ।
 ततो मात्रां प्रयुञ्जीत अम्लपित्तनिवृत्तये ॥
 शूलारोचक हृत्तासच्छर्दिं पित्तान्मूलानुत् ।
 अग्निसन्दीपनो हृद्यः खण्डपिप्पलीको मतः ॥

वृहत्पिप्पलीखण्डः ।

पिप्पल्याः कुडवं चूर्णं घृतस्य कुड्वद्वयम् ।
 पलषोडशिक खण्डाद्रसे वय्यां पलाष्टके ॥
 पलषोडशिके चैव आमलक्या रसस्य च ।
 क्षीर प्रस्थद्वये साध्यं लेहोभूतं ततः क्षिपेत् ॥
 त्रिजातकाभयाजात्री धन्याकं मुस्तकं शुभा ।
 धात्री च कार्पिकं चूर्णं कपाहं चापि ज्वीरकम् ।
 कृष्ठं नागरकं नागं मिहगीनेऽवचर्णितम् ।
 जातिफलं समरिचं मधुनश्च पलत्रयम् ॥
 जपयुञ्जगत्ततो भीमान अम्लपित्त निवृत्तये ।
 हृत्तामारोचकच्छर्दिग्वासकामजयापहम् ॥
 अग्निसन्दीपनं हृद्यं पिप्पलीखण्ड सञ्जितम् ॥

शुण्ठीखण्डः ।

शुण्ठी चूर्णं कुडवं खण्डास्थं समापयेत् ।

दत्त्वा द्विकुडवं सर्पिःक्षीरं प्रस्थद्वये पचेत् ॥
 लेह्ये ऽवतारिते दद्याद्वावी धान्यकमुस्तकम् ।
 अजाजी पिप्पली वांशी त्रिजातं कारवी शिवा ॥
 त्रिशाणं मरिचं नागं घण्टाधन्तु पृथक् पृथक् ।
 पलत्रयञ्च मधुनः शीतोभूतं प्रदापयेत् ॥
 ततो मातां प्रयुञ्जीत अन्तपित्तनिवृत्तये ।
 शूलहृद्रोगवमनैरामवातैश्च पीडितः ॥

शतावरीघृतम् ।

श्वतावरीमूलकल्कं घृतप्रस्थं पयः समम् ।
 पचेन्मृदग्निना सम्यक् क्षीरं दत्त्वा चतुर्गुणम् ॥
 नागयेदन्तपित्तञ्च वातपित्तोद्भवान् गदान् ।
 रक्तपित्तं तृपां मूर्च्छां श्वास सन्तापमेव च ॥

नारायणघृतम् ।

जलैर्दशगुणैः काथं पिप्पली पलघोडश ।
 पादशेषं हरेत् काथं काथतुल्यं घृतं पचेत् ॥
 रसप्रस्थं गुडूच्याश्च धातयाः पष्टिपलं रसम् ।
 द्राक्षाधात्री पटालञ्च विश्वञ्च कटुका वचा ॥
 पलप्रमाणं कल्कञ्च दत्त्वा सर्पिः समुद्धरेत् ।
 अम्लपित्तहरं खादेत् दाहकुर्दिनिवारणम् ॥
 असाध्यं साधयेत्सद्यो नाम्ना नारायणं घृतम् ॥

सितामण्डूरम् ।

धमनविधिविशुद्धं गोजले सप्तवारान्
 तरणि किरणशुष्कं श्लक्ष्णमण्डूरचूर्णम् ।

विमलकपलमेकं पञ्चसंख्यं सिताया-
 अनवष्टतपलाष्टी द्वाष्टकं गव्यदुग्धम् ॥
 मृदुदहनशिखाभिर्मन्दमन्दं कटाहं
 विगतसलिलशेषं पाचयेत्पाकविघ्नः ।
 वितरितगुडपाके किञ्चिदुष्णेऽवतीर्णे
 दृग्दि दृढमभीक्ष्णं चर्णितं देयमाशु ॥
 त्रिकटकमधुकैला यासवैडङ्गसारं
 त्रिफलगदलवङ्गं कर्पमेकैकशश्च ।
 तदनु शिशिरकाले द्वे पले माक्षिकस्य
 प्रतनु पटनिष्टुष्टं गालितं सम्प्रदद्यात् ॥
 शुभतिथिदिवसादौ भोजनादौ निषेव्यं
 प्रथमदिवसमेनं शाणमाणं तदुर्द्ध्वम् ।
 अदुरहरनुवृद्धा यावदक्षं प्रयोज्यं
 हिमकररुचिशोतं गव्यदुग्धञ्च पेयम् ।
 नियतमयमसाध्यानमुपित्तात्यशूलान्
 वमिनिवह सदाहानाहमोहप्रमेहान् ।
 विविधरुधिररोगान् पित्तयुक्तानशेशान्
 अपहरति सिताख्यो दिव्यमण्डुरयोगः ॥

सौभाग्यशुण्ठीमोदकः ।

त्रिकट, त्रिफलाभृङ्ग जीरकद्वयधान्यकम् ।
 कुष्ठाजमोदा लौहाभ्रं शृङ्गी कटफलमुस्तकम्
 एलाजातीफलं मांसोपत्रं तालीशकेशरम् ।
 गन्धमात्राशटी यष्टी लवङ्गं रक्तचन्दनम् ॥

एतानि समभागानि शुण्ठीचूर्णन्तु तत्सभम् ।
 सिता द्विगुणिता तत्र गव्यक्षीरश्चतुर्गुणम् ॥
 तोलप्रमाणं दातव्यं दुग्धेनापि जलेन वा ।
 अम्लपित्तं निहत्येतदरोचकनिसूदनम् ॥
 शूलहृद्रोगशमनं कण्ठदाहं निवच्छति ।
 ज्वाहश्च शिरःशूलं मन्दाग्नित्वं विनाशयेत् ॥
 हृच्छूलम्पार्श्वकुक्षिस्थं वस्तिशूलं गुटेरुजम् ।
 बलपुष्टिकरञ्चैव वशीकरणमुत्तमम् ॥
 विशेषादम्लपित्तञ्च मूत्रकृच्छ्रंज्वरं भ्रमम् ।
 तिहन्ति नात्र सन्देहो भास्करस्तिमिरं यथा ॥

अम्लपित्तान्तको मोदकः ।

नागरस्य कणायाश्च पलान्यष्टौ प्रदापयेत् ।
 गुवाकस्य पलान्यष्टौ सर्वमेकत्र कारयेत् ॥
 वृतक्षीरं ततः पश्चात्प्रस्थं प्रस्थं प्रदापयेत् ।
 लवङ्गं केशरं कुष्ठं यमानो कारवो वचा ॥
 चन्दनं मधुकं रास्ना देवदारुफलत्रिकम् ।
 पत्रमेला वराङ्गञ्च सैन्धवं ह्रवुषं शटो ॥
 मदनं कट्फलं मांसी गगणं वङ्गरूप्यकम् ।
 तालीशं पद्मकं मूर्वा समङ्गा वंशलोचना ॥
 ग्रन्थिकं शतपुष्पा च शतमुलि कुरुण्डकम् ।
 जातीफलं जातीकोषं कक्कीलमम्बुदं कणा ॥
 कर्पूरश्च विडङ्गश्च अजमोदा बलामृता ।
 मर्कटी क्षीरबीजश्च चन्दनं देवताडकम् ॥

लौहं कांस्यं पट्टातय्यं कर्षमात्रं भिषग्विदा ।
 अन्यत्सर्वं कर्षमात्रं कर्पाङ्गं स्वर्णभस्मकम् ॥
 चतुर्धातुविधानेन मारितं ग्राहयेत्सुधीः ।
 अम्लपित्तान्तको ह्येष मोदको मुनिभाषितः ।
 वान्तिं मूर्च्छाञ्च दाहञ्च कासं श्वासं भ्रमं तथा
 वातजं पित्तजञ्चैव कफजं सान्निपातिकम् ।
 सर्वरोगं निहत्याशु प्रमहं सुतिका गदम् ।
 शूलञ्च बह्निमान्यञ्च मूत्रकुच्छ्रं गलग्रहम् ॥

सर्वतोभद्रलौहः ।

लौहचूर्णं मृतं ताम्रमभ्रकञ्च पलं पलम् ।
 शुद्धमूत्रञ्च कर्पेकं गन्धकाङ्गं पलं तथा ॥
 मात्तिकस्य विशुद्धस्य कर्षं शुद्धा शिलापरा ।
 सार्द्धं कर्षं विशुद्धञ्च शिलाजतु तथा परम् ॥
 गुग्गुलीश्चापि कर्पेकं शाणमानं परस्य च ।
 चूर्णं विडं ह्रस्वभक्तातवह्नि श्वेतार्कमूलजम् ॥
 करिकर्णपलाशञ्च तालमूली पुनर्नवा ।
 घनामृता नागबला चक्रमर्दकं मुण्डिरौ ॥
 मृङ्गकेश शतावर्षी हृडदारं फलत्रिकम् ।
 त्रिकटुश्चापि सर्वेषां प्रत्येकञ्च नयेद्विपक् ॥
 सर्वमेकत्र संमर्ष्य घृतेन मधुना सह ।
 स्निग्धे भाण्डे विनिक्षिप्य ततः कुर्याद्विधानवित् ॥
 मासकादिक्रमेणैव लौहं सर्वरसायनम् ।
 अम्लपित्तं जयेच्छीघ्रं सर्वोपद्रवसंयुतम् ॥

तद्दृशांसि सर्वाणि सर्वमेव भगन्दरम् ।
 पक्तिशूलञ्च शूलञ्च तथामं कुक्षिसम्भवम् ॥
 वातरक्तं तथा कुष्ठं पाण्डुरोगं हलीमकम्
 आमवातं तथा शोथमग्निमान्द्यं सुदुस्तरम् ॥
 कामलां वातगुल्मञ्च पिङ्गकां गरगृध्रसौ ।
 कासश्वामारुचिहरं वृष्यमेतद्विशेषतः ॥
 सर्वव्याधिहरं प्रोक्तं यथेष्टाहारमेवितनः ।
 यक्ष्माणं रक्तपित्तञ्च वातरोगं विनाशयेत् ॥
 सञ्जया शर्वतोभद्र लोचो रसवरः स्मृतः ॥

पानीयभक्तवटी ।

त्रूपणं त्रिफलामुस्तं त्रिवृता चित्रकं तथा ।
 प्रत्येकं कार्ष्णिकं दद्यात् सुतगन्धौ नदईको ॥
 लौहाभ्रकविडङ्गानां दद्यात्कर्षद्वयं तथा ।
 त्रिफलायाः कषायेण गुडं कृत्वा विधानतः ॥
 तदेकां भक्षयेत्प्रातर्भक्तवारि पिवेदनु ।
 हन्ति शूलं पार्श्वशूलं कुक्षिवस्तिगुदे रुजम् ॥
 श्वासं कासं तथा कुष्ठं ग्रहणी दापनाग्निनी ॥

पानीयभक्तवटिका ।

क्षणाभ्रलोहमलशुद्धविडङ्गच्छेणं
 प्रत्येकमेकपलिकं विधिवद्विधाय ।
 चव्यं कटुत्रयफलत्रयकेशराज
 दन्ती पयोदचपलानलघण्टकर्णाः ॥
 मानौजः शुक्लवृहती त्रिवृताः सम्पूर्णा-

वर्त्ताः पुनर्नविकया सहितस्त्वमीषाम् ।
 मूलम्यति प्रतिविशोधितमचमेकं
 चूर्णं तद्वर्त्तसगन्धकमेकसंस्थम् ॥
 कृत्वा र्द्रकौयरससम्बलितञ्च भूयः
 सम्मिथ तस्य वटिका विधिवद्विधेया ।
 हन्यन्त्वपित्तमरुचिं ग्रहणीमसाध्यां
 दुर्नामकामलभगन्तरशोथगुल्मान् ॥
 शूलञ्च पाकजनितं सतताग्निमान्दं
 सद्यः करोत्यपचितिं चिरनष्टवक्त्रैः ।
 कुष्ठान्निहन्ति पलितञ्च बलिं प्रवृद्धां
 श्वासञ्च कासमपि पाण्डुगदं निहन्ति ॥
 वार्थन्नमांसदधिकान्ज्जिकृतक्रमत्स्य-
 त्वक्षान्त्वैलपरिपक्वभुजो यथेष्टम् ।
 शृङ्गाटविल्वगुडकञ्चटनारिकेल-
 दुग्धानि सर्व विदलानि विवर्जयेत्तु ॥
 एषा ग्रहण्यामपि प्रशस्ता ।

बृहत् क्षुधावतीगुडिका ।

गगनादिपलं चूर्णं लौहस्य पलमात्रकम् ।
 लौहकिट्ट पलार्धञ्च सर्वमेकत्र संस्थितम् ॥
 मण्डकपर्णी वशिर तालमूलीरसै स्तथा ।
 शृङ्गराज केशराज कान्तमारिषजै रथ ॥
 त्रिफलाभद्रमुस्ताभिः स्थालीपाकाद्विचूर्णितम् ।
 रसगन्धकयोः कर्षं प्रत्येकं ग्राह्यमेकतः ॥

तन्मसृण शिलाखले यत्नतः कज्जलीकृतम् ।
 वचाचत्र्यं यमानी च जौरके शतपुष्पिका ॥
 व्योषं विडङ्गं मुस्तञ्च ग्रन्थिकं खरमञ्जरी ।
 विवृता चित्रकोदन्तो सूर्यावर्तः सितस्तथा ॥
 भृङ्गमाणककन्दाश्च घण्टाकर्णक एव च ।
 दण्डोत्पला केशराज काली कर्कटकोऽपि च ॥
 प्यामर्द्धपलं ग्राह्यं पट्टष्टं सुचूर्णितम् ।
 प्रत्येकं त्रिफलायाश्च पलार्द्धं पलमेव च ॥
 एतत्सर्वं समालोढ्य लोहपात्रे च भावयेत् ।
 आतपेदण्डसंष्टष्टमाद्रं कस्य रसैस्त्रिधा ॥
 तद्रसैर्न शिला पिष्टां गुडिकां कारयेद्विषक् ।
 वटरास्थि निभां शुष्कां सुनिगुमां निधापयेत् ॥
 तत्प्रातर्भोजना दौ च सेवितं गुडिकात्रयम् ।
 अन्तोदकानुपानन्तुहितं मधुरवर्जितम् ॥
 दुरधञ्चनारिकेलञ्च वर्जनीयं विशेषतः ।
 भोज्यं यथेष्टमिष्टञ्च वारिभक्त्यन्तकालिकम् ॥
 हन्तान्त्रपित्तं विविधं शूलञ्चपरिणामजम् ।
 पाण्डुरोगञ्च गुल्मञ्चशोथोदर गुदामयान् ॥
 यक्ष्माणं पञ्चकामञ्च मन्द्राग्नित्वमरोचकम् ॥
 शीहानं श्वासमानाहमामवातं खरामयम् ॥
 गुडीक्षुधावतीसेयं विख्याता रोगनाशिनी ॥

स्वल्पा क्षुधावतीगुडिका ।

रसगन्धकमभ्राणि यमानी चक्षुषं तथा ।

त्रिफला शतपुष्पा च चविका जीरकद्वयम् ॥
 पुनर्नवा वचा दन्तो विहता घण्टकर्णकम् ।
 दण्डोत्पला सारिवे ह चाक्षमात्राणि कारयेत् ॥
 मण्डूरं द्विगुणं दत्त्वा पेषणीयं प्रयत्नतः ।
 आर्द्रस्वरम आलोढ्य गुडिकां कारयेद्बुधः ॥
 प्रत्यहं भक्षयेदेकां भक्तवारि पिवेदनु ।
 वटी क्षुधावती नाम्ना चाम्बपित्तविनाशिनी ॥
 अग्निञ्च कुरुते दोषं तेजोवृद्धिं बल तथा ।
 प्लीहानं श्वासमानाहमामवातं विनाशयेत् ॥
 परिणामभवं शूलं कासं पञ्चविधं तथा ।
 जगतस्तु हितार्थाय वाभटेन प्रकीर्त्तिता ॥
 अत्र मण्डुरमक्षद्वयम् ।

क्षुधावतीगुडिका ।

रसाथो गन्धकाभ्राणि त्र्युपणं त्रिफला वचा ।
 यमानी शतपुष्पा च चविका जीरकद्वयम् ॥
 प्रत्येकं पलमेवान्तु घण्टकर्णं पुनर्नवा ।
 माणकं ग्रन्थिकश्चेन्द्र केशराज सुदर्शनी ॥
 दण्डोत्पला त्रिवृहन्ती जामात रक्तचन्दनम् ।
 भृङ्गापामार्गं कुलका मण्डूकञ्च पलार्धकम् ॥
 आर्द्रकं स्वरसेनाथ गुडिकां सम्प्रकल्पयेत् ।
 बदरास्थिसमाच्चैकां भक्षयित्वा पिवेदनु ॥
 वारिभक्तजलञ्चैव प्रातरुत्थाय मानवः ।
 वटी क्षुधावती नाम सर्वाजीर्णविनाशिनी ॥

अग्निञ्च कर्तुं दीप्तं भस्मकञ्च नियच्छति ।
 अश्लपित्तञ्च शूलञ्च परिणामकृतञ्च यत् ॥
 तत्सर्वं शमयत्याशु भास्करस्तिमिरं यथा ।
 मधुरं वर्जयेदत्र विशेषात् क्षीरशर्करे ॥

लीलाविलासः ।

रसो बलिर्वीम रविस्तु लीहं
 धात्राचनोरैस्त्रिदिनं विमर्द्य ।
 तदल्पघृष्टं शृदुना करेण
 संमर्द्य येदस्यहि बल्लवुग्मम् ॥
 हन्ताश्लपित्तं विविधप्रकार
 लीलाविलासो रमराज एषः ।
 कर्दि मशूलां हृदयस्य दाहं
 निवारयेदेष न मशूयाऽस्ति ॥
 दुग्धं सकुष्माण्डरसं सधातौ
 फलं समेत समितं भजेडा ॥

अश्लपित्तान्तकलीहः ।

मृतसूतार्कलीहानां तुल्यां पथ्यां विमर्दयेत् ।
 मापमात्रं लिहेत् चौद्वैरश्लपित्तप्रशान्तये ॥

पञ्चाननगुड़िका ।

शुद्धसुतपलावञ्च तत्समं शुद्धगन्धकम् ।
 तयोस्तुल्यं ताम्रपात्रं लिप्त्वा मूपान्तरं क्षिपेत् ॥
 आच्छाद्य पञ्चलवणैर्लिप्त्वा गजपुठे पचेत् ।

सिद्धं तात्रं समादाय पलमेकं विचूर्णयेत् ॥
 पारदस्य पलञ्चैकं गन्धकस्य पलं तथा ।
 पुटदग्धस्य लोहस्य गगनस्य पलं पलम् ॥
 यमानौ शतपुष्पा च त्रिकटु त्रिफलापि च ।
 त्रिवृता चविका दन्ती शिखरो जीरकद्वयम् ॥
 एतथां पलिकेर्भागेघण्टकर्णं कमाणकम् ।
 ग्रन्थिकं चित्रकञ्चैव कुलिशानां पलादकम् ॥
 आर्द्रकं खरसैः पिष्ट्वा गुड़िकां माषकोन्मिताम् ।
 पञ्चाननवटो ख्याता सर्वरोगविनाशिनी ॥
 अन्तपित्त महाव्याधि नाशिनी च रसायनी ।
 महाग्निकारिका चैषा परिणामव्यथापहा ॥
 शीथ पाण्डू मयानाहं धीहगुल्मादरात्रहा ।
 गुरुवृथान्नपानानि पयोमांसरसा हिताः ॥

भास्करामृतभ्रम् ।

वासामृता केशराजपपैठी निम्बभृङ्गकम् ।
 मुस्तं वृथोरुहहतो वाढ्यालकशतावरी ॥
 एषां सत्त्वैः पलोन्माणैर्मर्दितं विमलाभ्रकम् ।
 महस्त्रपुटितं तत्र शतावय्यारसं क्षिपेत् ॥
 वारहादशकं दत्त्वा वटिकां कारयेद्विषक् ।
 भास्करामृतनामिदममुपित्तं नियच्छति ॥
 शूलमन्त्रद्रवं शूलं शूलञ्च परिणामजम् ।
 कृदिं हृन्नासमरुचिं तृष्णां कामञ्च दुर्जयम् ।
 हृद्दग्धं कामलां रक्तपित्तं यक्ष्माणमेव च ॥
 दाहं शोथं भ्रमन्तन्द्रां विस्फीटं कुष्ठमेव च ।

श्वांसं मूर्च्छाञ्च मन्दाग्निं यत्कृत्प्रीहोदरं तथा ।

त्रिफलामण्डुरम् ।

गोमूत्रशुद्धमण्डुरं त्रिफला चूर्णसंयुतम् ।

विलिहन् मधुसर्पिभ्यां शूलं हन्त्यन्तपित्तजम् ॥

मिलित त्रिफला समं मण्डुरचूर्णम् अनुपानं शीतल
जलम् ।

त्र्यविल्वतैलम् ।

बालविल्वं पलशतं जलद्रोणे विपाचयेत् ।

पादावशेषे तस्मिंस्तु तैलप्रस्थं विपाचयेत् ॥

धात्रीरस तैलसमं द्विगुणं छागदुग्धकम् ।

कल्कीकृत्य पचेद्दीमान् धात्रीं लाक्षां तथाभयाम् ॥

मृस्तकं चन्दनोटीच्य सरलं देवदारु च ।

मञ्जिष्ठां चन्दनं कुष्ठमेलां तगरपाटिकम् ॥

मांसीं शैलेयकं पत्रं प्रियङ्गुशारिवां वचाम् ।

शतावरिमखगग्ध्रां शतपुष्पां पुनर्नवान्

तत्सिद्धं स्थापयेत् कुम्भे माममेक सुरक्षिते ।

विल्वतैलमिदं त्रेलमन्तपित्तकुलान्तकृत् ॥

शूलमष्टविधं हन्ति साध्यासाध्यं न सशयः ।

सुतिकारोगशमनं गर्भटं शुक्रवर्धनम् ॥

हस्तपाद्गिरीदाहं दीर्घल्यं कृशतां तथा ।

ग्रहणो गुल्महिक्कार्ति रक्तपित्तज्वरं जयेत् ॥

अथात्र पथ्यापथ्यविधिः ।

जङ्घां वमनं पूर्वमधोगे तु विरेचनम् ।

सर्वत्र शस्यते पञ्चान्निरुहश्चापि शालयः ॥
 यवगोधुममुद्गाश्च पुराणा जाङ्गला रसाः ।
 जलानि तप्तशीतानि शर्करा मधुशक्तवः ।
 कर्कोटकं कारवेल्लं पटोलं हिलमोचिका ।
 वेलायं वृद्धकुष्माण्डं रभापुष्पञ्च वास्तुकम् ॥
 कपित्थं दाडिमं धात्री तिक्तानि सकलानि च ।
 अम्लपित्तामये नित्यं सेवितव्यानि मानवैः ॥
 नवान्नानि ममस्तानि कफपित्तकराणि च ।
 वमिवेगं तिलान्माषान् कुलत्थांस्तैलभक्षणम् ॥
 अविदुग्धञ्च धान्यान् लवणान्कटुनि च ।
 गुवेन्नन्दधिमद्यञ्च वर्जयेदम्लपित्तवान् ॥
 इति भैषज्यरत्नावल्यामम्लपित्ताधिकारः समाप्तः

शूलाधिकारः ।

वमनं लङ्घनं स्नेहः पाचनं फलवर्त्तयः ।
 चारचूर्णानि गुडिकाः शस्यन्ते शूलशान्तये ॥
 लङ्घनम् आमपाचनार्थमेव स्नेहः पित्तं विना, चार
 चूर्णानि वक्ष्यमाणानि ।
 पुंसः शूलाभिपन्नस्य स्नेह एव सुखावहः ।

पायसैः कृशरैः पिण्डैः स्निग्धैर्वा पिशितोत्तरैः ॥

वातात्मकं हन्तश्चिरेण शूलं

स्नेहेन युक्तं कुलत्थगृध्रः ।

ससैन्धवं व्योषयुतः सनाथः

सहिङ्गु, सौवर्चल दाडिमाव्यः ।

भावमांसं कुलत्थञ्च युक्त्या गृहीत्वा काथयित्वा
कानयित्वा च यूपः ततो पृतं दत्त्वा सैन्धवं लवणत्वं
मात्रापादिकं व्योषञ्च कटुत्वमात्रकारकं दाडिमफलरसः
आदृत्यार्थं ततो हिङ्गु, सौवर्चलं प्रक्षिप्य पिवेत् । अन्ये तु
कुलत्थगृध्रः पृथगेव ।

बला पुनर्नयैरगडवृहतीद्वयगाक्षरं ।

सहिङ्गु, लवणोपेतं सद्यो वातरुजापहम् ॥

शूलो निरव कोष्ठऽङ्गिरुणाभिद्यूर्णिताः पिवेत् ।

हिङ्गु, प्रतिविषाव्योष वचा सौवर्चलाभयाः ॥

तुम्बू, रुण्यभया हिङ्गु, पीष्करं लवणतयम् ।

पिबेदुष्णाम्बु, ना वापि शूलगुल्मापतन्त्रकी ॥

यमानी हिङ्गु, मिन्तृत्य क्षार सौवर्चलाभयाः ।

सुरामण्डेन पातव्या वातशूलनिमृदनाः ।

विश्वमेरगडजं मूलं काथयित्वा जलं पिवेत् ।

हिङ्गु, सौवर्चलोपेतं सद्यः शूलनिवारणम् ॥

हिङ्गु, पीष्करशूलाभ्यां हिङ्गु, सौवर्चलेन वा ।

विश्वैरगडं जयन्ताथः सद्यः शूलनिवारणः ॥

तद्वद्बुवयपक्ताथो हिङ्गु, सौवर्चलान्वितः ।

मौवर्चलान्निकाजाजी मरिचैर्हि गुणोत्तरैः ।

मातुलङ्गरसैः पिष्ट्वा गुडिका वातशूलनुत् ॥

बीजपुरकमूलञ्च घृतंन सह पाययेत् ।

जयेद्वातभवं शूलं कर्षमेकं प्रमाणतः ॥

हिङ्गुभवेतस व्योष यमानी लवणत्रिकैः ।

बीजपुररसोपेतैर्गुडिका वातशूलनुत् ॥

विल्वमूल तिलैरगुडं पिष्ट्वा चान्तुषाम्भसा ।

गुडिकां भ्रामयेदुष्णां वातशूलविनाशनीम् ॥

नाभिलेपाजयेच्छूलं मदनंकार्जिकात्नितम् ।

जीवन्तोमूल कल्को वा सतैलः पाशेशूलनुत् ॥

अथ पित्तशूले ।

गुडः शालिर्यवाः क्षीरं सर्पिः पानं विरेचनम् ।

जाङ्गलानि च मांसानि भेषजं पित्तशूलिनाम् ॥

(गुडोऽत शर्करा ।)

पैत्ते तु शूले वमनं पयोऽम्ब,

रसैस्तथेक्षोः सपोटलनिम्बैः ।

शीतावगाहाः पुलिनाः सवाताः

कांस्यादि पात्राणि जलप्लुतानि ॥

पय आदि यथालाभं मदनफलयोगेनाकण्ठं पीत्वा
वमनम् । पटोलं निम्बयोरर्क्षशृतं मदनफलशुक्तं मध्वस
हितञ्चाकण्ठं पीत्वा वमनम् ।

विरेचनं पित्तहरञ्च शस्तं

रसाश्च शस्ताः शयनावकानाम् ।

सन्तर्पणं लाजमधूपपन्नं

योगाः सुशोतः मधुसप्रयुक्ताः ॥

लाजशक्तकं नारिकेलोदकेन माधुर्यार्थं मधुदत्त्वा
सन्तर्पणम् ।

कृद्यां ज्वरे पित्तभवेऽथ शूले

घारे विदाहे त्वतिकर्षिते च ।

यवस्य पेयां मधुना विमिश्रां

विवेक्ष्य शीतां मनुजः सुखार्थी ॥

धात्रारसं विदार्या वा चायन्ती गोस्तनाम्बुना ।

पिवेक्ष्य शर्करं सद्यः पित्तशूलनिम्बदनम् ॥

शतावरीरसं क्षौद्रयुतं प्रातः पिवेन्नरः ।

दाहशूलोपशान्त्यर्थं सर्वपित्तामयापहम् ॥

शतावरी सयष्ट्या ह्रवात्वालकुशगोक्षुरैः ।

शृतशीतं पिवेत्तायं सगुडक्षौद्रशर्करम् ॥

पित्तासृग्दाहशूलघ्नं सद्यो दाहज्वरापहम् ॥

तैलमेरण्डजं वापि मधुककाथसंयुतम् ।

शूलं पित्ताद्भवं हन्ति गुल्मं पैत्तिकमेव च ॥

भलिह्यात् पित्तशूलघ्नं धात्रोचूर्णं समाचिकम् ।

अथ श्लेष्मिकशूले ।

श्लेष्मात्मके च्छर्दनलङ्घनानि

शिरोविरेकं मधुसौधुपानम् ।

मधुनि गोधुमयवानरिष्टान्

खेतेतरुचान् कटुकांश्च सर्वान् ॥

मधुसौधु इत्येकपदं मद्यधिशेषस्य संज्ञा ।

लवणत्रयसंयुक्तं पञ्चकालं सरामटम् ।

सुखोष्णेनाम्बुना पीतं कफशूलनिवारणम् ।

विल्वमूलमथैरण्डं चितकं विश्वमेघजम् ।

हिङ्गुसैन्धवसंयुक्तं सद्यः शूलनिवारणम् ॥

हिङ्गुसौवर्चलं शुण्ठो पथ्या च द्विगुणोत्तरा ।

एतच्चूर्णं कटीकुक्षिपाश्वहृदस्तिशूलनुत् ॥

अथामशूले ।

आमशूले क्रिया कार्या कफशूलविनाशिनि ।

सेव्यमामहरं सर्वं यदग्निबलवर्द्धनम् ॥

कफस्य तुल्यत्वात्, कफशूलं यत्पञ्चकालादियुक्तं तदा
मशूले कार्यम् ।

३५

चतुःसमचूर्णम् ।

दीप्यकं सैन्धवं पथ्या नापरञ्च चतुःसमम् ।

चूर्णं शूलं जयत्वाशु मन्दस्याग्नेश्च दीपनम् ॥

समाक्षिकं बृहत्यादि पिवेत्पित्तानिलात्मकं ॥

व्याभिश्च वा विधिं कुर्यात् शूले पित्तानिलात्मकं ॥

पित्तजे कफजे चापि क्रिया या कथिता पृथक् ।

एकोक्तत्वं प्रयुञ्जीत तां क्रियां कफपित्तजे ॥

रसोनं मधुसंमिश्रं पिवेत्प्रातः प्रकाङ्क्षितः ।

वातश्लेष्मभवं शूलं निहन्ति बह्निदीपनम् ॥

शङ्खचूर्णं सलवणं सहिङ्गुव्योषसंयुतम् ।

उष्णीदकेन तत्पीतं शूलं हन्ति त्रिदोषजम् ।

● सुदग्धस्य शङ्खस्य चूर्णं माषकेकमधिकं वा लवण-
व्योषयोर्मिलित्वा माषकद्वयं हिङ्गुनो रक्तिकाद्वयं दत्त्वा
पिवेत् श्लेष्मोत्तरे योगोक्तम् । अन्ये तु भागानुक्तत्वात्सर्वे
समभागम् । इति भूतः ।

• गोमूत्रशुद्धमण्डरं त्रिफलाचूर्णसंयुतम् ।

त्रिलिङ्गधुसर्पिर्भ्यां शूलं हन्ति त्रिदोषजम् ॥

‘मिलितत्रिफलाचूर्णममं मण्डरम् ।

दग्धमनिर्गतधूमं सृगशृङ्गं गोघृतेन सह पीतम् ।

हृदयानितम्बजशूलं हरति शिखी दारुनिबहमिव ॥

हरिणशृङ्गं सङ्ख्य प्रन्तर्धमेन दग्ध्वा तद्वस्त्र घृतेन
सह लेह्यम् । .

व्यायामं मैथुनं मद्यं लवणं कटुवैदलम् ।

वेगरोधं शुचं क्रोधं वर्जयेच्छूलवान्नरः ॥

अथ परिणामशूले ।

वमनं तिक्तमधुरैर्विरिक्यात्र शस्यते ।

वस्त्यश्च हिताः शूले परिणामसमृद्धवे ॥

नागरतिलगुडकल्कं पयसा संसाध्य यः पुमानद्यात् ।

उग्रं परिणतिशूलं तस्यापैति सप्तरात्रेण ॥

शुण्ठीचूर्णगुडयोः प्रत्येकं कर्षः तिल ३ ४ पायसं
क्षत्वा भक्षयेत् ।

शस्त्रकजं भस्मपीतं जलेनीष्णेन तत्क्षणात् ।

पक्वजं विनिहन्त्येतत् शूलं विष्णुविमुरान् ॥

निर्मासीकृतशम्बुकभस्म माषमेकं द्वयं वा घृताक्त
मुखकुहरेण उष्णाम्बुना गोलयित्वा पेयम् ।

दध्नाऽनूनसरेणाद्यात्सतीलश्वशक्कूकान् ।

अचिरान्मुच्यते शूलान्नरोऽन्न परिवर्जनात् ॥

तिलनागरपथ्यानां भागं शम्बुकभस्मनाम् ।

द्विभाग गुडसंयुक्तां गुडीं कृत्वाचभागिकाम् ॥

पिताम्बुपानात् पूर्वाह्ने भक्षयेत् क्षीरभोजनः ।

सायंक्रे रसकं पीत्वा नरां मुच्येत दुर्जयात् ॥

परिणाम समुत्थाच्च शूलाच्चिरमवापि ॥

शम्बूकादि गुडिका ।

शम्बूकं त्रुषणञ्चैव पञ्चैव लवणानि च ।

समांशा गुडिकाः कार्याः कलम्बरसेन च ॥

प्रातर्भोजनकाले वा भक्षयेत्तद्यथाबलम् ।

शूलादिसुच्यते जन्तुः सहसा परिणामजात् ॥

सर्वे समांशं कलम्बरसेन मर्दयित्वा माषकचतुष्टय-

मिता वटिकाः कार्या अत एकामुणजलेन पिबेत् ।

शङ्करसगुडिका ।

पलानि चिञ्चाचारस्य पञ्च पञ्चपलानि च ।

लवणानां क्षिपेत् प्रस्थद्वयं जम्बोरवारिणः ॥

पलद्वादशशङ्खस्य भस्मीभूतं क्षिपेत् पुनः ।

पूर्वत्रयेण संतर्प्य हिङ्गु, व्योषचतुःपलम् ॥

रसादृतसुगन्धानां पलाद्वैच्च पृथक् पृथक् ।

‘दद्यात्समस्तं संतर्प्य जम्बोरान्धे दिनत्रयम् ॥

बदरास्थिप्रमाणेन गुडिकाः कारयेद्विषकम् ।

भक्षयेत्प्रातरुत्थाय तीक्ष्णं पिवेदन् ॥
 शूलञ्च सर्वगुणञ्च अजीर्णपरिणामजम् ।
 अन्तःशूलं पक्षिशूलं हृच्छूलञ्च विशेषतः ॥
 कक्षिशूलं पार्श्वशूलं पृथग्वातादिसम्भवम् ।
 आमशूलमुदावर्त्तं नाशयेन्नात्र संशयः ॥

तिन्तिडी त्वग्भस्म ॥ ५ पञ्चलवण प्रत्येकं ॥ १
 शङ्खभस्म ॥ १२ जम्बीररस शं ८ शनैः शनैः पक्त्वा पश्चान्
 हिङ्ग, शङ्खो पिप्पली मरिच एषाञ्च, र्णं प्रत्येकं ॥ १ रस
 मन्थक अमृत प्रत्येकं तो ४ सर्वमेकौक्त्य जम्बीररसेन
 मर्दयित्वा दिनत्रयं रौद्रे शोषयेत्ततो वदरास्थमिता
 वन्यः कार्याः अत एकामृणाजलेन भक्षयेत् ॥

यः पिवति सप्तरात्रं शक्तूनेकान् कलाय यूषेण ।

स जयतिपरिणामजं शूल

चिरजमपि किमूतनतनजम् ॥

लौहचूर्णं वरायुक्तं विलीढं मधुसर्पिषा ।

परिणामशूलं शमयेत्तन्मलं वा प्रयोजितम् ॥

सामुद्रायञ्चूर्णम् ।

सामुद्रं सैन्धवं चारी रुचकं रोमकं विडम् ।

दन्ती लौहरजः किट्टं त्रिवृच्छूरणकं समम् ।

दधिगोमूत्र पयसा मन्दपाके विपाचितम् ।

तद्यथाग्निबलं चूर्णं पिवेदुशेन वारिणा ॥

जीर्णंऽजीर्णं तु भुञ्जीत मांमाद्रितसाधितम् ।

नाभिशूलं श्लोहशूलं यक्ष्म, ल्म क्षतञ्च यत् ॥

विद्रुधाष्टौलिकां हन्ति कफवातोद्वं तथा ।

शूलानामपि सर्वेषामौषवं नास्ति तत्परम् ॥

परिणाम सभृत्यस्य विशेषेणान्तकृतमतम् ॥

सामुद्रादीनां प्रत्येकं समभागचूर्णं मेकौल्लव्य
दधिदुग्धगोमूत्राणां समभागेन यावता आलीङ्गितं भवति
तावद्वत्वा मन्दानलेन पचेत् आचूर्णी भावात्ततोऽदुग्धम-
ण्णोदकेन यथायोग्यं प्रयोज्यम् । अन्ये तु समुद्दिता चूर्णीत
दध्यादीनां मिलितामां चातुर्गुण्यमाहुः ।

नारिकेलं सतोयञ्च लवणेन प्रपूरितम् ।

विपक्वमग्निना सम्यक् परिणामजशूलनुत् ॥

सप्तासृतलोहम् ।

मधुकं त्रिफलाचण मयोरजः समं लिहन् ।

मधुसर्पियुतं सस्यगव्यं चीरं पिवेदनु ॥

कुट्टिं सतिमिरं शूलमस्त्रपित्तं ज्वरं क्लमम् ।

धानाह मूत्रमङ्गञ्च शोथञ्चैव निहन्ति सः ॥

पिप्पलीघृतम् ।

सपिप्पली गुडं सर्पिः पचेत् चीरे चतुर्गुणे ।

विनिहन्तास्त्रपित्तञ्च शूलञ्च परिणामजम् ॥

पिप्पलीघृतम् ।

काथेनकल्केन च पिप्पलीनां

सिद्धं घृतं माचिकसंप्रयुक्तम् ।

घोरानुपानस्य निहन्त्यवश्यं

शूलं प्रवृद्धं परिणामसंज्ञम् ॥

सुशीते मधुपादिकं कल्कवन्मधुशर्करेति
वचनात् । दुग्धपलमनुपिवेत् ।

बीजपूराद्यं घृतम् ।

बीजपूरकमेरण्डं रास्नां गोक्षुरकं वलाम ।
पृथक् पञ्चपलान् भागान् यवप्रस्थसमायुतान् ॥
वारिद्र्येण संमाध्यं ग्रावत् पादावशेषितम् ।
घृतप्रस्थं पचेत्तेन कल्कं दत्त्वाक्षसंमितम् ॥
तुम्बुकण्यभया व्योषं हिङ्गुमौवर्ज्यं विडम् ।
सैन्धवं यावशूकञ्च सर्जिकामश्लवेतसम् ॥
पुष्करं दाहिमञ्चैव वृक्षान्नं जीरकद्वयम् ।
मत्स्यप्रस्थद्वयं दत्त्वा सर्वं सृङ्गेरिना पचेत् ॥
घृतमेतद्विशंमन्ति शूलं हन्ति त्रिदोषजम् ।
वातशूलं यक्ष्णशूलं गुल्मं प्रीहापहं परम् ॥
हृच्छूलं पार्श्वशूलञ्च अङ्गुलीशूलञ्च नाशयेत् ।
बलवर्णकरं हृद्यमग्निमन्दीपनं परम् ॥

कोलादिमण्डुरम् ।

कोलाग्रयिकं शृङ्गवेरं चपलालारैः समं चूर्णितम् ।
मण्डुरं सुरभोजलेऽष्टगुणितं पक्त्वाथ सान्द्रोक्तम् ॥
तत् खाटे दशनादि मध्यविरतो पायेण दुग्दान्नभुग् ।
जेतुं वातकफामयान् परिणतो शूलञ्च शूलानि च ॥

क्षीरमण्डुरम् ।

लोहकिट्टपलान्यष्टौ गोमुत्रार्द्धादके पचेत् ।

क्षीरप्रस्थेन तत्सिद्धं पक्तिशूलहरं परम् ॥

तारामण्डूरगुडः ।

विडङ्गं चित्रकं चयं त्रिफला वृषणानि च ।
 नवभागानि चैतानि लौहकिट्टसमानि च ॥
 गोमूत्रं द्विगुणं दत्त्वा मूत्राद्विकगुडान्वितम् ।
 शनैर्मृदग्निना पक्त्वा सुमिदं पिण्डतां गतम् ॥
 स्निग्धे भाण्डे विनिक्षिप्य भक्षयेत्कोलमात्रया ।
 प्राञ्जल्यान्तक्रमेणैव भोजनस्य प्रयोजितम् ॥
 यागोऽयं शमयत्याशु पक्तिशूलं मुदारुणम् ।
 कामलां पाण्डुरोगञ्च शोथं मन्दाग्नितामपि ॥
 अर्शांसि ग्रहणौरोगं क्रिमि गुल्मोदराणि च ।
 नागयेदन्तपित्तञ्च स्थोन्मञ्चापि नियच्छति ॥
 वर्जयेच्छकशाकानि विदाह्यम्लकटुनि च ।
 पक्तिशूलान्तको ह्येष गुडोमण्डुरसंज्ञितः ॥
 शूलार्त्तानां कृपाहेतोस्तारया परिकीर्तितः ॥

शतावरीमण्डूरम् ।

संशोध्य चूर्णितं कृत्वा मण्डूरस्य पलायकम् ।
 शतावरी रसस्याष्टौ दध्ने पयसस्तथा ॥
 पलान्यादाय चत्वारि तथा गव्यस्य सर्पिषः ।
 विपचेत्सर्वमेकध्यं यावत् पिण्डत्वमागतम् ॥
 सिद्धन्तु भक्षयेन्मध्ये भोजनस्याग्रतोऽपि वा ।
 वातात्मकं पित्तभवं शूलञ्च परिणामजम् ॥
 निहन्तरेव नियागोऽयं मण्डूरस्य न संशयः ॥

हृहच्छतावरोमण्डूरम् ।

मण्डूरस्यातितप्तस्य वराकाथस्य तस्य च ।
चर्णीकृत्य पलान्यष्टौ शतावरीरसस्य च ॥
दध्नश्च पयमश्चाष्टावामलक्या रसस्य च ।
चतुःपलं घृतस्यापि शाणमात्रं विनिक्षिपेत् ॥
सिद्धे प्रत्येकमेतेषामज्जाजो धान्यं सुस्तकम् ।
त्रिजातकं कणापथ्या उपयुक्तं निहन्ति च ॥
शूलं दाषत्रयाद्भुतमस्त्रपित्तञ्च दारुणम् ।
अरुचिञ्च वमिञ्चैव कामश्वासञ्च नागयेत् ॥

त्रिफलाकाथं निर्वपितं मण्डूरं स्रग्दणकाथं शत-
मूलो रसं स्रग्दधिं स्रग्दुग्धं स्रग्आमलकी रसं स्रग्
घृतं स्रग्सिद्धे 'प्रक्षेपाथं' अजाज्यादीनां प्रक्षेपं मा ४ ।
अथ अजाज्जी जीरकम् ।

चतुःसममण्डूरम् ।

सद्यो लोहं मलाज्यं मात्रिकं सिता भागाः समामानतः
पात्रे ताम्रमये दिनान्तं मथितं संस्थापयेदातपे ।
पश्चात्तद्वनतां प्रणीय रजनो मेकं वह्निः स्थापयेत्
पात्रे ताम्रमये निधेयं मथवा पात्रे हविर्भाविता ।
पश्चात्तापचतुष्टयं प्रतिदिनं जग्धाजलं शीतलं
पेयं भोजनापूर्वमध्याविरतौ स्वच्छन्दे भोजनैः ।
जेतुं शूलहृताग्नाद्यं कसनश्वागाम्नापित्तज्वरो-
न्मादापन्मृतिमेहसर्वजठराजोर्णादिसर्वा रुजः ॥

रसमण्डूरम् ।

कुडवं पथ्याचूर्णं द्विपलं गन्धाश्मलीहकिट्टश्च

शुद्धरसस्यार्द्धं पलं भृङ्गस्य रसं सकेशराजस्य ॥
 प्रस्थोन्मितश्च दत्त्वा पात्रे लौहेऽथ दण्डसंघट्टम् ।
 शुष्कं घृतमधुयुक्तं मृदितं स्थाप्य च भाजनेस्त्रिग्विधे ॥
 उपयुक्तमेतदचिरान्निहन्ति कफपित्तजान् रोगान् ।
 शूलं तथान्नपित्तं ग्रहणी च कामलामुग्राम् ॥

धात्रीलौहम् ।

धात्रीचूर्णस्याष्टौ पलानि चत्वारि लौहचूर्णस्य ।
 यष्टीमधुकरजस्य द्विपलं दद्यात्पटेघट्टम् ॥
 अमृताकाशेन तच्चूर्णं ताव्यञ्च सप्तसप्ताहम् ।
 चण्डूतपेषु शुष्कं भूयः पिष्ट्वानवेघटे स्थाप्यम् ॥
 घृतमधुनासंयुक्तं भक्तादौ मध्यतस्तथान्ते च ।
 त्रौनपि वारान् खादेत्पथ्यं दोषानुबन्धेन ॥
 भक्तस्यादौ शमयति रोगान् पित्तानिलोद्भूतान्
 मध्येऽन्ने विष्टम्भं जयति नृणां बिदह्यते चान्नम् ॥
 पानान्नकृतान् दोषान् भक्तान्ते शीलितं जयति ।
 एवं जीयति चान्नं शूलं नृणां सुकष्टमपि ॥
 हरति च सहमायुक्तो योगश्चायं जरत्पित्तम् ।
 चक्षुष्यः पलितघ्नः कफपित्तसमुद्भवान् जयति ॥

अत्र अमृता आमलकीति भानुदासः अन्येतु शुद्धः
 चीमाहुः । सप्ताहं सप्तभावनाः । औषधस्य माषकत्रयं भोज-
 नादिमध्यान्ते ष घृतमधुभ्यां मर्दितं भक्ष्यमिति त्रिपुरारिः

धात्रीलौहम् ।

षट्पलं शुद्धमण्डूरं यवस्य कुडवं तथा ।

पांकाथ नीरप्रस्थार्धं दद्यात्पादावशेषितम् ॥
 शतमूलोरसस्थाष्टा वामलक्षारसस्तथा ।
 तथा दधिपयो भूमिकुष्माण्डस्य चतुःपलम् ॥
 चतुःपलं सर्पिरिक्षरसं दद्याद्विचक्षणः ।
 प्रक्षिपेद् जोरधन्याक त्रिजातं करिपिप्पली ॥
 मूस्तं हरीतकी चैव लोहमभ्रं कटुत्रिकम् ।
 रेणुकं त्रिकला चैव तालीशं नागकेशरम् ॥
 एतेषां कार्षिकैर्भागैश्चूर्णयित्वा विनिक्षिपेत् ।
 भोजनाद्यवसाने च मध्ये चैव समाहितः ॥
 तोलैकं भक्षयेच्चानपेयं नित्यं पयस्तथा ।
 शूलमष्टविधं हन्ति माध्यामाध्यमथापि वा ॥
 वातिक पैत्तिकश्चापि श्लेष्मिकं सान्निपातिकम् ।
 परिणामभवं शूलमन्नद्रवभवन्तथा ॥
 हन्त जानपि शूलांश्च अक्षपित्तं सुदारुणम् ।
 सर्वशूलहरं श्रेष्ठं धातूलोहमिदं शुभम् ॥

शर्करालोहम् ।

शतावरीरसप्रस्थे प्रस्थे च सुरभीजले ।
 अजायाः पयसः प्रस्थे प्रस्थे धातूरसस्य च ॥
 लोहमलपलान्यष्टौ शर्करापलपाण्डश ।
 दत्त्वाज्यं कुडवं तत्र शनैर्मृदग्निना पचेत् ॥
 सिद्धगौतं घनोभूते द्रव्याणोमानि दापयेत् ।
 विडङ्गत्रिफला व्याघ्रयमानी गजपिप्पली ॥
 द्विजीरकं घनं लोहमभ्रं कर्षद्वयं पृथक् ।

खादेदग्निबलापेक्षी भोजनादौ विचक्षणः ॥
 शूलं सर्वभवं हन्ति पित्तशूलं विशेषतः ।
 हृच्छूलं पाश्वशूलञ्च कुक्षिवस्तिगुदेरुजम् ॥
 कासं श्वासं तथा शीथं ग्रहणोदोषमेव च ।
 यक्तृप्रोहोदरानाहं राजयक्ष्माविनाशनम् ॥
 विष्टम्भमामं दौर्बल्यमग्निमान्द्यञ्च यद्भवेत् ।
 एतान् रोगान् निहन्याशु भास्करस्तिमिरं यथा ॥

खण्डामलकी ।

स्विन्नपोडितकुष्माण्डात् तुलाईं भृष्टमाज्यतः ।
 प्रस्थाईं खण्डतुल्यन्तु पचेदामलकौरसात् ॥
 प्रस्थे सुस्विन्नकुष्माण्डरसप्रस्थे विघट्टयन् ।
 दर्व्यापाकं गते तस्मिंश्चूर्णीकृत्य विनिक्षिपेत् ॥
 हे हे पले कणाजाजीशुण्ठीनां मरिचस्य च ।
 पलं तालौशधन्याक चातुर्जातकमुस्तकम् ॥
 कर्षप्रमाणं प्रत्येकं प्रस्थाईं मार्चिकस्य च ।
 पक्तिशूलं निहन्येतत् दोषत्रयकृतञ्च यत् ॥
 हृद्यन्नापित्तमूर्च्छाश्च श्वासं कासनरोचकम् ।
 हृच्छूलं पृष्ठशूलञ्च रक्तपित्तञ्च नाशयेत् ॥
 रसायनदिदं श्रेष्ठं खण्डामलकसंज्ञितम् ॥

हृद्यन्नापत्तयोः पित्तोत्तरशूले च दृष्टफलोऽयं

योगः

नारिमेलखण्डः ।

कुङ्कुममिश्रितमिह स्यान्नारिकेलं सुपिष्टं

पक्षपरिमितसर्पिः पाचितं खण्डतुल्यम् ।
 निजपर्वसि तदेवस्थमात्रे विपक्षं
 गुडवदथ सशोते शाणभागान् क्षिपेच्च ।
 धन्याकपिप्पलि पयोद तुगा द्विजोरान्
 शाणं त्रिजातमिभकेशरवद्विचूर्णम् ।
 हन्यस्तपित्तमरुचिं क्षयमस्तपित्तं
 शूल वमिं सकलपौरुषकारिहारि ॥

तृहन्नारिकेलखण्डः ।

नारिकेलपलान्धष्टौ शर्करा प्रस्थसमिता ।
 तज्जलं पात्रमेकन्तु सर्पिः पञ्चपलानि च ।
 शुण्ठीचूर्णस्थं कुडव प्रस्थाद्वे क्षोरमेव च ।
 सर्वमेकौकृतं पात्रे शनैर्मृदग्निना पचेत् ॥
 तुगा त्रिकटुकं मुस्तं चातुर्जातं सधान्यकम् ।
 द्विकणाजोरकञ्चैव कर्षयुग्मं पृथक् पृथक् ।
 श्लक्ष्णचूर्णं विनिक्षिप्य स्थापयेद्वा जने मृदः ।
 स्वादेत्यतिदिनं शाणं यथेष्टाहारवानपि ।
 सर्वदोषभवं शूलमेकजं बन्धजं तथा ।
 परिणामभवं शूलमस्तपित्तञ्च नाशयेत् ॥
 बलपृष्टिकरं हृद्यं वाजीकरणमुत्तमम् ।
 रक्तपित्तहरं श्रेष्ठं छर्दिहृद्गनाशनम् ॥
 धन्वन्तरिक्ततच्चैतन्नारिकेलरसाशनम् ॥

नारिकेलामृतम् ।

नारिमेलफलप्रस्थं सुपिष्टं भर्जितं घृते ।

प्रस्थे प्रस्थं समादाय शुण्ठीचूर्णन्तु तत्समम् ॥
 द्विपात्रं नारिकेलाम्बु, तत्समं चीरमेव च ।
 धात्रमाञ्च स्वरसप्रस्थं खण्डस्यापि तुलां न्यसेत् ॥
 एकीकृत्य पचेत्सर्वं शनैर्मृदग्निना भिषक् ।
 सिद्धशोते प्रदातव्यं चूर्णमेषां सुशोभनम् ॥
 कटुत्रयञ्चतुर्जातं प्रत्येकञ्च पलोन्मितम् ।
 धात्री जीरकयुग्मञ्च धन्वाकं ग्रन्थिपर्णकम् ॥
 तुगा पयोदमूलानि त्रिकर्षाणि पृथक् पृथक् ।
 चतुःपलानि मधुनः क्षिप्ते भाण्डे निधापयेत् ॥
 शिवं प्रणम्य सगणं धन्वन्तरिमथापरम् ।
 कर्षप्रमाणं कर्तव्यं महयुषं पिवेदन ॥
 अन्तपित्तं निहन्तुग्रं शूलञ्चैव सटारुणम् ।
 परिणामभवं शूलं पृष्ठशूलञ्च नाशयेत् ॥
 अम्रद्रवभवं शूलं पार्श्वशूलं सुदुस्तरम् ।
 अग्निसन्दौपनकरं रसायनमिदं शुभम् ॥
 मूत्राघातानशेषाञ्च रक्तपित्तं विगेषतः ।
 धीनसञ्च प्रतिश्यायं नाशयेन्नित्यसेवनात् ॥
 रोगानीकविनाशाय लोकानुग्रहहेतवे ।
 अश्विभ्यां निर्मितं श्रेष्ठं नारिकेलामृतं शुभम् ॥

हरौतकीखण्डः ।

त्रिफलाब्दं चतुर्जातं यमानी कटुकत्रयम् ।
 धान्यं मधुरिका चैव शतपुष्पा लवङ्गकम् ॥
 प्रत्येकं कार्ष्णिकं ग्राह्यं त्रिवृता स्वर्णपत्रिका ॥

पल्लवप्रमाणेन सर्वतुल्या हरीतकी ॥
यावत्त्येतानि चूर्णानि सिता तद्विगुणा मता ।
पक्कृतानि विधानेन चोरेणोष्णेन सम्मिवेत् ॥
हृत्पित्तं शूलञ्च षड्दृशांस्यनिलामयम् ।
कोष्ठवातं कटोशूलमानाहमपि दारुणम् ॥

पूगखण्डः ।

किञ्च पूगफलं दृढं परिणतं पक्का च दुग्धाम्बुभिः
प्रक्षाल्यातपशोषितं वसुपलं ग्राह्यं ततश्चूर्णितात् ।
तत्सर्पिः कुडवे विपच्य हि वरोधातोरसो द्वाञ्चलो
हे प्रस्थे पयसः प्रदाय विपचेन्नन्दं तुलाद्वां सिताम् ॥
हेमान्नाधरचन्दनं त्रिकटुकं धात्रीपियालास्थिजौ
मज्जानौ त्रिसुगन्धिजौरकयुगं शृङ्गाटकं वंशजा ।
जातीकोषफले लवङ्गमपरं धन्याकककोलकं
माकुलोतगराम्बुवीरणशिफा भृङ्गाश्वगन्धे तथा ॥
सर्वं द्वाञ्चमितं त्रिचूर्णं विधिना पाके तु मन्दे ततः
प्रक्षिप्याथ विघटयन् महुरिदं दार्व्यावतार्थं क्षणात् ।
सिद्धं वोच्य विधारयेद्दहितः स्निग्धेऽथमृद्धाजने
खाटेत् प्रातरिदं ज्वरामयहरं वृष्यं बुधः कार्ष्णिकम् ॥
शूनाजीर्णं गुदप्रवाहकधिरं दृष्टास्त्रपित्तं जयेद्-
यक्ष्मजीर्णहितं महाग्निजननं तृट्कुर्दिःसूक्ष्मापहम् ।
पाण्डुं वलवर्णं दृष्टिकरणं गर्भप्रदं योषिता-
मेतत्पूगरसायनं प्रदरनुद्विगम् तसङ्गापहम् ॥

पूगखण्डः ।

प्रसोक्तं पूगचूर्णस्य पयसस्यात्कं क्षिपेत् ।

शर्करायाः पलशतं घृतस्य कृद्धवह्वयम् ॥
 चातुर्जातं त्रिकटुकं देवपुष्पं सचनन्दनम् ।
 मांसी तालीशपत्रञ्च बीजं कमलसम्भवम् ॥
 नीलीत्पलं तथा वांशी शृङ्गाटं जीरकं तथा ।
 विदारो कन्दजञ्चैव रजो गोक्षरसम्भवम् ॥
 शतमूलैरजञ्चैव मालतीकुसुमं तथा ।
 धात्रीचूर्णं समं कर्षं कपर्दं शक्तिमानतः ॥
 मन्देऽग्नौ विपचेद्द्वैद्यः स्निग्धे भाण्डे निधापयेत् ॥
 खादेश्च प्रातरुत्थाय कर्षमेकं प्रमाणतः ॥
 छयं स्त्रपित्तं हृद्वाह भ्रमि मूर्च्छापहं नृणाम् ।
 सर्वशूलहरं श्रेष्ठमामवातविनाशनम् ॥
 मेहमेदो विकारघ्नं श्लेष्मपाण्डुगदापहम् ।
 अश्मरीं मूलकञ्च गुदजं रुधिरं जयेत् ॥
 रितोवृद्धिकरं हृद्यं पुष्टिदं कामदं तथा ।
 बन्ध्यापि लभते पुत्रं वृद्धोऽपि तरुणायते ॥
 मातः परतरं श्रेष्ठं विद्यते राजिकर्म्मसु ॥

वैश्वानरलीहम् ।

द्विपलं तिलिङ्गीचारं तथाणामार्गसम्भवम् ।
 शम्बूकभस्मसंयुक्तं लवणञ्च समं तथा ॥
 चतुर्णां समभागाः स्युःफलञ्च लीहचूर्णकम्
 चूर्णसंमिश्रं खण्डादौ कारणेदेकताद्विषक् ॥
 शूलस्यागमवेलायां खादेन्मृगद्वयं नरः ।
 शूलमष्टविधं हन्ति माध्यमाध्यं न संशयः ॥

शूलगजकेशरी ।

शुद्धसुतं द्विधा गन्धं यामैकं मर्दयेद्वटुम् ।
 हयोस्तुभ्यं शुद्धताम्रसम्पुटन्तं निरोधयेत् ।
 कङ्कालधूलवणं दत्त्वा मृदाण्डे स्थापयेद्धः ।
 कृद्धा गजपटं दत्त्वा साङ्गशीतं समुद्धरेत् ॥
 सम्पुटं चूर्णयेच्छूलानां पर्णखण्डे द्विगुल्लकम् ।
 भक्षयेत्सर्वशूलात्तीं हिङ्गुशुण्ठी सजीरका ।
 वचा मरिचजं चूर्णं कर्षमूणाजलैः पिबेत् ।
 असाध्यं साधयेच्छूलं श्रीशूलगजकेशरी ॥

शूलवर्ज्जनीवटी ।

रसगन्धकलौहानां पलाधेन समन्वितम् ।
 टङ्गनं रामठं शुण्ठी त्रिकटुं त्रिफला शटी ॥
 त्वगीलापत्रतालीशं जातीफललवङ्गकम् ।
 यमानि जीरकं धान्यं प्रत्येकं तोलकं शुभम् ॥
 माषिका वटिका कार्या च्छागीदुग्धेन पेयिता ।
 गणेशं योगिनीं शम्भुं हरिं मूर्ध्नि प्रपुज्य च ॥
 शीततीयानुपानेन च्छागीदुग्धेन वा पुनः ।
 एकैका भक्षिताचेयं वटिकाशूलवर्ज्जनी ॥
 शूलमष्टविधं हन्ति ग्रीह गुल्मीदग्ज्वरम् ।
 अष्टीलानाह मेहांश्च मन्दाग्नित्वमरोचकम् ॥
 अस्त्रपित्तामवातांश्च कामनां पाण्डुरोगकम् ।
 शुरुणा चन्दनाग्नेन वटिकैषा प्रकीर्त्तिता ॥
 संसारलोकरन्तारं विचिन्त्य परिनिर्भिता ॥

शूलान्तकोरसः ।

द्रुषणं त्रिकलामुस्तं त्रिहृताचित्रकं तथा ।
 एकैकशः समोभागस्तदर्द्धं रसगन्धयोः ॥
 लौहाभ्रकविडङ्गानां भागस्तु द्विगुणो भवेत् ।
 एतत्सर्वं समादाय चूर्णयित्वा विचक्षणः ॥
 त्रिफलायाः कषायेण गुड़िकाः कारयेद्विषक्
 तदेकां भक्षयेत्प्रातर्भक्तवारि पिवेदनु ॥
 निहन्ति परिणामोत्थमम्लपित्तं वमिं तथा ।
 अन्नद्रवभवं शूलं सन्निपात समुद्रवम् ॥
 सर्वशूलान्निहन्तग्राशु शुक्लदार्वनलो यथा ॥

श्रीविद्याधराम्भम् । .

विडङ्गमस्तत्रिफलागुडची
 दन्ती त्रिहृद्वह्नि कटुत्रिकष ॥
 प्रत्येकमेषां पित्तभागचूर्णं
 पलानि चत्वार्य्यसो मलस्य ।
 गोमूत्रशुद्धस्य पुरा नस्य
 यद्वायसो वापि क्षिराटिकायाः ।
 कृष्णाभ्रकाचूर्णं पल विशुद्धं
 निचन्द्रकं श्लक्ष्णमतीव सूतात् ॥
 पादोनकर्षं स्वरसेन खल्ल-
 शिलातले मन्यमनोदनस्य ।
 संमद्य यत्नादतिशुद्धगन्ध
 पाषाणचूर्णेन पित्तुन्मिनेन ॥

युक्त्या ततः पूर्वैरजांसि दत्त्वा
 क्षपिर्मधुभ्यामवमर्द्यं पथात् ।
 संस्थापयेत् स्निग्धविशुद्धभाण्डे
 ततः प्रयोज्यास्य रसायनस्य ।
 प्राज्ञाषकौ द्वावथवा त्रयो वा
 गव्यं पयो वा शिशिरं जलं वा ।
 पिवेद्यं योगवरः प्रभूत-
 कालप्रनष्टानलदीपकश्च ॥
 रोगेषु हन्यात् परिणामशूल
 शूलं तथा न्नद्रवसन्नकञ्च ।
 यक्ष्मास्त्वपित्तं ग्रहणीं प्रदुष्टां
 क्षीर्णज्वर लोहितपित्तमग्रम् ॥
 नश्यन्ति ते यान् न निहन्ति रोगान्
 योगोत्तमः सम्यगुपास्यमानः ॥

मन्युमनोदलं शूलकुण्डाति यस्य प्रसिद्धिः चिराटिका
 लोहचटकेतिख्याता । भोजनादिमध्यान्तेषु भक्ष्यं भोज-
 नान्तरं व्यदहरन्ति वैद्याः । मण्डूरस्थाते लोहग्राह्यम्
 परिणामशूलोऽतिप्रशस्तम् ।

चतुःसमलोहम् ।

अभ्रं गन्धं रसं लोहं प्रत्येकं सङ्कृतं पलम् ॥
 सर्वमेतत् समाहृत्य यत्नतः कुशलो भिषक् ।
 आज्यपलद्वादशके दुग्धे वत्सरसंख्यके ।
 पक्त्वा क्षिपेत्तत्र चूर्णं सुपूतं घनवासमा ।
 विडङ्गत्रिफलावलि त्रिकट्नां तथैव च ।

पिष्टा पलोन्मितानेतान् तथा संनिश्चितान्नयेत् ॥
 तत्त पिष्टं शुभे भाण्डे स्थापयेत्तु विचक्षणः ।
 आत्मनः शोभने चाङ्गि पूजयित्वा रविं गुरुम् ॥
 घृतेन सधुना मर्द्यं भक्षयेन्नाषकावधि ।
 क्रमेण वर्धयेत्तच्च समाहितमनाः सदा ॥
 अनुपानञ्च दुग्धेन नारिकेलोदकेन वा ।
 जोर्णान्ने हितशाल्यन्नः मुहमांसरमादिभिः ।
 रसायनाविरुद्धानि चान्यान्यपि च कारयेत् ।
 हृच्छूल पार्श्वशूलश्चाप्यामवातं कटौग्रहम् ॥
 गुल्मशूलञ्च हृच्छूलं यकृत्प्लीहानमेव च ।
 अग्निमान्द्र्यं जय कुष्ठं कासं श्वासं विचर्चिकाम् ॥
 अश्मरीं मूत्रकच्छञ्च यागिनानेन साधयेत् ॥

शूलगजेन्द्रतैलम् ।

एरण्डं दशमूलञ्च प्रत्येकं पलपञ्चकम् ।
 जले चाष्टगुणे पक्त्वा तैलस्यार्द्धादिकं पचेत् ॥
 विश्वं जोरं यमानाञ्च धान्यकं पिप्पलीं वचाम् ।
 सैश्ववं वदरीपत्रं प्रत्येकञ्च पलद्वयम् ॥
 यवकाथः पयस्यैव तैलायेयं गुणद्वयम् ।
 तैलमेतन्महातृजो नाम्ना शूलगजेन्द्रकम् ॥
 निहत्यष्टविधं शूलमुपद्रवममन्वितम् ।
 अग्निप्रदं वमिहरं श्वासकासारुचीजयेत् ॥
 त्वरघ्नं रक्तपित्तघ्नं श्लोहगुल्मविनाशनम् ।
 श्रीमद्वहननाथेन निश्चितं विश्वमम्यदे ॥
 इति भैषज्यरत्नावल्यां शलाघ्निकारः समाप्तः ।

अथ गुल्माधिकारः ।

लङ्घनं दीपनं स्निग्धमृणं वातानुलोमनम् ।

हृणं यद्वेत्सर्वं तद्धितं सर्वगुल्मिनाम् ॥

लङ्घनमित्यत्र लघुत्वमिति वा पाठः ।

मिहमेकादशविधं शृणु मे गुल्मभेषजम् ।

स्नेहनं स्वेदनञ्चैव निरुद्धमनत्रामनम् ॥

विरकवमने चोभे लङ्घनं हृणं तथा ।

शमनश्चायसेकश्च शोणितस्यानिकम् च ।

कारयेदिति गुल्मानां यथारम्भं चिकित्सितम् ॥

गुल्मिनामनिलशान्तिरुपायैः

सर्वशो विधिवटाचरितव्या ।

मारुतेह्यवजिस्तन्यसुदीर्णे

दोषमल्पमपि कम्बं निहन्त्यात् ।

स्निग्धस्य भिषजा स्वेदः कर्त्तव्यो गुल्मशान्तये ।

स्वेदगुणमाह ।

स्नोतसां मारुतं कृत्वा जित्वा मारुतमुख्यम् ।

भित्वा विबन्धं स्निग्धस्य स्वेदो गुल्मान् व्यपोहति ।

कुम्भोपिण्डेष्टकास्त्रेदान् कारयेत् कुशलो भिषक् ।

उपनाहाश्च कर्त्तव्याः सुखोणाः सान्त्वनादयः ॥

कुम्भोस्त्रेदः वातहरकाथादिभिः, कास्त्रिकादिभिर्वा

घटस्थितैः खेदः उत्स्विन्नमांसादिपिण्डेन खेदः । तथा
इष्टकाखेदः प्रतप्तया काष्ठीकासक्तया कर्तव्य इति
भानुदासः ।

स्थानावसेको रक्तस्य बाहुमध्ये शिराव्यधः ।

खेदोऽनुलोमनक्षैव प्रशस्तं सर्वगुल्मनाम् ॥

स्थानावसेको गुल्मस्थाने रक्ताकृष्टिः शृङ्गादिना
विधेया । बाहुमध्ये सन्धेरधोऽस्य शिराव्यधः नतु मध्य-
शिराव्यधः तस्य मर्मत्वात् । यस्मिन् पार्श्वे गुल्मस्तस्मिन्
पार्श्वे वाहौ शिराव्यध इति । चरकोऽपि, गुल्मे सत्यनि-
लादीनां कृते सम्यङ्निषर्जितं । न प्रशाम्यति रक्तस्यावसे-
काच्च प्रशाम्यति ।

पेया वातहरैः सिद्धा कौलत्या धानुजां रसाः ।

खड्गाः सपञ्चमूलाश्च गुल्मिनां भोजने हिताः ॥

मातुलुङ्गरसो हिङ्गु दाडिमं विडमैन्धवम् ।

सुरामण्डेन पातय्यं वातगुल्मरुजापहम् ।

नागराह पलं पिष्टं द्वे पले लुञ्चितस्य च ।

तिलस्यैकं गुडपलं क्षीरेणोष्णेन पाययेत् ॥

वातगुल्ममदावर्त्तं योनिशूलञ्च नाशयेत् ।

पिपेरैरण्डतैलं वा वारुणीमण्डमिश्रितम् ।

तं तैलं पयसा वातगुल्मी पिवेन्नरः ॥

पिपेरैरुदशुष्कस्य लशुनस्य चतुःपलम् ।

क्षीरेण चोदशगुणिते क्षीरेणोष्णेन पाययेत् ॥

वातगुल्ममदावर्त्तं गृध्रसीं विषमञ्जरम् ।

हृत्पत्रं विट्पत्रं शोथं नाशयत्याशु तत्पयः ॥

एवंतु साधिते क्षीरे स्तोकमप्यत्र दीयते ॥

सर्जिका कुष्ठसहितः क्षारः केतकजोऽपि वा ।

तैलेन पीतः शमयेद्गुल्मं पवनसम्भवम् ॥

प्रावस्थिकक्रियासूत्रमाह ।

वातगुल्मे कफे तु द्वे वान्ति यूर्णाटिचेथ्यते ।

पित्ते विरेचनं स्निग्धं रक्ते रक्तस्य मोक्षणम् ॥

स्निग्धोष्णे नोदिते गुल्मे पित्तिके स्त्रंसनं हितम् ।

रुक्षोष्णेन तु सम्भूते सर्पिः प्रशमनं परम् ॥

स्निग्धोष्णेन राजिकादिनाकारणान् सम्भूते गुल्मे पित्तिके पित्तीक्ष्णरे स्त्रंसनं विरेचनं हितम् । एवं रुक्षोष्णेन अग्न्यातपादिना कारणेन सम्भूते सर्पिः पानं हितं रक्तपित्ताक्तमिति भानुः ।

काकाल्यादिमहातिक्त वासाद्यैः पित्तगुल्लिनम् ।

स्नेहितं स्त्रंसयेत्पञ्चाद्योजयेदस्तिकर्मणा ॥

स्निग्धोष्णेन पित्तगुल्मे कम्पितं मधुना लिहेत्

रेचनार्थीरसं वापि द्राक्षायाः सगुडं पिवेत् ॥

दाहशूलान्तिं सङ्क्षोभं स्वप्ननाशरतिज्वरेः ॥

विदह्यमानं जानोयाद्गुल्मं तदुपनाहयेत् ।

पक्वे तु व्रणवत्कार्यं व्यवशोधनरोपणम् ।

स्वयमुर्ध्वमधो वापि स चेद्दोषः प्रवर्तते ॥

हादशाहमपेक्षेत रक्तान्यानुपद्रवान् ।

लङ्घनोत्प्रेषणे स्वेदे कृतेऽग्नौ सम्भुक्षिते ।

घृतं सक्षारं कटुकं पातव्यं कफगुल्लिमनाम् ॥

मन्दोऽग्निर्वेदना मन्दा गुरुस्तिमितकोष्ठता ॥
 सोत्क्षेपतारुचिर्यस्य स गुल्मो वमनोपगः ॥
 मन्धे ग्लावनिले मूढे ज्ञात्वा सन्नेहमाशयम् ।
 गुड़िकाचूर्णं निर्य्यूहाः प्रयोज्याः कफगुल्मिनाम् ॥
 तिलैरण्डातसीबीजसर्षपैः परिलिप्य च ।
 श्लेष्मगुल्ममयः पात्रैः सुखोष्णैः स्वेदयेद्भिषक् ॥
 यमानी चूर्णितं तक्त्वा विड्नेन लवणीकृतम् ।
 पिवेत्सन्दीपनं वातमूत्रवर्चोऽनुलोमनम् ॥
 व्यामिश्रदोषे व्यामिश्रः सर्व एव क्रियाक्रमः ।
 सन्निपातोद्भवे गुल्मे त्रिदोषघ्नी विधिर्हितः ॥
 वचाभयाविडा शुण्ठी हिङ्गुकुष्ठाग्निदीप्यकाः ।
 द्वित्रिषट्चतुरेकाष्ट पञ्चपञ्चांशिकाः क्रमात् ॥
 चूर्णं मद्यादिभिः पीतं गुल्मानाहोदरापहम् ।
 शूलार्शः श्वासकासघ्नं ग्रहणी दीपनं परम् ॥
 यमानी हिङ्गुसिन्धुत्य चार सौवर्चलाभयाः ।
 सुरामण्डेन पातव्या गुल्मशूलनिसूदनाः ॥

हिङ्गादिचूर्णम् ।

हिङ्गुत्रिकटुकं पाठां हवुषामभयां शटौम् ।
 अजमोटाजगन्धे च त्रिन्तिङ्गीकाम्बवेतसौ ॥
 दाडिमं पौष्करं धान्यमजाजौ चित्रकं वचाम् ।
 ह्रीं चारौ लवणे द्वे च चव्यञ्चैकत्र चूर्णयेत् ॥
 चूर्णमेतत्प्रयोक्तव्यमनुपानेष्वनत्ययम् ।
 प्रागुक्तमश्रवा पेयं मद्येनोष्णोदकेन वा ॥

पाण्डूहृदस्तिशूलेषु गुल्मे वातकफात्मके ।
 आनाहे मूत्रकृच्छ्रेषु गुदयोनिरुजासु च ॥
 ग्रहण्यर्शोविकावेषु प्रीहपाण्ड्वामयेऽरुचौ ।
 उरोविवर्धे हिक्कायां श्वासे कासे गलगहे ॥
 भावितं मातुलुङ्गस्य चूर्णमेतद्रसेन वा ।
 बहुयो गुडिकाः कार्याः कार्षिकाः स्युस्ततोऽधिकाः ॥
 गुडिका पक्षे ण्णां समभागचूर्णं सप्तदिनं कोलङ्क-
 रसेन भावयित्वा गुडिकाः कार्याः ।

हिङ्गुपुष्करमूलानि तुम्बुरूणि हरोतकी ।
 श्यामा विडं सैन्धवञ्च यवचारं महीषधम् ॥
 यवकाथोटकेनेतद्भृतभृष्टन्तु पाययेत् ।
 तैनास्य भिद्यते गुल्मः सशूलः सपरिश्रहः ॥

वचादिचूर्णम् ।

वचा हरोतकी हिङ्गु, सैन्धवं चास्त्रवेतसम् ।
 यवचारं यमानौञ्च पिवेदुष्णेन वारिणा ॥
 एतद्वि गुल्मनिचयं मशूलं सपरिश्रहम् ।
 भिनत्ति समरात्रेण वक्त्रे वृद्धिं करोति च ॥

हिङ्गुादिचूर्णम् ।

हिङ्गुग्रगन्धा विटशुगण्डाज्जाजी-
 हरितको पुष्करमूलकुष्ठम् ।
 भागोत्तरं चूर्णितमेतद्विष्टं
 गुल्मोदराजोर्णं विसृचिकासु ॥

लवङ्गादिचूर्णम् ।

लवङ्गदन्ति त्रिवृता यमानी
 शुण्ठी वचा धन्यकचित्रकाणि ।
 फलत्रयं मागधिका च कट्टी
 द्राक्षा चवी गोक्षुरयावशूकम् ॥
 एलाजमोदा कुटजस्य बीजं
 विधाय चूर्णानि समान्यमौषाम् ।
 खादेत्ततः पाणितलं हिताशी
 'कौण्ड' जल चानुपिवेत्प्रयत्नात् ॥
 निहन्ति गुल्मं मरुजं सदाह-
 मर्शांसि शोथान्श्च तथा मवातम् ।
 सर्वोदराण्येव चिरालितानि
 चूर्णं लवङ्गादिकमाशु हन्ति ॥

काङ्कायनगुडिका ।

मटीं पुष्करमूलञ्च दन्तीं चित्रकमाढकीम् ।
 शृङ्गवेरं वचाञ्चैव पलिकानि समाहरेत् ॥
 त्रिवृतायाः पलञ्चैकं कुर्यात्क्षीणि च हिङ्गुनः ॥
 यवक्षारपले द्वे तु द्वे पले चाम्बवेतसात् ॥
 यमान्यजाजीमरिचं धन्याकञ्चेति कार्पिकम् ।
 सपक्षुश्चाजमोदाभ्यां तथाचाष्टमिकामपि ॥
 मातुलङ्गरसे चैता गुडिकाः कारयेद्भिषक् ।
 आसाञ्चैकां पिवेद्भि वा तिस्रो वाथ सुखाम्बुना ॥
 अन्तर्मदौ च यषेच घृतेन पयसाथवा ।

एषां काङ्क्षायनीक्ता च गुडिकागुल्मनाशिनी
अर्शो हृद्गोगमनो क्रितोष्णाञ्चविनाशिनी ।
गोमूत्रयुक्ता शमयेत्कफगुल्मं चिरास्थितम् ॥
क्षीरेण पित्तगुल्मञ्च मद्यैरस्त्रैश्च वातिकम् ।
रक्तगुल्मे च नारोष्णा मुद्गोक्षीरेण पाययेत् ॥

नाराचष्टतम् ।

वित्रक त्रिफलादन्तो वित्रता कण्टकारिका ।
स्रुहीक्षोरविडङ्गानि घृतं दशम मुच्यते ॥
एकैकस्य च कर्षेण घृतस्य कुडवं पचेत् ।
अस्य मात्रां पिवेत् काले पलादे न च सम्मिताम् ॥
उष्णोदकञ्चानुपिवेद्विरेकार्थं पिवेत्ररः ।
पिवेद्यवागूं सर्पिषा पेयां वा क्षीरमाधिताम् ॥
रमेन जाङ्गलानां वा भाजयेन्मतिमान् भिषक् ।
वातगुल्ममुदावर्त्तं श्लिहाशीं व्रघ्नकुण्डलम् ॥
ग्रहणीं दीपयेन्मन्दां कुष्ठदीपांश्च नाशयेत् ।
नाराचकभिदं सर्पिः ख्यातं नाराचसन्निभम् ॥

हृद्युपायं घृतम् ।

हृद्युपायोऽपि पृथ्वीका चयं चित्रकसैन्धवैः ।
साजाजी पिप्पलीमूल दीप्यकैः पाचयेद्घृतम् ॥
सकोलमूलकरसं सक्षीरदग्निदाडिमम् ।
तत्परं वातगुल्मघ्नं शूलानाह विवन्धनुत् ।
योन्यर्शी ग्रहणीदीप ग्तास कासारुचि ज्वरान् ॥

पार्श्वं हृदस्तिगूलञ्च घृतमेतद्वपोहति

पञ्चपलं घृतम् ।

पिप्पल्याः पिचुरध्यर्दी दाडिमाद् द्विपलं पलम् ।
धान्यात् पञ्चघृतात् शुण्ठ्याः कर्पः चीरञ्चतुर्गुणम्
सिद्धमेतद् घृतं सद्यावातगुल्मं चिकित्सति ।
योनिशूल शिरःशूल मर्शांसि विषमज्वरम् ॥

त्रायमाणाघृतम् ।

जले दशगुणे सांध्यं त्रायमाणा चतुःपलम् ।
पञ्चभागस्थितं पूतं कल्कीः संयोज्य कार्पिकैः ॥
रोहिणी कटुका मुस्तं त्रायमाणा दुर्गलभा ।
कल्कस्तामलकी वीरा जीवन्तौ चन्दनोत्पलम् ॥
रसस्यामलकीनाञ्च चीरस्य च घृतस्य च ।
पलानि पृथग्गृह्णीत्वा सम्यग्विपाचयेत् ॥
पित्तगुल्मं रक्तगुल्मं विसर्पं पैत्तिकज्वरम् ।
हृद्रोगं कामलां कुष्ठं हन्यादेव घृतोत्तमम् ॥
पलांस्ते स्वागतं ज्वरं न हरेत्पृथग्विपाचयेत् ।
चत्वारिंशत् पलान्ते न त्रायं दशगुणं भवेत् ।

चोरपट्पलकं घृतम् ।

पिप्पली पिप्पलासूत्रव्याचित्रकनागरैः ।
पलिकैः सयवचारैः मर्पिः प्रस्थं विपाचयेत् ॥
चाणस्थेन तत्सर्पिर्हन्ति गुल्मं कफात्मकम् ।
अहर्कोपाण्डु रोगघ्नं प्रोहकास ज्वरापहम् ॥

केचित् पनरत्र जतुकणमंवादात् त्रिगुणंजल मिच्छन्ति
यदुक्तं सत्तारैः पञ्चकोलेन पलिकेस्त्रिगुणोदके । सत्तो-
रत्र घृतप्रस्थमित्यादि ।

धात्रीषट्पलकं घृतम् ।

धात्रीफलानां स्वरसैः पङ्कजं पाचयेद्घृतम् ।
शर्करा सैन्धवोपेतं तद्धितं सर्वगुल्मिनाम् ॥

दन्तीहरीतकी ।

जलद्रीणे विपक्तव्या विंशतिः पञ्च चाभयाः ।
दन्त्याः पलानि तावन्ति चित्रकस्य तथैव च ॥
तेनाष्टभागशेषेण पचेदन्तो समं गुडम् ।
ताथाभयास्त्रिद्विज्णीते लाक्षापि चतुःपलम् ॥
पलमेकं कणा शुण्ठीः सिद्धीलेहे च शीतले ।
चोद्रं तैलसमं दद्याच्चानुर्जातपलं तथा ॥
ततो लेहपलं लीढा जग्ध्वा चैकां हरीतकीम् ।
मखं विगिच्यते स्निग्धो दीपपस्थमनामयः ॥
श्लोहश्चयथ् गुल्मार्गाहत्याण्ड, यद्वनौ गदाः ।
शाभ्यन्त्यत्र तेगविमस्य वरकुटान्तरौचकाः ॥

रक्तप्रताप्तकीटम् ।

त्रिकटु, त्रिफला, जम्बू, तिलकं जीरकद्वयम् ।
यमानिद्वयमभिरामं पिबन्ति च निम्बकम् ॥
सर्वेषां कार्पिलं गन्धं वैकट्यं कर्पमश्वकम् ।
खण्डस्य पाण्डुरा, नं पणञ्च विफलाजलम् ॥

जम्बोराणां रसं दद्यात्पलघोडशकं तथा ।
 पाच्यं सर्वं प्रयत्नेन लोहं दत्त्वा पलद्वयम् ॥
 सिद्धे पाके पुनर्देयं घृतं पलचतुष्टयम् ।
 सर्वरोगेषु संयोज्यं महामृतरसायनम् ॥
 गुल्मं पञ्चविधं हन्ति यक्तृप्नीहोदराणि च ।
 कामलां पाण्डुरोगञ्च शोथं जीर्णज्वरं तथा ॥
 रोगान् सर्वानिहन्त्याशु भास्करस्तिमिरं यथा ॥

गुल्मकालानलोरसः ।

पारदं गन्धकं तालं ताम्रकं टङ्गनं समम् ।
 तोलद्वयमितं भागं यवचारञ्च तत्समम् ॥
 मुस्तक पिप्पली शुण्ठो मरिचं गजपिप्पली ।
 हरीतकौ वचा कुष्ठं तोलैकं चूर्णयेत्सुधीः ॥
 सर्वमेकीकृतं पात्रे भावना क्रियते ततः ।
 पर्पटं मुस्तक शुण्ठ्यपामार्गं पापचेलिकम् ॥
 तत्पुनश्चूर्णयेत्पुनः सर्वगुल्लनिवारणम् ।
 गुञ्जाचतुष्टयं खादेद्दरोतक्यनुपानतः ॥
 वातिक पैत्तिकं गुल्मं श्लैषिकं मान्निषातिकम् ।
 हृन्मजं विनिहन्त्याशु वातगुल्मं विगेषतः ॥
 श्रीमद्ब्रह्मनाथेन निम्बितो विश्वसम्पदे ॥

बृहद्गुल्मकालानलोरसः ।

अभ्रं लोहं रमं गन्धकं टङ्गनं कटुकं वचाम् ।
 द्विचारं सैन्धवं कुष्ठं त्र्यपणं सुरद्राव च ॥
 पत्रमेलां त्वचं नागं खादिरं सारमेव च

गृहीत्वा समभागेन श्लक्ष्णचूर्णं प्रकल्पयेत् ॥
जयन्तो चित्रकोष्मत्तो केशराजदलं तथा ।
निष्पीड्य स्वरसं नोत्वा भावयेत् कुशलो भिषक् ॥
चतुर्गुञ्जाप्रमाणेन वटिकाः कारयेत्ततः ।
सुत्याय भक्षयेत्प्रातरनुपानं जलं पयः ॥
गुल्मं पञ्चविधं हन्ति यक्तत् प्रीहोदरानि च ।
कामलां पाण्डुरोगञ्च श्रेष्ठञ्चैव सुदारुणम् ॥
हलीमकं रक्तपित्तं मन्दाग्निमरुचिं तथा ।
ग्रहणीमार्दवं काश्यं जीर्णञ्च विषमज्वरम् ॥

शिखिवाङ्गवो रसः ।

‘मारितं तापसूताभ्रं’ गन्धकं मातृकिकं समम् ।
मर्दयेच्चित्रकद्रावैर्यवचारयुतं दिनम् ॥
द्विगुञ्जं भक्षयेन्नित्यं नागवल्लीदलेन च ।
वातगुल्महरः ख्यातो रसोऽयं शिखिवाङ्गवः ॥

नागेश्वररसः ।

शुद्धसूतस्तथा गर्भो नागवल्ली मनःशिला ।
निशादलञ्च त्रिचारं लीह शुल्बं तथाभ्रकम् ॥
एतानि समभागानि सुहीचीरेण मर्दयेत् ।
चित्रकं वासकं दन्ती क्वाथेनैकेन मर्दयेत् ॥
दिनैकम् प्रयत्नेन रसो नागेश्वरो मतः ।
गुल्मप्रीहपाण्डूशीथानाभ्रानञ्च विनाशयेत् ॥
भक्षयेन्नाषमेकम् पर्णखण्डेन गुल्मवान् ॥

अथ रक्तगुलमे ।

रौधिरस्य तु गुलमस्य गर्भकालव्यतिक्रमे ।

स्निग्धस्निग्ध शरीरायै दद्यात् स्निग्ध विरेचनम् ॥

शताह्वाचिरविल्वत्वग्दारुभार्गीकणोद्भवः ।

कल्कः पीतो हरेरेद्वलमं तिलकाद्येन रक्तजम् ॥

तिलकायो गुडव्योष हिङ्गुभार्गीयुतो भवेत् ।

पान रक्तभवे गुलमे नष्टे पुष्पे च योषिताम् ॥

सच्चारत्त्राघणं मद्यं प्रपिवेदस्त्रगुलिमनी ।

पलागच्चारतोयेन सिद्धं सर्पिः पिवेच्च सा ॥

उष्णैर्वा भेदयेद्भिन्ने विधिराष्टगदरो हितः ।

न प्रभियेत यद्येवं दद्याद्योनिविशीलनम् ॥

क्षारेण युक्तपल्लव सुधाक्षीरेण वा पुनः ॥

रुधिरेऽतिप्रवृत्ते तु रक्तपित्तहरो क्रिया ।

भक्तातकात्कल्ककषायपक्कं

सर्पिः पिवेच्छर्करया विमिश्रम् ।

तद्रक्तगुलमं विनिहन्ति पीतं

बलासगुलमं मधुना समेतम् ॥

पञ्चाननरसः ।

पारदांशकतुल्यञ्च गन्धं जेपालपिप्पली ।

आरग्वधफलाभ्यञ्जा वज्रीक्षीरेण भावयेत् ॥

धात्रीरसयुतं खादेद्रक्तगुलमप्रशान्तये ।

चिञ्चादलरसञ्चानुपथ्यं दध्योदनं हितम् ॥

वस्त्रं मूलकं मत्स्यान् शुष्कशकानि वैदलम् ।
न खादेच्चालिकं गुल्मी मधुराणि फलानि च ॥

इति भैषज्यरत्नावल्यां गुल्माधिकारः समाप्तः ।

उदावर्त्तानाहाधिकारः ।

त्रिवृत्सुधापतितिलादिशाक-
ग्राम्यौदकान्परसैर्यवान्नम् ।
अन्यैश्च दृष्टानिल मूत्र विड्भि-
रद्यात्प्रसन्नागुडसीधुपायी ॥

आस्थापनं मारुतजे शिग्रधस्त्रिन्नस्य शस्यते ।
पुरीषजे तु कर्त्तव्यो विधिरानाहिकस्तु यः ॥

नाराचचूर्णम् ।

खण्डफलं त्रिवृता सममुपकुल्या कर्षचूर्णितं स्रक्षम् ।
प्राग्भोजने च समधुविडालपदकं लिहत्प्राज्ञः ।
एतद्भादपुरीषे पित्ते कफे च विनियोज्यम् ।
स्वादुर्नपयोग्योऽथ चूर्णो नाराचको नाम्ना ॥

नाराचरसः ।

सूतगन्धकतुल्यांशं मरिचं सूततुल्यकम् ।
 टङ्कनं पिप्पली शुण्ठी द्वौ द्वौ भागौ विमिश्रयेत् ॥
 सर्वतुल्यानि वीजानि दन्तीनाम्रिन्तुषाणि च ।
 क्षुहोक्षीरेण संयुक्तं मर्दयेद्विवसत्रयम् ॥
 नारिकेलोदरे स्थाप्यं महागाढाग्निना ततः ।
 तत्कल्कं पाचयेत् क्षिप्रं खलयित्वा निधापयेत् ॥
 तन्मध्य नाभिलेपेन राजयोग्यं विरेचनम् ।
 वटिका लेप मात्रेण दशवार विरेचयेत् ॥
 तद्वन्ध घ्राणमात्रेण विरेको जायते ध्रुवम् ॥

त्रिवृत्कृष्णा हरीतक्यो द्विचतुः पञ्चभागिकाः ।
 गुड़िका गुड़तुल्या सा विड्विवन्ध गदापहा ॥

अथानाहे ।

त्रिवृद्धरीतकीश्यामाः क्षुहोक्षीरेण भावयेत् ।
 क्षुहीमूलस्य चूर्णं वा पिवेदुष्णेण वारिणा ॥

त्रिकट्वाटिवर्त्तिः ।

वर्त्तिस्त्रिकटुकसैन्धवमर्षपट्टहृदम कुष्ठमदनफलैः ।
 मधुनि गुडे वा पक्ता पाश्चीरिताङ्गुष्ठपरिमाणा ।
 वर्त्तिरियं दृष्टफला ग्रनैः ग्रनैः प्रणिहिता घृताभ्यक्ता ।
 आनाहोदावत्तं प्रसमनी जठरगुल्मनिवारिणी च ॥

सर्षपः श्वेतः मदनफलमेकं त्रिकट्वादीनां मिलित्वा
 कर्षः मधुनः पलं पक्ता वर्त्तिः कर्त्तव्यात्येके । त्रिकट्वाद्वि
 द्रव्यं संगृह्य गुडे दत्त्वा पक्ता वर्त्तिः कार्य्येति केचित् ।

इति भैषज्यरत्नावल्यामुदावर्त्तानाहार्धिकारः समाप्तः ।

अथान्तरोगाधिकारः ।

तत्रादौ रुक्षान्त्रगदस्य लक्षणम् ।

तोदः पुरीषसंरोधः अग्रभ्रानाक्षेपकौ तथा ।
नाभावाकर्षणं वान्तिः समला च बलक्षयः ॥
हिक्कोदरे व्यथा घोरा बद्धिनाशोऽरतिस्तथा ।
चिह्नानीमानौ जायन्ते गदे रुक्षान्त्रसंज्ञके ॥

रुक्षान्त्रगदस्य चिकित्सा ।

विरेचनं वस्तिकर्म्म विविच्य परियोजयेत् ।
स्नेदित्याद्य कुर्वीत गदे रुक्षान्त्रनामनि ॥
सुरा ससलिला देया फणिफेनस्य युक्तितः ।
ततः शाम्यन्ति महमा कुक्षनाक्षेपवेदनाः ॥
पिप्पला कनकपत्राणि खाखसस्य फलं तथा ।
उष्णीकृत्यान्त्रगोरोदरं तेन प्रलेपयेत् ॥
एवं बहुविधैर्ग्राहिः कर्म्मभिश्चैव शाम्यति ।
ततः कुर्याद्भिग्यत्नात्सलिलेनान्त्रपूरणम् ॥
सन्देशिमथोत्तान्नातुरं बलिभिर्धृतम् ।
उद्धितम्बसवाक्स्त्वम्बं सान्त्वयित्वा च सान्त्वनैः
सुदूरमन्त्रमध्येऽस्य नाडीं दीर्घां प्रवेशयेत् ।

तूलेन वस्त्रखण्डैर्वा पायुरन्ध्रं निरुध्य च ॥
 वस्त्रियोगेनान्ध्रमध्ये तोयमुष्णं प्रक्षोजयेत् ।
 संशूनमुदरं दृष्ट्वा निवर्त्तेत भिषक् ततः ॥
 वस्त्रिदेशादथारभ्यात्पीडयेदुदरं क्रमात् ।
 वक्रस्यान्त्रस्य सारव्यं कर्मणानेन जायते ॥
 सलिलेनेव सूतेन पलायक मितेन च ।
 वस्त्रियोगप्रयुक्तेन रुद्धान्ध्रत्वं विनश्यति ॥
 अत्र शस्त्रक्रिया प्राणनाशाय प्रायगो भवेत् ।
 आतुराणां सहस्रेषु कस्यचित्स्याच्छ्रमाय वा ॥
 द्रुवापयोगा रुद्धान्ध्रगदेन स्याद्विताय हि ।
 बुक्त्या तद्गदिने दद्यादतः सान्द्ररसादिकम् ॥

अन्तवृद्धिः ।

विविधैः कर्मभिक्रूरैरन्त्रस्यावयवो वर्तितम् ।
 भित्त्वौदरीं निःसरति सान्त्वृद्धिर्निगद्यते ॥

अन्तवृद्धेश्चिकित्सा ।

अन्तवृद्धेः प्रशान्त्यर्थं धार्या कुण्डलबन्धनौ ।
 स्वेदभेदादिकर्माणि कर्त्तव्यानि च सर्वथा ॥
 तैलमेरण्डजं पीत्वा बलासिद्धं यथोचितम्
 आधानशूलोपचितामन्तवृद्धिं जयेन्नरः ॥
 राक्षा यध्यमृतैरण्डबलारग्वधगौक्षुरैः ।
 पटोलेन वृषेणापि विधिना विहितं शृतम् ।
 क्वत्तैलेन संयुक्तमन्तवृद्धिं व्यपोहति ॥

गन्धर्वहस्ततैलेन क्षीरेण विहितं शृतम् : ।
विशाला मूलजं पूर्णं हृदि हन्ति न संशयः ॥
वचा सर्षपकल्केन प्रलेपः शोथनाशनः ।
शिशुत्वक् सर्षपैर्लेपः शोथस्त्रेष्वाभिलापहः ॥

हृदिवाधिकाधटिका ।

शुद्धसूतं तथा गन्धं शृतान्ये तानि योजयेत् ।
लोहं रङ्गं तथा ताम्रं कांस्यञ्चाथ विशोधितम् ॥
तालकं तुल्यकञ्चापि तथा शङ्खवराटकम् ।
त्रिकटु त्रिफला चव्यं विडङ्गं हृद्ददारकम् ॥
कचूरं मागधीमूलं पाठां सहवुषां वचाम् ।
एलावोजं देवकाष्ठं तथा लवणपञ्चकम् ॥
एतानि समभागानि चूर्णयेद्य कारयेत् ।
कषायेण हरीतक्या वटिकां टङ्कसंमिताम् ।
एकां तां वटिकां यस्तु निर्गिलेहारिणा सह ।
अन्तर्हृदिरसाध्यापि तथ्यं नश्यति सत्वरम् ॥

अन्तेऽन्ये बहवो रोगा जायन्ते बहदुःखदाः ।
विविच्य भिषजा तत्र क्रिया कार्थ्या विधानतः ॥

सर्वान्तरोगेषु भिषजानि ।

महोदधिरसः ।

रसं गन्धं तथा हेमवज्रविद्रुममौक्तिकम् ॥
गृह्यत्वा समभागिन मर्दयेन्निफलाब्जम् ॥

ततो रक्तिमिताः कुर्यादटोच्छायाप्रशोषिताः ।
 एकैकां दापयेदासां यथादोषानुपानतः ॥
 हृदयान्नमन्महर्षिं तथान्द्यानमन्जान् गदान् ।
 वातपित्तकफोत्थांस्य सर्वान् हर्न्तमहोदधिः ॥

शशिशेखररसः ।

सौहमभश्च सिन्दूरं मर्दयेत्कन्यकाम्बुना ।
 यस्य रक्तिमितं दद्यादग्निरोगनिवृत्तये ॥

रसरराजेन्द्रः ।

हिङ्गुलोथं रसं गन्धं केशराजाम्बुशोधितम् ।
 रसार्धं हेमतारश्च नागं हेमार्धकं तथा ॥
 क्षिप्वा खल्लतले पञ्चाङ्गामाकाशेन भावयत् ।
 काकमाच्यसिद्धकस्य निर्गुण्ड्याः कुटजस्य च ।
 खलपद्मस्योत्पलस्य समल्लवो द्रवैः पृथक् ।
 ततो रक्तिमिताः कुर्यादटोच्छायांशुशोधिताः ॥
 अमन्जान्निखिलान् रोगान् सर्वदोषोद्भवांस्तथा ।
 हृत्ययं रसरराजेन्द्रो मृगराजो यथा मृगान् ॥

त्रिहृतादिष्टतम् ।

त्रिहृता मधुषट्कम्बु पयोधरयमानिकाः ।
 श्यामाविदारौ मित्रेया पिप्पली गिरिमल्लिकाः ॥
 घृतप्रस्यं पयःप्रस्यं दध्नाढकसमन्वितम् ।
 शतावरीरसप्रस्यं सर्वाण्येकत्र सम्पचेत् ॥

विहतादिष्टतच्चैतदन्त्रजान्निखिलान् गदान् ।
 प्रमेहान् विशति श्वासान् कुष्ठान्यशांसिकामलाम् ॥
 हलौमकं पाण्डुरोगं गलगण्डं तथा र्वदम् ।
 विद्रधिं व्रणशोथञ्च हन्ति नास्त्यत्र संशयः ॥

बृहहन्तीष्टतम् ।

जलद्रोणे पचेत्सम्यग्दन्त्याः पलशतं भिषक् ।
 पादश्लिष्टं गृहीत्वे मं, क्वाथं सर्पिः पयस्तथा ।
 दन्तीमूलं बलां द्राक्षां सहदेवीं शतावरीम् ।
 सरलं शारिवां श्यामां प्रत्येकं कुडवोन्मितम् ॥
 विदार्थास्तालमूल्याश्च शाल्मल्याः कुटजस्य च ।
 रसादकं परिनिप्य साधयेन्मृदुनाग्निना ।
 अन्त्रवृद्धिमन्त्ररोधमन्त्रदाहं सुदारुणम् ।
 मुष्कवृद्धिं तथा व्रधं व्रणशोथं भगन्दरम् ।
 आमवातं वातरक्तं मुखनासा सिरीरुजः ।
 रेतःशोणितदोषाञ्च हन्ति दन्तोष्टतं बृहत् ॥

बृहन्मन्दारतैलम् ।

यन्मध्यनारायणनाम तैलं
 तस्याङ्गं मङ्गैस्तिलजं हितैलम् ।
 मन्दारपुष्पस्वरसेन साङ्गं
 पचेद्द्विधित्तः कमलाभ्रमा च ॥
 मन्दारतैलं बृहटेतद्वाशु
 बलञ्चशुक्रं परिवर्धयेद्दि ।

अन्त्रोत्थ रोगान्निखिलाविहन्ति
पित्तोत्थ वातोत्थ कफोत्थितांश्च ॥

इति भैषज्यरत्नावल्यामन्त्ररोगाधिकारः समाप्तः ।

अथ यक्ष्णोधिकारः ।

आ लिषष्टिकगोधूमयवमुद्गादयः शुभाः ।

मद्यानि जाङ्गलाः पक्षि मृगाः शस्ता विशुध्यताम् ॥

शुध्यतां क्षीणमांसानां कल्पितानि विधानवित् ।

दद्यात् क्रव्यादमांसानि हृंहनानि विशेषतः ॥

दोषाधिकानां वमनं शस्यते सविरेचनम् ।

स्नेहस्वेदोपपन्नानां सस्नेहं यन्नकर्षणम् ॥

ननु सर्वथैव यक्ष्णिणां विरेचनं निषिद्धं यद्वक्ष्यति
शुक्रायत्तं बल पुंसां मलायत्तं हि जोवनम् । तस्माद्यत्नेन
संरक्षेद्यक्षिणो मलरितसी ॥ अत्रार्थः रोगे शोधनसाधे
तु यं विद्याद्दोषवर्धनम् । तं समीक्ष्य भिषक्कुर्याद्दोष प्रत्यावनं
मृदु इति ।

बलिनां बहुदोषस्य पञ्चकर्मणि कारयेत् ।

यक्ष्णिणः क्षीणदेहस्य ततस्तत् स्नाद्विषोपमम् ॥

शुक्रायत्तं बलं पुंसां मलायत्तं हि जीवनम् ।

तस्माद्यज्ञेन संरक्षेद्यस्त्रिणो मलरितसौ ॥

पारावतकपिच्छाग कुरङ्गाणां पृथक् पृथक् ।

मांसचूर्णमजाक्षीरैः पीतं क्षयहरं परम् ॥

घृतकुसुमरसलौढं क्षयं नयती गजवलामूलम् ।

दुग्धेन केवलेन च वायसजङ्घा निपीतैव ॥

शर्करा मधुसंयुक्तं नवनोतं लिङ्गं क्षयी ।

क्षीरासौ लभतेपुष्टिर्भर्तुष्ये चाज्यमाक्षिके ॥

सितोपलादिलेहः ।

सितोपला तुगाक्षीरी पिप्पली बहुला त्वचः ।

अन्तगादूर्ध्वं द्विगुणितं लेहयेत् क्षौद्रसर्पिषा ॥

चूर्णं वा प्राग्ययेदेतत् श्वासकामक्षयापहम् ।

सुमजिह्वारोचकिनं मन्दाग्निं पार्श्वशूलिनम् ॥

हस्तपादांसदाहेषु ज्वरे रक्ते तु चोर्द्ध्वगे ।

अजापञ्चकघृतम् ।

कागशक्तद्रसमूत्रक्षीरेर्दध्ना च साधितं सर्पिः ।

सक्षारं यक्ष्महरं श्वासकासोपशान्तये परमम् ॥

कागमांसं पयश्चागं कागं सर्पिं सशर्करम् ।

कागोपसेना शयनं कागमभ्ये तु यक्ष्मनुत् ॥

जिवन्त्याद्यं घृतम् ।

जीवन्तीनां धुकं द्राक्षां फलानि कुटजस्य च ।

शटीं पुष्करमूलञ्च व्याघ्रीं गीशुरकं बलाम् ॥

नीलीत्पलं तामलकीं त्रायमाणां दुरालभाम् ।
 पिप्पलीञ्च समं पिष्ट्वा घृतं वैद्यो विपाचयेत् ॥
 एतद्वाधि समूहस्य रोगेशस्य समुत्थितम् ।
 रूपमेकादशविधं सर्पिरुग्रं व्यपोहति ॥

वृहदासावलेहः ।

शतं संगृह्य वासायास्तीवद्रोणे विपाचयेत् ।
 चतुर्भागावशेषेऽस्मिन् शर्करायाः पलं शतम् ॥
 त्रिकटु, त्रिसुगन्धिस्र कट्फलं मुस्तकंगदम् ।
 जीरकं पिप्पलीमूलं रोचनी चविका शुभा ॥
 कटुका त्रेयसी चैव तालीशं सधनीयकम् ।
 कार्ष्णिकं पृथगेतेषां क्षिपेन्मधुपलाष्टकम् ॥
 तद्यथाग्निबलं लिङ्गाच्छतशीताम्बुपानतः ।
 निहन्ति राजयक्ष्माणं रक्तपित्तं क्षतं चयम् ॥
 वातिकं पैत्तिकञ्चैव श्वासञ्चैव सुटारुणम् ।
 हृच्छूलं पार्श्वशूलञ्च वमिञ्चैवारुचिं ज्वरम् ॥
 अग्निभ्यां निर्मितीं ह्येष वृहदासावलेहकः ।

अलक्तकः रसेः क्षौद्रं रक्तवान्तिहरं परम् ॥

षष्ठ्याहृच्चन्दनोपेतं सम्यक्क्षोरप्रपेषितम् ।

क्षीरेणालोष्य पातव्यं रुधिरच्छर्दिनाशनम् ॥

वृहदासावलेहः ।

(रसार्णवस्य ।)

पञ्चविंशत्यलं ग्राह्यं वृहद्व्योर्वासकस्य च ।

भार्ग्याश्च पञ्चविंशश्च जलद्रोणे विपाचयेत् ॥
 पादशेषे रसे तस्मिन् खण्डप्रस्थं समावपेत् ।
 कुङ्कुमाश्च हविषो मधुनः कुङ्कुमं तथा ॥
 मृताम्रकं पलशैकं कणाचूर्णं चतुःपलम् ।
 कुष्ठं तालीशपत्रञ्च मारुतं तेजपत्रकम् ॥
 मुरामांसोमुग्रौरश्च लवङ्गं नागकेशरम् ।
 त्वग्भार्गं बालकं मूष्णं प्रत्येकं कर्षसन्धितम् ॥
 शल्यचूर्णकृतं सर्वं लेहीभूते विनिक्षिपेत् ।
 हस्ति यक्ष्माणमत्युग्रं कांसं पञ्चविधं तथा ॥
 रक्तपित्तं क्षयं श्वासं ज्वरं श्लोहानमेव च ।
 बालानामपि वृद्धानां तरुणानां विशेषतः ॥
 पाश्वशूलञ्च हृच्छूलमस्त्रपित्तं वमिं तथा ।
 वृहदासाबलेहोऽयं महादेवेन निर्मितः ॥

वृहदासाबलेहः ।

तुलामादाय वासाय जलद्रोणे विपाचयेत् ।
 पादशेषे रसे तस्मिन् खण्डं शतपलं नसेत् ।
 शनैश्च हग्निना सम्यक् सिद्धे तत्र प्रदापयेत् ।
 त्रिकटुं त्रिसुगन्धञ्च कटुफलं मुस्तमेव च ॥
 कुष्ठं कम्पिङ्गकं खेतजैश्च कृष्णजीरकम् ।
 त्रिवृता पिप्पलीमूलं चव्यं कटुं करोहिणी ॥
 शिवा तालीशधन्याकं प्रत्येकञ्च द्विकार्षिकम् ।
 चूर्णयित्वा क्षिपेत्तत्र शीते मधुपलाष्टकम् ॥

अस्य मावां ततो लीढा तोयमुष्णं पिबेद्नु ।
 सर्वकासविकारेषु स्वरभङ्गे विशेषतः ॥
 राजयक्ष्माणि दुःसाध्ये वातश्लेष्माश्रये तथा ।
 आनाहे वक्त्रिमान्ये च हृद्रोगे च क्षतक्षये ॥
 मूत्रकच्छे च कच्छे च शस्तोऽयं लेह उत्तमः ॥
 उपद्रवा ज्वराद्यास्ते स्याध्याः स्वैः स्वैः शिकित्सितैः
 तेषु शान्तेषु रोगेषु पञ्चाङ्गोषमुपाचरेत् ।

च्यवनप्राग्नः ।

विल्वान्निमन्थश्लोनाक काश्मर्यः पाटला बला ।
 पथ्यं श्वतस्रः पिप्पलः श्वदंष्ट्रा वृहतीद्वयम् ॥
 शृङ्गी तामलकी द्राक्षा जीवन्ती पुष्करागुरु ।
 अभया चामृतामृद्विजीवकर्षभकौशठी ॥
 सुस्तं पुनर्नवा मेदा सूक्ष्मैलात्पलचन्दने ।
 विदारो वृषमूलानि कः कोली काकनासिका ॥
 एषां पलोन्मितान् भागान् शतान्यामलकस्य च ।
 पञ्च दद्यात्तदेकध्वं जलद्रोणे विपाचयेत् ॥
 ज्ञात्वा गतरसान्ये तान्योषधान्यथ तं रसम् ।
 तञ्चामलकमुद्धृत्य निष्कलं तैलसर्पिषोः ॥
 पलद्वादशके भृष्टा दत्त्वा चार्द्धतुलां भिषक् ।
 मत्स्याण्डकायाः पूताया लेहवत्साधु साभयेत् ॥
 षट्पलं मधुनश्चात्र सिद्धशीते प्रदापयेत् ।
 चतुःपलं तुगाक्षीर्याः पिप्पल्या द्विपलं तथा ॥
 पलमेकं विदध्याच्च त्वगीला पत्रकेशरात् ।

इत्ययं च्यवनप्राशः परमुक्ती रसायनः ॥
 कासश्वासहरश्चैव विशेषेणोपदिश्यते ।
 क्षीणक्षतानां वृद्धानां बालानाञ्चाङ्गवर्धनः ॥
 स्वरक्षयमुरोरीगं हृद्रोगं वातशोणितम् ।
 पिपासां मुत्रशुक्रस्थान् दोषां चैवापकर्षति ॥
 अस्य मात्रां प्रयुञ्जीत नोपकृष्टाच्च भोजनम् ।
 अस्य प्रयोगाच्चयवनः सुहृद्भ्योऽभूत्पुनर्युवा ॥

मेधां स्मृतिं कान्तिमनामयत् -
 मायुः प्रकर्षं बलमिन्द्रियाणाम् ।
 स्त्रीषु प्रहर्षं परमग्निवर्धिं
 बलप्रसादं पवनानुलाम्यम् ॥
 रसायनस्यास्य नरः प्रयोगा-
 क्लमेत जीर्णीऽपि कटिप्रवेशात् ।
 जराकृतं पूर्वमपास्य रूपं
 विभर्त्तिरूपं नव यौवनस्य ॥

मिता मत्सङ्खिकाऽलगे धात्र्याश्च मृदुभर्जनम् ॥
 चतुर्भागजले प्राया द्रव्यं गतरसं भवेत् ॥

यक्षारिलौहम् ।

मधुताप्यं विट्कृष्णजतु लौहघृताभयाः ।

घ्नन्ति यक्ष्माणस्तृणं सेव्यमाना हिताग्निना ॥

सर्चणसमं लौहचूणे घृतमधुभ्यां लेह्यमिति

मानुदासः ।

विन्ध्यवासियोगः ।

व्योषं शतावरी त्रीणि फलानि द्वे बले तथा ।
सर्वामयहरो योगः सोऽयं लौहरजोऽन्वितः ॥
एष वक्षः क्षतं हन्ति कण्ठजांश्च गदांस्तथा ।
राजयक्ष्माणमत्युग्रं बाहुस्तन्मथार्दितम् ॥

यक्ष्मान्तुकलोहः ।

राक्षा तालीशकपर्पर भेकपर्णी शिलाह्वयेः ।
त्रिकट्वयसमायुक्ते लौहो यक्ष्मान्तुको मतः ॥
सर्वोपद्रवसंयुक्तमपि वैद्यविवर्जितम् ।
हन्ति कास स्वराघात क्षयकासं क्षतक्षयम् ।
बलवर्णाग्निपृष्ठीनां साधनो दोषनाशनः ।

शिलाशिलाजतु मनःशिला इति केचित् ।

शिलाजत्वादिनौहम् ।

शिलाजतु मधुव्योष ताप्यलौहरजांसि च ।
क्षीरेण लोहितस्याशु क्षयं क्षयमवाप्नुयुः ॥
अवाप्नुयुः प्रापयेयुः अन्तर्भूतजन्यत्वात्

क्षयकेशरी ।

त्रिकटु, त्रिफलैलाभिजातीफलसवङ्गकैः ।
नवभागान्वितं लौहं समं सिन्दूरमभिभम् ॥
ह्वागौदुग्धेन संपिथ्य बल्लमस्य प्रयोजयेत् ।
मधुना क्षयरोगांश्च हन्तार्यं क्षयकेशरी ॥

रसेन्द्रगुड़िका ।

कर्षं शुद्धरसेन्द्रस्य स्वरसेन जयाद्र्योः ।
 शिलायां खल्लयेत्तावद्यावत्पिण्डं घनं भवेत् ॥
 जलकर्णाकाकमाचौ रसाभ्यां भावयेत्पुनः ।
 • सौगन्धिकपलं भृङ्ग स्वरसेन सुभावितम् ।
 चूर्णितं रससयुक्तमजाचौरपलद्वये ।
 खल्लितं धनपिण्डान्तु गुड़ीः खिन्नकलायवत् ॥
 कृत्वादौ शिवमभ्यर्च्य द्विजातीन् परितोष्य च ।
 जीर्णान्नो भक्षयेदेकां चीरमांसरसाशनः ॥
 मर्यरूपं क्षयं कासं रक्तपित्तमरोचकम् ।
 अपि वैद्यग्रतैस्त्यक्तमन्त्रपित्तं नियच्छति ॥

वृहद्रसेन्द्रगुड़िका ।

कमार्यां त्रिकलाचूर्णैश्चित्तकस्य रसेः क्रमात् ।
 शोधयित्वा पुनाराजौ गृहधूमहरिद्रया ॥
 पक्वेष्टका रजोभिश्च धूर्वापत्ररसेन च ।
 शृङ्गवेररसेनापि शोधयित्वा पुनः पुनः ॥
 प्रक्षालयेत्पुनः पश्चाच्छानयेद्वसने घने ।
 कषहयं रसेन्द्रस्य भावयेद्विजया रसे ॥
 शिलायां व्यल्लयेत्तापि यावच्चूर्णत्वमागतम् ।
 जलकर्णाकाकमाचौ रसाभ्यां भावयेत्पुनः ।
 भोगधिकपलं शुद्धमर्द्धं मरिचटङ्गनम् ।
 क्षात्तिकञ्च मिश्रिषोषं तालञ्चाभ्रकं तथा ।

एतांस्तु मिलितान् दत्त्वा भावयेदाद्र्कोद्रवैः ।
 रक्तिक्षयप्रमाणेन कारयेद्गुडिकां भिषक् ।
 जोर्णाक्षो भोजयेदेकां क्षीरमांसरसाशनः ।
 हन्ति कासं क्षयं श्वासं रक्तपित्तमरोचकम् ।
 याण्डुकभिस्त्रहरं क्षयानां पुष्टिवर्धनम् ।
 वाजौकरणमुद्दिष्टमम्लपित्तहरं परम् ॥

कल्याणसुन्दराभम् ।

वज्राभमेकपलिक पुटनैः सुजीर्णं
 धात्रोपयोदहती शतमूलिकेक्षु ।
 विष्वाग्निमन्यजलवासककण्टकारो-
 श्योनाकपाटलिबला च रसैरमौषाम् ॥
 सम्पर्दित पलमितैः पृथगेकशश्च-
 गुञ्जाममं सुबलितं वटिकाकृतञ्च ।
 यक्ष्मक्षयो सकलगोषत्रलासपित्तं
 श्वासं समीरमर्वाचं सकलाङ्गसादम् ।
 शीथं स्वरक्षयमजोर्णमुद्दिशुल
 मेहं ज्वरं विषमुरोगहपाण्डु हिक्काः ।
 काशं क्रिमिं बलविनाशनमम्लपित्तं
 मोहामयं सह हलीमकमस्त्रगुल्मम् ॥
 तृष्णामवातनिषयं ग्रहणं प्रदुष्टं
 विस्फोटकुष्ठनयनास्य शिरोगदांश्च ।
 मूच्छं वमिं विरसतां विनिहन्तिसद्यः
 कल्याणसुन्दरमिदं बलदं सुवृष्यम् ॥

मेध्यं रसायनवरं सकलामयानां
नाशाय यक्षनिवहे कथितं हरेण ॥

मृगाङ्गोरसः ।

स्याद्रसेन समं हेममौक्तिकं दिगुणं ततः ।
गन्धकश्च समं तेन रसपादन्तु टङ्गनम् ॥
सर्वं तद्गोलकं कृत्वा काष्ठीकेनावशोषयेत् ।
भाण्डे लवणपूर्णेऽथ पचेद्यामचतुष्टयम् ॥
मृगाङ्गसंज्ञः सञ्ज्ञेयो रोगराजनिक्कन्तनः ।
गुक्ताचतुष्टयं चास्य मरिचैर्भक्षयेद्भिषक् ॥
पिप्पलीदशकै वाथ मधुना लेहयेद्बुधः ।
पथ्यं सुलघ्ममांसेन प्रययोऽस्य प्रयोजयेत् ॥
दध्याज्यं गव्यतक्रं वा मांसमाजं प्रयोजयेत् ।
व्यञ्जनैष्टुतपक्वे च नातिचारैरहिङ्गुभिः ॥
वृन्ताकं तैलबिल्वादिकारवेक्षश्च वर्जयेत् ।
स्त्रियं परिहरेद्देहो कोपश्चापि परित्यजेत् ॥

राजमृगाङ्गोरसः ।

रसभस्मत्रयो भागा भागैकं हेमभस्मकम् ।
मृतताम्रस्य भागैकं शिलातालकगन्धकम् ॥
प्रतिभागद्वयं तत्राप्येकीकृत्य निधापयेत् ।
वराटोः पूरयेत्तेन चाजाक्षीरेण टङ्गनम् ॥
पिष्ट्वा तेन मुखं रुद्ध्वा मृद्भाण्डेन निरोधयेत् ।
शुष्कं गजपुटे पाच्यं चूर्णयेत् स्वाङ्गशीतलम् ॥
रसो राजमृगाङ्गोऽयं चतुर्गुणं क्षयापहम् ।

दशपिप्पलिकैः क्षौद्र मरिचैकीनविंशतिः ॥

सष्टतर्दापयेद्वातपित्तश्लेष्मोद्भवे क्षये ॥

महामृगाङ्गीरसः ।

निरुत्यभस्मसौवर्णं द्विगुणं भस्मसूतकम् ।

त्रिगुणं भस्ममुक्तोत्थं शकपुच्छं चतुर्गुणम् ॥

मृतताप्यश्च पञ्चांशं दद्यादत्र भिषक् सुधीः ।

सम्भागं प्रबालश्च रसतुल्यश्च टङ्गनम् ॥

सर्वमेकत्र सम्मद्यं त्रिदिनं लङ्गवारिणा ।

तत्ततो गोलकं कृत्वा शोषयित्वा खरातपे ।

लवणैः पात्रमापूर्य्यं तन्मध्ये गोलकं क्षिपेत् ।

तन्मुखश्च मृदा रुद्धा पचेद्यामचतुष्टयम् ।

आकृत्य चूर्णितं शङ्खं प्रदेयं पूर्वभागिकम् ॥

वक्ष्यञ्च तद्भावे तु वैक्रान्तं तत्समांशकम् ।

महामृगाङ्गः खलु सिद्ध एष

श्रीनन्दिनाथप्रकटीकृतोऽयम् ।

बल्लोऽस्य सेव्यो मरिचाज्ययुक्तः

सेव्योऽथवा पिप्पलिकासमेतः ॥

अत्रोपचाराः कर्त्तव्याः सर्वे क्षयगदोदिताः ।

बल्यं घृतञ्च भोक्तव्यं त्याज्यं शूरविरोधि यत् ।

यक्ष्माणं बहुरुपिणं ज्वरगणं गुण्यं तथा विद्रधिं

मन्दाग्निं स्वरभेदकाममरुचिं वान्तिश्च मूर्च्छां भ्रमं

अष्टादेव महागदान् गदगदान् पाण्डुमयं कामलां

पित्ताग्निं समनग्रहान् बहुविधानन्यांस्तथा नाशयेत्

रत्नगर्भपोटलीरसः ।

रसं वज्रं हेमतारं नागं लोहञ्च ताम्रकम् ।
 तुल्यांशं मारितं योज्यं मुक्तामाचिकविद्रुमम् ॥
 शङ्खञ्च तुल्यतुल्यांशं सप्ताहं चाद्रं कद्रवैः ।
 मर्दयित्वा विचर्ण्याथ तेन पूर्या वराटिकाः ॥
 टङ्गनं रविदुग्धेन पिष्ट्वा तन्मुखवक्षयेत् ।
 मृद्गाण्डे तं निरुध्वाथ सम्यग्गजपुटे पचेत् ॥
 आढाय चूर्णयेत्सर्वं निर्गुण्डाः सप्तभावनाः ।
 आद्रं कस्य रसैः सप्तचित्रकस्यैकविंशतिः ।
 द्रवैर्भाष्यं ततः शोष्यं देयं गुञ्जाचतुष्टयम् ।
 यक्षारोगं निहत्याथ साध्यामाध्यं न संशयः ॥
 योजयेत्पिप्पलो क्षौद्रैः सष्टैर्मरिचैस्तथा ।
 महारोगाष्टके कामे ज्वरे श्वासेऽतिसारके ॥
 पोटली रत्नगर्भोऽयं योगबाहेन योजयेत् ।
 वातव्याध्यश्मरी कृलमेहोदरभगन्दराः ॥
 अर्शांसि ग्रहणीत्यष्टौ महारोगाः प्रकीर्त्तिताः ॥

काञ्चनाभ्ररसः ।

काञ्चनं रसमिन्द्रं मोक्तिकं लोहमभ्रकम् ।
 विद्रुममभयातारं कस्तुरी च मनःशिला ॥
 प्रलिकं विन्दुमात्रञ्च सर्वं सम्यग् यत्नतः ।
 वारिणा वटि ता कार्या द्विगुञ्जा फलमानतः ।
 अनुपानं रोयत्तयं यथाऽपानसारतः ।

नानारोगप्रशमनं सर्वोपद्रवसंयुतम् ॥
 घयं हन्ति तथा कासं श्लेष्मपित्तसमुद्भवम् ।
 प्रमेहान् विंशतिश्चैव दोषत्रयसमुत्थितान् ।
 अशौतिं वातजान् रोगान् नाशयेत्सद्य एव हि ।
 बलवृद्धिं वीर्यवृद्धिं लिङ्गदाढ्यं करोति च ॥
 काञ्चनस्य समा कान्तिर्मदनस्य समं वपुः ।
 भक्षयेत्प्रातरुत्थाय रसोऽयं काञ्चनाभ्रकः ॥

वृहत्काञ्चनाभ्ररसः ।

काञ्चनं रससिन्दूरं मौक्तिकं लौहमभ्रकम् ।
 विद्रुमं मृतवैक्रान्तं तारं ताम्रञ्च वङ्गकम् ॥
 कस्तूरिका लवङ्गञ्च जातीकोषैलवालुकम् ।
 प्रत्येकं विन्दुमातञ्च सर्वं मयीं प्रयत्नतः ॥
 कन्धानीरेण सन्मयीं केशराजरसेन च ।
 अजाक्षीरेण सन्मयीं प्रत्येकं दिवसत्रयम् ।
 चतुर्गुञ्जाप्रमाणेन वटिकां कारयेद्विषक् ॥
 अनुपानं प्रदातव्यं यथादोषानुसारतः ।
 नानारोगप्रशमनं सर्वोपद्रवसंयुतम् ॥
 घयं हन्ति तथा कासं यक्ष्माणं श्वासमेव च ।
 प्रमेहान् विंशतिश्चैव दोषत्रयसमुत्थितान् ॥
 सर्वान् रोगान् निहन्तग्राश भास्करस्तिमिरं यथा ॥

चूडामणिरसः ।

हिनिष्कं रससिन्दूरं तद्वर्द्धं हेमजारितम् ।

निष्कहयं गन्धकश्च मर्दयेच्चित्रकद्रवैः ॥
 कुमारिकाद्रवैर्यामं छागदुग्धे स्त्रियामकम् ॥
 मुक्ताविद्रुमवङ्गानां निष्कं निष्कं विमिश्रयेत् ॥
 गोलक पूरयेद्भाण्डे रुद्धा गजपुटे पचेत् ।
 स्वच्छशीतं विचूर्ण्याथ भक्षयेद्भक्तिकाद्वयम् ॥
 मधुना चयरोगघ्नं वातपित्तसमुद्भवम् ॥
 अजाष्टतच्चानुपिवेत् शर्करामधुसंयुतम् ॥

महाचन्दनादितैलम् ।

चन्दनं शालपर्णी च पृश्निपर्णी निदिग्धिका ।
 वृहती गोक्षुरश्चैव मुद्गपर्णीविदारिका ॥
 अश्वगन्धा, मापपर्णी तथामलकमेव च ।
 गिरीषं पद्मकीश्वरं सरलं नागकेशरम् ॥
 प्रसारणी तथा मूवा प्रियङ्गुत्पलबालकम् ।
 वाय्यालकं चातिबला मृणालं विषशालुकम् ॥
 पञ्चाशत्पलमेतेषां श्वेतवाय्यालकं तथा ।
 जलद्रोणे विपक्तव्यं ग्राह्यं पाटावशेषितम् ॥
 अजाक्षीरं तैलसमं शतमूलीरसाढके ।
 लाक्षारसं काञ्चिकश्च दधिमस्तु तथैव च ॥
 हरिणच्छागशकभांसानाञ्च पृथक् पृथक् ।
 चतुःप्रस्थं विनिःकाप्य तैलाढकं विपाचयेत् ॥
 श्रीखण्डागुरुकक्कोलं नखं शैलेयकेशरम् ।
 पत्रं चाचं मृणालञ्च हरिद्रे शारिकाद्वयम् ॥
 रक्तोत्पलं नतं कुष्ठं त्रिफला च परुषकम् ।

मूर्वा च ग्रन्थिपर्णी च नलिका देवदारु च ॥
 सरलं पद्मकोशीरं धातको विल्वपेषिका ।
 रसाञ्जनं मुस्तकञ्च शैलकं बालकं वचा ॥
 मञ्जिष्ठा लोध्र मधुरी जीवनोयं प्रियङ्गुकम् ॥
 श्येला कुङ्कुमञ्चैव खट्वागी पद्मकेशरम् ॥ ●
 रास्ना च जातीकोषञ्च विश्वकं सधनोयकम् ।
 पलाईमेषां प्रत्येकं पेषादित्वा विनिक्षिपेत् ॥
 महासुगन्धितैलस्य गन्धमत्र प्रदीयते ।
 काश्मोरमदचन्द्रांश्च सिद्धे पूते विनिक्षिपेत् ॥
 यथालाभं शुभे पत्रे सङ्गापेन निधापयेत् ।
 वातपित्तहरं वृष्यं धातुपुष्टिकरं परम् ॥
 हन्ति यक्ष्माणमत्यग्रं रक्तपित्तमुरःजतम् ॥
 येषां भूरिपरिश्रमादनुद्विग्नं नश्यन्ति देहा नृणां
 ये वा कामकलानुकूलतरुणी मङ्गे च निर्धतवः ।
 ये वा व्याधिविशोर्णतामुपगतास्तेषां परं भेषजं
 बल्यं वृध्यतमं तनूपचयकृत् श्रीचन्दनाद्य महत् ॥

द्राक्षारिष्ठः ।

द्राक्षात् लाईं द्विद्रोणे जनस्य विपत्रेक्षधीः ।
 पाण्डुशेषे कषाये च पूते शीते विनिक्षिपेत् ॥
 गुडस्य दितलं तत्र त्वगीला पत्रकेशरम् ।
 प्रियङ्गुर्मरिच कण्ठा विहञ्चेति विचूर्णयेत् ॥
 पृथक् पलोन्मितेर्भागैर्घृतभाण्डे निधापयेत् ।
 समन्ततो घटयित्वा पिवेज्जातरसं ततः ॥

उरःचर्तं चयं हन्ति कासश्चासगलामयान् ।

द्राचारिष्टाद्वयः प्राक्तो बलकम्बलशोधनः ॥

इति भैषज्यरत्नावल्यां यक्ष्माधिकारः समाप्तः ।

अथ कासाधिकारः ।

वास्तुकी वायसोशाकं मूलकं सुनिपण्णकम् ।

स्नेहास्तैलादयो भक्ष्याः चारक्षुरमगौडिकाः ॥

दधारनालान्त्रफलं प्रसन्नापानमेव च ।

शस्यते वातकासे तु स्वाद्वन्त्रलवणाणि च ॥

ग्राम्यानूपौदकेः शालि यवगोधूमघाष्टिकान् ।

रसैर्माषाक्षगुप्तानां यूपैर्वा भोजयेद्वितान् ॥

शटी शृङ्गोकणाभार्गी गुडवारिदयासकैः ।

सतैलैर्वातकासघ्नो लेहोऽयमपराजितः ॥

पित्तकासे तनुकफे त्रिवृतां मधुरैर्युताम् ।

दद्याद्वनकफे तिक्तैर्विरेकार्थं यूतां भिषक् ॥

मधुरैर्जाङ्गलरसैः श्यामाकयवकोद्रवा ।

मुद्गादियूपैः शाकैश्च तिक्तकैर्मादया हिताः ॥

द्राक्षा मधुकखर्जूरं पिप्पली मरिचान्वितम् ।
 पित्तकासहरं ह्येतन्निह्यान्मात्रिकसर्पिषा ॥
 बलिनं वमनेनादौ शोथितं कफकामिनम् ।
 यवान्नैः कटुकक्षौणैः कमघ्नैश्चाप्युपाचरेत् ॥
 पार्श्वशूले ज्वरे श्वासे कासे श्लेष्मममृद्वे ।
 पिप्पलीचूर्णसंयुक्तं दग्धमूत्रोजलं पिबेत् ।
 स्वरसं शृङ्गवेरस्य मात्रिकेण समन्वितम् ।
 पाययच्छ्वासकासघ्नं प्रतिश्याय कभापहम् ।
 कण्टकारीकृतः काथः सकृष्ण सर्वकासहा ।
 विभीतकं घृताभ्यक्तं गोशक्त्यपरिवेष्टितम् ।
 खिन्नमग्नौ हरेत्कासं ध्रुवमास्य विघारितम् ।
 वासकस्वरसः पेयः मधुयुक्तो हिताग्निना ।
 पित्तश्लेष्म कृते कासे रक्तपित्ते विशेषतः ॥
 वासायाः स्वरसः पूतं कणामात्रिक संयुतम् ।
 अभ्यासान्मूच्यते पीत्वाप्यसाध्यात् कासरोगतः ॥
 पुटपाकेन उत्तिद्य वासकस्य रसो ग्राह्यः शत्रुकाथं
 व्यवहरन्ति हृदाः ।

समूलं चित्रकञ्चैव पिप्पलीचूर्णकं हरेत् ।
 कासं श्वासञ्च हिक्काञ्च मधुयुक्तं द्विजोत्तमम् ।
 तद्वत् क्रव्यादजं मांसं कौलिङ्गं मांसमेव च ।
 पमाध्यान्मूच्यते भुक्त्वा कासादभ्यामयोगतः ॥
 मूस्तकं पिप्पली द्राक्षा सपक्वं वृहतीफलम् ।
 घृतक्षौद्र युतो लेहः क्षयकास निवर्हणः ॥

४५ ॥ ४५ ॥ ४५ ॥ ४५ ॥ ४५ ॥ ४५ ॥ ४५ ॥ ४५ ॥ ४५ ॥ ४५ ॥

मरिचाद्यञ्चूर्णम् ।

कर्षः कर्षार्द्धमथो पलं पलद्वयं तथा र्द्धकर्षश्च ।

मरिचस्य पिप्पलीनां टाडिमगुड यावशूकानाम् ॥

सर्वौषधैरसाध्या ये कासाः सर्ववैद्यविनिर्मुक्ताः ।

अपि पूयं कृद्ध्यतां तेषामिदं महौषधं पथ्यम् ॥

समशकरचूर्णम् ।

लवङ्गजाताफलपिप्पलीनां

भागान् प्रकल्प्य च समानमौषाम् ।

पलाहंभकं मरिचस्य दद्यात्

पलानि चत्वारि मण्डौषधस्य ॥

सिताम्रं चूर्णमिदं प्रसह्य

रोगानिमानाश्च बलान्निहन्त्यात् ।

कामज्वरारोचकमेह गुल्म-

श्वासाग्निमान्य ग्रहणौ प्रदोषान् ॥

मनःशिला मरिचमांसो मुस्ते इदं पिवेत् ।

धूमं त्राहश्च तस्यानु सगुडश्च पयः पिवेत् ॥

एष कासान् पृथग्दृष्ट्वा सर्वदोषममृज्वान् ।

शतैरपि प्रयोगाणां साधयेत् प्रमाधितान् ॥

मनःशिला लिप्तः शूलं वदंशा उपशोषितम् ।

सक्षौरं धूमपानञ्च महाकासनिवर्हणम् ॥

अकच्छलशिले तुल्ये ततो ज्वरेन कटुत्रिकम् ।

चूर्णितं बालिनिर्जितं पिवेद्भुमन्तु योगवित् ॥

भक्षयेद्य तास्त्रल पिवेद्दग्धमथाम्बुना ।

कोसाः पञ्चविधा यान्ति शान्तिमाशु न संशयः ।
 मरिचं शिलाकं जोरैराकीं त्वचभाशु भावितां शुष्काम्
 कृत्वा विधिना धूमं पिवतः कासाः शमं यान्ति ॥

कण्टकारीघृतम् ।

घृतं रास्त्रा बलाय्योष खट्वंश्चा कल्कपाचितम् ।
 कण्टकारीरसे पानात्पञ्चकासनिमूदनम् ॥

व्याघ्रोहरीतकी ।

समूलपुष्पच्छट्कण्टकार्या-
 मूलां जलद्रोणपरिप्लुताञ्च ।
 हरीतकीनाञ्च शतं निदध्याद्
 विपच्य सम्यक् चरणावर्गषम ॥
 गुडस्य दत्त्वा शतमेवमग्नी
 विपक्वमुत्तार्य ततः सुशौते ।
 कटुत्रिकञ्च द्विपल प्रमाणं
 पलानि षट्पुष्परसस्य तत्र ॥
 त्रिपेक्षतुर्जात पल यथाग्नि
 प्रयुज्यमानो विधिनावनेहः ।
 वातात्मकं पित्तकफोद्भवञ्च
 द्विदोषकामानपि च त्रिदोषम् ।
 क्षयोद्भवञ्च क्षतजञ्च हन्यात्
 तत्प्योनसं शासमुरक्षतञ्च ।

यक्ष्माणमेकादशमुग्ररूपं
 भृगूपदिष्टं हि रसायनं स्यात् ॥

तिन्तिडी पत्रजः काथो हिङ्गुसैन्धवसंयुतः ।
दुष्टकारुं जयत्याशु दणविन्दमिवानखः ॥

वासावलेहः ।

वासकस्त्रसप्रस्थे मानिका शितशर्करा ।
पिप्पली द्विपलं दत्त्वा सर्पिषश्च पचेच्छनैः ॥
लेहोभूते ततः पश्चाच्छोते चौद्रपलाष्टकम् ।
दत्त्वावतारयेद्देवो मात्रया लेह उत्तमः ॥
निहन्ति राजयक्ष्माणं कासं श्वासञ्च दारुणम् ।
पाश्वशूलञ्च हृच्छूलं रक्तपित्तं ज्वरं तथा ॥

तालोशयो मोदकः ।

तालोशपत्रं मरिचं नागरं पिप्पली शुभा ।
यथोत्तरं भागवद्दशा त्वगेले च द्विभागिके ॥
पिप्पल्यष्टगुणा चात्र प्रदेश मितशर्करा ।
कासश्वासारुचिहर तच्चूर्णं दीपनं परम् ॥
हृत्पाण्डुग्रहणीरागप्लीहशंयज्वरापहम् ।
क्षयतोसारशूलघ्न मूढवातानुलामनम् ॥
कल्पयेद्गुडिकाञ्चैतच्चर्णं पक्त्वा मितोपलाम् ॥
गुडिकाह्निसंगो नाजूर्णान्नघृतरा स्मृता ।
पैतिके ग्रहान्त्येके शुभया वशलोचनाम् ॥
विशेषणं हि पिप्पल्या अन्यत्र पैतिकाच्छुभा ॥

पञ्चामृतसरः ।

शुद्धमृतस्य भार्गवकं भागी दा गन्धकस्य च ।

भागद्वयं मृतं ताम्रं मरिचं दशभागिकम् ॥
 मृताभ्रस्य चतुर्भागं भागमेकं विषं क्षिपेत् ।
 अन्तेन मर्दयेत्सर्वं मधैकं वातकासनत् ॥
 अनुपानं लिहेत् क्षौद्रैर्विभौतकफलत्वचम् ।

अमृताण्वरसः ।

पारदं गन्धकं शुद्धं मृतलौहञ्च टङ्गनम् ।
 रास्ना विडङ्गत्रिफला देवदारु कटुत्रिकम् ॥
 अमृता पद्मकं क्षौद्रं विषञ्चापि विचूर्णयेत् ।
 द्विगुञ्जं वातकासात्तः सेवयेदमृताण्वरम् ॥

चन्द्रामृतावटी ।

(चन्द्रामृतरसः)

त्रिकटु त्रिफलाचव्यं धान्यजौरकसैन्धवम् ।
 प्रत्येकं तोलकं ग्राह्यं छागौक्षीरेण गोलयेत् ॥
 रसगन्धकलौहानां प्रत्येकं कार्पिकं शुभम् ।
 टङ्गनस्य पलं दत्त्वा मरिचस्य पलार्धकम् ॥
 नवगुञ्जाप्रमाणेन वटिकां कारयेद्विषक् ।
 प्रातःकाले शुचिभूत्वा चिन्तयित्वा मृतेश्वरीम् ॥
 एकैकां वटिकां खादेद्रक्तोत्पलरसप्लुताम् ।
 नीलोत्पलरसेनापि कुलत्थस्य रसेन वा ॥
 पिप्पल्या मधुना वापि शृङ्गवेररसेन वा ।
 हन्ति पञ्चविधं कासं वातपित्तसमुद्भवम् ॥
 वातश्लेष्मोद्भवं दोषं पित्तोश्लेष्मोद्भवं तथा ।
 वातिकं पैत्तिकञ्चैव नानादोषसमुद्भवम् ॥

रक्तनिष्ठोवनञ्चापि ज्वरं श्वाससमन्वितम् ।

तृष्णां दाहं भ्रमं हन्ति जठराग्निप्रदीपनी ॥

बलवर्णकरो ह्येषा श्लोहगुल्मीदरापहा ।

आनाह क्रिमिहृत्पाण्डु, जोर्णज्वरविनाशिनी ॥

इयं चन्द्रामृता नाम चन्द्रनाथेन निर्मिता ।

वासा गुडची भार्गी च सुस्तकं कण्टकारिका ॥

सेवनान्ते प्रकर्त्तव्या गुडिका वीर्यधारिणी ॥

श्रीडामरानन्दाभ्रम् ।

अभ्रस्यामलमारितस्य तु पलं क्षुद्राट्कषस्थिरा-
विल्वश्लोनाकपाटला कलमिका सन्नद्धयध्याद्रंकाः ।

चित्रग्रन्थिकगोक्षुरं सचविक/मार्गील्लगुप्तान्वितं
सत्त्वैर्मर्द्दितमेकगन्ध पलिकैगुल्मीर्द्धकं भक्षितम् ॥

कासं पञ्चविध स्वरामयमुरोघातञ्च हिक्कां ज्वरं

श्वासं पीनममेहगुल्ममरुचिं यन्त्रान्त्रपित्तं क्षयम् ।

दाहं मोहमशेषदोषजनितं शूलं बलाशं क्रिमिं

कुटिं पाण्डु, हलीमकं गलगद विस्फोटकं कामलाम् ॥

मन्दाग्निं ग्रहणीं क्षयञ्च यकृतं श्लोहानमर्शांसि षट्

हन्त्यादामकफोद्भवान् गुरुगदान् श्रीडामरानन्दकम् ।

बल्यं वृष्यमवशेषदोषहरणं धातुप्रदं कामिनां

मेध्यं हृदयरसायनं हरमुखाज्जाला महाभाषितम् ॥

महाकालेश्वरोरसः ।

मृतं लौहं मृतं वङ्गं मृताकं मृतमभ्रकम् ।

शुषं सूतञ्च गन्धञ्च माचिकं हिङ्गलं विषम् ॥

जातीफलं लवङ्गञ्च त्वगीला नागकेशरम् ।
 उन्मत्तस्य च बीजानि जयपालञ्च शोधितम् ॥
 एतानि समभागानि मरिचं हरनेत्रकम् ।
 सर्वद्रव्यं क्षिपेत् खल्ले लोहदण्डे न मर्दयेत् ॥
 शक्राशनस्य स्वरसैर्भावयेदेकविंशतिम् ।
 गुञ्जामात्रा प्रदातव्या आर्द्रकस्य रसैर्युता ॥
 तद्वर्द्धं बालवृद्धेषु पथ्यं देयं यथोचितम् ।
 पञ्चकासान् क्षयं श्वासं राजयक्ष्माणमेव च ॥
 सन्निपातं कण्ठरोगमभिन्यासमचेतनम् ।
 महाकालेश्वरो हन्ति कालनाथेन भाषितः ॥

विजयभैरवो रसः ।

सूतकं गन्धकं लौहं विषमभ्रकतालकम् ।
 विडङ्गं रेणुकं मुस्तमेलान्ध्रन्यिककेशरम् ॥
 विकटुं त्रिफलाचित्रं शुद्धं जैपालबीजकम् ।
 एतानि समभागानि गुडं द्विगुणमुच्यते ॥
 तिन्त्रिङ्गीबीजमात्रेण प्रातःकाले तु भक्षयेत् ।
 कासं श्वासं क्षयं गुल्मं प्रमेहं विषमज्वरम् ॥
 अजीर्णं ग्रहणीदोषं हन्ति पाण्डुरामयं तथा ॥
 अपाने हृदये शूलं वातरोगं गलग्रहम् ।
 ब्रह्मणा निर्मितो ह्येष रसो विजयभैरवः ॥

काससंहारभैरवो रसः ।

रसगन्धकताम्रञ्च शङ्खटङ्गनलोहकम् ।
 मरिचं कुष्ठतालीशजातीफललवङ्गकम् ॥

कार्षिकं चूर्णमादाय दण्डेनामर्द्यं भावयेत् ।
 भेकपर्णी केशराज निगुण्डी काकमाचिका ॥
 द्रोणपृष्ठी शालपर्णी ग्रीष्मसुन्दरमेव च ।
 भार्गी हरीतकी वामा कार्षिकैः पत्रजैरसैः ॥
 वटिकां कारयेद्द्वैद्यः पञ्चगुल्माप्रमाणतः ।
 वातजं पित्तजं कासं हृन्धजं चिरकालजम् ॥
 निहन्ति नात्रसन्देहो भास्करस्तिमिरं यथा ॥
 श्रीमन्नहननाथेन काससंहारभैरवः ।
 रमोऽयं निर्भितो यत्नाल्लोकरक्षणहेतवे ॥
 वासा शुण्ठी कण्टकारी काथेन पाययेद्बुधः ।
 कासं नानाविधं हन्ति श्वासमग्रं गरापहः ॥
 बलवर्णकरः श्रीदः पुष्टिदो बह्निदीपनः ॥

बृहद्रसेन्द्रगुडिका ।

कर्षं शङ्करसेन्द्रस्य गन्धकस्याभ्रकस्य च ।
 लोहचूर्णस्य ताम्रस्य तालकस्य विषस्य च ॥
 मनःशिलायाः चाराणां बीजं धृस्त्रकस्य च ।
 मरिचस्यापि सर्वेषां समं चूर्णं प्रकल्पयेत् ॥
 जयन्तो चित्तकं भाणघण्टकणौल्लमण्डुकी ।
 शक्राशनं भृङ्गराजं केशराजार्द्रकं तथा ॥
 सिन्धुवारस्य च रसैः कर्षमात्रं विभावयेत् ।
 कलाय परिमाणान्तु गुडिकां कारयेद्भिषक् ॥
 हन्ति पञ्चविधं कासं श्वासञ्चैव सुदारुणम् ।
 कफवातामयानुग्रानानाहं विडंविबद्धताम् ॥

अग्निमान्द्यारुचिं शोथमुदरं पाण्डुकामलाम् ।

रसायनी च वृथा च बलवर्णप्रसादनी ॥

मधुरं तृहणं वृथं मत्स्यं मांसञ्च जाङ्गलम् ।

घृतपक्कं सदा भक्ष्यं रुच्यं तीक्ष्णं विवर्जयेत् ॥

आर्द्रं क रसेन भक्षणम् ।

यक्ष्माधिकारीक्ता स्वल्परसेन्द्रगुड़िका चात्र कर्त्तव्या

गुणमहीदधिः ।

सूतकं गन्धकं लौहं विषञ्चापि वराङ्गकम् ।

ताम्रकं यङ्गभस्मापि व्योमकञ्च समांशकम् ॥

पत्रं त्रिकटुकं मुस्तं विडङ्गं नागकेशरम् ।

रेणुका मेलकञ्चैव पिप्पलीमूलमेव च ॥

एषाञ्च द्विगुणं दत्त्वा मर्दयित्वा प्रयत्नतः ।

भावना तत्र दातव्या जलपिप्पलिनिम्बुभिः ॥

मात्रा चणकतुल्या तु वटिकेयं प्रकीर्त्तिता ॥

हन्ति कासं तथा श्वासमर्शांसि च भगन्दरम् ।

हृच्छूलं पार्श्वशूलञ्च कर्णरोगं कपालिकाम् ॥

हरेत्संग्रहणी रोगानष्टौ च जठराणि च ।

प्रमेहान् विंशतिञ्चैवाप्यश्मरीञ्च चतुर्विधाम् ॥

न चान्नपाने परिहार्यमस्ति

न चातपे चाधनि मैथुने च ।

यपेष्टचेष्टाभिरतः प्रयोगी

नरो भवेत्काञ्चनराशिगौरः ॥

समशकरलोहम् ।।

लवङ्गं कट्फलं कुष्ठं यमानो त्रूषणं तथा ।
 चित्रकं पिप्पलीमूलं वासकं कण्ठकारिका ॥
 चय्यं कर्कटशृङ्गो च चातुर्जातं हरीतकी ।
 शटी कक्कोलकं मुस्तं लौहमभ्रं यवाग्रजम् ॥
 सर्वं प्रतिसमञ्चूर्णं तावच्छर्करयान्वितम् ।
 सर्वमेकीकृतञ्चूर्णं स्थापयेत् स्निग्धभाजने ॥
 निहन्ति सर्वजं कासं वातश्लेष्मसमुद्भवम् ।
 चयकासं रक्तपित्तं श्वासमाशु विनाशयेत् ॥
 क्षीणस्य पुष्टिजननं बलवर्णान्निवर्द्धनम् ॥

भागोत्तरगुड़िका ।

रसभागो भवेदेको गन्धको द्विगुणो भवेत् ।
 त्रिभागा पिप्पली पथ्या चतुर्भागा विभीतकः ॥
 पञ्चभागस्तथा वासा षड्गुणा सप्तभागिका ।
 भार्गी सर्वमिदञ्चूर्णं भाव्यं वज्जोलजैर्द्रवैः ।
 एकविंशतिवरांसु मधुना गुड़िका कृता ॥
 विभितकप्रमाणेन प्रातरेकान्तु भक्षयेत् ।
 कासं श्वासं हरेत् क्षुद्रा काथस्तदनुकण्ठया ॥

कासलक्ष्मीविलासः ।

पलं वङ्गं पलं कान्तं घनं ताम्रञ्च कांस्यकम् ।
 शुद्धसूतं मतालञ्च तालाङ्कुर सखर्परम् ॥
 केशराजरसेनापि भावना दिवसत्रयम् ।

कुलत्पस्वरसेनाथ भावयेच्च पुनः पुनः ॥

एला जातीफलाल्पञ्च तेजपत्रलवङ्गकम् ।

यमानी जीरकञ्चैव त्रिकटु त्रिफलासमम् ॥

नतं भृङ्गं वंशगर्भं कर्षमात्रञ्च कारयेत् ।

भावयेच्च रसेनाथ गोलयेत्सर्वमौषधम् ॥

तत्पश्चात् वटिका कार्या चणकप्रमिता तथा

शोताम्बुना पिवेद्दीमानस्त्रकासनिवृत्तये ॥

मत्स्यं मांसं तथा क्षीरं पथ्यं स्यात् क्षिग्धभोजनम् ।

क्षतकासं तथा श्वासं ज्वरं हन्ति न संशयः ॥

हलीमकं पाण्डुरोगं शोथं शूलं प्रमेहकम् ।

अर्शो नाशं करोत्येव वल वृद्धिञ्च कारयेत् ॥

कामदेवममं वर्णं तृणारोचकनाशनम् ।

वर्ज्यं शाकाम्लमादौ च भृष्टद्रव्यं हुताशनम् ॥

रसो लक्ष्मीविलासोऽय महादेवेन भाषितः ॥

सर्वाङ्गसुन्दररसः ।

रसगन्धकतुल्यांगौ द्वौ भागौ टङ्कनस्य च ।

मौक्तिकं विद्रुमं शङ्खं मारणीयं प्रयत्नतः ॥

हिमभस्माद्भागञ्च सर्वं खल्ले निधायेत् ।

निम्बद्रवस्य यागेन पिण्डिकां कारयेद्विषक् ॥

पश्चाद्भजपुटं दद्यात् शीतलञ्च समुद्धरेत् ।

हिमभस्मसमं तीक्ष्णं तीक्ष्णाङ्गं ददन्तो मतः ॥

एकोक्तस्य समस्तानि श्लक्ष्णचूर्णानि कारयेत् ।

ततः पूजां प्रकुर्वीत रसस्य दिवसे शमे ॥

सर्वाङ्गसुन्दरो नाम रोगराजकुलान्तकृत् ।

शृङ्गाराभ्रम् ।

शुद्धं कृष्णाभ्रवर्णं द्विपलपरिमितं श्राणमानं यदन्यत्
 कर्पूरं जातिशोषं सजलमिभकणा तेजपत्रं लवङ्गम् ॥
 मांसो तालीयचोचे गजकुशमगदं धातकी चेतितुल्यं ।
 पत्थाधात्रो विभोतं त्रिकटुरथ पृथक् त्वर्द्धश्राणं द्विश्राणम् ॥
 एलाजातौफलाख्यं क्षिणितलविधिना शुद्धगन्धाश्रमकील
 कोलाहं पारदस्य प्रतिपदविहितं पिष्टमेकत्र मिश्रम् ।
 पानीयेणैव कार्याः परिणतक्षणकस्विन्नतुल्याश्च वक्ष्यः ।
 प्रातः खाद्याश्वतस्तदनु च कियच्छङ्खवेरं सपणम् ॥
 पानीयं पोतमन्ते ध्रुवमग्रहरति क्षिप्रभादौ विकारान्
 कोष्ठे दुष्टाग्निजातान् ज्वरमृदुरक्तजो राजय मक्षयश्च ।
 कामं श्वासं सशोथं नयनपरिभवं मेहमेदो विकारान् ॥
 रुद्धिं शूलास्त्रपित्तं क्षणमपि महतीं गुल्मजाल विशालम् ।
 पाण्डुत्वं रक्तपित्तं गरगरलगदान् पीनसान् प्रीहरोगान्
 हन्यादामानिलात्यान् कफपवनकृतान् पित्तरोगान्शेषान्
 वल्गुं वृथश्च भाग्यस्तरुणतरकरः सर्वरोगे प्रशस्तः
 पथ्यं मामैश्च यूषैर्घृतपरिललितैर्गव्यदुग्धैश्च भूयः ॥
 भाज्यमिष्टं यथेष्टं ललितललनया दीयमान मुदाय
 शृङ्गाराभ्रेण, कामीयुवतिजनशताभोगयोगाटतुष्टः ॥
 वज्रं शाकाम्बमादौ दिनकतिचिदथ स्वेच्छया भोज्यमन्यद्-
 दीर्घायुः काममूर्त्तिर्गतबलिपालितीमानवोऽस्य प्रसादात्
 वसन्ततिलकरमः ।

हेम्बो भस्मकतोलकं घनं द्विगुणितं लौहास्त्रयः परदा-

सत्वारीऽनियतन्तु वङ्गयुगलञ्चै कौकृतं मर्दयेत् ।
 सुक्ताविद्रुमयो रसेन समता गांश्चरवासेक्षुणा
 सर्वं वन्यकरीषकेण सुदृढं तप्तं पचेत्सप्तधा ॥
 कस्तूरी घनसारमर्दितरसः पश्चात्सुसिद्धो भवेत्
 कासश्वाससपित्तवातकफजित्पाण्डुक्षयादीन् हरेत्
 शूलादिं ग्रहणीं विषादि हरणं मेहाश्मरी विंशतिम्
 हृद्रोगापहरं ज्वरादिशमनं वृष्यं वयोवर्द्धनम् ।
 येष्ठं पुष्टिकरं वसन्ततिलकं मृत्युञ्जयेनोदितम् ॥

चन्दनाद्यं तैलम् ।

चन्दनागुरुतालीश मञ्जिष्ठा नखपद्मकम् ।
 सुस्तकञ्च शटीलाक्षा हरिद्रा रक्तचन्दनम् ॥
 एषां प्रतिपलैश्चूर्णैस्तेलार्द्धपात्रकं पचेत् ।
 भार्गी वासा कण्टकारौ वाटगालकगुडूचिकाः ॥
 एषां शतपले काथ्ये समभागे जड़ोक्तते ।
 पक्त्वा तैलं प्रदातव्यं राजयन्त्रविनाशनम् ॥
 कासघ्नं गरदोषघ्नं बलवर्णाग्निवर्द्धनम् ।
 पापालक्ष्मी प्रशमनं ग्रहदोषविनाशनम् ॥
 आदौ कल्कं प्रदातव्यं गन्धद्रव्यं ततः परम् ।
 तैलमुत्तार्य दातव्यं शिहकं कुङ्कुमं नखम् ॥
 गन्धचन्दनकरपूरमेलावीजं लवङ्गकम् ॥

वासाचन्दनाद्यं तैलम् ।

चन्दनं रेणुका पूतिर्हृद्यगन्धा प्रसारणी ।
 त्रिसुगन्धि कणामूलं नागकेशरमेव च ॥

मेटे हे च त्रिकटुकं रास्त्रा मधुकशैलजम् ।
 शठी कुष्ठ देवदारु वनिता च विभितकम् ॥
 एतेषां पलिकैर्भागैः पचेत्तैलादृकं भिषक् ।
 वासायाश्च पलशतं जलद्रोणे विपाचयेत् ॥
 लाचारसादृकञ्चैव तथैव दधिमस्तुकम् ।
 चन्दनञ्चासृता भार्गी दशमूलं निदिग्धिका ॥
 एतेषां विगतिपलं जलद्रोणे विपाचयेत् ।
 पादशेषे स्थिते काथे तैलं तेनैव साधयेत् ॥
 कासान् ज्वरान् रक्तपित्तं पाण्डुरोगं हलीमकम् ।
 कामलाञ्च चतुर्लौणं राजयक्ष्माणमेव च ॥
 श्वासान् पञ्चविधान् हन्ति बलवर्णाग्निपुष्टिकत् ।
 तैलं वासाचन्दनादिकृणात्रयेण भाषितम् ॥
 इति भेषज्यरत्नावल्यां कासाधिवारः समाप्तः ।

अथ हिक्काश्वासाधिकारः ।

हिक्काश्वासातुरे पूर्वं तैलाक्ते स्वेद इष्यते ।
 सिग्धैर्लवणयोगैश्च मृदुवातानुलोमनम् ॥
 अर्द्धाधः शोधनं शक्ते दुर्बले शमनं मतम् ॥

कोलमञ्जाञ्जनं लाजा तित्ता काञ्चनगैरिकम् ।
 कृष्णाधारी सिताशुण्ठी काशीशं दधिनाम च ॥
 पाटल्याः सफलं पुष्पं कृष्णाखर्जूरमुस्तकम् ।
 घड़ेने पादिका लेहा हिक्काघ्नं मधुसंयुता ॥
 मधुकं मधुसंयुक्तं पिप्पली शर्करान्विता ।
 नागरं गुडसंयुक्तं हिक्काघ्नं लावणत्रयम् ॥

स्तन्येन मज्जिकाविष्टा नस्यं बालककाम्बुना ।
 योज्यं हिक्काभिभूताय स्तन्यं वा चन्दनान्वितम् ॥
 मधुमौवर्च्चलोपेतं मातुलङ्गरसं पिवेत् ।
 हिक्कात्तस्य पयश्चाग हितं नागरसाधितम् ॥
 अप्यसाध्यां नयत्यस्तं हिक्कां चीद्रविलेहनम् ।

सद्य एव महारोगः काशमूलभवं रजः ॥
 माघचूर्णभवो धूमो हिक्कां हन्ति न संशयः ।
 असाध्यां माघयेद्विक्कां सितयेलाभवं रजः ॥
 शर्करा मरिचचूर्णं लौढं मधुयुतं महुः ।
 निहन्ति प्रवलां हिक्कामसाध्यामपि देहिनाम् ॥
 हिक्काघ्नः कटलीमूलरसः पेयः सशर्करः ।

कृष्णामलकशुण्ठीनां चूर्णं मधुसितावृतम् ।
 मुहुर्महुः प्रयोक्तव्यं हिक्काश्वासनिवर्हणम् ॥
 हिक्कां हरति प्रवलां श्वासमतिप्रवृद्धं जयति ।
 शिखिपञ्चभस्मपिप्पलीचूर्णं मधुमिश्रितं लौढम् ॥

अभया नागरकल्कं पौष्करयावशूकमरिचकल्कं वा ।
 तोयेनोष्णेन पिवेच्छ्वासौ हिक्का च तच्छान्ति ॥
 कषे कलिङ्गचूर्णं लौढं चात्यन्तमिश्रितं मधुना ।

पश्चिराद्वरति श्वासं प्रबलामूर्द्धहिक्काश्च ॥

कनकस्य फलं शाखां पत्रं संकुटय यत्नतः ।

शोषयित्वा च तद्ब्रूमपानात् श्वासो विनश्यति ॥

हरिद्रादिचूर्णम् ।

हरिद्रां मरिचं द्राक्षां गुडं रास्नां कणां शठोम् ।

जह्यात्तैलेन विलिहन् श्वासान् प्राणहरानपि ॥

गुडं कटुकतैलेन मिश्रयित्वा 'समं' लिङ्हेत् ।

त्रिसप्ताहप्रयोगेण श्वासं निश्चलतो जयेत् ॥

विल्वाटरूपदलवारिसमूलशुक्ल-

दण्डोत्पलोदलजले कटुतैलमिश्राम् ।

भार्गी गुडो यदि च तत्र हतप्रभाव-

स्तं श्वासमाशु विनिहन्ति महाप्रभावम् ॥

विल्ववासकयोः पत्रस्य शुक्लदण्डोत्पलपत्रञ्च च
स्वरसः कटुतैलेन पेयः ।

कुभाण्डकानाञ्चूर्णन्तु पेयं कोष्णेन वारिणा ।

शीघ्रं प्रशमयेच्छ्वासं कामञ्चैव सुदारुणम् ॥

क्षणा सैन्धवचूर्णं स्वरसेन शृङ्गवेरस्य ।

यो लेदि श्मनकाले स जयति सप्ताहतः श्वासान् ॥

गन्धकं मरिचं साज्यं श्वासकासक्षयापहम् ।

गन्धकं घृतयोगेन श्वासकासक्षयापहम् ।

शृङ्गादिचूर्णम् ।

शृङ्गो कटुत्रयफलत्रयकण्टकारी-

भार्गीसपुष्करजटालवणानि पञ्च ।

चूर्णं पिवेदग्निशिरेण जलेन हिक्का-
श्वासोर्द्ध्वातकसनारुचि पीनसेषु ॥

भार्गीगुडः ।

शतं संगृह्य भाग्यास्तु दशमूल्यास्तथा शतम् ।
शतं हरितकीनाञ्च पचेत्तोये चतुर्गुणे ॥
पादावशेषे तस्मिंस्तु रसे वस्त्रं परिस्रुते ।
आलोष्य च तुलां पूतां शुद्धस्य त्वभयां ततः ॥
पुनः पचेन्मृदावग्नौ यावल्लेहत्वमागतम् ।
शीते च मधुनश्चात्र पट्पलानि प्रदापयेत् ॥
त्रिकटु त्रिसुगन्धञ्च पलिकानि पृथक् पृथक् ।
कर्षद्वयं यवचारं सञ्चूर्ण्य प्रक्षिपेत्ततः ॥
भक्षयेद्भयामेकां लेहस्यार्द्धपलं लिहेत् ॥
श्वासं सुदारुणं हान्त कासं पञ्चविधं तथा ।
स्वरवर्णप्रदोक्षेप जठराग्नेश्च दीपनः ॥
पलाञ्छे खागते माने न द्वैगुण्यमिहेष्यते ।
हरौतको शतस्यात्र प्रस्थत्वादाढकं जलम् ॥

शृङ्गीगुडघृतम् ।

कण्टकारीद्वयं वामामृता पञ्चपलं पृथक् ।
शतावर्था पञ्चदशभार्गी दशपलानि च ॥
गोक्षुरं पिप्पलीमूलं पृथक्पलसमन्वितम् ।
पाटला त्रिपलञ्चैव चतुर्गुणजले पचेत् ॥
चतुर्भागावशिष्टन्तु कषायमवतारयेत् ।
पुरातनगुडस्यात्र पलानि दश दापयेत् ॥

घृतस्य पञ्च दत्त्वा च दत्त्वा दशपलं पयः ।
 सर्वमेकीकृतं पक्त्वा चूर्णमेषां विनिःक्षिपेत् ॥
 शृङ्गी द्वितोलकं जातौफलं पत्रं द्वितोलकम् ।
 चतुस्तोलं लवङ्गञ्च तुगाक्षीरो पृथक् पृथक् ॥
 गुडत्वर्गले च तथा तोलकद्वयमाणके ।
 कुष्ठतोलचतुष्कञ्च शण्ड्या तोलकसप्तकम् ॥
 पिप्पल्याः पलमेकञ्च तालीशं तोलकत्रयम् ।
 जातौकोषं तोलकैकं शीतं च मधुनः पलम् ॥
 ततः खाद्यञ्च कर्षकमनुपानविधिं शृणु ।
 काष्ठमाज्ज्वारिकाचूर्णं मरिचं तच्चतुर्गुणम् ॥
 एकीकृत्य वटीं यत्रात् कुर्यान्नाषमितां भिषक् ।
 तासामेकां चर्वयित्वा पिबेदनु जलं कियत् ॥
 शृङ्गीगुडघृतं नाम सर्वरोगहरं परम् ।
 अपि वैद्यशतैस्त्यक्तं श्वासं हन्ति सुदारुणम् ॥
 कासं पञ्चविधं हन्ति विविधोपद्रवान्वितम् ।
 रक्तपित्तं च यच्चैव स्वरभङ्गमरोचकम् ॥
 विशेषाच्चिरकालीत्यं श्वासं हन्ति सुदुस्तरम् ॥

भार्गीशर्करा ।

भार्ग्याः शतार्द्धं वासायाः कण्टकार्याश्च पाचयेत् ।
 तुलामितं जलं दत्त्वा निशाचरचतुष्टयम् ॥
 जलादके पचेत्तेन चतुर्थमवशेषयेत् ।
 वस्त्रपूतञ्च तत्सर्वं सिताप्रस्थं ततः क्षिपेत् ॥
 उष्णेऽव तारिते तत्र चूर्णीनीमानि दापयेत् ।

त्रिकटु, त्रिफला मुस्तं तालीशं नागकेशरम् ।
 भार्गी वचा श्वदंष्ट्रा च त्वगीला पत्रजीरकम् ॥
 यमानो चाजमोटा च वांशी कौलथजं रजः ॥
 कट्फलं पौष्करं शृङ्गो कोलमात्रं क्षिपेत्ततः ।
 हन्ति पञ्चविधं कासं श्वासमेव सुदाकणम् ॥
 यक्ष्माणं हन्ति हिक्काञ्च ज्वर जोर्णं व्यपीहति
 रोगानेतान्निहत्याशु बलपुष्ट्यग्निवर्धनम् ॥

डामरेश्वराभ्रम् ।

मेचकं पलमितं सृतमभ्रं ब्रह्मयष्टिकनकामृतवासाः ।
 कासमर्दवननिभ्वकचय्यं यथिक दहनमूलसमेतम् ॥
 एकशय पलिकैरिह सत्त्वैर्गर्दितं सुवलितं गुरुहिक्काम् ।
 श्वासकासमुदरं चिरमेहान पाण्डुगदयकृतं गलरोगम् ॥
 शोथमोहनयनास्य जरोगं यक्ष्मपोनसगरं बलसादम् ।
 गण्डमण्डलवमिभ्रमिदाहं श्लोहशूलविषमज्वरकृच्छ्रम् ॥
 हन्ति वातकफपित्तमशेषं डामरेश्वरमिदं महदभ्रम् ॥

हिक्कायां श्वासे च प्रशस्तम् ॥

महाश्वासारिलोहम् ।

कर्षद्वयं लोहचूर्णं कर्षार्द्धमभ्रमेव च ।
 सिनाकर्षद्वयञ्चैव मधु, कर्षद्वयं तथा ॥
 त्रिफला मधुकं द्राक्षा कणाकोलास्थिवंशजा ।
 तालीशयत्र वैडङ्गमेलापुष्करकेशरम् ॥
 एतानि श्लक्ष्णचूर्णानि कर्षार्द्धञ्च समांशिकम् ।
 लोहे च लोहदण्डेन मर्दयेत्प्रहरद्वयम् ॥

ततो मात्रां लिङ्गेत् चोद्भुङ्गा दोषबलाबलम् ।
इदं श्वासारिलौहञ्च महाश्वास विनाशयेत् ॥
कासं पञ्चविधञ्चैव रक्तपित्तं सुदारुणम् ।
एकजं द्वन्द्वञ्चैव तथैव सान्निपातिकम् ॥
निहन्ति नात्र सन्देहो भास्करस्तिमिरं यथा ॥

पिप्पल्याद्यं लौहम् ।

पिप्पल्यामलकी द्राक्षा कोलास्थि मधुशर्करा ।
विडङ्गपुष्करैर्युक्तं लौहं हन्ति सुदुस्तराम् ॥
हिक्कां कृदिं महाश्वासं त्रिरात्रेण न संशयः ।
सर्वचूर्णं समं लौहम् हिक्कायामतिप्रशस्तम् ॥

श्वासकुठारोरसः ।

रसं गन्धं विषं टङ्गं शिलोषणकटु त्रिकम् ।
सर्वं समर्थं दातव्यो रसः श्वासकुठारकः ॥
वातश्लेष्ममुद्धूतं कासं श्वासं स्वरचयम् ।
नाशयेन्नात्र सन्देहो वृक्षभिन्द्राशनिर्यथा ॥
अत्र मरिचस्य भागद्वयं पुनरुक्तत्वात् मातारक्तिमिता ।
वृक्षवैद्योपदेशात् आर्द्रकरमानुपानम् ॥

तन्त्रान्तरोक्तः श्वासकुठारो रसः ।

रसं विषं समं गन्धं टङ्गं समं शिलम् ।
एतानि समभागानि मरिचञ्चाष्टटङ्गनात् ॥
टङ्गवट्कं द्विकटुकं खल्ले कृत्वा विचूर्णयेत् ।
रसः श्वासकुठारोऽयं विषमश्वास कासजित् ॥
प्रतिश्यायं क्षतक्षीणमेकादशविधं क्षयम् ।

द्वद्रोगं पाश्चशूलञ्च स्वरभेदञ्च दारुणम् ॥
 सन्निपातं तथा, तन्त्रां प्रमेहांश्च विनाशयेत् ।
 गता संज्ञा यदा पुंसां तदा नस्यं प्रदापयेत् ॥
 प्रापयेत्वासिकारश्चे संज्ञाकारणमुत्तमम् ।
 सूर्यावर्त्तादिभेदो च दुःसहाश्च शिरोव्यथाम् ॥
 अनुपानं पर्यरसं आद्रकस्य रसं तथा ॥
 टङ्गणादष्टगुणं मरिचम् । षड्गुणा पिप्पलीशुण्ठी च ।

श्वासभैरवोरसः ।

रसं गन्धं विषं व्यौषं मरिचञ्चव्यचित्रकम् ।
 आद्रकस्य रसेनैव संमद्यं वटिकां ततः ।
 शुष्णाद्वयप्रमाणेन खादेत्तोयानुपानतः ।
 स्वरभेदं निवृत्त्याशु श्वासं कासं सुदुर्जयम् ।
 व्योषस्थाने टङ्गनमिति कौमुद्याम् । अत्रापिमरि-
 चस्य भागद्वयम् ।

सूर्यावर्त्तरसः ।

सूर्यावर्त्तं गन्धको मर्द्योमासैकं कन्धकाद्रवेः ।
 द्वयोस्तुल्यं ताम्रपात्रं पूर्वकल्हेन लेपयेत् ॥
 दिनैकं बालुकायन्त्रे पाच्यमादाय चूर्णयेत् ।
 सूर्यावर्त्तरसो ह्येष द्विगुञ्जः श्वासजिह्ववेत् ।
 इन्द्रवारुणिकामूलं देवदारु कटुत्रयम् ।
 शर्करा सहितं खादेद्दूर्ध्वं श्वास निवृत्तये ॥
 एतेषां चूर्णं यथाबलं लेह्यं कस्यचिन्नतेकाद्यः ।

श्वासचिन्तामणिः ।

हिकर्षं लौहचूर्णस्य तद्वर्णं गन्धमन्त्रकम् ।
तद्वर्णं पारदं ताप्यं पारदाह्नेन मौक्तिकम् ॥
शाणमानं हेमचूर्णं सर्वं संमद्यति ततः ।
कण्ठकारौरसैश्चापि शृङ्गवेररसेऽपि ॥
छागोक्षीरेण मधुकैः क्रमेण मतिमान् भिषक्
गुञ्जाचतुष्टयञ्चास्य विभित्तकसमन्वितम् ॥
भक्षयेत् श्वासकासात्तीराजयक्षनिघ्नोदितः ॥

वृहच्चन्दनादितैलम् ।

चन्दनाम्बुनखं वाप्यं षष्टोऽश्लेयपद्मकम् ।
मञ्जिष्ठासरुलं दारु शक्ये लापूतेकेशरम् ॥
पत्रं तैलं सुरामांसी कक्कोलं वनिताम्बुदम् ।
हरिद्रे शारिवे तित्ता लवङ्गागुरुकुङ्कुमम् ॥
त्वग्रैश्च नलिकाक्षैर्भिस्तैलं मस्तु चतुर्गुणम् ।
लाक्षारससमं सिद्धं ग्रहघ्नं बलवर्णकम् ।
रक्तपित्तक्षतक्षीणं श्वासकासविनाशनम् ।
आयुः पुष्टिकरञ्चैव वशीकरणमुत्तमम् ॥

लाक्षाप्रस्थेऽष्टगुणजले दत्त्वा पादावशिष्टं तैलसमो
लाक्षारसो ग्राह्यः । अथवा षड्गुणजलेन एकविंशतिवारान्
गालयित्वा रसो ग्राह्यः ।

कनकासवः ।

संचय्य कनकं शाखामूलपत्रफलैः सहः ।
ततश्चतुःपञ्चं ग्राह्यं वृषमूलत्वचस्तथा ॥

मधुकं मागधीव्याघ्री केशरं विश्वभेषजम् ॥
 भार्गी तालीशपत्रञ्च सञ्चर्ष्येषां पलद्वयम् ॥
 कण्टह्य धातकी प्रस्थं द्राक्षायाः पलविंशतिम् ।
 कुलिट्रोणद्वयं दत्त्वा शर्करायः सुलां तथा ।
 चूड्रस्यार्द्धतुलाञ्चापि सर्वं संमिश्रय यत्नतः ।
 भाण्डे निक्षिप्य चातुल्यं निदध्यान्मासमात्रकम् ॥
 तिहन्तिनिखिलान्श्वासान् कासं यद्भाणमेव च ।
 चतुर्चीशं ज्वरं जीर्णं रक्तपित्तं मुरःक्षतम् ॥
 तैलं भैषज्यरत्नावल्यां हिक्काश्वासाधिकारः समाप्तः ।

अथ स्वरभेदाधिकारः ।

वान्तं सलवणं तैलं पित्ते सर्पिः समाचिकम् ।
 ककैः सचारकटुकं चूड्रं कण्डू इष्यते ॥
 तैलं तालनि जिह्वायां दन्तमूलेषु चाश्रितः ।
 तेन निष्कृष्यते श्लेष्मा स्वरस्यास्य प्रसौदति ॥
 स्वरपघाते मेदोजे कफवद्विधिरिष्यते ॥
 क्षयजे सर्वजे चापि प्रत्याख्याय चरेत् क्रियाम्
 चव्यादिचूर्णम् ।

चव्यान्मवेतसकटु त्रिकतिन्तिङ्गीक-
 तालीयजोरकतुगा दहनैः समांशैः ।

चूर्णं गुडैर्विमृदितं त्रिसुगन्धियुक्तं
 वैस्वथ्यं^१ पौनसकफारुचिषु प्रशस्तम् ।
 अजमोदां निशां धात्रीं चारं बद्धिं विचूर्णयेत्
 मधुसर्पिर्युतं लौढा स्वरभेदमपोहति ॥
 वदरोपत्रकल्कं वा घृतमृष्टं समैश्वर्यम् ।
 स्वरोपघाते कासे च लेहमेतत् प्रयोजयेत् ।
 पिप्पली पिप्पलीमूलं मरिचं विश्वभेषजम् ।
 धिवेन्मूत्रेण मतिमान् कफजे स्वरसंचये ॥

व्याघ्रीघृतम् ।

व्याघ्रीस्वरसविपक्वं रास्त्रा वाट्यालगोक्षुर व्योषैः
 सर्पिः स्वरोपघातं हन्यात्कासञ्च पञ्चविधम् ॥
 शुष्कद्रव्यमुपादाय सरमानामसम्भवे ।
 वारिण्यष्टगुणे साध्यं ग्राह्यं पादावशेषितम् ॥

सारस्वतघृतम् ।

(ब्रह्मीघृतम् ।)

समूलपत्रमादाय ब्रह्मीं प्रक्षाल्य वारिणा ।
 छट्खले क्षोदयित्वा रसं वस्त्रेण गालयेत् ॥
 रसे चतुर्गुणे तस्मिन् घृतप्रस्थं विपाचयेत् ।
 औषधानि तु पेथ्याणि तानोमानि प्रदापयेत् ॥
 हरिद्रा मालतीकुष्ठं त्रिवृता सहरोतकी ।
 एतेषां पलिकान् भागान् शेषाणि कार्ष्णिकाणि च

पिप्पल्याश्च विडङ्गानि सैन्धवं शर्करा वचा ।

सर्ममेतत् समालोद्य शनैर्मृदग्निना पचेत् ।

एतत्प्राशितमात्रेण वाग्विशुद्धिः प्रजायते ।

सोमरात्र प्रयोगेण किन्नरैः सह गीयते ॥

अष्टमासप्रयोगेण सोमराजीवपुर्भवेत् ।

मासमात्रप्रयोगेण श्रुतमात्रन्तु धारयेत् ॥

अन्यष्टादशकुष्ठानि यथांश्चिविविधानि च ।

पञ्चगुल्मान् प्रमेहांश्च कासं पञ्चविधं तथा ॥

सैन्धवानामपि नारीणां नराणामन्यरेतसाम् ।

शृतं सारस्वतं नाम क्षलवर्णाग्निवर्द्धनम् ॥

इदानीन्तनैरिदं ब्रह्मौष्टतमुच्यते ।

श्वासभैरवरमस्तु भैरवरमनामा स्वरभेदे रसकौमुद्यां
माधवेन लिखितः । तत्र व्योषस्थानेटङ्गनमिति पाठः ॥

त्रयम्बकाभ्रम् ।

अभ्रं मेचकमारितं पलमितं व्याघ्रीबलागोक्षुरं

अन्यापिप्पलिमूल भृङ्गवृषकाः पत्रं तथा वादरम् ।

धातवीरात्रि गुडूचिकाः पृथगतः सत्वैः पलांशैर्युतं

संमर्द्याति मनोरमं सुबलितं कृत्वा यदा सेवितम् ॥

वातोत्थं कफपित्तजं स्वरगतं यच्च त्रिदोषात्मक-

मत्युच्चैर्वदतो हतं बहुविधं पानीयदोषोद्भवम् ।

कासं श्वासमुरोगहं सयुक्तं हिक्कां तृषां कामला-

मर्शांश्च ग्रहणीं ज्वरं बहुविधं शोथं चयश्चार्वुदम् ॥

हन्ति त्रयम्बकमभ्रमङ्गुततरं वृथातिवृथं परं

वक्त्रे हृदिकरं रसायनवरं सर्वामयध्वंसि तत् ।

इति भैषज्यरत्नावल्यं स्वरभेदाधिकारः समाप्तः ।

अथ हृद्रोगाद्यधिकारः ।

वातोपसृष्टे हृदये वामयेत् स्निग्धमातुरम् ।

द्विपञ्चमूलौ काथेन मस्नेहलवणैश्च ।

मदनादिचूर्णयुक्तेन द्विपञ्चमूलौकाथेन वमनं
कर्त्तव्यम् अत्र विरेचनमपि कर्त्तव्यं लङ्घनञ्च यदुक्तं हृद्रो-
गिणं स्नेहयित्वा वामयेत् स्नंसयेत्तथा । लङ्घयेदचिरोत्थञ्च
हृद्रोगं वातिकं विना ।

पिप्पल्ये ला वचा हिङ्गु यवचारोऽथ सैन्धवम् ।

सौवर्चलमथो शुण्ठो अजमोदा च चूर्णितम् ।

फलधान्याम्लकीलत्वं दधिमद्यासवादिभिः ।

पाययेच्छुद्धदेहञ्च स्नेहेनान्यतमेन वा ।

नागरं वा पिवेदुष्णं कषायश्चाग्निवर्द्धनम् ।

कासश्वासानिलहरं शूलहृद्रोगनाशनम् ।

औषर्णीमधुकचौद्रसितागुहज्जलैर्वमेत् ।

पित्तोपसृष्टे हृदये सेवेन्मधुरकैः शृतम् ।

घृतं कषायांशोद्विष्टान् पित्तज्वरविनाशनान् ।

श्रीताः प्रदेहाः परिसेचनानि

तथा विरेको हृदि पित्तदुष्टे ।

द्राक्षासिता सौद्रपर्षकैः स्या-

च्छुद्धे च पित्तापहमन्नपानम् ॥

पिष्टा पिवेद्वापि सिताजलेन

यष्ट्याह्वयं तिक्तकरोहिणीञ्च ।

अर्जुनस्य त्वचासिद्धं क्षीरं योज्यं हृदामये ।

सितया पञ्चमूत्रा वा बलया मधुकेन वा ॥

घृतं न दुग्धेन गुडान्मसा वा

पिबन्ति चण्डः ककुभत्वचा ये ।

हृद्रोगजीर्णज्वररक्तपित्तं

हत्वा भवेयुश्चिरजीविनस्ते ॥

वक्षानिम्बकषयाभ्यां वान्तं हृदि कफोत्थिते ।

वातहृद्रोगहृच्चूर्णं पिप्पल्यादिञ्च पाययेत् ॥

पिप्पल्यादिचूर्णं पिप्पल्येला वचा हिङ्गु इत्यादि

बद्धम् ।

त्रिदोषजे लङ्घनमादितः स्या-

दन्नञ्च सर्वेषु हितं विधेयम् ।

हीनातिमध्यत्वमवेक्ष्य चैव

कार्यं त्रयाणामपि कर्म्यं शस्तम् ॥

चूर्णं पुष्करजं लिङ्गान्मात्रिकेण समायुतम् ।

हृच्छूलं श्वामकासघ्नं त्रयहिक्कानिवारणम् ।

तैलाज्यगुडविपक्वं चूर्णं गांधुमपार्थजं वापि ।

पिबति पयोऽनु च स भवेज्जित

सकलश्वासकासहृदामयः पुरुषः ।

पार्थोऽर्जुनः पार्थगोधूमाभ्यां समो गुडः तैलाज्ये
अल्पमात्रया देये किञ्चिज्जलं दत्त्वा पिबेत् वा शब्दः
पूर्वयोगापेक्षया ।

गोधूमककुभचूर्णं ह्यार्गपयो गव्यसर्पिषा पक्कम् ।

मधुशर्करारुमेतं शमयति हृद्रोगमुद्धतं पुंसाम् ॥

मूलं नागबलायास्तु चूर्णं दुग्धेन पाययेत् ।

हृद्रोगश्वासकासघ्नं ककुभस्य च वल्कलम् ।

रसावनं परं वल्लं वातजिह्वासयोजितम् ।

संवत्सरप्रयोगेण जीवेद्द्विंशतं भ्रुवम् ॥

हिङ्गुप्रगन्धा विटविश्वक्कणा-

कुष्ठाभयाचित्रकयावशूकम् ।

पिवेत्सौवर्चलपुष्कराब्जं

यवाश्वसा शूलहृदामयघ्नम् ॥

दशमूल कषायस्तु लवण चारयोजितः ।

कासं श्वासञ्च हृद्रोगं गुल्मं शूलञ्चनाशयेत् ॥

पाठां वचां यवचारमभयां चान्नवेतसम् ।

दुरालभां चित्रकञ्च त्र्यम्बकञ्च फलत्रयम् ॥

शटीं पुष्करमूलञ्च तिलिङ्गीकं सदाङ्गिमम् ।

मातुलुङ्गस्य मूलानि शल्यचूर्णानि कारयेत् ॥

सुखोदकेन मद्यैर्वा भुतान्येतानि पाययेत् ।

अशः शूलञ्च हृद्रोगं गुल्मञ्चाशु नियच्छति ॥

पुटदग्धमश्वपिष्टं हरिण विषाणां सपिषा पिबतः ।

हृत्पृष्ठशूलमुपशममुपयात्यचिरेण कष्टमपि ।

क्रिमि हृद्रोगिणं स्निग्धं भोजयेत्पिशितौदनम् ।

दध्ना च पललोपेतं त्र्यहं पञ्चाद्विरेचयेत् ॥

सुगन्धिभिः सलवणैर्योगैः साजाजिशर्करैः ।

विडङ्ग गाढैर्धान्यान्लं पाययेद्वितमूत्तमम् ॥

अत्रपिशितौदनं क्रिमीणामुत् क्लेशार्थं पिशितप्रधानमौदनं पिशितौदनं दध्ना पललेन च संयुक्तं त्र्यहं भोजयेत्पललं पिष्टकमितिजेज्जड़ः तिल चूर्णमिति चक्रः अन्येतु शुष्कमांसचूर्णं माहुः । एते क्रिमिघातकाः । सुगन्धिभिः सलवणैर्योगैरिति विरेचनयोगैः चातुर्जातेन सुगन्धीकरणञ्च वान्तिशङ्कानिरासायं धान्यान्लमनुपेयम् ।

क्रिमिजे च पिवेन्मूत्रं विडङ्गामयं संयुतम् ।

हृदिस्थिताः पतन्त्येवमधस्तात् क्रिमयानृणाम् ॥

यवाद्यं वितरेच्चास्त्रैः सविडङ्गमतः परम् ॥

वल्लभकं घृतम् ।

मुख्यं शतार्धञ्च हरीतकीनां

सौवर्चलस्यापि पलद्वयञ्च ।

पक्वं घृतं भल्लभकेति नाम्ना

हृत्लास शूलोदरमारुतघ्नम् ।

खदंद्वायं घृतम् ।

हृद्रोगेशोर मस्तिष्ठा बला काश्मर्यं कर्तृणम् ।

दर्भमूलं पृथक् पर्णीपलाशदर्भकी स्थिरा ।

पक्षिकां साधयेत्तेशां रसे क्षीरे चतुर्गुणे ।

कल्कोःस्वगुप्तर्षभक मेदाजीवनी जीरकैः ॥
 शतावर्ष्यृद्धि मृद्वीका शर्करा आवणी विसे ।
 प्रस्थःसिद्धो घृताद्यापि पित्तहृद्रोगशूलनुत् ॥
 मूलकच्छ प्रमेहार्थः स्वास काम क्षयापहा ।
 धनुःक्रीमद्य भाराध्व खिन्नानां बलमांसदः ॥

बलाद्यं घृतम् ।

घृतं बला नागबलार्जुनाम्बु
 सिद्धं सयष्टोमधु कल्कपादम् ।
 हृद्रोग शूलक्षत रक्तपित्त
 कासानिलासृक् प्रमथत्युदौर्णम् ॥

अर्जुनघृतम् ।

पाथस्य कल्कस्वरसेन सिद्धं
 शस्तं घृतं सर्वहृदामयेषु ॥

ककुभादिचूर्णम् ।

ककुभत्वग्बचा रास्त्रा बला नागबलाभया ।
 शटीपुष्करमूलञ्च पिप्पली विश्वभेषजम् ॥
 सर्वाण्येतानि संचूर्ण्य सपिषा शाणमात्रया ।
 भक्षयेत्पातकृत्याय सर्वहृद्रोग शान्तये ॥

कल्याणसुन्दरोरसः ।

सिन्दुरमभ्रं तारञ्च ताम्रं हेम च हिङ्गुलम् ।
 सर्वं खल्वतले क्षिप्वा मर्दयेद् बङ्गिवारिणा ॥
 हस्तिशुण्ड्यभसा पद्याद्भावयित्वा च समधा ।
 गुञ्जानानां वटीं कृत्वा कोष्णतोयेन दापयेत् ॥

हरभ्योयच्च हृद्रोगं वक्षोवात सुरोऽस्रकम् ।

फोपफुसान् हन्ति रोगांश्च रसः कल्याणसुन्दरः ॥

चिन्तामणिरसः ।

पारदं गन्धकश्चाभ्रं लौहं वङ्गं शिलाजतु ।

समं समं गृह्णित्वा च स्वर्णं सूताङ्गिमन्धितम् ॥

स्वर्णस्य द्विगुणं रौप्यं सर्वमेकत्र मर्दयेत् ।

चित्रकस्य द्रवेणापि भृङ्गराजाभ्रसा ततः ॥

पार्थस्याथ कषायेण समकृत्वोविभावयेत् ।

ततो गुञ्जामिताः कुर्याद्वटीच्छायाप्रशोषिताः ॥

एकैकां दापयेदासः गोधूमकाथवारिणा ।

हृद्रोगान्निखिलान् हन्ति व्याधीन् फुपफुसजानपि ॥

प्रमेहान् विशतिं श्वासान् कामानपि सुदुस्तरान् ।

बलपुष्टिकरो हृद्यो रसचिन्तामणिः स्मृतः ॥

प्रभाकरवटी ।

माक्षिकं लौहमभ्रञ्च तुगाक्षीरीं शिलाजतु ।

चिक्ष्वा खल्लोदरे पञ्चाङ्गावयेत्पार्थवारिणा ॥

बल्वहयमितां कुर्याद्वटीं छायाविशोषिताम् ।

प्रभाकरवटी सेयं हृद्रोगान्निखिलान् जयेत् ॥

त्रिश्वेश्वररसः ।

स्वर्णाभ्रलौहवङ्गानां रस गन्धकयोरपि ।

वैक्रान्तस्य च संगृह्ये भागां स्तोलक सन्धितान् ॥

कपूररसलिलेनाथ भावयित्वा यथाविधि ।

रत्तिकैकप्रमाणेन विदध्यादटिकास्ततः ॥

अथं विखेखरोनामरसः फुप्फुसजान् गदान् ।
हृद्रोगांश्च जयेत्सर्वान् संशयोऽत्र न विद्यते ॥

हृदयार्णवरसः ।

सूतार्कगन्धकं काथे वरायामर्दयेद्दिनम् ।
क्वाकमाच्या वटीं कृत्वा चणमात्राच्च भक्षयेत् ॥
हृदयार्णवनामायं हृद्रोगदलनो रसः ॥

शङ्खरवटी ।

रवस्य भागाद्यत्वारो बलेरष्टौ तथा मताः ।
त्रयो लौहस्य नागस्य द्वावित्येकत्र मर्दयेत् ॥
भावयेत्क्वाकमाच्याश्च चित्रकसार्द्रकस्य च ।
स्वरसेन जयन्त्याश्च वासाया विल्वपार्थयोः ।
ततो गुञ्जाद्वयमिता विदध्यादटिका भिषक् ।
एकैकां दापयेदासामोषदुष्णे न वारिणा ॥
जयेदियं फुप्फुसजान् रोगान् हृदयसम्भवान् ।
जोर्णज्वरं तथा घोरं प्रमेहानपि विंशतिम् ॥
कासश्वासामवातांश्च ग्रहणोमपि दुस्तराम् ।
वटी श्रीशङ्करप्रोक्ता बलपुष्टिविवर्धिनी ॥

पार्थाद्वरिष्टः ।

पार्थत्वचसुलामिकां मृद्वीकाङ्गुलीं तथा ।
भागं मधुक पुष्पस्य पलं विंशतिं सन्धितम् ॥
चतुर्द्वीणिऽम्भसः पक्त्वा द्रवणमेवावशेषयेत् ।
घातक्या विंशतिपलं गुडस्य च तुलां क्षिपेत् ॥

मासमात्रं स्थितोभाण्डे भवेत्पार्थद्वरिष्टकः ।

हृत्फुफ्फुसगदान् सर्वान् हन्त्ययं बलवीर्यकृत् ॥

इति भैषज्यरत्नावल्यां हृद्रोगाद्यधिकारः समाप्तः ।

अथ वातव्याध्यधिकारः ।

(वायुरोगाधिकारः ।)

स्वाहन्तलवणैः स्निग्धैराहारैर्वातरोगिणः ।

अभ्यङ्गं स्नेहं वस्त्रादेः सर्वानेवोपपादयेत् ॥

विशेषतस्तु कोष्ठस्थे वाते क्षौरं पिवेन्नरः ।

आमाशयस्थे शुद्धस्य यथारोगहरौ क्रिया ।

आमाशयगते वाते च्छर्दिताय यथाक्रमम् ।

रुचः स्वेदो लङ्घनञ्च कर्त्तव्यं बद्धिदीपनम् ।

पक्वाशयगते वाते हितं स्नेहविरेचनम् ।

कार्थीवस्तिगते वापि विधिर्विस्तिविशोधनः ।

त्वङ्मांससृक् शिरा प्राप्ते कुर्याच्चासृग्विमोक्षणम् ॥

त्वक्शब्देनात्र रस इति भाःनु ।

स्नेहोपनाहानिकर्म वन्धनोन्मर्दनानि च ।

स्नायुं सन्नायस्थिं संप्राप्ते कुर्याद्वाते विचक्षणः ॥

स्वेदाभ्यङ्गावगाहं च हृद्यं चान्नं त्वगाश्रिते ।

शीतः प्रदेहा रक्तस्य विरेकोरक्तमोक्षणम् ।

विरेकोमांसमेदःस्य निरुद्धाः शमनानि च ॥

वाह्याभ्यन्तरतः स्नेहैरस्थिमज्जगतं जयेत् ।

हृद्यान्नपानं शुक्रस्य बलमुक्रकरं हितम् ।

विवहमार्गं शुक्रान्तु दृष्ट्वा दद्याद्विरेचनम् ।

गर्भे शुष्के तु वातेन बाह्यान्नाद्यापि शुष्यताम् ।

सितामधुककाश्मर्यैर्हितमुत्थापने पयः ॥

शिरोगतेऽनिले वातशिरोरोगहरी क्रिया ॥

व्यादितास्ये हनुं खिन्नामङ्गुष्ठाम्यां प्रपीड्य च ।

प्रदेशिनीभ्याश्चोन्नम्य चिवुकोन्नमनं हितम् ॥

रसोत्कृष्टं नवनौतमिश्रं

खादेन्नरो योऽर्दितरोगयुक्तः ।

तस्यार्दितं नाशयतीह शीघ्रं

वृन्दं घनानामिव मातरिखा ॥

अर्दिते नवनौतेन खादेन्माषेण्डूरीं नरः ।

क्षीरमांसरसैर्भुक्त्वा दशमूलीरमं पिवेत् ॥

स्वेदाभ्यङ्गशिरोवस्तिपाननस्यपरायणः ।

अर्दितं स जयेत्तपिः पिवेद्दौत्तरभक्तिकम् ॥

पञ्चमूलीकृतः काथो दशमूलीकृतोऽथ वा ।

रुचः स्वेदस्तथा नस्यं मग्न्यास्तम्भे प्रशस्यते ॥

कटुतैलेनाभ्यक्ते लिप्ते कल्केन वाजिगन्धायाः ।

शाम्येद् ग्रोवास्तम्भशूलं महदप्यनायासम् ॥

बाताद्वाग्धमनौदुष्टौ स्नेहगण्डुषधारणम् ।

वातघ्नैर्दशमूल्या च नरं कुञ्जमुपाचरेत् ॥

क्षौद्रैर्मांसरसैर्वापि प्रवृद्धं तं विवर्जयेत् ॥

आधाने लङ्घनं पाणितापश्च फलवर्त्तयः ।

दीपनं पाचनञ्चैव वस्त्रिष्याप्यत्र शोधनः ॥

प्रत्यष्टीलाष्टीलकयोरन्तर्विद्रधिगुल्मवत् ॥

तैलमेरण्डजं वापि गोमूत्रेण पिवेन्नरः ।

मासमेकं प्रयोगोऽयं गृध्रस्य रुग्रहापहः ॥

श्रीफालिकादलक्काथो मृध्निपरिसाधितः ।

दुर्वारं गृध्रसीरोगं पीतमात्रं समुदरेत् ॥

पिष्टैरण्डफलं क्षीरे सविश्वं वा रुबोफलम् ॥

पायसो भक्षितः सिद्धो गृध्रसी कटिशूलनुत् ॥

रक्तावसेचनं काय्यमभीक्ष्णं वातकण्ठके ।

पिवेदेरण्डतैलं वा दहेत् सूचीभिरेव वा ॥

खल्लायां स्निग्धान्नलवणैः स्वेदोन्मर्दोपनाशनम् ।

कोलं कुलत्याः सुरदारुराक्षा

माषातसीतैलफलानि कुष्ठम् ।

वचा शताह्वा यवचूर्णमम्ब-

मुष्णानि वातामयिनां प्रदेहः ॥

पक्षाघातं कटिहनुशिरः कर्णनासाक्षितालु-

ग्रीवा ग्रन्थि प्रबलमनिलं सार्दितं सापतामम् ।

मूत्राघातं ग्रहणि गलरुक् श्वास सर्वाङ्गकम्पं

तैलद्रोणी हरति न विराक्तास्त्रिकद्रोणिका च ॥

कल्याणलेहः ।

सहरिद्रा वचा कुष्ठं पिप्पली विष्वभेशजम् ।

अजाजी चाजमोदा च यष्टीमधुक सैन्धवम् ।
 एतानि श्लक्ष्ण चूर्णानि समभागानि कारयेत् ।
 तच्चूर्णं सर्पिषालोष्य प्रत्यहं भक्षयेन्नरः ॥
 एकविंशति रात्रेण नरः श्रुतिधरो भवेत् ।
 मेघद्वन्द्वभि निर्घीषी मत्तकोकिल निःस्वनः ॥
 जङ्गद मूकत्वं लेहः कल्याणको जयेत् ॥

स्वल्परसोर्नपिण्डः ।

पलमर्चं पलचैव रसोनस्य सुकुडितम् ।
 हिङ्ग जीरक सिन्धूल्यसौवर्चल कटुत्रिकैः ।
 चूर्णि तैर्माषकोम्पानैरवचूर्ण्य विलोडितम् ॥
 यथाग्नि भक्षितं प्रातरुक्काथानुपानतः ।
 दिने दिने प्रयोक्तव्यं मास मेकं निरन्तरम् ।
 वातरोगं निहन्त्याशु अर्दितं सापतन्त्रकम् ॥
 एकाङ्गरोगिणे चैव तथा सर्वाङ्गरोगिणे ।
 जरस्तम्भे च गृध्रस्यां क्रिमिदोषे विणेषतः ॥
 कटि पृष्ठामयं हन्यादुदरञ्च विनाशयेत् ॥

तैलं घृतञ्चाद्रक मातुलुङ्गी
 रसं सशुक्रं सगुडं पिवेद्वा ।
 कटुरुष्टुष्ठत्रिक गुल्मशूल-
 गृध्रस्युदावर्त्तहरः प्रयोगः ॥

पञ्चमूलीववासिष्ठं क्षीरं वातामये हितम् ॥

त्रयोदशाङ्गुलः ।

आभाशगन्धा हवुषा गुडची

शतावरी गोक्षुर हृद्ददारम् ।
 राज्ञा शताङ्गा सशटीयमानौ
 सनागरा चेति समैश्च चूर्णम् ॥
 तुल्यं भवेत्कौशिक मत्र मध्ये
 देयं तथा सर्पिरथाङ्गभागम् ।
 सार्द्धाच्च मात्रन्तु ततः प्रयोगात्
 कृत्वानुपानं सुरधाथ यूषैः ॥
 मद्येन वा मोष्णजलेन वाथ
 क्षीरेण वा मांस रसेन वापि ।
 कटिग्रहे गृध्रंति बाहुपृष्ठे
 हनुग्रहे जानुनि पादयुग्मे ॥
 सन्धिस्थिते चास्थि गते च वाते
 मज्जाश्रिते क्षायुगने च कुष्ठे ।
 रोगान् जयेद्वातकफानुविद्वान्
 वातेरितान् हृदयह योनिदोषान् ॥
 भग्नास्थिबिद्भिषु च खल्लवाते
 त्रयोदशाङ्गं प्रवदन्ति सन्तः ॥

गुग्गुलीरङ्गं भागं घृतम् । हृद् वैद्यास्तु यावता घृतेन
 गुग्गुलु पिष्टनं भवति तावदेव घृतं गृह्णन्ति ।

वातहरतैलानां विशेषमूर्च्छाविधिः ।

आम्रजम्बुकपित्त्यानां बीजपूरकविश्वयोः ।

गन्धकर्षणं सर्वत्र पत्राणि पञ्चपल्लवम् ॥

पञ्चपल्लव तोयेन गन्धानां क्षालनं मतम् ॥

अथ गन्धद्रव्य कथनम् ।

एलालवङ्गकुङ्कुमागुरुसुराककोलमांसी शटी
 श्रीवासच्छदग्रन्थिपर्णं शशभृत् क्षौणीध्रजःश्रीरकम्
 कस्तूरीनखपूतितैलजलमुष्णैर्ग्रीलवङ्गादिकं ।
 गन्धद्रव्यमिदं प्रदेयमखिलं श्रीविष्णुतैलादिषु ॥
 तन्त्रान्तरे । कुष्ठञ्चनलिका पूतिकशीरं श्वेतचन्दनम् ।
 जटामांसी तेजपत्रं नखी मृगमदः फलम् ।
 ककोलं कुङ्कुमं चोचं लताकस्तूरिका वचा ।
 सूक्ष्मैलागुरुमुस्तश्च कपूरं ग्रन्थिपर्णकम् ॥
 श्रीवासः कुन्दरुर्देवकुसुमं गन्धमातृका ।
 सिङ्गको मिषिका मेथी भद्रमुस्तं तथाशटी ॥
 जातीकोषं शैलजश्च देवदारु सजीरकम् ।
 एतानि गन्धद्रव्याणि तैलपाकेषु युक्तितः ॥

स्वल्पविष्णुतैलम् ।

शास्त्रपर्णी पृश्निपर्णी बला च बहुपुत्रिका ।
 एरण्डस्य च मूलानि हृत्त्योः पूतिकस्य च ॥
 गवेधूकस्य मूलानि तथा सहचरस्य च ।
 एतेषां पलिकैर्भागैस्तैलप्रस्थं विपाचयेत् ॥
 आजं वा यदि वा गव्यं क्षीरं दद्याच्चतुर्गुणम् ।
 अस्यतैलस्य पक्वस्य शृणु वीर्यं मतः परम् ॥
 अश्वानां वातभग्नानां कुञ्जराणां तथैव च ।
 अपुमांश्च नरः पीत्वा निश्चयेन पुमान् भवेत् ॥
 हृच्छले पार्श्वशूले च तथैवार्धावभेदके ।

कामलापाण्डुरोगेषु शर्करास्त्रश्मरीषु च ॥
 क्षीणेन्द्रिया तरा ये च जरया जर्जरौकताः ।
 येषाञ्चैव क्षयो व्याधिरन्ववृद्धिश्चदारुणा ॥
 अर्दितं गलगण्डञ्च वातशोणितमेव च ।
 स्त्रियो या न प्रसूयन्ते तासाञ्चैव प्रदापयेत् ॥
 गर्भमश्मतरी विन्द्यान्वच मृत्युवशं ब्रजेत् ।
 एतत्तैल वरं चैव विष्णुनापरिकीर्तितम् ॥

मध्यमविष्णुतैलम् ।

शतावरौ चांशुमतौ पृश्निपर्णी शटी बला ।
 एरण्डस्य च मूलानि वृद्धयोः पूतिकस्य च ॥
 गवेधकस्य मूलानि तथा सहचरस्य च ।
 एषां द्विपलिकान् भागान् जलद्रोणे विपाचयेत् ॥
 पादशेषे च पूते च गर्भश्चैनं समावपेत् ।
 पुनर्नवा वचा दारु शताह्वा चन्दनागुरु ॥
 शैलेयं तगरं कुष्ठमेला मांसोऽस्थिरा बला ।
 अश्वत्था सैन्धवं रास्ना पलार्द्धानि च पेषयेत् ॥
 गव्याज पयसोः प्रस्थौ द्वौ द्वावचप्रदापयेत् ।
 शतावरीरस प्रस्थं तैल प्रस्थं विपाचयेत् ॥
 अस्य तैलस्य सिद्धस्य शृणु वीर्यं मतः परम् ।
 अश्वानां वातभग्नानां कुक्षराणां तथानृणाम् ॥
 तैल मेतत् प्रयोक्तव्यं सर्ववात विकारनुत् ।
 अपुमांश्च नरः पीत्वा निश्चयेन पुमान् भवेत् ॥
 गर्भमश्मतरी विन्द्यान्वि पुनर्मानुषी तथा ।

दृच्छूलं पार्श्वशूलञ्च तथैवार्धावभेदकम् ।
 अपर्ची गण्डमालाञ्च वातरक्तं गलग्रहम् ।
 कामलां पाण्डुरोगञ्च अश्मरौक्षेव नाशयेत् ॥
 तैलमेतद्भगवता विष्णुना परिकीर्तितम् ।
 विष्णुतैलमिदं ख्यातं वातान्तकरणं शुभम् ॥

गर्भः कल्कः ।

पृष्ठविष्णुतैलम्

जलधरमश्वगन्धा जीवकर्षभकौ शटी ।
 काकोली चीरकाकोली जीवन्ती मधुयष्टिका ॥
 मधूरिका देवदारु पद्मकाष्ठञ्च शैलजम् ।
 मांसी चैला त्वचं कुष्ठं वचाचन्दनकुङ्कुमम् ॥
 मञ्जिष्ठा मृगनाभिश्च श्वेतचन्दनरेणुकम् ॥
 पर्णीपर्णी कुन्दुखोटी अग्निकञ्च नखी तथा ॥
 एतेषां पलिकैर्भागैस्तैलस्यापि तथादृकम् ।
 शतावरीरससमं दुग्धञ्चापि समं प्रचेत् ॥
 विष्णुतैलमिदं श्रेष्ठं सर्ववातविकारनुत् ।
 ऊर्ध्वं वातं तथा वातमङ्गुलिग्रहमेव च ॥
 शिरोमध्यगतं वातं मन्यास्तम्भं गलग्रहम् ।
 हन्ति नानाविधं वातं सन्धिमज्जगतं तथा ॥
 यस्य शुष्यति चैकाङ्गं गतिर्यस्य च विह्वला ।
 ये वातप्रभवा रोगा ये च पित्तसमुद्भवाः ॥
 सर्वांस्तान् नाशयत्याश्च सूर्यस्तम श्वोदितः ।

मध्यमनारायणतैलम् ।

विष्वाग्निमन्यश्चोनाक पाटला पारिभद्रकम् ।
 प्रसारणश्वगन्धा च बृहती कण्टकारिका ॥
 बला चातिबाला चैव श्वदंष्ट्रा स पुनर्नवा ।
 एषां दशपलान् भागांश्चतुर्द्वीणेऽश्वसः पचेत् ॥
 पादशेषं परिस्त्राज्य तैलपात्रं प्रदापयेत् ।
 शतपुष्पा देवदारु मांसी शैलेयकं वचा ॥
 चन्दनं तगरं कुष्ठमेलापर्णीचतुष्टयम् ।
 रास्ना तुरगगन्धा च सैन्धवं स पुनर्नवम् ॥
 एषां द्विपलिकान् भागान् पेषयित्वा विनिक्षिपेत् ।
 शतावरीरसश्चैव तैलतुल्यं प्रदापयेत् ॥
 आज वा यदि वा गन्धं चौरं दद्याच्चतुर्गुणम् ।
 पाने वस्त्रौ तथाभ्यङ्गे भोज्ये चैव प्रशश्यते ॥
 अश्वो वा वातभग्नो वा गजो वा यदि वा नरः ।
 पङ्कजं पौठसर्पी च तैलेनानेन सिध्यति ॥
 अधोभागे ये च वाताः शिरोमध्यगताश्च ये ।
 मन्यास्तम्भे हनुस्तम्भे दन्तरोगे गलग्रहे ॥
 यस्य शुष्यति चैकाङ्गं गतिर्यस्य च विह्वला ।
 क्षीणेन्द्रियाः क्षीणशुक्रा ज्वरक्षीणाश्च ये नराः ॥
 बधिरा लम्बजिह्वाश्च मन्दमेधस एव च ।
 अल्पप्रजाश्च या नारी या च गर्भं न विन्दति ॥
 वातात्तौ वृषणौ येषामन्त्रवृद्धिश्च दारुणा ।
 एतत्तैलवरं तेषां नाम्ना नारायणं स्मृतम् ॥

महानारायणतैलम् ।

विस्वाश्वगन्धा सहतो श्वदंष्ट्रा-
 श्लोनाकवाक्यालकपारिभद्रम् ।
 चुद्रा कठिल्लातिबलाग्निमन्यं
 मूलानि चैषां सरणीयुतानाम् ॥
 मूलं विदध्यादथ पाटुलीनां
 प्रस्थं सपादं विधिनीवृतानाम् ।
 द्रोणैरयामष्ठभिरेव पक्ता
 णदावशेषेण रसेन तेन ॥
 तैलादृकाभ्यां सममेव दुग्ध-
 माजं निदध्यादथवापि गव्यम् ।
 एकत्र सम्यग्विपचेत् सुबुद्धि-
 र्दद्याद्रसश्चैव शतावरौणाम् ॥
 तैलेन तुल्यं पुनरेव तत्र
 रास्नाश्वगन्धामिषिदारुकुष्ठम् ।
 पर्णीवतुष्कागुरुकेशराणि
 सिन्धूत्यमांसौ रजनीद्वयञ्च ॥
 शैलेयकं चन्दनपुष्कराणि
 एलाग्रयष्टौ तगरावपत्रम् ।
 भृङ्गाष्टवर्गाम्बु वचा पलाशं
 स्थीणैयवस्थीरकचोरकाख्यम् ।
 एतैः समस्तैर्हि पलप्रमाणै-
 रालोप्य सर्वं विधिना विपक्वम् ।

कपूरकाश्मीरमृगाण्डजानां
 चूर्णकृतानां त्रिपलप्रमाणम् ॥
 मस्रैर्ददौर्गन्धनिवारणाय
 दद्यात्सगन्धाय वदन्ति केचित् ।
 नारायणं नाम महच्च तैलं
 सर्वप्रकारैर्विधिवत्प्रयोज्यम् ॥
 आश्वेव पुंसां प्रवनादिदाना-
 मेकाङ्गहीनादिदत्तवेपनानाम्
 ये पङ्कवः पीठविसर्पिणश्च
 बाधिर्यं षुक्रचयपौडिताश्च ॥
 मन्था हनुस्तम्भशिरीरुजात्तां
 मुक्तामयान्ते बलवर्णयुक्ताः ।
 संसेव्य तैलं सहसा भवन्ति
 वन्ध्याश्च नारी लभते च पुत्रम् ॥
 वीरोपमं सर्वगुणोपपन्नं
 सुमेधसं श्रीविनयान्वितञ्च ।
 शाखाश्रिते कोष्ठगते च वाते
 वृद्धौ विधेयं पवनार्दिताणाम् ॥
 जिह्वानिले दन्तगते च शूले
 उन्मादकौञ्जज्वरकर्षिताणाम् ॥
 प्राप्नोति लक्ष्मीं प्रमदाप्रियत्वं
 वपुः प्रकर्षं विजयञ्च नित्यम् ॥
 तैलोपसेवी जरयाभिमुक्तो
 जीवित्तिरश्चापि भवेत् युविव ॥

देवासुरे युद्धपरे समौष्ठ
स्नायुस्थिभङ्गानसुरैः सुरांश्च ।
नारायणेनापि सुष्ठु हणार्थे
स्वनामतैलं विहितञ्च तेषाम् ॥

सिद्धार्थकतैलम् ।

शतावरीस्तु निष्पीड्य रसं प्रस्थद्वयं हरेत् ।
तिलतैलं पचेत्प्रस्थं क्षीरं दत्त्वा चतुर्गुणम् ॥
शतपुष्पा देवदारु मांसीं शैलेयकं बला ।
चन्दनं तगरं कुष्ठमेला चांशुमती तथा ॥
रास्ना सुरगगन्धा च समङ्गा शारिवाहयम् ।
एन्निपर्णी वचा चैव तथा गन्धर्वहस्तकम् ॥
सिन्धुद्वयं समं दद्यात् विश्वभेषजमेव च ।
एभिस्तैलं पचेद्दीमान् दत्त्वाद्रुकरसं समम् ॥
कुलेन वामना ये च पङ्कपादाश्च ये नराः ।
महावातेन ये भङ्गा अङ्गसङ्गचिताश्च ये ॥
तेषां हितमिदं तैलं सन्निवाते च शस्यते ।
येषां शुष्यति चैकाङ्गं गतिर्येषाञ्च विह्वला ॥
क्षीणेन्द्रिया नष्टशुक्रा जरया जर्जरीकृताः ।
अमेधसश्च वधिरास्तेषामपि परं हितम् ॥
मासमेकं पिवेद्यस्तु यौवनस्थः पुनर्भवेत् ।
सिद्धार्थकमिति ख्यातं नरनारीहिताय वै ॥

हिमसागरतैलम् ।

शतावरीरसप्रस्थे विदार्थाः स्वरसे तथा ।

कुमाण्डकरसप्रस्थे धात्र्याश्च स्वरसे तथा ॥
 शाल्मल्याः स्वरसप्रस्थे तथा गोक्षुरकस्य च ॥
 नारिकेलरसप्रस्थे तिलतैलस्य प्रस्थतः ॥
 कदल्याः स्वरसप्रस्थे क्षीरप्रस्थचतुष्टये ।
 अस्थौषधस्य कल्कास्य प्रत्येकं कर्षसम्मितम् ॥
 चन्दनं तगरं वाप्यं मञ्जिष्ठा सरलागुरु ।
 मांसीसुरा च शैलेयं यष्टीदारु नखी शिवा ॥
 पूतिका पीतिका पत्रं कुन्दुर्नर्नलिका तथा ।
 वरी लोध्रं तथा मुस्तं त्वगीला पत्रकेशरम् ॥
 लवङ्गं जातीकोषञ्च तथा भधुरिका शटी ।
 चन्दनं ग्रन्थिपर्णञ्च कर्पूरं लाभतः क्षिपेत् ॥
 अस्य तैलस्य सिद्धस्य शृणु वीर्यमतः परम् ।
 उच्चैः प्रपततो वायोर्गजतो वाजिनस्तथा ॥
 उद्धतो लोष्ट्रपाताच्च पङ्कूनां पीठसर्पिणाम् ।
 एकाङ्गशोषिणाञ्चैव तथा सर्वाङ्गशोषिणाम् ॥
 क्षतानां क्षीणशुक्राणामत्यन्तक्षयरोगिणाम् ।
 हनुमन्पाहतानाञ्च दुर्बलानां तथैव च ॥
 शोषिणां लम्बजिह्वानां तथा मिन्निगभाषिणाम् ॥
 अत्यन्तदाहयुक्तानां क्षीणानां वातरोगिणाम् ॥
 एतत्तैलवरं श्रेष्ठं विष्णुना परिकीर्तितम् ।
 हिमसागरमाख्यातं सर्ववातविकारनुत् ॥
 ये वातप्रभवा रोगा ये च पित्तसमुद्भवाः ।
 शिरोमध्यगता ये च शाल्खामाश्रित्य ये स्थिताः ॥
 ते सर्वे प्रथमं यान्ति तैलस्यास्य प्रसादतः ॥

वायुच्छायासुरेन्द्रतैलम् ।

वाय्वालकं पलशतं तक्षमं दशमूलकम् ।
जलषोडशिके पक्वा पादशेषं समुद्धरेत् ॥
एतत्क्वाथे पचेत्तैलं द्वाविंशत्यलमेव च ।
कल्कार्थं दीयते तत्र मञ्जिष्ठारक्तचन्दनम् ॥
कुष्ठमेला देवदारु शैलजं सैन्धवं वचा ।
कक्कोलं पद्मकाष्ठञ्च शृङ्गी तगरपादिका ॥
गुडची मुद्गपर्णी च माषपर्णी शतावरी ।
नागजिह्वा श्यामलता शतपुष्पा पुनर्नवा ॥
एषां तैलद्वयं भागं दत्त्वा तैलन्तु पाचयेत् ।
एतत्तैलवरं नाम्ना वायुच्छायासुरेन्द्रकम् ॥
सर्ववातविकारेषु हितं पुंसाञ्च योषिताम् ।
क्षीणशुक्रार्तवानाञ्च नारीणाञ्च विशेषतः ॥
रेतोविकारं हन्त्याश्च वायुमाक्षेपसम्भवम् ।
मन्त्रवातं अमक्तं गात्रकम्पादिकं तथा ॥
ह्रिक्कां श्वासञ्च कासञ्च वातपित्तसमुद्भवम् ।
अपस्मारे महोन्मादे हितं लेपे च भक्षणे ॥
श्रीमद्ब्रह्मनानाथेन रचितं विश्वसम्पदे ।

जलषोडशिके तैलात् षोडशगुणे जले इत्यर्थः ।

नारायणतैलम् ।

शतावरी चांशुमती पृश्निपर्णी शटी वचा ।
एरण्डस्य च मूलानि वृहत्पुः पूतिकस्य च ॥

गवेधुकस्य मूलानि तथा सहचरस्य च ।
 एषां दशपलान् भागान् जलद्रोणे विपाचयेत् ॥
 पादावशेषे पूते च गर्भञ्चैनं निषापयेत् ।
 पुनर्नवा वचा दारु शताह्वा चन्दनागुरु ॥
 शैलेयं तगरं कुष्ठमेला मांसी स्थिरा बला ।
 अश्वाह्वा सैन्धवं रास्ना पलाह्वावि च योजयेत् ॥
 गव्याजपयसोः प्रस्थौ द्वौ द्वावत्र प्रदापयेत् ।
 शतावरीरसप्रस्थं तैलप्रस्थं विपाचयेत् ॥
 अस्य तैलस्य पक्वस्य शृणु वीर्यमतः परम् ।
 अश्वानां वातभाग्नानां कुञ्जराणां नृणां तथा ॥
 तैलमेतत्प्रयोक्तव्यं सर्ववातनिवारणम् ।
 आयुष्मांश्च नरः पीत्वा निश्चयेन दृढो भवेत् ॥
 गर्भमश्वतरो विन्द्यात्किं पुनर्मानुषी तथा ।
 हृच्छूलं पार्श्वशूलञ्च तथैवर्द्धावभेदकम् ॥
 अपर्चीं गण्डमालाञ्च वातरक्तं हनुग्रहम् ।
 कामलां पाण्डुरोगञ्च अश्मरीञ्चापि नाशयेत् ॥
 तैलमेतद्भगवता विष्णुना परिकीर्तितम् ।
 नारायणमिदं ख्यातं वातान्तकरणं मतम् ॥

महाबलातैलम् ।

बलामूलकषायस्य दशमूलोक्तस्य च ।
 यवकीलकुलत्थानां काथस्य ययसस्तथा ॥
 अष्टावष्टौ शुभा भागास्तैलादेकस्तटेकतः ।
 चचेदारोप्य मधुरं गणं सैन्धवसंयुतम् ॥

तथागुरु सर्जरसं सरलं देवदारु च ।

मञ्जिष्ठां चन्दनं कुष्ठमैलां कालानुसारकम् ॥

मांसीं शैलेयकं पत्रं तगरं शारिवां वचाम् ।

शतावरौमश्वगन्धां शतपुष्पां पुनर्नवाम् ॥

• तक्षाधुसिद्धं सौवर्णं राजते मृण्मयेऽपि च ।

प्रक्षिप्य कलसे सम्यग् आत्मगुप्तां निधापयेत् ॥

बलातैलमिदं नाम्नां सर्ववात विकारनुत् ।

यथाबलमतो मात्रां सूतिकायै प्रदापयेत् ॥

या च गर्भाधिनी नारी क्षीणशुक्रश्च यः पुमान् ।

क्षीणधातौ मर्ममृतेऽभिहते मथितेऽथवा ॥

भस्मे त्रिमाभिपत्रे च सर्वथैदोपयोजयेत् ॥

सर्वानाक्षेपकादींश्च वातव्याधीन् व्यपोहति ॥

हिक्कां कासमधीमन्यं गुल्मं श्वासं सुदुस्तरम् ।

षण्मासानुपयुज्यै तदन्ववृद्धिमपोहति ॥

प्रत्यग्रधातुः पुरुषो भवेच्च स्थिरयौवनः ।

एतद्धि राज्ञा कर्त्तव्यं राजपात्राश्च ये नराः ॥

मुखिनः सुकुमाराश्च बलिनश्चैव ये नराः ॥

पुष्पराजप्रसारणीतैलम् ।

प्रसारणी पलशतं मूलञ्चैत्राश्वगन्धजम् ।

पञ्चाशत्पलमानन्तु जवद्रोणे विपाचयेत् ।

पादशेषे हरेत् काथांकाथं शं तिलतैलकम् ।

तैलाश्चतुर्गुणं क्षीरं गव्यं वा माहिषस्तथा ।

पुण्डरीकरसस्तत्र शतावय्यारसस्तथा ।

तैलसमः प्रदातव्यः पाचयेन्मृदुबङ्गिना ॥
 शतपुष्पाकणा चैला कुष्ठञ्च कण्टकारिका ।
 शुण्ठी यष्टी देवदारु शालपर्णी पुनर्नवा ॥
 मञ्जिष्ठापत्रकं रास्ना वचा पुष्करमूलकम् ॥
 यमानी भूतिकं मांसी निर्गुण्डो च तथा बला ॥
 वङ्गिर्गोक्षुरकश्चैव मृणाल बहुपुत्रिका ।
 प्रतिकर्षमिदं योज्यं सर्वभेकत्र पाचयेत् ॥
 तैलशेषं समुद्धृत्य पुष्पराजप्रसारणीम् ।
 अभ्यङ्गे योजयेत्पाने नस्यकर्मणि सर्वदा ॥
 भग्नानां खण्डपङ्क्तुनां शिरोरोगे हनुग्रहे ।
 समस्तान् वातजान् रोगान् तूष्णं नाशयति ध्रुवम् ॥

महाकुक्कुटमांसतैलम् ।

माषस्यार्द्धादृकं देयं दशमूल्यास्तुलार्द्धकम् ।
 बलामूलञ्च तस्यार्द्धं केतकीनां तथैव च ॥
 दक्षमांसपलत्रिंशत् क्षिण्टिका पञ्चविंशतिः ।
 जलद्रोणद्वये पक्त्वा पादशेषेऽवतारिते ॥
 तिलतैलस्य च प्रस्थं पयो दत्त्वा चतुर्गुणम् ।
 जीवनीयानि यान्यष्टौ मञ्जिष्ठा चव्य कट्फलम् ॥
 व्योषरास्ना कणामूलं मधुकं पुष्कर तथा ।
 भाषात्मगुप्ते सैरण्डा शताह्वा खण्डतयम् ॥
 कृष्णाश्वगन्धा ह्यमृता यमानीन्द्रवरी शटी ।
 नागरं मागधीमुस्तं वर्षाभूरजनीदयम् ॥
 शतावरी हृहत्वी च एतैरक्षसमन्वितैः ।

पञ्चाघातेषु सर्वेषु अर्दिते च हनुग्रहे ।
 मन्दश्रुतौ चाश्रवणे तिमिरे च त्रिदोषजे ।
 हस्तकम्पे शिरःकम्पे गात्रकम्पे शिरग्रहे ॥
 गस्तं कलायखञ्जे च गृध्रस्यामववाहुके ।
 बाधिर्ये कर्णनादे च सर्ववातविकारनुत् ॥
 दण्डापतानके चैव मन्यास्तम्भे विशेषतः ।
 हनुस्तम्भे प्रगस्तं स्यात्तिकातङ्गनाशनम् ॥
 त्वच्यं मांसप्रदञ्चैव शुक्लान्निदलवद्वनम् ।
 अण्डवृद्धान्तवृद्धिं वा वातरक्तञ्च नाशयेत् ॥

नकुलतैलम् ।

मधुकं जीरकं राम्रा सैन्धवं शतपुष्पिका ।
 यमानी मरिचं कुष्ठं विडङ्गं गजपिप्पली ॥
 सौवर्चलं चाजमोदा बला षड्ग्रन्थिका तथा ।
 ग्रन्थिकं शैलजं मांसी कर्षाविषां पृथक् पृथक् ॥
 विनोय पाचयेत्तैलं प्रस्थं रुवुसमुद्भवम् ।
 प्रस्थे नकुलमांसस्य काये च दशमूलजे ॥
 प्रस्थे च काष्ठीकस्यापि मस्तुप्रस्थे तथैव च ।
 सिद्धं तैलमिदं हन्ति कम्पवातं सुदारुणम् ॥
 हस्तकम्पं शिरःकम्पं बाहुकम्पञ्च नाशयेत् ।
 आमवातं सशूलञ्च सर्वोपद्रवसंयुतम् ।
 पानाभ्यञ्जनवस्तीभिर्नाशयेन्नात्र संशयः ।
 आमवातं कटीपृष्ठजानुजङ्घाश्रितं तथा ॥
 सन्निध्यं वातमाश्वेव जयेन्नकुलसंज्ञकम् ।

हारीतभाषितनिदं तैलं हितचिकीर्षया ॥
 वैद्यानां सारभूतानां शतेनापि समुलिभूतम् ।
 वातव्याधिं निहन्त्याशु कम्पवातं विशेषतः ॥
 अथोति वातजान् रोगान्नाशयेदाशु देहिनाम् ॥

माषतैलम् ।

माषातसोजवकुण्डककण्टकारी-
 गोकण्ट टुण्डकजटा कपिकच्छुतोयैः ।
 कार्पासकास्थि शण्वीजकुलत्यकोल-
 काथेन वस्तु पिशितस्य रसेन चापि ॥
 • शुण्ठ्या समागधिकया शतपुष्पया च
 सैरण्डमूल सपुनर्नवया सरण्या ।
 राम्ना बलामृतलता कटुकैर्विपक्वं
 माषाख्यमेतदवबाहुहरश्च तैलम् ॥
 अर्द्धाङ्गशोधमपतानक माळवात-
 माक्षेपकं समुजकम्प शिरःप्रकम्पम् ।
 नस्येन वस्तिविधिना परिषेचनेन
 हन्यात्कटौजघनजानुरुजः समौरात् ॥

स्वल्पमाषतैलम् ।

माषप्रस्थं समावाप्य पचेत्सम्यग्जलादुके ।
 पादशेषे रसे तस्मिन् क्षीरं दद्याच्चतुर्गुणम् ॥
 प्रस्थञ्चतिलतैलस्य कण्ठं दत्त्वाक्षसंमितम् ॥
 जीवनीयानि यान्यष्टौ शतपुष्पां ससैन्धवाम् ॥
 राम्नाक्षगुप्ता मधुकं बला व्यीमजिकण्टकम् ।

पक्षाघातेऽर्दिते वाते कर्णशूले च दारुणे ॥
 मन्दश्रुतौ चाश्रवणे तिमिरे च त्रिदोषजे ।
 हस्तकम्पे शिरःकम्पे विसूच्यामवबाहुके ॥
 शस्तं कलायस्वञ्जे च पानाभ्यञ्जनवस्तिभिः ।
 माषतैलमिदं श्रेष्ठमूर्द्ध्वजत्रुगदापहम् ॥

सहस्राषतैलम् ।

माषकाये बलाकाये, रास्नाया दशमूलजे ।
 यवकालकुलत्यानां क्वागमांसभवे पृथक् ।
 प्रस्थे तैलस्य च प्रस्थं क्षीरं दत्त्वा चतुर्गुणम् ।
 रास्नात्मगुप्ता सिन्धूत्यगताह्वैरण्डमुस्तकैः ॥
 जोवनोय, बलाव्योषैः पचेदक्षसमैर्भिषक् ।
 हस्तकम्पे शिरःकम्पे बाहुगोपेऽवबाहुके ॥
 वाधिर्यं कर्णशूले च कर्णनादे च दारुणे ।
 विसूच्यामर्दिते कुञ्जे गृध्रस्यामपतानके ॥
 वत्स्यभञ्जनपानेषु नावने च प्रयोजयेत् ।
 माषतैलमिदं श्रेष्ठमूर्द्ध्वजत्रुगदापहम् ॥
 क्वाथप्रस्थाः षडेवात्र विभक्त्यन्तेन दर्शिताः ।
 तैलेन सह सप्तप्रस्थमितत्वादस्य सप्तप्रस्थमाषतैल-
 मिति संज्ञान्तरम् ।

महामाषतैलम् ।

माषस्यार्द्धादिकं दत्त्वा तुलार्द्धं दशमूलतः ।
 पलानि क्वागमांसस्य त्रिंशद्रोणेऽभसः पचेत् ॥
 पूतशीते कषाये च चतुर्थांशवशेषिते ।

प्रस्थञ्च तिलतैलस्य पयो दत्त्वा चतुर्गुणम् ॥
 आत्मगुप्ता रुक्कश शताह्वा लवणत्रयम् ।
 जीवनौयानि मञ्जिष्ठा चञ्चचित्रककटफलम् ॥
 सव्योषं पिप्पलीमूलं रास्त्रा मधुकसैन्धवम् ।
 देवदार्वमृता कुष्ठं वाजिगन्धा वचा शटी ॥
 एतैरक्षसमैर्भागैः साधयेन्मृदुनाग्निना ।
 पक्षाघातेऽर्दिते वाते वषधिर्ये हनुसंग्रहे ॥
 कर्णमन्या शिरःशूले तिमिरे च त्रिदोषजे ।
 पाणिपादशिरोग्रोवा भ्रमणे मन्दचङ्क्रमे ॥
 कलायखञ्जे पाङ्गुल्ये गृध्रस्यामवबाहुके ।
 पानं वस्तो तथाभ्यङ्गे नस्ये कर्णाक्षिपूरणे ॥
 तैलमेतत्प्रसंसन्ति सर्ववातरुजापहम् ॥

निरामिषमहामाषतैलम् ।

दशमूलादकं पक्त्वा जलद्रोणेऽङ्घ्रिशेषिते ।
 तद्वन्माषादकक्वाथे तैलप्रस्थं पयः समे ॥
 कल्केरेतैश्च मतिमान् साधयेन्मृदुनाग्निना ।
 अश्वगन्धा शटीदारु बला राम्नाप्रसारणी ॥
 कुष्ठं परूषकं भार्गी द्वे विदाय्यौ पुनर्नवा ।
 मातुलुङ्गफलाजार्ज्यौ रामठं शतपुष्पिका ॥
 शतावरी गोक्षुरकं पिप्पलीमूलचित्रकौ ।
 जीवनौयगणं सर्वं संहृत्यैव ससैन्धवम् ।
 तत्साधुसिद्धं विज्ञाय माषतैलमिदं महत् ॥
 वत्स्यभ्यञ्जनपानेषु नावनेषु प्रशस्यते ॥

पक्षाघाते हनुस्तम्भे अर्दिते सापतन्द्रके ।
 अववाहुकविश्वच्योः खञ्जापाङ्ग, ल्ययोरपि ॥
 शिरोमन्याग्रहे चैव अधिमन्ये च वातिके ।
 शक्रचये कर्णनाटे कर्णक्षौडे च दारुणे ।
 कलाय खञ्जशमने भैषज्यमिदमादिशेत् ॥

कुञ्जप्रसारणीतैलम् ।

प्रसारणीशतं क्षुण्णं पञ्चेत्तांयान्मण्ये शभे ।
 पादशेषे समं तैलं दधिदद्यात्सकाञ्चिकम् ॥
 द्विगुणञ्च पर्या दत्त्वा कल्कान् द्विपलिकांस्तथा ।
 चित्रकं पिप्पलीमूलं मधुकं सैन्धवं वलाम् ॥
 शतपुष्पां देवदारुं रास्नां वारणपिप्पलीम् ।
 प्रसारण्याथ मूलानि मांसी भक्तातकानि च ॥
 पचेन्मृद्वग्निना तैलं वातश्लेष्मामयान् जयेत् ।
 अशीतिं नरनारोस्थान् वातरोगान् व्यपीहति ॥
 कुञ्जस्तिमितपङ्कजं गृध्रसो खुडकादितम् ।
 हनुपृष्ठगिरोग्रोवास्तम्भं चाशु नियच्छति ॥

सप्तशतिकाप्रसारणीतैलम् ।

समूलपत्रामुत्पपात्र्य शरत्काले प्रसारणीम् ।
 शतं ग्राह्यं सहचरात् शतावर्याः शतं तथा ॥
 वलात्मगुप्ताश्वगन्धा केतकीनां शतं शतम् ।
 पचेच्चतुर्गुणे तोये द्रवैस्तैलादृकं भिषक् ॥
 मत्स्यमांसरसं चुक्रं पयसादृकमादृकम् ।
 दध्यादृकसमायुक्तं पाचयेन्मृदुनाग्निना ॥

द्रव्याणान्तु प्रदातव्या मात्रा चार्द्धपलांशिका ।

तगरं मदनं कुष्ठं केशरं मुस्तकं त्वचम् ॥

रास्ना सैन्धवपिप्पल्यौ मांसी मञ्जिष्ठयष्टिकाः ।

तथा मेदा महामेदा जीवकर्षभको पुनः ॥

शतपुष्पा व्याघ्रनखं शुण्ठी देवाह्वमेव च ।

काकोली चीरकाकोली वचा भस्मातकं तथा ॥

पेषयित्वा समानितान् सूधनीया प्रसारणी ।

नातिपक्वं न हीनञ्च मिद्धं धूतं निधापयेत् ॥

यत्र यत्र प्रदातव्या तन्मे निगदतः शृणु ।

कुजानामथ पङ्कनां वामनानां तथैव च ॥

यस्य शुष्यति चैकाङ्गं ये च भग्नास्थिसन्धयः ।

वातशोणितदुष्टानां वातोपहतचेतसाम् ॥

स्त्रीमद्य चीणशुक्राणां वाजीकरणमुत्तमम् ।

वस्ती पाने तथाभ्यङ्गे नस्ये चैव प्रयोजयेत् ॥

प्रयुक्तं शमयत्याशु वातजान् विविधान् गदान् ॥

एकादशशतिकं महाप्रसारिणीतैलम् ।

शाखामूलदलैः प्रसारणितुलास्तिस्रः कुरण्टीतुले

च्छिन्नायाश्च तुले तुले रुक्कतो रास्नाशिरीषात्तुलाम् ।

देवाह्वाञ्च सकेतकादृष्टशते निःकाथ्य कूष्मांशिके ॥

तोये तैलघटं तुषाम्बु कलसौ दत्त्वादक मुस्तनः ॥

शुक्ताच्छागरसादथेक्षुरसतः चीराञ्च दत्त्वादकं

पृक्का कर्कटजीवकाद्य विकषा काकोलिकाकच्छुराः ।

सुक्ष्मैला घनसारकुन्दुसरला काश्मीरमांसीनखैः

कालीयोत्पलपद्मकाङ्कयनिशाककोशकग्रन्यैः ॥

चाम्पेयाभयचोचपूगकटुका जातौफला भीरुभिः
 श्रीवासामरदारुचन्दनवचा शैलेयसिन्धूद्वैः ।
 तैलाभ्रोद कटुभराद्भि नलिना वृक्षोरकशोरकैः
 कस्तूरी दशमूलकेतकवतध्यामाशमगन्धाम्बुभिः ॥
 कौन्तीतार्चजशङ्खकीफललघुश्यामाशताह्वामवै-
 भङ्गातत्रिफलाञ्जकेशरमहाश्यामालवङ्गान्वितैः ।
 सव्योषैस्त्रिपलैर्महीयसि पचेन्मन्देन पात्रेऽग्निना
 पानाभ्यञ्जनवस्तिनस्य विधिना तन्माकृतं नाशयेत् ॥
 मर्वाङ्गोद्भूतं तथावयवगं सम्यग्निमञ्चाश्रितं
 श्लेष्मोत्थानथ पैत्तिकांश्च शमयेन्नानाविधानामयान् ।
 धातून् वृंहयति स्थिरञ्च कुरुते पुंसां नवं यौवनं
 वृद्धस्यापि बलं करोति स महद्व्यासु गर्भप्रदम् ॥
 पीत्वातैलमिदं जरत्यपि सतं सूतेऽमुना भूरुहाः
 सिक्ताः शोषमुपागताश्च मालिनाः स्निग्धा भवन्ति स्थिराः
 भग्नाङ्गाः सुष्टुभा भवन्ति मनुजा गावो हयाः कुक्षुराः ॥

अष्टादशशतिकाप्रसारणीतैलम् ।

समूलदलशाखायाः प्रसारण्याः शतत्रयम् ॥
 शतमेकं शतावर्या अश्वगन्धा शतं तथा ॥
 केतकीनां शतचैकं दशमूलाच्छतं शतम् ।
 शतं वाय्यालकस्यापि शतं सहचरस्य च ॥
 जलद्रोणशतं दत्त्वा शतभागावशेषितम् ।
 ततस्तेन कषायेन कषायद्विगुणेन च ।
 सुव्यक्ते नारनालेन दधिमत्त्वादुकेन च ।

क्षीरशुक्लेक्षुनिर्यासच्छागमांसरसाढकैः ॥
 तैलद्रोनं समायुक्तं दृढे पात्रे निधापयेत् ।
 द्रव्याणि यानि पेथ्याणि तानि वक्ष्याम्यतः परम् ॥
 भस्मातकं नतं शुण्ठी पिप्पलीचित्रकं शटी ।
 वचा पृष्ठा प्रसारण्याः पिप्पल्यामूलमेव च ॥
 देवदारु शताह्वा च सूक्ष्मैला त्वचबालकम् ।
 कुङ्कुमं मदमञ्जिष्ठा तुरस्कं नखिकागुरु ॥
 कर्पूरकून्दुरुनिशा लवङ्गं ध्यामचन्दनम् ।
 ककोलं नलिका मुस्तं कालीयोत्पलपत्रकम् ॥
 शटीहरेणु शैलेयश्रीदासच्च सकेतकम् ।
 त्रिफला कच्छुरा भौरु सरलं पद्मकेशरम् ॥
 प्रियङ्गुश्रीरनलदं जीवकाद्यं पुनर्नवा ।
 दशमूल्यश्वगन्ध च नागपुष्पं रसाञ्जनम् ॥
 कटुका जातिपूगानां फलानि शल्लकीरसम् ।
 भागान् त्रिपलिकान् दत्त्वा शनैर्मुह्यन्निना पचेत् ॥
 विस्तीर्णं सुदृढे पात्रे पाच्यैशा तु प्रसारणी ।
 प्रयोगः षड्विधश्चात्र रोगार्त्तानां विधोयते ॥
 अभ्यङ्गात् त्वगतं हन्ति पानात्कोष्ठगतं तथा ।
 भोजनात्सूक्ष्मनाडीस्थान् नस्याद्दृढं गतं तथा ॥
 पक्वाशयगते वस्तिर्निरूहः सर्वगात्रिके ।
 एतद्वि वडवाखानां किशोराणां यथामृतम् ॥
 एतदेव मनुष्याणां कुक्षराणां गवामपि ।
 अग्नेनैव च तैलेन शुष्यमाणा महाद्रुमाः ॥
 सिंहाः पुनः प्ररोहन्ति भवन्ति फलशालिनः ।

वृद्धोऽप्यनेन तैलेन पुनश्च तरुणायते ॥
 न प्रसूते च या मारी सापि पीत्वा प्रसूयते ।
 अप्रजाः पुरुषो यस्तु सोऽपि पित्वा लभेत्सुतम् ॥
 अश्रितिं वातजान् रोगान् पैत्तिकान् श्लैष्मिकानपि ।
 सन्निपातसमुत्थांश्च नाशयेत् क्षिप्रमेव हि ॥
 एतेनान्यकवृष्णीनां कृतं पुंसवनं महत् ।
 कृत्वा विष्णोर्वलिञ्चापि तैलमेतद्वयोजयेत् ॥

त्रिशतीप्रसारणीतैलम् ।

समूलपत्रशाखाश्च जातसारां प्रसारणीम् ।
 कुट्टयित्वा पलशतं दशमूलशतं तथा ॥
 अश्वगन्धा पलशतं कटाहे समधिक्षिपेत् ।
 वारिद्रोणे पृथक्कृत्वा पादशेषेऽवतारितम् ॥
 कषायसममात्रन्तु तैलमत्र प्रदापयेत् ।
 दध्नस्तथादृक् दत्त्वा द्विगुणञ्चान्धकाञ्चिकात् ॥
 चतुर्द्वीणेन पयसा जीवनीयैः पलोन्मितैः ।
 शृङ्गवेरपलान् पञ्चत्रिंशद्भस्मातकानि च ॥
 द्वे पले पिप्पलीमूलात् चित्रकाश्च पलद्वयम् ।
 यवचारपलद्वे च सैन्धवस्य पलद्वयम् ॥
 सौवर्चलपलद्वे च मञ्जिष्ठायाः पलद्वयम् ।
 प्रसारणीपलद्वे च मधुकस्य पलद्वयम् ॥
 सर्वाण्येतानि संहृत्य शनैर्मृदग्निना पचेत् ।
 एतदभ्यञ्जने श्रेष्ठं वस्तिकर्मनिरुहणे ॥
 पाने नस्ये च दातव्यं न क्वचित्पुतिहिन्यते ।

अशीतिं वातजान् रोगांश्चत्वाविंशच्च पैत्तिकान् ।

विंशतिं श्लैषिकांश्चैव सर्वानेतान् व्यपोहति ।

गृध्रसोमस्थिभङ्गश्च मन्दान्नित्वमरोचकम् ॥

अपस्मारं तथोन्मादं विभ्रमं मन्दगामिताम् ।

त्वग्गताश्चापि ये वाताः शिरः सन्धिगताश्च ये ।

जानुसन्धिगताश्चैव पादपृष्ठगताश्च ये ।

अश्वो वा वातसंभग्नो गजो वा यदि वा नरः ॥

प्रसारयति यस्मात्तु तस्मादैषा प्रसारणी ।

इन्द्रियाणाञ्च जमनी वृद्धानाञ्च प्रसूयनी ।

एतेनान्धकवृष्णीनां कृतं पुंसवनं महत् ।

प्रसारणीतैलमिदं बलवर्णाग्निवर्द्धनम् ॥

अपनयति जरां पलितं शोषं-

यति रुजानुत्पादयति तारुण्यम् ।

पक्षाघातसर्वाङ्गहृतं वातगुल्मश्च नाशयेत् ॥

एतदुपयुज्यमानः प्रसन्नवर्णेन्द्रियो भवेत् ॥

महाराजप्रसारणीतैलम् ।

शतत्रयं प्रसारण्या हे च पीतसहाचरात् ।

अश्वगन्धैरण्डबला बरो रास्ना पुनर्नवाः ॥

केतकी दशमूलश्च पृथक् त्वक् पारिभद्रतः ।

प्रत्येकमेषान्तु तुला तुलार्धं किलिमात्तथा ॥

तुलार्धं स्वाच्छिरोषाञ्चलाक्षायाः पञ्चविंशतिः ।

पलानि लोध्राञ्च तथा सर्वमेकत्रसाधयेत् ॥

जलपञ्चाढकशते सपादे तत्र शेषदेव

द्रोणद्वयं काष्ठीकस्य षड्विंशत्यादकोन्मितम् ॥
 चौरदध्नोः पृथक् प्रस्था दश मत्वादकं तथा ।
 इचोरसादको चापि ष्ठागमांस तुलानये ॥
 जलपञ्चचत्वारिंशस्य पक्वे तु शेषयेत् ।
 समदशरसप्रस्थान् मञ्जिष्ठा काथ एव च ॥
 कुड्वोनादकोऽग्नौ द्रवैरेभिस्तु साधयेत्
 सुशुद्धं तिलतैलस्य द्रोणं प्रस्थेन संयुतम् ॥
 आद्य एभिर्द्रवैः पाकः कल्का भक्ष्मातकं कणा ।
 नागरं मरिचञ्चैव प्रत्येकं षट्पलोन्मितम् ॥
 भक्ष्मातकासहत्वे तु रक्तचन्दनमिष्यते ।
 पथ्याचधात्राः सरलं शताह्वाकर्कटो वचा ॥
 चौरपुष्पो शटी सुस्तद्वयं पद्मञ्च सोत्पलम् ।
 पिप्पलीमूल मञ्जिष्ठा साश्वगन्धा पुनर्नवा ॥
 दशमूलं समुदितं चक्रमर्दी रसाञ्जनम् ।
 गन्धदणं हरिद्रा च जीवनीयो गणस्तथा ॥
 एषां द्विपलिकैर्भागैराद्यः पाको विधियते ।
 देवपुष्पो बोलपत्रं शल्लकौरसशैलजे ॥
 प्रियङ्गुश्रीर मधुरी मांसी दारुबला चला ।
 शोवासो नलिका खोटिः सूक्ष्मैला कुन्दुर्मुखा ।
 नखीत्रयञ्च त्वक्पत्री परमा पूतिचम्पकम् ।
 दमनं रेणुका पृष्ठा मरुवञ्च पलत्रयम् ॥
 प्रत्येकं गन्धतोयेन द्वितीयः पाक इष्यते ।
 गन्धोदकन्तु त्वक्पत्री पत्रकोशीरमुस्तकम्
 प्रत्येकं सरलामूलं पलानि पञ्चविंशतिः ।

कुष्ठार्द्धभागीऽत्र जलप्रस्थासु पञ्चविंशतिः ॥
 अर्द्धावशिष्टाः कर्त्तव्याः पाके गन्धाम्बुकर्मणि ।
 गन्धम्बु चन्दनाम्बुभ्यां तृतीयः पाक इष्यते ॥
 कल्कोऽत्र केशरं कुष्ठं त्वक् कालीयक कुङ्कुमम् ।
 भद्रश्रियं ग्रन्थिपर्णं लताकस्तूरिका तथा ॥
 लवङ्गागुरु ककील जातीकोषफलानि च ।
 एला लवङ्गच्छल्ली च प्रत्नेकं त्रिपलोन्मितम् ॥
 कस्तूरी षट्पला चन्द्रात्पलं सार्द्धं च गृह्यते ।
 वेधनार्थं पुनश्चन्द्रमदौ देयौ तथोन्मितौ ॥
 महाप्रसारिणो सेयं राजभीग्या प्रकीर्त्तिता ।
 गुणान् प्रसारणीनान्तु वहत्येषा बलोत्तमान् ॥
 काञ्जिकं मानतो द्रोणः शुक्ते नात्र विधीयते ।
 अत्र शुक्तविधिर्मण्डः प्रस्थः पञ्चाङ्गकोन्मितम् ॥
 काञ्जिकं कुङ्कुमौ दध्नी गुडप्रस्थोऽस्त्रमूलकात् ॥
 पलान्यष्टौ शोधितर्द्रात्पलषोडशिकं तथा ॥
 कणा जीरकसिन्धूत्य हरिद्रा मरिचं तथा ।
 द्विपलं भाविते भाण्डे घृतेनाष्टदिनं स्थितम् ॥
 सिद्धं भवति तच्छुक्तं यदावतार्थं गृह्यते ।
 तदा देयं चतुर्जातं पृथक् कर्षतयोन्मितम् ॥

यद्यपि काञ्जिकस्य षड्विंशतिराङ्गकानौत्युक्तं
 तथापि काञ्जिकद्रोणमात्रेण व्यवहारः अन्यथा काञ्जिक-
 स्यैव गन्धः स्यादिति अतएव चक्रो वक्ष्यति काञ्जिकं
 मानतो द्रोण इति । काचिदुङ्कुम्बरपत्राभा तथा चोत्पल-
 सन्निभा । काचिदश्वत्थराकारा गजकर्णसमा तथा ।

वराहकर्णसङ्गाथा नखौ पञ्चविधा स्मृता । तत्र अद्या-
स्तिस्त्रो ग्राह्याः ।

चन्दनाम्ब, साधन विधियथा,—कुडित चन्दन म
५०, पा जल शं ५०, शेष शं २५ । छटचन्दनं गोल-
यित्वा वा दातव्यम् । इति ।

मृगमदादीनामुत्कर्षाप्रकर्षलक्षणम् ।

या गन्धं केतकीनी वहति परिमलं वर्णतः पिञ्जराभा
स्वादे तिक्ता मटुर्वा परिलघुतुलना मर्दिता चिकणासा ।
दग्धानो यातिभास्त्रं मिषिमिषिकुरुते चर्मगन्धा तु चात्ते ॥
सा भद्रा लोभनीया वरमृगतनुजा राजयोग्या प्रदिष्टा ।
पीतः किञ्चिन्नघ्रतिशयं केतकीतुल्यगन्धः
स्निग्धो दग्धो मिषिमिषिकरो भस्मभावं न याति ।
द्वेषत्तिकः कटुरपि मनाक् चारगन्धानुविन्धः
सम्यक् शुद्धो मद इति महीपालयोग्या मनोज्ञः ॥

पक्वात्कपूर्वरतः प्राङ्गुरपक्वं गुणवत्तरम् ।

तत्रापि स्याद् यदक्षुण्णं स्फटिकाभं तदुत्तमम् ।

पक्वञ्च सदलं स्निग्धं हरितदुग्धि चोत्तरम् ।

भङ्गे मनागपि चलेन्निपतन्ति ततः कणाः ॥

हस्ते निघृथ कपूर्वं रेखां हस्तस्य लक्षयेत् ।

यदि सा दृश्यते विद्धे कपूर्वमतिभद्रकम् ॥

मृगशृङ्गाकृतिकुष्ठं कीटदोषविवर्जितम् ।

श्वेतचन्दनमत्यन्तं स्निग्धं गुरु सुगन्धि च ।

भवेद्यच्चन्दनं रक्तपीतसारं तदुत्तमम् ॥

युत्याण्डरमसारश्च न भद्रं प्रवदन्ति तत् ।

काकतुण्डाकृतिः स्त्रिरधो गुरुश्चैवोत्तमोऽगुरुः ।

असार पाण्डुरं रुक्मं लघु चाधममादिशेत् ॥

ज्जादेयं नाप्युपादेयं तित्तिरिपचकागुरु ।

शाल्ललोकाष्ठ सङ्काशो नैव ग्राह्यः कदाचन ॥

पाण्डुरैः केशरैस्त्यक्तं रक्तं कुङ्कुममुत्तमम् ।

नील हिराग्निकाश्मोरं खरपाण्डुरकेशरम् ॥

खट्वासीऽनपजः श्रेष्ठो वर्तुलो मांसलश्च यः ।

सम्मतो मध्यदेशीयो मध्यमो मरुजोऽधमः ।

किञ्चित्प्रीता सुरा शस्ता मांसी पिङ्गजटाकृतिः

रेणुको मुद्गतुल्यो यो भद्रः स सम्मतः सताम् ॥

स्थूलो मरिच सङ्काशो गन्धकमणि गर्हितः ।

आनुपदेशसम्भूता मुद्गवच्चातिशोभनः ॥

मिश्रिते मध्यमः प्रोक्तो जाङ्गलस्त्वधमोमतः ॥

जातीफल सशब्दश्च स्निग्धं गुरु च शस्यते ।

लघुकं शब्दहीनश्च रुक्माङ्गमतिनिन्दितम् ॥

एला कक्कोलवौजाभा सा ग्राह्या कोट्टवाकृतिः ।

या कक्कोलसमाकारा कर्पूररेणुसंयुता ।

सरला सा तट्टिश्रेष्ठा विपरीता तु नेष्यते ॥

या किञ्चित्पाण्डरा श्यामा कौटदोषविवर्जिता ।

सा प्रियङ्गुमता भद्रा विपरीता तु निन्दिता ॥

नखी पञ्चविधा ज्ञेया गन्धार्थं गन्धतत्पपरैः ।

काकीडं खरपत्राभा तथोत्पलदलायता ॥

काचिदश्वखुकारा गजकर्णसमापरा ।

वराहकर्णसङ्काशा गग्धकर्मणि गर्हिता ॥

ग्रन्थिकः पाण्डुरः किञ्चित् कनिष्ठः सर्वसम्मतः ।

उत्तमः लक्षणवर्णो यः स्थूलोऽतीव च निन्दितः ॥

दोषमूलं दृढं सूक्ष्म सुत्तमं गग्ध संयुतम् ।

• देशे साधारणे जातं लामज्जं भद्रकं भवेत् ॥

मध्ये सारविहीना या सरसा कीटवर्जिता ।

नलिका सा भवेद्भद्रा, विपरोता तु निन्दिता ॥

निर्मलः कपिलः स्वच्छः सिङ्घकोऽतितरां नवः ।

मध्वाभो मलसंयुक्तो वर्जितो गन्धकर्मणि ॥

श्रीवासो भद्रकः प्रोक्तो मलकाष्ठविवर्जितः ॥

लाक्षा च नूतना ग्राह्या मृत्तिकादि विवर्जिताः ॥

पद्मकं सरलं भद्रं कीटदोषविवर्जितम् ।

जलदोष विहीनश्च त्वक् पत्रश्च तथैव च ॥

सूक्ष्ममूलो वरः केशोऽनूतनः सरलस्तथा ।

नूतनः स्थूलमूलश्च वर्जनीयः प्रयत्नतः ॥

कक्कोलकं शुभं विद्धि वेष्टितं सूक्ष्मया त्वचा ।

स्निग्धं गुरुकमत्यन्त मन्यथातीव निन्दितम् ॥

अत्युग्रापि सरागापि ग्रन्थिलापि परा भवेत् ।

अन्तः शुचित्वमात्रेण वचा कर्मणि गर्हिता ॥

द्विमुस्तं नूतनं पुष्टं गन्धाद्यं परमं विदुः ।

चौरपुष्पीं नवां श्यामामामनन्ति मनीषिणः ॥

ग्राह्या प्रशोथ्यसमक् चम्पककलिका प्रदीपकलिकेव ।

कीटादिकेन रहित मभिनवमिह केशरं ग्राह्यम् ॥

ससूक्ष्मकेशरा स्निग्धा मांसी पिङ्गजटाकृतिः ॥

सुगन्धि लघु रक्तञ्च सुरदारु प्रकीर्त्तितम् ॥

आकृष्णमुत्तमं न्यूनं रक्तञ्चेदञ्च मध्यमम् ।

आरक्तमधमं विद्धि रक्तचन्दनकं त्रिधा ॥

हरिद्रा शस्यते स्थूला च्छेदे या कुङ्कुमच्छविः ॥

केतकी युथिका जाती चम्पकञ्चातिमूक्तकः ।

कदम्बो मल्लिका नागपुष्पञ्च कुटजन्तथा ॥

पाटला करुणौ मौरी पुष्पैरेभिः समाचरेत् ।

वासनं कुसुमैरन्यैस्तथान्यैरति शोभनैः ॥

सौवर्चलन्तु केशाभं सैन्धवं स्फटिकप्रभम् ।

जवाकुसुमसङ्काशा मनाङ्गु चोत्तमा मता ॥

सुवर्णवञ्च विज्ञेयं स्वर्णमाक्षिकं मुत्तमम् ॥

अष्टं शिलाजतुञ्जेयं यत्तु क्षिप्तं न शीर्यते ।

तोयपूर्णं यदा पात्रे प्रतान्येव विरुध्यते ॥

भाद्रक्यं कीर्त्तितं येषां विरुद्धत्वं न कीर्त्तितम् ।

तेषां तद्विपरीतत्वाद्विरुद्धतञ्च लक्षयेत् ॥

महासुगन्धि तैलं लक्ष्मीविलासतैलञ्च ।

जिह्मौचोरकदेवदारु मरल व्याघ्री वचाचेलक

त्वक्पत्रैः सहगन्धपत्रक शटो पथ्याचधात्रीघनैः ।

एतैः शोधित सस्कृतैः पलयुगेत्याख्यातयासंख्यया

तैलप्रस्थमवस्थितैः स्थिरमतिः कल्कैः पचेद्धान्धकैः ॥

मांसी मुरादमनचम्पककुन्दरीत्वग्-

ग्रन्थाम्बुतद्वारवकैर्द्विपलैः सष्टकैः ।

श्रीवास कुन्दरुनखीनलिका मिषीणां

प्रत्येकतः पलमुपाद्य पुनः पचेत्त ॥
 एला लवङ्गं च लचन्दनजातिपूति-
 कक्कीलकागुरुलताघृष्टणैः पलाद्धैः ।
 कस्तूरिकाक्षसङ्घितामलदोषियुक्तेः
 पक्वन्तु मन्दशिखिनैव महासुगन्धम् ।
 पञ्चद्विकेन चाद्धेन मदात्कपूर्मिष्यते ।
 प्रागुक्तौ शुद्धिसंस्कारौ गन्धानामिहतैः पुनः ।
 द्विगुणैर्लक्ष्मीविलासः स्यादयन्तु तैल सत्तमः ॥
 पञ्चपत्राम्बुना चाद्यो द्वितीयो गन्धवारिणा ।
 तृतीयोऽपि च तेनैव पाको वा धूपिताम्बुना ।
 तैलयुग्ममिदं तूर्णं विकारान् वातसम्भवान् ।
 क्षपयेज्जनयेत्पृष्ठं कान्तिं मेधां धृतिं धियम् ॥

पञ्चद्विकेनेति पञ्चधा विभक्तस्य कस्तूरीकस्यैको
 भागो रक्तिद्वयाधिकत्रिमाषको भवति तथा मानेन कर्पू-
 रस्य द्वौ भागौ किम्बा अर्द्धेन कस्तूरीकर्षात्कपूर्स्याष्टौ
 माषकाः ।

नकुलाद्यं घृतम् ।

नकुलस्य च मांसस्य पचेत्प्रस्थं जलादुके ।
 तत्समं दशमूलञ्च पक्वं माषबलान्वितम् ॥
 घृतं प्रस्थं पचेत्तत्र चतुर्भागावशेषितम् ।
 शतावरोरमप्रस्थं गव्यदुग्धञ्च तत्समम् ॥
 अष्टौ वर्गाश्च काकोत्थौ जीवन्तौ मधुयष्टिका ।
 एलात्वचञ्च पत्रञ्च त्रिकटुं त्रिफला तथा ।
 मुस्तकं नागजिह्वा च कर्षं कर्षं प्रदापयेत् ।

सर्ववातविकारेषु अपस्मारे विशेषतः ॥
 महोन्मादे पक्षघाते चाधाने कोष्ठनिग्रहे ।
 हस्तकम्पे शिरःकम्पे वाधिर्ये मूकमिन्त्रिने ॥
 जड्वज्रगते वाते जड्या पाश्चादिसंश्रिते ।
 नकलाद्यमिदं नाम्ना जड्वज्रगदापहम् ॥
 छागलाद्यं घृतम् ।

आजं चर्मविनिर्मुक्तं त्यक्तशृङ्गनखादिकम् ।
 पञ्चमूलीद्वयञ्चैव जलद्रोणे विपाचयेत् ॥
 तेन पादावशेषेण घृतप्रस्थं विपाचयेत् ।
 जीवनीयैः सयध्याह्नैः क्षीरञ्चैव शतावरी ॥
 छागलाद्यमिदं नाम्ना सर्ववातविकारनुत् ।
 अर्दिते कर्णशूले च वाधिर्ये मूकमिन्त्रिने ॥
 जडगद्गदपङ्क्तुनां खल्वे गृध्रसिकुजयोः ।
 अपतानेऽपतन्त्रे च सर्पिरेतत्प्रशस्यते ॥

अथ यष्टिमधु भागद्वयमिति शिवदासः ।

पृथगर्क्षतुलां पञ्चमूलदन्दाजमांसयोः ।

निःकाथ्य सलिलद्रोणे काथे पादावशेषिते ।

घृतारम्भे मन्त्रः । ओं कालि वज्रेश्वरि अमुकस्य
 फलसिद्धिं देहि रुद्रवचनेन स्वाहा ॥ स्नापयित्वा छाग-
 मादौ मधु दत्त्वा ललाटके । उदङ्मुखः प्राङ्मुखो वा
 भिषगेनमुपालभेत् ॥ छागमारण मन्त्रः । ओं हां ओं
 गौं गणपतये स्वाहा ॥

बृहच्छागलाद्यं घृतम् ।

छागमांसतुलां गृध्र दशमूल्याः पलं शतम् ।

अश्वगन्धा पलशतं वाटगालकशतं तथा ॥
 घृताढकं पचेत्तोयैश्चतुर्भागावशेषितैः ।
 क्षीरं स्नेहसमं दद्यात् शतावर्ण्या रसं तथा ॥
 ताम्रपात्रे दृढे चैव शनैर्मृद्वग्निना पचेत् ।
 अस्यौषधस्य कल्कास्य प्रत्येकं शुक्तिसंमितम् ॥
 जीवन्ती मधुकं द्राक्षा काकीक्षी नीलमुत्पलम् ।
 मस्तं सचन्दनं रास्ना पर्णिनीद्वय शारिवे ।
 मेदे हे च तथा कुष्ठं जीवकर्षभकौ शटी ॥
 दार्वी प्रियङ्गु, त्रिफला नतं तालीशपद्मकौ ।
 एलापत्रं वरीनागं जातीकुसुमधान्यकम् ॥
 मञ्जिष्ठा टाडिमं दारु रेणुकं सैलबालुकम् ।
 विडङ्गं जोरकञ्चैव पेपयित्वा विनिक्षिपेत् ॥
 वस्त्रपूते च शीते च शर्करां प्रस्थ संयतम् ।
 निधापयंत म्लिग्ध भाण्डे माद्रे वा भाजने शुभे ॥
 अस्यौषधस्य सिद्धस्य शृणु वीर्यं मतः परम् ।
 देवदेवं नमस्कृत्य संपूज्य गणनायकम् ॥
 पिवेत्याणितलं तस्य व्याधिं वीक्ष्यानुपानतः ॥
 सर्ववात विकारेषु अपन्मारे विशेषतः ।
 उन्मादे पक्षघाते च आधाने कोष्ठनिग्रहे ॥
 कर्णरोगे शिरोरोगे वाधिर्ये चापतन्त्रके ।
 भूतोन्मादे च गृध्रस्यां सोदरे चाक्षिपातजे ।
 पार्श्वशूले च हृच्छूले बाह्यायामार्दिते तथा ॥
 वातकण्ठक हृद्रोग मूत्रकच्छे सपङ्गुके ।
 क्रोष्टुशीर्षे तथा खञ्जे कुञ्जे चाध्वनि मिम्भिने ॥

अपतानेऽन्तरायामे रक्तपित्ते तथोर्द्ध्वे ।
 आनाहेऽग्नौ विकारेषु चातुर्थकज्वरेऽपि च ॥
 हनुग्रहे तथा शोषे क्षीणे चैवाववाङ्मुके ।
 दण्डापतानके भग्ने दाहे चाक्षेपके तथा ॥
 जीर्णज्वरे विषे कुष्ठे श्रेफःस्तम्भे मदात्यये ।
 आत्यवातेऽग्निमान्द्ये च वातरक्त गदेषु च ॥
 एकाङ्गरोगिणे चैव तथा सर्वाङ्गरोगिणे ।
 हस्तकम्पे शिरःकम्पे जिह्वास्तम्भे जङ्घे भ्रमे ॥
 क्षीणेन्द्रिये नष्टशुक्रे शुक्रनिःसरणे तथा ।
 स्त्रीणां वातास्रपाते च पटले चाक्षिस्पन्दने ॥
 एकाङ्गस्पन्दने चैव सर्वाङ्गस्पन्दने तथा ।
 नगादि पतिते वाने स्त्रीणामप्राप्तिहेतुले ॥
 आभिचारिक दोषे च धनसन्तापसम्भवे ।
 ये वात प्रभवा रोगा ये च पित्तसमुद्भवाः ॥
 शिरामध्य गता ये च जङ्घा पाश्वर्वादि संस्थिताः ।
 मातृग्रहाभिभूतश्च शिशुर्यश्च विशुष्यति ॥
 प्रक्षीणबलमांसश्च न दत्तगमनक्षमः ।
 घृतेनानेन सिध्यन्ति वज्रमुक्तिरिवाक्षुरान् ॥
 निहन्ति सकलान् रोगान् घृतं परम दुर्लभम् ॥

रसायनं बल्लिबलप्रदञ्च-

वपुः प्रकर्षं विदधाति रूपम् ।

दत्ताबलेन्द्रेण समानतेजा

दीर्घायुषं पुत्रयतं करोति ॥

स्त्रीणां यतं गच्छति चातिरेकं ।

न याति हृत्तिं सरसः समाङ्गः ।

अपुत्रिणी पुत्रशतं करोति
शतासुषं कामसमं बलिष्ठम् ॥

महदृष्टं नाम तु द्वागलाद्यं
विनिश्चितं वातनिस्तृदनञ्च ।

शिवं शुभं रोगभयापहञ्च

चकार हारीतमुनिर्विशिष्टः ॥

शृगालवर्हिणीः पाके पुमांसं तच्च दापयेत् ।

मयूरी जम्बुकी च्छांगी वीर्यहीनास्त्रभावतः ॥

भाषितं काशिराजेन च्छाग एव नपुंसकः ॥

चतुर्मुखोरसः ।

रसगन्धकलौहाभ्रं समं सूताङ्गि हेम च ।

सर्वं खल्लतले क्षिप्त्वा कन्यास्त्ररसमर्दितम् ।

एरण्डपत्रैरावेष्ट्य धान्यराशौ दिनत्रयम् ।

संस्थाप्य च तदुद्धृत्य सर्वरोगेषु योजयेत् ॥

एतद्रसायनवरं त्रिफलामधुयोजितम् ।

तद्यथाग्निबलं खादेद्वलीपलितनाशनम् ॥

अयमेकादशविधं पाण्डुरोगं प्रमेहकम् ।

कासं शूलञ्च मन्दाग्निं हिक्काश्चैवान्त्रपित्तकम् ॥

व्रणान् सर्वाण्यवातं विसर्पं विद्रधिं तथा ।

अपस्मारं महोन्मादं सर्वांशींसि त्वगामयान् ॥

क्रमेण शीलितं हन्ति वृक्षमिन्द्राशनिर्यथा ।

पौष्टिकं धन्यमायुष्यं स्त्रीणां प्रसवकारणम् ॥

चतुर्मुखेन देवेन कृष्णाद्रेयस्य सूचितम् ।

चिन्तामणिचतुर्मुखः ।

विशुद्धं रससिन्दूरं तद्वर्णं लोहमश्रकम् ।
 तद्वर्णं कनकं खड्गे कान्यास्वरसमहितम् ॥
 एरण्डपत्रैरावेष्ट्य धान्यराशौ निधापयेत् ।
 त्रिदिनान्ते समुद्धृत्य सर्वरोगेषु योजयेत् ॥
 एतद्रसायनवरं त्रिफलामधुसंयुतम् ।
 तद्यथाग्निबलं खादेद्वलीपलितनाशनम् ।
 अपस्मारं महोन्मादं रोगान् वातसमुद्भवान् ॥
 क्रमेण शूलितं हन्ति हृच्चमिन्द्राशनिर्यथा ॥

योगेन्द्ररसः ।

विशुद्धं रससिन्दूरं तद्वर्णं शुद्धहाटकम् ।
 तत्समं कान्तलोहञ्च तत्समञ्चाभ्रमेव च ॥
 विशुद्धं मीक्षिकाश्चैव वङ्गञ्च तत्समं मतम् ।
 कुमारिकारसैर्भाव्यं धान्यराशौ दिनत्रयम् ॥
 ततो रक्तिद्वय मितं वटीं कुर्याद्विचक्षणः ।
 योगवाहौ रसौ श्लेष्म सर्वरोग कुलान्तकः ॥
 वातपित्तभवान् रोगात् प्रमेहान् बहुमूलताम् ।
 सूत्राघातमपस्मारं भगन्दरगुदामयम् ॥
 उन्मादं मूर्च्छां यक्ष्माणं पक्षाघातं हतेन्द्रियम् ।
 शूलान्पित्तकं हन्ति भास्करस्त्रिमिरं यथा ॥
 त्रिफलारसयोगेन शुभवा सितयापि वा ।
 मञ्जुवित्वा भवेद्भोगी कामरूपी सुदर्शनः ॥
 रात्रौ सेव्यं गवां चीरं कृशाणाञ्चविशेषतः ।

योगेन्द्राख्या रसो नाम्ना कृष्णात्रेय विनिर्मितः ॥

रसरत्नरसः ।

पलेकं शुद्धसूतस्य व्योमसत्त्वञ्च कार्षिकम् ।
तद्वर्धं काष्ठन देयं कन्यारसविमर्दितम् ॥
सोहं रूप्यं मृतं वङ्गं वाजिगन्धां लवङ्गकम् ।
जातीकोषं तथा चीरकाकोलीञ्च तद्वर्धतः ॥
काकमाचीरसैःपिष्टा पञ्चगुञ्जामिता वटी ।
चीरञ्चशर्करातोयमनुपानं प्रकल्पयेत् ॥
पचाघातेऽर्दितवाते हनुस्तम्भेऽपतन्त्रके ।
धनुस्तम्भेऽपताने च वाधिये मस्तकभ्रमे ॥
सर्ववात विकारेषु रसरजः प्रकीर्तितः ।
बल्यो वृष्यश्च भोग्यश्च वाजीकरण उत्तमः ॥

वृहदातचिन्तामणिः ।

भागत्रयं स्वर्णभस्मद्विभागं रूप्यमभ्रकम् ।
लौहात्पञ्च प्रबालञ्च मौक्तिकं त्रयसन्धितम् ॥
भस्म सूतं सप्तकञ्च कन्यारसविमर्दितम् ।
बल्लमात्रा वटी कार्या भिषग्भिः परियत्नतः । ॥
यथाव्याध्यनुपानेन नाशयेद्द्वीगुसंकुलम् ।
वातरोगं पित्तकृतं निहन्ति तत्र चिन्तनम् ॥
वृहदाऽपि तरुणस्यर्द्धी कन्दर्पसमविक्रमः ।
दृष्टः सिद्धफलदायं वातचिन्तामणिस्त्वह ॥

बलारिष्टः ।

बलाश्लगन्धयोर्गन्धं पृथक् पलशतं शुभम् ।

चतुर्द्वीणि जलेपक्ता द्रोणमेवावशोषयेत् ।
 शीते तस्मिन् रसे पूते क्षिपेद्भुङ्क्तुलात्रयम् ।
 धातकीं षोडश पर्लां पयस्यां द्विपलांशिकाम् ॥
 पञ्चाङ्गुलपलद्वन्द्वं रास्रामेलां प्रसारणीम् ।
 देवपुष्पमुशीरश्चखट्वं द्वाञ्च पलांशिकाम् ॥
 मांसं भाण्डे स्थितस्त्वेष बलारिष्टो महाफलः ।
 हन्त्युग्रान् वातजान् रोगान् बलपुष्पग्निवर्द्धनः
 इति भैषज्यरत्नावल्यां वातव्याध्यधिकारः समाप्तः

अथामवाताधिकारः ।

लङ्घनं स्नेदनं तिक्तं दोषनानि कटूनि च ।
 विरेचनं मूहपानं वस्त्यस्याममारुते ॥
 आमवाते पञ्चकोल सिद्धं पानाक्षमिष्यते ।
 पटीलं गोक्षुरश्चैव वरुणं कारवेक्षकम् ॥
 यवकोद्रव शाल्यादि प्रपुराणं सतिक्तकम् ।
 लावादीनां तथा मांसं तक्रेण मस्तुना हितम् ॥

शङ्करस्वेदः ।

कार्पासास्थि कुलत्थिका तिल यवैरेरण्ड मूलातसी
 वर्षाभूषणबीज काष्ठीक युतैरेकीकृतैर्वा पृथक् ।

खेदः स्यादिति कूर्परोदरशिरःस्निक्पाणिपादाङ्गुली-
गुलफक्लन्धकटोरुजा विजयते सामाः समीरानुगाः ।
एतानि समुदितानि एकैकशो वा संकुटाकाञ्चिकेन
संसिध्य वस्त्रेण पोदलोहयं वद्धादौमाग्निं चुक्ष्णपरिस्थित
काञ्चिकस्थाल्युपरिलिप्तं सच्छिद्रं शरावस्थं वास्यतप्तमेकै-
कमानोय वेदना स्थाने खेदयेत् ॥

रुक्म खेदो विधातव्यो बाहुकापुटकैस्तथा ॥
गोजलपिष्टं हिंसा केवुकं शिग्रुं भ्रवं मूलम् ।
नाकुयुतपरिलेपात्सामसमीरणः कुत्र ॥
एषां समभागं गोमूत्रेण पिष्ट्वा विदनास्थाने ग्रत्तेपः ।
ग्रतपुष्पावचाशिग्रुं खदंष्ट्रावरुणत्वचः ।
सहदेवा च वर्षाभूः शटी च सहभाटली ॥
सतर्कारोफलं हिङ्गुं शुक्तकाञ्चिकपेषितम् ॥
आमवातहरं श्रेष्ठं सुखोष्णं लेपनं हितम् ।
रास्नादिदशमूलम् ।
दशमूल्यमृतैरण्डरास्नानागरदारुभिः ।
काष्ठो रुवुकतैलेन सामं हन्यनिलं गुरुम् ॥

रास्नासप्तकम् ।

रास्नामृतारग्वधदेवदारु-
द्विकण्टकैरण्डपुनर्नवानांम् ।
काष्ठं पिवेन्नागरचूर्णमिश्रं
जङ्घोरुपार्श्वत्रिकपृष्ठशूली ॥

रास्नापञ्चकम् ।

रास्नागुडचीमेरण्डदेवदारुमहोषधम्

पिवेत्सार्वाङ्गिकैवातेसामे सन्ध्यस्थिमज्जगे ।

रासापचके रासासप्तके च उष्णे भेदार्थमेरण्डतैलं
प्रक्षिपन्ति वृद्धाः ।

दशमूलौ कषायेण पिवेद् वा नागराम्भसा ।

क्षुत्तिवस्तिकटिशूले तैलमेरण्डं सम्भवम् ॥

आमवात गजेन्द्रस्य शरीरं वनचारिणः ।

एक एव निहन्तासावैरण्डसु हकेशरी ॥

एरण्डतैलेन युक्तं हरीतकीं भक्षयेन्नरो विधिवत् ।

आमानिलात्तिं युक्तौ गृध्रसि वृद्धार्दिनी नित्यम् ॥

भृष्टाद्यात् कटुतैलेऽनैः सहारग्वधपक्कवम् ।

किस्वान्तकाञ्जिके पक्का खादेदामानिलापहम् ॥

शाणं नागरचूर्णस्य काञ्जिकेन पिवेत्सदा ।

आमवात प्रशमनं कफवात हरं परम् ॥

त्रिवृत्सैन्धवशुण्ठीनामारनालेन चूर्णितम् ।

पीत्वा विरिच्यते जन्तुरामवातहरं परम् ॥

सप्ताहं त्रिवृत्चूर्णं त्रिवृत् क्वाथेन भावितम् ।

काञ्जिकेन तु तत्पीतं रेचयेदामवातिनम् ॥

वैश्वानरचूर्णम् ।

मानिमन्यस्य भागौ द्वौ यमान्यास्तद्वदेव हि ।

भागास्तयोऽजमोदाया नागराद् भागपञ्चकम् ।

दश द्वौ च हरीतक्याः श्लक्ष्णचूर्णीकृताः शुभाः ।

मस्वारनाल तक्रेन सर्पिषोष्णीदकेन वा ।

पीतं जयत्यामवातं गुल्मं हृद्वास्तिजान् गदान् ।

झीङ्गानं ग्रन्थिं शूलदादीनर्शांस्त्रिणाहमेव च ॥

विबन्धं वातजान् रोगांस्तथैवहस्तपादजान् ।
वातानुलोमनमिदञ्चूर्णं वैश्वानरं स्मृतम् ॥

अजमोदादिवटकः ।

अजमोदा मरिचपिप्पली विडङ्गसुरदार चित्रकशताह्वा ।

सैन्धवपिप्पलीमूलं भागा नवकस्य पलिकाः स्युः ॥

शुण्ठी दशपलिका स्यात्पलानि तावन्ति वृद्धदारस्य ।

यथा पञ्चपलानि च सर्वाण्येकत्र सञ्चूर्ण्य ।

समगुडवटकानदतञ्चूर्णं वाप्यणवारिणा पिवतः ॥

नश्यन्त्यामा निलजाः सर्वे रोगाः सुकष्टाश्च ॥

विसृचिका प्रतित्णी हृद्रोगा गृध्रसो चोग्रा ।

कटिवस्ति गुदस्फुटनञ्चैवास्थि जङ्घयोस्तिव्रम् ॥

श्लथयुस्तथाङ्गमन्धिषु ये चान्येऽप्यामवातसम्भूताः ।

सर्वे प्रयान्ति नाशं तम इव सूर्यांशुविध्वस्तम् ॥

अजमोदादि वटके सर्ववर्णसमो गुडः किञ्चिदुदकं
दत्त्वा बङ्गो गुडं द्रवीकृत्य तत्र चूर्णं प्रक्षिप्य वटकाः
कार्याः चूर्णं वेति गुडं विहाय केवलमुष्णोदकादिभिः पेय-
मिति भानुः ।

आमगजसिंहोमोदकः ।

शुण्ठीचूर्णस्य प्रस्थैकं यमान्याश्च पलाष्ठकम् ।

जीरकस्य पलद्वन्द्वं धन्याकस्य पलद्वयम् ॥

पलैकं शतपुष्पाया लवङ्गस्य पलं तथा ।

टङ्गनस्य पलं ग्राह्यं मरिचस्य पलभवेत् ॥

चिचुता त्रिफला चारपिप्पलीनां पलं पलम् ।

एतेषां सर्वचूर्णानां खण्डं दद्याच्चतुर्गुणम् ॥
 घृतेन गुडकीकृत्य मोदको मधुना कृतः ।
 शटेपला तेजपत्राणां कर्षं दद्याद्गुडत्वचः ॥
 चतुर्भिरधिवासोऽस्य तैलैकं खादयेद्बधः ।
 शरीरं वीक्ष्य मात्रास्य यत्तथा वा तृटिवर्द्धनम् ॥
 आमवातप्रगमनः कटौग्रहविनाशनः ।
 शूलघ्नो रक्तपित्तघ्नश्चाम्बुपित्तविनाशनः ॥
 श्रीमता चन्द्रनाथेन गुरुणा भाषितं मयि ।
 श्रीमद्ब्रह्मनाथोऽयं कृतवान् मोदकं शुभम् ॥
 गर्जत्वा मगजेन्द्रोऽयमजीर्णं बलमागतः ।
 यथा सिंहो वने हन्ति दन्तिनं बलिनं शुभम् ॥
 तथा मराजकरिणं निहन्त्येव न संशयः ॥
 शटपादौनां चतुर्णां प्रक १ सुगममन्यत् ।

रसोनपिण्डः ।

रसोनस्य पलशतं तिलस्य कुड्वं तथा ।
 हिङ्गु त्रिकटुकं चारी द्वौ पञ्च लवणानि च ॥
 शतपुष्पा तथा कुष्ठं पिप्पलोमूलचिचको ।
 अजमोदा यमानि च धन्याकश्चापि बुद्धिमान् ॥
 प्रत्येकन्तु पलैश्चैषां श्लेष्मचूर्णानि कारयेत् ॥
 घृतभाण्डे दृढे चैतत् स्थापयेद्दिनभोऽष्टश ।
 प्रक्षिप्य तैलमानीञ्च प्रस्थार्धं काञ्जिकस्य च ॥
 खादेत्कर्षप्रमाणन्तु तीर्थं मद्यं पिवेदनु ।
 आमवाते तथा वाते सर्वाङ्गैर्काङ्गसंश्रये ॥

अपस्मारोऽनले मन्दे कासश्वासगरेषु च ।

उष्मादे वातभग्ने च शूले जन्तोः प्रयस्यते ॥

महारसोनपिण्डः ।

रसोनपलशतं क्षुण्णं तदर्धं निक्षुषात्तिलात् ।

पात्रं गव्यस्य तक्रस्य पिष्ट्वा चैतानि सञ्क्षिपेत् ॥

त्रिकटु, धान्यक चव्य चित्रकं गजपिप्पली ।

अजमोदा त्वगीला च ग्रन्थिकश्च पलांशिकम् ॥

शकरायाः पलान्यष्टौ पलांशं मरिचस्य च ।

कुष्ठाजाज्योय चत्वारि मधुनः कुड्वं तथा ॥

आर्द्रकस्य च चत्वारि सर्पिणोऽष्टौ पलानि च ।

तिलतैलस्य तावन्ति शक्तकस्यापि विंशतिः ॥

सिद्धार्थकस्य चत्वारि राजिकायास्तथैव च ।

कर्षप्रमाणं दातव्यं हिङ्गुलवणपञ्चकम् ॥

एकोक्तल्य दृढे कुम्भे धान्यराशौ निधापयेत् ॥

द्वादशाहात्सुदृढं प्रातः खाद्यं यथाबलम् ।

सुरां सीवोरकं सोधूँ चोरञ्चानुपिवेन्नरः ॥

जीर्णं यथेस्तितं भोज्यं दध्निपिष्टान्नवर्जितम् ।

एकमासप्रयोगेन सर्वान् व्याधौन् व्यपोहति ॥

अशीतौ वातजान् रोगान् चत्वारिंशच्च पैत्तिकान् ।

विंशतिं श्लैष्मिकांश्चैव प्रमेहानपि विंशतिम् ॥

अर्यांसि षट्प्रकाराणि गुल्मं पञ्चविधं तथा ।

अष्टादशविधं कुष्ठमेकादशविधं क्षयम् ॥

अथ यं योनिशूलञ्च सर्वमाशु विनाशयेत् ।

क्षतसन्ध्यस्थिभग्नानां सन्धानकरणः परः ॥

दृष्टेर्बलकरो हृद्य आयुषो बलवर्द्धनः ।

महारसोनपिण्डोऽयमामवातकुलान्तकः ॥

सर्वमेकीकृत्य चण्डातपे शोषयित्वा क्षिग्धभाण्डे
संस्थाप्य धान्यराशौ द्वादशदिनानि स्थाप्य तत उदत्त
आकृत्य खाद्यं मा द उक्तमनुपानम् ।

वातारिगुग्गुलुः ।

वातारितैलसंयुक्तं गन्धकं पुरसंयुतम् ।

फलत्रययुतं कृत्वा पिष्टयित्वा चिरं रुजौ ॥

भक्षयेत्प्रत्यहं प्रातरुष्णतीयानुपानतः ।

दिने दिने प्रयोक्तव्यं मासमेकं निरन्तरम् ॥

सामवातं कटीशूलं गृध्रसीं खञ्जपङ्कुताम् ।

वातरक्तं सशोथञ्च मटाहं क्षौष्टशीर्षकम् ॥

शमयेद्बहुशो दृष्टमपि वैद्यविवर्जितम् ।

योगराजगुग्गुलुः ।

चित्रकं पिप्पलीमूलं यमानो कारवी तथा ।

विडङ्गान्यजमोदा च जीरकं सुरदारु च ॥

चव्यैला सैन्धवं कुष्ठं रास्ना गोक्षुरधान्यकम् ।

त्रिफलामुस्तकं व्योषं त्वगुशीरं यवाग्रजम् ॥

तालीशपत्रं पत्रञ्च श्लक्ष्णचूर्णानि कारयेत् ।

यावन्त्येतानि चूर्णानि तावन्मात्रन्तु गुग्गुलुम् ॥

संमर्दं सर्पिषा गाढं क्षिग्धे भाण्डे निधापयेत् ।

अतो मात्रां प्रयुञ्जीत यथेष्टाहारवानपि ॥

योगराज इति ख्यातो योगोऽयममृतोपमः ।

आमवाताटवातादीन् क्रिमि दृष्टव्रणानि च ॥

प्लीहगुल्मोदरानाह दुर्नामानि विनाशयेत् ।

अग्निञ्च कुरुते दीप्तं तेजो हृदि बलं तथा ॥

वातरोगान् जयत्येष सन्धिमज्जगतानपि ॥

आदौ शुद्धगुग्गुलुं घृतेन पिष्टयित्वा पञ्चाक्षमेन
सर्वचूर्णेन सह घृतेन पिष्टयित्वा स्निग्धभाण्डे स्थापयेत्ततो-
ऽष्टौ माषकानुष्णोदकेन भक्षयेत् ॥

वृहद्योगराजगुग्गुलुः ।

त्रिकटु त्रिफला पाठा शताह्वः रजनीद्वयम् ।

अजमोदा वचा हिङ्गु हवुषा हस्तिपिप्पली ॥

उपकुञ्चिका शटीधान्यं विडं सौवर्चलं तथा ।

सैन्धवं पिप्पलीमूल त्वर्गलापत्रकेशरम् ॥

फणिज्जकञ्च लीहञ्च सर्जकञ्च त्रिकण्टकम् ।

रास्ना चातिविषा शृण्ठा यवक्षाराम्बवेतसम् ॥

चित्रकं पुष्करञ्चव्यं वृक्षाम्बं दाडिमं रुबु ।

अश्वगन्धा तट्टदन्ती वदरं देवदारु च ॥

हरिद्रा कटुका मूर्वा त्रायमाणा दुरालभा ।

विडङ्गं मृतवङ्गञ्च यमानी वासकाभ्रकम् ॥

एतानि समभागानि श्लक्ष्णचूर्णानि कारयेत् ।

शोधितं गुग्गुलुञ्चैव सर्वचूर्णसमं नयेत् ॥

घृतेन पिष्टयित्वा च स्निग्धे भाण्डे निधापयेत् ।

रसवातेन ये भग्नाः कटिभग्नाश्च ये जनाः ॥

भैषज्यरत्नावली ।

एकाङ्गं शुष्यते येषां कुष्ठं वापि क्षतोत्तरम् ।
पादौ विस्तारितौ येषां येषां वा गृध्रसौग्रहः ॥
सन्निवातं क्रोष्टृशोषं वातं सर्वशरीरगम् ।
अशीतिं वातजान् रोगांश्चत्वारिंशच्च पैत्तिकान् ॥
विंशतिं श्लैष्मिकांश्चैव हन्त्यवश्यं न संशयः ।
अयं बृहद्योगराजगुग्गुलुः सर्ववातहा ॥

सिंहनादागुग्गुलुः ।

पिष्टितां गुग्गुलोर्मानां कटुतैलपलाष्टकम् ।
प्रत्येकं त्रिफला प्रस्थौ सार्द्धद्रोण जले पचेत् ॥
पादशेषञ्च पूतञ्च पुनरेतेद्विमिश्रयेत् ।
त्रिकचु त्रिफला मुस्तविडङ्गामरकानिकम् ॥
गुडूचग्नितृप्तवती चवीशूरणमानकम् ।
पारदं गन्धकञ्चैव प्रत्येकं शक्तिसम्मितम् ॥
सहस्रं कानकफलं सिद्धे सञ्चर्ण्य निक्षिपेत् ।
ततो माषद्वयं जम्घ्ना पिवेत्तप्तजलादिकम् ॥
अग्निञ्च कुरुते दीप्तं वडवानलसन्निभम् ।
धातुवृद्धिं वयोवृद्धिं बलं सुविपुलं तथा ॥
आमवातं शिरोवातं सन्निवातं सुदारुणम् ।
जानुजङ्घाश्रितं वातं सकटोग्रहमेव च ॥
अश्मरीं मूत्रकृच्छ्रञ्च भयनञ्च तिमिरीदरे ।
अक्षपित्तं तथा कुष्ठं प्रमेहं गुदनिर्गमम् ॥
काष्ठं पञ्चविधं श्वामं क्षयञ्च विषमज्वरम् ।
श्लोहानं श्लेपदं गुल्मं पाण्डुरोगं सकामलम् ॥

श्रोथान्त्वहृद्विशूलानि गुदजानि विनाशयेत् ।

मेदः फकामसङ्घातं व्याधिवारणदर्पहा ॥

सिंहनाद इति ख्याता योगोऽयममृतोपमः ॥

कटुतैलेन गुग्गुलुं पिष्टयित्वा काथजलेन सह
पक्त्वा आसन्नपाके प्रक्षेपार्थं त्रिकट्वादीनां चूर्णं तो. ४
शोधित जयपालवोव गोटा १००० रसगन्धकौ कज्जलो-
ल्लव्य शीतौभूते दातव्यौ इति वृद्धाः ।

वृहत्सैन्धवाय तैलम् ।

सैन्धवं त्रैयसी रास्ना शतपुष्पो यमानिका ।

सर्जिका मरिचं कुष्ठं शुण्ठी सौवर्चलं विडम् ॥

वचाजमोदा मधुकं जीरकं पौष्करं कणा ।

एतान्यङ्गपलांशानि श्लक्ष्णपिष्टानि कारयेत् ॥

प्रमथमेरुतैलस्य प्रस्थाम्बुशतपुष्पजम् ।

काञ्जिकं द्विगुणं दत्त्वा तथा मस्तुशनैः पचेत् ॥

सिद्धमेतत्प्रयोक्तव्यमामवातहरं परम् ।

पानाभ्यञ्जनवस्त्रौ च कुरुतेऽग्निबलं भृशम् ॥

वातात्तर्क्षणे शस्तं कटोजानूरुसन्धिजे ।

शूले हृत्पाश्वर्यं पृष्ठेषु कच्छेऽश्मरि निषोडितं ॥

व्यह्नायोमादितानाहे अन्तर्हृद्विनिषोडितं ।

अन्यांश्चानिलजान् रोगान् नाशयत्वाशु देहिनाम् ॥

द्वितीयसैन्धवाय तैलम् ।

सैन्धवं देवकाष्ठञ्च वचा शुण्ठि च कटुफलम् ।

शताङ्गा मुस्तकं चयं मेदे मलहरं त्रिवृत् ॥

हिज्जलस्य त्वचं बालं चित्रकं ब्रह्मयष्टिका ।
 शटी विडङ्गमधुकं रेणुकातिविषा रुष ॥
 अम्बष्ठी नीलिनी, दन्तोमूलं मरिचमेव च ।
 अजमोदा पिप्पली च कुष्ठं रास्ना च ग्रन्थिकम् ।
 एषां कर्षमितैः कल्कैः शनैर्मुह्यन्मिना पचेत् ।
 ग्रन्थिश्च कटु तैलस्य मूर्च्छितस्य यथाविधि ॥
 एतत्तैलवरं श्रेष्ठमभ्यङ्गात्सर्ववातनुत् ।
 विशिषेणामवातेषु कटीजानुरुसन्धिषु ॥
 हृत्पाश्वं सर्वगात्रेषु शूलञ्चैव विनाशयेत् ॥
 वातश्लेष्मणि वाह्याधामन्त्वहृदौ भगन्दरे ।
 शस्तं नाडीव्रणान् सर्वान् नाशयत्यथ देहिनाम् ।
 अन्यांश्च विविधान् रोगान् वृक्षमिन्द्रांशनिर्यथा ॥
 सैन्धवाद्यमिदं तैलं सर्वामयनिसूदनम् ॥

आमवातारिवटिका ।

रसगन्धकलौहार्कतुल्यटङ्गनसैन्धवान् ।
 समभागैर्विचूर्ण्याथ चूर्णं द्विगुणगुग्गुलुः ॥
 गुग्गुलोः पादिकं देयं त्रिवृताचूर्णसुत्तमम् ।
 तत्समश्चित्रकस्याथ, घृतेन वटिकां कुरु ॥
 खादेन्मापद्यश्चेदं त्रिफलाजलयोगतः ।
 आमवातारिवटिका पाचिका भेदिका मता ॥
 आमवातं निहन्त्याशु गुल्मशूलोदराणि च ।
 यकृत् श्लेहोदराष्टीलां कामलां पाण्डुरोगकम् ॥
 हलीमकश्चान्त्रपित्तं श्लेष्मण्यं श्लोषदावर्द्धो ।

ग्रन्थिशूलं शिरःशूलं वातरोगञ्च गृध्रसीम् ॥
गलगण्डं गण्डमालां क्रिमिं कुष्ठविनाशिनी ।
विद्रधिं गर्दभानाहावन्मृद्विञ्च नाशयेत् ॥

आमवातारिरसः ।

रसो गन्धो वरा वज्रिगुग्गुलुः क्रमवर्द्धितः ।
एतदेरण्डतैलेन श्लक्ष्णचूर्णं प्रपेषयेत् ॥
कर्षोऽस्यैरण्डतैलेन हृत्पुष्पाञ्जलपायिनाम् ।
आमवातमतोवोद्यं दुग्धमुक्तादिवर्जयेत् ॥

आमवातेश्वरोरसः ।

शुद्धगन्धपलाङ्गञ्च सूतताम्रञ्च तत्समम् ।
ताम्राहं पारदं देयं रसतुल्यं सूतायसम् ॥
सर्वं पञ्चाङ्गुलदले ढालयेन्निपुणः कृतौ ।
सञ्चूर्ण्य पञ्चकोलस्य सर्वं क्वाथे विमर्दयेत् ॥
रौद्रे विंशतिवारांश्च गुडूचीनां रसैर्दश ।
मृष्टटङ्गनचूर्णेन तुल्येन सह मेलयेत् ॥
टङ्गनाहं विडं देयं मरिचं विडतुल्यकम् ।
तिन्तीडीवीजचूर्णन्तु सूततुल्यञ्च दन्तिका ॥
त्रिकटे, त्रिफला चैव लवङ्गञ्चाहं भागिकम् ।
आमवातेश्वरोनाम विष्णुना परिकीर्तितः ॥
महाग्निकारकोद्घोष आमवातकुलान्तकः ।
स्थूलानां कुरुते काश्यं कृशानां स्थूल्यकारकम् ॥
अनुपानवशेनैव सर्वरोगकुलान्तकः ।

साध्यासाध्यं निहन्त्याशु चामवातं सुदारुणम् ॥
 गुरुवृथाचपानानि षयो मांसरसा हिताः ।
 भाजयेत्कण्ठपर्यन्तं चतुर्गुञ्जा मितं रसम् ॥
 कटुस्त्वत्तिक्तरहितं पिवेत्तदनुपानकम् ।
 शोघ्रं जोय्येति तत्सर्वं जायते दीपनः परः ॥
 अनेन सदृशा नास्ति बहिसन्दीपनो रसः ।
 गुल्माग्नौ ग्रहणोरोग शोथपाण्डुरापहः ॥

सर्वतोभद्रघाय मुच्यते ।

गन्धकादिलौहान्तानां यथोक्तं भागं सर्वमेकोक्त्य
 चणयित्वा लोहपात्रे घृत किञ्चिद्दत्त्वा तत्रचूर्णं द्रवीभूतं
 सदयोगामयापरि निहितैरण्डपत्रापरि ठालयेत् अथ पर्पटी
 भूतंसंचूर्णं पञ्चकोलकाद्येन विंशतिवारान् भावयेत्ततां
 गुडचौरसेन पूर्ववत् क्वाथेन वा दशधा भावयेत् रक्ति
 खादेत् माषैकमिति पिष्टेन वङ्गेन काञ्जिकं काण्णं पिवेत्
 दशरक्तिकपर्यन्तं वर्धयेत् इत्युपदेशः ।

त्रिफलादिलौहम् ।

त्रिफला मुस्तकं ज्योषं विडङ्गं पुष्कर वचा ।
 चित्रक मधुकच्चैव पलाशं श्लक्ष्णधूर्णितम् ॥
 अथश्चूर्णं पलान्यष्टौ गुग्गुलांस्तावदेव हि ।
 आलोढ्य मधुनापेतं पलद्वादशकेन च ॥
 प्रातर्विलिख्य भुञ्जानो जाणै तस्मिन् जयेद्भुजः ।
 दुःसाध्यसामवातश्च पाण्डुरोगं हलौमकम् ॥

जीर्णाक्षसम्भवं शूलं श्वयथं विषमज्वरम् ।

विडङ्गादिलौहम् ।

वज्रपाण्डादिलौहानां ग्राह्यं पञ्चपलं शुभम् ।
 चूर्णं मृताभ्रकस्यापि लौहार्धं पारदं तथा ॥
 त्रिगुणा त्रिफला ग्राह्यालौहाभ्रात् षोडशैर्जलैः ।
 पक्वाष्टभागशेषन्तु ग्राह्यं क्वाथजलं ततः
 तेन लौहाभ्रचूर्णञ्च पुनः पाच्यं समं घृतम् ।
 शतावय्यारसञ्चैव क्षीरञ्च द्विगुणं रसात् ॥
 लौहमय्या पचेव्यां पात्रे चायसिताम्रके ।
 पचेत्याकविधिज्ञस्तु बह्निना मृदुना शनैः ॥
 मिडे च प्रक्षिपेदेतान् विडङ्गादि यथोदितान् ।
 विडङ्गं नागरं धान्यं गुडुचौसस्त्वजीरकम् ॥
 पलाशवौजं मरिचं पिप्पली हस्तिपिप्पली ।
 त्रिवृता त्रिफला दन्तो एलाचैरण्डकं तथा ॥
 चविका ग्रन्थिकं चित्रं मुस्तकं वृद्धदारकम् ।
 सर्वेषां चूर्णमेतेषां लौहाभ्रकसमं भवेत् ॥
 आमवातगजेन्द्रस्य केशरी विधिनिर्म्मितः ।
 आमवातश्च शोथाश्चाप्यग्निमान्द्यं हलीमकम् ॥
 हन्तीति शेषः ।

पञ्चाननरसलौहम् ।

जारितं पुटितं लौहचूर्णं पञ्चपलं शुभम् ।
 गुग्गुलीय पलं पञ्चलौहार्धं मृतमभ्रकम् ॥

शुद्धसूतमभ्रसमं गन्धकं तत्समं भवेत् ।
 त्रिगुणामयसश्चर्णात् कृत्वा तां त्रिफलां पचेत् ॥
 हिरण्यभागं पानीयमष्टभागावशेषितम् ।
 तेन चाष्टावशेषेण पचेत्क्षौद्राभ्रगुग्गुलम् ॥
 घृततुल्यं शतावर्यारसं दत्त्वा तथा शुभम् ।
 प्रस्थं प्रस्थञ्च दुग्धस्य शनैर्हृद्गनिना पचेत् ॥
 लोहमय्या पचेद्द्व्यां पात्रे चायसि मृण्मये ।
 ततः पाकविधिज्ञस्तु पाकसिद्धौ विनिश्चिपेत् ॥
 विडङ्गं नागरं धान्यं गुडूचीसत्त्वजीरकम् ।
 पञ्चकोलं त्रिवृदन्तो त्रिफलैला च सुस्तकम् ॥
 सुचूर्णितञ्च प्रत्येकमेषामर्द्धपलं क्षिपेत् ।
 २. रसस्य कज्जलीं कृत्वा ईषदुष्णे विमर्दयेत् ।
 उत्तार्य स्थापयेद्वाण्डे क्षिग्धे चापि सुरक्षितम्
 घृतेन मधुना पश्चात्तर्दयित्वानुपानतः ॥
 गुडूची नागरैरण्डं क्वाथयित्वा जलं पिवेत् ।
 भक्षयेच्छुद्धदेहस्तु शुभेऽहनि सुरार्चकः ॥
 आमवातमहाव्याधिं विनाशयेष्ट देवता ।
 सन्धिवातं कटौशूलं कुचिशूलं सुदारुणम् ॥
 जङ्घाम्पादाङ्गुलीशूलं गृध्रसीं हन्ति पङ्गुताम् ।
 गुल्माग्रोथं पाण्डुरोगं सन्धिवातञ्च दुःसहम् ॥
 आमवातगजेन्द्रस्य केशरी विधिनिर्मातः ॥
 दधिमत्स्यगुडूचीरपोतकीमाषपिष्टकान् ।
 वर्जयेदामवातात्तीं मांसश्चानुपसम्भवम् ।
 अभिष्यन्दकरा ये च ये चान्ये गुरुपिच्छकाः ।

वर्जनीयाः प्रयत्नेन आमवातादितैर्मरैः ।

वातगजेन्द्रसिंह ।

अन्नं लोहं रसं गन्धं ताम्रं मागं सटक्कनम् ।
 विषं सिन्धुं लवङ्गञ्च हिङ्गु जातीफलं समम् ॥
 तद्वर्धं त्रिसुगन्धञ्च त्रैफलं जीरकं तथा ।
 कन्या रसेन संपिष्य वटी कार्यातिरक्तिका ॥
 सेव्या पयोऽनुपानेन सदा प्रातः सुखान्वितैः ।
 अशीतिं वातजान् रोगान् चत्वारिंशश्च पैत्तिकान् ॥
 विंशतिं श्लैष्मिकान् रोगान् सेवनादेव नाशयेत् ।
 अभिघातेन ये क्षीणाः क्षीणाश्चौवयवाश्च ये ॥
 व्याधिर्क्षीणावयवः क्षीणाः स्त्रीक्षीणाश्चापि ये मराः ।
 क्षीणेन्द्रियानष्टशुक्रावक्रिहीनाश्च मानवाः ॥
 तेषां पृथक् च वयःस्थापन एव च ।
 सूक्ष्मानां पङ्क्तु कुष्ठानां क्षीणानां मांसवर्धनः ॥
 अरोगी सुखमाप्नोति रोगी रोगाद्विसुच्यते ।
 रसस्यास्य प्रसादेन नास्ति रोगाद्वयं कश्चित् ॥
 वातगजेन्द्र सिंहोऽयं रसो रोगविनाशकः ॥

विजयभैरव तैलम् ।

रसगन्धशिलातमाहं सर्वं कुर्यात्समांशकम् ।
 चूर्णयित्वा ततः सूक्ष्ममारनलेन पेषयेत् ॥
 तैलकल्केन संलिप्य सूक्ष्मवस्त्रं ततः परम् ।
 तेषां कारयेद्वर्त्ति मूर्धभागे च दीपयेत् ॥

वर्त्यधः स्थापिते पात्रे तैलं पतति शोभनम् ।

लेपयेत्तेन गात्राणि भक्षणाय च दापयेत् ॥

नाशयेत्सूततैलं बद्धातारोगानशेषतः ।

वाहुकम्पं शिरकम्पं जङ्घाकम्पं ततः परम् ॥

ऐकाङ्गश्च तथा वातं हन्ति लेपात्संशयः ॥

इति भैषज्यरत्नावल्यामामवाताधिकारः समाप्तः

..

अथ मूत्रकृच्छ्राधिकारः ।

अभ्यञ्जनं स्नेहं निरुहं वस्ति-

स्वेदोपमाहोत्तरध्वस्ति सेकान् ।

स्थिरादिभिर्वातं हरैश्च सिद्धान्

दद्यात्प्रसांशानिलमूत्रकृच्छ्रे ॥

सेकावगाहाः शिशिराः प्रदेहा

ग्रैश्चो विधिवंस्ति पयोविरेकाः ।

द्राक्षा विदारौक्षुरसैर्घृतैश्च

कृच्छ्रेषु पित्तं प्रभवेषु कार्याः ॥

क्षारोष्ट्रं तीक्ष्णौषधं मन्त्रपानं

स्नेदो यवान्नं वमनं निरुहाः ।

बकं सतिक्तोषवसिद्ध तैल
 मभ्यङ्ग पानं कफ मूत्रकच्छे ॥
 सर्वं त्रिदोषप्रभवे च वायोः
 स्थानानुपूर्व्यो प्रसमोक्ष्य कार्यम् ।
 त्रिभ्योऽधिके प्राग्बमनं विरेकः
 पित्ते कफे स्यात् पवने च वस्तिः
 तथाभिघातजे कुर्यात्सद्योत्रण चिकित्सिबम् ।
 स्वेदचूर्णं क्रियाभ्यङ्ग वस्तयः स्युः पुरीषजे ॥
 क्रिया हितात्वश्मरि शर्करायां
 या मूत्रकच्छे कफ माकृतोत्थे ।
 लिङ्गं शुक्र विवक्षोत्थे शिलाजतु समाक्षिकम् ।
 वृष्यैर्हंहितधातुत्थे विधेया प्रमदोत्तमा ॥
 यन्मूत्र कच्छे विहितञ्च पैत्ते
 तत्कारयेच्छोणित मूत्रकच्छे ॥
 कुशाण्डकरसं पीत्वा सयवचारशर्करम् ।
 मन्त्रकच्छादिमुच्येत शीघ्रञ्च लभते सुखम् ॥
 तृणपञ्चमूलम् ।
 कुशः कासः शरीदर्भं दृक्षुषेति तृणोद्भवम् ।
 पित्तकच्छे हरं पञ्चमूलं वस्ति विशोधनम् ॥
 पञ्चतृण क्षीरम् ।
 एतत्सिद्धं पयः पीतं मेढ्रगं हन्ति शोणितम् ।
 त्रिकण्टकादिः ।
 त्रिकण्टकारग्वध दर्भकास
 दुरालभा प्रस्तरभेद पथ्या ।

निघ्नन्ति पीडां मधुनाश्मरीक्ष

संप्राप्त मृत्योरपि मूत्रकृच्छ्रम् ॥

काथं गोक्षुर बीजस्य यवक्षारयुतं पिवेत् ।

मूत्रकृच्छ्रं यथारक्तं पीतः शौत्रं निवारयेत् ॥

धात्रादिः ।

धात्री द्राक्षा विदारौ च यथ्याहुं गोक्षुरं तथा

एभिः कषायं विपचेत्पिबेत् शीतं सशर्करम् ॥

अपियोगशतासाध्यं मूत्रकृच्छ्रं जयेत्तप्तु ।

वृद्धधात्रादिः ।

धात्री द्राक्षा च यथ्याहुं विदारौ सत्रिकण्टका

दभैक्षुमूलमभया काथयित्वा जलं पिवेत् ॥

वसितं मूत्रकृच्छ्रं रुजाद्राहहर परम् ॥

वातिके कृच्छ्रे अमृतादिः ।

अमृता नागरं धात्री वाजिगन्धा त्रिकण्टकम् ।

प्रपिवेद्वातरोगात्तः संशूलो मूत्रकृच्छ्रवान् ॥

शतावर्यादिः ।

शतावरी कासं कुशैः खदंष्ट्रा

विदारि शालीक्षुकशेरुकाणाम्

काथं सुशीतं मधुशर्कराक्तं

पिवन् जयेत् पैत्तिकमूत्रकृच्छ्रम् ॥

गुडं नामलकं वृथं अमघ्नं तर्पणं परम् ॥

पित्तं गदाह मूलजं मूत्रकृच्छ्रं निवारणम्,
 इर्वीरबीजं मधुकं सदाविं
 पेत्ते पिवेत्तण्डुल धावनेन ।
 दार्वीं तथैवामलकी रसेन
 समाधिकां पेत्तिक मूत्रकृच्छ्रे ॥

हरीतक्यादिः ।

हरीतकी गोक्षूरं राजवृक्ष-
 पाषाणभिद्वन्द्वं यवासकानाम् ।
 काथं पिवेन्माक्षिकं संप्रयुक्तं
 कृच्छ्रे सदाहे सरुजे विवन्द्ये ॥

सितातुल्यो यवक्षारः सर्वकृच्छ्रं विनाशनः ॥
 सूर्यावर्तं भवं बीजं श्लक्ष्णं दृश्यदि पेक्षितम् ।
 व्युषितोदकं सम्यीतं कृच्छ्रं हन्ति सुदारुणम् ॥
 मधुना च यवक्षारं मूत्रकृच्छ्राश्मरीहरम् ॥
 सगन्धकं यवक्षारां शर्करां तक्रतः पिवेत् ।
 मूत्रकृच्छ्रादिमुच्येत साध्यासाध्यान् संशयः ॥
 नारिकेलोद्भवं पुष्पं तण्डुलोदकं संयुजम् ।
 रक्तजं मूत्रकृच्छ्रं हि पित्तं हन्ति न संशयः ॥

तारकेश्वरः ।

शुद्धसुतं सभं गन्धं लीहं वङ्गं मृताम्रकम् ।
 दुरालभां यवक्षारं बीजं गोक्षूरजं शिवाम् ॥
 समांशं भावयेत्सर्वं कुष्माण्डफल वारिणा ।

पञ्चदशभवक्वाथे रसे गोक्षुरजे तथा ॥
 सन्धिष्य वटिका कार्याद्विगुप्ता फल मानतः ।
 मधुनामयं विलिहेन्मृगशृङ्ग विनाशनम् ॥
 सङ्कुम्बर फलं पक्वं क्षूणितं कर्षं मातृकम् ।
 लेहयेन्मधुना साष्टं मनुपानं सुखावहम् ॥
 अजाघोरं भवेत्पथ्यं शर्करेक्षूरसोदितः ॥

मूत्रक्षच्छान्तकः ।

सूतं सूर्यश्चैकान्तं गन्धतुल्यं विमर्दयेत् ।
 चाण्डाली राक्षसी द्रावैर्द्वियामान्ते तु गोलेकम् ॥
 शुष्कं बद्धा पुटेशाहः करीषाम्नौ महापुटे ।
 माषमानं लिहेत् क्षौद्रे मूत्रक्षच्छ प्रशान्तये ॥

त्रिकण्टकाद्यं दृतम् ।

त्रिकण्टकैरण्डं कुमाद्यभीरु
 कर्कारुकेक्षु स्वरसेन सिद्धम् ।
 सर्पिर्गुडार्वांश्चयुतं प्रपेयं
 क्षच्छाश्मरीमूत्रविघात हेतोः ॥

मूत्रक्षच्छहरः ।

विदारो गोक्षुरं यष्टी केशरश्च समं पचेत् ।
 तत्कषायं पिबेत् क्षौद्रे रस भक्षयुतं पुनः ॥
 मूत्रक्षच्छं हरेत्सर्वं सप्ताहात्पित्त सन्धवम् ॥
 इति भैषज्यरत्नावल्यां मूत्रक्षच्छाधिकारः समाप्तः

अथ मन्त्रावाताधिकारः ।

मूत्रावातान् यथा दोषं मूत्रकण्टहरैर्जयेत् ।

वस्ति सुत्तरवस्तिश्च दद्यात् सिन्धुविरचनम् ॥

कल्कमिर्वाहवीजानामधमात्रं ससैन्धवम् ।

धान्यास्तयुक्तं पीत्वैव मूत्रावातादिमुच्यते ॥

यवघ्नार गुण्डोष्मित्रं पिवेत्सुषुप्तोऽथ वाम् ।

रसं मूत्र विवन्धनं शर्कराश्मरी नाशनम् ॥

सपत्रफलमूलस्य क्वाथं गोक्षुरकस्य च ।

पिवेत्सधुसिता युक्तं मूत्रावातादिरोगमुत् ॥

नलकुशकाशेषु शिफां कञ्चितां प्रातः सुशीतलां ससिताम्

पिवतः प्रयाति नियतं मूत्रघ्न इत्युवाच चरकः ॥

विम्बीमूलस्य सञ्चितं काष्ठीकेन समन्वितम् ।

नाभिलेपन मात्रेण मूत्ररोधं निहन्ति च ॥

मूत्रे विपत्रे कर्पूरचूर्णं सिद्धे प्रवेशयेत् ।

कुष्माण्डकरसो वापि पीयः सञ्चार शर्करः ॥

जलेन खदिरौ बीजं मूत्रावाताश्मरी हरम् ।

मूलं रुद्रजटायाम् तक्र पीतं तदर्धकम् ॥

शृतशीत पयोऽन्नाग्नी चन्दनं तण्डुलाम्बुना ।

पिवेत्सशर्करं श्रेष्ठ मुष्णवात विनाशनम् ॥

नीधावत्या मूलं घृततैलगोरसोन्मिश्रम् ।

पीतं निरुह मचिराद्भिनन्ति मूत्रस्य संरोधम् ॥

वराह जवणोपेतं सूतं यस्य पिवेन्नरः ।

तस्य नश्यन्ति वीरिण मूत्राघातप्रसूयोद्भवः ॥

उशीराद्यं तैलम् ।

उशीरं तगरं कुष्ठं यष्टीमधुक चन्दनम् ।

विभीतक्यभया मीरःपद्ममुत्पल गारिवे ॥

बला तुरमगन्धा च दध्मूलं शततुरी ।

विदारो काकोलीषेव गुडुच्यतिबला तथा ॥

श्वदंष्ट्रा शतपुष्पा च क्वाट्यालक मधुरिकी ।

एतैः कर्षमितैर्भागै स्तैल प्रस्नं विपाचयेत् ॥

सपत्रफलमूलस्य गोक्षुरस्य पलं शतम् ।

जलद्रोणे विपक्वव्यं पादांशेनावतारयेत् ॥

तक्रं तैल समं देवं कीरणक्वाथकाढकम् ।

मूत्राघातं मूत्रक्षयं मशरीं हन्ति क्षारणम् ॥

बलवर्णं करं वृष्यं वातपित्त निस्तृदनम् ।

उशीराद्य मिदं तैलं काशीराजेन निर्बन्तिम् ॥

इति वैद्यनरत्नावल्यां मूत्राघाताधिकारः समाप्तः

अथाश्लेष्मार्थधिकारः ।

वरुणादिः क्वाथः ।

वरुणस्य त्वचं त्रेष्टां शुण्ठीगोक्षुर संयुताम् ।

यवक्षार गुडं दत्त्वा क्वाथबिम्बा जलं पिबेत् ॥

अश्मरीं वातजां हन्ति धिरकालानुवन्निनीम् ।

उदहरणादिः ।

वारुणं वल्कलं शुण्ठी बीजं गोक्षरसञ्चवम् ।

तालमूलौ कुलत्यश्च कुम्भादि पञ्चमूलकम् ॥

शंकरा चार संयुक्तं काथयित्वा जलं पिवेत् ।

अश्मरी मूत्रकच्छून्नं वक्षिमेहनशूलशुत् ॥

सगुडो वरुण काथ स्तल्कस्केनायवान्वितः ।

श्रियुक्ताथोऽथवात्युणो हस्त्याश्च सरुगश्मरीम् ॥

त्रिकण्टकस्य बीजानां चूर्णं माक्षिक संयुतम् ।

अजाचीरेण सप्ताहं पेयमश्मरि भेदनम् ॥

प्रपिवेत्तप्तमूल्या वा कल्कं व्युषित वारिणा ॥

तेनैवाथ गवाक्ष्या वा ब्रह्मादश्मरि पातनम् ॥

यो नारिकेल कुसुमं सञ्चारं वारिणा पिष्ट्वा ।

पिबति तस्य हि दिनैकान्निपतति घोराश्मरी नूनम् ॥

कुलत्याद्यं घृतम् ।

कुलत्य सिन्धुत्य विडङ्गसारं

सशर्करं शौनलि यावशूकम् ।

बीजानि कुम्भाण्डक गोक्षुराभ्यां

घृतं पचेत्तद्वरुणस्य तोये ॥

दुःसाध्य सर्वाश्मरि मूत्रकच्छून्नं

मूत्राभिघातश्च समूत्र वद्धम् ।

एतानि सर्वाणि निहन्ति शीघ्रं

प्ररुद्धं हृद्यानिव वक्ष्यपातः ॥

श्रीतलियावशूकमिति यवक्षारः सच स्फटिकं सैन्धव
सङ्काशः अन्येतु श्रीतली खनामख्या च इतिभानुः ।

वरुणधृतम् ।

वरुणस्य तुलां क्षुणां जलद्रोणे विपाचयेत् ।
पादशेषं परिस्राव्य घृतप्रस्थं विपाचयेत् ॥
वरुणं कदली निम्बं क्षणजं पञ्चमूलकम् ।
अमृतां चारुजं देयं बीजश्च तपुषीह्वयम् ॥
शतपर्व तिलक्षारं पलाशक्षारं मेव च ।
यूथिकायाश्च मूलानि कार्षिकाणि समावपेत् ॥
अस्य मात्रां पिवेज्जन्तु देशकालाद्यपेक्षया ।
जीर्णे तस्मिन् पिवेत्पूर्वं गुडं जीर्णन्तु मसुना ॥
अश्मरीं चर्कराक्षैव मूलकच्छं विनाशयेत् ॥

पाषाणभिन्नः ।

शुक्लं सुतं द्विधा गन्धं शिलाजतुरसः पलम् ।
श्वेतपुनर्नवावासा रसैः श्वेतापराजितैः ॥
प्रति दिनं च ग्रहं मर्द्यं शुष्कं तद्भाण्डसंपुटे ।
स्नेदयेद्दोलिकायन्त्रे संशुष्कं तं विचूर्णयेत् ॥
रसः पाषाणभिन्नः, स्याद्द्विगुणश्चाश्मरीं हरेत् ।
भूधात्रीफल विशालां पिष्ट्वा दुग्धेन पाययेत् ॥
कुलत्यक्ताथ संपीत मनुपानं सुखावहम् ॥

आनन्द योगः ।

तिलापामार्गकदलीपलाशमक्षकाण्डकान् ।

दग्ध्वा तद्वस्त्रं तोयन्तु वस्त्रपूतञ्च कारयेत् ॥

तत्पचेत्तोयं शेषान्तं ततश्चूर्णं द्विगुञ्जकम् ।

पाययेद्विभूत्रेण शर्कराश्मरिजिह्वेत् ॥

छागमूत्रेणेति रसेन्द्र किन्तामणौ ।

. इति भैषज्यरत्नावल्यामश्लथधिकारः समाप्तः ।

अधोपदंशाधिकारः ।

स्निग्धं स्निग्धं शरीरस्य ध्वजमध्ये शिरास्थधः ।

जलौकः पतनं वा स्याद्दूर्ध्वधः शोधनं तथा ॥

सद्यो निर्जितं दोषस्य रुक् शोधा वुपशाम्यतः ।

पाक्षी रक्ष्यः प्रयत्नेन शिस्रश्चयकरोहि सः ॥

त्रिफलायाम् कषायेण भृङ्गराज रसेन वा ।

व्रणं प्रक्षालनं कुर्यादुपदंशं प्रशान्तये ॥

दहेत्कटाहे त्रिफलां समांशां मधु संयुताम् ।

उपदंशेऽप्रलेपोऽयं सद्यो रोपयति व्रणम् ॥

नूतनं स्यात्स्यां समभागं त्रिफलां शरावेण विधाय
रग्वध्यं तद्वस्त्रं मधुना संनीयोपदंशे लेपः ।

रसाञ्जनं शिरौषेण पथ्यया वा समन्वितम् ।

सखौद्रं वा प्रलेपोऽयं सर्वलिङ्गगदापहः ॥

वव्वोलहल चूर्णेन द्वाङ्गिमत्वग् भवेन वा ।
 गुण्डनं वस्त्रि चूर्णेन उपदंश हरं परम् ॥
 लेपः पूगफलेनाश्वमार मूलेन वा तथा ।
 सेवेन्नित्यं यवानश्च पानीयं क्रीपमेव च ॥
 जयाजात्यश्वमारार्कं शम्भाकानां दलैः पुष्पक ॥
 कृतं प्रक्षालने क्वाथं मीढ्रपाके प्रयोजयेत् ॥

भूपः ।

वदरार्कमपामार्गं स्तथा ब्राह्मण्यष्टिका ।
 हिङ्गुलश्च समं चैषां भाक्तुं कृत्वा च धूपनम् ॥
 दोषजं कर्भजं शम्भादुपदंशादिकं त्रयम् ॥
 दिवा निद्रां मूत्रवेगं शुर्वजं मैथुनं गुडम् ।
 आथासमन्तं तक्रश्च वर्जयेदुपदंशवान् ॥

भूनिम्बाद्यं दृतम् ।

भूनिम्ब निम्ब त्रिफला पटोल-
 करञ्ज जातो खुदिराशनानाम् ।
 सतोय कल्केर्दृत माशु पक्वं
 सर्वोपदंशापहरं प्रदिष्टम् ॥

करञ्जाद्यं दृतम् ।

करञ्ज निम्बार्जुन शाकजम्बू
 वटादिभिः कल्क कषाय सिद्धम् ।
 सर्पिर्निहन्त्या दुपदंश दोषं
 सदाहपाकं सुतिरागमुत्तमम् ॥

आगारधूमाद्यं तैलम् ।

आगारधमोरजनौसुराकिट्टश्च तैस्त्रिभिः ।

भागोत्तरैः पचेत्तैलं कण्डूशोधकजापहम् ॥

शोधनं रोपणञ्चैव सावर्ण्यं करणं तथा ॥

भैरवरसः ।

शुद्धं सूतं यज्ज्योतिष्यं रक्तिकां शतमात्रकम् ।

त्रिगुणां शर्करां लोहे निम्बदण्डेन मर्दयेत् ॥

याममात्रं तत्र दद्याच्छूतं खदिरचूर्णकम् ॥

सूततुल्यं ततः कुर्यान्मर्दनात्कज्जलोपमम् ॥

विंशतिर्वटिकाः कार्याः स्थाव्या गोधूमचूर्णके ।

निःशेषनिःसृता ज्ञात्वा पिङ्गकास्ताः कलेवरे ॥

भैरवं देवमभ्यर्च्य बलिं तस्मै प्रदाय च ।

विधाय योगनौ पूजां दुर्गामभ्यर्च्य यत्नतः ॥

बटिकास्ताः प्रयोक्तव्या विषजा जानता क्रियाम् ।

दिवसत्रियतं दद्यात्तिस्रस्त्रिस्त्रो विजानता ॥

चतुर्थात्समारभ्य एकामेकां प्रयोजयेत् ।

एवं चतुर्दश दिने निरोगो जायते नरः ॥

पथ्यं शर्करया साढं मुष्णाद्वं घृतगन्धि च ।

कुर्यात्साकाङ्क्षं मृत्यानां सकृद्भोजनमिष्यते ॥

जलपानं जलस्पर्शं न कदाचन कारयेत् ।

दुःमहायान्तु तृणागा निक्षुदाङ्गिमकादिकम् ॥

शोचकार्यंऽप्यणुवारिवाससाप्रोञ्जनं द्रुतम् ।

वातातपान्नि सम्पर्कं दूरतः परिवर्जयेत् ॥

मेघागमे वा शीते वा कार्यं मेतुहिजानता ।
 मुखरोगेतु संजाते मुखरोग हरी क्रिया ॥
 अमाध्वभाराध्ययन स्वप्राप्तस्याद्विवर्जयेत् ।
 ताम्बूलं भक्षयेन्नित्यं कर्पूरादि सुवासितम् ॥
 क्रिया श्लेष्महरीयुक्ता वातपित्ताविरोधिनी ।
 लवणं वर्जयेदन्नं दिवा निद्रां तथैव च ।
 रात्रौ जागरणञ्चैव स्त्रीमुखालोकनं तथा ।
 सप्ताहद्वय मूत्रस्य स्नान मुष्णाम्बुना चरेत् ॥
 पथ्यं कुर्याद्वित मिदं जाङ्गलानां रसादिभिः ।
 व्यायामाद्यं वर्जनौयं यावन्नप्रकृतिर्भवेत् ॥
 एवं कृत विधानन्तु यः करत्येतदौषधम् ।
 स एव पापरोगस्य पारं याति जितेन्द्रियः ॥
 पिङ्गका विलयं यान्ति बलं तेजश्च वर्धते ।
 रुजा च प्रशमं यातिग्रन्थि शोथश्च शाम्यति ॥
 अस्थ्नां भवति दार्ढ्यं च आमवातश्च शाम्यति ।
 भैरवेष समाख्यातो रसोऽयं भैरवः स्वयम् ॥

रसगुग्गुलुः ।

याह्नः पातन यन्त्रेण शुद्धश्चन्द्र समोरसः ।
 रक्तिकाशत मेतस्यं शर्करा त्रिगुणा भवेत् ॥
 ततस्तुगुणी याह्नो गुग्गुलुर्महिषाचकः ।
 हृतं रस समं दद्यान्मर्दयेच्च प्रयत्नतः ॥
 विंशतिर्वटिकाः कार्यास्तिक्तस्तिक्ती दिनत्रयम् ।
 एकादश दिनैरन्या देया एकादशैव ताः ॥

सतांहृदयमेवञ्च क्लारयेद्विषजां वरः ।
 लवणं वर्जयेद् पथ्ये पादाहार्शन मिष्यते ।
 दिनद्वये व्यतीते तु पादोनं पथ्यमाचरेत् ।
 मसूरसूपं सगुडं व्यञ्जनं चाथ कल्पयेत् ॥
 पुनर्नवा पटोलानि तिक्तपत्री च गोक्षुरम् ।
 पुटपत्रीं कांकिलीञ्चं शंकार्थे घृतभजितम् ॥
 शर्करा लवणस्थाने वेश्वारे धनौयकम् ।
 लवङ्गाजाजौ हिङ्गूनि धान्यकं जीरकानि च ।
 पाकार्थे संप्रदातव्यं संस्कारार्थं भिषग्वरैः ।
 मैरवस्य रसस्यान्याः क्रिया अत्र प्रयोजयेत् ॥
 रसगुग्गुलु रेवं हि सर्वान् जित्वामयानयम् ।
 कुष्ठोपदंशनामानं ब्रणं वातादि संयुतम् ।
 कामदेव प्रतीकाशश्चिरजौवि भवेन्नरः ॥

धूमः ।

रसं वङ्गञ्च खदिरं हरीतक्याश्च भस्मकम् ।
 कोमलं कदलीभस्म गुवाकफलभस्म च ।
 एतत्तोलकमानं स्याद्विङ्गुलं हरितालकम् ।
 गन्धकं तुल्यकञ्चापि पद्मकं सरलं तथा ॥
 द्वे चन्द्रे देवदारु वकमं काष्ठमेव च ।
 तथा केशरकाष्ठञ्च माषमानं प्रकल्पायेत् ।
 एकीकृत्य चूर्णं बित्वा सर्वश्चाङ्गे रिकाद्रवैः ।
 तुलसीपत्रजरसैः पुरातनगुडे न च ॥
 घृतेन सह षट्कार्या षटिका मन्त्ररक्षिताः ।

वेदनायामुत्कटायाम्बतस्तः शुक्लवाससा ॥
 वेष्टयित्वा च निधूमाङ्गारोपरि च दापयेत् ।
 तन्धूपं परिगृह्णीयान्नरो वस्त्रादि वेष्टितः ।
 मुखनासा कर्णबहिर्निश्वासस्य निरोधतः ।
 मृदे जातेऽस्य नैरुण्यं सायं प्रातर्दिनत्रयम् ॥
 मासमात्रं तु पथ्याग्नौ आकांक्षदधिवर्जनम् ।
 गुर्वन्नपायसादौनि अपथ्यानी विवर्जयेत् ।
 दिनत्रये व्यतोते तु कानमुष्णाम्बुनाचरेत् ।
 एवन्धूमे कृते शान्तिं व्रणाय पिङ्गका अपि ॥
 तथा शोथसामवातः खञ्जता पङ्कतापि च ।
 कुष्ठोपदंशशान्तार्थं भैरवेण प्रकीर्तितः ॥

लेपः ।

विषतिन्दुलोहपात्रे मलाक्ते निम्बुकद्रवैः ।
 घर्षेत्कृष्णमुधामूलं प्रत्येकं माक्षिकं दृढम् ॥
 तुल्यं तदनुसूतञ्च लोहदण्डे नै तद्व्युतम् ।
 सर्वं तदेकतां यातं तेन लिङ्गं प्रलेपयेत् ।
 लेपे शुष्के पुनर्लेपं दद्यात् शुष्के पुनस्तथा ।
 शुष्कं न स्त्रंसयेद्धेपं शुष्कस्योपरि दापयेत् ॥

रसशेखरः ।

पारदश्चाहिफेनञ्च द्विर्द्वादशरत्निकम् ।
 अयःपात्रे निम्बकाष्ठे मर्दयेत्तुलसीद्रवैः ॥
 तस्मिन् समूर्च्छिते दद्याद्हरदं रससन्धितम् ।
 मर्दयेच्च तुलस्यैव ततश्चैतानि दापयेत् ॥

- जातोकोषफले चैव पारासौवदमानिकाम् ।
- आकारकरमन्त्रैव हात्रिशद्रक्तिकाम्यति ॥
- मर्दयेत्तुलसीसोयैरेतेषां द्विगुणं शुभम् ।
- दद्यात् खदिरसत्त्वञ्च वटिका चणकप्रभा ॥
- सायं हे हे प्रथेज्ये च खदिराञ्च वर्जयेत् ।
- गलत्कुष्ठं तथा स्फीटान् दुष्टान् मर्दमिकामपि ।
- ये स्मृत्वा नृणामन्ये उपदंशपुरःसराः ।
- तान् सर्वान् नाशयन्त्याश्च सिद्धोऽयं रसशेखरः ॥
- इति भैषज्यरत्नावल्यामुपदंशाधिकारः समाप्तः

अथ शूकदोषाधिकारः ।

- हितञ्च सर्पिषः पानं पथ्याश्चापि विरेचनम् ।
- हितः शणितमोचञ्च यश्चापि लघुभोजनम् ॥
- सर्पिणीं लिखितां सूक्ष्मैः कषायैरवचूर्णयेत् ।
- तैरेवाभ्यञ्जनं तैलं साधयेद्गुणरोपणम् ।
- क्रियेयमवमन्येऽपि रक्तं स्नायुं तथोभयोः ।
- अष्टौलायां हृतं रक्ते स्नेहस्यन्यवदाधरेत् ।
- कुम्भिकायां हरेद्रक्तं पक्वायां शोधिते व्रणे ।
- तिन्दूकं त्रिफला लोघ्रैर्लेपस्तैलञ्च रोपणम् ॥

अलज्यां क्रूररक्तायामयमेव क्रियाक्रमः ।
 स्नेहयेत् क्षयितं स्निग्धं नाङ्गोस्नेहेन बुद्धिमान् ॥
 सुखोष्णैरुपमाह्वैश्च सुस्निग्धैरुपनाहयेत् ॥
 उत्तमाख्यान्तु पिङ्गकां सन्निध्य वङ्गिगोष्ठताम् ।
 कृष्णैश्चूर्णैः कषायाणां क्षौद्रयुक्तैरुपाचरेत् ॥
 क्रमः पित्तविसर्पीकृतः पुष्करौ मूढयोर्हितः ।
 त्वक्पाके स्पर्शहान्यास्तु येचयेन्मृदितं पुनः ॥
 वल्मतेलेन कोष्णेन मधुरैरुपनाहयेत् ॥

रसक्रिया विधातव्या लिखिता शतपोनके ।
 पृथक् पृथ्वादिसिद्धन्तु तैलं देयमनन्तरम् ॥

रक्तविद्रधिबन्धापि क्रिया शोणितजैः सर्वदे ॥
 *कषाय कृष्णसर्पीषि तैलचूर्णं रसक्रियाम् ।
 शोधने रोपणे चैव वीक्ष्य वीक्ष्यावचारयेत् ॥

अर्बुदं मांसपाकश्च विद्रधिं तिलकालकम् ।
 प्रत्याख्याय प्रकुर्वीत भिषक् तेषां प्रतिक्रियाम् ॥
 सर्वेषां शूकदोषाणां क्रिया त्रयवदाचरेत् ।
 उपदंशाधिकारोक्तमौषधं शूकदोषतः ॥

दार्वीतैलम् ।

दार्वी सुरसयष्ट्याश्च गृहधूमनिशायुगैः ।
 तैलगभ्यञ्जने पाने मेढ्ररोगं निवारयेत् ॥

इति भैषज्यरत्नावल्यां शूकदोषाधिकारः समाप्तः ।

अथ प्रमेहाधिकारः ।

स्थूलः प्रमेही ब्रह्मवानिहैकः
 कथस्तथान्यः परिदुर्बलश्च ।
 संहं हणं तत्र कथस्य कार्यं
 संशोधनं दोषबलाधिकस्य ॥
 ऊर्ध्वं तथाधश्च मलेऽपनीते
 मेहेषु सन्तर्पणमेव कार्यम् ।
 संशोधनं नाहति यः प्रमेही
 तस्य क्रिया संशमनी विधेया ॥
 ये विष्किरा ये प्रतुदा विहङ्गा-
 स्तेषां रसैर्जाङ्गलजैर्मनोभैः ।
 भन्दाः कषाया रसचूर्णलेहा
 मसूरमुद्गा लववश्च भक्ष्याः ॥

श्यामाक कोद्रवोद्दाल गोधूम चणकादकौ ।
 कुलत्याश्च हिता भोज्ये मुराणा मेहिनां सदा ।
 जाङ्गलं तित्त शाकश्च यवानश्च यमो वधु ।
 रुच्य मुहूर्त्तनं गाढं व्यायामो निशिजागरः ।
 यच्चान्यत् श्लेष्मपित्तघ्नं वहिरन्तश्च तद्धितम् ॥
 सर्वमेहहरो धान्या रसः क्षौद्रनिशायुतः ।
 कषाय स्निफलादारु मूस्तकौ रथवा कृतः ॥
 त्रिफला दारुदार्व्यब्द काथः क्षौद्रेण मेहहा ॥
 त्रिफल्य लोह शिलाजतु पथ्या चर्णश्च लीढमेकैकम्

मधुनामरा स्वरस्य रसं चर्षन् निष्ठाग्निवारयति ।

प्रत्येकं त्रिफलादि चतुर्णां चूर्णं मधुना लेह्यम्
पीतः सारो गुडू च वा मधुना मेहनाशनः ।

शतावर्या रसं नीत्वा क्षीरस्य सह यः पिबेत् ।

प्रमेहा विंशति स्तस्य चयं याति न संशयः ॥

आम दुग्धं समञ्जसं यः पिबेत्प्रातस्तितः ।

निसंशयं शुक्रमेहः पुराणस्तस्य नश्यति ॥

पलाश पुष्प तोलैकं सितावा अर्धं तोलकम् ।

पिष्टं शीताभसा पीतं मेहं हन्ति न संशयः ॥

स्फाटिकं चूर्णमादाय नारिकेलोदरे क्षिपेत् ।

तत्फलं पक्वं मध्ये तु स्थापयेदेक रात्रकम् ॥

प्रातरानीय सजलं चूर्णं पियं प्रयत्नतः ।

अनेन चिरकालीनो मेहो नश्यति निश्चितम् ॥

व्यायाम जात मखिलं भजन्मे हान् व्यपोहति ।

पादतश्छत्ररहितो भिक्षागौ मुनिवद्यतः ॥

योजनानां शतं गच्छेदधिकं वा निरन्तरम् ॥

मे हान् जेतुं वने वापि नीवारामलकाशनः ॥

कुशाबलेहः ।

कुशः कामो वीरणस्य क्षणेषुः खगण्डस्तथा ।

एषां दंशपलान् भागान् जलद्वीपे विपाचयेत् ॥

अष्टभागावशेषेणु कषाय मवतारयेत् ।

खण्डप्रस्थं समादाय लेहवत्साधु साधयेत् ॥

अवतार्य ततः पञ्चाक्षूणीनीमानि क्षापयेत् ।

मधुक कर्कटी घोजं कर्कासं जपुषं तथा ।
 शंभामलक पत्राणि त्वर्गुणा नागकेशरम् ।
 वरुणानृता प्रयङ्गुश्च प्रत्येकं मद्यं सञ्चितम् ॥
 प्रमेहान् निश्चिन्ति हन्ति मूत्राघातां स्तथाश्वरीः
 वातिकान् पैत्तिकां क्षापिस्त्रैषिकान् सान्निपातिकान्
 हन्त्यरोचकं मत्स्यं बलपुष्टिकरं परम् ॥

शिलाजलं प्रयोगः ।

शालसारादि तोयेन भावितं यच्छिलाजलं ।
 पिवेत्तेनैव संशुद्धं देहः पिष्टं यथाबलम् ॥
 जाङ्गलानां रसैः सार्धं यस्मिंश्चोर्णे च भोजनम् ।
 कुर्यादेवं तुलां यावदुपयुञ्जीत मानवः ॥
 मधुमेहं विहायासौ शर्करा मश्वरीं तथा ।
 वपुर्वर्णबलोपेतः शतं जीवत्यनामयः ॥
 माक्षिकं धातुमप्येवं युक्तादस्याप्ययं गुणः ॥

शालसारादि लेहः ।

शालसारादिवर्गस्य काथे तु घनतां गते ।
 दन्तोलीध्रं शिवा कान्तलीहस्ताम्बरजः क्षिपेत् ॥
 घनोभूतं मदग्धश्च प्राश्य मेहान् व्यपोहति ॥

दाडिमाथं घृतम् ।

दाडिमस्यैव बीजानि त्रिमिन्नस्य च तण्डुलाः ।
 रजनौचविकानाजीत्रिफलानागरं कषा ॥
 त्रिकण्टकस्य बीजानि यमानी धान्यकं तथा ।

वृक्षान्नं चपला कोशं सिन्धुद्वयं समाकुतम् ॥
 कल्केरक्ष समैरेभिर्दृतं प्रस्थं विपाचयेत् ।
 पाने भोज्ये च दातव्यं सर्वर्तुषु च मात्रया ॥
 प्रमेहान् विंशति विधान् मूत्राघातां क्षयाश्नरीम् ।
 कृच्छ्रं सुदारुणञ्चैव हन्यादेतच्च संग्रहः ॥
 विवन्धानाहशूलघ्नं कामलाञ्छर नाशनम् ।
 दाडिमाद्यं घृतं नास्मा अश्विभ्यां निश्चितं पुरा ॥
 अत्र चपला पिप्पलीमूलं मिति वृन्दः गजपिप्पलीति-
 पद्मसेन त्रिपुर कवीन्द्रौ ।

वृक्षदाडिमाद्यं घृतम् ।

चतुःषष्टिपलं पक्वदाडिमस्य सुकुटितम् ।
 चतुर्गुणं जलं दत्त्वा चतुर्भागावशेषितम् ॥
 काथेन वस्त्र पूतेन घृतं प्रस्थं विपाचयेत् ।
 दाडिमं चविकाजजौ क्रिमिघ्नं रजनोद्वयम् ॥
 द्राक्षा खर्जूर युञ्जात मुत्पल गजपिप्पली ।
 अजमोदामहाद्रे कालाकोलीनागरं वचा ॥
 देवाह्वाचविकाकुष्ठं काश्मरी मधुयष्टिका ।
 श्यामेन्द्रवारुणी मूवी शुभा शृङ्गी धनौयकम् ॥
 कुलत्थञ्च महामेदा निम्बञ्च वृक्षतीक्ष्णम् ।
 दण्डीत्यलं वरावासा सप्तला सिन्धुवारकम् ।
 कल्कश्चैषां युक्तियोगाद् दद्याद्वा हि परिश्रवणात् ॥
 प्रमेहं वातिकं हन्ति पित्तिकं सै पित्तिकं तथा ॥
 वृक्षूलं वस्तिजं शूलं मूत्राघातास्तथोद्वेगः ।

हिंसां श्लासच्च कासश्च यक्षाश्च सर्वरूपिणम् ॥
 स्वरक्षयमुरोगं रक्तपित्तमरोचकम् ।
 ये च प्रमेहजा रोगा स्नानं सर्वावाशयत्यपि ।
 दाडिमाद्यभिदं सर्वं प्रमेहानां निमुदनम् ।
 अश्विभ्यां निर्मितं श्लेत्तममेहकारिकेशरी ।

महादाडिमाद्यं घृतम् ।

दाडिमस्य फलप्रस्थं प्रस्थञ्च यवतण्डुलम् ।
 कुलत्थं प्रस्थं मादाय घृतप्रस्थं विपाचयेत् ॥
 शतावरी रसप्रस्थं गव्यदुग्धञ्च तक्षमम् ॥
 कल्कः सार्धं पितुर्द्राक्षा खर्जूरं त्रिफला तथा ॥
 रेणुका चाष्टवर्गश्च देवदारु निशाद्वयम् ।
 जिङ्गी कुष्ठक मेला च विदार्यतिबला तथा ॥
 शिलात्वचमुशीरश्च शुद्धं कृष्णाभ्र चूर्णकम् ।
 प्रमेहान् विंशतिं हन्ति श्लेष्मजान् सन्निपातकान् ॥
 हृंहणश्च विशेषेण सर्वमेहहरं परम् ।
 अश्विभ्यां निर्मितं सिद्धं दाडिमाद्यभिदं महत् ॥

अथ रसप्रयोगः ।

शुक्रमाढकावटी ।

गोक्षुर बीजं त्रिफला पत्रमेला रसाञ्जनम् ।
 धान्यकं चविका जीरं तालीशं टङ्ग दाडिमौ ॥
 प्रत्येकार्षपलं दत्त्वा गुग्गुलोः कर्षमेव च ।
 रसाभ्रं गन्धलौहानां प्रत्येकञ्च पलं क्षिपेत् ॥

सर्वमेकीकृतं वैद्यो दण्डयोगेन मर्दयेत् ।
 घृतभाण्डे तु संस्थाप्य माषमेकञ्च भक्षयेत् ॥
 अनुपानं प्रदातव्यं जाति मेदात् पृथक् पृथक् ।
 दाडिमस्य रसेनैव प्लवङ्गदुग्धेन वाग्रीसा ॥
 चन्द्रनाथेन गदिता वटिका शुक्रमाह्वका ।
 प्रमेहान् विंशतिं हन्ति वातपित्तकफोद्भवान् ॥
 हन्धजान् सन्निपातोत्थाप्य त्रकृच्छाश्मरोगदान् ।
 बलवर्णाग्निजननी ज्वरदोषं निसूदनी ।
 दाडिम रसेनैव वटी कथ्यते ।

मेहमुद्गरोरसः ।

रसाञ्जनं विडं दारु विस्व गोक्षुर दाडिमम् ।
 प्रत्येकं तोलकं देयं लोह चूर्णन्तु तत्समम् ॥
 पलेकं गुग्गुलुं दत्त्वा घृतेन वटिकां कुरु ।
 प्रमेहान् विंशतिं हन्ति साध्यासाध्य मथापिवा ॥
 मूत्रकृच्छ्रं तथा पाण्डुं धातुस्यञ्च ज्वरं जयेत् ।
 हलीमक रक्तपित्तं वातपित्तकफोद्भवम् ।
 ग्रहणीभामदोषञ्च मन्दाग्नित्व मरोक्षकम् ॥
 एतान् सर्वांश्चिहन्त्याश्च वृक्षमिन्द्राशनिर्यथा ॥

विडङ्गादिस्रोहः ।

विडङ्ग त्रिफला मुस्तैः कणया नागरेण च ।
 जीरकाभ्यां युतो हन्ति प्रमेहान्ति दारुणान् ॥
 लोहो मूत्रविकारांश्च सर्वानेव विनाशयेत् ॥

पञ्चाननोरसः ।

सूतं गन्धं सूतं लोहं सूतमम्भं समाश्लिष्यम् ।

सर्वेषां द्विगुणं वज्रं मधुना मर्दयेद्दिनम् ॥

भक्षयेत्प्रातःकृत्याय शीततोषं पिवेदनु ।

प्रमेहान् विंशतिं हन्ति मूत्राघातां स्तथाश्मरीम् ॥

मूत्रक्षच्छं हरेदुग्र मयं पञ्चाननोरसः ॥

मेहकुलान्तक्रोरसः ।

सूत वज्रं सूतचाभ्रं शुद्ध पारदं गन्धकम् ।

भूनिम्बं पिप्पलीमूलं त्रिकटु त्रिफला त्रिवृत् ॥

रसाञ्जनं विडङ्गैर्द्वि विस्व गोक्षुर दाडिमम् ।

प्रत्येकं तोलकं चाष्टं शुद्धमम्बजतोः पलम् ॥

गोपालककण्टोमूलं स्वरसेर्वटिकां कुरु ।

प्रमेहां विंशतिं हन्ति मूत्रक्षच्छं हलीमकम् ॥

अश्लीकं कामलां पाण्डुं मूत्राघात मरोचकम् ।

अनुपानं प्रयोक्तव्यं छागौदुग्धं पयोऽथवा ॥

धात्री फलस्य निर्यासं काथं कोलत्यजं पिवेत् ॥

मेहाननोरसः ।

भस्मसूतं सूतं वज्रं तुष्यं चोद्रेण मर्दयेत् ।

द्विगुणं भक्षयेत्त्रिदिवं मेहं हन्ति चिरोत्थितम् ॥

गुल्फामूलं पिवेद्धानु चोद्रेण अशाम्यति ॥

चन्द्रकला ।

सूताभ्रवज्रा रस भस्म सर्व-

येतन्मानं पारभाषयेत् ।

गुडूचिका शाल्मलिका कषाये-
 वत्प्रमाणां मधुना ततश्च ॥
 वद्धा गुड्डीं चन्द्रकलेति संत्रां
 मेहेषु सर्वेषु नियोजयेत् ॥

तारकेश्वररसः ।

मृतं मृतं मृतं लौहं मृतं वङ्गाभ्रकं समम् ।
 मर्दयेन्मधुना चाह्नां रसोऽयं तारकेश्वरः ॥
 माषमात्रं लिहेत् क्षौद्रैर्वहुमूत्रापनुत्तये ।
 श्रीङ्गुस्वरं पक्षफलं चूर्णितं मधुना लिहेत् ॥

सोमेश्वरोरसः ।

शालार्जुनक लोभश्च कदम्बागुरु चन्दनम् ।
 अग्निमन्य निशादन्ध धात्रीदाडिम गोक्षुरम् ॥
 जम्बू वोरणमूलश्च भागमेषां पलाहिकम् ।
 रसगन्धक धान्याब्दं मिला पत्रश्च पद्मकम् ॥
 लौहं रसाञ्जनं पाठा विडङ्गं टङ्ग जीरकम् ।
 प्रत्येकं शणकं ग्राह्यं पलाहं गुग्गुलीरपि ॥
 घृतेन वटिकां कृत्वा खादेत् षोडश रक्तिकाम् ।
 गङ्गानानन्दनाथेन रसो यत्नेन निर्मितः ॥
 सोमेश्वरो महातेजा वातमेहान्निहन्त्यलम् ।
 एकत्र हन्धजं चोषं सन्निपात समुद्रवम् ॥
 'उपद्रव' समायुक्तं चिरकाल समुद्रवम् ।
 मत्स्याघातं मत्तकच्छं कामलाश्च चक्षीमकम् ।

भगन्दरोपदंशौ च विविधान् पिङ्गकात्रयान् ।
 विस्फोटार्बुद कण्डूश्च वातपित्ताभपित्तके ॥
 यक्षत् ग्रीहोदरं गुल्मं सूक्ष्मार्थः कास विद्रधीः ।
 सोमरोगं निहन्त्याशु चिरकालानुवन्धिनम् ॥
 बलवर्णाग्निजननो ग्रहवैगुण्यनाशनः ।
 छागीदुग्धानुपानेन नारिकेलोदकेन वा ॥
 शीतेन पाकतैलेन यवयूषादि योगतः ।
 युक्त्या प्रयोज्यो भिषजा रसो दोषविदाश्चयम् ॥

सर्वेश्वरो रसः ।

स्वर्णं रूप्यं, मौक्तिकञ्च विशुद्धञ्च शिलाजतु ।
 लौहमभ्रं तथा ताप्यं मधुयष्टौ च पिप्पली ॥
 मरिचं विष्वक्चैति सर्वमेकत्र कारयेत् ।
 विमर्द्य प्रहरं यन्नात्कल्लाकृति सन्निभम् ॥
 केशराज भृङ्गराज शक्राशन रसे पृथक् ।
 प्रमेहं विविधं हन्ति मधुमेहं सुदुर्जयम् ॥
 वातपित्त समुद्भूतं तथा कफ समुद्भवम् ।
 सर्वेश्वरो रसो नाम्ना प्रमेहकुलनाशनः ॥

वेदविद्यावटी ।

पारदान्नक कान्तानां नागभस्मसमं समम् ।
 दिनं ब्रह्मीरसैर्मध्यं वायुकायन्मगं पुनः ॥
 चतुर्थं चूर्णयेत् स्रक् चारिताभ्रं शिलाजतु ।
 ताप्यं मण्डूर वैक्रान्तं काशीयं तुल्यमेव च ॥

सर्वं सर्वसमं चूर्णं कल्कयेच्च ततः पुनः ।
 सुस्त चन्दन पुष्पाग नारिकेलस्य मूलकम् ॥
 कपित्थ रजनी दावी चूर्णं सर्वसमं भवेत् ।
 जम्बीराणां द्रवैर्मथ्यं द्विषामं वटकीकृतम् ॥
 वेदविद्या वटी नाञ्जा भक्षणात्सर्वमेहजित् ।
 मधु धात्रीरसश्चानु घौद्रे रपि गुडूचिकाः ॥

वङ्गेश्वरः ।

रसस्य भस्मना तुल्यं वङ्गभस्म प्रयोजयेत् ।
 अस्य माषद्वयं हन्ति मेहान् घौद्र समन्वितम् ॥

बृहद्ब्रह्मरु रसः ।

वङ्गभस्म रसं गन्धं रुप्यं कपूर मस्रकम् ।
 कर्पं कर्षं मानमेषां सूताङ्गु हेम मौक्तिकम् ॥
 केशराज रसेर्भाव्यं द्विगुञ्जाफल मानतः ।
 प्रमेहान् विंशतिं हन्ति साध्यासाध्यं न संशयः ॥
 मूत्रकच्छं तथा पाण्डुं धातुस्यञ्च ज्वरं जयेत् ।
 हलीमकं रक्तपित्तं वातपित्त कफोद्भवम् ॥
 ग्रहणी मामदोषञ्च मन्दाग्नित्व मरोचकम् ।
 एतान् सर्वान् निहन्तग्राह्यं वृक्षमिन्द्राशनिर्गथा ॥

वङ्गाष्टकम् ।

रसं गन्धं मृतं लोहं मृतरूप्यञ्च खर्परम् ।
 मृताश्वकं मृतं ताम्रं सर्वतुल्यञ्च वङ्गकम् ॥
 पुटेकजपुटे विह्वान् साङ्गशीतं समुच्चरेत् ।

रक्तिहय प्रमाणेन मधुना लेहयेन्नरम् ॥
 निशाचूर्णं चोद्रयुतं पिवेच्चाचीरसं ह्यनु ।
 वङ्गाष्टकमिदं ख्यातं महादेव प्रकाशितम् ॥
 प्रमेहान् विंशतिं हन्ति आमदोषं विसृचिकाम् ।
 विषमज्वर गुल्माशीं मूत्रातोसार पित्तजित् ॥
 वीर्यं वृद्धिं करोत्याशु सोमरोग निवर्हणम् ॥

वसन्तकुसुमीकरः ।

पृथग् द्वौ हाटकं चन्द्रस्त्रयो वङ्गाहिकान्तकाः ।
 चत्वारो मृतजम्भश्च प्रबालं मौक्तिकं तथा ॥
 भावना गव्यदुग्धेन भावनेक्षुरसेन च ।
 वासा लाक्षा रसोदोष्य रश्माकन्दप्रसूनकैः ॥
 शतपत्ररसेनैव मालत्याः कुसुमेन च ।
 पञ्चान्मृगमदैर्भाव्यं सुसिद्धो रसराट् भवेत् ॥
 कुशमाकरं विख्यातो वसन्तपद पूर्वकः ।
 शुक्लाद्वयेन संसेव्यः सिताज्यमधु संयुतः ॥
 बलोपलितहृन्मेध्यः कामदः सुखदः सदा ।
 मेहघ्नः पुष्टिदः श्रेष्ठः पुत्रप्रसवकारणम् ॥
 क्षयकासघ्नः उन्मादश्वास रक्त विपापहः ।
 सिता चन्दन संयोगादस्त्रपित्तादिरोगजित् ॥

चन्द्रप्रभादि वटिका ।

चन्द्रप्रभा वचामुस्ता भूनिम्ब सुरदारवः ।
 हरिद्रातिविषादावीं पिप्पलीमूल चित्रकम् ॥
 त्रिवृहन्तो पत्रकश्च त्वगीला वंसलोचना ।

प्रत्येकं कर्षमात्राणि कुर्व्यादेतानि बुद्धिमान् ।
 धान्यकं त्रिफला चव्यं विडङ्गं गजपिप्पली ।
 सुवर्णमाक्षिकं व्योषं द्वौ चारौ लवणचयम् ॥
 एतानि टङ्गमात्राणि संगृह्णीयात् पृथक् पृथक् ।
 द्विकर्षं हतलोहं स्वाश्वतुष्कर्षां सिता भवेत् ॥
 शिलाजत्वकर्षं स्वादष्टौ कर्षाश्च गुग्गुलीः ।
 विधिना योजितैः रेतैः कर्त्तव्या गुटिका शुभा ॥
 चन्द्रप्रभेति विख्याता सर्वरोग प्रणाशिनौ ।
 निहन्ति विंशतिं मेहीन् कृच्छ्र मष्टविधं तथा ॥
 चतस्रश्चाश्वरौ स्तद्वन्मूत्राघातां स्त्रयोदश ।
 अण्डहन्त्रिं पाण्डुरोगं कामलाञ्च हलीमकम् ॥
 कासं श्वासं तथा कुष्ठमग्निमान्द्य मरीचकम् ।
 वातपित्तकफव्याधौ बल्यावृथारसायनौ ॥
 समाराध्य शिवं तस्मात्प्रयत्नाद्गुडिका मिमाम् ।
 प्राप्तवांसन्द्रमा यस्मात्तस्माच्चन्द्रप्रभा स्मृता ॥

मेहमिहिर तैलम् ।

पञ्चमूल्यसृता धात्री दाडिमानां तुलां पचेत् ।
 जलद्रोणे स्थिते पादे तैलप्रस्थं विपाचयेत् ॥
 चीरं तैल समं कल्कान् निम्ब भूनिम्ब नीहुरम् ।
 दाडिमं रेणुकं विष्वं दाहदार्धी बलाहकान् ॥
 त्रिफला तगरं द्राक्षा जम्बाम्बवल्कलाभयम् ।
 नाश्वेदं मेहमिहिरं सर्वमूत्रामयाक्षयेत् ॥
 हस्तपाद त्रिरीदाहं दीर्घकं क्षयतां तथा ।

क्षीणेन्द्रिया नष्टशक्ताः स्त्रीक्षीणाद्यापि ये नराः ॥

तेषां वृषश्च बल्यश्च वयःस्थापनमेव च ॥

प्रमेहमिहिरतैलम् ।

शतपुष्पा देवकाष्ठं सुस्तकश्च निशाहयम् ।

सुर्वा कुष्ठं वाजिगन्धा चन्दनहय रेणुकम् ॥

कटुकौ मधुकं राक्षा त्वगेला ब्रह्मयष्टिका ।

चविका धान्यकं वत्सं पूतिकागुरु पचकम् ॥

त्रिफला नलिका वाला बला चातिबला तथा ।

मस्त्रिष्ठा सरसं पद्मं सोध्रं मधुरिका वचा ।

अजाजी शीशौरजाती वासा तगरपादुका ।

एतेषां कार्ष्णिकैर्भागे स्तैलप्रस्थं विपाचयेत् ।

शतावय्यारिसं तुल्यं लाक्षारसं चतुर्गुणम् ॥

मस्तूलक्षारसैस्तुल्यं चीरं तुल्यं प्रदापयेत् ।

द्रवैरेतैः पचेत्तैलं गन्धं दत्त्वा यथाक्रमम् ॥

एतत्तैलवरं श्रेष्ठं मभ्यङ्गान्मारुतापहम् ।

विषमाख्यान् ज्वरान् हन्ति मेदो मज्जगतानपि ॥

वातिकं तैत्तिकञ्चैव शैथिल्यं सान्निपातिकम् ।

क्षीणेन्द्रिये तथा शस्तं ध्वजभङ्गे विशेषतः ॥

दद्यात्तैलं विशेषेण फलमस्य च कथ्यते ।

दाहं पित्तं पिपासाश्च छर्दिश्च मुखशोषणम् ॥

प्रमेहान् विंशतिञ्चैव नाशयेद्विकल्पतः ।

प्रमेहमिहिरं नाम्ना रतिनाथेन भाषितम् ॥

इन्द्रवटी ।

सूतं सूतं सूतं यङ्ग यर्जुनस्य त्वचा सिता ।

तुल्यांशं मर्दयेत् खले शास्त्राद्या मूलजैर्द्रवैः ॥
 दिनान्ते वटिका कार्या माषमात्रा प्रमेहहा ।
 एषा चेन्द्रवटी नाम्ना मधुमेह प्रशान्तये ॥
 त्रुटिं शास्त्रलि मूलानां मधुना चानुपाययेत् ॥

मेहमुद्गरवटिका ।

रसाञ्जनं विडं दारु विष्णु गोक्षुर दाडिमाः ।
 भृनिम्बः पिप्पलीमूलं त्रिकण्टं स्त्रिफला त्रिवृत् ॥
 प्रत्येकं तोलकं देयं लौह चूर्णन्तु तत्समम् ।
 यत्नैकं गुग्गुलुं दत्त्वा घृतेन वटिकां कुरु ॥
 माषैका निर्मिता चेयं मेहमुद्गर संघ्निनी ।
 श्रीमद्ब्रह्मनाथेन लोक निस्तार कारिणी ॥
 अनुपानं प्रकर्त्तव्यं छागौदुग्धं दलच्च वा ।
 विंशत्येहं तिहन्त्याशु मूत्रकृच्छ्रं हलौमकम् ॥
 अशरीं कामलां पाण्डुं मूत्राघात मरोचकम् ।
 षड्र्शांसि व्रणं कुष्ठं भगन्दर मसूरिकाम् ॥
 सुखिने यदि कर्त्तव्या त्रिसृगन्धिः समन्विता ॥

सोमनाथरसः ।

हिङ्गुल सञ्जव सृतं पालिधारस मर्दितम् ।
 रण्डाशोधित गन्धश्च तेनैव कज्जलीकृतम् ॥
 तद्वयोर्दिगुणं लौहं कन्यारस विमर्दितम् ।
 अम्रकं वङ्गकं रोप्यं खर्परं माक्षिकं स्तथा ॥
 स्वर्णञ्च समं सर्वं प्रत्येकञ्च रसार्द्धकम् ॥

तत्सर्वं कम्बका द्रावैर्मन्दवेहावयेत्तथा ॥
 मेकपर्णी रसेनैव गुञ्जाद्वय वटीं हिताम् ।
 मधुना भक्षयेच्चापि सोमरोग निवृत्तये ॥
 प्रमेहान् विंशतिं हन्ति बहुमूत्रञ्च सोमनम् ।
 मूत्रातिसार मल्युद्यं मूत्राघातं सुदारुणम् ॥
 मूत्रदोषं बहुविधं प्रमेहं मधु संज्ञकम् ।
 हस्तिमेहमिक्ष्मेहं नानामेहान् विनाशयेत् ॥
 वातिकं पैत्तिकञ्चैव श्लैष्मिकं सोमसंज्ञितम् ॥
 नाशयेद्बहुमुत्रञ्च प्रमेहमविकल्पतः ।
 सोमनाथरसधार्यं चैरकेषां विनिर्मितः ।
 हृष्यादृष्यतमो ह्येष मूत्रदोषकुलान्तकृत् ॥

देवदार्वरिष्टः ।

तुलाद्वं देवदारु स्याद्वासायाः पलविंशतिः ।
 मञ्जिष्ठेन्द्रयवा दन्ती तगरं रजनीद्वयम् ॥
 राक्ष्ना कभिन्नं सुस्तञ्च शिरीषं खदिरार्जुनौ ।
 भागान् दशपलान् दद्याद्यवान्यावत्सकस्य च ॥
 चन्दनस्य गुडूच्याश्च रोहिण्याश्चित्रकस्य च ।
 भागानष्टपलानेतानष्टद्रोणेऽन्धसः पचेत् ॥
 द्रोणशेषे कषाये च पूते शीते प्रदायेत् ॥
 धातक्याः षोडशपलं माक्षिकस्य तुलात्रयम् ॥
 व्योषस्य द्विपलं दद्यात् त्रिजातक चतुःपलम् ।
 चतुःपलं प्रियङ्गुञ्च द्विपलं नागकेशरम् ।
 सर्वाण्येतानि सञ्चूर्ण्य घृतभाण्डे निधापयेत् ।

मासादूर्ध्वं पिवेदेनं प्रमेहं इति दुस्तरम् ॥

वातरोग बह्विध्यो मूत्रकृच्छ्राणि नाशयेत् ।

देवदार्वदिकोऽरिष्टो दद्रुकुष्ठ विनाशनः ॥

इति भैषज्यरत्नावल्यां प्रमेहाधिकारः समाप्तः

सोमरोगाधिकारः ।

बहुमूत्र ।

निदानम् ।

स्त्रीणामति प्रसङ्गाद्वा शोकाद्वापि यमादपि ।

प्राभिचारिकदोषाच्च गरदोषात्तथैव च ।

प्रापः सर्वशरीरेभ्यः क्षुब्धन्ति प्रस्रवन्ति च ।

पक्षात्ताः प्रक्षुताः स्थानान्मूत्र मार्गं वक्षन्ति च ।

रसज्ञा विमलाः शीता निर्गन्धा नीरजः सिताः ।

क्षवन्ति चातिमात्रस्तु दीर्घस्थं गतिहीनता ॥

शिरसः शिथिलत्वञ्च सुखतांस्तु विशेषणम् ।

सोमरोग इति ज्ञेयो देहे सोमघयावृक्षाम् ॥

सोऽतिक्रान्तं क्रमेणैव क्षयेत्यथ मनीष्यशः ।

मूत्रातिशार मध्येषं तमाहुर्वलनाशनम् ।
तेन दृष्ट्याभिभूतोऽसौ जलं पिवति चाधिकम् ।

कदलीनां फलं पक्वं धात्रीफलरसं मधु ।
शर्करापयसापीतमपां धारणं सुत्तमम् ॥
कदलीनां फलं पक्वं विदारौघं प्रतावरीम् ।
घोरैश्च पाययेत्प्रातः रपां धारणं सुत्तमम् ॥
धात्रीफलस्य रसकं मधुना च पिवेत्तदा ।
बहुमूत्रं चयं कुर्यात् चारेण वासकस्य च ।
तालकन्दश्च तरुणं खजूरं कदलीफलम् ।
पयसा पाययेत्प्रातर्मूत्रातोसन्नं नाशनम् ॥
गायचूर्णं समधुकं विदारी शर्करा मधु ।
पयसा पाययेत्प्रातः सोमरोगविनाशनम् ।

वृहत्तात्री घृतम् ।

धात्रीफल रसं प्रस्थं विदारी स्वरसं तथा ।
घोरस्यापि प्रतावर्याः प्रस्थं प्रस्थं रसस्य च ॥
दृष्टपक्षरसं प्रस्थं दत्त्वा प्रस्थं घृतस्य च ।
पचेन्मृदग्निना वैद्यः पाकं ज्ञात्वा विधानतः ॥
एला लवङ्गं त्रिफला कपित्थफलमेव च ।
सजलं सरलं मांसौ कदलीकन्दमेव च ॥
उत्पलस्य च कन्दानि कल्कं दत्त्वा विचक्षणः ।
ततः कल्कं परिस्त्राव्य चूर्णे दद्यात्पलं पलम् ॥
मधुकं त्रिहृता चैव चारकं वृहदारकम् ।
शर्करायाः पञ्चान्यष्टौ मधुनश्च पञ्चाष्टकम् ।

चूर्णं दत्त्वा सुमथितं स्निग्ध भाण्डे निधापयेत् ।
 सोमरोगं निहन्त्याशु तृष्णां दाहमरोचकम् ॥
 मूत्राघातं मूत्रकृच्छ्रं नागयेद्बहुमूत्रकम् ।
 पित्तजान् विविधान् व्याधिन् वातजांश्च सुदारुणान्
 करोति शुक्तोपचयं बलवर्णकरं परम् ।
 नानारूप विकारघ्नं विशेषाद्बहुगूढगुत् ॥

स्वल्पधात्रीघृतम् ।

विनाकल्कं स्वल्पधात्री घृतं मेतन्निगद्यते ।
 सर्वं तुल्यं गुणैरेव यथापथ्यं तदेव ह

कदल्यादि घृतम् ।

कदलीकन्दनिर्यासे तत्प्रसून तुलां पचेत् ।
 चतुर्भागावशेषेऽस्मिन् घृतं प्रस्थं विपाचयेत् ॥
 चन्दनं सरल मांसौ कदलीमूलकं तथा ।
 एला खवङ्ग त्रिफला कपित्थफल मेव च ।
 औदकानि च कन्दानि न्यग्रोधादि गणस्तथा ।
 कल्के नानेन संसिद्धं सोमरोग निवारणम् ॥
 मूत्ररोगानशेषांश्च प्रभूतान् शुक्तपिच्छिलान् ।
 प्रमेहान् विंशतिश्चैव मूत्रघातां स्त्रयोदश ॥
 बहुमूत्रं विशेषेण मूत्रकृच्छ्रं तथाऽक्षरीम् ।
 पीतं घृतं निहन्त्याशु विष्णुचक्र मिवासुरान् ।
 कदल्यादि घृतं नाम विष्णुना परिकीर्तितम् ॥
 सिद्धफलम् ।

न्यग्रोधोऽथवा श्वेतपियालप्रववेतसम् ।

न्यग्रोधोऽथवा श्वेतपियालप्रववेतसम् ।

ग्राम्नां जम्बूद्वयं कोलं मधूकं तिन्त्रुकोऽर्जुनः ॥

तिनकः कटुको नौपो गर्दभाण्डोऽथ किंशुकः ॥

हेमनाथरसः ।

सूतं गन्धं हेमताप्यं प्रत्येकं कोलसन्धितम् ।

अथयन्त्रं प्रबालञ्च बङ्गञ्चाङ्गे विनिक्षिपेत् ॥

फणिकेनस्य तायेन कदलौकुसुमेन च ।

उङ्गुम्बररसेनापि सप्तधा परिमर्दयेत् ॥

बल्लमात्रां वटीं खादेद्यथा व्याध्यनुपानतः ।

प्रमेहान् विंशतिं हन्ति बहुमूलं सुदारुणम् ॥

सोमरागं चयञ्चैव श्वासं कासमुरः क्षतम् ।

हेमनाथरसो नाम्ना कृष्णात्रेयेण भाषितः ॥

वसन्तकुसुमाकररसः ।

वैक्रान्तस्य च भागैकं विभागं हेमभस्मनः ।

अभ्रकस्य च भागौ द्वौ मुक्ताविद्रुमयांस्तथा ॥

वङ्गभस्म त्रिभागं स्यात् रसस्य भस्मनस्तथा ।

चत्वारोऽस्य च भागाश्च सर्वमेकत्र मर्दितम् ॥

जम्बीराङ्गिश्च गोदुग्धै रुशीरोद्भववारिभिः ।

वृषट्वैरिञ्जनीरैः सप्तधा भावयेत्पृथक्क् ॥

भावितो रसरजः स्यात् वसन्तकुसुमाकरः ।

बल्लोऽस्य मधुना लौढः सोमरागं चयं नयेत् ॥

मूत्रातिसारं मेहांश्च मूत्राघाताक्षरौ रुजम् ।

दृष्ट्वादाहं तानुशोभं नाग्रयेन्नात्र संशयः ॥

वसं पुष्टिकरो वृद्धः सर्वरोगनिवर्हणः ।

हृत्स्थजीर्णज्वरं श्वासं चयरोगं क्षयाङ्गताम् ॥

नातः परतरं किञ्चिद्रसायनमिहेष्यते ॥

रसभक्ष्यं तदभावे मूर्च्छितरसः । मूत्रातिसारे
सोमरोगे च रसायनम् ।

इति भैषज्यरत्नावल्यां सोमरोगाधिकारः समाप्तः ।

अथौपसर्गिकमेहांधिकारः ।

बहुसङ्हरसश्लोषप्रक्षिप्तेन्द्रियया पुमान् ।

स्त्रियाः सङ्गम्य संमूढो गदमाप्नोति दारुणम् ॥

मूत्रनाशान्तरस्थाना त्वगस्य स्नेहबाहिणी ।

व्रणितावाहयेत् क्षेदं व्रणमेहः स उच्यते ॥

औपसर्गिकमेहस्य तस्य नामान्तरं मतम् ।

मेह आगन्तुकस्यापि स कैश्चित्परिभाष्यते ॥

आरभ्य सङ्गमनिशां संख्यया या च सप्तमी ।

एतद्व्यवहिते काशे प्रादुश्योऽप्युच्यते मेहः ॥

कण्ठूः शिश्नाग्रतस्तस्य समुत्थानं सुदुर्मुहः ।
 तिव्रवेदनया चापि सुदुर्मुहप्रवर्त्तनम् ॥
 स्फोटिलिङ्गस्य सौहित्यं कोषेभ्रमे च वेदना ।
 कदाचित् क्लेदसंरुद्धमार्गत्वादतिरुक् स्रवेत् ।
 मूत्रं दाहेन घोरैश्च द्विधारं वा प्रवर्त्तते ।
 घरेहा क्षतजं मेढ्राग्न्यत्रकाले कदाचन ॥
 सन्ततं तनुरास्त्रावः स्रवेद्ददौ ततोऽस्तुः ।
 स तावत्पुनराशुष्यन् पीतिमानं प्रयाति च ॥
 कालो सघ्नी व्यथां कुर्याद्व्याधिश्च दुष्प्रतिक्रियम् ।
 आमवाताक्षिरोगाद्या ज्ञेयास्यास्य ह्युपद्रवा ॥

श्रीपसर्गिकमेहस्य चिकित्सा ।

व्रणमेहो त्वजेद्यन्नाद्यवायं सौहित्यो यतः ।
 स्त्रियाश्च परिभुक्ताया आमयं जनयेच्च तम् ॥
 भेषजं पानमद्यश्च निषेवेतानुलोमनम् ।
 व्रणघ्नं मूत्रजननं क्रियासुधां विवर्जयेत् ॥
 कोष्णे जात्या वराया वा क्षाये शिश्नं निमज्जयेत् ।
 वेदनोपशमस्तेन व्याधेश्च बलसंशयः ॥
 आभानिष्ठासतीयश्च यवचारयुतं पिबेत् ।
 सजस्रं क्षीरमामं वा व्रणमेहनिवृत्तये ।
 पिवेद्वा शारिवाङ्कार्यं सक्षारनरसारकम् ॥
 श्लामामनन्तां कटौश्च बीजं गोक्षुरसम्भवम् ।
 शम्भाश्मनरसारारम्भां क्षाययित्वा जलं पिबेत् ॥
 एकं सुरप्रिवर्षणं निहमान्मुक्तं हरित् ॥

वराभापिप्यलीनाच्च व्रणमेहनिवृत्तये ।
कुर्यादुत्तरवस्तिच्च कषायेण प्रयत्नतः ॥

महाभ्रवटिका ।

त्रिः सप्तकृत्वः सन्भाव्य भृङ्गराजान्धसाभ्रकम् ।
तेन गन्धं रसं लौहं हेमचाभ्राब्धं सम्मितम् ॥
वराक्वाथेन संमर्द्य वटिकां रक्तिकोन्मिताम् ।
श्रीपसर्गिक मेहस्य नाशाय दापयेद्विषक् ॥

कन्दर्परसः ।

रसं गन्धं प्रबालञ्च काञ्चनं गिरिमृत्तिका ॥
वैक्रान्तं रजतं शङ्खं मौक्तिकञ्च समं समम् ॥
न्यग्रोधस्य कषायेण भावयित्वा च सप्तधा ।
वल्कोन्मानां वटीं कृत्वा त्रिफलाक्वाथवारिणा ॥
सुरप्रियस्यार्जुनस्य क्वाथेनाभाम्भसापि वा ।
श्रीपसर्गिकमेहस्य शान्त्यर्थं विनियोजयेत् ॥

इति भैषज्यरत्नावल्यामश्रीपसर्गिकमेहाधिकारः समाप्तः

शुक्रमेहाधिकारः ।

शुक्रमेहे प्रथमतः क्रिया संशोधनी हिता ।
रेतसो रक्षणं तत्र कार्यं चातिप्रयत्नतः ॥

- त्रिफला दाह दार्ढ्यं पार्वत्वग् रक्तचन्दनम् ।
 त्रिफला सुस्तकं दाह कुष्ठागुरुकशेरुकम् ॥
 ताम्बूलामयशैवालं श्लोकपादसमापनाः ।
 कषायाः शमयन्त्याशु शुक्रमेहं न संशयः ॥
 • शाक्यव्याः स्वरसो ज्ञेयः शुक्रमेहनिस्तदनः ॥
 • स्वप्ने शुक्रवृत्तिर्न स्याद्यदि चाद्यात्सुरप्रियम् ।
 सकूर्पूराहिफेनस्य सेवनं च तदर्थकम् ॥

कामधेनूरसः ।

सिन्दूरमन्त्रं नागञ्च कूर्पूरं हेममाक्षिकम् ।
 खर्परं रजतञ्चापि मर्दयेत्कमलाभसा ॥
 ततो गुञ्जामिताः कृत्वा वटींश्चाया प्रशोषिताः ।
 एकैकां दापयेदासां कसेरुस्वरसेन च ॥
 प्रमेहान् विंशतिं हन्ति शुक्रमेहं विशेषतः ।
 ज्वरं जीर्णञ्च यक्ष्माणं कामधेन्वभिधो रसः ॥

शिलाजत्वादिबटी ।

शिलाजत्वम्बहेमानि लोहं गुग्गुलुटङ्गनम् ।
 केशराजस्य तोयेन मर्दयेद्विवसहयम् ॥
 बल्यमानां वटीं कृत्वा शैवालसलिलेन च ।
 प्रोतः प्रातः प्रयुञ्जीत शुक्रमेहनिवृत्तये ॥

चन्दनादिचूर्णम् ।

चन्दनं शाक्यलीपुष्पं पिजातं रजनीहयम् ।
 मनन्तां शारिकां सुषुम्भुशीरं यष्टिकामले ॥

स्वर्षपत्रीं शुभां मार्गीं देवदारु हरौतकीम् ।

सर्वद्विगुणितं लोहञ्चैकत्र परिमर्दयेत् ॥

प्रमेहान् विंशतिः श्वासः कासो जीर्णज्वरस्तथा ।

प्राशनादस्य नश्यन्ति दुर्नामानि च कामला ॥

चन्दनमत्र श्रेतम् ।

माक्षिकादिचूर्णम् ।

माक्षिकं पारदं गन्धं खर्परं गिरिमृत्तिकां ॥

शिलाजत्वभ्रलोहानि शाल्मल्याः कुसुमं त्वचम् ॥

विदारिं गोक्षुरं बीजञ्चैकत्र परिमर्दयेत् ।

माषमात्रं प्रयुञ्जीत शुक्रमेहनित्तये ॥

शाल्मलीघृतम् ।

शाल्मलीद्रवसंयुक्तं सर्पिंश्छागीपयोऽन्वितम् ।

अश्वगन्धां वरीं रास्त्रां मुशलीं विश्वमेघजम् ॥

अनन्तां मधुकं द्राक्षां दत्त्वा च पलामानतः ।

पचेन्मन्दाग्निना वैद्यः पात्रे मृत्युरिनिर्मिते ॥

प्रमेहान्निखिलान् हन्ति शुक्रमेहं विशेषतः ।

क्लैव्यं धातुचयं शोषं कासञ्चैतद्वरं घृतम् ॥

चन्दनासवः ।

चन्दनं बालकं सुस्तं गान्धारीं नीलमुत्पलम् ।

प्रियङ्गुं पद्मकं लोभं मञ्जिष्ठां रक्तचन्दनम् ॥

पाठां किराततिक्ताञ्च न्यग्रोधं पिप्पलं शटीम् ।

पर्पटं मधुकं रास्त्रां पटीलं काञ्चनाक्षकम् ॥

आम्बुत्वचं मोचरसं प्रत्येकं पलमात्रकम् ।
 धातकीं षोडशपलां द्राक्षायां पलविंशतिम् ॥
 जलद्रोणद्वये क्षिप्त्वा शर्करायास्तुलां तथा ।
 गुडस्यार्धं तुलाञ्चापि मासं भाण्डे निधापयेत् ॥
 चन्दनासव इत्येष शुक्रमेहविनाशनः ।
 बलपुष्टिकरो हृद्यो बहिस्रन्दोषनः परः ॥
 अभिष्यन्द्यतितौक्ष्ण्यं पानांश्च बहिस्रूर्ययोः ।
 सन्तापं स्त्रीप्रसक्तिञ्च वेगरोधं प्रजागरम ॥
 क्रोधं शोकं दिवानिद्रां लङ्घनञ्चातिचिन्तनम् ।
 अत्यालस्यममत्सङ्गं शुक्रमेहे विवर्जयेत् ।
 सुपाच्यं शुक्रकृच्छान्नं सत्संमक्तिञ्च सत्कथा ।
 शान्तिग्रन्थस्याध्ययनं हितान्यत्रैव चिन्तनम् ॥
 इति भेषज्यरत्नावल्यां शुक्रमेहाधिकारः समाप्तः ।

अथ प्रमेहपिडकाधिकारः ।

प्रमेहपिडकायान्तु हितं शोधनमुच्यते ।
 सर्पिस्त्रैलञ्च कुष्ठञ्च विविच्यान च योजयेत् ॥

भैरव्यरत्नावली ।

अनन्तां शारिवां द्राक्षां त्रिदृतां स्वर्णपत्रिकाम् ।
 कट्टीं हरीतकीं वासां पिशुमदं निशायुगम् ॥
 बीजं गोक्षुरजश्चापि क्लृप्तचित्वा जलं पिवेत् ।
 नाशं यान्ति प्रमेहीत्या अनेन पिङ्गका ध्रुवम् ॥
 सुहृत्पर्णी माषपर्णी बिहृदारग्वधः शटी ॥
 हृद्ददारकबीजञ्च नीलिन्येला हरीतकी ॥
 श्यामानन्ता देवपुष्पमित्येषां साधुसाधितः ।
 क्वाथो हन्यात्प्रमेहीत्याः पिङ्गकाः क्षिप्रमेव हि ।

मकरध्वजरसः ।

सिन्दूरं हेमलोहञ्च देवपुष्पं सचन्द्रकम् ।
 जातीफलं मृगमदञ्चैकत्र परिमर्दयेत् ॥
 पर्णाश्रसा ततः कुर्याद्वटिकां बल्यसन्निताम् ।
 सेवितच्छागपयसा प्रमेहांस्तत्कृतान् गदान् ।
 क्लैब्यं धातुक्षयं कासं जोर्णञ्च विषमं ज्वरम् ।
 रसोऽयं क्षपयेत्तूर्णं मकरध्वजसंज्ञकः ॥

शारिवादिलोहम् ।

शारिवा नीलिनी राज्ञा गुडूथेला च चित्रकः ।
 माणशूरयशद्वित्यस्त्रिद्विज्जातकाभयाः ॥
 एभिर्युतमयो हन्ति प्रमेहपिङ्गका दश ।
 वातरक्तं षड्रशांसि त्वग्गदान् निखिलानपि ॥

हृद्दक्ष्यामाहृतम् ।

श्यामा वरा बला पद्मं विदारौ नीलमुत्पलम् ।

- अंष्टवर्गस्य मधुकमखगन्धा शतावरी ।
 अजमोदा हरिद्रे द्वे मञ्जिष्ठा चन्दनद्वयम् ।
 द्राक्षा प्रसारणीमूलं सविश्वं कटुरोहिणी ॥
 एषां कर्षमितैर्भागैष्टुतप्रस्यं पचेद्विषक् ।
- श्यामा शतावरीक्षूणां विदार्याः स्वरसं तथा ॥
 छागीपयश्च तत्तुल्यं दत्त्वा मन्देन बद्धिना ।
 सिद्धमेतद् घृतं पात्रे स्थापयेदथ मृग्नये ॥
 प्रमेहांस्तत्कृतान् व्याधिन् क्लीवतां वातशोणितम् ।
 शुकनयं रक्तपित्तं हृद्रोगं धातुशोषणम् ॥
 नाशयेन्नात्र सन्देहः श्यामघृतमिदं वृहत् ।
 बालानां पुष्टिजननं गर्भदोषहरं परम् ॥

शारिवाद्यासवः ।

शारिवां सुस्तकं लोभ्रं न्यग्रोधं पिप्पलं शटीम् ।
 अनन्तां पद्मकं वालं पाठां धात्रीं गुडूचिकाम् ॥
 उग्रौरञ्चन्दनद्वन्द्वं यमानीं कटुरोहिणीम् ।
 पत्रमेलाद्वयं कुष्ठं स्वर्णपत्रां हरीतकीम् ॥
 एषां चतुःपलान् भागान् सूक्ष्मचूर्णीकृतान् शुभान् ।
 जलद्रोणद्वये क्षिप्त्वा दद्याद् गुडतुलात्रयम् ॥
 पलानि दशधातव्या द्राक्षां यष्टिपलां तथा ।
 मांसं संस्थापयेद्वाण्डे संवृते मृग्नये शुभे ॥
 शारिवाद्यासवस्यास्य पानान्मेहाश्च विंशतिः ।
 शराविकादयः सर्वाः पिङ्गकास्तत् कृताश्च याः ॥
 भौपदंशिकरोगाश्च वातरक्तं भगन्दरम् ।

सर्व एते ग्रमं यान्ति व्याधयो नात्र संशयः ॥
 पानमन्नमभिव्यन्दि दध्मं तौक्ष्ण्यं दुर्धरम् ।
 वेगरोधं व्यवायञ्च व्यायामं निग्रिजागरम् ॥
 सुरां सुतौष्ण्यां मत्स्यं पलाण्डुञ्च रसोनकम् ।
 लजेत् सूर्याग्निसन्तापं प्रमेहजगदातुरः ॥
 इति भैषज्यरत्नावल्यां प्रमेहपिडकाधिकारः समाप्तः

अथ ध्वजभङ्गाधिकारः ।

क्लैव्यस्य लक्षणं संख्यां निदानञ्चाह ।
 क्लौवः स्यात् सुरताग्रतस्तद्भावः क्लैव्यमुच्यते ।
 तच्च सप्तविधं पोक्तं निदानं तस्य कथ्यते ।
 तैस्तैर्भावैरद्वयैस्तु रिरंसोर्मनसिच्यते ।
 ध्वजपतत्यधो नृणां क्लैव्यं समुपजायते ॥
 द्वे-व्यस्त्रीसंप्रयोगाच्च क्लैव्यं तन्मानसं स्मृतम् ।
 कटुकास्त्रोष्णालवचैरतिमात्रोपसेवितैः ।
 पित्ताण्डुक्रययो दृष्टः क्लैव्यं तस्मात् प्रजायते ॥
 अतिव्यवाय शीतो यो न च माजौक्रियारतः ।
 ध्वजभङ्गमवाप्नोति स क्लैव्यमवाप्नुतम् ॥

महता मीढ्ररोगेण चतुर्थीं क्लौवता भवेत् ।

वीर्यवाहिशिराच्छेदाच्च हनानुवृत्तिर्भवेत् ।

बलिनः क्षुब्धमनसो निरोधाद् ब्रह्मचर्यतः ।

षष्ठं क्लैव्यं स्मृतं तत्तु शुक्रस्तम्भ निमित्तजनम् ॥

• बलिनः पुष्टस्य, क्षुब्धमनसः कामाक्षं चलितमनुसः,
ब्रह्मचर्यमभैयुनं तस्मात् निरोधात् शुक्रस्य क्लैव्यं भवति ।

जन्मप्रभृति यत् क्लैव्यं सहजं तद्वि सप्तमम् ।

असाध्यं सहजं क्लैव्यं मर्मच्छेदाच्च यद्ववेत् ॥

मर्मच्छेदात् वीर्यवाहिशिराच्छेदात् ।

अथ क्लैव्यचिकित्सा ।

क्लैव्यानामिह साध्यानां कार्याणि हेतुविपर्ययः ।

मूस्थं चिकित्सितं यस्माच्चिदानपरिवर्जनम् ॥

अश्वगन्धोदृतम् ।

अश्वगन्धा पलप्रतं शुभदेशे समुत्थितम् ।

पुण्ये ऽहनि समुद्धृत्य साधयेत् स्रक्च चूर्णितम् ।

द्रोणे ऽभसि पचेत्तावद्यावत्पादावशेषितम् ।

सर्पिः प्रस्थं पचेत्तेन गव्यं क्षीरं चतुर्गुणम् ॥

कषायं छागमांसस्य दद्याच्छतद्वयस्य च ।

कल्कानि स्रक्चपिष्टानि कर्षमात्राणि योजयेत् ॥

काकोक्षीद्वयं मृहीका द्वे मेदे चाथ जीवकम् ।

खवङ्गसा कृषभकामेला मधुकर्मिव च ॥

मृहीका शुक्रपण्डू च जीवकतो चपला वला ।

नारायणी विदारौ च दत्त्वा सम्यग्विपाचयेत् ।
 सिता चतुष्पलं शीते क्षिपेन्मधुपलाष्टकम् ।
 लौढा कर्षं पयः शीतं शीतक्षानुपिवेज्जलम् ॥
 वृद्धबालक्षतक्षीणाः क्षीणमांसवलेन्द्रियाः ।
 दुष्टितेजोबलारोग्यं लभन्ते प्राश्य मानवाः ॥
 भवेत्सप्ततिवर्षोऽपि युवेव स्त्रीसहस्रगः ।
 बन्ध्यातीतवयाः स्त्री च लभते पुत्रमुत्तमम् ॥
 एतन्निर्मितमश्विभ्यामश्वगन्धाष्टतं महत् ।
 क्षीणे रेतसि कर्त्तव्या सर्वा शुक्रकरो क्रिया ॥

अमृतप्राश घृतम् ।

छागमांसतुलाञ्चैव वाजिगन्धां तथैव च ।
 जलद्रोणे विपक्तव्यं कुर्यात्प्रादावशेषितम् ।
 घृतप्रस्थं पचेत्तेन अजाक्षीरं चतुर्गणम् ।
 मूर्च्छनार्थं प्रदातव्यं कुङ्कुमञ्च द्विकार्षिकम् ॥
 बलामूलञ्च गोधूमञ्चाश्वगन्धा तथा मृता ।
 मोक्षुरञ्च कशेरुञ्च त्रिकटु च सधन्यकम् ॥
 तालाङ्कुरं त्रैफलञ्च कस्तूरी बीजवानरी ।
 मेदे द्वे च तथा कुष्ठं जीवकर्षभको शटी ॥
 दार्बी प्रियङ्गु मञ्जिष्ठा नतं तालीशपत्रकम् ॥
 एलापत्रत्वचं नागं जातीकुसुमरेणुकम् ॥
 सरलं जातिकोषञ्च सूक्ष्मैलोत्पल सारिवा ।
 मूलं विम्बस्य जीवन्ती ऋद्धि वृद्धौ उद्दुम्बरम् ॥
 प्रत्येकं कर्षमात्राणि विप्रधित्वा विनिक्षिपेत् ।

वस्त्रपूते सुशीते च शिवां वस्त्रपूतं वा वस्त्रम् ।
 कर्षमात्रं तन्मः शरीरेषु पुनरावृत्तानतः ।
 दं हृषीमं विमेषि च वस्त्रपूष्टिपरं सदा ॥
 प्रमेहान् कर्षमात्रं नाशयेद्विषयतः ।
 एतद् वस्त्रकं रुग्णं काशीराजीव निश्चितम् ॥
 दृष्टं सिद्धफलं श्वेतवस्त्रोक्तं वस्त्रसमम् ॥
 अमृतप्राशनमिदं सर्वाभयनिश्चयम् ॥
 शिरोरोगे नष्टशक्ते स्त्रीषु नष्टार्त्तवासु च ।
 न च शक्तां जयं याति बलं ह्यस्य न च व्रजेत् ।
 दश स्त्रीणां रमेन्नित्यमानन्द इष्यजायते ।
 कासार्यं आमशुक्लं वस्त्रकोष्ठहरं परम् ॥
 सिद्धवृत्तप्रयोगेण स्थिरं भवति जीवनम् ॥

श्रीमदनानन्दमोदकम् ।

सूतो गन्धस्तथा लौहं त्रिसमं शुद्धमभ्रकम् ।
 कर्पूरं सैन्धवं मांसी धात्रेला च कटुत्रयम् ।
 जातीकोषफलं पत्रं लवणं जीरकद्वयम् ।
 यष्टीमधु वचा कुष्ठं हरिद्रा देवदारुकम् ॥
 ऐजलं टङ्गनं भार्गी नाशकं पुष्पकेशरम् ।
 शृङ्गीं शालिशपचक्षुः क्षास्त्रिं दन्तिश्रीजकम् ॥
 बला च तिक्ता चोषं धनिकेभक्त्या जठरी ।
 सजलं शूलं कन्था विदारि च शतावरी ॥
 अर्कं वातं नीलं नीलं नीलं वृद्धकेशकम् ।
 त्रैलोक्यं वस्त्रं शीतं शरीरं शिवविधिम् ॥

शतावरोरसं दत्त्वा क्षुब्धं समाचरेत् ।
 शास्त्रलोमूतं चूर्णन्तु चूर्णादि, सममाचरेत् ॥
 चूर्णादिं विजया चूर्णं विशुद्धं तत्र दापयेत् ।
 सर्वभैकत्र संयोज्य षष्ठागौक्षीरेण पेययेत् ।
 मोदकार्यं सिता देयां पाकयोग्या तथा मधु ।
 नातिवाह्यं च धूमान्ते पाचयेत्सम्बद्धिना ।
 चातुर्जातं सकपूरं सैन्धवं सकटत्रयम् ।
 सञ्चूर्णं च ततो देयं हव्यं किञ्चिन्निधापयेत् ॥
 पाकं ज्ञात्वा कर्षमितं मोदकं परिकल्पयेत् ।
 भूतनाथे सुरपती रतिनाथे तथैव च ॥
 हुतभुक्ते गणनाथे मोदकाग्रं निवेदयेत् ।
 ब्रह्मन्त्रं समुच्चाय्यं हुताग्ने समर्पयेत् ॥
 काचने राजते काचे मृद्गाण्डे वा निधापयेत् ।
 ब्राह्मकाले शुचिभूत्वा हरगौरीं प्रपूजयेत् ।
 कालानलभवं बीजं सतिलं दृतसंयुतम् ।
 गव्यक्षीरं सितायुक्तमनुपेयञ्च पायसम् ॥
 विद्यासार्थं प्रदोषे च मोदकं परिषेवयेत् ।
 त्रिसप्ताहप्रयोगेण कामान्धी जायते नरः ॥
 कामज्वरो भवेत्तावद्यावन्मारी न गच्छति ।
 स सहस्रं वरारोहं रमयत्यपि सोत्तमः ॥
 न च लिङ्गस्य श्रेष्ठिण्यं वेगवीर्यं विवर्धयेत् ।
 प्रमदाप्राणबाहुल्यं मत्तवारणविक्रमः ॥
 वामावस्थकरो रम्य जङ्घरेता भवेन्नरः ।
 कामतृणं भवेद्दूषं नरः परश्च तोषसः ॥

खंगतुल्या भवेद्विष्वक्कोटिः ।
 अष्टोत्तरं भजेद्यस्तु भवेत्तस्य सधोपमम् ॥
 वीर्यवृत्तिकरं श्रेष्ठं जरासत्त्वविनाशनम् ।
 अपस्मारज्वरोन्मादक्षयानिस्तगदापहम् ॥
 कासं श्वासं सशोथञ्च भगन्दरगुदामयम् ।
 अग्निमान्द्यमतीसारं विविधं ग्रहणीगदम् ।
 बहुमूत्रं प्रमेहञ्च शिरोरोगमरोचकम् ।
 हन्ति सर्वान् गदान् घोरान् वातपित्त बलासजान् ॥
 बन्ध्या च मृतवत्सा च नष्टपुष्पा च या भवेत् ।
 बहुपुत्रा जीववत्सा भवेदस्य निषेवणात् ॥
 हरते सूतिकारोगं वृक्षमिन्द्राशमिर्यथा ।
 मोदकं मदनानन्दं सर्वरोगे महीषधम् ॥
 कथितं देवदेवेन रावणस्य हितार्थिना ॥

कामिनीदपन्नः ।

कज्जलीकृतसुगन्धकशब्धो
 सुखमेव कनकस्य हि बीजम् ।
 मर्हयेत्कनकतैलयुतं स्यात्
 . कामिनौ मदविधूनन एषः ॥
 अस्य वल्लक मद्यो सितयाक्तं
 सेवितं हरति मेहगदौघान् ।
 वीर्यदार्यकरणं कमनीयं
 द्रावणं निधवने वनितानाम् ॥

सहचन्द्रोदयमकरध्वजः ।

जातीफलं खवप्रश्नं कर्पूरं मरिचनक्षत्रा ।
 प्रत्येकान्तोत्तकं हत्वा सुवर्णस्य च माषकम् ॥
 अण्डजं माषमानञ्च सर्वतुल्यमधेश्वरम् ।
 रथगतो मर्दयेत् खले चतुर्गुणां वटीञ्चरेत् ॥
 एष चन्द्रोदयो नाम रसो वाजीकरः परः ।
 हन्ति रोगानशेषाञ्च बलवीर्याग्निवर्धनः ॥

सहचन्द्रोदयमकरध्वजः ।

पलं मृदु स्वर्णदलं रसेन्द्रात्
 पलायकं षोडशगन्धकस्य ।
 शोणैः सुकार्पासभवैः प्रसूनैः
 सर्वे विमर्द्याथ कुमारिकाङ्गिः ॥
 तत्काचकुम्भे निहितं सुगाढे
 मृत्कर्पटीभिर्दिवसत्रयञ्च ।
 पचेत् क्रमाग्नी सिकताख्ययन्त्रे
 ततो रजः पल्लवरागवन्मयम् ॥
 विगृह्य चैतस्य पलम्पलानि
 चत्वारि कर्पूररजस्तथैव ।
 जातीफलं सोमणमिन्द्रपुष्पं
 कस्तूरिकाया इह शाण्डमेकम् ॥
 चन्द्रोदयोऽयं कथितोऽस्य माषो
 शुक्लोऽहिबक्रीदलमध्यवर्ती ।

महोष्मदानां प्रमदायतानां
 गर्वाधिकत्वं सद्यस्त्यक्तम् ॥
 घृतं घनोभूतमतीव दुग्धं
 मृदूनि मांसानि समस्तकानि ।
 माषाक्षपिष्टानि भवन्ति पथ्या-
 न्यानन्ददायोन्यपराणि चात्र ॥

बलौपलितनायनस्तनुभृत्तं वयः स्तम्भनः
 समस्तगदखण्डनः प्रचूरोगपञ्चाननः ।
 गृहेऽपि गृहभूपतिर्भवति यस्य चन्द्रोदयः
 स पञ्चशरदर्पितो मृगदृशां भवेदक्षमः ॥

सिद्धसूतः ।

मुक्ताफलं शुद्धसूतं सुवर्णं रूप्यमेव च ।
 यवचारश्च तत्सर्वन्तोलकैकं प्रकल्पयेत् ॥
 रक्तोत्पलपत्रतोमैर्मर्दयेत्पुत्तलीकृतम् ।
 मर्दयेच्च पुनर्दत्त्वा गन्धकं तदनन्तरम् ॥
 क्षिप्वा काचघटीमध्ये सन्निरुध्य त्रियामकम् ।
 सिकताख्ये पचेच्छीते सिद्धसूतन्तु भक्षयेत् ॥
 पञ्चरक्तिप्रमाणेन मुषलीशर्करान्वितम् ।
 शुक्रवृषिं करोत्येष ध्वजभङ्गश्च नाशयेत् ॥
 दुर्बलं वपुस्त्ययं बलयुक्तं करोत्यसौ ।
 सुदृग्मे हृतं क्षीरं शालयः क्षिण्वमामिषम् ॥
 पारावतश्च मांसश्च तिमिरिह सदा हितः ॥

कामेहीपकः ।

सितं पुनर्नवामूलं शास्त्रलीरसभावितम् ।
 शास्त्रलीसत्त्वनिर्यासं दद्यात्तत्र समं समम् ॥
 गन्धकं सर्वतुल्यं च भक्षयेच्छास्त्रभावकम् ।
 अनुपानं प्रकुर्वीत ततः घोरं पल्लवम् ।
 अयं चण्डालिनीयोगोऽगम्याप्यत्र हि गम्यते ।
 निषेधान्निधनं याति करणत्कामरूपदृक् ।
 ओं सिद्धिरस्तु ॥

सिद्धशास्त्रलीकल्पः ।

भूकृष्णं तालमूलौ धात्री चैव पुनर्नवा ।
 समभागं समाहृत्य भागाच्च गन्धकस्तथा ॥
 तद्वच्च पारदं शुद्धं कज्जलीकृत्य निक्षिपेत् ।
 खेतशास्त्रलितोयेन सप्तधा भावयेत्ततः ।
 माहिषेण च दुग्धेन तच्चूर्णं भावयेत्पुनः ।
 शुष्कं तच्चूर्णं येद्यत्राले हयेत्तदधुसर्पिषा ।
 अनेनाशीतिवर्षोऽपि शतधा रमते स्त्रिया ।
 जडं लिङ्गः सदा तिष्ठेत् कामदेव इव स्त्रियम् ॥
 ज्वरादिरोगनिमूर्तः संसारसुखमश्रुते ।
 शास्त्रमेकान्तं कर्तव्यं दुग्धमत्रानुपानकम् ॥

पञ्चशरः ।

रसेन सह शास्त्रलिजेन सूतं
 त्रिमसवाराणि त्रिं विमर्शं ।

पृथक् तयोः कल्पलिकां विपक्षां
 हृते रसः पञ्चमरीऽयमुक्तः ॥
 बलोऽहिबलौदलसंप्रयुक्तो
 वीर्यातिवृद्धिं कुरुतेऽस्य गुणम् ।
 मांसावमद्यं गुह्यपायसञ्च
 पयः पिवेन्नाहिवमत्र सिद्धम् ॥

त्रिकण्टकाद्यो मोदकः ।

गोक्षुरेक्षुरबीजानो वाजीगन्धा शतावरी ।
 मुषली वानरीबीजंयष्टि नामवला बला ॥
 एषाश्चूर्णं दुग्धसिद्धं गव्येनाप्येन भर्जितम् ।
 सितया मोदकं कृत्वा भक्ष्यं वाजीकरं परम् ॥
 चूर्णादष्टगुणं क्षीरं हृतचूर्णसमं स्मृतम् ।
 सर्वतो द्विगुणं खण्डं खादेदग्निबलं यथा ॥
 वाजीकराणि भूरीणि संगृह्य रक्षितो यतः ।
 तस्माद्बहुषु योगेषु योगोऽयं प्रवरो मतः ॥

रसाला ।

दध्नीर्द्धाढकमौषदनमधुरं खण्डस्य चन्द्रदुयतेः
 प्रस्थं क्षौद्रपलञ्च पञ्च हविषः शण्डयावतुर्माषकान् ।
 एलामाषचतुष्टयं मरिचतः कर्षं लवङ्गं तथा
 हृत्वा शक्तपटे शनैः करतलेनोक्तथ्य विस्त्रावयेत् ॥
 मृन्नाण्डे मृगनाभिचन्दनरससृष्टेऽगुरुहपिते
 कपूरेण सुगन्धिकं तद्विखिलं संलोथ संस्थापयेत् ।

सस्यार्थं मधुरेखरेण रचिता शेषा रसासा स्रयं
भोक्तुर्मन्मथदीपनी सुखकरी कान्तिव नित्यं प्रिया ।

चन्दनादितैलम् ।

द्रव्याणि चन्दनादिसु चन्दनं रक्तचन्दनम् ।
पत्तङ्गमथ कालीयागुरु छायागुरुणि च ॥
देवदुमः ससरलः पद्मकः तुणिकोऽपि च ।
कपूरो मृगनाभिश्च लताकस्तूरिकापि च ॥
सिद्धकः कुङ्कुमं नव्यं जातीफलकमत्र च ।
जातीपत्रं लवङ्गञ्च सूक्ष्मैला महती च सा ॥
ककोलफलकं त्वक् च पत्रकं नागकेशरम् ।
बालकञ्च तथोग्रीवं मांसी दारुसितापि वा ॥
मुरा कपूरकञ्चापि शैलेयं भद्रमुस्तकम् ।
रेणुका च प्रियङ्गुश्च श्रीवांसी गुग्गुलुस्तथा ॥
लाक्षा नखश्च रालश्च धातकौ कुसुमं तथा ।
अन्यपर्णञ्च मञ्जिष्ठा तगरं सिक्थकं तथा ॥
एतानि श्रापमानानि कल्कीकृत्य शनैः पचेत् ।
तैलं प्रस्थमितं सम्यगेतत्पात्रे शुभे चिपेत् ॥
अनेनाभ्यक्तगात्रस्तु वृद्धोऽश्रौतितमोऽपि यः ।
शुभो भवति शुक्लाब्जः स्त्रीणामत्यन्तदुर्लभः ॥
बन्ध्यापि लभते गर्भं षण्णोऽपि तरुणायते ।
अपुत्रः पुत्रमाप्नोति जीवेच्च शरदां शतम् ॥
चन्दनादि महातैलं रक्तपित्तं च यं प्वरम् ।
दाहप्रखेददौर्गन्ध्यं कुष्ठं कण्डू विनाशमेतत् ॥

पुष्पधन्वा ।

हरजभुजगलीहस्ताभकं वङ्गचूणं
कनकविजययष्टौ शाल्मली नागवल्ली ।

घृत मधु सितदुग्धं पुष्पधन्वा रसेन्द्रो
रमयति शतरामा दौर्धमायुर्वलञ्च ॥

कनकादि क्वाथेन भावयित्वा घृतादिभिर्योजयेत् ॥

पूर्णचन्द्रः ।

सूताभलीहं सुशिलाजतु स्याद्
विदुङ्गताप्ये मधुना घृतेन ।

पिष्टं प्रशस्तं खलु पूर्णचन्द्रो
माषोऽस्य पुष्ट्यै भवति प्रशक्तः ॥

• कामाग्निसन्दीपनः ।

पलपरिमितशुद्धं सूतकं गन्धतुल्यं
दरदकुनटितुल्यं भावितं शृङ्गवेरैः ।
तदनु कनक वीजैर्भावितं समवारं
तदनु सितजयन्त्या अङ्गराजैश्च सर्वम् ॥

पुटितमुपरि शुष्कं काचकूप्यान्तु क्षिप्तं
षडङ्गमुपरि पात्रं बालुकायन्त्रकैश्च ॥

एलाजातीचन्द्रेर्धृगमदसशितैः सोषणैः साश्वगन्धै-
स्तुल्यैर्वृक्षप्रमाणं प्रतिदिनमश्रितं प्रातस्तथाय शुद्धैः ।

ओजः पुष्टिं विवर्द्धनोऽतिबलकृत्सर्वेन्द्रियानन्दनः
सर्वातङ्गहरो रसायनवरः कामाग्निसन्दीपनः ॥

इति भैषज्यरत्नावल्यां ध्वजभङ्गाधिकारः समाप्तः ।

अथ सुष्णवृद्धिप्रमाधिकारः ।

सघीरं वा पिवेत्तैलं माषमेरण्यसम्भवम् ।
 पूनर्नवायास्तैलं वा तैलं नारायणं तथा ॥
 पानेवस्तौ रुवोस्तैलं पेयं वा दशकाश्रया ।

एतत्सर्वं वातिकेऽति प्रशस्तम् ।

चन्दनं मधुकं पद्मसुशीरं नीलमुत्पलम् ।
 शीरपीठैः प्रदेहः स्याद्द्विगुणैश्चैव पचः ॥
 पैत्तिके ।

पञ्चवल्कलकल्केन सष्टतेन प्रलेपनम् ।
 सर्वपित्तहरं कार्यं रक्तजे रक्तमोक्षणम् ॥
 श्लेष्मवृद्धिसुष्णवौर्ध्वैर्भूतपिष्टैः प्रलेपयेत् ।
 पीतदाहकषायश्च पिवेन्मूत्रेण संयुतम् ॥
 स्निग्धं मेदः समुत्पद्य लेपयेत्सुरसादिना ।
 शिरोविरेकद्रव्यैर्वा सुष्णोष्णैर्मूत्रसंयुतैः ॥

रास्त्रा यक्ष्मृतैरण्यवला गोक्षुरसाधितः ।
 लाथोऽन्ववृद्धिं हस्त्याश्च रुवुतैलेन मिश्रितः ॥
 तैलमेरण्यजं पीत्वा बलासिद्धययोऽन्वितम् ।
 आभानशूलोपचितः सन्वृद्धिं कथेन्नरः ॥

भृष्टो बहुकतैलेन कृत्स्नः पथ्यासमुद्भवः ।
 लण्णा सैन्धव संयुक्तोऽक्षिरोगहरः परः ॥
 हरीतकीं मेषबिलां पिप्पलीं सैन्धवश्च दत्त्वा परणेतै-

लेन भृष्टां स्वाद्यम् अनुपातमुष्णीकृतं करणीयं योगीयं
सप्ताहं सेव्यः तन्मान्तरसंवादादिति भागुः ।

लज्जा गृध्रमलाभ्याश्च लेपो हृदिहरः परः ।

अत्यभिषन्दिगुर्वामसेवनाक्षिप्यं गतः ।

करोति अत्यिवत् शीघ्रं दोषो वङ्गणसन्धिषु ॥

ज्वरशूलाङ्गदाहाण्यं तं व्रध्नमिति निर्दिशेत् ॥

विल्लादिचूर्णम् ।

मूलं विल्वकपित्थयोररलुकस्याग्ने हृंहृत्सोर्हयोः
श्यामापूतिकरञ्जशिषु कतरोर्विस्त्रोषधारुक्करम् ।
कृष्णाग्रन्यिकचव्यपञ्चलवणक्षाराजमोदान्वितं
पीतं काष्ठीककोष्णतोयमधितै चूर्णीकृतं व्रध्नजित् ॥

अजाक्षीरेण गोधूमकल्कं कुण्डुरुकस्य वा ।
प्रलेपनं सुखीष्णं स्याद् व्रध्नशूलहरं परम् ।
मृतमात्रे तु वै काके विश्रस्ते तु प्रवेशयेत् ।
व्रध्नं मुहूर्त्तं मेधावी तत्क्षणादरुजं भवेत् ॥

अजाजौ हवषा कुष्ठगोधूमवदराणि च ।
काष्ठीकेन समं पिष्ट्वा कुर्व्याद् व्रध्ने प्रलेपनम् ॥

हृत्सैन्धवाद्यं तैलम् ।

सैन्धवं मदनं कृष्टं शताङ्गां निचुलं वचाम् ।
क्रीवेरं मधुकं भार्गीं देवदारु सनागरम् ।
कट्फलं पीत्थरं मेद्राक्षयिकां चित्रकं गटोम् ।
विडङ्गातिविवे श्यामां रेणुकां नीलिनीं खिरान् ॥

विस्वाजमोदे कृष्णाश्च दन्तीं राक्षां प्रपिथ च ।
 साध्यमेरण्डजं तैलं तैलं वा कफवातनुत् ॥
 ब्रध्नीदावर्त्तगुल्मार्शः श्लोहमेहाज्य मारुतान् ।
 आनाहमश्मरीक्षैव हन्यात्तदनुवासनात् ॥
 घृतं सौरेखरं योज्यं ब्रध्नवृद्धिनिवृत्तये ॥

गन्धर्वहस्ततैलम् ।

शतमेरण्डमूलस्य पलं शण्ड्यां यवादकम् ।
 जलद्रोणे विपक्वज्यं यावत्पादावशेषितम् ॥
 तैम पादावशेषेण पयसा तक्षमेन च ।
 प्रस्थमेरण्डतैलस्य तक्षूलाच्च चतुःपलम् ॥
 त्रिपलं शृङ्गवेरञ्च गर्भं दत्त्वा विपाचयेत् ।
 तत्पिप्पल्ययतः शुद्धो नरः क्षीरान्नभुक् सदा ।
 अन्धवृद्धिं जयत्याशु तैलं गन्धर्वहस्तकम् ॥

शतपुष्पाद्यं घृतम् ।

शतपुष्पाजृतादारुचन्दनं रजनीद्वयम् ।
 जीरके द्वे वचानागन्निफलागुग्गुलुत्वचम् ॥
 मांसौ सकुष्ठपत्रैलाराक्षाशृङ्गौ च चित्रकम् ॥
 क्रिमिघ्नमश्वगन्धा च शैलेयं कटुराहिणी ॥
 सैन्धवं तगरञ्चैव कुष्ठजाती विषैः समैः ।
 एतैश्च कार्ष्णिकैः कल्केष्टं तप्रस्थं विपाचयेत् ॥
 वृषाग्निहृत्किरैरण्डविस्वपत्रभवो रसः ।
 कण्टकाय्यास्तथा प्रस्थं क्षीरप्रस्थं विनिक्षिपेत् ॥

सिद्धमेतद् घृतं पीतं मन्त्रवृद्धिं व्यपोहति ।
वातवृद्धिं पित्तवृद्धिं मेदोवृद्धिमथापि वा ॥
मूत्रवृद्धिं श्लेष्मदश्च यकृतं शोहानमेव च ।
शतपुष्पाद्यमेतच्च घृतं हन्ति न संशयः ॥

हरीतकीं मूत्रसिद्धां सतैलां लवणान्विताम् ।
प्रातः प्रातश्च सेवेत कफवातामयापहम् ॥
गुग्गुलुं रुवुतैलं वा गोमूत्रेण पिवेन्नरः ।
वातवृद्धिं निहन्त्याश्च चिरकालानुवर्द्धिनीम् ॥
निष्पिष्टमारनालेन रूपिकामूलवत्कलम् ।
लैपो हृद्यग्रामयं हन्ति वद्धमूलमपि ध्रुवम् ॥

गव्यं घृतं सैन्धवसंप्रयुक्तं
शम्भूकभाण्डे निहितं तदेव ।
सप्ताहमादित्यकरैर्विपक्तं
हन्त्यात्कुरण्डश्चिरजं प्रवृद्धम् ॥
सैन्धवश्च घृताभ्यक्तं ताम्रभाजनमातपे ।
प्रतप्तमूर्णया घृष्टं तन्मलश्च समाहरेत् ॥
कुरण्डं म्रक्षयेत्तेन सनिर्विघ्नं दिवानिशम् ।
कुरण्डं तेन संस्त्रिप्तं नास्तीत्याह पुनर्वसुः ॥

गोमूत्रसिद्धां रुवुतैलमृष्टां
हरीतकीं सैन्धवसम्प्रयुक्ताम् ।
पिवेन्नरः कोष्णजलानुपानां
निहन्ति वृद्धिं चिरजां प्रवृद्धाम् ।
ऐन्ध्रीमूलवत्पथ्यं रुवुतैलेन मर्दितम् ।
अश्वत्थोपयसा पीतं सर्ववृद्धिहरं परम् ॥

वचा सर्षपकल्मेग लेपोद्बिहिविनाशनः ।

बहुवारस्य बीजञ्च पिष्ट्वा तच्चाद्र्कैः सह ।

कुरण्डं नाशयेद्भेदे लेभनान्नात्र संशयः ॥

घृतैर्नीलोत्पलमूलं पिष्ट्वा लिम्बे क्कुरण्डकम् ।

अथवा लेपनं कुर्याद्भृङ्गमण्डूकशोणितैः ॥

भक्तोत्तरीयम् ।

अभ्रणं गन्धकश्चैव पिप्पली कवणानि च ।

त्रिचारं त्रिफला चैव हरितालं मनःशिला ॥

पारदश्चाजर्मादा च यमानी शतपुष्पिका ।

जौरकं हिङ्गु मेथी च चित्रकञ्चविका वचा ॥

दन्ती च त्रिवृता मूस्तं शिला च मृतबीजकम् ।

अञ्जनं निम्बबीजानि पटोलं वृद्धदारकम् ॥

सर्वाणि चाक्षमात्राणि क्षुण्णचूर्णानि कारयेत् ।

शतं कानकबीजानि शोधितानि प्रयोजयेत् ॥

एतद्ग्निविष्वङ्गार्थमृषिभिः परिकीर्तितम् ।

श्लोपदान्यन्त्रहृदि च वातहृदि च दारुणाम् ॥

अरुचिश्चामवातश्च शूलं वातसमुद्भवम् ।

गुल्फाच्चैवोदरव्याधीनाशयत्याशु तत्क्षणात् ॥

भक्तोत्तरमिदञ्चूर्णमग्निभ्यां निर्मितं पुरा ।

वातारिः ।

रसभागो भवेदेको गन्धको द्विगुणो मतः ।

त्रिगुणा त्रिफला याज्ञा चतुर्भागश्च चित्रकः ॥

शुगलः पञ्चभागः स्वादेरण्यतैलमर्हितः ।

चिन्नात्र पूर्वकक्षुण्णे तेनैव सह मर्दयेत् ।
 गुडिका कर्षमात्रास्तु भक्षयेत्पातरेव हि ।
 नागरैरण्डमूलानां काथं तदनुपाययेत् ॥
 अभ्यक्षौरण्डतैलेन खेदयेत् पृष्ठदेशकम् ।
 विरेके तेन सञ्जाते स्निग्धमुष्णञ्च भोजयेत् ॥
 वातारिसंज्ञको ह्ये प रसो निर्वातसेवितः ।
 अन्तर्विद्धिं निहत्येव ब्रह्मचर्यपुरःसरः ॥
 अनुपानञ्च तिलज माद्रे कद्रवसंयुतत् ॥
 इति भेषज्यरत्नाबल्यां मुष्कवृद्धिब्रध्नाधिकारः समाप्तः ।

अथ श्रीपदाधिकारः ।

लङ्घनालेपनस्वेदरेचनै रक्तसेचनैः ।
 प्रायः श्लेष्महरैरुणैः श्रीपदं समुपाचरेत् ॥
 लङ्घनं प्रथमतः लेपस्वे दादयो नवे पुराणे च ।
 धुस्तूरैरण्डनिगुण्डी वर्षाभू मिश्रं सर्षपैः ।
 प्रलेपः श्रीपदं हन्ति चिरोत्थमपि दारुणम् ॥
 निष्पिष्टमारनालेन रूपिकामूलवल्कलम् ।
 प्रलेपात् श्रीपदं हन्ति वह्नमूलमपि स्थिरम् ॥
 पिण्डारकतरुसन्धवदन्दाकशिपा जयति सर्पिषा पीता ।
 श्रीपदमुग्रं निघृतं वद्धा सूक्ष्मेण जङ्गायाम् ॥

हितशालेपने नित्यं चित्रको देवदारु वा ।
 सिद्धार्थश्लिष्टकण्ठी वा सुखीष्णो मूत्रपेपितः ॥
 जेहखे दोपनाह्वाञ्च श्लोपदेऽनिलजे भिषक् ।
 कृत्वा गुल्फोपरि शिरां विध्येत्तच्चतुरङ्गुले ॥
 गुल्फस्याधः शिरां विध्येत् श्लोपदे पित्तसम्भवे ।
 पित्तघ्नीञ्च क्रियां कुर्यात्पित्तार्बुदविसर्पवत् ॥
 मञ्जिष्ठां मधुकं राक्तां सहिंसां सपुनर्नवाम् ।
 पिष्टारनालैर्लोपीऽयं पित्तश्लोपदशान्तये ॥
 शिरां सुविदितां विध्येद्दङ्गुष्ठे श्लेष्मश्लोपदे ।
 मधुयुक्तानि वा तीक्ष्णकषायाणि पिवेन्नरः ॥
 पिवेत्सर्पपतैलेन श्लोपदनां निवृत्तये ।
 पूतिकरञ्जच्छृङ्गं रसं वापि यथाबलम् ॥
 अर्ननैव प्रकारेण पुत्रजीवकजं रसम् ॥
 काञ्चिकेन पिवेच्चूर्णं मूत्रैर्वा वृद्धदारजम् ।
 रजनीं गुडसंयुक्तां गोमूत्रेण पिवेन्नरः ॥
 वर्षीत्यं श्लोपदं हन्ति दद्रुकुष्ठं विशेषतः ॥
 गन्धर्वतैल मृष्टां हरीतकीं गोजलेन यः पिवति ।
 श्लोपदबन्धनमुक्तो भवत्यसौ सप्तरात्रेण ॥
 धान्यान्नां तैलसंयुक्तं कफवातविनाशनम् ।
 दीपनञ्चामदोघमेतच्छ्लोपद नाशनम् ॥
 गोधावतीमूलयुक्तां खादेन्नापेष्टरीं नरः ।
 जयेच्छ्लोपदकोपोत्यं ज्वरं सद्यो न संशयः ॥
 श्लोपदघ्नो रसोऽभासाङ्गुल्यासौलसंयुतः ॥

वृद्धदारकसमचूर्णम् ।

त्रिकटु त्रिफला चव्यं दार्वी वरुणगोक्षुरम् ।
अलम्बुषां गुडूचीश्च समभागानि चूर्णयेत् ॥
सर्वेषाञ्चूर्णं माहृत्य वृद्धदारस्य तत्समम् ।
काष्ठीकेन च तत्प्रेयमक्षमात्रं प्रमाणतः ॥
जीर्णे च परिहारं स्याद्भोजनं सर्वकामिकम् ।
नाशयेत् श्लोपदं स्थूलैर्मामवातश्च दारुणम् ॥
गुल्मकुष्ठानिलहरं वातश्चेज्ज्वरापहम् ॥

पिप्पल्याद्यञ्चूर्णम् ।

पिप्पली त्रिफला दारु नागरं सपुनर्नवम् ।
भागैर्हि पलिकैरेषां तत्समं वृद्धदारकम् ॥
काष्ठीकेन पिवेच्चूर्णं कर्षमात्रं प्रमाणतः ।
जीर्णे च परिहारं स्याद्भोजनं सर्वकामिकम् ॥
श्लोपदं वातरोगांश्च हन्यात् प्रीहानमेव च ।
अग्निश्च कुरुते घोरं भस्मकश्च नियच्छति ॥

कृष्णाद्योमोदकः :

कृष्णा चित्रकदन्तीनां कर्षमर्द्धपलं पलम् ।
विंशतिश्च हरीतक्या गुडस्य तु पलद्वयम् ॥
मधुना मोदकं खादन् श्लोपदं हन्ति दुस्तरम् ॥

सोरेखरष्टतम् ।

सुरसा देवकाष्ठश्च त्रिकटु त्रिफले तथा ।
लवणान्यथ सर्वाणि विडङ्गान्यथ चित्रकम् ॥

चविका पिप्पलीमूलं गुग्गुलुह्वेषा वचा ।
 यवाग्रजश्च पाठा च शल्ये ला हृषदारकम् ॥
 कल्कैश्च कार्ष्णिकैरेभिर्घृतप्रस्थं विपाचयेत् ।
 दशमूलकषायेण धान्ययूषद्रवेण च ।
 दधिमस्तु समायुक्तं प्रस्थं प्रस्थं पृथक् पृथक् ।
 पक्वं स्यादुद्धृतं कल्कात्पिवेत्कर्षत्रयं हविः ॥
 स्त्रीपदं कफवातोत्थं मांसरक्ताश्रितञ्च यत् ।
 मेदाश्रितञ्च वातोत्थहन्यादेवं न संशयः ॥
 अपचीं गण्डमालाञ्च अन्त्रवृद्धिं तथार्बुदम् ।
 नाशयेद्दुग्धहनीदोषं श्लेष्मथुं गुदजानि च ॥
 परमग्निकरं हृद्यं कोष्ठक्रिमिविनाशनम् ॥

विडङ्गादितैलम् ।

विडङ्गमरिचाकैषु नागरे चित्रके तथा ।
 भद्रदार्वेलाकाह्ने च सर्वेषु लवणेषु च ॥
 तैलं पक्वं पिवेद्वापि श्लोपदानं निवृत्तये ॥

नित्यानन्दरसः ।

हिङ्गूलसम्भवं सूतं गन्धकं सृतताम्रकम् ।
 कांस्यं वङ्गं हरीतालं तुल्यं शङ्खं वराटिका ॥
 त्रिकटु त्रिफला लोहं विडङ्गं पटुपञ्चकम् ।
 चविका पिप्पलीमूलं ह्वेषा च वचा तथा ॥
 शटी पाठा देवदारु एला च हृषदारकम् ।
 विघ्नता चित्रकं दन्ती गृहीत्वा तु पृथक् पृथक् ॥
 एतानि समभागानि सञ्चूर्ण्य गुडकीकृतम् ।

हरोत्कौरसं दत्त्वा दशगुञ्जोन्मितं शुभम् ॥
 एकैकं भक्षयेन्नित्यं शीतघ्नानुपिवेज्जलम् ।
 श्लोपदं कफवातोत्थं रक्तमांसाश्रितञ्च यत् ॥
 मेदीगतं धातुगतं निहन्ति नात्र संशयः ।
 • भ्रुवुदं गण्डमालाञ्च वातरक्तं सुदारुणम् ॥
 कफवातोद्भवं रोगमन्त्रहृद्विचिरन्तनीम् ।
 वातरक्ते वातकफे गुदरोगे क्रिमौ तथा ॥
 अग्निवृद्धिं करोत्येष बलवर्णञ्च सुस्थिताम् ।
 श्रीमद्ब्रह्मनाथेन निमित्तो विश्वसम्पदे ॥
 नित्यानन्दरसश्चायं महाश्लोपदनाशनः ।
 रक्तजे पित्तजे चापि श्लोपदे योजयेदमुम् ॥
 नातः परतरं किञ्चिद्विद्यते श्लोपदामये ॥

त्रिवृता चित्रकं दन्ती गृहीत्वा तु पृथक् पृथक् इत्यत्र
 त्रिवृच्चित्रकदन्तीनां भावयित्वा रसैः पृथक् इति सारको-
 मुद्यां पाठः कुत्रापि वा एतत्पद्याच्च नास्तीति । शटौ पाठा
 देवदारु एला च वृद्धदारुकम् इत्यत्र शटौ पाठा देवदारु
 श्रीला वृद्धदारुकमिति पाठान्तरम् ।

श्लोपदगजकेशरी ।

व्योषामृतयमानी च मृतोऽग्निर्गन्धकं शिला ।
 सौभाग्यं जयपालञ्च चूर्णमेकत्र कारयेत् ॥
 भृङ्गगोक्षुरजम्बोराद्र् कतोयैर्विमर्दयेत् ।
 अस्य रक्तिद्वयं खादेदुष्णतीयामुपानतः ॥
 श्लोपदं दुस्तरं हन्ति श्लोहानं हन्ति खेवितः ॥

शूषदादिः ।

निम्बं खदिरसारश्च मधुना चाष्टमाषकम् ।

गवां मूत्रेण पिष्ट्वा तु पिवेत् शूषदशान्तये ॥

इति भैषज्यरत्नावल्यां शूषदाधिकारः समाप्तः ।

अथ गलगण्डगण्डमालापक्षीग्रन्थवृंदाधिकारः

यवमुद्गपटोलानि कटु रुच्यश्च भोजनम् ।

हृदि सरक्तमुक्तिश्च गलगण्डे प्रयोजयेत् ॥

तण्डुलोदकपिष्टेन मूलेन परिलेपितः ।

हस्तिकर्णपलाशस्य गलगण्डः प्रशाम्यति ॥

सर्षपान् शिग्र, वीजानि शण्वीजातसौ यवान् ।

मूलकस्य च बीजानि तक्रिणाम्ले न पेषयेत् ॥

गलगण्डा ग्रन्थयश्च गण्डमालाः सुदारुणाः ।

प्रलीपात् तेन शाम्यन्ति विलयं यान्ति चाचिरान् ॥

जीर्णकर्कारकरसो विटसेन्धवसंयुतः ।

नस्थेन हस्ति तरुणं गलगण्डं न संशयः ॥

जलकृभीकजं भस्म पक्वं गोमूत्रगालितम् ।

पिवेत् कोद्रवभक्ताशौ गलगण्डप्रशान्तये ॥

सूर्यावर्त्तरसो नाभ्यां गलगण्डोपनाहने ।

स्फोटोत्सापैः शमं यान्ति गलगण्डा न संशयः ॥

गलगण्डगण्डमालापिषीसन्ध्यावृन्दाधिकारः । ५१३

तिक्तालावुफले पक्के सप्ताहमुषितं जलम् ।

मद्य वा गलगण्डघ्नं पानात्पथ्याक्षसेविनः ॥

कट्फलसूक्ष्मान्तर्गलधर्षी गलगण्डामयं हस्ति ।

घृतमिश्रं पीतमपि श्वेतगिरिकर्णिकामूलम् ॥

महिषीमूत्रविमिश्रं लौहमलं संस्थितं घटे मासम् ।

अन्तर्धूमविदग्धं लिङ्घ्यान्धुमाथ गलगण्डे ॥

जिह्वायाः पार्श्वतोऽधस्तात् शिरा द्वादश कीर्त्तिताः ॥

तासां स्थूलशिरि द्वे ऽधःस्थिन्द्यात्ते च शनैः शनैः ॥

वङ्गिणेनैव संगृह्य कुशपत्रेण बुद्धिमान् ।

सुते रक्ते व्रणे तस्मिन्दद्यात् सगुडमार्द्रकम् ॥

भोजनाच्चानभिष्यन्दि युषः कौलत्य इष्यते ॥

कर्णयुग्मवर्हिः सन्धिमध्यभ्यासे स्थितञ्च यत् ।

उपर्युपरि तच्छिन्द्यां गलगण्डे शिरात्रयम् ॥

तुम्बीतैलम् ।

विडङ्गचारसिन्दूत्य राक्ष्वाग्नि व्योषदारुभिः ।

कटुतुम्बीफलरसे कटुतैलं विपाचितम् ॥

चिरोत्थमपि नस्येन गलगण्डं विनाशयेत् ॥

अभृताद्यन्तैलम् ।

तैलं पिवेच्चासृतवर्जितं निम्ब-

हिंस्नादयी वत्सकपिप्पलीभिः ।

सिद्धं बलाभ्याञ्च सदेवदारु

हिताय नित्यं गलगण्डरोगी ॥

माघिकाढ्यं सक्तत्पीतः क्षाथो वरुणमूलजः ।

गण्डमालां हरत्याशु चिरकालानुबन्धिनीम् ॥

पिष्टा ज्येष्ठाभ्युना पीताः काञ्चनासुतचः शुभाः ।

विश्वभेषजसंयुक्ता गलगण्डापहाः पराः ॥

काञ्चनेगुडिका ।

त्रिफलायास्त्रयो भागा व्योषाच्च द्विगुणी मतः ।

तस्माच्च द्विगुणं ज्ञेयं काञ्चनारस्य वल्कलम् ॥

एकोक्तं तु चूर्णेऽस्मिन् संमोदेयोऽथ गुग्गुलुः ।

चोद्रं दशगुणं दद्यात्त्रिफला चूर्णंती भिषक् ॥

सर्वासु गण्डमालासु गलगण्डे तथैव च ।

नाडोत्रणेषु गण्डेषु गुडिकेयं प्रशस्यते ॥

सिन्दूरादितैलम् ।

षक्रमर्दकमूलस्य कल्कं कृत्वा विपाचयेत् ।

केयराजरसे तैलं कटुकं मृदुनाग्निना ॥

पाकशेषे विनिक्षिप्य सिन्दूरमवतारयेत् ।

एतत्तैलं निहन्ताशु गण्डमालां सुदारुणाम् ॥

आरग्वधशिफां क्षिप्रं पिष्ट्वा तण्डुलवारिणा ।

सम्यङ्नस्य प्रलेपाभ्यां गण्डमालां समुदरेत् ॥

गण्डमालामयार्त्तानां नस्यकर्मणि योजयेत् ।

निर्गुण्डासु शिफां सम्यग्वारिणा परिपेषिताम् ॥

घोषातकीनां स्वरसेन नस्यं

तूम्ब्यासु वा पिप्पलिसंयुतेन ।

तैलेन वारिष्टभवेन कुर्याद्

गजोपकुक्षेन समाक्षिपेत् ॥

गलगण्डगण्डमालाप्रोन्नम्युदाधिकारः । ११५

ऐन्द्रा वा गिरिजायाः वा मूलं लोभूतलोमतः ।

गण्डमालां हरेत्पीतं चिरक्तालोत्थितामपि ॥

अलम्बूषादलोभूतं स्वरसं विपक्वं पिबेत् ।

अपचा गण्डमालायाः कामलायाश्च नाशनम् ॥

• गलगण्डं गण्डमालां कुरण्डश्च विनाशयेत् ।

पिष्टं ज्येष्ठाम्बुमा लेपात् मूलं ब्राह्मणयष्टिजम् ॥

कुकुन्दर्या विपक्वं च घण्टासैलवरं ध्रुवम् ।

अभ्यङ्गानाशयेत् क्षिप्रं गण्डमालां सुदारुणाम् ।

कुकुन्दर्याः कल्काः जलस्रतुर्गुणम् । अस्य प्रधान्यात्

काथ कल्को ह्रस्वि चक्रः ।

शाखोटकतैलम् ॥

गण्डमालापहन्तैलं सिद्धं शाखोटकत्वचा ॥

शाखोटकत्वचाकाथ कल्काभ्यामिति गदाधरः ।

कल्कमात्रेण जलस्रतुर्गुणमित्यन्ये ।

विम्बादितैलम् ।

विम्बाश्वमारनिर्गुण्डी साधितं वापि नावनम् ॥

निर्गुण्डीतैलम् ।

निर्गुण्डी स्वरसे वाथ लाङ्गलीमूलकल्कितम् ।

तैलं नस्यान्निहन्त्याश्च गण्डमालां सुदारुणाम् ॥

वनकार्पासिकामूलं तण्डुलेः सह योजितम् ।

पक्ता पूपलिकाः खादेदपचो नाशनाय तु ॥

शोभाप्लवं देवदारु काष्ठीकीन तु पेपितम् ।

कोष्णं प्रलेपतो हन्यादपचो मतिदुस्तराम् ॥

सर्वपारिष्टपत्राणि दग्धा भक्ष्यतकैः सह ।
 कागमूत्रेण संपिष्टमवचीर्णं प्रक्षेपनम् ॥
 अश्लक्ष्णकाष्ठं मिश्रुत्वां गवां दन्तश्च दाहयेत् ।
 वराहमज्जसंपृक्तं भस्म हस्त्यपचीत्रणान् ॥
 दण्डोत्पलभवं मूलं वङ्गं पुष्पेऽपचीं जयेत्
 अपामार्गस्य वाच्छिन्त्याज्जिह्वातलगते शिरे ।

व्योषाद्यन्तैलम् ।

व्योषं विडङ्गं मधुकं सैन्धवं देवदारु च ।
 तैलमेभिः शृतं नस्यात्कृच्छ्रामप्यपचीं जयेत् ॥

चन्द्रनाद्यन्तैलम् ।

चन्दनं साभया लाक्षा वचा कटुकरोहिणी ।
 एभिस्तैलं शृतं पीतं समूलामपचीं जयेत् ॥

गुञ्जाद्यन्तैलम् ।

गुञ्जाहयारिष्यामार्कं सर्वपैर्मूर्तसाधितम् ।

तैलन्तु दशधा पञ्चाङ्गणालवणपञ्चकैः

मरिचैश्चूर्णितैर्युक्तं सर्वावस्त्रागतां जयेत् ।

अम्यङ्गादपचीं नाडीं बस्वीकार्योऽर्जुद्वयान् ॥

ग्रन्थिष्वामेषु कुर्वीत भिषक् शोथप्रतिक्रियाम् ।

पक्वान्मुत्पात्वा संशोध्य रोपयेद् व्रणभेषजैः ।

हिंसा सरोहिण्यमृता तथैव

गञ्जीष्याकविस्वागुरुकण्ठगन्धाः ।

मलगण्डगण्डमासोपनिषत्प्रमाणं दाधिकारः । ५१०

गोपितयिष्टः स ह तालपय्या

ग्रन्थो विषयोऽनिलस्य प्रसेपः ॥

जलाकवाः पित्तज्ञते हितासु

क्षीरोदकाभ्यां परिषेधनश्च ।

काकोलवगैश्च तु शीतलानि

पिवेत्कषायाणि सशर्कराणि ॥

द्राक्षारसेनेक्षुरसेन वापि ।

चूर्णं पिवेद्वापि हंरीतकीनाम् ॥

मधुकजम्बूजं नवेतसानां

त्वग्भिः प्रदेहानवतारयेच्च ।

हृतेषु दोषेषु यथानुपूर्व्या

ग्रन्थो भिषक् श्लेष्मसमुद्भवे तु ॥

विकङ्कतारग्वधकाकणन्ती-

काकादनी तापसहचर्मूलैः ।

श्रालेपयेदेन मलावभार्गी-

करञ्जकाला मदनैश्च विद्वान् ॥

दन्तीचित्रकमूलत्वक् सौधार्कपयसी शुङ्गः ।

भक्तातकास्थि कासीसं लेपाच्छिन्द्याच्छिन्नामपि ॥

ग्रन्थार्बुदादिजिह्वेपो मांष्टवाहककौटजः ॥

सर्जिकामूलकक्षारः शङ्खचूर्णसंमन्वितः ।

प्रलेपो विहितस्तीक्ष्णो हन्ति ग्रन्थार्बुदादिकान् ॥

ग्रन्थीनमर्मप्रभवान् पक्वान्

उच्च त्व चाग्निं विदधीत वैद्यः ।

चारिण्य चैतान् प्रति सारसेषु

सर्वांश्च संलिख्य यद्योपदेशम् ॥

यन्मार्गबुद्धानाञ्च यतोऽविशेषः

प्रदेशहेत्वाकृतिदोष दूष्यैः

ततश्चिकित्से त्रिभग्नमर्गबुद्धानि

विधानविद् अन्विष्टचिकित्सितेन ॥

वातार्बुदे चाप्युपनाहनानि

क्लिग्धैश्च मांसैरथ वेश्वरैः ।

स्वेदं विदध्यात्कुशस्तुनाभ्या

मृद्गेण रक्तं बहुशो चरेच्च ॥

स्वेदोपनाहा मृदवश्च पथ्याः

पित्तार्बुदे काय विरेचनञ्च ॥

विष्टम्य चोद्धुम्बर शाक गोजी-

पत्रैर्भृशं चौद्रयुतैः प्रलिम्पेत् ।

सक्ष्मीकृतैः सर्जरस प्रियङ्गु-

पत्तङ्ग लोभाञ्जन यष्टिकाद्वैः ॥

लेपनं शङ्खचूर्णेन सह मूलकभस्मना ।

कफार्बुदापहं कुर्याद् यन्मार्गादिषु विशेषतः ॥

निष्पावपिम्बाककुलत्यक्तै-

मांसप्रमादैर्दधिभर्दितैश्च ।

लेपं विदध्यात् क्रिमयो यथान्

मुञ्चन्त्यपत्यान्यथ मक्षिका वा ॥

अल्पावशिष्टं क्रिमिभिः प्रजग्धं

लिखित्ततोऽग्निं विदधीत पश्चात् ।

गलगण्डगण्डमालापिपी बन्धायुदाधिकारः । ५१८

यद्वक्ष्यमूर्ध्नि प्रपुताञ्जसौसेः

संवेद्यपत्रैरधवायसैर्वा ।

घारान्निशस्त्राण्यवतारयेच्च

मुहुर्मूहुः प्राणमवेक्षमाणः ।

यदृच्छया शीपगतानि पाकं

पाकक्रमेणोपचरेद्यथोक्तम् ॥

उपोदिकारसाभ्यक्तास्तत्पत्रपरिवेष्टिताः ।

प्रणश्यन्त्यचिरानृणां पिङ्गकायुर्दजातयः ॥

उपोदिका काञ्चित्कतक्रपिष्ठा

तथोपनाहो लवणेन सिन्धः ।

दृष्टोऽवुर्दानां प्रशमाय कैश्चिद्-

दिने दिने रात्रिषु मर्मजानाम् ॥

लेपोऽवुर्दजिद्रभामोचकभस्त्र तूषणश्चूर्णकतः ।

सरटरुधिराद्रङ्गन्धकयवायजविडङ्गनागरैर्वाथ ॥

स्रुहा गण्डीरिका स्वेदो नाशयेदवुर्दानि च ।

सौसकेनाथ लवणैः पिण्डारकफलेन च ॥

हरिद्रा लोघ्रपत्तङ्गगृहधूममनःशिलाः ।

मधु प्रगाढो लेपोऽयं मेदोऽवुर्दहरः परः ॥

एतामेव क्रियां कुर्यादशेषां शर्करावुदे ॥

इति भैषज्यरत्नावल्यां गलगण्डगण्डमालापची

ग्रन्थावुदाधिकारः समाप्तः ।

अथ शीतपित्तोदरकोठाधिकारः ।

अभ्यङ्गः कटु तैलेन सेकणीयाभ्युभिस्तथा ।
 उदरे वमनं कार्यं पटोकापरिष्कारिणा ॥
 त्रिफला पुरकणाभिर्विरेकचात्र शस्यते ।
 विसर्पोक्तममृतादिं भिषगत्र प्रयोजयेत् ॥
 रगुडं दीप्यकं यस्तु खादेत्पथ्यान्नभुङ् नरः ।
 तस्य नश्यति सप्ताहा दुदरः सर्वदेहजः ॥
 दूर्वाणिशा युतोलिपः कण्डूपामाविनाशनः ।
 क्रिमि दद्रुहरश्चैव शीतपित्तापहः स्मृतः ॥
 चारसैन्धवतैलेन गात्राभ्यङ्गं प्रकारयेत् ॥
 अग्निमन्यभवं मूलं पिष्टं पीतञ्च सर्पिषा ।
 शीतपित्तोदरकोठान् सप्ताहादेव नाशयेत् ॥
 कुष्ठोक्तञ्च क्रमं कुर्यादक्षपित्तघ्नमेव च ।
 सर्पिः पीत्वा महातिक्तं कार्यं रक्तस्य मोक्षणम् ॥
 कर्षे गव्यघृतस्यापि कर्षाङ्गं मरिचस्य च ।
 एकीकृत्य पिवित्वातः शीतपित्तविनाशनम् ॥

हरिद्राखण्डः ।

हरिद्रायाः पलान्यष्टौ षट्पलं हविषस्तथा ।
 क्षीरादकेन संयुक्तं खण्डसार्वपलं तथा ॥
 पचेन्मृदग्निना वैद्यो भाजने मृन्मये दृढे ।
 त्रिकटु त्रिजातकश्चैव त्रिमित्रं त्रिवृता तथा ॥

त्रिफला केशरं सुखं लौहं प्रतिपलं पलम् ।
 सङ्ख्यं प्रविपेक्ष्य कर्षमेकम् भक्षयेत् ॥
 कण्डू विस्फोटदहृणां नाशनं परमौषधम् ।
 प्रतप्तकाष्ठनाभासो देहो भवति नान्यथा ॥
 श्रीतपित्तोदरदोषां समाहादेव नाशयेत् ॥
 हरिद्रा नामतः खण्डः कण्डूनां परमौषधम् ॥

सहत् हरिद्राखण्डः ।

निशाचूर्णस्य कुडवं त्रिवृत्पलचतुष्टयम् ।
 अभया तत्समं देयं सार्धप्रस्थद्वयं सिता ॥
 दावीं मुस्ता यमान्यौ द्वौ चित्रकं कटु रोहिणौ ।
 अजाजी पिप्पली शुण्ठी त्रिजातं क्रिमिकण्टकम् ॥
 अमृता नासकं कुष्ठं त्रिफला चव्यधान्यकम् ।
 मृतलौहं मृमाभ्रञ्च प्रत्येकं कौलंसंश्रितम् ॥
 पचेन्मृदग्निना वैद्य भाजने मृन्मये नवे ।
 कर्षाङ्गं च तत खादेदुष्णातीयानुपानतः ॥
 श्रीतपित्तोदरदोषां कण्डूपामा विचर्चिकाम् ।
 जीर्णज्वर क्रिमिं पाण्डू शोथ्यादिंश्च विनाशयेत् ॥

इति भैषज्यरत्नावल्यां श्रीतपित्तोदरदोषा-
 धिकारः समाप्तः ।

अथ मसूरिकाधिकारः ।

चैत्रासितभूतदिने रक्तपताकान्विता स्रुही भवने ।

धबलितकलसे न्यस्ता पापरोगं दूरतो धत्ते ॥

नारीणां वोमपार्श्वस्थं नराणामपसव्यगम् ।

पापरोगमयं दूरात् शिवास्थिविनिवारयेत् ॥

शिवास्थीत्यत्र हरीतकी • वीजमिति नीलकण्ठः
शृगालास्थीति केचित् ।

ज्वरे ज्ञानं स्रुहीनाम्बु तिष्ठे त्रिर्वातवेश्मनि ।

म्रक्षयेद्विजयाचूर्णं गान्धर्वं वस्त्रेन बन्धयेत् ॥

रुद्राक्षं मरिचैर्युक्तं पीतं पथ्यं विषिताम्बुना ।

तत्र हात्पापराजं हन्ति दृष्टं वारसहस्रशः ॥

सर्पाणां वमनं पथ्यं पटोलारिष्टवत्सकैः ।

कपायैश्च वचा वत्स यष्ट्या ह्मफलकल्कितैः ॥

सर्पौघं पाययेद् ब्रह्मा रसं वा हेलमोचिकम् ।

वान्तस्य रेचनं देयं शमनं चाबले नरे ॥

सुश्वोषत्रनिर्व्यासं हरिद्राचूर्णं संयुतम् ।

रोमान्ती ज्वरविस्फोटमसूरी शान्तये पिवेत् ॥

उद्वकाण्टकमूलं वाप्यनन्ता मूलमेव वा ।

विभिष्टहीतं ज्जेष्टाम्बु पीतं हन्ति मसूरिकाम् ॥

तद्वत् शृगालकण्टकमूलञ्च व्युषिताम्बुना ।

निशाचिच्चाच्छदे शीतवारि पीते तथैव च ।

व्युषिताम्बुना समरिचं पिवेत्पीतकण्डकम् ॥

यावत्संख्या मसूर्यङ्गे तावन्निः शेषजैर्दलैः ।
 छिन्नैरातुरनाम्ना तु गुडौ वेति न वर्धते ॥
 व्युषितं वारि सच्चौद्रं पीतं दाहगुडौहरम् ।
 तर्पणं वातजायां प्राक्क्लानजचूर्णैः समकंरैः ।
 भोजनं तिक्तयूषैश्च प्रत्युदानां रसेन वा ।

पटोलादि ।

पटोलकूण्डलौमुस्त वृषधन्वयवासकैः ।
 मूनिम्ब निम्बकटुकां पपंठैश्च शृतं जलम् ॥
 मसूरीं शमयेदामां पक्वाच्चैव विशोषयेत् ।
 नातः परतरं किञ्चिद्विस्फोटम्बरयान्तये ।

अमृतादिः ।

अमृतादिकषायश्च विसर्पोक्तं प्रथो जयेत् ।
 अमृतादि यथा अमृतवृषपटोल मुस्तक सप्तपर्ण
 खदिरमसितवेत्तं निम्बपत्रं हरिद्रे ।
 विविधविषविसर्पान् कुष्ठविस्फोटकण्डू-
 रपनयति मसूरीं शीतपित्तं ज्वरञ्च ॥

सौवीरेण तु सम्पिष्टं मातुलुङ्गस्य केशरम् ।
 प्रलेपात्पाचयत्याशु दाहञ्चाशु नियच्छति ॥

पाददाहं प्रकुरुते पिङ्गका पादसम्भवा ।
 तत्र सेकं प्रशंसन्ति बहुशस्तण्डुलाम्बुना ॥
 पाककाले तु सर्वास्त्रा विशोषयति मारुतः ।
 तस्मात्संवृंहणं कार्यं नतु पथ्यं विशोषणम् ॥
 गुडूर्ची मधुकं द्राक्षां मौदटं दाडिमैः सह ।

पाककाले तु दातव्यं भेषजं गुडसंयुतम् ॥
 तेन पाकं व्रजत्वाशु नच वायुः प्रकुप्यति ॥
 लिहेद्वा वादरक्षूर्णं पाचनार्थं गुडेन तु ।
 अनेनाशु विपथ्यन्ते वातपित्तकफात्मिकाः ॥
 शूलाग्रानपरीतस्य कम्पमानस्य वायुना ।
 ध्वन्वमांसरसाः शस्ता ईषत्सैन्धवसंयुताः ॥

पिवेदन्मस्तप्तश्रीतं भस्वितं खदिराशनैः ।
 श्रीचे वारि प्रयुञ्जीत गायत्री बहुवारजम् ॥
 जातीपत्रं समञ्चिष्ठं दावीं पुगफलं शमी ।
 धात्रीफलं समधुकं कथितं मधुसंयुतम् ॥
 मुखरोगे कण्ठरोगे गण्डूषार्थं प्रशस्यते ॥

अक्ष्णोः सेकं प्रशंसन्ति गवेधुमधुकाम्बुना ।
 पञ्चवल्कलचूर्णेन क्लीदिनीमवचूर्णयेत् ।
 भस्मना केचिदिच्छन्ति केचिह्नीमयरेणुना ॥
 क्रिमिपातभयाच्चापि धूपयेत्सरलादिभिः ॥
 वेदना दाहशान्त्यर्थं सुतानाञ्च विशुद्धये ।
 सगुग्गुलुं वराकाथं युञ्ज्याद्वा खदिराष्टकम् ॥
 कृष्णाभयारजो लिङ्गान्मधुना कण्ठशुद्धये ।
 तथाष्टाङ्गावलेह्य करड्याद्रकादिभिः ॥

पञ्चतित्तं प्रयुञ्जीत पानाभ्यञ्जनभोजनैः ।
 कुर्याद् व्रणविधानञ्च तैलादीन् वर्जयेच्चिरम् ॥
 घण्टाकर्णं शिवं गौरीं विष्णुं विप्रञ्च पूजयेत् ।
 आचरेज्जपहोमादीन् व्रतं रोगहरं तथा ॥
 अगटानि विषण्णानि रत्नानि विविधानि च ।

धारयेदाचयेद्यपि नैनतेवस्य संज्ञिताम् ॥

दुष्टवशात् तस्मैव जलोकाभिर्हरेद्दृक् ।

व्रणशोथहरं योगमाधरेत्तत्प्रशान्तये ॥

विषघ्नैः सिद्धमन्त्रैश्च प्रक्षय्यात् पुनः पुनः ।

भक्त्या पठेत्पाठयेच्च यौतसायाः स्तवं शुभम् ॥

इति भैषज्यरत्नावल्यां मसूरिकाधिकारः समाप्तः ।

अथ वातरक्ताधिकारः ।

वायुः प्रवृद्धो वृद्धेन रक्तेनावरिते पथि ।

क्रुद्धः सन्दूष्येद्रक्तं तज्ज्ञेयं वातशोणितम् ॥

उत्तानमथ गम्भीरं द्विविधं वातशोणितम् ॥

त्वङ्मांसाश्रयमूत्तान गम्भीरस्तुन्तराश्रयम् ॥

आढ्यक्षयका सुत्रा मसूराः समकुष्ठकाः ।

युषार्थे बहुसर्पिष्काः प्रशस्ता वातशोणिते ॥

पुराणा यवगोधूम नीवाराः शालियष्टिकाः ।

भोजनार्थे हिता गव्यमाहिषाजपयो हितम् ॥

हरीतकीः प्राश्य समं गुडेन

तिस्रोऽथवा पञ्चततो गुड्याः ।

काथोऽनुपीतः शमयत्यवश्यं

प्रभिन्नमाजानुजवातरक्तम् ॥

पटीलादिक्वाथः ।

पटील कटुका भीरु त्रिफलानृतसाधितम् ।
क्वाथं पीत्वा जयेज्जन्तुः सदाहं वातशोणितम् ।
पित्तीक्ष्णैर्योगीश्वरम् ॥

सम्पाकानृतवासाना मीरण्डश्चै हसंयुतम् ।
पित्वाक्वाथमसृग्वातं क्रमात्सर्वाङ्गजं जयेत् ॥
गोधूमचूर्णजिह्वयो घृतञ्च
सच्छागदुग्धो रुधुवीजकल्कः
लेपो विधेयः शतधीतसर्पिः
सेके पयसाविक्रमेव शस्तम् ॥

गुडुध्याः स्वरसञ्चूर्णं कल्कं वा क्वाथमेव वा ।
प्रभूतकालमासेव्यमुच्यते वातशोणितात् ॥
लेपे पिष्टास्तिलास्तद्वद् मृष्टाः पयसी निर्हृताः ॥

निम्बादिचूर्णम् ।

निम्बानृततामया धात्री प्रत्येकञ्च पलोन्नितम् ।
सोमराजी पलं शण्ठौ विहङ्गैर्द्विगजाः कणाः ॥
यमानी क्षीरगन्धा च जीरकं कटुकं तथा ।
खदिरं सैन्धवं चारं द्वे हरिद्रे च सुस्तकम् ॥
देवदारु तथा कुष्ठं कर्षं कर्षं प्रदापयेत् ।
सर्वं सञ्चूर्णितं कृत्वा शुध्वस्त्रेण क्षानयेत् ॥
शाणमात्रन्तु भोक्तव्यं क्षिप्वाक्वाथं पिवेद्गु ।
मासमात्रप्रयोगेण भवेत्काश्चनसन्निभः ॥
वातशोणितमत्युग्रं श्लिन्नमौष्ठम्बरं तथा ।

कोठं चर्मद्वयस्य च सिद्धिं पामा च विमुक्ता ।

कण्डूविचर्चिकाकायद्वहमण्डलकिङ्किमम् ।

सर्वाङ्गोच्च निहन्त्याशु वृक्षमिन्द्राग्रनिर्वृष्टा ॥

चातुर्वातकृतं शोथमुदरं सर्वरूपिणम् ।

ग्रीहानं गुल्मरोगश्च पाण्डुरोगं सकामलम् ॥

सर्वान् कण्डूव्रणान् चैव हरते नात्र संशयः ।

एतन्निम्बादिकं चूर्णं प्राहुर्नागार्जुनो मुनिः ॥

गुडूचीतैलम् ।

गुडूची कायकल्काभ्यां सिद्धं तैलं प्रयत्नतः ।

वातरक्तं निहन्त्याशु नात्र कार्यं विचारणा ॥

• मध्यमगुडूचीतैलम् ।

गुडूचीकाय कल्काभ्यां सिद्धं तैलं पयः समम् ।

वातरक्तं निहन्त्याशु साध्यासाध्यमथापि वा ॥

एकजं द्वन्द्वजश्चैव तथैव सान्निपातिकम् ।

नाशयेत्तिमिरं घोरं गुडूचीतैलमुत्तमम् ॥

बृहद्गुडूचीतैलम् ।

शतं छिन्नरुहायाश्च जलद्रोणे विपाचयेत् ।

तेन पादावशेषेण तैलप्रस्थं विपाचयेत् ॥

चीरं चतुर्गुणं दद्यात्कल्कानितान् प्रयत्नतः ।

अश्वगन्धा विदारो च काकीली हरिचन्दनम् ॥

शतावरो चातिवृक्षा खर्द्व्रा बृहत्सोदयम् ।

क्षिमिष्वं त्रिफला रास्ना ताम्रमाणा च शारिषा ॥

जीवन्ती ग्रन्थिकं श्लोषं वागुजी मेकपर्विणा ।
 विशाला ग्रन्थिपर्णश्च मञ्जिष्ठा चन्दनं मिश्रा ॥
 शताङ्गा सप्तपर्णी च कार्ष्णिकान्युपकल्पयेत् ।
 पानाभ्यञ्जनं नखेषु वातरक्ते प्रयोजयेत् ॥
 वातरक्तमुदावर्त्तं कुष्ठान्यष्टादशैव तु ।
 हनुस्तम्भं प्रमेहश्च कामलां पाण्डुतां जयेत् ॥
 विस्फोटश्च विसर्पश्च नाड्योव्रणभगन्दरम् ।
 विचर्चिकां गात्रकण्डूं पाददाहं विशेषतः ॥
 एतत्तैलवरं श्रेष्ठं बलीपलितनाशनम् ।
 भात्रे यनिर्मितञ्चैव बलवर्णकरं स्मृतम् ॥

विषतिन्दुकतलम् ।

विषतरुफलमज्जप्रस्थयुग्मश्च शिथ्य
 स्वरस लकुचवारि प्रस्थमेकैकशश्च ।
 कनकवरुणचित्रापत्रनिर्गुण्डिकाद्रुक
 स्वरस तुरगगन्धा वैजन्ती रसश्च ॥
 पृथगिति परिकल्प्य प्रस्थयुग्मेन युग्मं
 विषतरुफलमज्जा तुल्यतैलं विपक्वम् ।
 लघुनसरलयष्टि कुष्ठं सिन्धुत्ययुग्मं
 दहनतिमिरकृष्णा कल्कयुक्तं सुसिद्धम् ॥
 हरति सकल वातान् घोररूपा न साध्यान् ।
 प्रतिदिनमनुलेपात्सुप्तवातस्य जन्तोः ॥
 कुष्ठमष्टादशविधं द्विविधं वातशोणितम् ।
 नैवर्णं त्वग्मतान् दीपान्नाभयत्वाशु मर्दनात् ॥

वृद्धतैलम् ।

पुनर्नवा निशानिम्बं वार्त्ताकुं वृहतीत्वचम् ।
 कण्टकारी करञ्जश्च निर्गुण्डी वृषमूलकम् ॥
 अपामार्गं पटोलञ्च धूसूरं दाडिमौफलम् ।
 जयन्ती मूलकं दन्ती प्रत्येकं कार्ष्णिकद्वयम् ॥
 त्रिफलायाः प्रदातव्यं द्विकर्षञ्च पृथक् पृथक् ।
 दत्त्वाच्छिन्नरुहायाश्च हार्त्तिंश्च पलानि च ॥
 पाचयेद्वाजनं तोयञ्चतुर्भागावशेषितम् ।
 कटुतैलस्य च प्रस्थं दुग्धञ्च तत्तमं भवेत् ॥
 वासकस्वरसप्रस्थं मन्दमन्दं न बङ्गिना ।
 गन्धं शटो च काकोली चन्दनं ग्रन्थिकं नखी ॥
 प्रतिम केशरं कुष्ठं हन्तास्थिमज्जगं पुनः ।
 हस्तपादाङ्गुली सन्धि गलितं स्फुटितं तथा ॥
 कृष्णं श्वेतं तथा रक्तं नानावर्णं सदाहकम् ॥
 पामां विचर्चिकां कण्डूं छायां त्वचञ्च कालिनीम् ।
 मसूरिकां मण्डलञ्च ज्वलनञ्च विसर्पकम् ।
 नाडीव्रणं मर्महीनं गात्रवैवर्ण्यं ददुक्कम् ॥
 निहन्ति रक्तदोषञ्च भास्करस्तिमिरं यथा ॥

महारुद्रतैलम् ।

पुनर्नवा निशानिम्बं वार्त्ताकुं दाडिमौफलम् ।
 वृहत्थी पूतिकामूलं वासकं सिन्धुवारकम् ॥
 पटोलपत्रं धूसूरमपामार्गं जयन्तिका ।
 दन्ती वरा पृथक् सर्वं कर्षद्वयमितं पुनः ॥

विषस्य द्विपलं देयं पृथक् व्योषं पलत्रयम् ।
 प्रस्थश्च सर्पिषं तैलं प्रस्थाम्बु वृषपत्रजम् ॥
 गुडूच्यास्तु चतुःषष्टि पलक्वाथरसेन च ।
 वारिप्रस्थेन पक्तव्यं महारुद्रमिदं शुभम् ॥
 वातरक्तं निहन्तग्राशु नानादोष समुद्रवम् ।
 अष्टादशविधं कुष्ठं हन्ति वर्णाग्निवह्नं नम् ॥
 क्रिमिं दुष्टव्रणश्चैव दाहं कृण्डू निहन्ति च ।
 अस्त्रेदनं महास्त्रे दमभ्यङ्गादेव नश्यति ॥
 वासारुद्रगुडूचोतैल मित्यस्य संज्ञान्तरम् ।

कैशोरगुग्गुलुः ।

वरमहिषलोचनोदरसन्निभवर्णस्य गुग्गुलीः प्रस्थम्
 प्रक्षिप्य तीयराशौ त्रिफलाञ्च यथोक्तपरिमाणम् ॥
 द्वात्रिंशच्छिन्नरुहापलानि देयानि यत्नेन ।
 विपचेदप्रमत्तो दर्व्या मङ्गटयन् मुहुर्यावत् ॥
 अर्धं क्षयितं तीयं जातं ज्वलनस्य सम्पर्कात् ।
 अवतार्य वस्त्रपूतं पुनरपि संप्राधयेदयः पात्रे ॥
 सान्द्रोभूते तस्मिन्नवतार्य हिमोपलप्रस्थे ।
 त्रिफला चूर्णाद्विपलं त्रिकटोश्चूणे षड्क्षपरिमाणम् ॥
 क्रिमिरिपुचूर्णाद्विपलं कर्पे कर्षे त्रिष्टहन्तरोः ।
 अमृतायाः पलमेकं सर्पिषश्च पलाष्टकं क्षिपेदमलम् ॥
 उपयुज्य चानुपानं यूषं चौरं सुगन्धिसलिलञ्च ।
 इच्छाहारविहारी भेषजमुपयुज्य सर्वकालमिदम् ॥
 तनुर्लोधि वातशोणितमैकजमथ हृन्मजं चिरोत्यञ्च ।

- जयति स्फुटपरीशक्तं स्फुटितञ्चाजानुजञ्चापि ॥
 वणकासकुष्ठगुल्मश्वयथूदरपाण्डुमेहान्श ॥
 मन्दाग्निश्च विबन्धं प्रमेहपिण्डकाश्च नाशयत्याशु ॥
 सततं निषेव्यमाणः कालवशाच्चान्तिं सर्वगदान् ॥
 • अभिभूय जरादोषं करोति कौशोरिकं रूपम् ॥
 प्रत्येकं त्रिफलाप्रस्थो जलमत्र षड्ढाढकम् ।
 पाकायत्तं फलं पाके क्वाथ्ये पाकप्रधानता ॥
 तस्मात् क्वाथविधौ नित्यं यतितव्यं चिकित्सके ॥

रसाभ्रगुगुलः ।

- कर्षद्वयं पारदस्य लौहं गन्धश्च तत्समम् ।
 लौहगन्धसंमञ्चाभ्रं गुगुलुं कुड्गवद्वयम् ॥
 अमृताया रसप्रस्थे रसप्रस्थे फलत्रिके ।
 सान्द्रीभूते रसे तस्मिन् गर्भं दत्त्वा विचक्षणः ॥
 त्रिकटु, त्रिफला दन्ती गुडूची चेन्द्रवारुणी ।
 विडङ्गं नागपुष्पञ्च त्रिवृता च सुचूर्णितम् ॥
 प्रत्येकं कर्षमादाय सर्वमेकत्र कारयेत् ।
 भक्षयेत् कोलमात्रन्तु च्छिन्नाक्वाथानुपानतः ॥
 वातरक्तं महाघोरं स्फुटितं गलितं जयेत् ।
 अष्टादशविधं कुष्ठं त्रिमिरीगाश्मरीं तथा ॥
 भगन्दरं गुदभ्रं शंखे तकुष्ठं सकामलम् ।
 अपचीं गण्डमालाञ्च पामाकण्डूविचर्चिकाः ॥
 चर्मकोलं महादद्रु नाशयेन्नाव संशयः ॥
 वातरक्तविनाशाय धन्वन्तरिहृतः पुरा ।

रसाम्रगुग्गुलुः स्थातो वातरक्तेऽमृतोपमः ॥

वातरक्तान्तकोरसः ।

पारदं गन्धकं लौहं घनं तालं मनःशिला ।
 शिलाजतु पुरं शुद्धं समभागं विचर्णयेत् ॥
 विडङ्गत्रिफला व्योषमब्धिफेनं पुनर्नवा ।
 देवदारु चित्रकञ्च दार्वीं श्वेतापराजिता ॥
 चूर्णमेषां पृथक् तुल्यं सर्वमेकज भावयेत् ।
 त्रिफला मृङ्गराजस्य रसेनैव त्रिधा त्रिधा ॥
 सभाष्य भक्षयेत्पश्चान्माषमात्रं दिने दिने ।
 कृत्वानुपानं निम्बस्य पत्रं पुष्पं त्वचं समम् ॥
 शणमात्रं घृतैः कुर्यात्सर्वं वातविकारनुत् ।
 वातरक्तं महाघोरं गम्भोरं सर्वजं जयेत् ॥
 सर्वोपद्रव संयुक्तं साध्यासाध्यं निहन्तायम् ॥

द्वादशायसः ।

गरुत्मान् दरदस्तीक्ष्णं सर्वाख्यो वङ्गशुक्तिके ।
 शुल्बञ्च गगनं फेनं रुधिरञ्च त्रिनेत्रकम् ॥
 पातालनृपतिश्चैव वज्रिमूलं सरामठम् ।
 त्रिकटुत्रिफला शिग्रु अजमोदा यमानिका ॥
 पिप्पलीमूलभार्गी च लशुनं जीरकद्वयम् ।
 आर्द्रकस्य रसेनैव त्रटिकां कारयेद्विषक् ॥
 वातरक्तं महाकुष्ठं गलिताङ्गं त्रिदोषजम् ।
 शीघ्रं कण्डूञ्च रुधिरं सर्वमेतद्विषोद्धति ॥

मन्दानलामवातश्च शैवांश्च जलोदरम् ।
प्राणाक्षिकर्णजिह्वानां सर्वरोगं विनाशयेत् ॥
क्षिप्तोद्गवा कषायेण सेव्यं शुद्धं शिलाजतु ।
पञ्चकर्षविशुद्धेन वातरक्तप्रशान्तये ॥

• कुष्ठोक्तोऽप्यत्र दातव्यः श्रीमहातालकेश्वरः ।
सर्वेश्वरश्च दातव्यस्तस्मिन् कुर्यादिमं विधिम् ॥
रक्ताधिक्ये रक्तमोक्षः पादे बाहौ ललाटके ।
कर्तव्यो रक्तरोगेषु कुष्ठिनाञ्च विशेषतः ॥
बलिनो बहुदोषस्य वयःस्थस्य शरीरिणः ।
परं प्रमाणमिच्छन्ति प्रस्थं शोणितमोक्षये ॥
तालेन निहतं ताम्रं रसगन्धकसंयुतम् ।
बहुधा पुटितं तालं वातरक्ते महौषधम् ॥

गुडूच्यादिलौहम् ।

गुडूचीसारसंयुक्तं त्रिकतयसमायुतम् ।
वातरक्तं निहन्त्याशु सर्वरोगहरं ह्ययः ॥
गुडूचीं कुट्टयित्वा प्राक्स्थजले संमर्द्य अधःपति-
तसारो विशुक्तो ब्राह्मः । त्रिकतयं त्रिफलात्रिकटुत्रि-
मदाः । सर्वसमं लौहम् ।

महारुद्रगुडूचीतैलम् ।

अमृतायास्तुलां सम्यग् जलद्रोणे विपाचयेत् ।
पिचुमर्दत्वचं क्षुप्तां भाजनप्रमितां तथा ॥
जलद्रोणे विनिष्कास्य ब्राह्मं पादावशेषितम् ।

प्रस्थश्च कटु तैलस्य गोमूत्रञ्चापि तत्समम् ॥
 अमृता वागुज्जी कुक्षी करवीरफलचिकम् ।
 दाडिम निम्बबीजञ्च रजन्यौ वृहतीद्वयम् ॥
 नागवला त्रिकटुकं पत्रं मांसी पुनर्नवा ।
 ग्रन्थिकं विकसाश्राद्धा शतपुष्पा च चन्दनम्
 शारिवे हे सप्तपर्णी गोमयस्य रसस्तथा ।
 एषां कर्षमितैर्भागैः साधयेन्मृदुनाग्निना ॥
 वातरक्तं निहन्त्याशु सर्वोपद्रवसंयुतम् ।
 कुष्ठञ्चाष्टादशविधं विसर्पञ्च त्रणामयम् ॥
 महारुद्रगुडूच्याख्यं तैलं भुवनदुर्लभम् ॥
 दिवास्त्रप्राग्निसन्तापं व्यायामं मैथुनं तथा
 कटूणां गुर्वभिष्यन्दि लवणान्क्तानि वर्जयेत् ॥
 इति भैषज्यरत्नावल्यां वातरक्ताधिकारः सम

अथ कुष्ठाधिकारः ।

वातोत्तरेषु सर्पिर्वमनं श्लेष्मोत्तरेषु कुष्ठेषु ।
 पित्तीत्तरेषु मोक्षो रक्तस्य विरेचनं श्रेष्ठम् ॥
 पुराणधान्यानि च जाङ्गलानि
 मांसानि सुतश्च पटोलयुक्ताः ।

यवादयश्चात्र हिताः सुराणां

घृतानि शाकानि च तित्तकृानि ।

तन्त्रान्तरे । सुराणाः शालिनीभूमसुहायाः

कुष्ठिनी हिताः ।

तित्तयाकं जाङ्गलञ्च पानादौ खदिरोदकम् ।

ये लेपाः कुष्ठानां शुष्यन्ते निर्गतास्त्रदीपाणाम् ।

संशोधिताशयानां सद्यः सिद्धिर्भवेत्तेषाम् ॥

दूर्वाभया सैन्धवचक्रमदं

कुठेरकाःकाञ्चिक तक्रपिष्टाः ।

एभिः प्रलेपैरपि वृषमूलां

कण्डूञ्च दद्रुञ्च निवारयन्ति ।

तुल्यो रसःशालतरो सुषेण

सचक्रमदोऽप्यभया विमिश्रः ।

पानीय भक्तेन तदन्तपिष्टो

लेपःकृतो दद्रुगजेन्द्रसिंहः ॥

विडङ्गैङ्गजाकुष्ठनिशा सिन्धुत्य सर्पपैः ।

धान्यान्तपिष्टैर्लेपोऽयं दद्रुकुष्ठविनाशनः ॥

एङ्गज कुष्ठसैन्धव सौवीर सर्पपैः क्रिमिघ्नैः ।

क्रिमिसिद्ध दद्रुमण्डल कुष्ठानां नाशनो लेपः ॥

तन्त्रान्तरेऽपि । कुष्ठ सैन्धव सिद्धार्थं क्रिमिघ्नैङ्ग-
जैः समैः । दद्रुमण्डल कुष्ठघ्नं लेपनं काञ्चिकान्वितम् ॥
इति रविगुप्तः ।

पर्णानि पिष्ट्वा चतुरङ्गुलस्य

तक्त्रेण पर्णान्यथ काकमाच्याः ।

तैलात्त गात्रस्य नरस्य कुष्ठा-

म्य हर्त्तयेद्ब्रह्महृन्च्छदैश्च ॥

विडङ्ग सैन्धव शिवा शशिरखा सर्पं च करञ्जरजनीभिश्च ।

गोजल पिष्टोलेपः कुष्ठहरो द्विवसनाय समः ॥

कासमर्दकमूलस्य काष्ठीयेन प्रपेषितम् ।

दद्रुकिटिमकुष्ठानि जयदेतत्प्रलेपनात् ॥

आरम्बधस्य पत्राणि आरनालेन पेषयेत् ।

दद्रुकिटिम कुष्ठानि हन्ति सिद्धान मेव च ।

चक्राह्वयं क्षहिक्षीर भावितं मूत्र संयुतम् ।

रवितप्तं हि किञ्चित्तु लेपनं किटिमापहम् ॥

शिखरी रसेन सुपिष्टं मूलकबीजं प्रलेपितं सिद्धम् ।

क्षारेण वा कदल्या रजनी मिश्रेण नाशयति ॥

सत्तारं गन्धकं लेपात्कटु तैलेन सिद्ध्यति ॥

कासमर्दक बीजानि मूलकानां तथैव च ॥

गन्धाक्षचूर्णं मिश्राणि सिद्धानां परमौषधम् ॥

उपदेशात्काष्ठीक पिष्टैर्लेपः ।

गन्धपाषाण चूर्णेन यवक्षारेण लेपितम् ।

सिद्ध नाशं व्रजत्याश कटु तैलेन युतेन च ।

हयं समं कटु तैलेन लेपः ।

कुष्ठं मूलकबीजं प्रियङ्गवः सर्पपा स्तथा रजनी ।

एतत्क्षेशरषष्ठं निहन्ति बहुवार्षिकं सिद्धम् ॥

नीलकुरण्टक पत्रै राक्षस्य गात्रमति बहुशः ।

लिम्बिका लकबीजैः पिष्टै स्तक्ते ष सिद्धानाशाश्च ॥

एङ्गजा तिल सर्पं च कुष्ठं मागधिका लवणत्रयजसु ।

पूतीकृतं दिवसत्रयं मितहन्ति विचर्चिकदद्रुकुष्ठम् ॥
सिन्दूर मरिच चूर्णं मण्डिकी मन्मथोत्त संयुतं बहुयः ।
लेपाद्विहन्ति पामां तैलं करबीरसिद्धं वा ॥

पारदं शङ्ख गन्धश्च शिला चोत्तरवाहणी ।
प्रपुत्राङ्गश्च सर्पाक्षी भेषजादाग्नि लाङ्गली ।
भक्तातं गृहधूमश्च मुनि गुञ्जा क्षुद्दी पयः ।
अरिष्टश्च गुडघौद्रं वागुजीवीज तुष्यकम् ॥
गोमूत्रैरारनालेर्वा पिष्ट्वा लेपश्च कारयेत् ।
दद्रुमण्डल कण्डूश्च विचर्चीश्च विनाशयेत् ॥

मनः शिलाले मरिचश्च तैल-
मार्कं पयः कुष्ठहरः प्रलेपः ॥

विष वरुण हरिद्रा चित्रकागारधूम-
मनल मरिचदुर्वा क्षीरमर्क क्षुद्दीभ्याम् ।
दहति पतित मात्रं कुष्ठजाती रशेषाः
कुलिशमिव सरोषाच्छक्रहस्तादिमुक्तम् ॥

अत्र अनलं भक्तातकः ।

भक्तातक हीपि सुधार्कं मूलं
गुञ्जाफल च, प्रषक शङ्ख चूर्णम् ।
तुल्यं सकुष्ठं लवणानि पञ्च
चारद्वयं लाङ्गलिकाश्च प्रज्ञा ॥
क्षुद्दीर्कं दुग्धे घनमायसस्थं
शलाकया तद्विदधौत लेपम् ।
कुष्ठे किलाये तिलकाक्षके च
अशेषदुर्नामसु चर्मकीले ।

एषां समभाग चूर्णं कुष्ठार्कयोः क्षीरे दत्त्वा किञ्चित्-
त्पाकं कुर्यात् । अथवा क्षीरद्वयं चतुर्गुणचूर्णं पादिकं
लेपयोग्यं पाकं कुर्यात् शलाकया कुष्ठस्थाने दद्यात् ।

स्रक्काण्ड शुषिरे दग्धा गृहधूमं ससैन्धवम् ।

अन्तर्धूमं तैल युक्तं लेपाद्वन्ति विचर्चिकाम् ॥

क्षुहीमलकी सैन्धवं गृहधूमश्च समभागं प्रपूर्यस्था-
त्यभ्यन्तरे कृत्वा शरावेण विधाय दग्धा पिष्ट्वा कटु तैलेन
लेपः ।

क्षुक्काण्डे सर्षपात्कल्कः करौघानक्षपाचितः ।

लेपाद्विचर्चिकां हन्ति रागवेग इव त्रपाम् ॥

नारिकेलोदरेभ्यस्त स्तण्डलः पूतितां गतः ।

लेपाद्विपादिकां हन्ति चिरकालानुवादिनौम् ॥

तिल कुसुम लवण गोजल कटु तैलं लोह भाजने कृत्वा ।

शोषितं मर्कमयुखैः पादस्फुटनं निहन्ति लेपेन ।

उन्मत्ततैलम् ।

उन्मत्तकस्य बीजेन माणकक्षार वारिणा ।

कटु तैलं विपक्षय्यं शीघ्रं हन्ति विपादिकाम् ॥

अब्रलाजं कासमर्दे चक्रमर्दे निशायुगम् ।

मानिमन्यश्च तुल्यांशं मस्तु काष्ठीक पेक्षितम् ॥

कण्डू कच्छू जयत्युषां सिद्ध एष प्रयोगराट् ॥

कीमल सिंहांस्यदलं सनिशं सुरभीजलेन पिष्टम् ।

दिनत्रयेण नियतं क्षपयति कच्छू विलेपद्वतः ॥

वायस्ये डण्णजा कुष्ठ कृष्णाभिर्गुडिका कृता ।

वस्त्रमूत्रेण सम्पिष्टाः लेपाच्छिन्नं विनाशिनो ॥

पूतीकार्कं च नरिश्च दुमाणां

मूत्रैः पिष्टाः पक्ष्वाः सौमसाश्च ।

लेपाच्छिन्नं हन्ति दह्नुः व्रणाश्च

कुष्ठान्यर्शास्यस्त्रनाडी व्रणाश्च ॥

गजचित्रव्याघ्रचर्मसीतैश्च विलेपनात् ।

श्वित्रं नाशं व्रजेत् किम्बा युतिकौट विलेपनात् ॥

कुडवोऽबलाज बीजात् हरिताल चतुर्थं भागं संमिश्रः ।

मूत्रेण गवां पिष्टः सवर्णकरणः परं श्वित्रे ॥

आयुर्वेदसारेऽपि । कुडवो वागुक्षी बीजात् हरिताल

पलान्वितः ।

गवां मूत्रेण संपिष्टं लेपनात् श्वित्रनाशनम् ॥

धात्री खदिरयोः काथं पीत्वा च मधु संयुतम् ।

शङ्खकुन्देन्दुधवलं जयेच्छ्वित्रं नसंशयः ॥

धात्री खदिरयोः काथमबलाजरजोऽन्वितम् ।

पीत्वा शङ्खकुन्दकुन्दाभं हन्ति श्वित्रं नसंशयः ॥

क्षारे सुदग्धे गजलण्डजे च

गजस्य मूत्रेण बहुसूते च ।

द्रोणप्रमाणं दशभागं युक्तं

दत्त्वा पचेद्बीजमबलाजस्य ॥

एतद्यदा विक्लवतामुपैति

तदा सुसिद्धां गुडिकां प्रकुर्यात् ।

श्वित्रं प्रलिम्पेदथ तेन घृष्टं

तदा व्रजत्वाश्च सवर्णं भावम् ॥

हस्तिपुरीषभक्षणां वङ्गपञ्चाशत्पलाधिकपलशतद्वयं
प्राद्यं चादीदृकात् दशमांशेन किञ्चिद्व्यूनत्रयोदशमाषा-
धिक पञ्चाशत्पलानि ।

श्वेतजयन्तीमूलं पीतं पिष्टञ्च पयसैव ।

श्वित्रं निहन्तिनियतं रविवारे वैद्यनाथाज्ञा ॥

गुञ्जाफलाग्नि चूर्णन्तु लेपितं श्वेतकुष्ठमुत् ।

शिलापामागं भस्मापि श्लिषाश्वित्रं विनाशयेत् ॥

श्वित्रपञ्चानन तैलम् ।

एरण्ड तुलसी बीजंवागुजी चक्रमर्दकम् ।

तिक्तकोषातकी बीजं कृष्टाङ्गोष्ठस्य बीजकम् ॥

गोमूत्र दधिदुग्धैश्च पचेदप्याज मूत्रकैः ।

कल्का दत्त्वाशिला कायो पथ्या कुष्ठं विडङ्गकम् ॥

कटु तैलञ्च तल्लेपादीषद् दृष्ट्वा विलेपनैः ।

पञ्चानन मिदं तैलं श्वेत कुष्ठ कुलापहम् ॥

आरग्वधाद्यं तैलम्

आरग्वधं धवं कृष्टं हरितालं मनःशिला ।

रजनीद्वयं संयुक्तं पचेत्तैलं विधानवित् ॥

एतेनाभ्यञ्जनादेव क्षिप्रं श्वित्रं विनश्यति ॥

“ श्वेतारिः ।

शुद्धसूतं समं गन्धं त्रिफलां भृङ्गवागुजीम् ।

भस्मातकं तिलां कृष्णं निम्बबीजं समं समम् ।

मर्दयेद् भृङ्गजद्रावैः शीथं पीथं पुनः पुनः ।

इत्थं कुर्व्यं स्त्रियसाहं दसः क्षेतारिको भवेत् ॥

मध्वाग्नौ भाषमावन्तु खादेद् ध्वे तं विनाशयेत् ॥

पिबति सकटुतैलं गन्धपाषाण चूर्णं

रविकिरण सुतप्तं पामनो यः यसाहंम् ।

त्रिदिनं तदनुसिक्तः क्षीरभोजी च शीघ्रं

भवति कनकहृत्तिः कामरूपी मनुष्यः ॥

तौत्रेण कुष्ठेन पक्षेत देहो

यः सोमराजीं नियमेन खादेत् ।

संवत्सरं कृष्यतिल द्वितीयां

स सोमराजीं वपुषातिशेते ॥

घ्नन्मैसेवी कटुष्णेन वारिणा वागुर्जीं पिबेत् ।

क्षीरभोजी च सप्ताहात् कुष्ठो कुष्ठं व्यपोहति ॥

अबलाज बीजकर्षं पीत्वा कोष्णेन वारिणा ।

भोजनं सर्पिषा कार्य्यं सर्वं कुष्ठं विनाशनम् ॥

सहस्रशो दृष्टफलोऽयं योगः ।

क्षिन्नायाः स्वरसो वापि सेव्यमानो यथाबलम् ।

जीर्णैर्घृतेन भुञ्जीत सुहृयूषौदनेन च ॥

अपि पूतिशरीरोऽपि दिव्यरूपी भवेन्नरः ।

यः खादेदभयारिष्ट मरिष्टामलकानि वा ॥

स जयेत्सर्वकुष्ठानि मासादूर्ध्वं न संशयः ॥

पञ्चनिम्बम् ।

निम्बस्य पत्रं मूलानि सत्वक्पुष्प फलानि च ।

चूर्णितानि घृतक्षौद्रं संयुतानि दिने दिने ॥

लिङ्गात्पिवेद्वा मूत्रेषु संयुक्तागुग्गुलेन वा ।
 मदिरामलतीयेन प्रयसा वा यथाबलम् ।
 भुञ्जीत घृतयूषाद्यैः शाल्यकं पयसापिवा ।
 सर्वकुष्ठविसर्पाशीनाङ्गोदुष्टव्रणानपि ॥
 कामालाञ्च गद्गानन्थां स्नाथाः पित्तकफास्त्रजान् ।
 संवत्सरप्रयोगेण सर्ववर्ज्यं विवर्जितः ॥
 जयत्येतत्पञ्चनिम्बं रसायनं मनुत्तमम् ॥

पञ्चनिम्बम् ।

पुष्पकाले च पुष्पानि फलकाले फलानि च ।
 संचूर्ण्य पितुमर्दस्य त्वङ्मूलानि दलानि च ।
 द्विरंशानि समाहृत्य भागिकानि प्रकलायेत् ।
 त्रिफला त्र्यषणं ब्रह्मी श्वदंष्ट्राकृष्कराग्निकाः ॥
 विडङ्गसारवाराही लौहचूर्णामृताः समाः ।
 हरिद्रादयाबलाज व्याधिघाताः सशर्कराः ॥
 कुष्ठेन्द्रयवपाठाय कृत्वा चूर्णं संयुतम् ।
 खदिराग्नं निस्थानां घनकार्धनं भावयेत् ॥
 सप्तधा पञ्चनिम्बञ्च मार्करस्वरसेन च ।
 स्निग्धं शुद्धं तनुर्धोमान् योजयेच्च शुभे दिने ॥
 मधुना तिक्तं हविषा खदिराग्नं वारिणा ।
 सेव्यं मुष्णाम्बुना वापि कोलवृद्ध्या पलं पिवेत् ॥
 जोर्णं च भोजनं कार्यं स्निग्धं लघु हितञ्चयत् ॥
 विचर्चिं शोण्डुस्वरपुण्डरीक-
 कपालदद्रुं किठिमात्रसादि ।

यतारुक्मिस्तोदः पिसर्पधामाः
 कुष्ठं प्रकीर्णं विविधं किलासम् ॥
 भगन्दरं लोपदं वातरक्तं
 जङ्घाम्यनाङ्गीव्रणं शीर्षरोगान् ।
 सर्वान् प्रमेहान् प्रदरांश्च सधान्
 दंष्ट्राविषं मूलविषं निहन्ति ॥
 स्थूलोदरः क्षिंहः क्षूद्रोदरश्च
 सुक्षिप्तसन्निर्मधुनोपयोगात् ।
 समोपयोगादपि ये दशन्ति
 सर्पादयो यान्ति विनाशमाशु ।
 जीवेच्चिरं व्याधिं जराविमुक्तः
 शुभे रतचन्द्रसमानं कान्तिः ॥

निम्बस्य पुष्पफलमूलदलत्वचां प्रत्येकं भागद्वयं
 त्रिफलादेः प्रत्येकमेको भागः । अग्निश्चित्कं वारोहं
 वराहोक्तन्दः तदभावे चर्मकारालुकं लोहचूर्णं
 शोधितं पुटितञ्चजीर्णं लोहचूर्णम् । काथनीयं द्रव्यं
 पृथक्त्वा अष्टभागावशिष्टः काथो ग्राह्यः तेन निम्बादि
 चूर्णस्य भावनासप्तधा एवं भृङ्गराज रसेन सप्तधा
 भावना । सिग्धशुद्धतनुत्वं चेहृत्क्रिया वमन विरेचनादि ।

अमृतागुग्गुलुः ।

अमृतायाः पलशतं दशमूल्या स्तथा शतम् ।
 पाठा मूर्वा बलातिक्ता दार्वी गन्धर्वहस्तकाः ॥
 एषां दशपलान् भागान् विभीतक्याः शतं हरेत् ।

हे शते च हरीतक्या आमलक्यास्तथा शतम् ।
 जलद्रोणत्रये पक्वा अष्ट भागावेशेवितम् ।
 प्रस्थं गुग्गुलु माहृत्य प्रस्थाप्य च घृतं पचेत् ॥
 पाकसिद्धौ प्रदातव्यं गुडस्थाः सत्वमेव च ।
 पलद्वयं तथा शण्डाः पिप्पल्याश्च पलद्वयम् ॥
 ततो माषां प्रयुञ्जीत जाला दीप बलावलम् ।
 अष्टादशसु कुष्ठेषु वातरक्त गदेषु च ।
 कामलामामवातश्च अग्निमान्द्यं भगन्दरम् ।
 पीनसश्च प्रतिश्याय ह्रीद्वान सुदरं तथा ॥
 एतान् रोगान् निहन्त्याग्नौ भास्कर स्तिमिरं यथा ॥
 अयं वातरक्ते प्रयस्तः ।

पञ्चतिक्तघृतगुग्गुलुः ।

निष्कामृता हृष पटोल निदिग्धिकानां
 भागान् पृथक् दशपलान् विपचेद्वटोऽपाम् ।
 अष्टांशशेषितं रवेन सुनिश्चितेन
 प्रस्थं घृतस्य विपचेत्पिचुभाग कल्कैः ॥
 पाठा विडङ्ग सुरदार गजीपकुल्या
 द्विचार नागर निशा मिषिचव्य कुष्ठैः ।
 तेजीवती मरिच वक्षश्च दीप्यकान्नि
 रोहिण्यरुक्कर वर्चा कणमूल युक्तैः ॥
 मञ्जिष्ठयातिविषया वरया यमान्या
 संशुष गुग्गुलु पलैरपि पञ्चसंख्यैः ।
 तक्ते विलं विविमति प्रकष्टं समीरं
 सन्ध्यस्थि मज्जगतं मज्जक कुष्ठं शीघ्रम् ॥

नाडीत्रयार्धं भृगुन्दर गण्डमात्रा

जलूर्ध्वं सर्वगद गुह्य गुह्योक्त मेदान् ।

यन्कार्षिण्यसन पीनस कास शोष-

हृत्पाण्डुरोग गल विद्रधि वातरक्तम् ॥

काधारभसमये गुग्गुलुं अथपीडलिकायां बद्धा
दोला यन्त्रेण स्निग्धं कृत्वा तृप्तेन काष्ठ जलेन शानयित्वा
घृते निक्षिप्य पचेत् । दीप्यकं जीरा इति प्राचीनाः ।

करवीरतैलम् ।

श्वेत करवीरमूलं विषांशकं साधितं गोमूत्रे ।

चर्मदलं सिद्धं पामा विस्फोटं क्रिमिकिटिमजितैलम् ॥

मृतस्य कृष्णसर्पस्य शिरःपुच्छान्न वर्जितम् ।

अन्तर्धूमं कृतं भस्मवागुजीतैल मिश्रितम् ॥

एतेन मर्दनादेव गलत्कुष्ठं विनश्यति ।

कुष्ठराक्षसतैलम् ।

सूतकं गन्धकं कुष्ठं सप्तपर्णञ्च चित्रकम् ।

सिन्दूरञ्च रसीनञ्च हरितालं मवल्गजम् ॥

आरग्वधस्त्रबीजानि जीर्णताञ्च मनःशिला ।

प्रत्येकं कर्षमेतेषां कटुतैलं पलायकम् ॥

साधयेत्सूर्यतापेन सर्वकुष्ठं विनाशनम् ।

श्वित्रमौडुम्बरं कण्डू मांसवृद्धिं भृगुन्दरम् ॥

विचर्षिकाञ्च प्रामात्रं वातरक्तं सुदारुणम् ।

गभीरश्च तथोत्तमं नाशयेद्यस्य कुष्ठश्चात् ।
 कुष्ठराक्षस नामिदं सावर्ण्यं करणं परम् ।
 अग्निभ्यां निर्मितं ह्येतत्सौकानुग्रहहेतवे ॥

• कुष्ठकालानलतैलम् ।

सूतं गन्धं शिला तालं काष्ठीकैर्मर्दयेद्दिनम् ।
 तस्मिन् वस्त्रवर्त्तं तां तैलाक्तां ज्वालयेदधः ।
 स्थिते पात्रे पतेत्तैलं गृहात्वा लेपयेत्ततः ।
 कुष्ठस्थानं विशेषेण सर्वकुष्ठं हरत्यलम् ॥
 इदं कालानलं तैलं वातकुष्ठे महीषधम् ।

एषां समं काष्ठीकं सर्वेषां द्विगुणं तिलतैलम् ।
 कल्कं वस्त्रे संलिप्य संशोष्य वृत्तिं कुर्यात् तां तैलाक्तां
 संदशिकाया ज्वालयित्वा उपरि तैलं दत्त्वा पतितं तैल
 मधःपात्रे गृह्णीयात् । कुष्ठस्थाने दद्यात्सिद्धफलः प्रयोगः ।

षड्विन्दुतैलम् ।

सिन्दूरामृत तालगैरिक हलाजाजी गदत्रूपषणै-
 ह्मत्पाषाण रसोन वाण दहन स्रग्धर्क दुग्धेर्निशा ।
 राजी गन्धक हिङ्गुभिः परिमितैः शक्त्या पचेत्सार्धं
 तैलं प्रस्थमितं घृतस्य कण्डवं पात्रं तथाकर्द्रुसम् ।
 गोमूत्रश्च तथा विनोय सकलं पूतंशृतं रोगिणे
 दद्यात्, षड्विचर्चिकादिषु भिषङ् नाम्ना तु षड्विन्दुकम् ॥
 सर्वकुष्ठे सर्वत्रणे सर्वगलितक्षते ।

विषतैलम् ।

गन्तमाल गैरिके द्वे भक्ते तंगेरमेव च ।

करवीर वचा कुष्ठ भास्कोता रत्नचन्दनम् ॥
 मालती सिन्धुवारश्च मञ्जिष्ठा सप्तपर्णकम् ।
 एषामङ्गं पलान् भाणान् विषस्य द्विपलं तथा ॥
 चतुर्गुणे गवांमूत्रे तैलप्रस्थं विपाचयेत् ।
 श्वित्र विस्फोट किटिम कौटलूता विचर्चिकाः ॥
 कण्डूकच्छु रिकायाश्च ये व्रणा विषदूषिताः ।
 ते सर्वेनाश मायान्ति तमः सूर्योदये यथा ॥
 विषतैल मिदं नाम्ना सर्वत्रण विशोधनम् ॥

सोमराजीतैलम् ।

सोमराजी हरिद्रे द्वे सर्षपाः कुष्ठमेव च ।
 करञ्जैङ्गजाबीजं पत्राख्यारवधस्य च ।
 विपचेत्सार्पणं तैलं नाडीदुष्टत्रणापहम् ।
 अनेनाशु प्रशाम्यन्ति कुष्ठान्यष्टादशैव तु ॥
 नीलिका पिङ्गका व्यङ्गा गम्भीरं वातशोणितम् ।
 कण्डूकच्छु प्रशमनं दद्रु पामा निवारणम् ॥

बृहत्सोमराजीतैलम् ।

सोमराजी तुला काथे तथा दद्रु हनस्य च ।
 गोमूत्रस्य तथा पात्रे कल्कं दत्त्वा विचक्षणः ॥
 विपचेत्कार्पिकैर्भाणैः प्रस्थं तैलन्तु सार्सपम् ।
 चित्रकं लाङ्गलाख्या च नागरं कुष्ठमेव च ॥
 हरिद्रा नक्तमालश्च हरितालं मनःशिला ।
 भास्कोताकं करवीरं सप्तपर्णञ्च गोमयम् ॥

खदिरो निम्बः मरिचं कासमर्दकम् ।
 एतानि श्लेष्मपिष्टानि कृत्वा विचक्षणः ॥
 हन्ति सर्वाणि कुष्ठानि क्लिप्ति दुष्टव्रणानि च ।
 किटिमं दद्रुजस्तच्च गात्रवैषण्यं मेव च ॥
 विशीर्षं चर्ममांसादि दृढीकरणसुत्तमम् ।
 पाण्डुरोगं तथा कण्डूं विसर्पं हन्ति दारुणम्
 ये चान्ये त्वग्माता रोगा स्तांसुशीघ्रं व्यपोहति ॥

मरिचाद्यं तैलम् ।

मरिचालं शिलाब्दाकं पयोऽक्षारि जटा त्रिवृत
 शक्रद्रुस विशालारुहं निशायुग्दासचन्दनैः ॥
 कटुतैलात्पचेत्स्थं द्वाघैर्विषपलान्वितैः ।
 सगोमूत्रं स्तदभ्यङ्गात् दद्रुश्चित्रं विनाशनम् ॥
 सर्वेष्वपि च कुष्ठेषु तैलं मेतत्प्रशस्यते ।

दृढमरिचाद्यं तैलम् ।

मरिचं त्रिवृता दन्ती क्षीरमाकं शक्रद्रुसः ।
 देवदारु हरिद्रे द्वे मांसी कुष्ठं सचन्दनम् ॥
 विशाला करवीरश्च हरितालं मनःशिला ।
 चित्रको लाङ्गुलाख्या च विडङ्गं चक्रमर्दकम् ॥
 शिरीषं कुटजो निम्बः सप्तपर्णः खुहासृता ।
 शम्भाको नक्तमालोऽब्दं खदिरं पिप्पली वचा ॥
 ज्योतीष्मती च पलिका विषस्य द्विपलं भवेत् ।
 भाङ्गकं कटुतैलस्य गोमूत्रञ्च चतुर्शुचम् ॥
 सृत्वापि लोह पात्रे वा शनैर्द्विभिर्वा पचैत् ।

पक्वा तैल वरं ह्येतन्मन्त्रयेत् कुष्ठकान् व्रणान् ।
 पामा विचर्चिका दंष्ट्र कण्डू विस्फोटकानि च ।
 बलयः पलितं छाया नीलीव्यङ्गं तथैव च ॥
 अभ्यङ्गेन प्रपश्यन्नि सीकुमार्यश्च जायते ।
 प्रथमे वयसि स्त्रीणां यासां नश्यन्तु ह्यीयते ॥
 परामपि जरां प्राप्य न स्तना यान्ति नम्रताम् ।
 बलीवर्दसुरङ्गो वा गजो वा वायुपीडितः ॥
 एभिरभ्यञ्जनैर्गर्ढं भवेन्मारुत विक्रमः ॥

कन्दर्पसारतैलम् ।

सप्तपर्णं क्षुधा काली गुडूची पिशुमर्दकम् ।
 शिरीषश्च महातिक्ता जया तुम्बी मृणादनी ॥
 निशा दशपलान् भगवान् जलद्रोणे विपाचयेत् ।
 तैलप्रस्थं समादाय गोमूत्रञ्च चतुर्गुणम् ॥
 आरग्वधी मृङ्गराजो जया धुस्तररात्रयः ।
 ऐन्द्राशर्नाग्नि खजूरं गोमयार्कं स्रुहीच्छदम् ॥
 तैलतुल्यं प्रदातव्यं स्वरसञ्च पृथक् पृथक् ।
 महाकाल वचा ब्रह्मी तुम्बाग्नि गृहपुत्रिकाः ॥
 कुचेल्ला कुलका रात्रिर्मेघनामा च ग्रन्थिका ।
 शम्पाक मर्कशीरश्च कासुन्देरम्बरमूलकम् ।
 आशुजिह्वी महातिक्ता विशाला च्छविपत्रकम् ॥
 पूतिकास्फोट मूर्धा च सप्तपर्णं शिरीषकम् ॥
 कुटजं पिशुमर्दश्च महानिम्बं तथैव च ।
 गुडूची चन्द्ररेखा च सोमराट् चक्रमर्दकम् ।

तुम्बु, क मृग, पथ्या, क कन्दक, कटुराहिण्यो ।
 शटौ दार्वी विहृत्तस्य, यन्त्रिकायुतपुष्करम् ॥
 कपूरं कट्फलं मांसी सुरैलाट्कषाभयम् ।
 एतेषां कार्षिकैः कल्केर्नाम्ना कम्पर्पं लभ्यते ॥
 अष्टादश विधं कुष्ठं यन्त्रि मज्जगतं तथा ।
 हस्त पादाङ्गुली सन्धि गलितं सर्वं सन्धिषु ॥
 अधिकानि च मांसानि यस्य गात्रे भविष्यति
 नासाकर्णस्य वैकल्यं मेकाकारं वपुत्वचम् ॥
 श्वेतं रक्तं तथा कुष्ठं नानावर्णं विपादिकम् ।
 पामादिस्फोटका नीलो किमिहृषिं तथैव च ॥
 कौटदद्रु मधुरी च किष्ठिमं रक्तमण्डलम्
 कुष्ठ मौडुस्वरं पद्मं महापद्मं तथैव च ।
 गलगण्डावेदं हन्याग्दण्डमालां भगन्दरम् ।
 वातजं पित्तजश्चैव श्लेष्मजं सान्निपातिकम् ॥
 एकोल्लणं द्युल्लणश्च कुष्ठं हन्यान् संशयः ॥

अमृतभक्तातकम् ।

भक्तातकानां पवनोद्धतानां
 घ्नन्तश्चुपतानाश्च यदादकं स्यात् ।
 तच्चैष्टका चूर्णकणैर्विष्टम्
 प्रक्षालयित्वा विमृजेत्प्रवाते ॥
 शुष्कं पुनस्तद्विदलीकतश्च
 ततः पचेदप्सु चतुर्गुणासु ।
 तत्पादशेषं परिपूतशीतं
 चौरेण तुल्येन पुनः प्रचेत् ॥

तत्पादशेषं पुनरेव शीतं
 घृतेन तुल्यं न पुनः प्रचेत्तु ।
 तत्तृचं वा शर्करया विकीर्णं
 ततः खजिनोन्मथितं विधाय ॥
 तत्समरात्रादुपजातं वीर्यं
 सुधारसादृष्यधिकत्वमिति ।
 प्रातर्विवुद्धः कृतदेवकार्य्यो
 मात्राञ्च खादेत् स्वशरीरं योग्याम् ॥
 न चान्नपाने परिहार्य्यं मस्ति
 नचातपे चाभ्यनि मैथुने च ।
 यथेष्टं चेष्टो विहितोपयोगाद्
 भवेन्नरः काञ्चनराशि गौरः ॥
 अनन्य मेधा नरसिंह तंजा
 हृष्टेन्द्रियोऽव्याहत बुद्धिसत्त्वः ।
 दन्ताश्च शीर्णाः पुनरुद्भवन्ति
 केशाश्च शुल्काः पुनरेव दिव्याः ॥
 नीलाञ्जनालि प्रतिमा भवन्ति
 त्वचोदिवर्णाः पुनरेव दिव्याः ।
 , विशीर्णं कर्णाङ्गलि नासिकोऽपि
 क्तिम्यर्दितो भिन्नगलोऽपि कुष्ठो ॥
 सोऽपि क्रमादङ्कुरितोऽथशाख-
 स्तरय्यथा भाति नभोऽम्बुसिक्तः ।
 डष्टान् मयूरान् जयति स्मरेण
 बलेन नागसुरगो जवेन ॥

रसायनस्यास्य नरः प्रसादाद्
 दृढस्यतेरप्यधिकोऽपि बुद्ध्या ।
 ग्रन्थान् विशालान् पुनरुक्ति दोषान् ॥
 गृह्णाति शीघ्रं न च नश्यते तु ।
 कुर्वन्निमं कल्पमनस्यबुद्धि-
 र्जीवेन्नरो वर्षशताणि पञ्च ।
 राजाद्ययं सर्वरसायनामां
 चकार योगं भगवानगस्त्यः ॥

मङ्गाभस्मातकगुडः ।

निम्बं गोपारुणा कटौ त्रायान्ती त्रिफला घनम् ।
 पर्पटावलाजानन्ता वचा खदिर चन्दनम् ।
 पाठा शुण्ठी शटी भार्गी वासा भूनिम्ब वत्सकम् ।
 श्यामेन्द्रवारुणी मूर्वा विडङ्गेन्द्र विषानलम् ॥
 हस्तिकर्णामृताद्रे का पटोलं रजनौडयम् ।
 कणारग्वध समाह्व कण्वेतीक्ष्णटाफलम् ॥
 भूकन्दं तृणपर्णञ्च जिङ्गी पद्माट मूषली ।
 विष्वक्सेना च कौटूर्यं शरपुङ्गाय कञ्चुकी ॥
 एषां द्विपलिकान् भागान् जलद्रोणे विपाचयेत् ।
 अष्टभागावशिष्टान् कषाय मवतारयेत् ॥
 भस्मातक सहस्राणि त्रीणिष्कित्वाग्नेऽश्वसि ।
 चतुर्भागावशेषान् कषाय मवतारयेत् ॥
 तौ कषायौ समादाय वस्त्रपूतौ च कारयेत् ।
 गुडश्च तु तुल्यां ताभ्यां कषायाभ्यां पञ्चद्विगुणम् ॥

भङ्गातक सहस्राणां भञ्जानं तत्र द्वापयेत् ।
 त्रिकटु, त्रिफला मुस्त सैन्धवानां पलं पलम् ॥
 दीप्यकस्य पलस्यैव चतुर्जातं पलाग्रिकम् ।
 ससृण्यं प्रक्षिपेदन्न गन्धकश्च चतुःपलम् ॥
 क्षिग्धभाण्डे विनिक्षिप्य स्थापयेत्कुशलो भिषक् ।
 महाभङ्गातकोद्धेय महादेवेन निर्मितः ॥
 जगतस्तु हितायार्थं जयेच्छीघ्रं निषेवितः ।
 श्लिन्न मीढुस्वरं दद्दुं मृण्यजिह्वं सकाकणम् ॥
 पुण्डरीकश्च चर्मोत्थं विस्फोटं मण्डलं तथा ।
 कण्डू कपाल कण्डूश्च पामाशं सविपादिकम् ॥
 वातरक्त भूदावर्त्तं पाण्डुरोगं व्रण क्रिमौम् ।
 अर्शांसि षट्प्रकाराणि कासंश्वासं भगन्दरम् ॥
 तदभ्यासेन पलित मामवातं सुदुस्तरम् ।
 अनुपाने प्रयोक्तव्यं क्षिप्वा क्वाथं पयोऽथवा ॥
 भोजने च तथा योज्य मुष्णञ्चान्नं विशेषतः ।

अमृताहुरलीहम् ।

हुताशमुख संशुद्धं पलमेकं रसस्य वै ।
 पलं लौहस्य ताम्रस्य पल भङ्गातकस्य च ॥
 गन्धकस्य पलस्यैव मन्त्रकस्य च गुग्गुलीः ।
 हरीतकी विभीतक्योऽसूणं कर्षद्वयं द्वयोः ॥
 अष्टमाषाधिकं तत्र धात्र्याः पाण्डितलानि षट् ।
 घृतं द्रष्टुं गुणं लौहात् द्वात्रिंशत् त्रिफला जलम् ।
 एवं कृत्वा पचेत्पान्ने लौहे च विधिपूर्वकम् ।

पाकं मीतस्य ज्ञानीयात् कुशलोः सौहपाकवत् ॥
 विबुधः प्राप्तवत्याय गुह्यदेवद्विजाह्वयः ।
 रत्निकादि क्रमेणैव हृतं भ्रामर नर्दितम् ॥
 लोहे सौहस्य दण्डेन कुर्व्यादेतद्रसायनम् ।
 अनुपानञ्च कुर्वीत नारिकेलोदकं पयः ॥
 सर्वकुष्ठ हरं श्रेष्ठं ब्रह्मीपलित जाग्रनम् ।
 पाण्डुमेहामवातघ्नं वातरक्त रजापहम् ॥
 क्रिमिशोथाश्मरोगूलदुर्णमिवातरोगशुत् ।
 क्षयं हन्ति महाश्वासमत्स्थं शुकवर्धनम् ॥
 अग्निसन्दीपनं हृद्यं कान्तायुर्वलहद्विज्ञत् ॥

विवर्ज्यं शाकान्त्रमपि स्त्रियश्च
 सेव्यो रसो जाङ्गलजाविकानाम् ।
 शाखोदनं षष्टिक माज्यमूत
 क्षौद्रं गुडं क्षीरं मिहक्रियायाम् ॥
 शालिञ्च गुर्वादि वृहत् करञ्ज
 शिलाजतु क्षौद्रयुतं पयश्च ।
 सर्पिर्युतान् भक्षयती विहङ्गान्
 प्रपूर्यते दुर्बल देह धातुः ॥
 कृष्णस्य पक्षस्य सिते तु पक्षे-
 द्विपक्षरीत्रेण यथा शशाङ्कः ॥

पाकलक्षणं यथा ।

अस्त्रे निष्पीडितं सूक्ष्मेष्टूलतन्तौ घने दृढे ।
 संसृष्टा जायते व्यक्तं न निःसस्ति सन्धिभिः ॥

नचं पद्यायते कञ्ची तदा चिह्निं विनिर्दिशेत् ॥

हुतास सुष्ठु संज्ञकैश्च कन्यकाभ्यां कल्पकी कृत्य
प्रस्तरभाजने पिण्डिकाकाव्यां ततः चिह्निकोपरि तप्त-
ताम्रभाजनं निवेशनीयं ततः किञ्चित्पर्पट्या कृती
भूतायां षोडशांश्च ठङ्गनचारं दत्त्वा अन्य मूषिकायां
कृत्वा यावद्गन्धक सम्बन्धो नोपलभ्यते तावदेव ध्यातव्यम् ।
एवमग्नौ स्थिरोक्तस्य वसस्य ३०१ । एवं लोहादि गुग्गु-
ल्वन्तानां प्रत्येकं ३१ घृतं ३१६ सर्वमेको कृत्य लोह-
पात्रे त्रिफलाकाथेन पचनीयं शेष पात्रे प्रक्षेपार्थं यथोक्त
भागं त्रिफला चूर्णम् ।

उदयभास्करः ।

गन्धकेन हतं ताम्रं दशभागं समुद्धरेत् ।
उषणं पञ्चभागं स्यादमृतञ्च द्विभागिकम् ॥
दातव्यं कुष्ठिने सम्यगनुपानस्य योगतः ।
गलिते स्फुटिते चैव विपुले मण्डले तथा ॥
विचर्चिका दद्रुपामा सर्वकुष्ठ प्रशान्तये ।

रसमाणिक्यम् ।

तालकं वंशपत्राख्यं कुष्माण्डसलिले क्षिपेत् ।
सप्तधा वा त्रिधा वापि दध्नास्त्रेण तथैव च ॥
शोधयित्वा पुनः शुष्कं चूर्णयेत्तण्डुलाकृतिम् ।
ततः शरावके यन्त्रे स्थापयेत्कुशली भिषक् ॥
वदरो पल्लवोत्थे न लेपनं कारयेत्ततः ।
अकृशम मधःपात्रं तावज्ज्वाला प्रदीपयेत् ॥

स्वाङ्गधीतं ससुप्तं सान्निध्यभाजं त्रिवेदसः ।
 दृढधीशैष संमर्षं स्वादयेद्रक्तिका दयम् ॥
 संपुष्पं देवदेविशं कुष्ठरोगार्द्रमुच्यते ।
 स्फूर्णितं मलितं कुष्ठं वातरक्तं भगन्दरम् ॥
 नाडीघणं व्रणदुष्टं सुपदंशं विचर्त्रिकाम् ।
 नासास्य संभवान् रोगान् चतान् हन्यात्सुदारणाम् ॥
 पूण्डरीकश्च चर्मोत्थं विस्फोटं मण्डलं तथा ॥

तालकेश्वरः ।

कुष्माण्डं त्रिफला तैलं कन्या काष्ठीकं भावितम् ।
 तालकं तुल्यं गन्धं स्वादयैषारदं मर्दितम् ॥
 अजाक्षीरेण निम्बूकं कन्यातोयैर्दिनं तथम् ।
 प्रत्येकं भावयेत् शुष्कं चक्रिकाकारतां गतम् ॥
 विपचेद्वण्डिका मध्ये पलाशचारं मध्यगम् ।
 यामान् द्वादशं शीतेऽस्मिन् प्रयोज्यं रक्तिकादयम् ॥
 हन्यष्टादशं कुष्ठानि रोमविध्वंसनं तथा ।
 द्विविधं वातरक्तञ्च नाडीदुष्टं व्रणानि च ॥
 कवोटिकां विना केवलं चारं मध्यगं कृत्वापचेत् ।

तालकेश्वरः ।

ददुधवानाङ्गि रसं दत्त्वा तालं सुचूर्णितम् ।
 पुनः पुनश्च संमर्षं शुष्कं कृत्वा पुटेदहेत् ॥
 दृढस्यास्यां दृढं चारं पलाशश्चाप्युपर्यधः ।
 ततोऽप्याशां प्रदातव्यां दिनरात्रौ मृतं भवेत् ॥

संस्तवर्णं यदा न स्याद्गमो रजोः तद्धूमकम् ।
 तदा प्रासं सक्तं तप्तं कर्मकृत् विनाशनम् ॥
 गलत्कृष्टं वातकृष्टं तापकृष्टं च सक्तकम् ।
 शीतपित्तं महादृष्टं चक्षुर्दृष्टं विनाशनम् ॥
 पथं मसूरं चणकं सुतसूपं यथेष्टया ॥
 अलि दृष्टफलोऽयं किरिष्टिमतः ।

महातालकेश्वरः ॥

संमर्द्य तालकं शुष्कं वंशपत्राण्यमुचकः ।
 कृष्णाण्डनीरेः सन्भाव्य त्रिदिनं शीभयेत् पुनः ॥
 दृप्तकन्याद्रवैर्भूयो भावयेच्च द्विनवयम् ।
 संमर्द्य काञ्चिकेणैव दध्नास्त्रेण विमर्दयेत् ॥
 संमर्द्य चूर्णं सलिले रवे पौनर्नवे पुनः ।
 त्रिदिनं मर्दयित्वा तु कारयेत् खटिकाकृतिम् ॥
 खाल्यां दृढतरायान्तु पलाशचारसञ्चयम् ।
 उपर्यवस्तालकस्य चारं दत्त्वा शरावकैः ॥
 पिधाय लेपयेद्यत्नात्पूरयेत् चारसञ्चयम् ।
 पुनारुद्धं शरावेण लेपयेत्तद्वदं ततः ॥
 हान्निश्यामपर्यन्तं बद्धिज्वाला प्रदीपयेत् ।
 एवं सिद्धं तालेन गन्धतुल्येन मेलयेत् ॥
 द्वयोस्तुल्यं जीर्णं तान्मं बालुकायन्त्रगं पचेत् ।
 अयं तालेश्वरो नाम रसः परमदुर्लभः ॥
 हृन्मृदादृष्टकृष्टानि वातशोणितनाशनः ।
 रक्तमण्डपं मत्स्यं रुफुटितं गलितं तथा ॥

बहुकृपं सर्वजातं नाशयेद्विनाशयेत् ।
 दुष्टव्रणश्च वीर्यं त्वग्दीपश्च विनाशयेत् ॥
 दृष्टो वारसङ्गस्तश्च रोगवारणकेशरी ।

पञ्चतिलकृतम् ।

निम्बं पटोलं व्याघ्रीञ्च गुडूचीं वासकं तथा ।
 कुर्याद्दशपलान् भागान् एकैकस्य सुकुटितान् ॥
 जलद्रोणे विपक्तव्यं यापत्पादावशेषितम् ।
 घृतप्रसवं पचेत्तेन त्रिफला गर्भसंयुतम् ॥
 पञ्चतिलमिदं स्यात् सर्पिः कुष्ठविनाशनम् ।
 अश्रुतिं वातजान् रोगाञ्चत्वारिंशच्च पैत्तिकान् ॥
 विंशतिं श्लेष्मिकाञ्चैव पानादेवापकर्षति ।
 दुष्टव्रणं क्रिमीनशं पञ्चकासाञ्च नाशयेत् ।

पृथुसारतैलम् ।

चित्रकस्त्राण निर्गुण्डाः हयमारस्य मूलतः ।
 नाडोचवीजाद्विमतः काञ्चिपिष्टं पलं पलम् ॥
 करञ्जतैलाष्टपलं काञ्चिकस्य पलं पुनः ।
 मिश्रितं सूर्यसंपक्तं तैलं कुष्ठव्रणान्नजित् ॥

खदिरारिष्टम् ।

खदिरस्य तुलार्जन्तु देवदारु च तत्समम् ।
 वाकुची द्वादशपला दार्वीष्यात्पलविंशतिः ॥
 त्रिफला विंशतिपलान्घटद्रोणेऽभसः पचेत् ।
 कषायोद्गोणशेषे च पूते शीते त्रिनिःशिरिह ॥

तुलाद्यं माधिक्यं तुल्यं चार्कं च भेदा ।
 धातव्या विंशतिपक्षं कक्षीयं नाभवेत्तरम् ॥
 जातीफलं सवस्त्रैस्तत्त्वक् पत्राणि पृथक् पृथक् ।
 पलोन्मितानि कृष्णाया दद्यात्पक्षचतुष्टयम् ॥
 वृत्तभाण्डे विनिक्षिप्य भासादूहं पिवेत्ततः ।
 महाकुष्ठानि वृद्धो गं पाण्डुरोगोर्वाहं तथा ॥
 गुल्मं ग्रन्थिभिर्मौनं कासं तथा प्रीहोदरं जयेत् ।
 एष वै खदिरारिष्टः सर्वकुष्ठनिवारणः ॥

इति भैषज्यरत्नावल्यां कुष्ठाधिकारः समाप्तः ।

अथार्थोऽधिकारः ।

दुर्गन्धां साधनोपायचतुर्धापरिकीर्तितः ।
 भेषजचारश्चाग्नि साध्यत्वादाय उच्यते ॥
 यद्वायोरागुलोम्याय यदग्निबलवृद्धये ।
 अनुपानीषधद्रव्यं तत्सर्वं नित्यमर्शसैः ॥
 शुष्कार्शसां प्रलेपादिक्रिया मोक्ष्या विधीयते ।
 स्त्राविषां रक्तमासोक्च क्रिया कार्यास्त्रपैत्तिकी ॥
 कुक् चौरं रजनीयुक्तं लेपादूर्नामनाशनम् ।
 कोकतकीक्षीधर्माद्रिपतन्ति गुदोदवाः ॥

अकंघीरं च हौघीरं तिक्ततुलसीपत्रं पत्रवाः ।
 करञ्जी वस्तुमूलञ्च लेपनं श्रेष्ठमग्रेषाम् ॥
 अयोध्री गुदजा वसिष्ठं हृषीकेशफलोद्भवा ।
 ल्योत्सिका मूलकस्केन लेपो रक्तार्थसांहितः ॥
 तुम्बीबीजं सोऽद्भिदन्तु काष्ठीपिष्टं गुडोदयम् ।
 अयोधरं गुदस्थं स्यादधिमाहिषमग्नतः ॥
 महारोधिप्रदेशस्य पथ्या कोष्ठातकी रजः ।
 सफेनं लेपतो हन्ति लिङ्गवर्त्तिनसंशयः ।
 अपामार्गोद्भवाम्बुलात् क्षारः सहरितालकः ।
 लिङ्गाग्रे लेपतो हन्ति चिरजातमसंशयम् ॥
 वातातिसारवह्निवर्त्ता स्यर्षां सुपाचरेत् ।
 उदावर्त्तविधानेन गाढविट्कानि चासक्तम् ।
 विडिबद्धे द्रितं तक्रं यमानी विटसंयुतम् ।
 वातश्लेष्मार्शसां तक्रात्परं नास्तीह भेषजम् ॥
 तत्प्रयोष्यं यथादोषं सत्ते हं रक्षमेव वा ।
 न विरोहन्ति गुदजाः पुनस्तक्रसमाहिताः ॥
 त्वचं चित्रकमूलस्य पिष्ट्वा कुम्भं प्रलेपयेत् ।
 तक्रं वा यदि वा तत्र जातमग्रेष्वरं पिबेत् ॥
 पित्तश्लेष्मप्रशमनी कच्छु कण्डू रुजापहा ।
 गुदजान्नाशयत्याशु योजिता सगुडाभया ॥
 सगुडां पिप्पलीयुक्तामभयां घृतभर्जिताम् ।
 त्रिष्वहन्ति युतां वापि भक्षयेदातुलोमिकीम् ॥
 तिस्रा रुक्मरसं योगं भक्षयेदग्निवर्धनम् ।
 कुष्ठरोगहरं श्रेष्ठमग्रेषां नाशकं परम् ॥

गोमूत्राधुषितां दद्यात्समुद्रां वा हरीतकीम् ।
 पञ्चकोलयुतं वापि तत्तमज्ञैः प्रदापयेत् ॥
 भृशितं शीघ्रं कन्दं प्रक्षाल्यो मुटपाकवत् ।
 आद्यास्तैललवणैर्दुर्नाम्नां विनिवृत्तये ॥
 स्निग्धं वार्त्ताकुफलं घोषायाः चारजेन सलिलेन ।
 तदुद्यत भृष्टं युक्तं गुडेनादमितो योऽस्ति ॥
 पिवति च न्यूनं तक्रं तस्याखेवातिवृद्धगुदजानि ।
 यान्ति विनाशं पुंसोऽसहजान्यपि सप्तरात्रेण ॥
 असितानां तिलानाञ्च प्रकुञ्चं शीतवार्थनु ।
 खादतोऽर्थांसि नश्यन्ति द्विजुदाव्याङ्गपुष्टिदम् ॥

नागराद्योमोदकः ।

सनागरारुषकरं वृद्धदारकं
 गुडेन यो मोदकमत्युदारकम् ।
 अश्लेषदुर्नामकरोगदारकं
 करोति वृद्धं सहसैव दारकम् ॥
 चूर्णे चूर्णसमो देयो मोदके द्विगुणो गुडः ॥

लवणोत्तमादिचूर्णम् ।

लवणोत्तमवह्निकलिङ्गयवान्
 चिरविलम्बमहापिचूमर्दयुतान् ।
 पिव सप्तदिनं मथितालुलितान्
 यदि मर्दितुमिच्छसि पायुगदान् ॥

सल्यशूरणमोदकः ।

मरिचमहीबध्निककशूरणभागा बभोत्तरं द्विगुणैः ।

सर्वसमो गुडभागः सेव्योऽयं मोदकः सिद्धफलः ॥

ज्वलनं ज्वलयति जाठरमुन्मूलति गुल्माग्रूलगदान् ।

निःशेषयति श्लोपदमकश्मशांसि नाशयत्याशः ।

वृद्धच्छूरणमोदकः ।

शूरणप्रोद्दशभागा वक्त्रे रष्टौ महौषधस्यातः ।

अर्धेन भागयुक्तिर्मरिचस्य ततोऽपि चार्धेन त्रिफल

कषा समूला तालीशारुक्करक्लिमिन्नानाम् ।

भागा महौषधसमा दहनांशा तालमूली च ।

भागः शूरणतुल्यो दातव्यो वृद्धदारकस्यापि ।

भृङ्गैले मरिचांशे सर्वांश्चैकत्र सञ्चूय्य ।

द्विगुणेन गुडेन युतः सेव्योऽयं मोदकः प्रकामधनैः ।

गुरुवृष्य भोज्य रहितेष्वितरेषूपद्रव्यं कुर्यात् ।

भस्मकमनेन जनितं पूर्वमगस्तस्य प्रयोगराजिन ।

भीमस्य मारुतेरपि येन तौ महाशनौ जातौ ॥

अग्निबलवृद्धिहेतुर्न केवलं शूरणो महावीर्यः ।

प्रभवति शस्त्रक्षारान्निभिर्विनाप्यशंसामेषः ॥

खरथुश्लोपदगरजिह्वहृषीश्च तथाहिकामनिलजाम् ।

नाशयति बलीपलितं मेधां कुरुते वृषत्वञ्च ॥

हिक्रां श्वासं कासं सराजयण्यप्रमेहांश्च ।

प्रीहानचाथोषं हन्तीति रसायनं पुंसाम् ।

श्रीबाहुशालोगुडः ।

द्विवृत्तेजोवती दन्ती खदंद्वा चित्रकं शठी ।

गवाण्डी मुस्तविष्णाह विडङ्गानि हरौशकीः ।

पलोन्मितान्नि जैलानि प्रक्षान्यष्टान्यहस्करात् ।
 षट्पलं हज्जद्वाहस्य शूरणस्य च मोक्षम् ॥
 जलद्रोणद्वये काथ्यस्तुर्भागावशेषितम् ।
 पूतन्तु तं रसं भूयः काथ्येभ्यस्त्रिगुणो गुडः ॥
 लेहं पचेत्तु तं तावत् बावहावीं प्रलेपनम् ।
 अवतार्य ततः पञ्चाङ्गूर्ध्वान्मौमानि दापयेत् ॥
 त्रिवृत्तेजोवती कन्दचित्तकान् द्विपक्षांशिकान् ।
 एला त्वक्शरिचक्षापि गजाङ्गाश्चापि षट्पलम् ॥
 हातिं शतपलमेवात्र चूर्णं दत्त्वा निघ्रापयेत् ।
 ततोमात्रां प्रयुञ्जीत जीर्णं क्षीररसाशनः ॥
 पञ्चगुल्यान् प्रमेहान्श्च पाण्डुरोगं हलीमकम् ।
 जयेदग्नौसि सर्वाणि तथा सर्वोदराणि च ॥
 दीपयेद्गृहणीं मन्दां यक्ष्माणमपकर्षति ।
 पीनसे च प्रतिश्याये आक्यवाते तथैव च ॥
 अयं सर्वगदेष्टेव कल्याणो लेह उत्तमः ।
 दुर्नामारिरयश्चाष्ट दृष्टो वारसहस्रशः ॥
 भवन्त्येनं प्रयुञ्जानः शतवर्षं निरामयाः ।
 आयुषो दैर्घ्यजननो बलीपलितनाशनः ॥
 रसायनवरश्चैव मेधाजनन उत्तमः ॥
 गुडः श्रीबाहुशालोऽयं दुर्नामारिः प्रकीर्तितः ॥
 सुखमर्दः खरस्पर्शी गन्धवर्णरसान्वितः ।
 पीडितो भजते मुद्रां गुडः पाकमुपागतः ॥

प्राचदागुडिका ।

त्रिप्रक्षं शृङ्गवेरस्य चतुर्थं मारिचस्य च ।

पिप्पल्याः कुङ्कुमाश्च चण्डाश्च पलमेव च ॥
 तालीशपत्रश्च पलं पलाहं केशरश्च च ।
 हे पले पिप्पलीमूलादहं कर्षश्च पत्रकात् ॥
 सूक्ष्मेलाकर्षमेकश्च कर्षस्त्वग्मृणालयोः ।
 गुडोत्पलानि त्रिंशश्च चूर्णं मेकत्र कारयेत् ॥
 अक्षप्रमाणा गुडिका प्राणदेति प्रकीर्त्तिता ।
 पूर्वं भक्षाश्चपश्चाच्च भोजनस्य यथाबलम् ॥
 मद्यं मांसरसं यूषं क्षीरं तौर्यं पिवेदनु ।
 हन्यादर्शांसि सर्वाणि सहजान्यस्त्रजान्यपि ॥
 वातपित्तकफोत्थानि सन्निपातोद्भवानि च ।
 पानात्यये मूत्रकुच्छे वातरोगे गलग्रहे ॥
 विषमज्वरे च मन्देऽग्नौ पाण्डुरोगे तथैव च ।
 क्रिमिहृद्रोगिण्याश्चैव गुल्मशूलार्त्तिनां तथा ॥
 स्वासकासपरीतानामेषा स्यादमृतोपमा ।
 शुण्ठ्याः स्थानेऽभया देया विडग्रहे पित्तपायुजे ॥
 प्राणदायां सिता देया चूर्णमानाश्च चतुर्गुणा ।
 अक्षपित्ताग्निमान्द्यादौ प्रयोज्या गुदजातुरे ॥
 पक्वैर्न गुडकाः कार्या गुडेन सितयाथवा ।
 परं हि बह्विसंसर्गाक्षिमानं भजन्ति ताः ॥

रक्तार्थसामुपेक्षेत रक्तमादौ स्रवद्विषक ।

दुष्टास्ते निगृहीते तु शूलानाहावहमादाः ॥

अक्रकायः सविम्बो या किम्बा वित्त्वशलाटवः ।

योज्या रक्तार्थसैस्तद्वत् प्योक्षिकामूललेपनम् ॥

नवनीततिलोप्यास्यात् केशर नवनीतशर्कराग्न्यांसात् ।

दधिसरंमघिताभ्यासान् गुदजाः शाम्यन्ति रक्तवहाः ॥

समङ्गोत्पल मोषाङ्गतिरौट तिष्ठचन्दनैः ।

कागचौरं प्रयोक्तव्यं गुदजे शोषिताहम् ॥

कोमलं नखिनौपनं पिष्ट्वा खादेत्तश्चर्करम् ॥

• प्रातराजं पयः पीत्वा रक्तस्त्रावादिमुच्यते ॥

सशर्करं क्षणं तिलस्य कल्कं

वस्त्रोपयोभिः पिबति प्रभाते ।

सद्यो हरत्येवगुदीत्य रक्तं

योगोऽयमित्यं गिरिश प्रयुक्तः ॥

कोटजं कल्क मादाय पिष्ट्वा तर्कै णबुद्धिसान् ।

पीत्वा रक्तार्शसो रक्तस्रुतिमाशु निवच्छति ॥

तण्डुल सलिलो पेतं कल्क मपामार्गजं तिवतः ।

चौर मनुवाप्य भौरीगुं दजाः शाम्यन्ति रक्तवहाः ॥

दाडि मस्य रसः पयः शर्करामधुरौकतः ॥

कुटजलेहः ।

कूटजत्वक् पल शतं जलद्रीने विपाचयेत् ।

अष्टभागावशिष्टन्तु कषायमवतारयेत् ॥

वस्त्रपूतं पुनः काथं पचेत्ते हत्वमागतम् ।

भक्तातकं विड,क्कानि चिकटु त्रिफले तथा ॥

रसाञ्जनं चित्रकञ्च कुटजस्य फलानि च ।

वचामतिविषां विल्वं प्रत्येकञ्च पलंपलम् ॥

गुड,ात्पलानि त्रिंशच्च चूर्णीकृत्य विनिक्षिपेत् ।

मधुनः कुडवं दद्यादुदृतस्य कुडवं तथा ॥

हवा लेहः शमयति भग्नी रक्तसमुद्भवम् ।
 वातिकं पैक्षिकञ्चापि क्षीणिकं साम्निपातिकम्
 ये च दुर्नामजा रीगास्तान् सर्वाभाषयत्यपि ।
 अन्तपित्तमतीसारं पाण्डुरोगमरोचकम् ॥
 ग्रहणीमार्दवं कार्श्यं श्वयधुं कामलामपि ।
 अनुपानं घृतं दद्याच्चधु तक्रं जलं पयः ॥
 रोगानौकविनाशाय कौटजी लेह उत्तमः ॥

अग्निसुखं चोहम् ।

त्रिवृच्चिपक निर्गुण्डी स्थुही सुण्डिरिका भटा ।
 प्रत्येकशोऽष्ट पलिका जलद्रोणे विपाचयेत् ॥
 पलत्रयं विहङ्गाच्च व्योषं कर्षत्रयं पृथक् ।
 त्रिफलायाः पलं पञ्च शिलाजतु पलं न्यसेत् ॥
 दिव्यौषधि हतस्यापि वैकङ्कत हतस्य वा ।
 पलद्वादशकं देयं रक्त लोहस्य चूर्णितम् ॥
 पलैश्चतुर्विंशत्याण्वात्मधुशर्करयोरपि ।
 घनोभूते शुश्रीते च दापयेदवतारिते ॥
 एतदग्निमूखं नाम दुर्नामान्तकरं परम् ।
 मन्दमग्निं करोत्याशु कालाग्निसमतेजसम् ॥
 पर्वतानपि जीर्यन्ति प्राशनादस्य देहिनाम् ।
 गुरुवृथानुपानानि पयो मांसरसोदितः ॥
 दुर्नाम पाण्डुरश्वयधु कुष्ठ प्रीहोदरापहम् ।
 अकाल पलितं हन्यादामवातं गुदामयम् ॥
 न च रोगेऽस्ति यच्चापि न निहन्ति अथादिदम्

करोर काष्णिकादीनि ककारादीनि सजयेत् ॥

माषशूरकाद्यं लोहम् ।

माष शूरक भक्षात् त्रिहृत्नीः समन्वितम् ।

त्रिकत्रय समायुक्तमयो कुर्वाण माषमम् ।

नित्योदितरसः ।

सूत सूताके लोहाभ्र विषुं गन्धं समं समम् ।

सर्वतुल्यां शभक्षातफलमेकत्र चूर्णयेत् ॥

द्रवैः शूरण माषोत्थैर्भाव्यं खले दिनत्रयम् ।

माषमात्रं लिङ्गेदाजै रसैश्चाशंसि नाशयेत् ॥

रसो नित्योदितो नाम गुदोन्नव कुक्षान्तकः ॥

रसगुडिका ।

रसस्तु पादिक सुत्या विडङ्ग मरिचाभ्रकाः ।

गङ्गापालङ्कज रसे खलमित्रा पुनः पुनः ॥

रक्तिमात्रा गुदार्थोष्ठी वङ्गे रत्नार्थं दीपनी ॥

कण्टकिफलान्तमुषलक्षारो गोरोचना र्जसम् ।

लेपमात्रेण विस्त्राव्य रसान् हन्ति गुदाङ्गुरान् ॥

भावितं रजनीचूर्णैः सूहीचीरे पुनः पुनः ।

बन्धनात्सुदृढं सूत्रं छिनत्यर्शो न संशयः ॥

वेगावरोधं स्त्रीपृष्ठयान् सुत्कटकासनम् ।

यचास्त्रं दोषलक्ष्मावमर्शसः परिवर्जयेत् ॥

चन्द्रप्रभागुडिका ।

क्तिमिरिपुदहनव्योषत्रिफलामरदारुचव्यभूनिम्बम् ।

मागधीमूलमुष्णः सद्यदीवकाधातुसाचिकचैव ॥

लवणचारनिशायुनः कुसुम्बुत गजकथातिविषा ॥

कर्प्रांशुखान्धेव समानि कुम्भार्त

पलायकः चाश्वजतीर्विदम्भात्

निष्यन्न शुक्लस्य पुरस्य धीमान्

पलहयः लोहुरजस्तथैव ॥

सिता चतुष्कं पल्लमेव वाश्या

निकुम्भ कुम्भ त्रिसुगन्धि युक्तम् ।

चन्द्रप्रभेयं शुद्धिका प्रयोज्या

अर्शांसि निर्नाशयते षड्वेव ॥

भगन्दरं पाण्डु ककामलाञ्च

निर्नष्टवक्त्रेः कुरुते च दीप्तिम् ।

हन्त्यामयान् पित्तकफानिलोत्थान्

नाडीगते मर्मगते व्रणे च ॥

अन्यप्रवृत्ते विद्रधिराजयक्ष्मा-

मेहे भगास्थे प्रवले च योज्या ।

चक्षुःक्षये चाश्मरिमूत्रकण्ठे

शुक्रप्रवाहेऽप्युदरामये च ॥

तक्रानुपानम्वथ मसुपानं

आजो रसो ज्वालजो रसो वा ।

पयोऽथवा शीत जलानुपानं

बलेन नागसुरगो यवेन ॥

दृष्ट्या सुपर्णः श्वणे वराहः

कान्त्या रतीशो धिक्पणसं दुष्टया ।

न यामभोज्ये परिहार्थमस्ति ।

न शीतवातातयमैवमेव ।

अथः समस्यैः क्षतप्रणामः ।

प्राप्ता शुद्धी चन्द्रमसः प्रसादात् ।

शुक्रदोषाचिरस्थितौ प्रमेहानपि विंशतिम् ।

बलीपलित निमुत्तौ हृदोऽपि तरुणादौ ॥

हृदवेद्योपदेशेन पक्षार्थं रसगन्धकम् ।

केवलं मूर्च्छितं वापि पलं वा दापयेद्रसम् ॥

अस्त्रकश्च क्षिपेत्क्षित्पलमानं भिषग्वरः ।

संमध्यं मधुसर्पिर्भ्यामादौ रक्तिचतुष्टयम् ॥

भक्ष्यं हृदया यथा शुक्ति यावन्मात्रं चतुष्टयम् ।

त्रिष्टहन्तो त्रिजातानां कर्षमानं पृथक् पृथक् ॥

पिप्पल्याद्यं तैलम् ।

पिप्पलीमधुकं बिल्वं शताह्नां मदनं वचाम् ।

कुष्ठं शठीं पुषकराख्यं चित्रकं देवदारु च ।

पिप्पला तैलं विपक्षव्यं द्विगुणक्षीरसंयुतम् ।

अर्शसां मूढवातानां तत् श्रेष्ठमनुवासनम् ॥

गुदनिःसरणं शूलं मूत्रकृच्छ्रं प्रवाहिकाम् ।

कटूश्चपुष्टदोषं ल्यमानाहं वङ्गणे सजम् ॥

पिच्छास्त्रावं गुदे शोथं वातवर्चीयनिग्रहम् ।

उत्थानं बहुशो यच्च जयेच्चैवानुवासनात् ॥

अभयारिष्टः ।

अभयायास्तुलामिकां गृहीकावर्तुलां तथा ।

विडङ्गस्य दशपत्रं सैध्वककुसुमस्रजं च ॥
 चतुर्द्रोणे जले पक्ताः क्षीरमेवावसेत्तयेत् ।
 शीतीभूते रसे तस्मिन् पूते शुद्धतुलां त्रिपेत् ॥
 खट्वं द्रुमां त्रिवृतां धान्यज्जातकीमिश्रवाकणीम् ।
 चव्यं मधुरिकां शुण्ठीं दन्तीं मोचरसज्जाया ॥
 पलशुष्ममितं सर्वं प्राप्ते मञ्जति सूक्ष्मये ।
 चिन्तां संरुध्य तस्यान्नं मांसमात्रनिधाययेत् ॥
 ततो जातरसं ज्ञात्वा परिस्त्राव्य रसवयेत् ।
 बलं कोष्ठञ्च बह्विञ्च वीर्यं मात्रां प्रयोजयेत् ॥
 अशांसि नाशयेच्छीघ्रन्तवाष्टावुदराणि च ।
 वर्चोमूत्रविचिह्नो बह्विं सन्दोषयेत्परम् ॥

इति भैषज्यरत्नावल्यां अर्शोऽधिकारः समाप्तः ।

अथ भगन्दराधिकारः ।

गुदस्य श्लेष्मं दृष्ट्वा विशेष्यं शोधयेत्ततः ।
 रक्तावसेचनं कार्यं यथा पाकं न गच्छति ॥
 उपवासादिना शोधयेत् वसन विरेचनादिना
 शोधयेत् । रक्तावसेचनं जलौकादिभिः ॥
 वटपत्रेष्टका शुण्ठी गुडश्च सपुनर्नवाः ।

संप्रिष्टाः पिङ्गावस्थे लेपः ग्रस्तो भगन्दरे ॥

खुहाकं दुग्धदार्वाभिर्वर्ति कृत्वा विचक्षणः ।

भगन्दर गतिं ज्ञात्वा पूरयेत्तां प्रयत्नतः ॥

एषा सर्वशरीरस्यां नाडीं हन्यान्नसंग्रयः ॥

तिलाभयालोध्न मरिष्टपत्रं

निशे वचा लोध्नमगारधूमम् ।

भगन्दरे नाड्युपदंशयोश्च

दुष्टवर्णे शोधनरोपणोऽयम् ॥

समभाग पिष्टं लेपद्वयम् ।

त्रिफलारस संपिष्ट विङ्गालास्थि प्रलेपनम् ।

भगन्दरं निहन्त्याश्च दुष्टवर्णं हरं परम् ॥

भगन्दरं प्रत्यहन्तु सुधीतं त्रिफलाम्बुना ।

त्रिफलारस पिष्टेन मार्जारास्थ्याच्च लेपयेत् ॥

खरास्र पक्कभूरोह चूर्णलेपो भगन्दरम् ।

हन्ति दन्त्यग्न्यातिविषालेप स्तब्धच्छुनोऽस्थि वा

जम्बूक मांसं भक्षयेत्प्रकारे व्यञ्जनादिभिः ।

अजीर्णं वर्ज्जं मासेन सुच्यते च भगन्दरात् ॥

नवकार्षिकोगुग्गुलुः ।

त्रिफला पुरकण्ठानां त्रिपक्षैकांशं योजिता ।

गुडिका शोथ गुल्मार्थी भगन्दर हिता स्मृता ॥

सप्तविंशतिको गुग्गुलुः ।

त्रिषट्, त्रिफला सुस्तविडङ्गान्धत

शटेरला पिप्पलीमूलं इवुषा सुरदार च ॥

तुम्बुर्वक्षकरं च व्यं विशोला रजनीद्वयम् ।
 विडसौवर्चले चारो सैन्धवं गजपिप्पली ॥
 यावन्तेप्रतानि धूर्वाणि तावद्दिगुण गुग्गुलुः ।
 कोलं प्रमाणां गुडिकां भक्षयेन्नाधुना सह ॥
 कासं श्वासं तथा शोथमर्शांसि च भगन्दरम् ।
 दृक्कूलं पार्श्वशूलञ्च कुक्षिबन्धिगुदे वृजम् ॥
 अश्मरीं मूत्रकण्डूञ्च शैत्यहृदि तथा क्रिमौन् ।
 चिरञ्ज्वरीपसृष्टानां चयोपहतचेतसाम् ॥
 ग्रामाहृदं तथोन्मादं कुष्ठानि क्षोदराणि च ।
 नाडी दुष्टवृणान् सर्वान् प्रमेहं श्लेपदं तथा ॥
 सप्तविंशतिको हन्ति सर्वरोग निघृदनः ॥

विष्यन्दनतैलम् ।

चित्रकाकौ त्रिवृत्पाठे मलपूहयमारकौ ।
 सुधां वषां लाङ्गलिकीं हरितालं सुवर्षिकाम् ॥
 ज्योतिष्मतीञ्च संहृत्य तैलं धीरो विपाचयेत् ।
 एतद्विष्यन्दनं नाम तैलन्दद्याद्भगन्दरे ॥
 शोधनं रोपणञ्चैव सावर्ण्यं करणम्बरम् ।
 चित्रकादौनां कल्कः जलेन चतुर्गुणेन पाकः । विष्य-
 न्दयति विशोधयतीति विष्यन्दनम् ।

करवीराद्यं तैलम् ।

करवीरं जिगा दन्ती लाङ्गली खण्डाग्निभिः ।
 मातुङ्गुङ्गाकं वल्गाङ्गैः पचेत्तैलभगन्दरे ॥

निम्बाद्यं तैलम् ।

निशार्कक्षौर सिन्धुविपुलाश्वत्थन पल्लवैः ।

सिद्धमभ्यक्षने तैलं भगन्दरविनाशनम् ॥

सैन्धवाद्यं तैलम् ।

सैन्धवं चित्रकं दन्ती पलाशश्चेन्द्रवारुणी ।

गोमूत्रेऽष्टगुणे पक्ता ग्राह्यमष्टावशेषितम् ॥

क्वाथपादं पचेत्तैलं कैल्कः कृष्णायसंस्तम् ।

पचेत्तैलावशेषश्च तेन लेप्यं भगन्दरम् ॥

असाध्यं साधयत्याशु पक्कं क्रिमिकुलान्वितम् ॥

नारायसौरसः ।

दरदं पार्वती पुष्पं कुनटी पुरुषो रसः ।

शोचितं गन्धको दैत्यः सैन्धवातिविषा चवो ॥

शरपुष्पा विडङ्गश्च यमानी गजपिप्पली ।

मरिचाकौ च वरुणो धूनकश्च हरीतकी ॥

संमद्यं कटुतैलेन गुडिकां कारयेद्विषक् ।

नाडीत्रय प्रवाहश्च गण्डमालां विचर्चिकाम् ॥

चिरदुष्टत्रणं ददु पूतिकर्णं शिरोगदम्

हस्तपाद परिस्फोटं दुःसाध्यश्च भगन्दरम् ॥

एतान् रोगान् निहत्याशु प्रभिन्नमिवकेशरी ।

यन्मान्तरे अस्यैव ब्रह्मगजाङ्गुश संज्ञा ।

चित्रविभाण्डकी रसः ।

शुद्ध सूतं द्विधा गन्धं कुमारीरस मर्दितम् ॥

चरहान्ते गोशकं कृत्वा ताम्रं तेन प्रलीपयेत् ।
 हयोः समं भक्ष्यपूर्वं भाण्डे चक्षा विधापयेत् ।
 द्वियामान्ते समुद्धृत्य साङ्गश्रीतं विचूर्नयेत् ॥
 जम्बीरस्य द्रवैः पिष्ट्वा कृत्वा सप्तपुटे पचेत् ।
 गुञ्जैकं मधुनाज्येन लिङ्गाङ्गन्ति भगन्दरम् ॥
 सुषली लघुनं चानु चारुतालघुतं पिवेत् ।
 कर्तव्यो मधुराहारो दिदास्यप्रश्च मैथुनम् ॥
 वर्जयेत् शीतलाहारं रसे चित्रविभाण्डके ।

ताम्रप्रयोगः ।

ताम्रपत्रं रवोच्चोरे निर्गुण्डी स्वरसे तथा ।
 त्रिकण्टजे संहोरेसे ताम्रं दग्ध्वाक्षिपेत्त्रिता ॥
 रसस्यार्धपलं शुद्धं गन्धकस्य पलं तथा ।
 कज्जल्यङ्गुलं जम्बीरं पुतेन ताम्रतः पलम् ॥
 परिलिप्यान्ध मूषायां दद्यात्पञ्चपुटान लघून् ।
 संमर्द्य मधु सर्षिभ्यां ततो रक्तिसितं लिङ्हेत् ।
 भगन्दरे सर्वभवे कार्यं सर्वत्रणेषु च ॥

इति भैषज्यरत्नावल्यां भगन्दराधिकारः समाप्तः

अथ विद्वध्यधिकारः ।

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

जलोका पातनं शस्तं सर्वस्मिन्नेव विद्रधी ।

मृदुर्विरेको लघुघ्नं स्नेदः पित्तोद्भवं विना ॥

वातघ्न मूलकाल्कोस्तु वसा तैल घृतान्वितैः ।

सुखोष्णा बह्वली लेपः प्रधीज्यो वातविद्रधी ॥

मांसकाथे यत्तैलं निःसरतिसा वसा इति भातुः ।

स्नेदीपनाहाः कर्तव्याः शिग्रुमूल समन्विताः ।

यव गोधूम मुह्यैश्च सिद्धं पिष्टैश्च लेपयेत् ।

विलीयते ज्ञेयेनैवमपक्वश्चैव विद्रधिः ॥

यवादि स्निग्धं कृत्वा पिष्ट्वा पुनरपि मनागुणं कृत्वा
लेपनम् ।

पुनर्नवा दारु विश्व दशमूलभवाम्भसा ।

गुग्गुलुं रुबुतैलं वा पिवेन्मारुतविद्रधी ॥

पैत्तिकं शर्करा लाज मधुकैः शारिवा युतैः ।

प्रदिह्यात् क्षीरपिष्टैर्वा पयस्वोशीर चन्दनैः ॥

पञ्चवल्कल कल्केन घृत मिश्रेण लेपनम् ।

यथ्याह्न शारिवा दूर्वा नलमूलैः सचन्दनैः ।

क्षीर पिष्टैः प्रलेपस्तु पित्तविद्रधि नाशनः ॥

द्रष्टका सिकता लौह गोशक्तुषपांशुभिः ।

मूत्रपिष्टैश्च सततं स्नेदयेत् श्लेष्मविद्रधिम् ॥

गोमूत्र पिष्टमिष्टकादिकमुत्प्लिय एरण्णादिपत्रै-
र्वह्ना स्नेदः ।

पित्त विद्रधिर्वैषधीं क्रियां निरकशेषतः ।
 विद्रध्योः कुशलः कुख्याद्रत्नागन्तु निमित्तयोः ॥
 शोभाञ्जनकं निर्यूहो दिङ्मुखसैन्धव संयुतः ।
 अचिराद्विद्रधिं हन्ति प्रातःप्रातर्निषेवितः ॥
 शिग्रुमूलं जले धीतं दरपिष्टं प्रगालयेत् ।
 तद्रसं मधुना पीत्वा हन्यन्तर्विद्रधिं नरः ॥
 श्वेतवर्षांभुवो मूलं मूलं वरुणकस्य च ।
 जलेन क्षयितं पीतमपक्वं विद्रधिं जयेत् ॥
 शमयति पाठामूलं चोद्वयुतं तण्डुलाभसा पीतम्
 अन्तर्भूतं विद्रधिनुद्धतमाश्वेव मनुजस्य ॥
 अपक्वे त्वे तदुद्दिष्टं पक्वे तु व्रणवत्क्रिया ॥

इति भैषज्यरत्नावल्यां विद्रध्यधिकार समाप्तः ।

अथ ऊरुस्तम्भाधिकारः ।

श्लेष्मणः क्षापणं यस्माच्च च मारुत कोपनम् ।
 तत्सर्वं सर्वदा कार्यं मूढस्तम्भस्य भैषजम् ॥
 तस्य न स्नेहनं कार्यं न वस्तिर्न विरेचनम् ।
 सर्वो रक्षकमः कार्यस्तत्रादौ कफ नाशनः ॥
 पश्चाच्छात विनाशाय क्षत्तुः कार्यः क्रियाक्रमः ॥

'शिलाजतु' गुग्गुलुं वा पिप्पलीमूलं भागरम् ।
 जरुस्तम्भे पिवेत्तु त्रैदशमूलीरसेन वा ।
 भक्तातकासृता शुष्की दारुपथ्या पुनर्नवाः ।
 पञ्चमूलोदयोन्मित्रा जरुस्तम्भ निवर्हणाः ।
 पिप्पली पिप्पलीमूलं भक्तात काथ एव वा ।
 कल्को वा समधुर्देय जरुस्तम्भविनाशनः ।
 त्रिफला चय्य कटुकं त्र्यम्बिकं मधुना लिङ्हेत् ।
 जरुस्तम्भ विनाशाय पुरं मूत्रेण वा पिवेत् ॥
 अत्र कटुकं त्रिकटु ।
 लिङ्घ्याद्वा त्रिफला चूर्णं क्षौद्रेण कटुकायुतम् ।
 सुखाम्बुना पिवेद्वापि चूर्णं षड्धरणं नरः ।
 षड्धरणी योग उक्त एव वातव्याधौ अत्र दशमूली-
 रसेन गुग्गुलुः सिद्धफलः ।
 पिप्पली वर्धमानो वा माक्षिकेण गुडैर्न वा ।
 क्षौद्रवर्जी पिवेदत्र चूर्णं षड्धूषणं नरः ॥
 हितमुष्णाम्बु वा रुद्धत्पिप्पल्यादिगणैः कृतम् ॥
 क्षौद्रमर्षपबल्लोक मृत्तिका संयुतं भिषक् ।
 गाढमुत्सादनं कुर्याद्रुरुस्तम्भे प्रलेपनम् ।
 धुस्तरपत्ररसेन सिकुपत्ररसेन वा सर्वं पिष्ट्वा गाढं
 प्रलिप्य वस्त्रादिना वेध्य बन्धयेत् ।

गुञ्जाभद्रोरसः ।

निष्कत्रयं शुद्धसूतं निष्कहादशगन्धकम् ।
 गुञ्जावीजश्च षड्निष्कं निष्कं जैपाक्षवीजकम् ।

जयाजम्बीरपुष्परत्नाकमाक्षी द्रवैर्दिनम् ॥
 भावयित्वा घटीं कुम्भाद् दृतेर्गुप्ताचतुष्टयीम् ॥
 गुप्ताभट्टी रसो नाग्नौ हिङ्गुसैन्धवसंयुतः ।
 शमयत्येव नो चित्रमूकस्तम्बं सुदुर्लभम् ॥

इति भैषज्यरत्नावल्यामृक्स्तम्भाधिकारः समाप्तः

अथ भग्नाधिकारः

आदौ भग्नं विदित्वा तु सेचयेत् शीतलाम्बुना
 पङ्केनालेपनं कार्यं बन्धनञ्च कुशान्वितम् ॥
 सुशुतोक्तन्तु भग्नेषु वीक्ष्य बन्धोदिमाचरेत् ।
 अवनामितसुसङ्घेदुन्नतश्चावपीडयेत् ॥
 अच्चेदतिक्षिप्तमधोगतञ्चोपरि वर्त्तयेत् ।
 आलेपनार्थं मञ्जिष्ठा मधुकञ्चान्धपेषितम् ॥
 शतधीतदृतीम्निभ्रं शालिपिष्टञ्च लेपनम् ।
 सप्तरात्रात्सप्तरात्रात्सीम्येष्वृतुषु मोक्षणम् ॥
 कर्त्तव्यं स्यान्निरात्राच्च तत्राग्नेयेषु जानता ।
 काले च समशीतोष्णे पञ्चरात्रादिमोचयेत् ॥
 गन्धोधादिकषायञ्च सुशीतं परिवेषने ।

पञ्चमूली विपक्षान्तु चीरं दद्यात्सवेदने ॥
 सुखोष्णमवचार्यः वा तत्र तैश्च विजानता ।
 मांसं मांसरसः सर्पिः चीरं यूषः सतीक्ष्णजः ॥
 तद्वृणुं चाक्षपानं स्वादेयं भग्नाद्य जानता ।
 गृष्टिचीरं ससर्पिष्कं मधुरौषधसाधितम् ॥
 शीतलं लाक्षणा युक्तं प्रातर्भग्नः पिवेन्नरः ।
 सद्यतेनास्थिसंहारं लाक्षा गोधूममर्जुनम् ॥
 सन्धियुक्ते ऽस्थिभग्नं च पिवेत् चीरेण मानवः ॥

रसोन मधु लाक्षाज्य सिताकल्पां समग्रताम् ।
 क्षिप्रं भिन्नं क्षुतास्थीनां सन्धानमचिराद्भवेत् ॥
 अपक्वचीरपीतं स्यादस्थिभग्नं प्ररोहणम् ॥

चीरं सलाखा मधुकं ससर्पिः
 स्याज्जीवनीयञ्च सुखावहञ्च ।
 भग्नः पिवेत्सक् पयसाज्जुनस्य
 गोधूमचूर्णं सद्यतेन वाद्य ॥

लाक्षागुग्गुलुः ।

लाक्षास्थिसंहृत्ककुभाश्वगन्धा-
 चूर्णीकृता नागवला पुरश्च ।
 सन्धगुग्गुलास्थिरजं निहन्त्या-

दङ्गानि कुर्यात् कुलिशोपमानि ॥

अतीव्यऽतीपदिष्टत्वात्तुल्यचूर्णं च गुग्गुलुः ।

आभागुग्गुलुः ।

आभाफणत्रिकव्योषैः सर्वैरेभिः समीकृतैः ।

तुल्यो गुग्गुलुरायोज्यो भग्नसन्धिप्रसाधकः ॥

सत्रणस्य तु भग्नस्य व्रणं सर्पिमधुक्षरैः ।

प्रतिसाय्य कषायैश्च शेषं भग्नपदाचरेत् ॥

भग्नं नैति यथा पाकं प्रवर्तेत तथा भिषक् ।

वातव्याधिविनिर्दिष्टान् स्नेहानत्र प्रयोजयेत् ॥

गन्धतैलम् ।

रात्रौ रात्रौ तिस्रान् कण्ठान् वासयेदस्थिरं जले ।

दिवा दिवैषं संशोष्य क्षीरेण परिभावयेत् ॥

तृतीयं सप्तरात्रन्तु भावयेन्मधुकाष्ठं नृणां ।

ततः क्षीरं पुनः शोष्य शङ्खैश्च मज्जिष्ठां सारिवां तथा ।

कुष्ठं सर्जरसं मांसीं सुरदारु सचन्दनम् ॥

शतपुष्पाञ्च सञ्चूर्ण्य तिलचूर्णानि योजयेत् ।

पीडनार्थञ्च कर्त्तव्यं सर्वगन्धैः शृतं पयः ॥

चतुर्गुणेन पयसा तत्तैलं पाचयेत् पुनः ।

एलामंशुमतीं पत्रं जीवन्तीं तुरगं तथा ॥

लोध्रं प्रपीण्डरीकञ्च तथा कालानुसारिवाम्

शैलेयकं क्षीरशुक्तामनन्तां समधूलिकाम् ॥

पिष्टा शृङ्गाटकञ्चैव प्रागुक्ताण्योषधानि च ।

एभिस्तद्विपचेत्तैलं शास्त्रविष्मृदुनाग्निना ॥

एतत्तैलं सदा पथ्यं भग्नानां सर्वं कर्म्मसु ।

आक्षेपके पक्षघाते तालुग्रीवे तथादिंते ॥

मन्थास्त्राग्ने शिरोरोगे कर्णशूले हनुग्रहे ।

वांधिर्यं तिमिरे चैव ये च स्त्रीषु चयं गताः ॥
 पथ्यं पाने तथाभक्षे नश्ये वक्षिषु भोजने ।
 ग्रीवास्तन्वीरसां हृदिरनेनैवोपजायते ।
 मुखञ्च पद्मप्रतिमं ससुगन्धिसमीरणम् ।
 गन्धतैलमिदं नाद्या सर्ववातविकारशुत् ।
 राजार्हमेतत्कर्त्तव्यं राज्ञामेव विचक्षणैः ।
 तिलचूर्णसमन्वतं मिलितधूर्णमिष्यते ॥
 लवणं कटुकं चारिमन्त्रं मेथुनमातपम् ।
 व्यायामञ्च न सेवेत भग्नो रुखात्रमेव च ॥

इति भेषजरत्नावल्यां भग्नाधिकारः समाप्तः ।

अथ ब्रणशोधशारीरव्रणाधिकारः ।

आदौ विस्त्रापनं कुर्याद्वितीयमवसेचनम् ।
 तृतीयमुपनाहन्तु चतुर्थीं पाटनक्रियाम् ॥
 पञ्चमं शोधनं कुर्यात् षष्ठं रोपनमिष्यते ।
 एते क्रमा ब्रणसोक्ताः सप्तमो वैकृतापहः ॥

विस्त्रापयतीति विस्त्रापनं कर्त्तव्यं नट् एतेन
 लङ्गनस्त्रे इप्रलेपादीनां ग्रहणमिति भागुदासः ।

व्रणे श्वयथुरायासात् च रागश्च जागरात् ।

तौ च रुक् च दिवास्वप्नात्तश्च मृत्युश्च मैथुनात् ।

धूसूरमूलं सलवणमुष्णं व्रणस्थित्यारम्भे ।

दत्तं लेपान्नियतं व्रणशोथं हरति बहुदुष्टम् ॥

कल्कः काष्ठिकसंपिष्टः स्निग्धशाखोटकत्वचः ।

सुपर्ण इव नागानां वातशोथविनाशनः ।

नगोधोद्धूस्वराश्वत्थप्लवित्तसवल्कलैः ।

ससर्पिष्कैः प्रलेपः स्यात् शोथनिर्वापणः परः ॥

समभागपिष्टैश्च तमिश्रैर्लेपः ।

न रात्रौ लेपनं दद्याद्दत्तञ्च पतितं तथा ।

न च पथ्युषितं शुष्यमाणं नैवावधारयेत् ।

शुष्यमाणमुपेक्षेत प्रदेयं गोडनं प्रति ।

न चापि सुखमालिम्प्येत्तेन दोषः प्रसिध्यते

रक्तावसेचनं कुर्यादादावेव विचक्षणः ।

ये महति संहर्षे वेदनावति वा व्रणे ॥

न याति शमं लेपस्वेदमेकापतर्पणैः ।

सोऽपि नाशं व्रजत्याशु शोथः शोणितभोक्षणात् ॥

एकतश्च क्रियाः सर्वा रक्तभोक्षणमेकतः ।

रक्तं हि व्यम्बतां याति तच्च नास्ति न चास्तिरुक्

स चेदेवमुपक्रान्तः शोथो न प्रशमं व्रजेत् ।

तस्योपनाहैः पक्वस्य पाटनं हितमुच्यते ।

बालवृद्धासहजौण भीरूणां योषितामपि ।

मर्मापरि च जाते च पक्वे शोथे च दारणम् ॥

गवां दन्तं जले घृष्टं विन्दूमात्रं प्रलेपनात् ।

प्रत्यक्तकठिने चापि शोधपाचनभेदनम् ॥

कटुतैलान्वितैर्लेपात्सर्वनिशीक भस्माभिः ।

चयः शस्यति मण्डस्य प्रकोपः स्फुटतिद्रुतम् ॥

कपोत यध कङ्काणां पूरीषमपि दारणम् ॥

तिलाष्टकम् ।

तिलकल्कः सलवणी द्वे हरिद्वे त्रिविधं द्रुतम् ।

मधुक्तं निम्बपत्रञ्च लेपः स्याद्द्वयशोधनः ॥

निम्बपत्रं तिलादस्तौ त्रिविधैश्चैव माक्षिकम् ।

दुष्टत्रयं प्रथमनो लेपः शोधनकेशरो ॥

एकं वा शारिषा मूलं सर्वत्रयं विशोधनम् ॥ •

सप्तदलं दुग्धं कल्कः शमयति द्रुष्टत्रयं लेपात् ।

मधुयुक्ता शरपुष्पा दुष्टत्रयरोपणी कथिता ।

मानुषशिरः कपालं तदस्ति लेपनं मूत्रेण ।

रोपणं मिदं क्षतानां योग्यतै रप्यसाध्यानाम् ॥

सुपवीपत्रं पत्तूरं कर्णमोटं कुठेरकाः ।

पृथगेते प्रलेपेन गम्भीरत्रयं रोपणाः ॥

लोहं कुहालकं दृष्ट्वा लिम्पाकफलं वारिणा ।

श्वेतार्कं सन्धवं मूलं लेपं दद्यात् क्षतोपरि ॥

अपि योग्यतासाध्यं क्षतं हन्ति न संशयः ॥

श्वेतकरवीमूलस्त्ररसं द्विपक्षीक्षितम् ।

पलाष्टकं मिदं गव्यक्षीरं मेकत्र मिश्रयेत् ॥

दधिकृत्वा तदावर्ज्यं निर्मथ्य नवनीतकम् ।

गृहीत्वा तेन लेपेन क्षतं हन्ति विरोधितम् ॥

आस्फोतोद्भव निर्यासः क्षतं हन्ति चिरत्नितम्
 ये स्केद पाकं सुति गन्ध वन्तो-
 व्रणा महान्तः सखजः सशीघ्राः ।
 प्रयान्ति ते गुग्गुलु मिश्रिनेन
 पीतेन शान्ति त्रिफला रसेन ॥

सताङ्गगुग्गुलुः

विडङ्ग त्रिफला व्योष पूर्णं गुग्गुलुना समम् ।
 सर्पिंषा वटिकां कृत्वा खादेद्वा हितभोजनः ।
 दुष्ट व्रणोपशो मेह कुष्ठ नाडी विग्रोधनः ॥

• जात्याद्यं घृतं तैलञ्च ।

जातीनिम्ब पटोलपत्र कटु का दार्वी निशा शारिवा-
 मस्त्रिष्ठाभय सिक्थ तुल्य मधुकैर्नक्ताह्वीजैः समैः ।
 सर्पिः सिद्ध मनेन सूक्ष्म वदना मर्मापिताः स्त्राविणो-
 गभीराः सखजोव्रणाः सगतिकाः शुष्यन्ति रोहन्ति च॥
 एवं तैलमपि ।

गौराद्यं घृतं तैलञ्च ।

गौरा हरिद्रा मस्त्रिष्ठा मांसी मधुकमेव च ।
 प्रपौण्डरीकं ज्जीवेरं भद्रमुस्तं सचन्दनम् ॥
 जातीनिम्ब पटोलपत्र करञ्जं कटु, रोहिणी ।
 मधूष्किष्टं समधूकं महामेदा मथैव च ।
 पञ्चवत्सल तोयेन घृतं प्रस्थं विपाचयेत् ।
 एष गौरी महायोगः सर्वव्रण विग्रोधनः ॥

भाग्नु सहजायैव सुचिरोत्थाह ये व्रणाः ।
विषमामपि नाडीन् शोधयेत् शीघ्रमेव तु ।
गौराद्यं जातिकार्यस्य तैलं मेवं प्रसाध्यते ।
तैलं सूक्ष्मानने दुष्टे व्रणे गन्धौर एव च ।

वहज्वातीकार्यं तैलम् ।

जाती निम्ब पटीस्तानां नक्तमालस्य पद्मवाः ।
सिक्थकं मधुकं कुष्ठं च निशे कटुरोहिणी ।
मच्छिष्टा पद्मकं लोध्रं मभया पद्मकेशरम् ।
तुत्यकं शारिवा वीजं नक्तमालस्य दापयेत् ॥
एतानि समभागानि पिष्ट्वा तैलं विपाचयेत् ।
विषव्रणं समुत्पन्नं स्फाटकं कुष्ठरोगेषु ॥
दह्वीसर्पं रोगेषु कीटरोगेषु सर्वशः ।
सद्यः शस्त्र प्रहारेषु दंष्ट्राविहेषु चैव हि ॥
नखदन्तचते देहे दुष्ट मांसापकर्षणम् ।
म्रक्षणाद्यमिदं तैलं हितं शोधनरोपणम् ।

वीपरीतमल्लतैलम् ।

सिन्धूरं कुष्ठं विषं हिङ्गुरसोनं चित्र-
बालाङ्गि, साङ्गलिकं कर्कशं विपकृतैलम्
प्रसादं मन्त्रयुतं कृत्वा कृतलूनफेनं
किञ्चित्रं प्रशमने विपरीतं मल्लः ॥
खड्गाभिघातशुक्लगण्डमहोपदंश-
नाडीव्रणविचर्षिककुष्ठपामाः ।

एतावन्निवृत्ति विपरितोत्तममङ्गनाम्
तैलं यथेष्टं शयनाग्रं भोजनस्य ॥

ब्रथराक्षस तैलम् ।

कुङ्कुमं सार्षपं तैलं तद्वर्णं गोष्ठतस्य च ।
एकीकृत्य पचेत्तत्तु सूर्यपत्र रवेन तु ।
चित्रपत्र पक्षं कल्कं हृत्वा तत्र विपाचयेत् ।
तत्कल्कं स्त्रावयित्वा तु घूर्णमेषां विनिक्षिपेत् ॥
गन्धकं शुद्धं सिन्दूरं हरितालं मनःशिला ।
हरिद्रागैरिकं राज्ञी कर्षाङ्गं प्रतिभागिकम् ॥
भागाङ्गं पारदञ्चापि कञ्जसूक्ष्मं मिश्रयेत् ।
सुतप्तं मिश्रयित्वा तु तप्तं कृत्वा प्रक्षेपयेत् ॥
कण्डू विचर्षिकां पामां क्षौद्रं कुष्ठं सुदुस्तरम् ।
वातरक्तं ब्रथान् सर्वान् विषविस्फोटदद्भुकम् ॥
निहत्याशु महाश्लिषं तैलान्तु ब्रथराक्षसम् ।

चित्रपत्रपक्षं कल्कमित्यत्र तस्य पत्र पक्षं कल्क-
मिति क्षचित्पाठः तस्येति शक्येति ॥

ब्रथराक्षस तैलम् ।

सूतकं गन्धकं तालं सिन्दूरश्च मनःशिला ।
रसोनञ्च विषं तालं प्रत्येकं कर्षमाहरेत् ॥
कुङ्कुमं सार्षपं तैलं साधयेत् सूर्यतापतः ।
नाडीब्रथश्च विस्फोटं मांसं वृषिं विचर्षिकाम् ।
ददृकुष्ठापची कण्डू मण्डलानि ब्रथां स्तब्धा ।
ब्रथराक्षस नामेदं तैलं हन्ति गदाम् बहुन् ॥

विषयारिष्टः ।

विडङ्गं ग्रन्थिकं राक्षां कुटुं जलकफलानि च ।
 पाठैलवालुकं धान्नी भागान् पञ्चपलान् पृथक् ।
 अष्टद्वयेऽभसः पक्ता कुर्याद् द्वीणावशोधितम् ।
 पूते शीते क्षिपेत्तत्र शोद्धं पक्ष शतत्रयम् ॥
 घातकी विंशति पक्षं त्रिजातं द्विपक्षं तथा ।
 प्रियङ्गु काञ्चनाराणां सलीभाणां पक्षं पक्षम्
 व्योषस्त्र च पक्षान्यष्टौ पूर्णोक्तत्वं प्रदापयेत् ।
 घृतभाण्डे विनिक्षिप्य मासमेकं विधारयेत् ॥
 ततः पिवेद्यथाहंस्तु जयेद्दिद्विधिं सुत्थितम् ।
 जरुस्तभाश्वरौ मेढान् प्रत्यष्टौलाभगन्दरान् ॥
 गण्डमालां हनुस्तम्भं विडङ्गारिष्टं संश्रवः ।
 नवं धान्यं माषास्तिलगुडकुलत्थान्मक्षशराः
 सतीला निष्पावा हरिणक मजानूप पिशितम् ।
 हिमाभो वल्लूरं जुवण कटुकं पिष्टं विक्षति-
 दं धिघ्नीरं तक्रं व्रणेषु सकलं दोषजननम् ॥

इति भैषज्यरत्नावल्यां ब्रणशोधशारीररक्षणा-

धिकारः समाप्तः ।

अथ सद्योव्रणाधिकारः ।

सद्यः क्षतं व्रणं वैद्यः सशूलं परिषेचयेत् ।
 यष्टिमधुक युक्तेन क्विचिदुष्णेन सर्पिषा ॥
 अपामार्गस्य संसिक्तं पत्रोत्थेन रसेन तु ।
 सद्यो व्रणेषु रक्तान्तु प्रवृत्तं परितिष्ठति ।
 कपूर् र पूरितं वधं सघृतं संपरोहति ।
 सद्यःशस्त्रक्षतं पुंसां व्यथापाक विवर्जितम् ॥
 शुनोजिह्वाक्षतसूर्यः सद्यः क्षतविरोहणः ॥
 इति सामाहिकः कार्यैः सद्योव्रण द्वितोविधिः ।
 सप्ताहात्परतः कुर्यात् शारीरव्रणवत् क्रियाः ॥

प्रसङ्गादत्र अग्निदग्ध व्रणचिकित्सा सिध्यते ।
 पित्त विद्रधि घीसर्पं शमनं लेपनादिकम् ।
 अग्निदग्धव्रणे सम्यक् प्रयुञ्जीत चिकित्सकः ॥
 तिलक्षैवाग्निना दग्धं यवभस्म समन्वितम् ।
 अग्निदग्धव्रणं नश्येदनेनैवानुलेपनात् ॥

तिलतैलैर्यवान् दग्धा समं कृत्वा तु लेपयेत् ।
 तेनैव लेपनादाशु बज्जिदग्धः सुखीभवेत् ॥

सद्योदग्धश्च मधुना लेपं कृत्वा भिषग्वरः ।
 तत्पृष्ठे यवचूर्णेन लेपः स्यादाहशान्तये ॥

मद्धिषी नवनीतेन क्षीरेण पेषयेत्तिलम् ।
 तेन लेपेन दग्धाङ्गं सदाहं सुखमश्नुते ॥

सहाराट्ठी जटा लेषाद्दग्ध पृष्ठावचर्चनम् ।

जीर्णगेहृक्षं दध्नीकं दध्नीकं दध्नीकं दध्नीकं ॥
 अन्तर्दग्धं कुठेरको दध्नीकं लेपान्निहन्ति त्रयं
 अश्वत्थस्य विशुद्धं बल्लकं कृतं चूर्णं तथा गुग्गुलात् ।
 अभ्यङ्गाद्विनिहन्ति तैलं मखिलं गण्डुपदैः साधितम्
 पिष्टाः शाल्मलि तूक्ष्णैर्जलगतौ लेपास्तथा बालुकाः ॥

जीरकघृतम् ।

जीरकं पक्वं पञ्चालिङ्ग्यकं सर्जरसमिश्रितं हरति ।
 घृतमभ्यङ्गात्पावकं दग्धजं दुःखं क्षयार्थेन ॥

पाटलीतैलम् ।

सिद्धं कल्ककषायाभ्यां पाटल्याः कटुतैलकम् ।
 दग्धत्रणरुजांस्ताव दाहं विस्फोटनाशनम् ॥

मस्तिष्ठाद्यं तैलम् ।

मस्तिष्ठां चन्दनं मूर्वां पिष्ट्वा तैलं विपाचयेत् ।
 सर्वेषामग्निदग्धानामितद्रोपंश्च मिश्रते ॥
 कालीयकलताम्रास्थि हिम काला रसोत्तमैः ।
 लेपः स गोमयरसः सवर्णीकरणः परः ॥
 चतुष्पदां हि लोमत्वक् खुरशृङ्गास्थि भस्मना ।
 तैलाज्ञा लेपिता भूमिर्भवे द्रोमवती पुनः ॥
 इति भैषज्यरत्नावल्यां सद्योपयोगिधिकारः समाप्तः ।

अथ नाडीप्रवाधिकारः ।

नाडीनां गतिमन्विष्य शस्त्रेणापाट्य कर्मवित् ।

सर्वत्रय क्रमं कुर्याच्छोधनं लेपणादिकम् ॥

नाडीं वातकृतां साधु पाटितां लेपयेद्विषक् ।

प्रत्येक् पुष्पीफलं युते स्त्रिलेः पिष्टैः प्रलेपयेत् ।

पैत्तिकीं तिल मञ्जिष्ठा नागदन्ती निशाद्युगैः ।

शैभिर्कीं तिल यष्ट्याश्च निकुम्भारिष्ट सैन्धवैः ॥

शल्यजां तिल मञ्जाजैर्जिष्ठा वन्धन माचरेत् ॥

आरग्वध निशाकाला पूर्णाज्य चीद्रसंयुता ।

सूत्रवर्त्तिर्ज्ञेयो योजया शोधनी गतिनाग्निनी ॥

घीण्टाफलत्वष्ट् मदनात्फलानि

पूगस्य च त्वग्लवणञ्च मुख्यम् ।

खुद्घर्कं दुग्धेन सहैव कल्को-

वर्त्तीकृतो हन्तप्रचिरेन नाडीम् ॥

वर्त्तीकृतं माचिक सम्ययुक्तं

नाडीप्रमुक्तं लवणोत्तमं वा ।

दुष्टव्रणे यदिहितञ्च तैलं

तत्क्षेप्यमानं गतिमाशु हन्ति ॥

जाल्यर्कं शम्पाक करञ्ज दन्ती-

सिन्धूत्य सौवर्चल यावशूकैः ।

वर्त्तिः कृता हन्तप्रचिरेण नाडीं

अथ चौरपिष्टा सह चित्रकेषु ।

माहिषं दधि कोकपत्रैश्च मिश्रितं हस्ति-धिरविहृतम् ।

भक्तं कुङ्कुलिकाभय मतिदाहणं नाडीं शमयेत् ॥

कथं दुर्वलं भीरुणा मतिमंभीमिता च या ।

चारसूत्रेण तं शिवात् न शक्तेः कदाचन ।

एषस्ता गति मन्विष्य चारिसूत्रातुसारिणीम् ।

सूचीं निदध्यात्तत्त्वले चोत्तमस्याय च निर्हरेत् ॥

सूत्रस्यान्तं समानीयु गदिवन्धं समाचरेत् ।

ततः चारबलं वीक्ष्य सूत्रमन्यत्रवेद्ययेत् ॥ १

क्षारोक्तं मतिमान् वैद्यो यावन्न भिद्यते गतिः ।

भगन्दरेऽप्येव विधिः कार्यो वैद्येन जानता ॥

अवेदादिषु चोत्क्षिप्य मूले सूत्रं निधापयेत् ।

सूचीभिर्यववक्त्राभिराचितं वा समन्ततः ॥

मूलं सूत्रेण वधीयाच्छिखे चोपचरेद् व्रणम् ॥

सप्ताङ्गगुग्गुलुः ।

गुग्गुलु त्रिफला व्योषैः समाशैराजयोजितः ।

नाडी दुष्टव्रणशूल भगन्दर विनाशनः ॥

स्वर्जिकाय तैलम् ।

स्वर्जिका सिन्धु दन्त्यग्नौ रूपिकानल नीलिकाः ।

खरमञ्जरियोजानि तैलं गोमूत्र पाचितम् ॥

दुष्टव्रण प्रशमनं कफनाडीव्रणापहम् ॥

*कुम्भीकाय तैलम् ।

कुम्भीक खजूर कपित्थ बिम्ब-

वनस्पतीनाम्बु मलाट्वर्गैः ।

कृत्वा कषात्रं विपरीतं तैलम्
 मानाद्यं नुशा सरसं प्रियङ्गुम् ॥
 लीगन्जिका मोचरसादिपुष्पा-
 लीप्राणि दद्यात् खलु धातकीचम् ।
 एतेन शल्यप्रभवा हि नाडी
 रोहिदं ब्रणो वै सुखमाशुचैव ॥

भस्मातकाद्यं तैलम् ।

भस्मातकार्कं मरिचैर्बन्धयित्वा
 सिद्धं विडङ्गं रजनीद्वयं चित्रकौषम् ।
 श्यामाकं पयस्यं च रसेन निबद्धं तैलं
 नाडीं कफानिलकृतामपचीं ब्रणाय ॥

निर्गुण्डी तैलम् ।

समूलपत्रां तिर्गुण्डीं पौडयित्वा रसेन तु ।
 तेन सिद्धं समं तैलं नाडीब्रणं विशोधनम् ॥
 हितं पामापचीनाम्बु पानाभ्यस्तम् नावनैः ।
 विविधेषु च रोगेषु तथा सर्वव्रणेषु च ॥

हंसपादौ तैलम् ।

हंसपाद्यरिष्टपत्रं जार्तौपत्रं ततो रसैः ।
 तत्कल्कैश्च पचेत्तैलं नाडीब्रणं विरोहनम् ॥
 इति भैषज्यरत्नावल्यां नाडीब्रणाधिकारः समाप्तः ।

अथ शिरोरोगाधिकारः ।

वातिके शिरसोरोगे स्नेहं स्निदानं संज्ञायमानम् ।
 पानान्नमुपनाहंश्च कुर्याद्वातामयापहानम् ।
 कुष्ठमेरण्डमूलञ्च लेपाक्काञ्जिकं योजितम् ।
 शिरोऽर्त्तिं नाशयत्वाश्च चूर्णं वा मुचकुम्हजम् ॥

शिरोवस्तिः ।

आशिरो व्यायतं चर्मं कृत्वाष्टाङ्गुलं मूर्च्छितम् ।
 तेनाव्येष्ट्य शिरोऽधस्तात्माषकल्लेन लेपयेत् ॥
 नैऋत्येनोपविष्टस्य तैलेरुणैः प्रपूरयेत् ।
 धारयेदावजः शान्तेर्यामं यामार्द्धमेव वा ।
 शिरोवस्तिर्जयत्येष शिरोरोगं मरुद्भवम् ।
 हनुमन्यादि कर्णार्त्तिं मर्दितं मस्तकम्पनम् ॥
 पैत्ते घृतं पयः सेक्राः शीतलेपाः सलावणाः ।
 जीवनीयानि सर्पिंश्चि पानान्नञ्चापि पित्तनुत् ॥
 कफजे लङ्घनं स्नेहो रुचोष्णैः पाचनात्मकैः ।
 तीक्ष्णवर्षीकृद्भूमाश्च तीक्ष्णाश्च कवडग्रहाः ॥

शारिवादिर्लेपः ।

शारिवीर्यल कुष्ठानि मधुकं चाभ्यपेषितम् ।
 सर्पिस्तैल युतो लेपः सूर्यावर्त्तावभेदयोः ॥

शारिवादिभिः समभागैः काञ्जिकपिष्टैर्घृततैलेन
 सहितैर्लेपः ।

सूर्यावर्तभक्तं शीतं कटुत्वेन सुप्रेक्षितम् ।

वेदनानामग्रतो लेपः सूर्यावर्तादिभेदयोः ॥

सूर्यावर्ते विधातव्यं नस्यकर्मादि भेषजम् ।

पाययेत्सगुहं सर्पिं हृतपूर्वम् भोजयेत् ॥

सूर्यावर्ते शिरावेधो कावणं चीर सर्पिंषा ।

हितः चार हृताभ्यास स्नाभ्याश्चैव विरेचनम् ॥

कृतमासपक्षव रवे खरमञ्जरीकस्तृप्तिश्च नवनीतम् ।

सस्येन जयति नियतं सूर्यावर्तं सुदुर्वारम् ॥

दशमूली कषायन्तु सर्पिः सैन्धव संयुतम् ।

नस्य मर्द्दावभेदज्ञं सूर्यावर्तं शिरोऽन्तिजित् ॥

शिरोष मूषकबोजैरवपौडश्च योजयेत् ।

अवपौडो हितो वा स्याद्वचापिप्ललिभि कृतः ॥

जाङ्गलानि च मांसानि कारयेदूपनाहकम् ।

तेनास्य शाम्यते व्याधिः सूर्यावर्तः सुदारुणः ॥

भृङ्गराजदस श्वागच्छीरान्तरोष्कं तापितः ।

सूर्यावर्तं निहन्त्याशु नस्ये नैव प्रयोगराट् ॥

एष एव विधिः क्लृप्तः कार्यश्चावर्द्दावभेदके ।

पिवेत्सशर्करं चीरं नीरं वा नारिकेलजम् ।

सुशीतं वापि पानीयं सर्पिर्वानस्ततस्तयोः ॥

तिलात्कल्कं सनलदं सञ्चोद्र लवणान्वितम् ।

तेनास्य लेपयेत् शीर्षं मर्द्दं भेद व्यपोहति ।

सविडङ्गं तिलं कृष्णं समं कृत्वा प्रपेषयेत् ।

नस्यकर्मणि दातव्यं मर्द्दं भेदं विनाशयेत् ॥

समांशं सिद्धितं कृत्वा नमः ।

अनन्तवाते कर्त्तव्यः सूर्यावर्त्तितो त्रिभिः ।

शिरावेधश्च कर्त्तव्योऽनन्तवाते प्रशान्तये ॥

आहारश्च विधातव्यो वातपित्त विनाशनः ॥

सूर्यावर्त्ते दितं शङ्खशङ्खके स्नेहवर्जितम् ।

क्षीरसर्पिः प्रशंसन्ति नक्षत्रपानश्च शङ्खके ॥

शतावरीं कृष्णतिलान् मधुकं नीलमुत्पलम् ।

दूर्वां पुनर्नवाद्यापि लेपं साध्वतारयेत् ॥

श्रीत तोयावसेकांश्च क्षीरं सेकांश्च श्रीतलान् ॥

कल्कैश्च क्षीरं वृक्षाणां शङ्खकस्य प्रलेपनम् ।

क्षौद्रं कादम्बं हंसानां शङ्खकाः कच्छपश्च च ।

रसैः संवृंहणस्याथ तस्य शङ्खक सन्धिजाः ॥

जङ्घांस्तिस्रः शिराः प्राज्ञो भिद्यादैव न ताडयेत् ॥

गिरिकर्णी फलरसं मूलश्च नस्य माचरेत् ।

मूलम्बा वन्धयेत्कर्णं श्रीघ्नं हन्ति शिरोव्यथाम् ॥

गुप्ताकरञ्जबीजश्च तयोः कल्को जले कृतः ।

भरिचैर्भङ्गराजैश्च श्रीघ्नं हन्ति शिरोव्यथाम् ॥

नागरकृष्ण विमिश्रं क्षीरं नखैश्च योजितं पुंसाम् ।

नानादोषोद्भूतां शिरोरुजां हन्ति तीव्रतराम् ॥

वङ्गविन्दु तैलम् ।

एरण्ड मूलं तगरं शताङ्गा

जीवन्ति राज्ञा सह सैन्धवश्च ।

अङ्गं विहङ्गं मधुघटिका च
 विष्णोषधः क्षण्यतिशयः तैलम् ।
 भाजं पयस्तैलं विमिश्रितं
 चतुर्गुणे मृद्वरसे विपक्वम् ।
 षड्विन्द्वो नासिकायां विधेया
 निहन्ति शीघ्रं शिरसी विकारान् ।
 अथ तांश्च केशाञ्चलितान् दन्तान्
 दुर्बन्धं मूलांश्च दृढीकरोति ।
 सुपथं दृष्टिं प्रतिमञ्च चक्षु-
 र्वाङ्गोर्वलक्ष्याप्यधिकं ददाति ॥

मयूराय्यं दृतम् ।

दशमूलौ बला राक्षा मैत्रिकैः स्त्रिपलैः सह ।
 मयूरं पञ्चपित्तान्तं शक्तत्पादास्य वर्जितम् ॥
 जले धत्ता दृतप्रस्थं तस्मिन् शीरसमं पचेत् ।
 मधुरैः कार्पिकैः कल्कैः शिरोरोगार्दितापहम् ।
 कर्णनासाच्च जिह्वास्य गलद्रोग विनाशनम् ।
 मयूराय्य मिदं सर्पिरुद्धं जक्रगदापहम् ॥
 आखुभिः कुक्कुटैर्हंसैः शगैश्चापि हि वृद्धिमान् ।
 कल्केनानेन विपचेत्सर्पिरुद्धं गदापहम् ॥
 दशमूलादिना तुल्यो मयूर इह मृद्वते ।
 अन्ये त्वाक्ततिमानेन मयूर ग्रहणं विदुः ॥

यक्तत्पादास्य वर्जितम् इत्यपि पाठः ।

मयूराय्यं दृतम् ।

शतं मयूर मांसस्य दशमूलं बलां तुल्यम् ।

द्वीपेऽश्वसः पचेत् सुखा मंजिम् पार्श्वस्थितेः ततः ॥
 निषिष्य पयसो ह्येष पचेत्तत्र हुतावकम् ।
 प्रापोण्डरीकं वर्गोत्तैर्जीविनीयैश्च संपजे ॥
 मेधा वृद्धिं कृत्वा लिङ्गं मूर्ध्नि कृत्वा मदावहम् ।
 मायूरमेतन्निर्दिष्टं सर्वान्निखरं परम् ॥
 मन्याकर्णं शिरोनेत्रं वजापसारं नाशनम् ।
 विषवातामयं खासं विषमं चरं कासनम् ॥

गुञ्जातैलम् ।

विशुद्धं तिलतैलञ्च तत्समं काष्ठीकं भवेत् ।
 आरनालं समं भृङ्गद्रव्यं कृत्वा प्रदापयेत् ॥
 मन्दाग्निना ततः पाण्यं यावज्जैलं स्थितं भवेत् ।
 तलमध्ये प्रदातव्यं पिष्टं गुञ्जापलं द्वयम् ।
 उत्ताप्यं तैलं शेषन्तु दिनेकं तत्तुरक्षयेत् ।
 शिरोरोगेषु दुष्टेषु भक्षं शीर्षं सुदारुणम् ॥
 भृङ्गं कर्षपीडासु नश्यन्ति नात्र संशयः ।
 गुञ्जातैलं मिति स्यात् दत्तं हन्ति शिरोव्यथाम् ॥

सहस्रमूल तैलम् ।

पञ्च पञ्च पलं नीत्वा पञ्चमूलोयुगात् पृथक् ।
 विपाचयेत् जलद्वीपे चाष्ट भागावशेषितम् ॥
 आर्द्रकस्य रसं प्रक्ष्यं निगुण्डास्तत्समं भवेत् ।
 पञ्चकोलञ्च तुषपञ्चं जीरकञ्च सर्वपम् ॥
 सैन्धवञ्च यमचारं त्रिहता च निशाहयम् ।
 तोयञ्च दिगुक्कं कृत्वा कक्षं सचक्षुसं विदुः ॥

सर्वैरेभिः पक्षिणैः शिरोरोगं व्यपोहति ।

उडुंजत्रुज रोमहं पातयेत्त गङ्गापङ्कजा

एकजे हन्वजे चैव तथैव सान्निपातिके ।

अर्धावभेदके चैव सूर्यावर्त्ते प्रयस्यते ॥

पानाभ्यञ्जनं तस्यैव कर्षरोगे च शस्यते ॥

सिद्धफलं मिदम् ।

महादशमूल तैलम् ।

दशमूलं पलशतं जलद्रोणे विपाचयेत् ।

तेन पादावशेषेण कटु तैलाढकं पचेत् ॥

जम्बीराद्रकं धुस्तूर खरसं तैलं तुष्यतः ।

कल्कः कणाश्रुता दार्वी शतपुष्पा पुनर्नवा ॥

शिशुपिप्पलिका तिक्ता करञ्जं लण्यजौरकम् ।

सिद्धार्थकं वचा शुण्ठी पिप्पली चित्रकं शटी ॥

देवदारु बला राक्षा सूर्यावर्त्तकं कटुफलम् ।

निर्गुण्डो चविका गैरी अज्विकं शुष्कमूलकम् ॥

यमानो जौरकं कुष्ठं मज्जमादा च ताडकम् ।

एतेषां पलिकैर्भ्यामे विपक्षेतिमान् भिषक् ॥

हन्ति श्लेष्माणं मध्यङ्गं पानात्कासं व्यपोहति ।

निहन्ति विविधान् व्याधीन् कफवातं समुद्रवान्

शिरोमध्यं गतान् रोगान् शोथान् हन्ति व्रणानि

बृहद्दशमूल तैलम् ।

दशमूलशतं पाञ्चं तथा धुस्तूरकस्य च ।

शतं पुनर्नवामासं निर्गुण्डास्य शतं तथा ॥

एतैः कषायेर्विपयेत् कटुमैषादृक् भिषक् ।
 वासा वचा देवदारु शटी शाला मयटिका ॥
 मरिचं पिप्पली शुण्ठी कारवी कटफलं तथा ।
 करञ्जशियु कुष्ठञ्च चिञ्चा च वनशिखिका ॥
 चित्रकञ्च पृथग्भागान् दत्त्वा चैषां पलोमितान् ।
 श्लैषिकं सन्निपातीत्य वातश्लेष्मोद्भवं तथा ॥
 कर्णशूलं शिरःशूलं नेत्रशूलञ्च दारुणम् ।
 निहन्ति दशमूलाख्यं तैलमितन्न संशयः ॥

दशमूल तैलम् ।

५७३. ५. ७. ७३

दशमूल काथ कल्काभ्यां निर्गुण्डीरस संयुतम् ।
 कटुतैलं समादाय पचेत्प्रस्थं भिषग्वरः ॥
 सन्निपातं हरेदेतत् शिरोरोगं तथैव च ।
 अस्थिसन्धिकफ प्रायान् रोगान् हन्ति न संशयः ॥

दशमूल तैलम् ।

दशमूल काथ कल्काभ्यां तैल प्रस्थं विपाचयेत् ।
 चतुर्गुणं पयो दत्त्वा शनै र्द्विगुणना भिषक् ॥
 दशमूल मितिख्यातं शोथं हन्ति सुदारुणम् ।
 नस्ये नाकालपलितं ज्वरारोचक नाशनम् ॥
 अभ्यङ्गे नैव सर्वञ्च शिरःशूलं विनाशयेत् ।

दशमूलतैलम् ।

दशमूलौ कषायेण अष्टाङ्ग कल्क संयुतम् ।
 चौरञ्च द्विगुणं दत्त्वा तैलप्रस्थं विपाचयेत् ॥
 शिरोऽग्निं नाशयेदेतन्नास्तर स्तिमिरं यथा ।

वातशूलं पित्तशूलं कफशूलं त्रिदोषशूलम् ॥
 सूर्यावर्तं मभिजिह्वं कलदोषश्च नाशयेत् ।
 दशमूलं मिदं तैलं शिरोरोगं निरुदयम् ॥

सप्तदशमूल तैलम् ।

५४३४४ ७७५५
 दशमूलं काय कल्काभ्यां कटुतैलं विपाचयेत् ।
 सन्निपातज्वरश्वासकासान् हन्ति सुदारणम् ॥

धूसूरतैलम् ।

धूसूरं काय कल्काभ्यां कटुतैलं विपाचयेत् ।
 सन्निपातज्वरं श्लेष्मं शोथं शीर्षान्तिं दाहयुत् ।
 कर्णग्रहहरं चास्त्रिसन्धिग्रहविनाशनम् ॥

मध्यम दशमूल तैलम् ।

दशमूलौ करञ्जश्च निगुण्डी च जयन्तिका ।
 धूसूरः षट्पलान् भागान् जलद्रोणे विपाचयेत् ॥
 पादशेषे रवे तैलं कटुं प्रस्नं विपाचयेत् ।
 ततः कल्कान् दापयेत्तत्र भागान् षट् तोलकान् पृथक् ।
 वातश्लेष्मं समुद्भूतं शिरोरोगं व्यपोहति ।
 कासं पञ्चविधं शोथं जीर्णज्वरं मपोहति ॥
 दशमूलं मिदं तैलं शिरः कर्णाक्षिरोगयुत् ।
 मन्वास्तम्भं मन्त्रहृत् श्लेष्मदश्च विनाशयेत् ॥
 दशमूलं मिदं तैलमग्निभ्यां निर्मितं पुरा ॥

कनकतैलम् ।

कनकाकं वसां दूर्वां वासुकीं वैद्यकशिलां ।

निर्गुण्डी मूतिका भार्मी निकोडक पुनर्नवा ॥

• बदरी विक्रयापत्रं श्रीफलं वृद्धती तथा ।

चित्रकच क्षुद्रोमुखमन्निमन्यो व्यङ्ग्यकम् ॥

नितुङ्गण्डी गोमठी च पत्रमारम्बकश्च च ।

प्रत्येकं द्विपलक्षेष्वां गृह्णीयात्तत्क्षणादपि ॥

जलद्रोणे विपक्वव्यं यावत्पादावशेषितम् ।

प्रस्थश्च कटुतैलस्य पाचयेत्तीव्रवज्जिना ॥

द्रव्याण्ये तानि सर्वाणि कल्कितानि प्रदापयेत् ।

चक्षुशूलं शिरःशूलं श्लेष्मदं मांसरक्तजम् ॥

ग्रामवातश्च कृच्छूलं वृद्धिश्च मूलगण्डकम् ।

बोधं वाधिर्यमुदरं कासं हन्ति न संशयः ॥

दूर्वायां पतिते विन्दो शुष्कतां याति तत्क्षणात् ।

कनकाख्यमिदं तैलं कफरोगकुक्षान्तकम् ॥

महाकनकतैलम् ।

कनकस्य रसप्रस्थं प्रस्थं वर्षाभुवस्तथा ।

निर्गुण्डी खरसप्रस्थं दशमूलरसस्य च ॥

पारिभद्ररसप्रस्थं प्रस्थं वरुणकस्य च ।

तैलप्रस्थं समादाय भिषग् यत्नाद्विपाचयेत् ॥

कक्षोरहं पल्लेरेतेः शुण्ठीमरिचं सैन्धवैः ।

पुनर्नवा कर्कटकशैलुत्वक् पिप्पली यूगैः ॥

तत्साधुमिदं विज्ञाय शुभे पात्रे निधापयेत् ।

वातश्लेष्मकृतं सर्वग्रामवातं भगन्दरम् ॥

सन्निपातभक्वं दोषं शोथमाह विनाशयेत् ॥

ये केचिद्वाधयः सन्ति सैः श्लिकाः सान्निपातिकाः ॥
तान् सर्वाङ्गाशयत्वाच्च सूर्यस्तम इवोदितः ॥

रुद्रतैलम् ।

जैपालद्रोणधुस्तूर शिग्रु शक्राशनस्य च ।
सूर्यावर्त्तस्य सूर्यस्य पद्माणां स्वरसं पृथक् ॥
जम्बोरश्मृङ्गवेरस्य रसं दत्त्वा समं समम् ।
कटुतैलस्य पाचन्तु शोधयित्वा पचेद्भिषक् ।
रजनीयद्रुमच्छिष्टा कटुफलं कृष्णजीरकम् ।
त्रिकटुः पिप्पलीमूलं शारिवे द्वे विहङ्गकम् ॥
रास्नादारु बला निम्बं मुस्तकं चन्दनं तथा ।
परशू द्वौ जूहीमूलं मूर्धापामार्गमूलकम् ॥
स्वरसद्रव्यमेतेषां कल्कं दत्त्वा तु पादिकम् ।
मृत्पात्रे सुदृढे चैव पाचयेत्तीव्रवह्निना ।
बलासमूर्द्धगञ्धेव नाशयेत्त्रिदिनाद् ध्रुवम् ।
मुखनासाक्षिरीगांश्च कफशोणित्संस्त्रवान् ॥
शिरारोगं सन्निपातं श्लीषदं गलगण्डकम् ।
अभ्यङ्गान्नाशयेदेतान् पानात् कासं व्यपोहति ॥
कालाग्निरुद्रेण प्रोक्तं रुद्रतैलमिदं पुरा ॥

तप्तराजतैलम् ।

खल्वलोनां रसप्रस्थं शिग्रुधुस्तूरयोस्तथा ।
वासकास्य रसप्रस्थं तथा निगुण्डिकाकयोः ॥
दशमूलरसप्रस्थं करञ्जबलयोस्तथा ।
पथगतेः पचेद्दीप्तान् तैलप्रस्थं सार्धपम् ॥

कांक्षः कषा बला शुण्ठी पिप्पलीमूलचित्रकम् ।
 कट्फलं कनका चव्यं जीरकं शतपुष्पिका ॥
 पुनर्नवा हरिद्रा च देवदारु च लाङ्गली ।
 शुक्लमूलककुष्ठञ्च यासकं कृष्णजीरकम् ॥
 सुहृत्कीर्णजीरजैपालमूलं नागदन्तं तथा ।
 विडङ्गं सैन्धवं चारं चन्दनं शिग्रमुत्पलम् ॥
 मरिचं मधुकं रास्ना शृङ्गो व्याघ्रौ वरुणकम् ।
 एतेषां कार्पिकैः कल्कैर्विपचेत् पाकविज्ञिषक् ॥
 अभ्यङ्गाच्छैथिकं हन्ति पानात्कासं व्यपोहति ।
 श्वयथुश्चोदरं शूलं शिरोरोगं सदुत्तरम् ॥
 शिरःशूलं नेत्रशूलं कर्णशूलञ्च दारुणम् ।
 त्रयोदशसन्निपातान् वातश्लेष्मगलग्रहान् ॥
 एकजं हन्वजश्चैव तथैव सान्निपातिकम् ।
 सर्वं शोथं निहन्त्येव ज्वरं घ्नीहानमेव च ।
 श्लेष्मरोगं निहन्त्याशु भास्करस्तिमिरं यथा ।
 तप्तराजमिदं जैलमूर्द्धजत्रगदापहम् ॥

तप्तराजतैलम् ।

धुस्तूरं पूतिकं पीता जयन्ती सिन्धुवारकम् ।
 शिरोषं हिज्जलं शिग्रदशमूलं समं भवेत् ॥
 प्रस्थं प्रस्थं समादाय कटुतैलं समांशकम् ।
 जलद्रोणे विपक्तव्यं यावद् पादावशेषितम् ॥
 गोमूत्रञ्चादकं दत्त्वा शनैर्मृद्वग्निना पचेत् ।
 मदनं क्षावणं सुष्ठमजाजौ विश्वमेधजम् ॥

कटफलं वरुणं सुस्तं हिमालं किस्मिन् च ।
 हरितालं जवापुष्पममृतं कुनटी तथा ।
 ककटं चन्दनं शिग्रुयमानी व्याघ्रपादपि ।
 एतेषां कार्ष्णिकैर्भागैः समभागं प्रकल्पयेत् ॥
 तत्ताराजमितिख्यातं महादेवेन निर्मितम् ॥
 सन्निपातं महाघोरं शिरोरोगं महीत्तरम् ॥
 शिरःशूलं नेत्ररोगं कर्णशूलञ्च दारुणम् ॥
 प्वरं दाहं महाघोरं स्वेदश्चैव महीत्तरम् ॥
 कामलां पाण्डुरोगञ्च सहलौमकपीनसम् ।
 त्रयोदशसन्निपातं इन्ति सद्यो न संशयः

सहस्रकिङ्किनीतैलम् ।

किङ्किनी प्रस्थमेकञ्च प्रस्थं सहस्ररस्य च ।
 कृष्णधुस्तूरकप्रस्थं प्रस्थञ्च भिन्धुवारकम् ॥
 पचेत्पात्रं जलं दत्त्वा पादशेषं समुद्धरेत् ।
 तैलप्रस्थं विपक्तव्यं द्रव्याणीमानि दापयेत् ॥
 यष्टीकषा पयोदञ्च गन्धकं कुष्ठमेव च ।
 समुद्रान्ता तथा शृङ्गी किङ्किनीबीजस्वर्णकम् ॥
 रास्त्रा मधुरिका भिण्टोमलमौखरमेव च ।
 विषमाधूकमञ्जिष्ठः शोभाञ्जनत्वचं तथा ॥
 एषां कर्षद्वयञ्चैव पिष्ट्वा चात्र समावपेत् ।
 निहन्ति पूतिकर्णञ्च कर्णस्त्रावं सकण्डुकम् ॥
 कर्णनादं कर्णशोथं वाधिर्यं दारुणं तथा ।
 शिरोरोगं नेत्ररोगं मग्धास्तम्भं गन्धसहम् ॥

एतान् रोगान् निश्चय्याद्य ह्यन्यनिश्चायनिर्यथा ।

अर्धनडीनाटकेभ्यः ।

वराटं टङ्गनं शुद्धं पञ्चभागसमन्वितम् ।

नवभागं भरिचक्षु विषभागद्वयं मतम् ।

स्तन्येन वटिकां कृत्वा नख्यं दद्याद्विचक्षणः ।

शिरोविकारान् विविधान् हन्ति स्नेहोत्तरानपि ॥

शिरःशूलाद्रिवध्वरसः ।

पलं रसं पलं गन्धं पलं लोहं पलं त्रिवृत् ।

गुग्गुलोः पलचत्वारि तदर्थं त्रिफलारजः ॥

कुष्ठं मधुकषाशुण्ठी गोक्षुरं क्षिप्रिमाधनम् ।

दशमूलञ्च प्रत्येकं तालकं वस्त्रशोधितम् ॥

काथेन दशमूल्याच्च यथा स्नम्परिभावयेत् ।

घृतयोगात् प्रकर्त्तव्या माषिका वटिका शुभा ॥

ह्याग्नीदुग्धानुपानेन पयसा मधुनाथवा ।

शिरःशूलद्रिवर्जोऽयं चण्डनाथेन भाषितः ॥

एकजं हृन्मज्जैव त्रिदोषजनितं तथा ।

वातिकं पैत्तिकं सर्वं शिरोरोगं विनाशयेत् ॥

इति भैषज्यरत्नावल्यां शिरोरोगाधिकारः समाप्तः ।

अथ मूर्च्छाधिकारः ।

सेकावगाहौ मणयः सहाराः
 शीता मदेहा व्यजनानिलाश्च ।
 शीतानि पानानि च गन्धवन्ति
 सर्वास्तु मूर्च्छास्वनिकरितानि ॥

रक्तजायान्तु मूर्च्छायां हितः शीतक्रियाविधिः ।
 मद्यजायां वमिष्यं निद्रां सेवेद्यथासुखम् ॥

विषजायां विषघ्नानि भेषजानि प्रयोजयेत् ॥

कोलमज्जीषणोशीरकेशरं शीतवारिणा ।

पीतं मूर्च्छां जयेत्क्षौद्रा कृष्णां वा मधुसंयुताम् ॥

पिवेद्दूरालभा काथं सघृतं भ्रमशान्तये ।

त्रिफलायाः प्रयोगो वा प्रयोगः घयसोऽपि वा ।

रसायनानां कौम्भस्य सर्पिषो वा प्रशस्यते ॥

रसायनानां शिलाजत्वादिरसायनप्रयोगाणाम् ।

कौम्भं सर्पिदशाब्धिकम् ।

मधुना हृत्य, पयुक्ता त्रिफला रात्रौ गुडाद्रकं प्रातः ।

सप्ताहात् पथ्यभुजो मदमूर्च्छां कामलीन्मादान् ॥

अज्जनान्यवपीडंश्च धूमः प्रथमनानि च ।

सूचिभिस्तोदनं शस्तं दाहः पीडा नखात्तरे ॥

लुञ्चनं केशलोम्नाश्च दन्तौर्दशनमेव च ।

अ. कृष्णमावधर्षश्च हितस्तस्यावबोधने ॥

गुडं पिप्यलीमूलस्य चूर्णेनातिचितं लिङ्गम् ।

चिरादपि च संनष्टा निद्रामाप्नोत्य संशयम् ॥
 इक्षवः पीतकौ माषाः सुरा मांसं घृतं पयः ।
 गोधूमगुहमत्स्याश्च निद्रां कुर्वन्ति देहिनाम् ॥
 शक्राशनमजाचीरं पादलेपात्तदथकृतम् ॥

अश्वगन्धारिष्टः ।

तुलार्द्धं चाश्वगन्धार्यः मूशल्याः पक्षविंशतिः ।
 मस्त्रिष्टाया हरीतक्या रजन्धोर्मधुकस्य च ॥
 रास्त्रा विदारौ पार्थानां मुस्तकस्त्रिष्टतीरपि ।
 भागान् दशपलान् दद्यादनन्ताश्यामयोस्तथा ॥
 चन्दन द्वितयस्यापि वचायाश्चित्तकस्य च ।
 भागानष्टपलान् क्षुत्क्षानष्टद्रोणेऽश्वसः पचेत् ॥
 द्रोणशेषे कषायेऽस्मिन् पूते शीते प्रदापयेत् ।
 धावक्याः षोडशपलं माक्षिकस्य तुलार्द्धयम् ॥
 व्योषस्य द्विपलञ्चापि त्रिजातकचतुःपलम् ।
 चतुःपलं प्रियङ्गोश्च द्विपलं नागकेशरम् ॥
 मासादूर्ध्वं पिवेदेनं पलार्द्धपरिमाणतः ।
 मूर्च्छायापस्मृती शोषमुन्नादमपि दारुणम् ॥
 कर्ष्यभर्शांसि मन्दत्वमग्नेर्वातभवान् गदान् ।
 अश्वगन्धारिष्टोऽयं पीतो हन्त्यादसंशयम् ॥
 इति भैषज्यरत्नावल्यां मूर्च्छाधिकारः समाप्तः ।

अथ उन्मादाधिकारः ।

उन्मादे वातिके पूर्वं ज्वरपानं विरिचनम् ।

पित्तजे कफजे वान्तिः परो वस्त्रादिकः क्रमः ॥

यच्चोपदेक्ष्यते किञ्चिदपस्मारं चिकित्सिते ।

उन्मादे तच्च कर्तव्यं सामान्याहोषद्रूथयोः ॥

ब्रह्मी कुशाण्डफलवङ्गग्रन्था शङ्खगुण्डिका स्वरसाः ।

उन्मादहृतो दृष्टाः पृथगेते कुष्ठमधुमिश्रिताः ॥

सन्धोज्य पिकमण्डं वा निर्वाते स्वापयेत्कुष्ठम् ।

त्वक्का स्मृतिमतिभ्रंशं सत्रां लङ्घा प्रबुध्यते ॥

अपक्ववटकक्षीरपानमुन्माद नाशनम् ॥

तरुणवटकमांसं शुष्कोक्त्य तच्छर्णं दुग्धेन सह

पातव्यम् ।

कुशाण्डकवीजकल्कः पीतो विनाशयत्यपि ।

उन्मादरोगमत्युग्रं मधुना दिवसेत्स्यम् ॥

उन्मादे समधुः पेयः शुद्धो वा तालशाखजः ।

रसो नस्येऽभ्यञ्जने च सार्षपं तैलमिष्यते ।

वह्मं सार्षपतैलाक्तमुत्तानश्चातपे न्यसेत् ॥

पुराणमथवा संपिः पिवेत्पातरतन्द्रितः ॥

शुद्धस्याचारविभ्रंशे तीक्ष्णं लावनमञ्जनम् ।

ताडनञ्च मनोबुद्धि स्मृतिसंवेदनं हितम् ॥

तर्जनं वासनं दानं सान्त्वनं हर्षणं भयम् ।

विषयो विस्मृतेर्हेतोर्नयन्ति प्रकृतिं मनः ॥

कामंशोकभवक्रोधाद्वर्षेर्षोभसम्भवात् ।

परस्परप्रतिद्वन्द्वै रेक्षिरेव शमं नयेत् ॥

इष्टद्रव्यविनाशात्, मनी यस्योपहन्यते ।

तस्य तत्सदृशप्राप्त्या सान्त्वय्यासैव तं जयेत् ।

सर्पिःपानादिनागन्तो मात्रादिष्वेव्यते विधिः ।

पूजा बन्धुपहारैश्च होममन्त्राञ्जनादिभिः ॥

जयेदागन्तुमुन्मादं यथाविधि शुचिभिर्षक् ॥

देवर्षिं पितृगन्धर्वैरुन्मात्तस्य च बुद्धिमान् ।

वर्जयेदञ्जनदीनि तीक्ष्णानि क्रूरमेव च ॥

पानौयकव्याणकं घृतम् ।

विशाला त्रिफला कौन्ती देवदार्विलबालुकम् ।

स्थिरा नतं हरिद्रे द्वे शारिवे द्वे प्रियङ्गुकम् ॥

नीलोत्पलैश्च मञ्जिष्ठा दन्तो दाडिमकेशरम् ।

ताक्षीशप्रवं वृहतो मालत्वाः कुसुमं नवम् ॥

विडङ्गं पृश्निपर्णी च कुष्ठं चन्दनपद्मकौ ।

अष्टाविंशतिभिः कल्कैरेतैरक्षसमन्वितैः ॥

चतुर्गुणं जलं दत्त्वा घृतप्रस्थं विपाचयेत् ।

अपस्मारे ज्वरे कासे शोषे मन्दानले जये ।

वातरक्ते प्रतिश्याये तृतीयकक्षतुर्थके ।

वम्यशीं मूत्रकृच्छ्रेषु विसर्पोपहतेषु च ॥

कण्डूपाण्डूभयोन्माद विषमेह गरेषु च ।

दोषोपहत चित्तानां गहदानामरेतसाम् ।

शस्तं स्त्रीप्राञ्च वन्ध्यानां वर्षायुर्वलवहं नम् ॥

असक्तोपापरक्षोन्नं सर्वग्रह निवारणम् ।

कल्याणकमिदं सर्पिः श्रेष्ठं पुंसुवनेषु च ॥

चौरकल्याणकं दृतम् ।

द्विजलन्तु चतुःचौरं चौरकल्याणकमिदम् ॥

स्वल्पचेतसदृतम् ।

पञ्चमूल्यावकाशमर्थो रामैरण्डत्रिवृद्धताः ।

मूर्धा शतावरो चेति काथ्यो हिं पक्षिकैरिमैः ॥

कल्याणकस्य चाङ्गेन तददृतं चेतसं स्मृतम् ।

सर्वचेतोविकाराणां शमनं परमं मतम् ॥

दृतप्रस्थोऽत्र कर्त्तव्यः काथो द्रोणाभसा दृतात् ।

चतुर्गुणोऽत्र सम्पाद्यः कल्कः कल्याणकरितः ॥

हिङ्गाद्यं दृतम् ।

हिङ्गु, सौवर्चलव्योषैर्हिं पलाशैर्दृतादकम् ।

चतुर्गुणे गवां मूत्रे सिद्धमुन्मादनाशनम् ॥

अपस्मारं महाघोरं सुचिरोत्थं ऊर्ध्वं ध्रुवम् ॥

महापैशाचिकं दृतम् ।

जटिला पूतना केशी चारटी मर्कटी वचा ॥

त्रायमाणा जया वीरा चोरकं कटुरोहिणी ॥

कायस्या शूकरौच्छ्रा सातिच्छ्रा पक्षकृपा ।

महापरुषदन्ता च वयःस्था नाकुलीदयम् ॥

कटभरा वृद्धिकाली स्थिराचैव गृतं दृतम् ।

चातुर्थकज्वरोन्मादपहापस्मार नाशनम् ॥

महपैशाचिकं नाम घृतमेतद्यथामृतम् ।
 मेधावृद्धिस्मृतिकरं बालानाञ्चाङ्गवर्धनम् ॥
 कृष्णा गरिच सिन्धुत्य मधु गोपित्त निर्मितम् ।
 अञ्जनं सर्वं भुतोत्य महीन्माद विनाशनम् ॥
 निम्बपत्र वचा हिङ्गु सर्पनिर्मोक्तुर्धूपैः ।
 डाकिन्यादिहरो धूपो भूतीन्मादविनाशनः ॥
 कार्पासास्थिमयूरपिच्छहृत्तौ निर्मात्यपिन्तोतकै-
 स्त्वग्वांशौ वृषदंशविट्तुषवचा केशाहि निर्मोक्तकैः ।
 गोशृङ्गद्विपदन्तहिङ्गु गरिचैस्त्वैस्त्वै धूपः कृतः
 स्कन्दोन्मादपिशाचराक्षससुराविशज्वरघ्नः स्मृतः ॥

शिवाघृतम् ।

शवायासु सपूतायाः पञ्चाशत्पललात्पलम् ।
 पञ्च पञ्च समादाय पञ्चमूलीयुगात्पृथक् ॥
 कुट्टयित्वा चतुःषष्टि शरावैरश्वसः पचेत् ।
 ज्ञात्वा पादावप्रेषेण तेन जाथोदकेन च ॥
 क्षीरस्याष्टाभिराज्यस्य शरावाणां चतुष्टयम् ।
 यष्टीमधुकमञ्जिष्ठा कुष्ठचन्दन पञ्चकैः ॥
 विभोतकशिवा धात्री वृद्धतीतगरपादिकैः ।
 विडङ्गदाडिमौ देवदारुदन्ती हरेणुभिः ॥
 तालीशकेशरक्षामा विशाला शालपर्णिभिः ।
 प्रियङ्गु मालतीपुष्प काकोली युगलोत्पलैः ॥
 हरिद्रायुगलानन्ता मीदैला हरिवालुकैः ।
 सपुत्रिचर्मिकैरेभिः कल्को रक्षसमन्वितैः ॥

सिद्धमेतद् द्रुतं यच्च तन्मो निगदितं शृणु ।
 देवासुर ग्रहग्रस्ते मानसे राक्षसघते ।
 गन्धबंधर्षिते चैव पितृग्रह निपीडिते ।
 भूतैरप्यभिभूते च पिसाचैश्च परिभूते ॥
 भुजङ्गम गृहीते च तथा जाङ्गल भक्षिते ॥
 यच्चैरपि परिक्षिते भयैरप्यर्दिते भृशम् ॥
 ग्रस्यते सर्ववाते च सर्वापस्मार एव च ।
 शोषे सोरःक्षते कासे पौनसे च मदात्यये ॥
 मेहे मूत्रग्रहे चैव ज्वरे जीर्णे च ग्रस्यते ।
 घृण्यं पुनर्नवकरं वन्ध्यानामपि पुनश्च दम् ॥
 श्रीविन्ध्यवासिपादेन सिद्धिदं समुदाहितम् ॥
 शिवाष्टतमिदं नाम्ना शिवाबोन्मादिनां सदा ॥
 शृगाल वर्हिणीः पाके पुंमांसं तत्र दापयेत् ॥
 तैलं मारायणं वापि महानारायणं तथा ।
 हितमत्र प्रयोक्तव्यमिति चक्रेण भाषितम् ॥

उन्मादगजाङ्गुशः ।

त्रिदिनं कनक द्रावैर्महाराष्ट्री रसैः पुनः ।
 विषमुष्टि द्रवैः सूतं समुत्थाप्याकं चक्रिकाम् ॥
 कृत्वा तप्तां सगन्धान्तां युक्त्या बन्धन माचरेत् ॥
 तत्समं कानकं बीजमम्बकं गन्धकं विषम् ॥
 मर्दयेत् त्रिदिनं सर्वं बलमात्रं प्रयोजयेत् ।
 क्षीपीन्मादं द्रुतं हन्ति भूतोन्मादं विशेषतः ॥

भूताङ्गुशो रसः ।

सूतायस्तार ताप्यश्च सुक्ता चापि समं समम् ।

सूतपादं तथा वज्रं तालं गन्धं मनःशिला ॥
 तुल्यं तिलाञ्जनं शुद्धमध्विफैर्न रसाञ्जनम् ।
 पञ्चानां लवणानाञ्च प्रतिभागं रसोन्मिश्रितम् ॥
 भृङ्गराजं चित्रा वज्रोदुग्धेनापि विमर्दयेत् ।
 दिनान्ते पिण्डितं कृत्वा रुद्धा गजपुटे पचेत् ॥
 भूताङ्गुली रसो नाम नित्यं गुक्ताद्वयं लिङ्गेत् ।
 आर्द्रकस्य रसेनापि श्वोन्मादे भूतजिद्रसः ।
 माहिषञ्च घृतं क्षीरं गुर्वन्नमपि भोजयेत् ।
 अभ्यङ्गः कटुतैलेन हितो भूताङ्गुली रसे ॥
 इति भैषज्यरत्नावल्यामुन्मादाधिकारः समाप्तः ।

अथापस्माराधिकारः ।

वृत्तिकं वस्तिभिः प्रायः पैत्तं प्रायो विरेचनेः ।
 नैषिक्कं वमनप्रायै रपस्मारमुपाचरेत् ।
 पुष्योद्भूतं शुनः पित्तमपस्मारघ्नमञ्जनम् ।
 तदेव सर्पिषायुक्तं धूपनं परमं स्मृतम् ॥
 नकुलीशुकमार्जारं गृध्रकौट्टादि काकजैः ।
 तुण्डैः पक्षैः पुरौषैश्च धूपनं कारयेद्विषक् ॥

मनीक्षा तार्क्ष्यजश्चैव शक्त्यारावतस्य च ।

अस्त्रनं हन्यपस्मारमुष्मादश्च विशेषतः ॥

अपेतराक्षसी कुष्ठ पूतना केशघोरकैः ।

उत्सादनं मूत्रपिष्टैर्मूर्त्रैरेवावसेचनम् ॥

जतुकाशक्तता तद्वत् दग्धैर्वा वस्त्रलोमभिः ।

अपस्मारहरो लेपो मूत्रसिद्धार्थश्लिष्यभिः ॥

जतुता चर्मचटका ।

यः स्नादेत् घोरभक्ताशी माचिक्रीण वचारजः ।

अपस्मारं महाघोरं स चिरोत्थं जयेद् ध्रुवम्

उज्जम्बितनरघोवाप्राशं दग्धा कृता मसौ ।

शीताम्बुना समं पीता हन्यपस्मारमुद्धतम् ॥

प्रयोज्यं तैललशुनं पयसा वा शतावरी ।

ब्रह्मोरसश्च मधुना सर्वापस्मारभेषजम् ॥

स्वल्पपञ्चगव्यं घृतम् ।

गोशक्तद्रसदध्यन्तघोरमूत्रैः समैर्घृतम् ।

सिद्धं चातुर्थकोन्माद ग्रहापस्मारनौघ्नम् ॥

वृहत्पञ्चगव्यं घृतम् ।

द्वे पञ्चमूले त्रिफलां रजन्ध्री कुटजत्वचम् ।

सप्तपर्षमपामार्गं नीलिनीं कटुरोहिणीम् ॥

शम्पाकं फल्गुमूलञ्च पौष्करं सदुरालभम् ।

द्विपलानि जलद्रोणे पक्वा पादावशेषिते ।

भार्गी पाठा चिकटुकं त्रिवृता निचुलानि च ।

श्रेयसी चादकी मूर्वा दन्ती भूनिम्बचिक्की ॥

ईं शारिवे रोहितकं भूतीकां मदयन्तिकाम् ।
 चिपेत्पिष्टाक्षमात्राणि तैः प्रस्थं सर्पिषः पचेत् ॥
 गोशकद्रसदध्यन्तचौरसूत्रैश्च तत्समैः ।
 पञ्चगव्यमिदं ख्यातं महत्तदमृतोपमम् ॥
 अपस्मारे क्वरे कासे श्वयथावदरे तथा ।
 गुल्मार्षः पार्श्वरोगेषु कामलायां हृल्लोमके ।
 अन्नक्षौ ग्रहरक्षोन्नं चासुर्थकविनाशनम् ॥

महाचैतनं घृतम् ।

शर्पास्त्रहृत्तथेरण्डो दशमूलो शतावरी ।
 राज्ञा मागधिका शिग्रुकाथ्यं द्विपलिकं भवेत् ॥
 विदारो मधुकं मेदे द्वे काकोत्थोसिता तथा ।
 एभिः खजूरमृद्दीका भीरु युञ्जातगोक्षुरैः ॥
 चैतसस्य घृतस्याङ्गैः पक्तव्यं सर्पिरुत्तमम् ।
 महाचैतससंज्ञन्तु सर्वापस्मारनाशनम् ॥
 गरीन्मादप्रतिश्याय तृतीयकचतुर्थकान् ।
 पापालक्ष्मीर्जयेदेतत्सर्वग्रहनिवारकम् ॥
 श्वासकासहरश्चैव शूलार्त्तविशोधनम् ।
 घृतमानं काथविधिरिह चैतसवन्मतः ॥
 कल्कश्चैतसकल्कोक्तद्रव्यैः सार्द्धञ्च पादिकः ।
 नित्यं युञ्जातकाप्राप्तौ तालमस्तकमिष्यते ॥

कुष्माण्डघृतम् ।

कुष्माण्डस्त्ररसे सर्पिरष्टादशगुणे पचेत् ।
 यष्ट्याद्वकल्कं तत्पानमपस्मारविनाशनम् ॥

पलङ्कषाद्यं तैलम् ।

पलङ्कषा वचा पथ्या वृश्चिकात्यर्कसर्पपैः ।

जटिला पूतना केशी लाङ्गली हिङ्गु चौरकैः ॥

लशुनातिविषा चित्रा कुष्ठैर्विड्भिश्च पक्षिणाम्

मांसाग्निनां यथास्नाभं वस्तुमूत्रे चतुर्गुणे ॥

सिद्धमभ्यञ्जनात्तैलमपस्मारविनाशनम् ।

अभ्यङ्गे सार्षपं तैलं वस्तुमूत्रे चतुर्गुणे ।

सिद्धं स्याद्गोशुक्लमूत्रैः स्नानोक्तादनमेव च ॥

चण्डभैरवः ।

मृतसूत्रार्कलौहश्च तालं गन्धं मनःशिला ।

रसाञ्जनञ्च तुल्यांशं गोमूत्रेणापि मर्दयेत् ॥

तं गोलं हिगुणं गन्धं लौहपात्रे क्षणं पचेत् ॥

पञ्चगुञ्जामितं भक्ष्यमपस्मारहरं परम् ॥

हिङ्गुसौवर्चलं कुष्ठं गवां मूत्रेण सर्पिषा ।

कर्षमात्रं पिवेद्धानु रसेऽस्त्रिंशच्चण्डभैरवे ॥

इति भैषज्यरत्नावल्यामपस्माराधिकारः समाप्तः ।

अथ मन्दात्ययाधिकारः ।

मन्यः खजूरमृद्धीका वृक्षान्नाम्नकदाडिमैः ।

पतृषकैः सामलकैर्युक्ती मद्यविकारहृत् ॥

द्रवालोहितलाजशक्तः खजूरादिभिर्युक्तो मय
इत्यर्थः खजूरादीनां द्रवो ग्राह्य इति भानुः ।

मद्यं सौवर्चल्योषयुक्तं किञ्चिज्जलान्वितम् ।

जीर्णमद्याय दातव्यं वातपानात्ययापहम् ॥

मुह्यूषः सितायुक्तः स्वादुर्वा पैशितो रसः ।

पित्तपानात्यये योज्याः सर्वतश्च क्रिया हिमाः ॥

पानात्यये कफोद्धूते लङ्घनञ्च यथावसम् ।

दीपनीयौषधोपेतं पिवेन्नद्यं समाहितः ॥

मर्षजे सर्वमेवेदं प्रयोक्तव्यं चिकित्सितम् ।

आभिः क्रियाभिः सिद्धाभिः शमं याति मदात्ययः ॥

सच्छर्दिमूर्च्छातिसारं मद्यं पुगफलोद्भवम् ।

सद्यः प्रशमयेत्पीतमातृत्वे वारिशीतलम् ॥

वन्यकरीषघ्राणात् जलपानाज्वणभक्षणाद्वापि ।

शाम्यति पूगफलमदसूक्ष्मरुजा शर्करा कवलात् ॥

कुष्माण्डरसः सगुडः शमयति मदमाशु मदनकोद्रवजम् ।

धूसूरजञ्च सुधैः सशर्करं पानयोगिनः ॥

मदां पीत्वा यदिना तत्क्षणमवलेदिशर्करां सष्टताम् ।

जातु न मदयति मद्यं ननागपि प्रथितवोथ्यमपि ॥

एलाद्योमोदकः ।

एलां मधुकमग्निञ्च रज्ज्यौ हे फलत्रयम् ।

रक्तशालिं कणां द्राक्षां खजूरञ्च तिलं यवम् ॥

विदारीं गौचुरं बोजं त्रिहताञ्च शतायुरौम् ।

सङ्खण्डं मोदकं कुर्यात्स्त्रियया द्विः प्रमाणया ॥

धारोष्णे नापि पयसा सुहृद्येष्व वा समम् ।
 पिवेदद्यप्रमाणम् प्रातर्नत्वाग्निं वा गदी ॥
 मद्यपानसमुत्थाना विचारा निश्चिता अपि ।
 सेवनादस्य नश्यन्ति व्याधयोऽन्ये च दारुणाः ॥

फलत्रिकाद्यश्चूर्णम् ।

फलत्रिकं त्रिवृच्छामा देवद्वार महीषधम् ।
 अजमोदा बमानी च दार्वी कषयपञ्चकम् ॥
 शतपुष्पा वषा कुष्ठं त्रिसुगन्धे लवालकम् ।
 सर्वाण्येतानि सञ्चूर्ण्य पिवेच्छीतेन वारिणा ॥
 पानात्प्रादादिरोनायां हरयेऽग्नेश्च दीपने ।
 संग्रहग्रहचौध्वंसेऽप्येतदेवोषधं चमम् ।

महाकष्याण्वटौ ।

हेमाश्वत्थ रसं गन्धमयो मौक्तिकमेव च ।
 धात्रीरसेन संमर्द्य गुञ्जामाक्षां वटीचरेत् ॥
 भक्षयेद्यातइत्याय तिस्रोदमधुम, तोम् ।
 सिताक्षौद्रयुतां वापि नवनीतेन वा सह ॥
 अथवापानजा रोमा वातजाः कफपित्तजाः ।
 गदाः सर्वे विनश्यन्ति ध्रुवमस्य निषेवणात् ॥

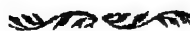
वृहदात्रीतैलम् ।

धात्रीफलरसप्रस्थं शतमूलीरसं तथा ।
 विदारौक्षरसप्रस्थं प्रस्थं वस्तपयः पृथक् ॥
 बलायायाश्चगन्ध्यायाः कुलत्थस्य खरस्य च ।

पृथक् काथांश्च भाषणं तैलप्रस्थेन संपचेत् ॥
जीवनीयो गणो मांसी मञ्जिष्ठा चेन्द्रवारुणी ।
शारिवाहयशैलेय शतपुष्पा पुनर्नवाः ॥
चन्दनद्वयमेला त्वक् कमलं कदलीफलम् ।
वचागुर्वभया धात्रीत्येतान् कस्कान् पचेत्तथा ॥
मर्दनादस्य तैलस्य गदाः पानात्ख्यादयः ।
पलायन्ते सुदूरं हि सिद्धिपता मृगा इव ॥

श्रीखण्डं मरिचं मांसीं रजन्थो चित्रकं घनम् ।
जशीरं तगरं द्राक्षाश्चन्दनं नागकेशरम् ॥
पाठां धात्रीं कणाक्षव्यं लवङ्गश्चैलबाहुकम् ।
लोध्रश्चाङ्गपलोत्थानं जलद्रोणद्वये क्षिपेत् ।
द्राक्षां यष्टिपलां तत्र गुडस्य च तुलात्रयम् ।
धातंकीं द्वादशपलाञ्चैकत्र परियोजयेत् ।
भासं संस्थाप्य मृद्भाण्डे वस्त्रपूतं रसं नयेत् ।
पाययेन्मात्रम् वैद्यो वयोवङ्गशब्देन च ॥
पानात्ख्यं परमदं पानाजीर्णञ्च नाशयेत् ।
पानविभ्रममत्युग्रं श्रीखण्डासव आशु च ॥

इति भैषज्यरत्नावल्यां महात्ख्याधिकारः समाप्तः ।

अथ नेचरोगाधिकारः ।

लङ्घनालेपनस्वे दशिराव्यधविरेचनैः ।

उपाचरेदभिव्यन्दाभक्षनाद्योतनादिभिः ॥

श्रीवासातिविषालीध्रैश्चूर्णितैरल्पसैन्धवैः ॥

अव्यक्तेऽक्षिगदे कार्यं प्रोतस्थैर्गुण्डनं बहिः ॥

अक्षिकुक्षिभवा रोगाः प्रतिश्याय ग्रणज्वराः

पञ्चैते पञ्चरात्रेण प्रशमं यान्ति लङ्घनात् ॥

स्वेदः प्रलेपस्तिक्ताङ्गं सेको दिनचतुष्टयम् ।

लङ्घनश्चाक्षिरोगाणामामनां पाचनानि षट् ।

अञ्जनं पूरणं काष्ठपानमामे न शस्यते ॥

धात्रीफल्बनित्यार्षो नवत्वक् कोपं निहन्ति पूरणतः

सक्षौद्रसैन्धवो वापि गिघृक्षवरस्रसेकः ॥

दार्ढी रसाञ्जनं वापि स्तन्ययुक्तं प्रपूरणम् ।

निहन्ति शोथं दाहाशु वेदनाः स्रग्भवाः ॥

करवोरतरुणकिसलयच्छेदोद्भवसलिलसम्पूर्णम् ।

नयनयुगं भवति दृढं सहसैव तत्क्षणात्कूपितम् ॥

शिखरिजमूलं ताम्रभाञ्जनके स्तोकसैन्धवोन्मिथम् ॥

मसुनि घृष्टभरणात् हरति च नवलोचनात्कोपम् ॥

सैन्धवदारुहरिद्रा गैरिकपथ्या रसाञ्जनैः पिष्टैः

दत्त्वा बहिः प्रलेपो भवत्यशेषाक्षिरोगहरः ॥

तथा सावरकं बोधं घृतभृष्टं विडालकः ॥

कार्थी हरितकी वृषद घृतभृष्टा विडालकः ॥

शालकेऽण्योर्बहिर्लेपो मिश्रासक उदाहृतः ॥

गिरिसृञ्चन्दनमागरखटिकांशयोजितबहिर्लेपः ।

कुरुते वक्ष्या मिश्रो लोचनमगदं नसन्देहः ॥

भूम्यासकौ घृष्टाः सैन्धवसृङ्गवारि योजिता ताम्ब्रे ।

याता घनत्वमण्योर्जयति बहिर्लेपतः पीडाम् ॥

सामान्याभिष्यन्दे ।

भूम्यामलकीमूलं ताम्रभाजने काष्ठीकसैन्धव-
योगेन घृष्टं घनोभूतं चक्षुषि लेपात्पीडां हरति ।

आश्रयोतनं मारुतजि काष्ठो बिल्वादिभिर्हितः ।

कोणः सैरण्ड वृहती तर्कारी मधुशिशुभिः ॥

एरण्ड पक्षवे मूलेत्वचि वाजपयः शृतम् ।

कण्टकाय्याश्च मूलेषु सुखोष्णं सेचने हितम् ॥

सम्पक्वेऽक्षिगदे काय्यं मञ्जनादिक मिष्यते ।

प्रशस्तवर्कता चक्षोः संरन्ध्राशुप्रशान्तता ॥

मन्दवेदनता कण्डूः पक्षाक्षिगद लक्षणम् ॥

अञ्जनादि लिपिष्वार्ये निखिलेनाभिधास्यते ॥

वृहतेरण्ड मूलत्वक्शिशोर्मूलां ससैन्धवम् ।

अजाचीरेण पिष्टं स्याद्वर्त्तिर्वाताक्षिरोगनुत् ॥

हरिद्रे मधुकं द्राक्षां देवदारु च पेषयेत् ।

आजेन पयसा श्रेष्ठ मभिष्यन्दे तदञ्जनम् ॥

पूर्ववद्वर्त्तिं ।

गैरिकं सैन्धवं कृष्णा तगरश्च यथोत्तरम् ।

पिष्टं क्षिदंयतोऽङ्गिवां गुडिकाञ्जनमिष्यते ॥

प्रपीण्डरीकयक्ष्याङ्गनिग्रामसक पद्मकैः ।

श्रीतैर्मधुसमायुक्तैः सेकः पित्ताक्षिरोगनुत् ॥
 द्राक्षा मधुक मञ्जिष्ठा जीवतीयैः शृतं पथः ।
 प्रातराश्रोतनं शस्तं शोथशूलाक्षिरोगिणाम् ॥

निम्बस्य पत्रैः परिलिप्य लोभ्रं
 खेद्याग्निना चूर्णं मथापि कल्कम् ।
 आश्रोतनं मानुष दुग्ध युक्तं
 पित्तास्रवातापहमश्च सुक्तम् ॥

कफजे लङ्घनं खेदं नस्यं तिक्तान्न भोजनम् ।
 तीक्ष्णैः प्रधमनं कुर्यात्तीक्ष्णैश्चोपनाहनम् ॥

फणिज्झकास्फोट कपित्थ विल्व-
 पत्तुर पीलूसुरसाजं भङ्गैः ।

खेदं विदध्यादधवा प्रलेपं
 वर्हिष्ठ शृण्ठीसुरदारु कुष्ठैः ॥

शृण्ठीनिम्बदलैः पिण्डः सुखोष्णै स्वल्प सैन्धवैः ।
 धार्यं चक्षुषि संचेपात् शोथ कण्डूव्यथापहः ॥
 बल्कलं पारिजातस्य तैल काञ्जिरु सैन्धवम् ।
 कफोद्गूढाक्षि शूलघ्नं तरुघ्नं कुलिशं यथा ॥

ससैन्धवं लोभ्रमथान्य भृष्टं

सौवीर पिष्टं सितवस्त्र बद्धम् ।

आश्रोतनं तन्नयनस्य कार्यं

कण्डूश्च दाहश्च रुजाश्च हन्यात् ॥

स्निग्धै रूणैश्च वातीत्यः पित्तजो मृदुशीतलैः ।
 तीक्ष्णैरूणांश्च विशदैः प्रशाम्यति कफात्मकः ॥
 तीक्ष्णोष्ण मृदुशीतानां व्यत्यासात्साक्षिपातिकः

तिरीट विफला दृष्टी शर्करा भद्रमुस्तकैः ।

पिष्टैः शीताम्बूनां लेको रक्ताभिष्यन्द नाशनः ॥

कशेरुमधुकानांश्च पूर्णमम्बर संवृतम् ।

न्यस्तमस्यान्तरोच्चासु हितमाश्रितनं भवेत् ॥

दार्वी पटोलं मधुकं सनिम्बं पद्मकीटपलम् ।

प्रपौण्डरीकं चैतानि पचेत्तोये चतुर्गुणे ॥

विपाच्य पादशेषन्तु तद्भुवेः कुडवम्पचेत् ।

शीतीभूते तत्र मधु दद्यात्पादांशिकं ततः ॥

रसक्रियेषां दाहान्शु रागशोथरुजापहा ॥

तिक्तस्य सर्पिषः पानं बहुशश्च विरेचनम् ।

अक्षोरपि समन्ताच्च पातनन्तु जलौकसः ॥

पित्ताभिष्यन्द शमनो विधिष्याम्युपपादितः ॥

शिशुपल्लव निर्यासः सुष्टुष्टस्त्रास्त्रसंपुटे ।

दृतेन धूपितो हन्ति शोथ घर्षांश्च वेदनाः ॥

पिष्टैर्निम्बस्य पत्रैरति विमलतरैर्जाति सिन्धुत्य मिश्रैः ।

रत्नगर्भं दधाना पशुतर गुडिका पिष्ट लोभेन भृष्टा ।

तणैः सौवीरसान्द्रै रतिशोभैश्च भिर्वैष्टिता सा समन्तात्

चक्षुःकोपप्रशान्तिं चिरमुत्प्रेक्ष्य शोभाम्यमाणा करोति ॥

विल्लाङ्गनम् ।

विल्वपत्र रसः पूतः सैन्धवाज्य समन्वितः ।

शुल्के वराटिका दृष्टी धूपितो गोमयाग्निना ॥

पयसालोडितखाक्षोः पूरणाच्छोथ शूलनुत् ।

अभिष्यन्देऽधिमन्ये च स्त्रावे रक्ते च शस्यते ॥

विल्वपत्र रसं सार्ज्जं निष्टुष्टं ताम्रभाजनम् ।

सिन्धूय कटुतैलाक्तं सुर्व्यानेत्र स्रवादिषु ॥

सलवण कटुतैलं काञ्जिकं कांक्षशास्त्रे
घनितमुपल दृष्टं धूपितं गोमयाम्बो ।

सपवन कफ कोपं क्षाम दुग्धावसिक्तं
जयति नयन शूलं स्नाव शीथं सरागम् ॥

तरुस्य विहामलक रसः सर्वाक्षि रोगनुत् ।
पुराणं सर्वथा सर्पिः सर्वभेदाभयापहम् ।

अथमेव विधिः सर्वो मन्यादिष्वपि शस्यते ।
अशान्तौ सर्वथा मन्ये म्रुवोरुपरि दाहयेत् ॥
जलौकः पातनं शस्तं नेत्रपाके विरेचनम् ।
शिरावेधं प्रकुर्वीत सेकलेपांश्च शुक्रवत् ॥
विभीतश्च शिवा धात्री पटोत्तारिष्ट वासकैः ।
क्वाथो मुग्ग, लुना पेयः शीथ पाकाक्षि शूलहा ॥
पित्रश्च सत्राणं श्लेकं रागादींश्चापि नाशयेत् ॥

घट्टकृष्टगुग्गुलुः ।

एतैश्चापि दृष्टं पक्कं रोगांस्तांश्च व्यभेदति ॥

वासकश्च ॥

अटुरुषाभया निम्ब धात्री सुस्ताक्ष कूलकैः ।
रक्तस्नावं कफं हन्ति चक्षुष्यं वासकादिकम् ।
क्वाथस्य पानं चक्षुषि सेकश्च इति वृद्धाः ।

हृद्दहासादिः ।

वासो घनं निम्ब पटोक्त पत्रं
तिस्रान्वृता चन्दन वत्सक-त्वक् ।

कलिकदर्वी दहमानि शुण्ठी
भूनिम्ब धात्र्यावमया विभीतम् ॥
श्यामा यवः काथ मष्टाष्टभागं
पिवेदिमं पूर्वदिने कषायम् ।
तैमिषं कण्डू पटलार्बुदञ्च
शुक्रं तथा सत्रणममृणञ्च ।
निहन्ति सर्वाकृत्यनामयाश्च
मृगूपदिष्टं नयनामयेषु ॥

पथ्यास्तिस्त्री विभीतक्यः षड्धात्र्यो द्वादशैव तु ।
प्रस्थावै सलिले काथ मष्टभागावशेषितम् ॥
पोत्वाभिष्यन्द मास्त्रावं रागञ्च तिमिरं जयेत् ।
संरम्भ राग शूलान्शु नाशनं दृक् प्रसादनम् ।
नेत्रे त्वभिहिते कुर्याच्छीतमाश्रोतनादिकम् ।
दृष्टेः प्रसाद जननं विधिमाशु कुर्यात्
स्निग्धैर्हिमैश्च मधुरैश्च तथा प्रयोगैः ।
खेदाग्निधूम भस्मशोक रुजाभितापै-
रभ्याहतानपि तथैव भिषक् चिकित्सेत् ॥

आगन्तु दोषं प्रसमीक्ष्य कार्यं
वैक्लोषणा खेदनमादितश्च ।
आश्रोतनं स्त्रीपयसा च सद्यो
यस्यापि पित्त क्षतजापहं स्यात् ।
शूर्योपरागानलविद्युताश्च
विलोकनेनोपहृतेक्षणस्य ।

सन्तपणं स्निग्ध हिमादि काय्यं

सायं निषेव्यास्त्रिफला प्रयोगाः ॥

निशाब्द त्रिफला दार्वी सिता मधुक संयुतम् ।

अभिघाताच्च शुलघ्नं नारीक्षीरेण पूरणम् ॥

उत्कटाङ्गुरजस्तद्वत् स्वरसो नेत्र पूरणे ॥

आजं घृतं क्षीरपात्रं मधूकक्षीरप्लानि च ।

जीवकर्षभको चापि पिष्ट्वा सर्पिर्विपाचयेत् ॥

सर्वनेत्राभिघातेषु सर्पिरेतद्यशस्यते ॥

सैन्धवं दारु शुण्ठी च मातुलुङ्ग रसो घृतम् ।

स्तन्योदकाभ्यां कर्त्तव्यं शुक्रपाके तदञ्जनम् ॥

वाताभिष्यन्दवञ्चापि वाते मारुत पथ्यये ।

पूर्वभक्तं हितं सर्पिः क्षीरं वाप्यथ भोजने ॥

वृक्षादन्यां कपिले च पञ्चमूले महत्यपि ।

सक्षीरं कर्कट रसे सिद्धञ्चापि पिवेद् घृतम् ।

अभिष्यन्द मधीमन्यं रक्तीत्य मथवाजूनम् ।

शिरोत्पातं शिराहर्षं मन्यांश्चास्त्रभवान् गदान् ॥

स्निग्धस्याज्येन कोन्धेन शिरावेधैः शमं नेयेत् ॥

अस्नाध्युषित शान्त्यर्थं कुर्यात्क्षेपान् सुशीतलान् ।

तैलकं त्रैफलं सर्पि जीर्णं वा केवलं हितम् ॥

शिरावेधं विनाकार्थं ; पित्तस्यन्दहरो विधिः ॥

सर्पिः क्षौद्राञ्जनञ्च स्याच्छिरोत्पातस्य भेषजम् ।

तद्वत्सैन्धव काशीसं स्तन्य पिष्टञ्च पूजितम् ॥

शिराहर्षेऽञ्जनं कुर्यात् फाणितं मधुसंयुतम् ।

मधुना तार्क्ष्यशैलं वा काशीसं वा समान्निकम् ॥

व्रणशुक्रं प्रशस्यते बद्धं गुग्गुलुं पिवेत् ।
करञ्जस्य फलं शङ्खं तिन्दुकं चप्य मेव च ।
कांक्षे निघृष्टं स्तन्येन क्षतं शुक्रास्तिरागजित् ॥

व्रणशुक्रहरोवर्त्तिः ।

चन्दनं गैरिकं क्षाद्या मासतौकलिकाः समाः ।
व्रणशुक्रहरो वर्त्तिः शीघ्रितस्य प्रसादनी ॥
शिरया वाहयेद्रक्तं जलौकाभिश्च लोचनात् ।
अक्षमज्जाञ्जनं सायं स्तन्येन शुक्रनाशनम् ॥
एकं वा पुण्डरीकं च स्थाप्य क्षीरावसेधितम् ।
रागास्तु वेदनां हन्यात् क्षतपाकाद्ययाजंकाः ॥
तुल्यकं वारिणायुक्तं शुक्रं हन्तुं च पूरणात् ॥
समुद्रफेनं दद्याच्छ त्वक् सिन्धुत्यैः समञ्चिकैः ।
शिश्रुवोज युतैर्वर्त्तिः शुक्रघ्नो शिश्रु वारिणा ॥

धात्रोफलं निम्बं कपित्थं पत्रं

यष्ट्याह्वं लोभ्रं खदिरं तिलाद्य ।

काथः सुशौतो नयने निषिक्तः

सर्वप्रकारं विनिहन्ति शुक्रम् ॥

क्षौद्रपुत्राग पत्रेण परिभावित वारिणा ।

श्यामाक्षाथाम्बुना वायुं सेचनं कुसुमापहम् ॥

दद्याच्छ त्वक् शिलाशङ्खं काचं चन्दनं गैरिकैः ।

तुल्यैरञ्जनं योगोऽयं पुष्पार्मादि विलेखनः ॥

शिरीषं व्रीजं भरिचं पिप्पली सैन्धवैरपि ।

शुक्रं प्रघर्षणं काय्यं मथवा सैन्धवेन च ॥

बहुशः पलाशकुसुमस्तरसैः परिभाविता जयत्यचिरात्
नक्ताह्नवीजवर्त्तिः कुसुमत्रयं दृक्षु चिरजमपि ॥

सैन्धव त्रिफला कृष्णा कटुका शङ्खनाभयः ।

सताम्र रजसो वर्त्तिः पिष्टा शुक्रविनाशिनौ ॥

चन्दनं सैन्धवं पथ्या पलाशतण्डुलोपितम् ।

क्रकहृदं मिदं चूर्णं शुक्रार्मादि विलेखनम् ॥

दन्तवर्त्तिः ।

दन्तैर्दन्ति वराहोद्वगवास्त्राजखरोद्भवैः ।

सशङ्खं मौक्तिकाभोधिफेनेर्मरिचपादिकैः ॥

घृतशुक्रमपि व्याधिं दन्तवर्त्तिं निवर्त्तयेत् ।

शङ्खस्य भागाश्चत्वारः स्ततोऽर्धेन मनःशिला ।

मनःशिलाह्वं मरिचं मरिचाह्वेन सैन्धवम् ॥

एतच्चूर्णाञ्जनं श्रेष्ठं शुक्रयोस्तिमिरेषु च ।

एषाच्चूर्णं मधुना विमर्द्याञ्जनम् ।

ताप्यं मधुकसारो वा वीजमक्षस्य सैन्धवम् ।

मधूनाञ्जनयोगाः स्युश्चत्वारः शुक्रशान्तये ॥

वटक्षीरेण संयुक्तं क्षत्वा कपूरं रजः ।

क्षिप्रमञ्जनतो हन्ति शुक्रं क्षातिं घनोदतम् ॥

तालस्य नारिकेलस्य तथैवावष्कारस्य च ।

करीरस्य तु वंशानां कृत्वा चारं परिस्रुतम् ।

करभास्थिकृतं चूर्णं क्षारेण परिभावितम् ।

सप्तकृत्वोऽष्टकृत्वो वा क्षत्वा चूर्णन्तु कारयेत् ॥

एतच्छुक्रेषु साध्येषु कृष्णीकरणं युक्तमम् ॥

नेत्ररोगाधिकारः ।

‘द्यानि शुक्राण्यसाध्याति तेषां परममञ्जनम् ॥

पटीलाद्यं दृतम् ।

पटीलं कटुका दावी निम्बं वासा फलत्रिकम् ।
दुरालभां पप्पटुकं त्रायन्तीञ्च पलोन्मिताम् ॥
प्रस्थं मामलकानाञ्च क्वाथयेन्नखणेऽभसि ।
पादशेषे रसे तस्मिन् दृतं प्रस्थं विपाचयेत् ॥
कल्कैर्भूनिम्ब कुठजं मुस्तं यथ्याह्वं चन्दनैः ।
सपिप्पलीकैस्तस्मिन् चक्षुष्यं शुक्रयोर्हितम् ॥
प्राणकर्णाक्षि वर्त्मन् सुखरोगत्रणापहम् ।
कामला कुष्ठवीसर्पं गण्डमालापहं परम् ॥

लण्णाद्यन्तैलम् ।

कुण्ठा विडङ्ग मधुयष्टिक सिन्धुजम्ब-
विश्वोपधेः पयसा सिद्धमिदं हृगल्याः ।
तैलं नृणां तिमिरशुक्रशिरोऽक्षि शूल-
पाकात्ययान् जयति नस्य विधौ प्रयुक्तम् ॥
धजकां पार्श्वतो विद्धा सूच्या विस्त्राव्य चोदकम् ।
त्रणं गोमयचूर्णेन पुरयेत्सर्पिंसा सह ॥
सैन्धवं वाजिपादञ्च गोरोचनं समन्वितम् ।
शैलुत्वग्रसं संयुक्तं पूरणं चाजकापहम् ॥

शशकाद्यं दृतम् ।

शशकस्य शिरःकल्के शेषाङ्गकथिते जले ।
दृतस्य कुडुवं पक्वं पुरणञ्चाजकापहम् ॥

शशकाद्यं घृतम् ।

शशकस्य कषाये तु सर्पिषः कुङ्कुमचेत् ।
यष्टि प्रपीणरीकस्य कल्के न पयसा समम् ॥
कृगत्या पुरणाच्छुक्र क्षत पाक्तात्ययाजकाः ।
हन्ति भ्रूयङ्गमूलस्य दाहरागं विशेषतः ॥

त्रिफलाघृतमधुयवाः पादाभ्यङ्गाः शतावरी मुक्ताः
चक्षुष्यः पञ्चैपादगः कथितो भिषग्भिरयम् ।

लिङ्गाक्षदा वा त्रिफलां सुचूर्णितां

घृतप्रगाढां तिमिरेऽथ पित्तजे ।

समीरजे तैलयुतां कफाक्षके

मधु प्रगाढां विदधीत युक्तितः ॥

कल्कः काथोऽथवा चूर्णं त्रिफलाया निषेवितम् ।

मधुना सर्पिषा वापि समस्त तिमिरापहम् ।

यस्त्रैफलचूर्णं मपथ्य वर्जी

सायं समग्राति हविर्मधुभ्याम् ॥

स मुच्यते नेत्रगतैर्विकारै-

र्भृत्यैर्यथा क्षीणधनो मनुष्यः ॥

सघृतं वा वराकाथं शीलयेत्तिमिरामयी ।

जाता रोगा विनश्यन्ति न भवन्ति कदाचन ।

त्रिफलायाः कषायेण प्रातर्नयनधावनात् ।

जलगण्डूषैः प्रातर्वहुयोऽभ्यङ्गिभिः प्रपुण्यं सुखरन्ध्रम् ।

निर्दयः सुचक्षुश्चि क्षपयति तिमिराणि नः सद्यः

भुक्ता पाणितलं वृद्धा चक्षुषोर्दीयते यदि ।

अचिरेणैव तद्वारि तिमिराणि व्यपोहति ॥

सुखावतीवर्त्तिः ।

कतकस्य फलं शङ्खं कुपुष्यं सैन्धवं सिता ।

फेनो रसाञ्जनं क्षौद्रं विडङ्गानि मनःशिला ॥

कुक्कुटाङ्ग कपालानि वर्त्तिरेषा व्यपोहति ।

तिमिरं पटलं काचमर्कं शुक्रं तथैव च ॥

कण्डूलोदार्वुदं हन्ति मलं चाथ सुखावती ॥

चन्द्रोदयावर्त्तिः ।

हरीतकी वचा कुष्ठं पिप्पली मरिचानि च ।

विभीतकस्य मज्जा च शङ्खनाभिर्मनःशिला ॥

सर्वमेतत्समाहृत्य च्छागक्षीरेण पेययेत् ।

नाशयेत्तिमिरं कण्डू पटलान्यवूदानि च ॥

अधिकानि च मांसानि यच्च रात्रौ न पश्यति ।

अपि द्विवार्षिकं पुष्यं मासेनैकेन नश्यति ॥

वर्त्तिश्चन्द्रोदयानाम नृणां दृष्टि प्रसादनी ॥

वृहच्चन्द्रोदयावर्त्तिः ।

रसाञ्जन मथैला च कुङ्कुमं समनःशिलम् ।

शङ्खनाभिः शिश्रुवोजं शर्करा चात्र तप्तमौ ॥

एषा चन्द्रोदया नाम वर्त्तिश्चक्षुः प्रसादनी ।

इत्यात्पिच्छश्च कण्डूश्च तिमिरश्चापकर्षति ॥

हरीतक्यादिवर्त्तिः ।

हरीतकी हरिद्रा च पिप्पली लवणानि च ।

कण्डूतिमिरजिद्वर्त्तिर्नकुचिद्यतिहन्यते ॥

कुमारिकावर्त्तिः ।

अथीति स्तिलपुष्पाणि यष्टिः विप्यलीनण्डुलाः ।

जातीपुष्पाणि पञ्चाशन्नरिचानि च योद्धश ॥

एषा कुमारिका वर्त्तिर्गन्तं चक्षुर्निवर्त्तयेत् ॥

दृष्टिप्रदावर्त्तिः ।

त्रिफलाकुक्कुटाण्डत्वक् कौस्तुभसमयसो रजः ।

नीलोत्पलं विडङ्गानि फेनञ्च सरिताम्पतः ॥

आजेन पयसा पिष्टा भावयेत्ताम्रभाजने ।

सप्तरात्र स्थितं भूयः पिष्टं क्षोरेण वर्त्तयेत् ॥

एषा दृष्टिप्रदा वर्त्तिरन्धस्याभिन्नचक्षुषः ॥

चन्दनाद्या वर्त्तिः ।

चन्दनं त्रिफला पूग पलाशतरुशोणितैः ।

जलपिष्टैरियं वर्त्तिं रशेष तिमिरापहा ॥

त्र्यपणाद्या वर्त्तिः ।

त्र्यपणं त्रिफला वल्क सैन्धवानि मत्तःशिला ।

क्लेदोपदेहकण्डूघ्नो वर्त्तिः शस्ता कफापहा ॥

नयनसुखा वर्त्तिः ।

एकगुणा मागधिका द्विगुणा च हरीतकी सलिलपिष्टा

वर्त्तिरियं नयनसुखा तिमिरान्धं पटल काचाशुद्धरो ॥

चन्द्रप्रभा वर्त्तिः ।

अञ्जनं जेतमरिचं पिप्पली मधुयष्टिका ।

विभीतकस्य मध्यन्तु शङ्खनाभिर्मनःशिला ॥
 एतानि समभागानि अजाचीरेण पेषयेत् ।
 छायाशुष्कां कृतां वर्त्तिं नेत्रेषु च प्रयोजयेत् ॥
 अर्बुदं पटलं काचं तिमिरं रक्ताराजिकाम् ।
 अधिमांसार्भक्षी चैव यच्च दात्री न पश्यति ॥
 वर्त्तिश्चन्द्रप्रभा नाम जातान्धमपि नाशयेत् ॥

पञ्चशर्तिका वर्त्तिः ।

नीलोत्पलपत्रशतं सुकृशतं
 यवशतञ्च निःसुषं याक्षम्
 मालत्याः कुसुमशतं पिप्पलीतण्डुलशतञ्च ।
 पञ्चशर्तैर्वर्त्तिर्विहिताञ्जनं
 कुर्यात्सर्वात्मके नयने
 तिमिराशुकाचपटलेन नास्थपरः साधनोपायः ॥
 व्योषीत्पलाभयाकुष्ठताक्षैर्वर्त्तिः कृता हरेत् ।
 अर्बुदं पटलं काचं तिमिरान्माशु निःसुतिम् ॥

नागार्जुनाञ्जनम्

त्रिफला व्योष सिन्धूत्य यष्टितुल्य रसाञ्जनम् ।
 प्रपीण्डरीकं जम्बुघ्नं लोध्रं ताम्रं चतुर्दश ॥
 द्रव्याण्येतानि सञ्चूय वर्त्तिः कार्या न भोऽम्बुना ।
 नागार्जुनेन लिखिता तन्त्रे पाटलिपुत्रके ॥
 नाशिनौ तिमिराणाञ्च पटलानां विशेषतः ।
 सद्यः प्रकीपं स्तब्धेन क्षिया विजयते ध्रुवम् ॥

किंशुक खरसेनाथपैन्धं पुष्पञ्च रक्तताम् ।
 अञ्जनाक्षोभ्रतोयेन आसन्नं तिमिरं जयेत् ॥
 चिरं संश्रादिते नेत्रे वस्तु मूत्रेण संयुता ।
 उन्मोलयत्यक्ष्ण्येण प्रसादं चाधिगच्छति ॥
 निशाद्यभयामासी कुष्ठ कण्ठा विचूर्निता ।
 सर्वनेत्रामयान् हन्यादेतत्सौगतमञ्जनम् ॥

पिप्पलीं सतगरोष्णल पलमात्रां
 वर्त्तयेत्समधुकां सह्रिद्राम् ।
 एतया शतमञ्जयितव्यं यः सुपर्णं सममिच्छति चक्षुः
 व्योषायश्चूर्णं सिन्धूत्य त्रिफलाञ्जनं संयुता ॥
 त्रिफला जल संपिष्टा कोकिला तिमिरापहा ॥
 त्रीणि कटूनि करञ्जफलानि
 द्वे च निशे सहसैन्धवकश्च ।
 विल्वतरोर्वरुणस्य च मूलं
 वारिचरं दशमं प्रवदन्ति ॥
 हन्ति तमस्तिमिरं पटलश्च
 पिञ्चट शुक्र मथावर्दकश्च ।
 अञ्जनकं जनरञ्जनकश्च
 दृढं न विनश्यति वर्षशतेऽपि ॥

नीलोत्पलं विष्टङ्गानिपिप्पली रक्तचन्दनम् ॥
 अञ्जनं सैन्धवश्चैव सद्यः स्तिमिर नाशनम् ॥
 पत्र गैरिक कर्पूर यष्टि नीलोत्पलाञ्जनम् ।
 नागकेशर संयुक्तं मशेषतिमिरापहम् ॥
 शङ्खस्य भागाद्यत्वारः स्तुतीऽर्चनं मनःशिक्षा ।

मनःशिलाहं मरिचं मरिचाहं न पिप्पली ॥
 वारिणा तिमिरं हन्ति मधूदं हन्ति मसुना ।
 पिचुटं मधुना हन्ति स्त्रीचोरेण तदुत्तमम् ॥
 हरिद्रा निम्बपत्राणि पिप्पली मरिचानि च ।
 भद्रमुस्तं विडङ्गानि सप्तमं विश्वभेषजम् ॥
 गोमूत्रेण गुडी कार्या छागमूत्रेण चाक्षनात् ।
 ज्वरांश्च निखिलान् हन्ति भूतावेशं तथैव च ॥
 वारिणा तिमिरं हन्ति मधुना पटलं तथा ।
 नक्तात्यं भृङ्गराजेन नारोस्तन्येन पुष्पकम् ॥
 शिशिरेण परिस्त्रावमधूदं पिचुटं तथा ॥

• कज्जलम् ।

भूर्मा निष्टुष्टयाङ्गल्याञ्जनं संशमनं तयोः ।
 तिमिरकाञ्च भृङ्गरं धूमिकायाश्च नाशनम् ॥
 त्रिफला भृङ्ग महीषध मध्वाज्य च्छागपयसि गोमूत्रे ।
 नागं मसनिषिक्तं करोति गरुडोपमं चक्षुः ॥
 त्रिफल सलिल ग्रामे भृङ्गराज द्रवे च
 त्रिफले च विषकल्मे चोरे आजे मधूये ।
 त्रिदिन मथ तप्तं सप्तधा सीसमेकं
 पण्डितमथ पञ्चात्कारयेत्तच्छलाकाम् ॥
 त्रिचक्रदयकाले साक्षना व्यञ्जना वा
 त्रिचक्रनिभ समेतान्त्रपैचिटा रोगान्
 चामित सित मसुत्यान् सन्धि मर्माभिजातान्
 हन्ति नयनरोगान् सेव्यमाना शलाका ॥

विद्यापत्ररसं निधाय विमले त्वीङ्मुखरे भाजने
 मूलं तत्र निष्ठुष्य सैन्धव युतं गौञ्जं विशोष्यातपे ।
 तच्चूर्णं विमलाञ्जनेन सहितं नेत्रामये शस्यते
 काचार्माजुनः पिच्छटे सतिमिरे स्त्रावच्च निर्नाशयेत्
 चित्रा यष्टियोगे सैन्धव ममलं विचूर्ण्य तेनाक्षि ।
 सममञ्जयतस्त्रिमिरं गच्छति वर्षादसाध्यमपि ॥
 दद्यादुशीरं निर्युहे चूर्णितं कणसैन्धवम् ।
 तच्छृते सष्टतं तत्र भूयः चौद्रं क्षिपेद्दने ॥
 शीते चास्त्रिन् हितमिदं सर्वजं तिमिरऽञ्जनम् ॥
 धात्रीरसाञ्जनं चौद्रं सर्पिर्भिस्तु रसक्रिया ।
 पित्तानिलाक्षि रोगघ्नी तैमिर्यं पटलापहा ॥
 शृङ्गवेरं शृङ्गराजं यष्टि तैलेन मिश्रितम् ।
 नस्यमेतेन दातव्यं महापटल नाशनम् ॥
 लिङ्गनाशे कफोद्भूते यथावद्विधिपूर्वकम् ।
 विद्धा दैवकृते च्छिद्रे नेत्रं स्नानेन पुरयेत् ॥
 ततो दृष्टेषु रूपेषु शलाकामाहरेच्छनैः ।
 नयनं सर्पिषाभ्यज्य वस्त्रपट्टेन वेष्टयेत् ॥
 ततो गृहे निरावाधे शयितोत्तान एव च ।
 उद्गार कास क्षवद्युष्टौवनोत्क्रम्यनानि च ॥
 तत्कालं नाचरेदूर्ध्वं यन्त्रणा स्नेहपीतवत् ।
 त्र्यहाक्षत्रहाक्षरयेस्तत्कषायैरनिलापहैः ॥
 वायोभयाक्षत्रहादूर्ध्वं स्वेदयेदक्षि पूर्ववत् ।
 दशरात्रन्तु संयम्य हितं दृष्टिप्रसादनम् ॥
 पश्चात् कर्म च सेवेत लङ्घनञ्चापि माभया ।

रागक्षोषोऽवृद्धं क्षोषोऽवृद्धं क्लेशराक्षता ॥

अधिमन्यादयस्यान्ते रोगाः स्युर्दृष्टवेधजाः ।

अहिताहारतो वापि यस्यास्त्वं तानुपाचरेत् ॥

रुजाया मक्षिरागे वा भूयो योगान्निबोध मे ॥

कल्मिता सष्टता दूर्वा यवगैरिकशारिवा ।

सुखालेपे प्रयोक्तव्या रुजारागोपशान्तये ॥

पयस्या शारिवापत्र मञ्जिष्ठा मधुकैरपि ।

अजाक्षीरान्वितैर्लेपः सुखोष्णः पथ्य उच्यते ॥

वातघ्नसिद्धे पयसि सिद्धं सर्पिश्चतुर्गुणे ।

काकोल्यादि प्रतीषापं तद्युष्मात्सर्वकर्मसु ॥

शाम्यत्येवं नचेष्टूलं क्षिग्धस्त्रिन्नस्य मोचयेत् ।

ततः शिरां दहेच्चापि मतिमान् कीर्तितं यथा ॥

दृष्टे रथ प्रसादार्थमञ्जनं शृणु मे शुभे ।

मेघशृङ्गास्य पुष्पाणि शिरीष धवयोरपि ॥

मालत्याद्यापि तुल्यानि मुक्ता वैदूर्यमेव च ।

अजाक्षीरेण सम्मिष्य ताम्रे सप्ताह मावगेत् ॥

प्रविधाय तं तद्वर्तीयोजयेदञ्जने भिषक् ।

स्रोतोऽजं विद्रुमं केन सागरस्य मनःशिला ॥

मरिचानि च तां वस्ति कारयेच्चापि पूर्ववत् ॥

रसाञ्जनं घृतं क्षौद्रं तालीशं स्वर्णगैरिकम् ।

गोशक्कद्रससंयुक्तं पिप्पलीपहतदृष्टये ॥

मलिनोत्पलकिष्कल्कं गोशक्कद्रससंयुतम् ।

गुडिकाञ्जनमेतस्याहिनरात्रान्वयोर्हितम् ॥

नदीजं शङ्खनिजदूष्यथाञ्जनं

मनःशिला इ च निशे यवां शङ्कत् ।

सचन्दनेयं गुडिकाय वाञ्जने

प्रशस्यते रात्रिदिनेष्वपश्यताम् ॥

कणाच्छागयक्तमध्यं पक्वा तद्रसपेषिता ।

अचिराद्वन्ति नक्तान्धं तद्वत्तच्चौद्रमूषणम् ।

त्रिफलाद्यं दृतम् ।

त्रिफला कायकल्काभ्यां सपयस्कं दृतं दृतम् ।

तिमिराक्ष्यचिराद्वन्ति पीतमेतन्निशामुखे ॥

महात्रिफलाद्यं दृतम् ।

त्रिफलाया रसप्रस्थं प्रस्थं भृङ्गरजस्य च ।

वृषस्य च रसप्रस्थं शतावर्थाश्च तत्समम् ॥

अजाचीरं गुडूच्याश्च आमलक्यारसं तथा ।

प्रस्थं प्रस्थं समाहृत्य सर्वैरेभिर्दृतं पचेत् ॥

कल्कः कणा सिता द्राक्षा त्रिफला नीलमुत्पपलम् ।

मधुकं चीरकाकोलौ मधुपर्णी निदिग्धिका ॥

तत्साधसिद्धं विज्ञाय शुभे भाण्डे निधापयेत् ।

ऊर्ध्वपानमधःपानं मध्ये पानञ्च शस्यते ॥

यावन्तो नेत्ररोगास्तान् पानादेवापकर्षति ।

रक्तजे रक्तदुष्टे च रक्ते चातिस्त्रुतेऽपि च ॥

नक्तान्धे तिमिरे काचे नीलिका पटलावूदे ।

अभिष्यन्देऽधिमन्ये च पक्वाकोपे च दारणे ॥

नेत्ररोगेषु सर्वेषु वातपित्तकफेषु च ।

अदृष्टिं मन्ददृष्टिञ्च कफकातप्रदूषिताम् ।
 स्रवतो वातपित्ताभ्यां सकण्डासकपूरदृक् ।
 गृध्रदृष्टिकरं सद्यो बलवर्षाग्निवर्धनम् ॥
 सर्वनेत्रामयं हन्यान्निफलाद्यं महदृष्टम् ॥

त्रिफलाद्युतम् ।

त्रिफला त्रुपणं द्राक्षा मधुकं कटुरोहिणी ।
 प्रयोण्डरीकं सूक्ष्मैला विडङ्गं नागकेशरम् ॥
 नीलोत्पलं शारिवे द्वे चन्दनं रजनीहयम् ।
 कार्धिकैः पयमातुल्यं त्रिगुणं त्रिफलारसम् ॥
 घृतप्रस्थं पचेदेतत्सर्वनेत्ररुजापहम् ।
 तिमिरं दीपमास्त्रावं कामलां काचमवूदम् ॥
 विसर्पं प्रदूरं कण्डू रक्तं श्लथमेव च ।
 खालित्यं पलितञ्चैव केशानां पतनं तथा ॥
 विषमज्वरमन्मथं शुकञ्चाशु व्यपोहति ।
 अन्ये च बहवो रोगा नेत्रजा ये च वर्त्मजाः ॥
 तान् सर्वान् नाशयत्याशु भास्करस्तिमिरं यथा ।
 न चैतन्मात्सरं किञ्चिद्विषमिः कश्यपादिभिः ॥
 दृष्टिपसादनं दृष्टं यथा स्यात् त्रैफलं घृतम् ॥

त्रिफलाद्यं घृतम् ।

फलत्रिकं भोरकषयसिद्धं
 कल्केन यष्टीमधुकस्य युक्तम् ।
 सर्पिः समं क्षौद्रचतुर्थभागं
 हन्यान्निदोषं तिमिरं प्रवृद्धम् ॥

शृङ्गराजतैलम् ।

शृङ्गराजरसप्रस्थो ग्रष्टीमधुपलेन च ॥

तैलस्य जुष्टं पक्वं सद्यो दृष्टिं प्रसादयेत् ।

नस्यादलीपलितघ्नं मासेनैतन्न संशयः ॥

निराकरोति नक्तान्धं सर्गोमयरसा कणा ।

यथा रतेन रमणी रमणस्य महाबलम् ॥

गोमयतैलम् ।

गवां शकृत्क्वाथविपक्वमुत्तमं

क्षितञ्च तैलं तिमिरेषु नस्ततः ॥

घृतं क्षितं केवलमेव पैत्तिके

तथाभ्युतैलं पवनासृगुत्थयोः ॥

नृपबलभन्तैलं घृतञ्च ।

जोषकर्षभक्षी मेदा द्राक्षांशुमती निदिग्धिका वृद्धती

मधुकं बला बिडङ्गं मञ्जिष्ठा शर्करा राक्षा ॥

नीलोत्पलं स्वदंष्ट्रा प्रपौण्डरीकं पुनर्नवां लवणम् ।

पिप्पल्यः सर्वेषां भागैरक्षांशिकैः पिष्टैः ॥

तैलं वा यदि वा सर्पिर्दत्त्वा क्षौरञ्चतुर्गुणं पक्वम् ।

आवेयनिर्म्मितमिद्रन्तैलं नृपबलभं सिद्धम् ।

तिमिरं पटलं काचं नक्तान्धं चार्बूदं दिवान्धञ्च ।

क्षेतञ्च लिङ्गनाशं नाशयति च नीलिका व्यङ्गम् ॥

सुखनासादौर्गन्ध्यं पलितञ्चाकाशजं हनुस्तम्भम् ।

श्वासं कासं शोथं हृक्कां तथात्वथं नेत्रे ॥

मृज्जजैह्ममर्धभेदं रोगं बाहुग्रहं शिरःस्तम्भम् ।
रोगानथोद्धृज्योः सर्वानचिरेण नाशयति ॥
पक्तव्यं कुष्ठवन्तैलं नस्वार्थं नृपवत्तमम् ।
अक्षांशैः शणिकैः कल्कैरन्यैर्भृङ्गादितैलवत् ।

अजितन्तैलम् ।

तं लस्य पचेत्कुष्ठवन् मधुकस्य पलेन कल्कपिष्टेन ।
आमलकरसप्रस्थं क्षीरप्रस्थेन संयुतं कृत्वा ॥
अजितं नान्ना तैलन्तिमिरं हन्यान्निमिप्रोक्तम् ।
विमलां कुरुते दृष्टिं नष्टामध्यानयेत्तद्वत् ।
दृष्टिजेषु ।

अर्धं तु च्छेदनीयं स्यात्कृष्णप्राप्तं भवेद्यदा ।
वडिशविहं मनुष्यस्य त्रिभागश्चात्र वर्जयेत् ॥
पिप्पली त्रिफला लाक्षा क्षीरचूर्णं ससैन्धवम् ।
भृङ्गराजरसे पिष्टं गुडिकाञ्जनमिष्यते ॥
अर्धं सतिमिरं काचं कण्डूं शुक्रं तथाजुर्नम् ।
अञ्जनरत्ने त्ररागांश्च हन्यान्निरवशेषतः ॥

पुष्पाख्यतार्क्षजसितोदधिफेन शङ्ख-
सिन्धत्यगेरिकशिला मरिचैः सप्तांशैः ।
पिष्टैस्तु माक्षिकरसेन रसक्रियेयं
हन्यमर्धकाचतिमिराजुर्नवर्त्तं रोगान् ।
कौभस्य सर्पिषः पानैर्विरेकालेपसेचनैः ।
प्रादुशौतैः प्रशमयेत् शुक्तिकामञ्जनैस्ततः ॥
प्रवालसुक्ता वैदूर्यं शङ्खस्फाटिकचन्दनम् ।

सुवर्णरजतचौद्रमञ्जनं श्लक्ष्णिकापहम् ॥

शङ्खः चोद्रे च संयुक्तः कतकः सैन्धवेन वा ।

सितयार्णवफेनो वा पृथगञ्जनमर्क्षुने ।

पैत्तं विधिमशेषेण कुर्वाद्दुर्नशान्तये ॥

वैदेहीं श्वेतमरिचं सैन्धवं नागरं समम् ।

मातुलुङ्गरसैः पिष्टमञ्जनं पिष्टकापहम् ॥

शुक्रजेषु ।

भित्तोपनाहं कफजं पिप्पली मधुसैन्धवैः ।

विलिखेन्नण्डलापेण प्रच्छयित्वा समन्ततः ॥

पथ्याक्षधात्री फलमध्यवीजै-

स्त्रिवेकभागैर्विदधीत वत्तिम् ।

तयाञ्जयेदस्त्रमति प्रगाढ-

मन्थोर्हरेत्कोपमति प्रवृद्धम् ॥

स्त्रावेषु त्रिफलाक्वाथं यथादोषं प्रयोजयेत् ।

चोद्रेणाज्येन पिप्पल्यामित्रं विध्येत् शिरान्तथा ।

त्रिफलातुल्यकासीससैन्धवैः सरसाञ्जनैः ।

रसक्तिषा किमिष्यन्थौ भिन्ने स्यान्नतिसारणम् ॥

सन्धिजेषु ।

सप्तानृतलौहम् ।

त्रिफलारज आयसञ्चूर्णं

सह यष्टिमधुकं समाशयुक्तम्

मधुना सर्पिषा दिनान्ते

पुष्टो निष्परिहारमाददीत ॥

तिमिरघोररक्तराजि कण्ठू
 चण्डाभ्यावृद्धतीक्ष्णशूलान् ॥
 पटलं सहकाचपिण्डकं
 शमयत्येव निषेधितः प्रक्षौणः ॥
 न च केवलमेव लोचनानां
 विहितो रोगनिवर्हणाय पुंसाम् ।
 दशमश्रवणोर्ध्वकण्ठजानां
 प्रथमे हेतुरयं महागदानाम् ॥
 पलितानि विनाशयेत्तथाग्निं
 चिरनष्टं कुरुते रविप्रचण्डम् ।
 दयिता भुजपञ्चरोपगूढः
 स्फूटचन्द्राभरणासु यामिनीषु ॥
 सूरतानि चिरं निषेधतेऽसौ
 पुरुषो योगवरं निषेवमाणः ।
 नुखेन नीलोत्पलसारगन्धिना
 शिरोरुहेरक्षनमेचकप्रभैः ।
 भवेच्च गृध्रस्य समानलोचनः
 सुखैर्नरो वर्षशतञ्च जीवति ॥

मधुकायं लौहम् ।

मधुकं त्रिफलाचर्यं लौहचूर्णं तथैव च ।
 भक्षयेन्मधुसर्पिभ्यामक्षीरोगप्रशान्तये ॥

नयनचन्द्रलौहम् ।

त्रिकटु त्रिफला शृङ्गी शटी रास्ना महीषधम् ।

द्राक्षा नीलोत्पलञ्चैव काक्लीली मधुवष्टिका ॥

वाटगलकं केशरञ्च कण्टकारीदृशं तथा ।

लौहाभ्रयोः पलं दत्त्वा भावयेद्दोषधैरिमैः ॥

त्रिफलाकायतैलेन भृङ्गराजरसेन च ।

भावयित्वा वटीकायां वदरास्थिमिता शुभा ॥

यावन्तो नेत्ररोगाश्च ताद्विहन्ति न संशयः ॥

अत्र सर्ववर्णसमं लौहाभ्रम्

इति भैषज्यरत्नावल्यां नेत्ररोगाधिकारः समाप्तः ।

अथ नासारोगाधिकारः ।

सर्वेषु पीनसेष्वादौ निर्वातागारगो भवेत् ।

के हस्तेदप्रधमनं धूमगण्डूषधारणम् ॥

वासो गुरुणां शिरसः सुघनं परिवेष्टनम् ।

लघूणां लवणं क्षिग्धमुष्णभोजनमद्रवम् ॥

पञ्चमूलौघृतं क्षौद्रं स्याद्विचकाहरोत्तमौ ।

सर्पिर्गुण्डः षडङ्गश्च यूषः पीनसशान्तये ॥

व्याजाद्यञ्चूर्णम् ।

व्योषचित्रकतालौघ तिल्लिङ्गिकान्वेतसम् ।

सप्तव्याजाजितुन्यांशमेता त्वक् पत्रपादिकम् ॥

व्योषाकिञ्चूर्णमिदं पुराणशुद्धसंयुतम् ।

पीनसश्चासकासकं कविपरम् ॥

पाठादितैलम् ।

पाठा द्विरजनीमूर्वा पिप्पली जातिपल्लवैः ।

दन्त्या च तैलं संसिद्धं नस्यं सम्पन्नं पीनसे ॥

व्याघ्रीतैलम् ।

व्याघ्री दन्ती वचा शिग्रु, सुरसा व्योषसैन्धवैः ।

पाचितं नावनन्तैलं पूतिनासा गदापहम् ॥

त्रिकटु, कबिडङ्गसैन्धव वृहतीफलशिग्रु, दन्तोभिः ।

तैलं गोजलसिद्धं नस्यं स्यात् पूतिनस्यस्य ॥

कलिङ्गहिङ्गुमरिचलाक्षा खरसकटुफलैः ।

व्याघ्रीशशिग्रु, जम्बुजैरवपीडः प्रशस्यते ॥

तैरेव मूत्रसंयुक्तैः कटुतैलं विपाचयेत् ।

अपीनसे पूतिनस्ये शमनं परिकीर्तितम् ॥

नासापाके पित्तहरं विधानं

कार्यं सर्वं बाह्यमाभ्यन्तरञ्च ।

हृत्वा रक्तं क्षीरिष्ठत्त्वचश्च

यो ज्याः सेके सर्पिषश्च प्रदेहाः ॥

पूयस्ते रक्तपित्तघ्नाः कषाया नावनानि च ॥

शण्डोक्तश्या कणा बिल्वद्राक्षा कल्ककषायवत् ।

साधितं तैलमाज्यं वा नस्यं च वधुरुक् प्रणुत् ॥

दीप्ते रोगे पैत्तिके पैत्तिकान्तु

कार्यं कुर्यात्तद्विधं शीतलञ्च ।

नामादाहे स्नेहयानं प्रधानं

स्निग्धा धूमामूर्ध्ववस्तिष्ठ नित्यम् ॥

वातिके तु प्रतिश्याये पिवत्सर्पिर्यथाबलम् ॥

पञ्चभिर्लवणैः सिद्धं प्रशमेन गलेन च ॥

नस्यादिषु विधिं कृत्स्नमवेक्षेतादितेरितम् ॥

पित्तरक्तोत्थयोः पेयं सर्पिमधुरकैः शृतम् ।

परिषेकान् प्रदेशांश्च कुर्यादपि च शीतलान् ॥

कफजे सर्पिषा सिद्धतिलमाषविपक्वया ।

यवाग्वः वामयित्वा वा कफघ्नं क्राममाचरेत् ॥

दार्वीङ्गदो निकुम्भैश्च किण्विद्याः स्वरसेन च ।

वर्तयोऽथ कृता योज्या धूमपाने यथाविधि ॥

अथवा सघृतान् शक्तान् कृत्वा मलकसम्पुटे ।

नवप्रतिश्यायवतां धूमं वैद्यः प्रयोजयेत् ॥

यः पिवति शयनकाले शयनाकटः सुशीतलं भुरि ।

सलिलं पीनसयुक्तो मुच्यते तेन रोगेण ॥

पुटपक्वं जयापत्रं सिन्धुतैलसमायुतम् ।

प्रतिश्यायेषु सर्वेषु शीलितं परमौषधम् ॥

सोषणं गुडसंयुक्तं स्निग्धदध्यन्तभोजनम् ।

नवप्रतिश्याय हरं विशेषात् कफपाचनम् ॥

प्रतिश्याये नखे श्लेष्मो यूषधिश्चाच्छदोद्भवः ।

ततः पक्वं कफं घ्रात्वा श्लेष्मीर्षविरचनैः ॥

शिरसोऽभ्यञ्जनश्चेद नस्त्य कटुभोजनैः ।

वमनेर्हृतपानैश्च तान्यथास्वमुपाचरेत् ॥

भक्षयेत्त भक्तमात्रे सत्तुष्टमस्तुष्टिप्रसन्नमस्तुष्टम् ।

सजंयति सर्वसमुत्थं चिरजातश्च प्रतिश्यायम् ॥

पिप्पल्यः शिग्रुबीजानि विडङ्गं मरिचानि च ।

अवपीडः प्रशस्तोऽयं प्रतिश्यायं निवारणः ॥

समुद्रपिष्टाद्योद्दिष्टाः क्रियाः क्रिमिषु योजयेत् ।

धावनार्थं क्रिमिघ्नानि भेषजानि च बुद्धिमान् ।

शेषाणान्तु विकाराणां यथास्वं स्याद्विक्रितम् ॥

करवीराद्यस्तैलम् ।

रक्तकरवीरपुष्पं जात्यास्तथाशनमक्षिकाश्च ।

एतैः समस्तैस्तैलं नासारोगनाशनं पक्वम् ॥

शिखरितैलम् ।

गृहधूमकणा दारु चारनक्ताह्नसैन्धवैः ।

सिद्धं शिखरिबीजेद्य तैलं नासारोगं हितम् ॥

चित्रकतैलम् ।

चित्रकविक्रा दीप्यकनिदिग्धिका करञ्जबीजलवणार्कैः ।

गोमूत्रयुतैः सिद्धं तैलं नासारोगं शान्ति ॥

चित्रकहरीतकी ।

चित्रकस्यामलक्याश्च गुडूच्या दृगमूलजम् ।

शतं गतं रसं दृष्ट्वा पथ्याचूर्णाढकं गुडात् ॥

शतं पचेद् घनीभूते पलद्वादशकं क्षिपेत् ।

व्योषत्रिजातयोः चारात्पलार्धमपरेऽहनि ।

प्रस्नाच्च सधुनी दृष्ट्वा यथान्यथादयन्मणः ।

वृद्धयेऽग्नेः क्षयः कासः पीनसं दुश्चरं त्रिभीजम् ॥
गुल्मीदावर्तं दुर्लभं श्लासान् वृन्ति सुदाहयान् ।

इति भैषज्यरत्नावल्यां नासार्दोगाधिकारः समाप्तः

अथ कर्णरोगाधिकारः ।

कपित्थमातुलङ्गाम्बु, शृङ्गवेररसैः शुभैः ।
सुखोष्णैः पूरयेत् कर्णं कर्णशूलोपशान्तये ॥
शृङ्गवेरञ्च मधु च सैन्धवं तैलमेव च ।
कटुष्णं कर्णयोर्दोषमेतद्वा वेदनापहम् ॥
लशुनाद्रकशिशूणां स्वरसो मूलकस्य च ।
कदल्याः स्वरसः श्रेष्ठः कटुष्णः कर्णपूरणे ॥
समुद्रफेनचूर्णेन युक्त्या वाप्यवचूर्णयेत् ।
आर्द्रकमूर्च्यावर्त्तकशोभाञ्जनमूलकस्वरसाः ।
मधुतैलसैन्धवयुताः पृथगुक्ताः कर्णशूलहराः ॥
शोभाञ्जनस्य त्रिविद्यां सस्ति लतैर्लेन संयुताः ।
व्यक्तोष्णः पूरणः कर्णे कर्णशूलोपशान्तये ।
अष्टानामपि मूत्राणां मूत्रेणान्यतमेन वै ।
कोष्णेन पूरयेत् कर्णं कर्णशूलोपशान्तये ॥
अथत्यपत्रखल्लं का विधाय बद्धुमर्त्तकम् ।

तैलाक्षमङ्गारपूषे निदध्यात् सवसोपरि ॥
यत्तैलञ्चयते तस्मात् कृत्वा दङ्गारतापितात् ।
तत्प्राप्तं अवणस्रोतः सद्यो गृह्णाति वेदनाम् ॥
अर्कपत्रपुटे दग्धं क्षुद्रौषधीभिर्हो रसः ।
कदुष्णः पूरणादेव कर्णशूलनिवारणः ॥

दीपिकातैलम् ।

महतः पञ्चमूलस्य काण्डान्यष्टाङ्गुलानि च ।
क्षौमेनावेध्य संसिष्य तैलेनादीपयेत्ततः ॥
यत्तैलञ्चयते तेभ्यः सुखीणां तत्प्रयोजयेत् ।
ज्ञेयं तद्दीपिकातैलं सद्यो गृह्णाति वेदनाम् ॥
एवञ्च यथा द्रुकाष्ठे कुष्ठे काष्ठे च सारले ।
मतिमान्दीपिकातैलं कर्णशूल निवारणम् ॥

अर्कस्य पत्रं परिणामपीत-

मान्येन लिप्तं शिखिर्नश्यतमम् ।

आपीष्य सद्यो अवणे निषितं

निहन्ति शूलं बहुवेदनञ्च ॥

तैलशूलातुरे कर्णे सशब्दे क्लेदवाहिनि ।

वस्तुमूत्रं क्षिपेत्क्षीणां सैन्धवेनावचूर्णितम् ॥

हिङ्गुतुम्बुशुण्ठीभिः साध्यन्तैलन्तु सार्धपम् ।

कर्णशूले प्रभातान्तु पूरणं हितमुच्यते ॥

चारतैलम् ।

बालमूलकशुण्ठीनां चारो हिङ्गु सनागरम् ।

अतपुष्पा बद्धा कुष्ठन्दाव शिमुदसाञ्जनम् ॥

सोवर्चसः सक्तस्यैव सविंशोद्भिदः सैवम् ।
 भूर्जगन्धिविहं सुखं मधुशुक्तप्रतुर्गुणम् ॥
 मातुलुङ्गस्यैव कदल्या रस एव च ।
 तैलमेभिर्विप्रक्तव्यं कर्णशूलहरणम् ॥
 वाधिर्यं कर्णनादस्य कुर्यात्स्वावक्ष्यं दातव्यः ।
 पूरणादस्य तैलस्य क्रिमयः कर्णं संश्रिताः ॥
 चित्रं विनाशश्चक्षन्ति कृष्णात्रेयस्य शासनात् ।
 चारतैल मिदं श्रेष्ठं सुखदन्तामयापहम् ।
 मधुप्रधानं शुक्तान्तु मधुशुक्तं तथापरम् ।
 जम्बीरस्य फलरसं पिप्पली ग्रन्थि संयुतम् ॥
 मधुभाण्डे विनिक्षिप्य धान्य राशौ निधापयेत् ।
 मासेन तज्जात रसं मधुशुक्तं मुदाहृतम् ॥
 कर्णनादे कर्णच्छेडे कटुतैलेन पूरणम् ।
 नादवाधिर्ययोः कुर्याद्वातशूलोक्तमौषधम् ॥

अपामार्गचारतैलम् ।

मार्गचार जलेन च तत्कृतकल्कं न साधितस्तैलम् ।
 अपहरति कर्णनादं व्याधिर्यच्चापि पूरणतः ॥

स्वर्जिक्ताव्यं तैलम् ।

स्वर्जिका मूलकं शुष्कं हिङ्गु काल्पिका सहोषधम् ।
 शतपुष्पाश्च तैलैर्बलं यकं शृङ्गा ज्वरुर्गुणम् ॥
 प्रणादशूल वाधिर्यं स्नातव्याश्च व्यपोहति ॥

दशमूलो तैलम् ।

दशमूलो कषायेण तैलप्रसं विपाकयति ।

एतत्कल्पां प्रदायेकः वाधिर्यो परमोपपन्नः ।

विल्वतैलम् ।

फलं विल्वस्य मूत्रेण पिष्ट्वा तैलं विपाचयेत् ।

साजघीरं तद्वितरेद्वाधिर्यं कर्णपूरणे ॥

एष एव त्रिभिः कार्यः प्रसादे नस्यपूर्वकः ।

गुडनागरतोयेन नस्यं स्यादुभयोरपि ।

विल्वतैलम् तन्मातरं ।

विल्वगर्भं पचेत्तैलं गोमूत्राजपर्योऽन्वितम् ।

वाधिर्यं पूरयेत्तेन कर्णसकफ्रवातजित् ।

लज्जनाद्यां तैलम् ।

लज्जनामलकं तालं पिष्ट्वा तैले चतुर्गुणे ।

तैलाच्चतुर्गुणं घीरं पाच्यं तैलावशेषकम् ।

तत्तैलं पूरयेत् कर्णे वाधिर्यं परिणाशयेत् ॥

वातोक्तं माषादिवाधिर्यादौ तु योजयेत् ।

वर्जयेन्नेथुनं क्रोधं रुक्षं पाधिर्यपीडितः ॥

चूर्णं पञ्चकषायाणां कपित्थ रस संयुतम् ।

कर्णस्त्रावे प्रशंसन्ति पूरणं मधुना सह ॥

मासतीक्ष्णरस मधुना कूरितमधुना कर्णा मूत्रैः ।

दूरेण विभज्यते वै श्ववधुनं पूतिरोनेष ।

हरितालं सगोमूत्रं पूरणं पूतिकर्णजित् ।

सर्जत्वक्चूर्णसंयुक्तः कार्पासौफलजो रसः ।

मधुना संयुतः सगुः कर्णस्त्रावे प्रमस्यते ॥

जम्बायपत्रं तरुणं ससांशं
 कपित्थकार्पाशपत्राश्च सार्द्रम् ।
 छात्वा रसन्तं मधुना विमिश्रं
 स्नावापहं तं प्रवहन्ति तर्जुनाः ॥

जम्बाय तैलम् ।

एतैः शृतं निम्ब करञ्जतैलं
 ससांशं स्नावहरं प्रदिष्टम् ॥

पुटपाकविधिस्त्रिवो हस्तिविद्धं जातं कवजः ।
 रसः सतैलसिन्धुतः कर्णस्नावहरः परः ॥

शम्बूकतैलम् ।

शम्बूकस्य च मासेन कटुतैलं विपाचतम् ।
 तस्य पुनःणमात्रेण कर्णनाडी प्रशाम्यति ॥

निशातैलम् ।

निशागन्धपत्रं पक्वं कटु तैलं पक्वाष्टकम् ।
 धुस्तूरपत्रजरसे कर्णनाडीजिदुत्तमम् ॥

कुष्ठाय तैलम् ।

कुष्ठं हिङ्गु वचा दारु शताङ्गा विश्वसैन्धवैः ।
 पुतिकर्णपिष्टं तैलं वस्त्रमूत्रेण साधितम् ॥

अथ कर्णप्रतीनाहे स्त्री हस्तेदौ समाचरेत् ॥
 ततो विरिक्तशिरसः क्लियां प्राप्तां समाचरेत् ॥
 कर्णपाकस्य भैषज्यं कुर्यात् चतविसर्पवत् ।
 विविधं कफहा सर्वैः कर्णकण्ठं व्यपोहति ॥

क्लेदयित्वा तु तैलेन स्वेदेन प्रविशाम्य च ।
 शोधयेत् कर्णगूढान्तु भिषक् सम्यक् शलाकया ॥
 निगुण्डोस्वरसंस्तौल' सिन्धुधूमरजो गुहः ।
 पूरणात्, पूतिकर्णस्य शमनोऽसधसंयुतः ॥
 जातीपत्र रसे तैलं विपक्वं पूतिकर्णजित् ।
 वरुणार्क कपित्थान् जम्बू पद्मव साधितम् ॥
 पूतिकर्णापहं तैलं जातीपत्ररसोऽथवा ॥
 सूर्यावर्त्तकस्य रसं सिन्धुवार रसं तथा ।
 लाङ्गलोमूलज रसं क्रापणेनावचूर्णितम् ॥
 पूरयेत् क्रिमिकर्णन्तु जन्तूनां नाशनं परम् ॥
 क्रिमिकर्ण विनाशाय क्रिमिघ्नं योजयेद् विधिम् ।
 वार्त्ताकु धूमश्च हितः सर्षपश्च ह एव च ।
 हलोसूर्यावर्त्तव्योषस्वरसेनाति पूरिते ।
 कर्णे पतन्ति सहसा सर्वास्तु क्रिमिजातयः ॥
 छष्ट' रसाञ्जनं नार्य्याः क्षीरेण क्षौद्र संयुतम् ॥
 प्रशस्यते चिरोत्थेऽपि सास्त्रावे पूतिकर्णके ॥

इन्दुवटी ।

शिवाजत्वक्श्लोहानि समानि हेम पादिकम् ।
 काकमाक्षीषरीधात्रीपद्मानाम्भसा पृथक् ।
 भातयित्वा वटीः सूर्याद् द्विगुणाफलमानतः ।
 धात्री तोयेन संमर्द्दप्रातः प्रातः प्रयोजयेत् ॥
 कर्णनादादयः सर्वे गदा वातोद्भवाश्च ये ।
 प्रमेहा विंशतिषापि नश्यन्त्ये तन्निषेधयात् ॥

सुधाविश्राणनादिभ्यः र्जगतां ताम्रद्वयका ।
तथैवेन्दुर्वटी ताम्ररीगतापनिघ्नहनी ।

सारिकादिवटी ।

सारिवां मधूकं कुष्ठं चातुर्जातं प्रियङ्गुकम् ।
नीलोत्पलं गुडूचीञ्च देवपुष्पं फलत्रिकम् ॥
अभ्रं सर्वसमञ्चाभ्रसमं सौहं विभावयेत् ।
केशराजाम्बुना पार्श्वकाथेन यवजाम्बुसा ॥
काकमाचीरसेनापि गुक्कामूलद्रवेण च ।
पङ्गुक्काप्रमिताः पञ्चादिदध्यादटिका भिषक् ॥
धारोष्णे नापि पयसा शतमूलोरसेन वा ।
एकैकां योजयेत् प्रातः श्लेष्मण्डसखिलेन वा ।
निखिलान् कर्णजान् रोगान् प्रमेहानपि विंशतिम् ।
रक्तपित्तं क्षयं श्लेष्मं क्लैब्यं जीर्णम्बरं तथा ।
अपस्मारमदार्शसि हृद्रोगञ्च मदात्ययम् ।
सारिवादिवटी हृन्मत् स्त्रौगदान्निखिलानपि ॥

दार्व्यादि तैलम् ।

दार्व्याश्च दशमूलस्य काथेन मधुकस्य च ।
कदम्बाः स्त्ररसेनापि प्रक्षेप्तैस्तं तिस्रोद्वयम् ॥
कल्कैः कुष्ठवचाशिशुं शतपुष्पारसाक्षतैः ।
देवदारु यवचार स्वर्जिकाविहसैत्यवैः ॥
कर्णशूलं कर्णनादं वाधिर्यं पूतिकर्णजम् ।
कर्णस्थेनैः जलकणैः कर्णपाण्डुपङ्कजैश्च ॥

कर्णं कण्ठं प्रतीनाहो शोथान् कर्णसमुद्भवान् ।
तैलं दाव्यादिकं हन्ति कर्णं स्नावं तथैव च ॥

इति भैषज्यरत्नावल्यां कर्णरोगाधिकारः समाप्तः ।

अथ सुखरोगाधिकारः ।

शोष्ठं प्रकोपे वातोत्थे सांख्येनीपनाहयेत् ।
मस्तिष्के चैव नस्येन तैलं वातहरैः शृतम् ॥
सेकोऽभ्यङ्गः स्नेहपानं रसायनमिहैष्यते ।
श्रोत्रेष्टकं सर्जरसं गुग्गुलुं सुरदारु च ।
बष्टोमधुकं चूर्णं च विदध्यात् प्रतिसारणम् ॥
वेधं शिराणां वसनं विरेकं

तिक्तस्य पानम्बुध्रं भोजनञ्च ।

शोथान् प्रलेपान् परिषेचनञ्च

पित्तोपसृष्टेऽधरेषु कुर्यात् ॥

पित्तरक्ताभिभूतोत्थान् जलोकाभिरुपाचरेत् ।

पित्तविद्रधिबद्धापिक्त्रियां कुर्यादशेषतः ॥

शिरोविरेचनं धूमः स्निग्धः कण्ठधारणम् ।

हृतरक्ते प्रयोक्तव्यं शोष्ठकोपे कफाज्जले ।

त्रिकटुः सर्जिका चारः चारश्च यवशूकजः ।
 चोद्रयुक्तं विधातव्यमेतच्च प्रतिसारणम् ॥
 मेदोजे स्वेदिते भिन्ने शोधिते ज्वलनो हितः ।
 प्रियङ्गु त्रिफला लोध्रं सचोद्रं प्रतिसारणम् ।
 हितञ्च त्रिफला चूर्णं मधुयुक्तं प्रलेपनम् ॥
 सर्पप कनकगैरिक धान्य घृत तैलं सिन्धु, संयुक्तम् ।
 सिद्धं सिक्थक मधरेष्फुटितोष्ण्टिते व्रणं हरति ॥
 शीतादे हृतरक्ते तु तोये नागर सर्पपान् ।
 निःक्ताप्य त्रिफलाश्चापि कुर्याद् मण्डूषं धारणम् ॥
 प्रियङ्गवश्च मुस्ता च त्रिफला च प्रलेपनम् ।
 कुष्ठं दार्वी लोध्रमब्दं समङ्गा
 ततः पाठा तेजनी पीतिका च ।
 धूर्णं शस्तं घर्षणं तद्विजानां
 रक्तास्त्रावं हन्ति कण्डू रजाश्च ॥
 भद्रमुस्ताभयाव्योषविडङ्गारिष्टपक्वैः ।
 गोमुत्र पिष्टैर्गुडिकां छाद्य शृङ्गां प्रकल्पयेत् ॥
 तां विधाय मुखे सुप्त्याचलदन्तातुरो नरः ।
 नातः परतरं किञ्चिच्चलदन्तस्य भेषजम् ॥
 करञ्ज करवीरार्कं मालती ककुभाशनाः ।
 शस्त्रन्ते दन्तपवने ये चाप्येवं विधा दुमाः ॥
 चलदन्तस्थिरकरं कार्यं वज्रसर्पणम् ।
 घ्रातंगल दल क्वाथ मण्डूषो दन्तचालनुत् ॥
 दन्तचाले हितं श्रेष्ठं तिलोया चर्षणं सदा ।
 दन्तपुण्युदके कार्यं तरुणे रक्तमोचनम् ॥

सपञ्च लवण चारं सञ्चोद्रे' प्रतिसारणम् ।

दन्तानां तोदहर्षे च वातघ्नाः कबला हिताः ॥

माचिकं पिप्पली सर्पिर्मिश्रितं धाररेणुखे ।

दन्तशूलहरं प्रोक्तं प्रधानमिदमीषधम् ॥

विस्फारिते दन्तवेष्टे त्रणन्तु प्रतिसारयेत् ।

लोध्र पत्तङ्ग मधुक साचा चूर्णे मधुसरैः ॥

गण्डूजे चौरिणो गोज्याः सञ्चोद्रे द्रुतशर्कराः ॥

शोषिरे द्रुतरक्ते तु लोध्रमुस्तारसाञ्जनैः ।

सञ्चोद्रेः शस्यते लेपो गण्डु वे चौरिणो हिताः ॥

क्रियां परिदरे कुख्यात् शीतादीनां विचक्षणः ॥

संशोध्योभयतः कायं शिरसीपकुशे ततः ।

काकोषश्चरिका मोली पत्रैर्विस्त्रावयेदसक ॥

चोद्रे युक्तैश्च लवणैः सथोपैः प्रतिसारयेत् ।

पिप्पल्यः सर्षपाः श्वेता नागरं नैसुलं फलम् ॥

सुखोदकेन संमथ्यं कवहं तस्य योजयेत् ॥

शस्त्रेण दन्तवैदर्भे दन्तमूलानि शोधयेत् ।

ततः चारं प्रयुञ्जीत क्रियाः सर्वाश्च शीतलाः ॥

उद्धृत्याधिकदन्तान् ततोऽग्निभवचारयेत् ।

क्रिमिदन्तकवचाच्च विधिः क्रार्थो विज्ञानता ॥

क्षित्ताधिमांसं सञ्चोद्रे रेतैश्चूर्णै रपाचरेत् ।

पाठा वचा तेजवती खर्जिका यावशूकजैः ॥

चोद्रे द्वितीयाः पिप्पल्यः कवलसात्र कीर्त्तितः ॥

पटोलनिम्बत्रिफलाकषाशशात्र धावने ।

शिरोविरेकश्च हितो धूमो वैरेचनश्च यः ॥

नाडीत्रयहरः कर्मा दन्तनाडीषु कारयेत् ॥
 यं दन्तमधिजायेत नाडी तं दन्तमुद्धरेत् ॥
 हित्वा मांसानि शक्नेष यदि गोपरिजो भवेत् ।
 शोधयित्वा दह्मेषां चारिष ज्वलनेन वा ॥

गतिर्हि नस्ति हन्वस्मि दग्धने समुपेक्षिते ।
 तस्मात्समूलं दग्धनं निहरेद्भक्तमस्मि च ॥
 उद्धृते तूत्तरं दन्ते शोधितं संप्रसिध्यते ।
 रक्तातियोगात् पूर्वोक्ता घोरं रोमा भवन्ति च ॥
 चलमप्युत्तरं दन्तमतो गोपहरैश्चिषक् ॥

कषायां जातीसदन कटुक स्वादुकण्टकैः ।
 लोभ खदिर मञ्जिष्ठा यथाह्वै चापि कृत्तृ तम् ॥
 तेन संलक्षितं यदि यथाह्वै चापि कृत्तृ तम् ॥

सुखोष्णाः श्लेष् कबलाः ससर्पिस्तै हतस्त वा ।
 नियुहासानिलघ्नानां दन्तहर्षप्रमर्दनाः ॥
 स्रैहिकश्च हितो धूमो नस्यं स्रैहिकमेव च ॥

अहिंसन् दन्तमूलानि शर्करासुद्धरेश्चिषक् ।
 लाक्षाचूर्णैर्मधुयुतै स्ततस्तां प्रतिसारयेत् ॥
 दन्तहर्षक्रियाद्यापि कुर्यान्निरवशेषतः ।

कपालिका कच्छसाध्या तत्राप्येषा क्रिया हितम् ।
 जयेद्विस्त्रावणैः स्निग्धमचक्षुः क्रिमिदन्तकम् ।
 तथावपीड्यैर्वातघ्नैः स्रैहिकगण्डुप्रधारणैः ॥
 भद्रदार्यादिवर्षासूतेपैः मिथैश्च भोजनैः ।

हिङ्गु सोष्णान्तु मतिमान् क्रिमिहर्त्ता मुद्रापदेव ॥
 वहती भूकदम्ब पञ्चाङ्गुलं कण्टकादिना शयः ।

गण्डूषादीनां युतः किञ्चित् दन्तकवेदनाग्रमनः ।

नीलोदायसमवायम् दुग्धीनाम् मूत्रमिन्नैकम् ।

सद्यर्थं दग्धमविष्टम् दग्धमकिमिमांस्तम् ग्राम्भुः ॥

चलमुद्धृत्य वा स्नानं दधितुं शुभिरस्य वा ।

ततो विहारो बद्धाङ्गमृगगठकं कशेरुभिः ॥

तैलं दग्धगुण क्षीरं क्षिप्तं मस्ये तु पूजितम् ।

हनुमोच्चे समुद्दिष्टा कार्यार चादितवत् क्रिया ॥

फलाद्युक्तानि शीताम्बु कृत्वा दन्तधावनम् ।

तथाति कठिनान् भक्ष्यान् हन्तीरोगो विवर्जयेत् ॥

प्रोष्ठकोपे त्वमिच्छजे यदुक्तं प्राक् चिकित्सितम् ।

कण्टकेष्वनिशीत्येषु तत्कार्यं भिषजास्वसु ॥

पित्तजेषु निष्टृष्टेषु निःसृते दुष्टग्रोषिते ।

प्रतिसारणगण्डूषनस्यञ्च मधुरं हितम् ॥

कण्टकेषु कफोत्थेषु लिखितेष्वसृजः क्षये ।

पिप्पल्यादिर्मधुयुतः कार्यस्तु प्रतिसारणः ॥

गृह्णीयात् कबलश्चापि गौरस्रवपसैन्धवैः ।

पटोल निम्ब वार्ताकु क्षार यूषैश्च भोजयेत् ॥

जिह्वाजायं माणकभस्म लवण तैल चर्षणं हन्ति ।

ईषेत् क्षुक्क्षीराक्तं जम्बीराद्यन्त चर्षणं वापि ॥

कर्कटाङ्गि क्षीरचक्र घृताभ्युक्तेन नश्यति ।

दन्तशब्दः कर्कटाङ्गुलेप्राक् दन्तयोजितात् ॥

चरणौ कर्कटस्यापि गोक्षीरेण विपाचयेत् ।

घनताश्च गते तस्मिन् रात्रौ चरणलेपनात् ॥

दन्तानां कङ्कमती हन्ति सत्यं सत्यञ्च पार्वति ।

कण्ठवर्णाश्लपूष्पस्य सप्तकेशेन वैणिका ।

तां वद्धा च गले दन्तकण्डूमतीं हन्ति मानवः ।

उपजिह्वान्तु संलिख्य चारेण प्रतिसारयेत् ।

शिरोविरेक गण्डूष भुमैश्चैनामुपाचरेत् ।

व्याघ्रचाराभया बद्धि चर्ष मेतत्प्रघर्षणम् ।

उपजिह्वा प्रशान्त्यर्थं मध्वैस्सैलं विपाचयेत् ॥

क्षित्वा घर्षेद्गले शुण्ठीं व्याघ्राद्या चोद्रे सिन्धुजेः

कुष्ठोषण वचा सिन्धुकणा पाठासवेरपि ।

सचौद्रैर्भिषजा कार्य्यं गलशुण्ठायाः प्रघर्षणम् ॥

उपनासाव्यधो हन्ति गलशुण्ठीं विशेषतः ।

गलशुण्ठीं हरेत्तद्वच्छे फालीमूलचर्वणम् ॥

वचामतिविषां पाठां रास्नां कटुकरोहिणीम् ।

निष्क्राथ्य पिचुमर्दञ्च कबलं तत्र योजयेत् ॥

चारमिह्वेषु मुह्वेषु यूषसाप्यशने हितः ॥

तुण्डिकेर्यध्रुवे कूर्मे सङ्घाते तालुपुष्पुटे ।

एष एव विधिः कार्य्यो विशेषः शस्त्रकर्म च ॥

तालुपाके तु कर्त्तव्यं विधानं पित्तनाशनम् ।

भूहस्त्रेदो तालुशीघ्रे विधिसानिलनाशनः ॥

साध्यानां राहिणीनान्तु हितं शान्तिमोक्षणम् ।

हृर्दनं धूमपानञ्च गण्डूषो नस्तकर्म च ।

वातिकीन्तु हृत्तरक्ते लवणैः प्रतिसारयेत् ।

सुखाण्यांस्तैलकबलान् धारयेचाप्यभोक्ष्यशः ॥

पच्यते यत्तरा चोद्रेः पित्तिकीं प्रतिसारयेत् ।

द्रोणं परूषकं काथो हितश्च कवङ्गग्रहे ॥

आगारधूम कटुकैः कफजां प्रतिसारयेत् ।

श्वेता विडङ्ग दन्तीषु सिद्धं तैलं ससैम्भवम् ॥

नस्तकर्मणि दातव्यं कवड्यं कफोच्छये ।

पित्तवत्साधयेद्वैद्यो रोहिणीं रक्तसम्भवाम् ॥

विस्त्राव्य कण्ठशालूकं साधयेत्तूण्डिकेरिवत् ।

एककालं यवान्नञ्च भुञ्जीत स्निग्धमल्पशः ॥

उपजिह्विकवसापि साधयेदिरिवेक्षिकाम् ।

उन्नाम्य जिह्वामाकृत्य वडिशेनाधिजिह्वकम् ॥

हेदयेन्मण्डलायेण तीक्ष्णोष्णैर्घर्षणादिभिः ।

विस्त्राव्य शोषितं स्वल्पं ततः शोधनमाचरेत् ॥

अमर्कस्थं सुपक्वञ्च भेदयेद्भस्मविद्रुधिम् ॥

कण्ठरोगेष्वसृष्टोद्यस्तीक्ष्णैर्नम्यादि कर्म च ।

क्वाथपानन्तु दार्वीत्वङ् निम्बद्राक्षाकलिङ्गतः ॥

हरीतकीकषायो वा पेयो माक्षिकसंयुतः ।

कटुकातिविषा दारु पाठा सुस्त कलिङ्गकाः ॥

गोमूत्र कृथिताः पेयाः कण्ठरोगविनाशनाः ॥

दन्तरोगाशनिचूर्णम् ।

जातोपत्र पुनर्नवा तिल कणा कौरुगट् मुस्ता वचाः

शण्ठोदीप्य हरीतकी च सष्टतं चूर्णं मुखे धारयेत् ।

वातघ्नं क्रिमिकर्णशूलदहनं सर्वाभय ध्वंसनम् ।

दीर्गम्यादि समस्त दोष हरणं दन्तस्य रोगाशनिः ॥

कालकचूर्णम् ।

मृदुधूमो यक्ष्मावः पाठा व्योषं रसाञ्जनम् ।

तेजोऽङ्गा त्रिफला लोहं चित्रकश्चेति चूर्णितम् ॥

सक्षौद्रं धारयेदेतन्नलरोगविनाशनम् ।

कालकं नाम तच्चूर्णं दन्तास्यगलरोगनुत् ॥

पीतकचूर्णम् ।

मनःशिला यवक्षारो हरितालं ससैन्धवम् ।

दार्वी त्वक् चेति तच्चूर्णं माक्षिकेण समायुतम् ॥

मूर्च्छितं घृतयोगेन कण्ठरोगेषु धारयेत् ।

मुखरोगेषु च श्रेष्ठं पीतकं नाम कीर्तितम् ।

यवाग्रजं तेजवतीं स पाठां

रसाञ्जनं दाननिगां सकृणाम् ।

क्षौद्रेण कुर्याद्गुडिकां मुखेन

तां धारयेत्सर्वगलामयेषु ॥

दग्धमूलं पिवेदुण्यं यूपं मूलकलत्थयोः ।

क्षीरेक्षुरस गोमूत्रं दधिमस्त्वक्काक्षिकैः ॥

विदध्यात् कबलान् बोध्यं दोषं तैलघृतैरपि ॥

चारगुडिका ।

पञ्चकोलक तालौघपत्रैर्ना मरिचत्वचः ।

पलाशमुष्कक क्षार यवक्षाराश्च चूर्णिताः ।

गुडं पुराणं कथितं द्विगुणे गुडिकाः कृताः ।

कर्कशं, मात्राः सप्तार्धं स्थिता मुष्ककभस्मनि ॥

कण्ठरोगेषु सर्वेषु धार्याः स्युरमृतोपमाः ॥

मृत्तसिद्धां शिवां तुल्यां मधुरी कुष्ठं बालकैः ।

अभ्यस्य मुखरोगांस्तु जयेद्विरसतामपि ॥

वातात्सर्वसरश्चूर्णैर्लवणैः प्रतिसारयेत्
तैलं वातहरैः सिद्धं हितं कबलनस्ययोः ॥

पित्तात्मके सर्वसरे शुद्धकायस्य देहिनः ।
सर्वः पित्तहरः कार्यो विधिर्मधुरशोतलः ॥

प्रतिसारण गण्डूषान् धूमसंशोधनानि च ।
कफात्मके सर्वसरे क्रमं कुर्यात्कफापहम् ॥

मुख पाके शिरावेधः शिरःकायबिरेचणम् ।
कार्यञ्च बहुधा नित्यं जातोपत्रस्य चर्वणम् ॥

जातोपत्रामृता द्राक्षा पाठा दावी फलत्रिकैः
काथः चौद्रयुतः शोतो गण्डूषो मुखपाकनुत् ॥

पटोल निम्ब जस्याम्ब मानतो नवपल्लवैः ।
पञ्चपल्लवजः यैष्ठः कषायो मूलधावने ॥

पञ्चबल्ककषायो वा त्रिफलाकाथ एव वा ।
मुखपाकेषु सञ्जीवः प्रयान्यो मुखधावने ॥

स्वरमः कथितो दाढ्या घनोभूतो रसत्रिया ।
अचौद्रा मुखरोगासृद्गोषनाडीत्रणापहा ॥

सप्तच्छदादिः ।

सप्तच्छदोशौरपटोलमुस्त-
हरीतकीतिक्तकरोहिणीभिः ।

यष्टाह्वराजद्रुम चन्दनैश्च
काथं पिवेत् पाकहरं मुखस्य ॥

पटोलादिः ।

पटोल शुण्ठी त्रिफला विशाला
वायन्ति तिक्ता द्विनिशामृतानाम् ।

पीतः कषायो मधुना निहन्ति
 मुखे स्थितश्चास्यगदानशेषान् ॥
 कथितास्त्रिफला पाठा मृद्वीका जातिपत्रवाः ।
 निषेव्या भक्षणीया वा त्रिफला मुखपाकहा ॥
 कृष्णा जीरक कुष्ठेन्द्रियव चर्वणतस्त्राहम् ।
 मुखपाके व्रणक्लेद दौर्गन्धमुपशाम्यति ॥
 तिला नीलोत्पलं सर्पिः शर्करा चीरमेव च ।
 सक्षौद्रो दग्धवक्त्रस्य गण्डूषो दाहपाकहा ।
 पञ्चयोगाः सर्वत्र मधूपयोगः । तिलकाथस्तथा
 नीलोत्पलकाथः ।
 तैलेन काष्ठीकेनांश्च गण्डूपयूष्णं दाहहा ।
 घनकुष्ठैलाधान्यक यष्टीमध्येनबालकां कवडः ।
 वदर्नेऽति पूतिगन्धं हरति सुरालशुनगन्धञ्च ॥
 घनादिकं मुखे निक्षिप्य चर्वणीयमिति वृद्धाः ।

सहाचरतैलम् ।

तुलां धृतां नीलसहाचरस्य
 द्रोणेऽश्वषः संस्त्रपयेद्यथावत् ।
 पूते चतुर्भागरसे तु तैलं
 पचेत् शनैरर्द्धपल प्रमाणैः ॥
 कल्कैरनन्ता खदिवारिमेद-
 जम्बाम्त्र यष्टी मधुकोत्पलानाम् ।
 तत्तैलमाश्वेव धृतं मुखेन
 स्थैर्यं द्विजानां विदधाति सद्यः ॥

अरिमेदाद्यं तैलम् ।

अरिमेदत्वक्पलशतमभिनवमापोथ्य खण्डशः कृत्वा ।
 तोयांढकैश्चतुर्भिर्निःक्वाथ्य चतुर्थशेषेण ॥
 क्वाथेन तेन मतिमान् तैलस्यार्धाढकं शनैर्विपचेत् ।
 कल्कैरक्ष समंशैर्मञ्जिष्ठा लोध्र मधूकानाम् ॥
 अरिमेद खदिर कट्फल लाक्षा न्यग्रोधसूक्ष्मैः ।
 कर्पूरागुरु पद्मक लवङ्ग ककील जातोनाम् ॥
 फल पत्तङ्ग गैरिक वराङ्ग गजकुसुम धातकीनाम् ।
 सिद्धं भिषग्विदध्यादिदं मुखोत्थेषु रोगेषु ॥
 परिमोर्णं दन्तविद्रधि शीषिर शीताद दन्तदर्पेण ।
 क्रिमिदन्त दरणचलित प्रहृष्ट मांसावशीर्णेण ॥
 मुखदीर्गस्थेषु च कार्थ्यं प्रागुत्पेक्षाप्रयेषु तैलमिदम् ॥

लाक्षाद्यं तैलम् ।

तैल लाक्षा रसं चौरं घृथक् प्रस्थं ममं पचेत् ।
 वतुर्गुणरिम क्वाथ्रे ढ्यजेत् पलासंमितैः ॥
 लोध्र कट्फल मञ्जिष्ठा पद्मकेशर पद्मलैः ।
 वन्दनोत्पल यथ्याङ्गैस्तैलं गण्डूष धाम् ॥
 दोलेन दन्तचालञ्च दन्तमोक्षं कपालिकाम् ।
 शीतादं पूतिवक्त्रञ्च अरुचिं विरसान्यताम् ॥
 हन्यादाशु गदानेतान् कुर्यादन्तानपि स्थिरान् ॥

दशनसंस्कारचूर्णम् ।

शुण्ठी हरीतकी सुस्ता खदिरं घनसारकम् ।

गुवाकभस्म मरिचं देवपुष्पं तथात्वचम् ।
 स्रग्णचूर्णीकृतं यन्नाम्निक्षिपेत् खल्लमध्यतः ।
 कठिनीसम्भवचूर्णं प्रक्षिपेत्तत्र तल्लमम् ॥
 एतद्दशनसंस्कारं चूर्णं दन्तास्य रोगजित् ॥

वकुलाद्यं तैलम् ।

वकुलस्य फलं लोध्रं वज्रवल्ली कुरण्टकम् ।
 चतुरङ्गुलं वव्वीलं वानिकर्णरिमाशनम् ॥
 एषां तृपायकल्काभ्यां तैलं पक्वं मुखे धृतम् ।
 स्थैर्यं करोति चलतां दन्तानां नावनेन च ॥

खल्यंखदिरवटिका ।

खदिरस्य तुलां सम्यक् जलद्रोणे विपाचयेत् ।
 श्रेष्ठेऽष्टभागे तत्रैव प्रतिवापं प्रदापयेत् ॥
 जातीकपूर्वपूगानि वव्वीलं फलकानि च ।
 इत्येषा गुडिका कार्या मुखसौभाग्यवर्धनी ॥
 दन्तोष्ठमुखरोगेषुजिह्वाताल्वामयेषु च ।

वृहत्खदिरवटिका ।

गार्ग्यत्तीसारं तुलमेरिव बल्कलानां
 सार्धं तुलायुगलमम्बुघटैश्चतुर्भिः ।
 निःकृाथ पादमवशिष्टं सुवस्त्रं पूतं
 भूयः पचेदथ शनैर्मृदुपावकेन ।
 तस्मिन् घनत्वमुपगच्छति चूर्णमेषां
 स्रग्णं क्षपेक्षकिवडग्रहभागिकानाम् ॥

एलामृषाल सितचन्दन चन्दनाम्बु,
श्यामातमालविक्रपाघनलौहयष्टी ।

लज्जा फलत्रय रसाञ्जन धातकौभ-
श्रीपुष्पगैरिक कटङ्कट कट्फलानाम् ।
पद्माट लौघ्र वटरोह यवासकानां
मांसी निशा सुरभि वल्कल संयुतानाम् ॥
कक्कोल जातिफलकोप लवङ्गकानि
चूर्णीकृतानि विदधीत पलाशकानि
शीतेऽवताय्यं घनसार चतुःपलञ्च
क्षिप्वा कलायसदृशौगुण्डिकाः प्रकुर्व्यात् ॥
शुष्का मुखे विनिहिता विनिवारयन्ति
रोगान् गलौष्ठ रसना द्विजतालुजातान् ।
कुर्व्युर्मुखे सुरभितां पटुतां रुचिञ्च
स्थैर्यं परं दशनगं रसनालघुत्वम् ।

मुखरोगहरो रसः ।

रसगन्धौ समौ ताभ्यां द्विगुणञ्च शिलाजतु ।
गोमूत्रेण विमर्शय सप्तधार्कद्रवेण च ॥
आतोनिम्ब महाराष्ट्री रसैः सिध्यति पाकहा ।
कणामधु युता हन्ति मुखपाकं सुदारुणम् ॥
अष्टगुञ्जा धृता वक्त्रे सद्यो हन्ति वटी गदान् ।
महारष्ट्राञ्च कल्केन मुखञ्च प्रतिसारयेत् ॥
धारणात् वेदभादेव वटी हन्ति सुखामयान् ।
दन्तकाष्ठं स्नानमस्त्रं मत्स्यमानूपमामिपम् ।

दधि क्षीरं गुडं माषं कृत्वा च कठिनाशनम् ॥
 अधोमुखेन शयनं गुर्वभिष्यन्दकारि च
 मुखरोगेषु सर्वेषु दिवानिद्रां विवर्जयेत् ॥

रसेन्द्रवटी ।

रसेन्द्रगन्धाश्मजतुप्रबाल-
 लौहानि वैद्यः समभागिकानि ।
 रसेन्द्रपादप्रमितश्च हेम
 विभाव्य निम्बशयनवृद्धितोयैः ॥
 ततो वटीर्वस्वमिता विनश्य
 विधाय बुद्ध्या बहुवारवारा ।
 फलविकक्षाथजलेन पापि
 प्रातः प्रभुञ्जात् प्रकराग्नौ वा ॥
 रसेन्द्रवटीरस्यगदानिहन्ति
 वातामयान्मेहगणान् ज्वरांश्च ।
 करोति बलैर्बलवीर्ययोश्च
 हृष्टिं विशेषेण रसायनीयम् ॥

सहकारवटी ।

सहकारस्य निम्बस्य खदिरस्याशनस्य च ।
 तुलां पृथग्विनिःक्वाथ्य द्रोणमानेन चाम्बुना ॥
 एकीकृत्य कषायांश्च पादशिष्टान् पुनःपचेत् ।
 तत्र क्षिपेन्मलयजं बालकं रक्तचन्दनम् ॥
 गैरिकं देवपुष्पञ्च धातकीं रजनीद्वयम् ।
 लोभ्रं जातीफलं श्यामां चातुर्जातं फलत्रयम् ॥

वटंपरोहमस्त्रिष्ठामांसौरभ्यवरं विडम् ।
 कटुत्रयमयश्चन्द्रं प्रसृत्यर्द्धप्रमाणतः ॥
 ततः कलायसदृशीर्विदध्याद् गुडिका भिषक् ।
 रोगान् कण्ठोष्ठरसना दन्ततालुसमुद्भवान् ॥
 सहकारवटी हन्यादाश्चेव वदने धृता ।
 जनयेन्मुखसौरभ्यं सुरुचिं स्थिरदन्तताम् ॥

मालत्याद्यं घृतम् ।

मालत्या द्रोणपुष्पाश्च निम्बवल्लीलयोस्तथा ।
 सहाचरस्य सर्जस्य स्वरसेन पृथक् पृथक् ॥
 कल्कैर्मलयजोशीर रक्तचन्दनं चम्पकैः ।
 अश्वत्थवटनीलीभीरजनौदारुसैधवैः ॥
 दाव्यां विश्वाङ्गकुष्ठाभ्यां कणया च पचेद् घृतम् ।
 ग्रनैस्ताम्रमये पात्रे क्षतवङ्गविलेपने ॥
 मालत्याद्यमिदं सर्पिर्गदान्मुखसमुद्भवान् ।
 निहन्यान्नात्र सन्देहो भास्वरस्तिमिरं यथा ॥

जात्याद्यं तैलम् ।

जोतीपल्लवतोयेन शङ्खपुष्पीरसेन च ।
 वकुलत्वक्कषायेण पचेत्तैलं तिलोद्भवम् ॥
 गायत्रीमाम्बवीजश्च त्रिफलां कटुकत्रयम् ।
 चव्यं नीलोत्पलं कुष्ठं मधुकं रजनीद्वयम् ॥
 मुस्तकं बालकं लोघ्रं सिन्दूरं स्वर्णगैरिकम् ।
 कल्कोक्त्य क्षिपेत्तत्र वटरोहमयोऽपि च ॥

जात्याद्याख्यमिदं तैलं निखिलान् मुखजान् गदान्
भगन्दरोपहंशी च व्रणं दुष्टं निहन्ति च ॥

इति भैषज्यरत्नावल्यां मुखरोगाधिकारः समाप्तः ।

अथ क्षुद्ररोगाधिकारः ।

तत्राजगल्लिकामां जलौकाभिरुपाचरेत् ।

शुक्ति सौराष्ट्रिका चार कल्कैश्चालेपयेन्मृदुः ॥

नवीन कण्टकार्याश्च कण्टकैर्वेधमात्रतः ।

किमाश्चर्यं विपच्याशु प्रशाम्यन्त्यजगल्लिकाः ॥

वृषमूल विशालाभां लेपो हन्त्यजगल्लिकाम् ।

कठिनां चारयोगैश्च द्रावयेद्जगल्लिकाम् ।

श्लेष्मविद्रधि कल्पेन जयेदनुशययीं भिषक् ।

विष्वतामिन्द्रविद्याश्च गर्दभीं जीलगर्दभम् ॥

इरिवेल्लिकां गन्धमालां जयेत्पित्तविसर्पवत् ।

मधुरौषधसिद्धेन सर्पिषा शमयेद् व्रणम् ॥

रक्तावसेकैर्वहुभिः स्त्रे दनै रपतर्पणैः ।

जयेद्दिदारिकां लेपैः शिग्रु देवद्रुमोज्ज्वलैः ॥

पनसिकां कच्छपिकामनेन विधिना भिषक् ।

साधयेत्कठिनानन्धान् शीथान् दोषसमुद्भवान् ॥

अन्तालजीं कच्छपिकां तथा पाषाणगर्हभम् ।

सुरदार शिलाकुष्ठैः स्नेदयित्वा प्रलेपयेत् ॥

कफ मारुत शोथघ्नो लेपः पाषाणगर्दभे ।

शस्त्रेणोद्धृत्य बल्लोक्कं चाराग्निभ्यां प्रसाधयेत् ।

मनःशिलाल भक्तात् सूक्ष्मे लागुरुचन्दनैः ॥

जातीपत्रव कल्केषु निम्बतैल विपाचयेत् ।

बल्लोक्कं नाशयेत्तच्च बहुच्छिद्रं बहुद्रवम् ॥

मगोत्रं व्रणगन्धञ्च पट्टं मर्मसुस्थितम् ।

हस्तपादस्थितञ्चापि बल्लोक्कं परिवर्जयेत् ॥

पाददारीषु तु शिरां वेधयेत्तलशोधिनीम् ।

मेहखेदापघ्नौ तु पादौ चालेपयेन्मुहुः ।

मधुच्छिष्ट वमा मज्ज घृतचारैर्विनिश्चयेत् ।

गदलवण घृतचेत्तिन्तिङ्गी यत्कमेतद्

दिग्गुणमिह विदध्यान्मूत्रमेकत्र कृत्वा ।

दिन कतिचिदर्धदं किञ्चिदाशोष्य लेपात्

मृत्तुटित पदतलं स्यात् पद्मपत्राभमाशु ॥

सर्जास्थि मिन्यूझवयोश्चूर्णं मधुघृताद्भुतम् ।

निर्मम्य कटुतेलाक्तं हितं पादप्रमार्जनम् ॥

उपोदिका सर्षप निम्ब मोच-

कर्काशलेर्वाहकभस्म तीये ।

तेलं विपक्वं लवणं सकल्कं

तत्पाददारीं विनिहन्ति शीघ्रम् ॥

अलसेऽम्बुशिरं सित्ती चरणौ परिलेपयेत् ।

पटोलारिष्ट कासीस त्रिफलाभिर्मुहुर्मुहुः ॥

करञ्जवीजं रजनौ कासीसं मधुकं मधु ।
रोचना हरितालञ्च लेपोऽयमलसे हितः ॥

लाक्षाभयारसालेपः कार्थ्यं रक्तस्य मोक्षणम् ।
वृहतीरस सिद्धेन तैलेनाभ्यज्य बुद्धिमान् ॥

शिलारोचनकासीस चूर्णैर्वा प्रतिसारयेत् ॥

दहेत्कादरमुद्धृत्य तैलेन दहनेन वा ॥

चिप्पमुष्णाम्बुना खिन्न मुत्कृत्याभ्यज्य तं व्रणम् ।
दत्त्वा सर्जरसं चूर्णं बुद्ध्या व्रणवदाचरेत् ॥

खरसेन हरिद्रायाः पात्रे क्षणायसेऽभयाम् ।
घृष्ट्वा तज्जेन कक्खेन लिम्पे चिप्पं सुहृर्महुः ॥

नखकोटी प्रविष्टं न टङ्कनेन प्रशाम्यति ।
कुनखश्चेत्तदा भ्रातः शैलोऽपि प्लवते जले ॥

काश्मर्याः सप्तभिः पत्रैः कोमलैः परिवेष्टितः ।
अङ्गुलीवेष्टकः पुंसो ध्रुवमाशु व्यपोहति ॥

निम्बोदकेन वमनं पद्मिनीकण्टके हितम् ।
निम्बोदकं कृतं सर्पिः सचोद्रं पानमिष्यते ॥
पद्मनालं कृतः चारः पद्मिनीं हन्ति लेपनात् ।
निम्बारग्वधकल्कैर्वा सुहृद्दुर्धर्तनं हितम् ॥

नीली पटोलमूलाभ्यां साज्याभ्यां लेपनं हितम् ।
जालगर्दभ रोगे तु सद्यो हन्ति च वेदनाम् ॥

अहिपूतनके धात्र्याः पूर्वं स्नान्यं विशोधयेत् ।
त्रिफला खदिरं क्षाथैर्ब्रणानां धावनं सदा ॥

करञ्जत्रिफलातिक्तैः सर्पिः सिद्धं शिशोर्हितम् ।
रसाञ्जनं विशेषेण घनालेपनयोर्हितम् ॥

‘गुदभ्रं शो गुहं’ खै ह्यैरभ्यग्याशुप्रवेशयेत् ।
 प्रविष्टे स्वेदयेच्चापि वक्षं गोस्फणया भृशम् ॥
 गोस्फणावन्धनविशेषः मलनिर्गमार्थं सच्छिद्रेण
 क्षम्यणा कौपीनबन्धः कार्यः ।

कोमलं नलिनीपत्रं यः स्नादेच्छकंरान्वितम् ।
 अचिरेण शमं याति गुदभ्रं शो रुजान्वितः ॥
 वृक्षाम्लानल चाङ्गेरी विश्वपाठा बवायजम् ।
 क्षारेण शीलयेत्पायुभ्रं शार्त्तौऽनलदीपनम् ॥
 गुदञ्च गव्यवसयाम्नचयेदविशङ्कितः ।
 दुष्प्रवेशो गुदभ्रं शो विशल्याशु न संशयः ॥
 मूषिकाणां वसाभिर्वा गुदे सम्यक् प्रलेपनम् ।
 खिन्नमूषिकमांसेन अथवा स्वेदयेद्गुदम् ॥
 गोतेलाभ्यक्तः शीघ्रं प्रविशेन्निर्गतो गुदः ।
 चाङ्गेरीघृतम् ।

चाङ्गेरी कील दध्यम्ब नागर क्षारसंयुतम् ।
 धृतं मुत्कथितं पेयं गुदभ्रं शुरुजापहम् ॥
 उण्डीक्षारावत्र कल्कौ शिष्टन्तु द्रवमिष्यते ॥

मूषिकाद्यं तैलम् ।
 होरे महत्पञ्चभूलं मूषिकामन्तवर्जिताम् ।
 पक्ता तस्मिन् पचेत्तैलं वातघ्नौषधसंयुतम् ॥
 गुदभ्रं शमिदं तैलं पानाभ्यङ्गात् प्रसाधयेत् ॥
 चर्मकीलं जतुमणिं मशकांस्तिलकालकान् ।
 उत्कृत्य शस्त्रेण दहेत् क्षारान्निभ्यामशेषतः ॥

कबुनासात्तु चूर्णेन घर्षा मशक नाशनः ।
 निर्मोक्तमस्य घर्षाद्वा मशः शान्तिं व्रजेद् द्रुतम् ॥
 युवानपिङ्गकान्यच्छ नीलिका व्यङ्गशर्कराः ।
 शिरावेधैः प्रलेपैश्च जयेदभ्यक्षनेस्तथा ।
 लोभ्र धान्य वचा लेपस्तारुण्यपिङ्गकापहः ।
 तद्वद् गोरोचना युक्तं मरिचं मुखलेपनम् ।
 वमनश्च निहन्त्याशु पिङ्गकां यौवनोद्भवाम् ॥
 व्यङ्गेषु चार्जुनत्वग्वा मञ्जिष्ठा वा सभाक्षिका ।
 लेपः सनवनीता वा श्वेताश्वखुरजा मसी ॥
 रक्तचन्दनमञ्जिष्ठा कुष्ठलोभ्रप्रियङ्गवः ।

वटाङ्कुरा मसूराश्च व्यङ्गघ्ना मुखकान्तिदाः ॥
 वटाङ्कुराः वटस्य अभिनवपत्रमुकुलाः ।

व्यङ्गानां लेपनं शस्तं रुधिरं शशस्य च ।

दृष्टफलमेतत् ।

केवलान् पयसा पिष्ट्वा तीक्ष्णान् शाल्मलिकण्टकान् ।
 आलिप्तं ब्रह्मेतेन भवेत् पञ्चोपमं मुखम् ॥
 मशूरैः सर्पिषा भृष्टैर्लिप्तमास्यं पयोऽश्वितैः ।
 सघ्नरात्राद्भवेत्क्षयं पुण्डरीकदलप्रभम् ॥
 मातुलङ्ग जटासर्पिः शिला गोशकती रसः ।
 मुखकान्तिकरो लेपः पिङ्गकातिलकालजित् ॥
 नवनीत गुडक्षौद्र कोलमज्ज प्रलेपनम् ।
 व्यङ्गजिह्वरुणत्वग्वा च्छागक्षीरप्रपिषिता ॥
 जातीफल कल्कलेपो नीलो व्यङ्गादि नाशनः ।
 सायंश्च कटुतैलेनाभ्यङ्गो वक्त प्रसाधनः ॥

कालीयकोत्पलामय दधिसर वदरास्थि मध्यफलनीभिः ।
 लिप्तं भवति हि वदनं शशिप्रभं सप्तरात्रेण ॥
 तत्परहित मसृण यवचूर्णं सम यष्टीमधुकं लोभ्रलेपेन ।
 भवति मुखं परिनिर्जितचामीकरचारुमौभाग्यम् ॥
 रक्तोन्न शर्वरीद्वयमञ्जिष्ठा गैरिकाण्य वस्तपयः ।
 सिद्धेन लिप्तमाननमद्यद्विधु बिम्बवद्विभाति ।
 परिणतदरिशरपुंखैः कुवलयदलकुष्ठचन्दनोष्णैः ।
 मुखकमलकान्तिकारौ भृकुटी तिलकालकान् जयति ॥
 चर्कचौर हरिद्राभ्यां मर्दयित्वा विलेपनात् ।
 मुखकार्ण्यं शमं याति चिरकालोद्भवं ध्रुवम् ॥
 हरिद्राद्वय यष्ट्याह कालीयककुचन्दनैः ।
 प्रपोण्डरीक मञ्जिष्ठा पद्म पद्मक कुङ्कुमैः ॥
 कपिथ तिलुक प्लव वटपत्रैः पयोऽन्वितैः ।
 लेपयेत्कस्त्वितैरेभिस्तैलञ्चाभ्यञ्जनं पचेत् ।
 पिप्पलं निलीकां व्यङ्गांस्तिलकान् मुखदूषिकाम् ।
 नित्यसेवी जयेत् क्षिप्रं मुखं कुर्यान्ननोरमम् ॥

कनकतैलम् ।

मधुकस्य कषायेण तैलस्य कङ्कवं पचेत् ।
 कल्कैः प्रियङ्गु मञ्जिष्ठा चन्दनोत्पलकेशरैः ॥
 कनकं नाम तत्तैलं मुखकान्तिकरं परम् ।
 आभीरु नीलीकाव्यङ्ग शोधनं परमर्चितम् ॥

मञ्जिष्ठाद्यं तैलम् ।

मञ्जिष्ठा मधुकं लाक्षा मातुलुङ्गं सयष्टिकम् ।

कर्षप्रमाणैरेतैस्तैलस्य कुङ्कुमं तथा ॥
 आजं पयस्तद्विगुणं शनैर्मृदग्निना पचेत् ।
 नीलीका पिङ्गका व्यङ्गानभ्यङ्गादेव नाशयेत् ॥
 मुखं प्रपन्नोपचितं बलिपलितवर्जितम् ।
 सप्तरात्रं प्रयोगेण भवेत् कनकसन्निभम् ॥

कुङ्कुमाद्यं तैलम् ।

कुङ्कुमं चन्दनं लाक्षा मञ्जिष्ठा मधुयष्टिका ।
 कालीयकं मृशीरञ्च पद्मकं नीलमुत्पलम् ॥
 न्यग्रोधपादाः प्रक्षय्य मूलं पद्मस्य केशरम् ।
 द्विपञ्चमूलसहितैः कपायैः पलिकैः पृथक् ॥
 जलाढकं विपक्षाय पादशेषमखोन्धरेत् ।
 मञ्जिष्ठा मधुकं लाक्षा पत्तङ्ग मधुयष्टिके ॥
 कर्षप्रमाणैरेतैस्तैलस्य कुङ्कुमं पचेत् ।
 अजाक्षीरं द्विगुणितं शनैर्मृदग्निना पचेत् ॥
 सम्यक्पक्वं परं ह्येतन्मृद्वर्णप्रसादनम् ।
 नीलिका पिङ्गका व्यङ्गानभ्यङ्गादेव नाशयेत् ॥
 सप्तरात्रं प्रयोगेण भवेत्काञ्चनसन्निभम् ।
 कुङ्कुमाद्यमिदं तैलमश्विभ्यां निर्मितं पुरा ॥

कषायार्थं पठितमपि कुङ्कुमं सिद्धतैले प्रक्षिपन्ति

वृद्धाः ।

कुङ्कुमाद्यं तैलम् ।

कुङ्कुमं किंशुकं लाक्षा मञ्जिष्ठा रक्तचन्दनम् ।
 कालीयकं पद्मकञ्च मातुलङ्गस्य केशरम् ॥

कुसुमं मधुयष्टि च फलिनी मदयन्तिका ।
 निशे हे रोचना पञ्चमुत्पलञ्च मनःशिला ।
 काकोल्यादिसमायुक्तैरेतैरक्षसमैर्भिषक् ।
 लाक्षा रस पयोभ्याञ्च तैलप्रस्थं विपाचयेत् ॥
 कुङ्कुमाद्यमिदं तैलमभ्यङ्गात्काञ्चनीपमम् ।
 करोति वदनं सद्यः पुष्टि लावण्य कान्तिदम् ॥
 सौभाग्यलक्ष्मी जननं वशीकरणमुत्तमम् ॥

वर्णकष्टतम् ।

मधुकं चन्दनं कङ्कु सर्षपं पञ्चकं तथा ।
 कालेयकं हरिद्रा च लोभ्रमेभिश्च कल्कितैः ॥
 क्षिपचेष्टि घृतं वैद्यस्तत्पक्वं वस्त्रगालितम् ।
 पादांशं कुङ्कुमं सिक्थं क्षिप्त्वा मन्दानले पचेत् ॥
 तत्त्रिङ्गं शिशिरे नीरे प्रक्षिप्याकर्षयेत्ततः ।
 तदेतद्वर्णकं नाज घृतं वक्तु प्रसादनम् ॥
 अनेनाभ्यासलितं हि बलीभूतमपि क्रनात् ।
 मिष्कलङ्गेन्दुविस्वाभं स्याद्विलासवतीमुखम् ॥

कुङ्कुमं सिक्थयोर्मिलित्वा पादांशः । सिक्थकस्य
 श्लोकरणार्थं स्वल्पं पाकं दत्त्वा शीतलं जले कियत्क्षुण्णं
 स्थापयित्वा शीतलं सत् अनुशुतं निधापयेत् ।

अरुं प्रिकायां रुधिरैऽवसिक्ते
 शिराव्यर्धनाथ जलौकसा वा ।
 निम्बाम्बुसिक्ते शिरसि प्रलेपो
 देयोऽश्ववर्चीरससैन्धवाभ्याम् ॥

पुराणमथ पिण्याकं पुरीषं कुकुटस्य वा ।
 मूत्रपिष्टः प्रलेपोऽयं शीघ्रं हन्यादरूषिकाम् ॥
 अरूषीघ्नं मृष्टकुष्ठचूर्णं तैलेन संयुतम् ।
 खोलके कुष्ठं मृष्टा कटुतैलेन तद्भस्म लेपः ।

ह्रिहरिद्राद्यं तैलम् ।

हरिद्रादय भूनिम्ब त्रिफलारिष्टचन्दनैः ।
 एतत्तैलमरूषीणां सिद्धमभ्यञ्जने हितम् ॥
 दारुणे तु शिरां विध्येत् क्षिण्वस्त्रिणां ललाटजाम् ।
 अवपीड्यशिरोवस्तीनभ्याङ्गांश्चावचारयेत् ॥

कोद्रवाणां तृणक्षारपानीयं परिधावने ॥

कार्थीं दारुणके मूर्ध्नि प्रलेपो मधुमंयुतः ।

पियालबीज मधुक कुष्ठमाषैः समैन्धवैः ॥

कान्छिकस्यास्त्रिसप्ताहं माघा दारुणकापहाः ॥

सह नीलोत्पलकेशर यष्टिमधु तिल सममामलकम्
 क्षिरजातमपि शीघ्रं दारुण रोगं शमं नयति ॥

त्रिफलाद्यं तैलम् ।

त्रिफलायोरजो यष्टौ मार्कवीत्पल शारिवैः ।

ससैन्धवैः पचेत्तैलमभ्यङ्गाद्गुक्षिकां जयेत् ॥

वज्रितैलम् ।

चित्रकं दन्तीमूलञ्च कीषातकिसमन्वितम् ।

कल्कं पिष्ट्वा पचेत्तैलं केशदद्गुविनाशनम् ॥

गुक्षातैलम् ।

गुक्षाफलेः पचेत्तैलं भृङ्गराजरसेन तु ।

कण्डूदाहणजिल्कुष्ठ कपालव्याधिनाशनम् ॥

स्रग्भृङ्गराजतैलम् ।

भृङ्गराजस्त्रिफलीत्यल शारि
खोडपुरीष समन्वितकारि ।
तैलमिदं पञ्च दारुणहारि
कुञ्चित केश घन स्थिरकारि ॥

महाभृङ्गराजतैलम् ।

ग्रामूपदेशसम्भूतं गृहीत्वा मार्कवं शुभम् ।
सुधौतं जर्जरौक्कृत्य स्वरसं तस्य चाहरेत् ॥
चतुर्गुणेन तेनैव तैलप्रस्थं विपाचयेत् ।
वीरपिष्टैरिमैर्द्रव्यैः संयोज्य मतिमान् भिषक् ॥
मञ्जिष्ठा पद्मकं लोध्रं चन्दनं गैरिकं बला ।
रजन्यो केशरश्चैव प्रियङ्गुमधुयष्टिका ॥
प्रपौण्डरीकं गोपी च पलिकान्यत्र दापयेत् ।
मम्यक् पक्वं ततो ज्ञात्वा शुभे भाण्डे निधापयेत् ॥
जंगपातेशिरोदुष्टे मन्यास्तम्भे गलग्रहे ।
शिरः कर्णाच्च रोगेषु नस्येऽभ्यङ्गे च योजयेत् ॥
कुञ्चिताग्रानतिक्षिप्तान् कचान् कुठ्याद्वह्ं स्तथा ।
खालित्यमिन्द्रलुप्तञ्चतैलमेतद्व्यपोहति ॥

प्रपौण्डरीकाद्यं तैलम् ।

प्रपौण्डरीक मधुक पिप्पली चन्दनीत्यलैः ।
कापिकैसैल कुड्मवसौर्धिरामलकौ रमः ॥

साध्यः स प्रतिमर्षः स्यात्सर्वशौर्षं गदापहः ॥

मालत्याद्यं तैलम् :

मालती करवीराम्नि नक्तमाल विपाचितम् ।

तैलमभ्यञ्जने शस्त मिन्द्रलुतापहं परम् ॥

इदं हि त्वरितं हन्ति दारुणं दारुणं नृणाम् ॥

धात्रास्त्रमज्जलेपात् स्यात् स्थिरोरुद्धिग्धकेशता ।

इन्द्रलुते शिरां विद्धा शिला कासीस तुयकैः ।

लेपयेत्परितः कल्कै स्तैलञ्चाभ्यञ्जने हितम् ॥

कुटद्घट शिखी जाती करञ्ज करवीरजैः ।

अवगाढ पदञ्चैव प्रच्छयित्वा पुनः पुनः ।

गुञ्जाफलैश्चिरं लिम्बे क्लेशभूमिं समन्ततः ॥

हस्तिदन्त मसीं कृत्वा मुख्यञ्चैव रसाञ्जनम् ।

लोमान्यनेन जायन्ते नृणां पाणितलेष्वपि ॥

हस्तिदन्त मसीं कृत्वा तैलेन सह योजयेत् ।

हस्तेष्वपि प्रजायन्ते केशा नास्त्यत्र संशयः ॥

भङ्गातक वृहतीफल गुञ्जामूल फलेभ्य एकेन ।

मधुसहितेन विलितं सुरपतिलुप्तं शमं याति ॥

गुञ्जा फल रस पिष्टं गुञ्जामूल मिन्द्रलुप्तम् ।

कनक फल निष्टुष्टस्य सतोय दातव्यं प्रच्छित्तस्यमदा ॥

ष्टुष्टस्य कर्कशैः पत्रैरिन्द्रलुप्तस्य गुण्डनम् ।

बूर्णितैर्मरिचैः काण्ड्यं मिन्द्रलुप्तं विनाशनम् ।

कागक्षीर रसाञ्जल पुटद्घ गजदन्त मसीलिमाः ।

जात्यन्ते सम दिनात् खल्यामपि कुञ्चिताधिकुराः ॥

मधुकेन्द्रीवर मूर्वा तिलाज्य गोक्षीर भङ्गलेपेन ।

अचिराद्भवन्ति केशा घनदृढमूलावतानृजवः ॥

सुहायं तैलम् ।

सुह्रीपयः पयोऽर्कस्य मार्कवो लाङ्गलौ विसम् ।

मूत्रमाजं सगोमूत्रं रत्निका वैन्दवाण्णी ॥

सिद्धार्थं तोष्यतैलञ्च गर्भं दत्त्वा विचक्षणः ।

बहिना मृदुना पक्वं तैलं खालित्य नाशनम् ।

कृष्णपृष्ठ समानापि रुन्ध्या या रोमतस्करौ ।

दिग्धा सानेन जायेत ऋच शरीर लोमशा ॥

वटावरोह केशिन्यो शूर्णेनादित्य पाचितम् ।

गुड ची खरसेतैल मभ्यङ्गात् केशरीहृषम् ॥

चन्दनायं तैलम् ।

चन्दनं मधुकं मूर्वा त्रिफला नीलमुत्पलम् ।

कान्ता वटावरोहश्च गुड ची विसमेव च ॥

लोहचूर्णं तथा केशी शारिवे हे तथैव च ।

मार्कवस्त्ररसेनैव तैलं मृद्वग्निना पचेत् ॥

शिरस्थुपचिताः केशा जायन्ते घन कुञ्चिताः ।

स्निग्धाश्च दृढमूलाश्च तथा ध्रुवरसत्रिभाः ॥

नैस्तेनाकाल पलितं निघ्नन्यात्तैलं सुत्तमम् ।

यष्टीमध्वायं तैलम् ।

तैलं सयष्टिमधुकैः क्षीरे धात्री फलैः शृतम् ।

नस्ये दत्तं जनयति केशान् श्मश्रुचि चाप्यथ ॥

केशरञ्जकः ।

त्रिफला नीलिनीपत्रं लोह मृङ्गरजः समम् ।

अविमूत्रेण संयुक्तं कृष्णीकरणं सुत्तमम् ॥

त्रिफला चूर्णं संयुक्तं लोह चूर्णं विनिक्षिपेत् ।

ईषत्पक्वे नारिकेले भृङ्गराज रसान्विते ॥

मासमेकान्तुं निक्षिप्य मम्यगर्तात्समुद्धरेत् ।

ततः शिरो मुण्डयित्वा लेपं दत्त्वा भिषग्वरः ॥

संवेष्ट्य कदली पत्रैर्मोचयेत्सप्तमे दिने ।

चालयेत्त्रिफला काथैः क्षीर मांस रसाग्निनः ॥

कपाल रञ्जनश्चेतत् कृष्णीकरणसुत्तमम् ॥

उत्पलं पयसा सार्धं मासं भूमौ निधापयेत् ।

केशानां कृष्णीकरणं स्नेहनञ्च विधीयते ॥

भृङ्गपुष्पं जवापुष्पं मेघदुग्धं प्रपेषितम् ।

तेनैवालोद्धितं लोहपात्रस्थं भूम्यधः कृतम् ॥

सप्ताह्वादुद्धृतं पश्चाद् भृङ्गराज रसेन तु ।

आलोद्यान्येन च शिरो वेष्टयित्वा रसेन्निशाम् ॥

प्रातस्तु चालनं कार्यमेवं स्याद्भृङ्ग रञ्जनम् ।

एवं सिन्दूर बालास्त्रं शङ्ख भृङ्गरसैः क्रिया ।

नरदग्धं शङ्ख चूर्णं काष्ठीक

रसं संयुतं हि सीसकं घृष्टम् ।

लेपात्कचानर्कदलाबद्धान्

शुभ्रान् करोति नीलतरान् ॥

लोहं मलं कल्कैः सज्जवातुमुमैर्नरः सदा स्नायी ।

पलितानोहं न पश्यति गङ्गास्नायीव नरकाणि ॥

निम्बस्य बीजानि हि भावितानि

भृङ्गस्य तोयेन तथाशनस्य ।

तैलन्तु तेषां विनिहन्ति नष्टात्
 दुग्धाखुभोक्तुः पलितं समूलम् ॥
 निरस्य तैलं प्रकृतिस्थमेव
 नस्तो निषिक्तं विधिना यथावत् ।
 मासेन गोक्षीर भुजो नरस्य
 यवाद्यभूतं पलितं निहन्ति ।

क्षीरात्समार्कवरसात् द्विप्रस्थे मधुकात्पले ।
 तैलञ्च कुङ्कुमं पक्कं तत्रस्थं पलितापहम् ॥

महानीलतैलम् ।

आदानो बल्लरा मूलानि कृष्णशैरीयकस्य च ।
 सुरसस्य च पत्राणि फलं कृष्णशणस्य च ॥
 मार्कवः काकमाची च मधुकं देवदारु च ।
 पृथक् दशपलांशानि पिप्पल्य स्तिफलाञ्जनम् ॥
 प्रपीण्डरीकं मञ्जिष्ठा लोभ्रं कृष्णागुरुत्पलम् ।
 आम्रास्थि कर्दमः कृष्णो मृणाली रक्तचन्दनम् ॥
 नीली भस्मातकास्थीनि कासीसं मदयन्तिका ।
 सोमराज्यशन शस्त्रं कृष्णो पिण्डीत चित्रको ॥
 पुष्पाण्यजुं न काश्मर्यो राम्रजम्बूफलानि च ।
 पृथक् पञ्चपलैर्भागैः सुपिष्टैराढकं पचेत् ॥
 विभौतकस्य तैलस्य धात्रीरस चतुर्गुणम् ।
 कुर्यादादित्य पाकं वा यावत् शुष्को भवेद्भसः ॥
 लौहपात्रे ततः पूतं संशुद्धं सुपयोजयेत् ।
 णि नस्तक्रियायाश्च शिरोऽभ्यङ्गे तथैव च ॥

एतच्चक्षुष्य मायुष्मं शिरसः सर्वरोगनुत् ।
महानीलमिति ख्यातं पलितघ्नमनुत्तमम् ॥

भृङ्गराजघृतम् ।

भृङ्गराज रसेपकं शिखिपित्तेन कल्कितम् ।
घृतं नख्येन पलितं हन्यात्सप्ताह योगतः ॥
काष्ठीक पिष्टशेलुफल मज्जनिसच्छिद्र लौहगे ।
यदर्कं पातात्पतितितैलं तन्नस्य म्रक्षणात् ॥
केशा नीलालिसंकाशाः सद्यः स्निग्धा भवन्ति च ।
नयन अवरण ग्रीवा दन्तरोगांश्च हन्यदः ॥
कासीस रोचना तुल्य हरिताल रसाञ्जनैः ।
अम्लपिष्टैः प्रलेपोऽयं वृषण कच्छहिपूतयोः ॥
पटोलपत्र त्रिफला रसाञ्जन विपाचितम् ।
पीतं 'घृतं' नाशयति कृच्छ्रामप्यहिपूतनाम् ॥
रजनोमार्कवमूलं पिष्टं शीतेन वारिणा तुल्यम् ।
हन्ति विसर्पं लेपाद्वराहदशनाह्वयं घोरम् ॥
नाडीचवीजकल्कः पीतो गव्येन सर्पिषा प्रातः ।
शमयति शूकरदंष्ट्रं सदाहपाकज्वरं घोरम् ॥
विसर्पोक्तः प्रतीकारः कार्थ्यः शूकरदंष्ट्रके ।

अमृताङ्गुरवटी ।

अमृतं पारदं गन्धं लौहमभ्रं शिलाजतु ।
गुक्षामात्रां वटीं कुर्यान्मर्दयित्वामृताभ्रसा ॥
एषामृताङ्गुरवटी पीता क्षात्रप्रभ्रसा सह ।
क्षुद्ररोगानशेषांस्तु गदान् पित्तास्रकोपजान् ॥

ज्वरं जीवं प्रमेहश्च काश्यंमग्निक्षयं तथा ।
माशयेज्जनयेत्पुष्टिं कान्तिं मेघां शुभां मतिम् ॥

चन्द्रप्रभारसः ।

चन्द्रप्रभां तुगाक्षीरीं सैन्धवश्च शिलाजतु ।
कौशिकश्चाक्षमानन्तु हमारं रौप्यसम्भ्रकम् ॥
माक्षिकं श्याणमात्रश्च मधुना परिमर्दयेत् ।
ततो द्विबल्वमानेन श्वटिकाः परिकल्पयेत् ॥
अनुपानविशेषेण योजितेऽयं महारसः ।
सर्वान् क्षुद्रगदान् हन्ति प्रमेहाणपि दुस्तरान् ॥
वातव्याधीनशेषांश्च पित्तजान् कफसम्भवान् ।
चिरप्रनष्टमग्निश्च दीपयेज्जनयेद्वलम् ॥

कुङ्कुमादिघृतम् ।

कुङ्कुमेन निशाभ्याश्च कणया बज्जिवारिणा ।
घृतं पक्वं निराकुर्यान्नोलिकां मुखद्रुषिकाम् ॥
सिद्धाद्रींस्त्वग्गदान् सर्वान् व्याधिन् कफसमुद्भवान् ।
शिरोऽर्त्तिं नाशयेच्चाशु लावण्यं जनयेत्परम् ॥
जगतामपकाराय दस्ताभ्यां विहितन्त्विदम् ।
पानेऽभ्यङ्गे तथानस्ये युक्त्या योज्यं विचक्षणैः ॥

सप्तच्छदादितैलम् ।

सप्तच्छदस्य वासायाः पिचुमर्दस्य चाश्वसा ।
तैलप्रस्थं पचेत् कल्कैर्निशादार्ब्वीं फलत्रिकैः ॥
अधोमेन्द्रगव मञ्जिष्ठा खदिर क्षार सैन्धवैः ।

गोमूत्रस्यादकं दत्त्वा शनेश्च मृदुनाग्निना ॥
पद्मिनीकण्टकं चिप्यं कदरं व्यङ्गनोलिके ।
जालगर्दभकञ्चै तत्त्वगदांश्च विनाशयेत् ॥

सहाचरघृतम् ।

सहाचर तुलाकाथे काथे च दशमूलजे ।
शिरौषस्य कपाये च घृतप्रस्थं विपाचयेत् ॥
कल्कान् दत्त्वा पञ्चकोलं क्रिनिन्नं पदुपञ्चकम् ।
क्षारत्रयं हृष्टिकालीं सिन्दूरमपिगैरिकम् ॥
हन्यादेतद् घृतं न्यच्छं नीलिकां तिलकालकम् ।
अङ्गुलीवेष्टकं पाददारीञ्च मुखदूषिकाम् ॥

क्षारघृतम् ।

मुष्ककं कुटजं गुञ्जां चित्रकं कदलीं वृषम् ।
अर्कश्च ह्यावपामार्गमश्वमारं विभीतकम् ॥
पलाशं पारिभद्रञ्च नक्तमालञ्च सन्दहेत् ।
ततः प्रस्थं समादाय क्षारस्य षड्गुणाम्भसा ॥
त्रिःसप्तकृत्वो विस्त्राज्य पचेत् सर्पिस्तदम्बुना ।
कल्कं क्षारत्रयं दत्त्वा जातितीव्रेण बङ्गिना ॥
क्षारमर्पिरिदं हन्यान् मशकं तिलकालकम् ।
पद्मिनीकण्टकं चिप्यमलसं ददुसिधनी ॥

शय्यामूत्रचिकित्सा ।

क्षतसुत्रार्द्रभूभागमृदमाकृष्य खोलके ।
सम्भज्य मधुसर्पिर्भ्यां लेहयेन्म त्रितं जलम् ॥

शय्यायां मूत्ररोधः श्याम्बूतस्य न संशयः ।

शय्यातलस्तिमितमृत्तिकां गृहीत्वा खोलके भर्ज-
यित्वा घृतमधुभ्यां लेहयेत् ।

विम्बमूलरसः पीतः शय्यामूत्रं निवारयेत् ।

अहिफेनप्रयोगेण मूत्ररोधो भवेद् ध्रुवम् ॥

लोमशातनविधिः ।

हरितालचूर्णकणिकां लेपान्तेन वारिणा सद्यः ।

निपतन्ति लोमनिचयाः कौतुकमिदमद्भूतं मन्ये ॥

दध्ना शङ्खं क्षिपेद्रश्मास्वरसे तच्च गेषितम् ।

तुल्याल लेपतो हन्ति लोम गुह्यादिसम्भवम् ॥

रक्ताञ्जनौपुच्छचूर्णयुक्तं तैलन्तु सापंपम् ।

सप्ताहमुषितं हन्ति मूलाद्रौमाणमंशयम् ॥

पलाशभस्मान्विततालमूलै-

रश्माभ्युमिश्रैरुपनिष्य भूयः ।

कन्दर्पगङ्गे मृगलोचनानां

रोमाणि रोहन्ति कदापि नैव ।

एकः प्रदेशो हरिताल भागः

पञ्च प्रदेशाजलजस्यभागाः ।

रक्षस्तरोर्भस्मन एव पञ्च

प्रोक्ताश्च भागाः कदली जलार्द्राः ॥

संमिश्र्य पात्रेषु सप्ताहं मात्रं

कृत्वा स्मरागारं विलेपनञ्च ।

रोमाणि सर्वाणि विलासिनौनां

धुनर्न रोहन्ति कदाचिदेव ॥

रन्भाजले सप्तदिनं विभाव्य
 भक्षानि कम्बोर्मृणानि पश्चात् ।
 तालेन युक्तानि विलेपनेन
 लोमानि निम्नं लयति क्षणेन ॥
 कुसुमतैलाभ्यङ्गो वा रोम्भामत्पाटकोऽन्तकृत् ।
 कर्पूर भक्ष्मातक शङ्खचूर्णं
 चारो यवानाञ्च मनःशिला च ।
 तैलं सुपक्वं हरिताल मिश्रं
 रोमाणि निम्नं लयति क्षणेन ॥

चारतैलम् ।

शक्तिशम्बूकशङ्खानां दीर्घ्यवृन्तात्ममुष्ककात् ।
 दग्धा चारं समादाय खर मूत्रेण भावयेत् ॥
 चाराष्टभागं विपचितैलं वै सार्यपं बुधः ।
 इदमन्तःपुरे देयं तैलमात्रेयपूजितम् ॥
 विन्दुरेकः पतेद्यत्र तत्र लोमापनर्भवः ।
 मदनादि व्रणे तैलमश्विभ्यां परिकीर्तितम् ॥
 अर्शसां कुष्ठरोगाणां पामादद्विविचर्चिनाम् ।
 चारतैलमिदं श्रेष्ठं सर्वक्लेदरुजापहम् ॥
 इति भैषज्यरत्नावल्यां चर्द्ररोगाधिकारः समाप्तः ।

स्त्रीरोगाधिकारः ।

अथ स्त्रीरोगाधिकारः ।
 तिथिः - सुमदावशज्जम्, मेदिनापत्रम्, अथ, के
 सिद्धिभूतम्, विद्वत्कर्म, अथ, अथ
 ८-११ ॥ अथ स्त्रीरोगाधिकारः ॥ अथ
 अथ, अथ, अथ, अथ, अथ, अथ, अथ, अथ
 अथ, अथ, अथ, अथ, अथ, अथ, अथ, अथ
 तत्राहो प्रदर्शिकिता ।

दध्ना सौवर्चलाजाजौ मधुकं नीलमुत्पलम् ।

पिवेत् क्षौद्रयुतं नारो वातासृग्दरपीडिता ॥

पिवेदैण्यकं रक्तं शर्करा मधुसंयुतम् ।

कशमूलं समुद्धृत्य पेषयेत्तण्डूलाब्जना ॥

एतत्पीत्वा त्रयहान्तरी प्रहरात्परिमुच्यते ।

दाव्यादिः ।

दावीरसाजन वृषाब्द किरात विल्ल-

भक्ष्मातकैरवक्ष्मतो मधुनाकषायः ।

पौतो जयत्यतिबलं प्रदरं सशूलं

पीतासितारुणविलोहितनीलशुक्लस्य ॥

अशोकवल्कलक्षा।थशृतं दुग्धं सुशीतलम् ।

यथाबलं पिवेत्प्रातस्तौब्राह्मणद्वयनाशनम् ॥

• चौद्रयुक्तं फलरसं कोटोऽम्बरजं पिबेत् ।

अभ्युदर विनाशाय सगर्करपयोऽन्नभुक् ॥

प्रदरं हन्ति बलाया मूलं, दुग्धेन मयुतं पौतम् ।

कुशवाच्यालकमूलं तण्डुलसलिलेन रक्ताख्यम् ॥

गुह्येन वदरोचूर्णमसृग्दरविनाशनम् ॥

सुद्धेन वदरोचूर्णं मोचमामं तथापयः ।

पीता लाक्षा च सृष्टता पृथक् प्रदर्शनाशनम् ॥

रक्तापित्त विभर्मेन प्रदरांश्चाप्युपाचरेत् ।
 रक्तातिसारवह्नीय रक्ताशौवत्तथैव च ॥
 असृग्दरे विशेषेण कुटजाष्टक इष्यते ॥
 रोहिताकमूल कल्कं पाण्डुरेऽसृग्दरे पिवेत् ।
 जलेनामलकीबीजकल्कं वा ससितामधु ॥
 धातक्याद्याक्षमात्रं वा आमलक्या मधुद्रवम् ।
 काकजानुकमूलं वा मूलं कार्पासमेव वा ॥
 पाण्डुरदर गान्धर्धं पिवेत्तण्डुलवारिणा ॥
 शर्करा मधुकं शुगढो तैल दधि च तत्समम् ।
 खलेन मथितं पोतं हन्याद्वातोत्थितं रजः ॥
 पामक स्वरसं पित्ते गुडूच्या रसमेव वा ॥
 मातुरस्यं सिनायुक्तं घोनिदाहापहं पिवेत् ॥
 धूम्र्यामनसं धूर्णन्तु पीतं तण्डुलवारिणा ।
 क्षिप्तध्यान्तरं गेयं स्त्रीरोगं नाशयेद्वरम् ॥

अशोकघृतम् ।

अशोक बल्कलप्रस्थं तोयादृक विपाचितम् ।
 पादस्थेन घृतप्रस्थं जीरक काथ संयुतम् ॥
 तण्डुलाग्न्यु त्वजाक्षीरं घृततुल्यं प्रदापयेत् ।
 तथैव केशराजस्य प्रस्थमेकं भिषग्वरः ॥
 जीवनीयैः पियालैस्तु परुषैः सरसाञ्जनैः ।
 यश्याक्षाशोकमूलञ्च मृद्वीका च शतावरी ॥
 तण्डुलीयकमूलञ्च कल्कैरेभिः पलाशकैः ।
 शर्करायाः पलान्धष्टौ शिबशिते प्रदापयेत् ॥

पीतमेतद् घृतं हन्ति सर्वदोषसमुद्भवम् ।
 श्वेतं नीलं तथा कृष्णं प्रदरं हन्ति दुस्तरम् ।
 कुक्षिशूलं कटीशूलं योनिशूलञ्च सर्वगम् ॥
 मन्दाग्निमरुचिं पाण्डुं कृशतां श्वासकामलाम् ॥
 आयुःपुष्टिकरं बल्यं बलवर्णप्रसादनम् ।
 त्रिषभितत्परं सर्पिर्विष्णुना परिकौर्त्तितम् ॥
 जीवकर्पभकौ मेदे काकोल्यौ शूर्पपर्णिके ।
 जीवन्ता मधुकञ्चेति दशकौ जीवनो गणः ।

न्यग्रोधाद्यं घृतम् ।

न्यग्रोधश्चतुर्ध्वपाथ्यामृतहृषकटुका मूत्रं जम्बूपियालाः
 नाकाङ्गुष्मराख्या मधुकतरुबला वेतसं केन्दुनीपी ।
 रोजतं पीतसारं विधिविहितहृतं सर्वभेषं तरुणां
 शक्यं बल्यं तद्युगपलमखिलं चादयित्वा भिषग्भिः ॥
 कायं क्षीणाश्चमा तद्दृढविमलकटाहोऽपि पादावशेषं
 पादौ पुष्पान्तु पाच्यं पचन कुशलिना मन्दमन्दानलेन ।
 तस्य पाच्यमानां विधिविहितजलप्रस्थमेकञ्च शाले-
 दृत्वा त्वालन्तु कल्कं मधुकमपि मधोः पुष्प खजूर दार्वी ॥
 जीवन्तो काश्मरोणां फलमपि युगलं चीरकाकोलि युग्मं
 रक्ताख्यं चन्दनं यत्तदपरममलं चाञ्जनं शारिवा च ॥

न्यग्रोधाद्यं घृतं ह्येतद्देहं प्राप्यामृतायते ।
 दुस्तरं प्रदरं हन्ति नीलं रक्तं सितासितम् ॥
 योनिशूलं कुक्षिशूलं वस्तिशूलं सुदुःसहम् ।
 अङ्गदाहं योनिदाहमच्चिकुचिभवञ्च यम् ॥

मन्ददृष्टि मशुपातं तिमिरं वातसम्भवम् ।
 आधानानाह शूलघ्नं वातपित्त प्रकोपजित् ॥
 अम्लपित्तञ्च पित्तञ्च योनिरोगं विनाशयेत् ।
 दृष्टिप्रसाद जननं बलवर्णाग्निकारकम् ॥
 पैत्तिके ।

चन्दनादिचूर्णम् ।

चन्दनं नलदं लोध्रमुशीरं पद्मकेशरम् ।
 नागपुष्पञ्च बिल्वञ्च भद्रमुस्तञ्च शर्करा ॥
 क्लीवेरञ्चैवपाठा च कुटजस्य फलत्वचम् ।
 शृङ्गवेरं सातिविषा धातको च रसाञ्जनम् ॥
 आम्रास्थि जम्बू, सारास्थि तथा मोचरसोद्भवः ।
 नीलत्पलं समङ्गा च सुक्ष्मैला दाडिमोद्भवम् ॥
 चतुर्विंशतिमेतानि समभागानि कारयेत् ।
 तण्डुलोदकसंयुक्तं मधुना सह योजयेत् ।
 चतुःप्रकारं प्रदरं रक्तातोसार मुख्यम् ।
 रक्तार्शांसि निहन्त्याशु भास्करस्तिमिरं यथा ॥
 अश्विन्योः सम्मतो योगो रक्तपित्तनिवर्हणः ।

एतानि चूर्णानि समभागानि एकौलस्य माषक
 चतुष्टयं तण्डुलोदकेन मधुना च सह योजयेत् ।

प्रहरारिलौहः ।

वत्सकस्य तुलां सम्यग् जलद्रोणे विपाचयेत् ।
 अष्टभागावशिष्टन्तु कषायमवतारयेत् ॥
 बल्लपूते घनीभूते द्रव्याणीमानि दापयेत् ।

संमङ्गा शास्त्रलं पाठा विल्वं मुस्तश्च धातकी ॥
 अरुणाव्योमकं लौहं प्रत्येकन्तु पलं पलम् ।
 कोलंमात्रं प्रयुञ्जीत कुशमूलं पयो ह्यनु ॥
 श्वेतं रक्तं तथा नीलं पोतं प्रदर दुस्तरम् ।
 कुक्षिशूलं कटीशूलं देहशूलञ्च सर्वगम् ॥
 प्रदरारिरयं लौहो हन्ति रोगान् सुदुस्तरान् ।
 आयुःपुष्टिकरश्चैव बलवर्णाग्निवर्द्धनः ॥

पुथ्यानुगच्छणम् ।

पाठा जम्बाम्रयोर्मध्यं गिलाभिदं रमाञ्जनम् ।
 अम्बष्ठको मोचरसः समङ्गा पद्मकेशरम् ॥
 बाह्योकांतिविषा मुस्तं विल्वं लोध्रं सगैरिकम्
 कट्फलं मरिचं शुण्ठो मृद्वीका रक्तचन्दनम् ।
 कदम्बवल्सकानन्ता धातकी मधुकार्जुनम् ।
 पुथ्ये षोडृत्य तुल्यानि श्लक्ष्णचूर्णानि कारयेत् ॥
 तानि चौद्रेण संयोज्य पाययेत्तण्डुलाभ्युना ।
 अशंसु चातिसारेषु रक्तं यच्चोपवेश्यते ॥
 दोषागन्तु कृता ये च बालानां तांश्च नाशयेत् ।
 योनिदोषं रजोदोषं श्वेतं नीलं सपोतकम् ॥
 स्त्रीणां श्यावारुणं यच्च तत्प्रसह्य निवर्त्तयेत् ।
 चूर्णं पुथ्यानुगं नाम हितमात्रेय पूजितम् ।
 अम्बष्ठा दक्षिणे ख्याता गृह्णन्त्यन्ये तु लक्षणाः ॥

सितकल्याणकं घृतम् ।

कुमुदं पद्मकोशीरं गोधूमं रक्तशालयः ।

मृदपर्णी पयस्या च काश्मरी मधुघटिका ।
 बलातिबलयोर्मूलमुत्पलं तालमस्तकम् ।
 विदारौ शतपुत्री च शालपर्णी सजीरका ॥
 फलं त्रपुषबीजानि प्रत्यग्रं कदलोफलम् ।
 एषामर्द्धपलान् भागान् गव्यजीरं चतुर्गुणम् ॥
 पानीयं द्विगुणं दत्ता घृतप्रस्थं विपाचयेत् ।
 प्रदरे रक्तगुल्मे च रक्तपित्ते हलोमके ॥
 बहुरूपञ्च यत् पित्तं कामलायाञ्च शोणिते ।
 अरोचके ज्वरे जीर्णे पाण्डुरोगे मदे भ्रमे ॥
 तरुणी याल्पपुष्पा च या च गर्भं न विन्दति ।
 अहन्यहनि च स्त्रीणां भवति प्रीतिवर्द्धनम् ॥

मधुकाद्यवलेहः ।

मधुकं चन्दनं लाक्षा रक्तोत्पलरसाञ्जनम् ।
 कुशवीरणयोर्मूलं बलावातकयोस्तथा ॥
 कोलमज्जाश्वत्थं विल्वं पिच्छादूर्वा च धातकी
 अशोक वल्कलं द्राक्षा जवाकसुममस्कृष्टम् ॥
 आस्रजम्बूक्षिशलयं कोमलं नलिनीदलम् ।
 शतमूलो विदारौ च रजतं लौहमभ्रकम् ॥
 एषां कोलमितं चूर्णं द्विगुणा सितशर्करा ।
 वरीरसस्य प्रस्थाङ्गे पचेन्नन्देन बङ्गिना ॥
 वनोभूते लिपेच्चूर्णे शीतोभूते पलं मधु ।
 मधुकाद्यवलेहोऽयं महादेवेन भाषितः ॥
 दुस्तारं प्रदरं हन्ति नानावर्णं सवेदनम् ।

योनिशूलं कुक्षिशूलं वक्षिशूलं सुदुःसहम् ॥
रक्तातिसारं रक्ताग्नीं रक्तपित्तं चिरोद्भवम् ।
मूत्ररोगानशेषांश्च दाहं मोहं वमिं भ्रमम् ।
नासयेन्नात्र सन्देहो भास्करस्तिमिरं यथा ॥

वासाकषायसहितं रसभस्म प्रयोजितम् ।
प्रदरं हन्ति वेगेन सक्षौद्रं नात्र संशयः ॥
रक्तपित्तहरः सर्वः प्रदरे नूतने विधिः ।
रक्तातिसारयोगञ्च सर्वमत्र प्रयोजयेत् ।

उत्पलादिः ।

कन्दं रक्तोत्पलस्याथ रक्तकर्पास मूलकम् ।
करवीरश्च मूलानि तथा रक्तौद्ध मूलकम् ॥
वटुलस्य तथा मूलं गन्धमातृक जीरकी ।
रक्तचन्दनकं चैव समभागञ्च कारयेत् ॥
तण्डुलादक संपिष्टं रक्तमूत्राय दापयेत् ।
योनिशूलं कटोशूलं कुक्षिशूलञ्च नाशयेत् ॥
योनिशूलहरः प्रोक्त उत्पलादिर्न संशयः ।

तण्डुलादकेन गोलयित्वा पेयः ।

मूलञ्च शरपुष्पायाः पेययेत्तण्डुलाम्बुना ।
पीत्वा च कर्षमादन्तु अतिरिक्तं प्रघान्तयेत् ॥

धात्रीघृतम् ।

धात्रीफलरसप्रस्थे विदर्याः स्वरसे तथा ।
तृणपञ्च रसप्रस्थे घृतप्रस्थं विपाचयेत् ॥
क्षीरस्यापि शतावर्याः प्रस्थं प्रस्थं रसस्य च ।

दत्त्वा मृदग्निना वैद्यः पचेत्सिद्धं विधानतः ॥
 सुग्रीते प्रक्षिपेच्चूर्णमेषाद्यापि पलं पलम् ।
 मधुकं त्रिहताक्षैव क्षारञ्च वृषदारकम् ॥
 शर्करायाः पलान्यष्टौ मधुनश्च पलाष्टकम् ।
 चूर्णं दत्त्वा प्रमथितं स्निग्धे भाण्डे निधापयेत् ॥
 सोमरोगं निहन्त्याशु तृष्णां दाहमरोचकम् ।
 मूत्रकृच्छ्रञ्च कृच्छ्रञ्च बहुमूत्रं विनाशयेत् ॥
 पित्तजान् विविधान् व्याधोन् वातजांश्च सुदुस्तरान् ।
 करोति शुक्रोपचयं सर्पिरेतदनुत्तमम् ॥

प्रदरान्तको रसः ।

शुद्धसूतं तथा गन्धं शुद्धवङ्गकरूप्यकम् ॥
 स्वर्परञ्च वराटञ्च शानमानं पृथक् पृथक् ।
 तृतीयतोलकं ग्राह्यं लोहचूर्णं क्षिपेन्मुधीः ।
 कन्यानीरेण संमद्यं दिनमेकं भिषग्वरः ॥
 असाध्यं प्रदरं हन्ति भक्षणान्नात्र संशयः ॥

शिलाजतुवटिका ।

शुद्धसूतं समं गन्धं रक्तोत्पलदलद्रवैः ।
 कौटजेनाश्रसा चापि मर्दयेद्दिवसद्वयम् ।
 शिलाजतु पलान्यष्टौ तावती सितशर्करा ।
 त्वक्क्षीरी पिप्पलीधात्री कर्कटाख्या पलोन्मिता ।
 निदिग्धिका फलमूलाभ्यां पलं युञ्ज्याच्चिजातकम् ।
 मधुनः पञ्च संयुक्तं कुय्यान्माष समान् शुङ्गान् ॥
 दाडिमांश्चूपयः पांशुरस तीय रुवोरुजान् ।

तां भक्षयित्वात्र पिवेन्निरुद्धो भुक्त एव वा ।
 पाण्डु, कुष्ठज्वरप्लीहंतमकार्शो भगन्दरान् ।
 पूतिविन्मूत्रशक्तादिदोषमेहमहोदरम् ॥
 कासासृग्गन्तपित्तञ्च प्रदरं रक्तसम्भवम् ।
 तान् सर्वान् सुतरां हन्ति सर्वदोषहरा शिवा ॥
 चन्द्र प्रभोक्तं शिलाजतु शोधनं कार्यम् ॥

अशोकारिष्टः ।

अशोकस्य तुलामेकाञ्चतुर्द्वीपे जले पचेत् ।
 पादशेषे रसे पूते शीते पलशतद्वयम् ॥
 दद्याद् गुडस्य धातव्याः पलघोडशिकं मतम् ।
 अजार्जो मुस्तकं शुण्ठीं दाव्येत्यलफलत्रिम् ॥
 आम्रास्थि जीरकं वामां चन्दनञ्च विनिक्षिपेत् ॥
 चूर्णयित्वा पलाशेन ततो भाण्डे निधापयेत् ॥
 मासादूर्ध्वञ्च पीत्वैन मसृग्दर रुजां जयेत् ।
 ज्वरञ्च रक्तपित्ताशीं मन्दान्गित्वमरोचकम् ॥
 मेहशोथारुचिहरस्त्वशोकारिष्टसंज्ञितः ॥

पत्राङ्गासवः ।

पत्राङ्गं खट्विं वासा शाल्ललोकुसुमं बला ।
 भक्ष्मातकं सारिवे द्वे जवाकुसुममस्फुटम् ॥
 आम्रास्थिदार्वीं भूनिम्ब आर्फेनफलजीरकम् ।
 लौहं रसाञ्जनं विष्वं केशराजं त्वचं तथा ॥
 कुङ्कुमं देवकुसुमं प्रत्येकं पलसन्धितम् ।
 सर्वं सुचूर्णितं कृत्वा द्राक्षायाः पलविंशतिम् ॥

धातुकीं षोडशपलां जलद्रोणद्वये क्षिपेत् ।
 शर्करायास्तुलां दत्त्वा क्षौद्रस्यार्द्धतुलां तथा ॥
 एकीकृत्य क्षिपेद्भाण्डे निदध्यान्मासमात्रकम् ।
 हन्तुप्रभं प्रदरं सर्वं श्वेदारूणं सवेदनम् ॥
 ज्वरं पाण्डुं तथा शोफं मन्दान्नित्वमरोचकम् ॥

प्रियङ्गादितैलम् ।

प्रियङ्गुजलयष्ट्याह्व फलत्रिकरसाक्षयैः ।
 चन्दनहः पञ्चिष्ठाशताह्वा सर्जसैन्धवैः ।
 मुस्तमोचरसानन्त वायसीदित्त्वबालकैः ।
 कल्कैः कारेकणा कृष्णाकाकांली युगलैस्तथा ।
 गन्धद्रव्यैः निखिलैश्छागौचीरेणमस्तुना ।
 दार्वीकानि न च पचेत्तैल तिलसमुद्भवम् ॥
 प्रियङ्गात् त्रैलोक्यं तैलं प्रदरं योनिजान् गदान् ।
 ग्रहणीः तिसारश्च हन्याद् गर्भस्य रक्षणम् ॥

योनित्यापत्तिविकृतिः ।

योनिः प्रापत्तु भुविष्ठं शस्यते कर्मवातजित् ।
 वस्त्यध्वज्जपरीषेकप्रलेपाः पित्तुधारणम् ॥
 वचोपकुक्षिकाजाली कृष्णा वृषकरैन्धवम् ।
 अजमोदां यवचारुं चित्रकं शर्करान्वितम् ॥
 पिष्ट्वा प्रसवयालोच्य खादेत्तद् दृढभर्जितम् ।
 योनिस्थापत्तिद्वद्रोगगुल्माशीं विनिवृत्तये ॥

वचोपकुक्षिकाजाली दन्ती काथैश्च परिषेचनम् ।

वचोपकुक्षिकाजाली दन्ती काथैश्च परिषेचनम् ।

नैनात् प्रमाधिताकार्यः पिचूर्योनौ रुजापहः ॥

पित्तलामान्तु योनीनां सेकाभ्यङ्ग पिचुक्रियाः ।

शोता. पित्तहराः कार्याः स्नेहनाथं घृतानि च ॥

योन्यां बलासदुष्टायां सर्वं रुचोष्णमौशधम् ।

पिप्पल्या मरिचैर्मर्षैः शताङ्गाकुष्ठ सैन्धवैः ।

वर्तिसुल्या प्रदेगिन्या धार्या योनिविशोधिनी ॥

हिस्त्राकल्कन्तु वातात्तां कोष्णमभ्यज्य धारयेत् ।

पञ्चबल्कम्य पित्तात्तां श्यामादीनां कफोत्तरा ॥

मूषिकमांससंयुक्तं तैलमातपभावितम् ।

अभ्यङ्गात् हन्ति योन्मर्शः स्वेदस्तन्मांससैन्धवैः ॥

गोपित्ते मत्स्यपित्ते वा क्षौमं समाह भावितम् ।

स्त्रोतसां शोधनं कण्डू, क्लेद शोषहरश्च तत् ॥

षामिन्याः पूतियोन्याश्च कर्तव्यः स्वेदनोऽपि वा ।

क्रमः कार्य्यस्ततः स्नेह पिचुभिस्तर्पणं भवेत् ॥

नल्लको जिङ्गिनो जम्बूधवत्वक् पञ्चपल्लवैः ।

कषायैः साधितः स्नेहः पिचुः स्याद्विघ्न, तापहः ॥

कर्णिन्यां वर्तिकाकुष्ठपिप्पल्याकर्णमेन्धवैः ।

वस्तमूत्रे कृता धार्या सर्वश्च कफनुद्धितम् ॥

वैहतं स्नेहनं स्वेद उदावृत्तानिलाक्षिषु ।

तदेव च महायोन्यां स्रस्तायाश्च विधीयते ॥

आखोमांसं सपदि बहुधा खण्डखण्डोक्तं तत्

तैलेपाच्यं भवति नियतं यावदेतन्न सम्यक् ।

तेलाक्तं वसनमनिशं योनिभागे दधाना

हन्ति त्रोडाकर भगफलं नात्र सन्देह बुद्धिः ॥

शतपुष्पातैः ललेपात्तुवरीदलजातया ॥

पेटिका मूललेपेन योनिभिन्ना प्रशाभ्यति ॥

सुषवीमूललेपेण प्रविष्टा तु वह्निर्भवेत् ।

योनिर्मूषावसाभ्यङ्गाच्चिःसृता प्रविशेदपि ॥

लोध्रतुम्बी फलालेपो योनिदार्क्यं करोति च ।

वेतसमूलनिःकाथ चालनेन तथैव च ॥

वचा नीलोत्पलं कुष्ठं मरिचानि तथैव च ।

अश्वगन्धा हरिद्रा च गाढीकरण मुत्तमम् ॥

पलाशाद्दूम्बरफलं तिलतैलसमन्वितम् ।

मधुना योनिमालिष्य गाढीकरणमुत्तमम् ॥

मदनफल मधु कर्पूरप्रपूरितं कामिनीजनस्य ।

धिरगलित यौवनस्य च वराङ्गमति गाढसुकुमारम् ॥

पञ्चपल्लव यथ्याह्न मालती कुसुमैर्घृतम् ।

रविपक्वमन्यथा वा योनिगन्ध निवारणम् ॥

इक्ष्वाकुबीजदन्तो चपला गुड मदनफल मूलायष्टाङ्गैः ।

सञ्जुक् चीरैर्वर्चिर्योनिगता कुसुम सञ्जननी ॥

सकाञ्चिकं जवापुष्पं भृष्टं ज्योतिष्मतीदलम् ।

दूर्वापिष्टञ्च संप्राश्य वनिता त्वार्चवं लभेत् ॥

दूर्वापिष्टं तण्डुलयोगात् ।

धात्रर्जुनाभया शुण्ठिं तीयपीतं रजो हरेत् ।

शेलुच्छदमिश्रपिष्ट भक्षणञ्च तदर्थकम् ॥

पाठापत्रं ऋतुज्ञातो पीत्वा गर्भं न धारयेत् ।

रसाञ्जनं हेमवती वयःस्था

चूर्णीकृतं शीतजलेन पीतम् ।

रजो विनाशं नियतं करोति

शङ्काय का गर्भसमागमस्य ॥

पुथोद्धृतं लक्षणायाश्चक्राङ्गायास्तु कथ्यया ।

पिष्टं मूलं दुग्धघृत पीत मृतौ तु पुत्रदम् ॥

सुवर्णस्य रुप्यकस्य चूर्णं ताम्रस्य चाज्य मन्त्रिणे ।

पीते शुद्धे चित्रे भेषजयोगाद्भवेद्गर्भः ॥

कृत्वा शुद्धौ स्नानं विनोदय दिवसान्तरे ततः प्रातः

स्नात्वा द्विजाय दद्यात् भक्ता संपुज्य लोकनाथेशम् ॥

श्वेत वनाङ्घ्रियष्टि कर्णं कर्षं पलन्तु शर्करायाः ।

पिष्टे कवर्णी जीवद्वसैकवर्णीया गोस्तु दुग्धेन ॥

सर्माधिकघृतेन पेयं नात्र त्त्रिन्ने देयान्यच्च ।

क्षुधिते सद्दुग्धमन्नं दद्यादापुरुषसन्निधित्तयाः ॥

सम दिवसे शुभयोगे त्रिजिण पाश्वी अलम्बितौ धीरा ।

त्यक्तस्वान्तर मङ्गाद्वट मनसोऽति दृढधातौ ॥

पुंसः सङ्गम मात्रात्मभमे पत्रं ततो नियतम् ।

गोष्ठजाताटव्य पात्रं त्रिशखजं शुभम् ।

शुद्धे माषा तथा गोरसर्षपी दधियोजितौ ।

पुष्पापीतो दृतापन्नसत्वायाः पुत्रकारकौ ॥

पत्रमेकं पलाशस्य गर्भिणी पयसान्वितम् ।

पीत्वा च लभते पुत्रं रूपयन्तं न संशयः ॥

फलकान्याणघृतम् ।

मल्लिष्ठा मधुकं कुष्ठं त्रिफला शर्करा बला ।

मेदे पयस्या काकोलीमूलचैवाश्चगन्धजम् ॥

अजमोदा हरिद्रे द्वे हिङ्गुः कटुकरोहिणी ।
 उत्पलं कुमुदं द्राक्षा काकोत्थी चन्दनद्वयम् ॥
 एतेषां काषिकैर्भागैर्घृतप्रस्थं विपाचयेत् ।
 शतावरीरसक्षीरं घृताद्द्वयं चतुर्गुणम् ॥
 सर्पिरेतन्नरः पीत्वा नित्यं स्त्रीषु वृषायते ॥
 पुत्रान् सञ्जनयेन्नारी मेधाढ्यान् प्रियदर्शनान् ॥
 गा चैवास्थिरगर्भा स्याद्या च वा जनयेन्मृतम् ॥
 अल्पायुषं वा जनयेद्या च कन्यां प्रसूयते ॥
 योनिदोषे रजोदोषे परिम्बावे च शस्यते ।
 प्रजावर्द्धन मायुष्यं सर्वग्रह निवारणम् ॥
 नाम्ना फलघृतं ह्येतदग्निभ्यां परिकीर्तितम् ॥
 अन्नं लक्ष्णामूलं क्षिपन्त्यत्र चिकित्सकाः ।
 काथेन हयगन्ध्यायाः साधितं सघृतं पयः ।
 ऋतुस्नाताबला पीत्वा गर्भं धत्ते न संग्रहः ।
 पिप्पली शृङ्गवेरञ्च मरिचं नागकेशरम् ।
 घृतं सहपातय्यं वन्ध्यापि लभते सुतम् ॥

सीमधृतम् ।

सिद्धार्थकं वचा ब्रह्मो शङ्खपुष्पो पुनर्नवा ।
 पयस्यामय यथ्याह्वं कटुका च फलद्वयम् ॥
 शारिवे रजनौ पाठां शृङ्गदारु सुवर्चलाः ।
 मञ्जिष्ठा त्रिफला श्यामा वृषपुष्पं सगैरिकम् ॥
 धीमान् पक्वा घृतप्रस्थं सम्यक्पक्वाभिमन्वितम् ।
 द्विनास, गर्भिणी नारी षण्णासानुपयोजयेत् ॥

सर्वज्ञं जनयेत् पुत्रं सर्वमयं विवर्जितम् ।
 अस्य प्रयोगात् कुक्षिस्थः स्फुटबन्धा हरत्यपि ।
 योनिदुष्टाश्च या नार्योरेतादुष्टाश्च ये नराः ।
 स्त्रीणां पुंसां दोष हरं हृत्तमेतदनुत्तमम् ॥
 बन्धापि लभते पुत्रं शूरं पण्डितमननम् ॥
 जङ्गद मूकत्वं पानादेवापकर्षति ॥
 सप्तरात्र प्रयोगेण नरः श्रुतिधरो भवेत् ।
 नाग्निर्देहति तद्देशे न वज्रमुपहन्ति च ॥
 न तत्र म्रियते बाला यत्रास्ते सोम संज्ञितम् ॥

कटुका च फलत्रयमित्यत्र कटु, कैला फलत्रयमिति
 पाठः प्राचीनः सम्यक्तः । अत्र फलत्रयं द्राक्षा काश्मरी
 पल्लवकानि, श्यामा प्रियङ्गुः शेषं सुवाधम् । कल्कवर्-
 तति २ ता ३ मा । मन्त्रं गायत्री यद्वाहं सुश्रुतः ।
 यत्र नोदोरेता मन्त्रो योगेषु येषु मारणैः । सर्वत्र गदिता
 तत्र गायत्री फलमिदं ॥ मन्त्रथायम् । ओं नमो
 महाविनायकाय अनृतं रत्नं रत्नं ममफलमिदं देहि
 देहि रुद्रवचनेन स्वाहा इति सप्तधा मन्त्रयेत् इति
 यन्मान्तरं दृष्टं लिखितम् ।

कुमारकल्पद्रुमं हृतम् ।

पञ्चाशच्छागमांसस्य दशमूल्यास्तथैव च ।
 जलमष्टगुणं दत्ता काथेनासृद्गुमाग्निना ॥
 चतुर्भागावशेषश्च काथं गृह्यात्प्रयत्नतः ।
 गन्धं प्रस्थद्वयं सर्पिर्गृह्णीयात् कुशलां भिषक् ॥

क्षीरं घृतसमं दद्यान्मारायण्या रसं तथा ।
 ताम्ने वा मृण्मये पात्रे तदेकत्र पचेच्छनैः ॥
 कुष्ठं शठी च मेदे द्वे जीवकर्षभकौ तथा ।
 प्रियङ्गु, त्रिफला दारु पत्रमेला शतावरी ।
 काश्मरो मधुकं क्षीरकाकोली मस्तमुत्पलम् ।
 जोवनी चन्दनञ्चैव काकोली शारिवायुगम् ॥
 श्वेतवाट्यालजं मूलं मूलञ्च शरपुङ्खजम् ।
 विदारोदय मञ्जिष्ठा पर्णिनीद्वयमेव च ॥
 नागपुष्पं तथा दारु हरिद्रा रेणुकं तथा ।
 ज्योतिष्मतीभवं मूलं शङ्खिनी नीलिनी वचा ॥
 अगुरुत्वग्गुल्बञ्च कुङ्कुमं निक्षिपेत्ततः ।
 एतेषां कार्ष्णिकं कल्कं दत्वा शुभदिने सुधीः ॥
 शुभनक्षत्रयोगं च संपूज्य गणनायकम् ।
 शङ्करञ्च मृडानौञ्च नमस्कृत्यातिभक्तितः ॥
 पाकं कुर्यात्प्रयत्नेन विजानन्मन्त्रपूर्वकम् ।
 सिद्ध शोने क्षिपेत्तत्र पारदं परिनिर्मलम् ॥
 सुजीर्णं शोधितञ्चाभ्रं गन्धकं कार्ष्णिकं न्यसेत् ।
 ततः पुष्परसं तत्र प्रस्थाईञ्च विनिक्षिपेत् ॥
 काच सम्पुटके वान्यपात्रे वा स्थापयेत्कुक्षौः ।
 पराशर मुनिः प्रीतिकरुणावारिधिमुदा ॥
 बभ्यामय विनाशायः शिशुकल्पद्रुमं घृतम् ।
 चकारास्य प्रसाटेन जम्बबभ्या लभेत्सुतम् ॥
 खादेत्कर्षद्वयं सर्पिर्दत्त्वा विप्राय सादरम् ।
 अनुपानं प्रकुर्वीत पयच्छागं विशेषतः ॥

गन्धं वापि पिवेत् क्षिरं शीतं पल्युगं तथा ।
 घृतस्यास्य सुसिद्धस्य गुणान् शृणु समाहितः ॥
 अस्य प्रसादाद् षण्णोऽपि बभ्यायां जनयेत्सुतान् ।
 रजोदोषेण वा दुष्टा शुक्रदोषेण यापि च ॥
 स्त्रोभगस्य गटेनैव पीडिता या च सर्वदा ।
 या च पुष्पं न विन्देत् ऋतुना पीडिता च या ॥
 भूत्वा भूत्वा च नश्यन्ति सुता यासां मुहुर्मुहुः ।
 अनेकौषधयोगिन मन्त्रयोगिन वा पुनः ।
 अनेक व्रत योगिन यामां पुत्री न जायते ।
 तासां काममसाः पुत्रा जायन्ते चिरजीविनः ॥
 एतद् घृतं गृहे यस्य न तस्य कुलिशाद्वयम् ।
 न राक्षसैः पिशाचैश्च गृह्यते तस्य बालकः ॥
 नोपसर्पति सर्पाऽपि दर्पाक्षस्य गृहान्तिकम् ॥

अथ गर्भिणीचिकित्सा ।

प्रथमे मासि गर्भे तु यदा भवति वेदना ।
 चन्दनं शतपुष्पा च शर्करा मदयन्तिका ॥
 एतानि समभागानि पिष्ट्वा तण्डुल वारिणा ।
 पाययेत्पयसालोद्य गर्भिणीं मात्रया भिषक् ॥
 तथा तिलान् पद्मकक्ष शालूकं शालितण्डुलान् ।
 क्षीरेण पिष्ट्वा क्षीरेण मिता क्षौद्रान्वितं न च ।
 आलोद्य पाययेन्मारीं ततः सम्पद्यते शुभम् ।
 तस्मिन् सुजीर्णे दातव्यं भोजनं क्षीर संयुतम् ॥
 द्वितीये मासि गर्भे तु यदा भवति वेदना ।

तदोत्पलस्य कल्कस्तु मृक्काटक कशेरुकम् ।

तण्डुलौदक पिष्टस्तु पाययेत्तण्डुलाम्बुना ।

निवार्य गर्भशूलञ्च स्थिरं गर्भं करोति च ॥

तृतीये क्षीरकाकोलीकाकोल्यामलकीफलम् ।

पिष्टमुष्णोदकेनैतत्पाययेत् गर्भिणीं भिषक् ।

शाल्यन्नं पयसा जीर्णं भोजयेदनुगर्भिणीम् ।

तथा पद्मोत्पलं कुष्ठं शालकञ्च समांशिकम् ॥

सितोदकेन पिष्टा तु क्षीरेणालोढ्य पाययेत् ।

तेन शूलं निवर्त्तेत न गर्भा व्यथते ध्रुवम् ॥

चतुर्थे तु विधानत्रयः पाययेदिदमौषधम् ।

पिष्टोत्पलञ्च शालूकं कण्टकारी त्रिकण्टकम् ।

यथाग्निमात्रया काले गर्भिणीं पयसा सह ।

तथागोक्षुरकं सिंहीं बालकं नीलमुत्पलम् ॥

पिष्टा क्षीरेण पातव्यं गर्भशूलनिवारणम् ॥

पञ्चमे मासि गर्भे तु यदा भवति वेदना ।

तत्र नीलोत्पलं वीरां पिष्ट्वा क्षीरेण पाचनम् ।

घृतक्षौद्रान्वितं पीत्वा गर्भस्य च रुजां हरेत् ।

तथा नीलोत्पलं नारीं काकोलीं समभागिकम् ॥

श्रीत तोयेन पिष्ट्वा च क्षीरेणालोढ्य पाययेत् ।

अनेन विधिना गर्भः स्थिरः स्यात् रुक् प्रशाम्यति ॥

षष्ठे मासि यदा गर्भे वेदना जायते तथा ।

मातुलङ्गस्य बीजानि प्रियङ्गु चन्दनीत्पलम् ॥

क्षीरेणालोढ्य पातव्यं गर्भशूल निवारणम् ।

तथा पिप्पल बीजानि मृद्वीकालाज प्रसवः ।

एतत् सुशीतलं काले पीत्वा च सुखमश्नुते ॥

सप्तमे शतपुत्रीञ्च मृणालसहितं पिबेत् ।

पिष्ट्वा चीरेण शूलात्तां गर्भिणी या सुखार्थिनौ ॥

कपित्थकमुक्ताम्बुलं सलाजं शर्करायुतम् ।

शीततोयेन संपिष्टं चीरेणालोढ पाययेत् ॥

पीत्वा हन्यबला शीघ्रं शूलं गर्भं समुद्भवम् ॥

अष्टमे तु यदा मासे गर्भं भवति वेदना ।

तदा पिष्ट्वा तु धन्याकं पाययेत्तण्डुलाम्बुना ॥

शूलं निवर्त्ततते न तेन गर्भः संधार्यते स्त्रियाः ॥

एवं पलाशस्य दलं सुपिष्टं

सपीय तोयेन सुशीतलेन ।

अत्यन्त घोरौष्ठममास गर्भ-

व्यथातुरा यान्ति शुश्रूंसं तरुण्यः ।

गर्भिण्या नवमे मासे जदा भवति वेदना

एरण्डमुलं काकोलीं पिष्ट्वा शीतोदकेन च

पीत्वा शूलादिमुच्चेत तदा नारी न संशयः

तथा पलाशवोजञ्च सकाकोलीकुरूपटकम् ।

भक्तेन वारिना पिष्ट्वा गर्भशूलं व्यपीहति ॥

अथवा दशमे मासे वेदना जायते यदा ।

तदा नीलोत्पलं जष्टोमधुकं मुहसंजुतम् ॥

ससितं चाकमा पीत्वा चीरेणालोढ पाययेत् ।

दोषञ्च नाशयेदेष शूलं गर्भं समुद्भवम् ।

तथा चैकादशे मासि गर्भं भवति वेदना ।

काण्डकं पञ्चकशैव कपूरं नीरसमत्यन्तम् ॥

श्रीततोयेन पिष्ट्वा तु क्षीरेणालोच्य पाययेत् ।

तेनैव वेदनातीव नाशमायातिसत्वरम् ॥

क्षीरिकामुत्पलं कुष्ठं समङ्गामूलकं सिता ।

पिवेदेकादशे मासि गर्भिणी शूलग्रान्तये ॥

सिताविदारौ काकोली तथा क्षीरविदारिका ।

गर्भिणी द्वादशेमासि पिवेच्छूलघ्नमौषधम् ॥

मधुकं शाकबीजञ्च पयस्या सरदारु च ।

अश्लान्तकं क्षणतिला स्यान्म्वल्ली शतावरी ॥

तृचादर्ना पयस्या च तथैवोत्पल शारिवा ।

अनेन्ता सारिवा राज्ञा पद्मा मधुकमेव च ॥

तृहतीद्वयकाश्मयं क्षीरिशङ्गास्त्वचोघृतम् ।

पृथकपर्णी बलाशियः श्वदंष्ट्रा मधुयष्टीका ॥

शृङ्गाटकं विषं द्राक्षा कशेरु मधुकं सिता ॥

मासेषु सप्तयोगाः स्युरर्क्षलोक समापका ॥

यथाक्रमं प्रयोक्तव्या रक्तस्रावे पयोऽन्विताः ॥

कपित्थं विस्ववृहती पटोलेक्ष्म निदिग्धिका ।

मूलानि क्षीरपिष्टानि दापयेद्विषगष्टमे ॥

नवमे मधुकानन्तापयस्याशारिवाः पिवेत् ॥

पयसु दशमे शण्ड्या शृतं शीतं प्रशस्यते ।

सक्षीरा वा हिता शण्डो मधुकं देवदारु च ॥

एवमाप्यायते गर्भं स्तीव्रा रुक्चं प्रशाम्यति ॥

कुशकाशीरुवूकानां मूलैर्गोक्षुरकस्य च ।

शृतं दुग्धं सितायुक्तं गर्भिण्याः शूलनुत्परम् ॥

व शैवशृङ्गाटकजीवनौय-

पञ्चोत्पलैरण्डशतावरोभिः ।

सिद्धं पयः शर्करया विमिश्रं

संस्थापयेद्गर्भमुदीर्णवेगम् ॥

मधुना च्छागदुग्धेन कुलालकरकर्दमः ।

अवश्यं स्थापयेद्गर्भं चलितं पानयोगतः ॥

कशेरु शृङ्गाटक पञ्चकोत्पलं

मसुन्नपर्णी मधुकं सशर्करम् ।

सशूलगर्भं मृतिपीडिताङ्गना

पयो विमिश्रं पयसान्नभुक् पिवेत् ॥

गर्भे शुक्ले तु वातेन बालानाञ्चापि शुष्यताम् ।

सितामधुककाश्मर्यैर्हितमुत्थापने पयः ॥

चन्दनं शारिवा लोभ्रं मृद्वीका शर्करान्वितम् ।

काथं कृत्वा प्रदातव्यं गर्भिण्या ज्वरनाशम् ॥

एरण्डादिः ।

एरण्डमूलममृता मञ्जिष्ठा रक्तचन्दनम् ।

दारुपद्मयुतः काथो गर्भिण्या ज्वरनाशनः ॥

अत्र सामान्य ज्वरोक्ताः कषायाश्च बुद्धा देयाः ।

सिंहास्यादिर्गुडश्चादिः पञ्चमूलैरसोऽपिवा । मधुना

गमयन्त्येते गर्भिण्या ज्वरमाशु च । पञ्चमूलैश्च तं क्षीरं

गर्भिण्या ज्वरशान्तये ॥ इति ज्वराधिकारे चक्रदत्त

लिखितम् ।

आम्रजम्बू त्वचः काथं लीहयेत्ताजशक्तुभिः ।

अनेन लीढमात्रेण गर्भिणी ग्रहणीं जयेत् ॥

क्रीविरादिः ।

क्रीविरारलुरक्तचन्दन बला धन्याक वक्तादनौ
मुस्ताशौर यवासपर्पट विषा क्वाथं पिवेद्गर्भिणी ।
नानावर्णरुजातिसारकगदे रक्तसुतौ वा ज्वर
योगोऽयं मुनिभिः पुरा निगदितः सूतामषेष्ठतमः ॥

लवङ्गादिचूर्णम् ।

लवङ्गं टङ्गनं मुस्तं धातकीं विष्वधान्यकम् ।
जातीफलं सर्जकञ्च शताह्वा दाडिमं तथा ॥
जौरकं सैन्धवं मोचं नीलोत्पलरसाञ्जनम् ।
अम्रकं वङ्गकञ्चैव समङ्गा रक्तचन्दनम् ॥
विश्वञ्चातिविषा शृङ्गी खदिरं बालकं समम् ॥
एतच्चूर्णं प्रदातव्यं संग्रहग्रहणी हरम् ॥
नानावर्णमतीसारं ज्वरञ्चैव नियच्छति ।
आमरक्तातिसारघ्नं शूलशोथनिमुदनम् ।
भृङ्गराजरसैः पूज्यं भावयित्वा दिनतयम् ।
क्षौद्रोदुग्धेन मतिमान् गर्भिणीमनुपानतः ॥

रोमराजो भवेद्यस्या वामपार्श्वे समुच्छिता ।

कन्यां तस्या विजानियात् दक्षिणे च तथा सुतम् ॥
धन्वन्तरिमतेनैव साध्वाज्ञातश्च शास्त्रवित् ।
सन्मासे चाष्टमेमासे मैथुनं परिवर्जयेत् ॥
अदिं गच्छति दुर्मेधाः कासमोहादचेतनः ।

विपद्यते तदा गर्भो गर्भिणी च विनश्यति ॥
अन्धमूकादि वधिरो जायते कुल एव वा ॥

गर्भचिन्तामणिरसः ।

रसं तालं तथा लौहं प्रत्येकं कर्षमात्रकम् ।
कर्षद्वयं तथा चाभ्रं कर्पूरं वङ्गताम्रकम् ॥
जातीफलं तथा कोषं गाक्षुरश्च शतावरी ।
बलातिबलयोर्मूलं प्रत्येकं तोलकं शुभम् ॥
वारिणा वटिका कार्या द्विगुञ्जाफलमानतः ।
सन्निपातं निहन्त्याशु स्त्रीणाञ्चैव विघेषतः ॥
गर्भिण्या ज्वरदाहश्च प्रदरं सुतिकामयम् ॥

गर्भविलासीरसः ।

रसगन्धकतुल्यश्च त्राहं जम्बीरमर्दितम् । •
त्रिभावितं त्रिकटुना देयं गुञ्जाद्वयोन्मितम् ॥
गर्भिण्याः शूलविष्टम्भ ज्वराजीर्णेषु केवलम् ।
तुल्यस्थाने यदि स्वर्णं चिन्तामणिरसः स्मृतः ॥

गर्भपोषणवल्लोरसः ।

सुतं गन्धं तथा स्वर्णं लौहं रजतमाक्षिकम् ।
हरितालं वङ्गभस्माप्यम्बकं ममभागिकम् ॥
भावना खलु दातव्या रसैरेमां पृथक् पृथक् ।
ब्रह्मी वासा भृङ्गराज पर्पटं दशमूलकम् ॥
सप्तधा भावयेद्द्वयो गुञ्जामानां वटीं चरेत् ।
गर्भपोषणवल्लराख्यो गर्भिणीरोगहृत्परम् ॥

गर्भं विलासतेलम् ।

विदारौ दाडिमं पत्रं रजनौ च फलत्रयम् ।

शृङ्गाटकस्य पत्रञ्च जातोक्षुसुममेव च ॥

वरो नीलोत्पलं पद्मं तैलमेतैः पचेत्क्षुधीः ।

एतद्गर्भं विलासाख्यं गर्भसंस्थापनं परम् ॥

निहन्ति गर्भं शूलञ्च शोणितसुतिसंहरम् ।

परं वृथतरं ह्येतत्काशीराजिनं निर्मितम् ॥

इन्दुशेखररसः ।

शिलाजलभ्रमिन्दूरप्रवालायोरजांसि च ।

माक्षिकञ्च तथा तालं समभागानि मर्दयेत् ॥

भृङ्गराजस्य पार्थस्य निगुण्डया वासकस्य च ।

स्थलपद्मस्य पद्मस्य कुटजस्य च वारिणा ॥

भावयित्वा वटीः कृत्वा कलाय परिमाणतः ।

यथाटोषानुपानेन गर्भिणीषु प्रयोजयेत् ॥

गर्भिणीनां ज्वरं घोरं श्वामं कासं शिरोरुजम्

रक्तातिसारं ग्रहणीं वान्तिं बद्धेश्च मन्दताम् ॥

आलस्यमपि दीर्घ्यं हन्यादैष न संशयः ।

कलेरादौ ससर्जम् भगवानिन्दुशेखरः ॥

अथ सूतिकारोगविक्रिया ।

पाठा लाङ्गलिसिंहास्य मयूरकजटैः पृथक् ।

नाभिवस्तिभगालेपात्स्खं नारी प्रसूयते ॥

मातुलुङ्गस्य मूलानि मधुकं मधुसंयुतम् ॥

धृतेन संह पातव्यं सुखं नारी प्रसूयते ।
इहामृतञ्च सोमञ्च चित्रभानुञ्च भाविनि ।
उच्चैःश्रवाञ्च तुरगो मन्दिरे निवसन्तु ते ॥

इदममृतमपां समुद्धृतं भैरव
लघुगर्भमिमं विमुञ्चतु स्त्री ।

तदनल पवनाकं वासरास्ते

सह लवणाम्बुधरेर्दिशन्तु शान्तिम् ॥

मुक्ताः पाशा विपांशाय मुक्ताः सूर्येन्दु रश्मयः ।

मुक्ताः सर्वभयाद्गर्भं एक्ष्ये हि माचिरं स्वाहा ।

इति स्त्रावयेत् ।

जलं च्यवन मन्त्रेण सप्तवाराभिमन्त्रितम् ।

पोत्वा प्रसूयते नारी दृष्ट्वा चाभयत्रिशकम् ।

तथाभय पञ्चदशदशनं नृश्वभक्तिकृत् ॥

च्यवनमन्त्रो यथा । आं जिप निक्षिप उत्पद्य
प्रथमं मुञ्च मुञ्च स्वाहा । इति मन्त्रेण जलं सप्तधा नि
मन्त्रितं पाययेत् । अथोभयपञ्चदशकं दर्शयेत् । यथा ।
वसु गुणी वेदार्कं वाण नवषट् सप्तयुगैः क्रमात् ।

सर्वे पञ्चदशं द्विस्तु त्रिशकं नवकोष्ठकं ॥

गाढीकृतु वसुभिः सह पञ्च दिग्दृष्टादशभिरेव च

अर्कभुवनाब्धि सहितैरुभय त्रिशकमाश्चर्यम् ॥

उभयोरिकतरं शरावे लिखित्वा दर्शयेत् ।

प्रसव पत्र । यमुना सरट् करटतीरे जम्बला नामराजसो ।

तस्याः स्मरणमात्रेण सद्यो नारी प्रसूयते ॥

द्रष्टव्यम् ।

उभय पञ्चदशकम् ।

* उभय त्रिंशकम् ।

८	३	४
१	५	८
६	७	२

१६	६	८
२	१०	१८
१२	१४	४

गृहास्वना गेहधूसपानं गर्भापकर्षणम् ॥

पुटदग्धसर्पकक्षुक मसृणभक्षी कुसुमसारमहिताक्षी ।

भटिति विशल्या जायते गर्भिणी मृदुगर्भापि ॥

मृहीक्षीरं तथा स्तोकं गर्भिण्याः गिरमि निपेत ।

मृतगर्भं तदा सूते गर्भिणीरगणी द्रुतम् ॥

गृहास्वना हिङ्गुमिश्रपानं गर्भापकर्षणम् ॥

करिमुद्गनदहनमूलं पिष्टं सलिलेन पातनं मद्यः ।

विरमचिरजं गर्भं मृतममृतं वा निपातयति ॥

कटुतुम्बराहिनिर्मीककृतवेधनमर्धपैः ।

कटुतेलान्वितैर्धूपं योनौ पातयतेऽमराम् ॥

कचवेष्टितयाङ्गुल्या घृष्टे कुण्डे पतत्यमरा ।

मूलेन लाङ्गलिकया संलिप्ते हस्तपादे च ॥

अमरा पातनं मद्यैः पिप्पल्यादिरजः पिवेत् ।

शालिमूलाक्षमातं वा मद्येनाग्नेन वा प्रूतम् ॥

उपकुञ्चिकां पिप्पलीञ्च मण्डिरां लाभतः पिवेत्

सौवर्चलेन सयुक्तां योनिशूलनिवारिणीम् ॥

सूताया हृच्छिरोवन्तिशूलं मक्कलसंज्ञितम् ।

यवचारं पिवेत्तत्र सर्पिषोष्णोदकेन वा ॥

पिप्पल्यादिगणकाथं पिवेद्वा लवणान्वितम् ॥
 पारावतशङ्खत् पीतं शालितण्डुलवारिणा ।
 गर्भपातानन्तरोत्थरक्तस्त्रावनिवारणम् ॥
 जलपिष्टवरुणपत्रैः सष्टैरुद्धर्त्तनालेपी ।
 किक्लिशरोगं हरतो गोमयघर्षादथो विहितौ ॥

अमृतादिः ।

अमृता नागर सहचर भट्टोत्कट पञ्चमूल जलदजलम् ।
 पीतं मधुसंयुक्तं निवारयति सूतिकातङ्गम् ॥
 सहचरपुष्करवेतसमूलं
 विकङ्कतदारु कुलत्थमसगम् ।
 जैलमत्र मसैन्धवहिङ्गयुतं
 सद्योज्वरसूतिकशूलहरम् ॥
 दशमूलोक्तः काथः सान्ध्यः सूतिरुजापेहः ॥

सूतिकादशमूलम् ।

शालपर्णी पृश्निपर्णी बृहतीद्वयगोक्षरम् ।
 दासीप्रमारणी विश्व गुडची मुस्तकं तथा ॥
 'निहन्ति सूतिकारोगं ज्वरं दाहं ममन्वितम् ॥

सहचरादिः ।

सहचरमुस्तगुडची भट्टोत्कट विश्वबालकेः काथितम् ।
 पेयमिदं मधुमिश्रं सद्योज्वरशूलनुत् स्रव्याः ॥
 सहचरकृतः काथः पिप्पली चूर्णसंयुतः ।
 दीपनो ज्वरदीपामसूतिकारोगनाशनः ॥

पीतकुसुमकथितं रजनोपर्युषितं पीतमपहरति ।
सूतिरोगान् सहस्रं तन्मूलं चर्वितं तद्वत् ॥

वज्रकाञ्चिकम् ।

पिप्पली पिप्पलीमूलं चव्यं शुण्ठी यमानिका ।
जीरके द्वे हरिद्रे द्वे विडं सौवर्चलं तथा ॥
एतैरेवौषधैः पिष्टैरारनालं विपाचयेत् ।
एतदामहरं हृथ्यं कफघ्नं बन्निहोपनम् ॥
काञ्चिकं वज्रकं नाम स्त्रोणामग्निविवर्द्धनम् ।
मक्कलशूलशमनं परं क्षोराभिवर्द्धनम् ॥
क्षोरपाकविधानेन काञ्चिकस्यापि साधनम् ।

भट्टोत्कटाद्यवलेहः ।

भट्टोत्कटतुला कथं पादशेषे विनिक्षिपेत् ।
शर्करायाः पर्णातिशयं चूर्णानोमानि दापयेत् ॥
वत्सकं धान्यकं मुस्तमुशोरं तिल्वमेव च ।
शाल्मलीवेष्टकञ्चैव पिप्पली मरिचानि च ॥
बला चातिविषा मांसौ क्लीवेरं सदुरालम्भम् ।
एषाञ्च पलिकैर्भागैश्चूर्णैरेनं समाचरेत् ॥
ग्रहग्रहणीं हन्ति सूतिकाञ्च सुदुस्तराम् ।
बन्निञ्च कुरुते दोषः शूलानाह विवन्धनुत् ॥

भट्टोत्कटायं घृतम् ।

समूलपत्राखन्तु शतं भट्टोत्कटस्य च ।
वारिद्रोगेन संसाध्यं स्याद्यं पादावशेषितम् ॥

घृतप्रस्थं विपक्षस्थं गन्धं दत्त्वा तु कार्षिकम् ।
 सव्योषं पिप्पलीमूलं चित्रकं जीरकं तथा ॥
 पञ्चमूलं कनिष्ठञ्च रास्त्रैरण्डसमन्वितम् ।
 बलासिन्धुवचार स्त्रिजंका कृष्णजीरकम् ।
 सिद्धमेतद् घृतं सद्यो निहन्त्यात् सुतिकामयान् ।
 ग्रहणीं पाण्डुरोगञ्च अग्नीं विविधानि च ॥
 अग्निञ्च कुरुते दीप्तं स्त्रीणां स्तन्यविशोधनम् ॥

सौभाग्यशुद्धौ मोदक ।

कशेरुशृङ्गाटवराटभुस्तं
 द्विजीरकं जातीफलं सकोषम् ।
 लवङ्गशैलेय सनागपुष्पं
 पत्रं वराङ्गं शठिधातकी च ॥
 एला शताक्रा धनिकेभपिप्पली
 रापिप्पली सोपणका शतावरो ।
 प्रत्येकमेषामिह कपयुग्मं ७ ।
 सहोषधीचूर्णपलानि चाष्टौ ॥ ८-
 पलानि त्रिंशत्क्षितशर्करायाः
 पलानि चाष्टावपि सर्पिशश्च ।
 प्रस्थद्वयं जीरमिह प्रयुक्तम्
 पचेद्विधिज्ञः परमादरेण ॥
 खादेद्दिदं कर्षमथाङ्गकषं
 कर्षद्वयं वापि समीक्ष्य शस्तम् ।
 सौभाग्यशुद्धौ कथिता भिषग्भिः
 अग्निप्रदा सूतिगदा पद्मा च ॥

सर्वातिसारग्रहणीहरां च ।

सौभाग्यशुण्ठीमोदक ।

त्रिकटु त्रिफलाजाजौ चातुर्जातकमुस्तकम् ।
जातीकोषफलं धान्यं लवङ्गं शतपुत्रिका ।
नलिका मादनफलं यमानौद्वयधातकी ।
शतावरी तानुमूली लोध्रं वारणपिप्पली ।
पियालबीजममृता कर्पूरं चन्द्रभङ्गयम् ।
कर्षप्रमाणान्येतेषां स्रक्काचूर्णानि कारयेत् ॥
नागरस्य च चूर्णस्य प्रस्थद्वयमितं क्षिपेत् ।
दृढे च मृण्मये पात्रे पाचयेन्मृदुनाग्निना ।
यत्नतः पाकविद्द्वयो गुड़िकां कारयेत्ततः ।
ष्टतमष्टफलं दद्यात् क्षीरप्रस्थद्वयं तथा
सार्द्धं प्रस्थद्वयं चात्र शर्करायास्ततः क्षिपेत् ।
भक्षयेत् प्रातरुत्थाय अजाक्षीरं पिवेदनु ॥
आमवातं निहन्त्याशु कासं श्वासं सपीनसम् ।
ग्रहणोमन्त्रपित्तञ्च रक्तपित्तं क्षयं क्षतम् ॥
स्त्रीरोगान् विंशतिञ्चैव तत्क्षणादेव नाशयेत् ।
अद्वयहृनि च स्त्रीणां स्तनदार्ढ्यकरं परम् ॥
सौभाग्यजननं स्त्रीणां पुष्टिदं धातुवर्द्धनम् ॥

जीरकाद्यो मोदकः ।

जीरकस्य पलान्यष्टौ शुण्ठी धान्यं पलत्रयम् ।
शतपुष्पा यमानो च कृष्णजीरं पलं पलम् ॥
क्षीरद्विप्रस्थसंयुक्तं खण्डस्वार्द्धमतं पलम् ।

दृतस्यापि पलान्यष्टौ शनैर्मुह्यन्निना पचेत् ॥
 व्योषं त्रिजातकञ्चैव विडङ्गं च व्यञ्चितकम् ।
 मुस्तकञ्च खवङ्गञ्च पलाशं संप्रकल्पयेत् ॥
 मन्देन बङ्गिना पक्त्वा मोदकं कारयेद्भिषक् ।
 सर्वयोषिद्विकाराणां नाशनं बङ्गिदीपनम् ॥
 सूतिकारोगशमनं विशेषाङ्गहृणीहरम् ॥

सूतिकारिरसः ।

रसं गन्धं मृताभ्रञ्च सृतताम्रञ्च तुल्यकम् ।
 चूर्णितं मर्दयेद्यत्नाङ्गेकपर्णीरसेन च ॥
 छायाशुष्का गुडीकाय्या कलायसदृशी ततः ।
 मात्रयी कटुना देया सूतिकातङ्गनाशिनी ॥
 ज्वरदृष्टारुचिहरो शोथघ्नो बङ्गिदीपनी ॥

वृहत् सूतिकाविनोदरसः ।

शुण्ठ्या भागो भवेदेको द्वौ भागौ मरिचस्य च ।
 पिप्पल्याश्च त्रिभागं स्याद्वर्द्धभागश्च रोमकम् ॥
 जातीकोषस्य भागौ द्वौ द्वौ भागौ तुल्यकस्य च ।
 सिन्धुवारजलेनैव मर्दयेदेकयामतः ॥

मधुना सह सेवेत सूतिकातङ्गनाशनम् ॥

वनकार्पासकेचूणां मूलं सौवोरकेण वा ।

विदारीकन्दं सुरया पिवेद्वास्तन्यवर्द्धनम् ॥

दुग्धेन शालितण्डुलचूर्णपानं विवर्द्धयेत् ।

स्तन्यं समाहृतः क्षीरमेविन्यासु न संशयः ॥

हरिद्रादिं वचादिं वा पिवेत् स्तन्यविवर्द्धये ॥

तत्र वाताधिके स्तन्ये दशमूलोजलं पिवेत् ।
 पित्तदुष्टे ऽमृताभीरु पटोलं निम्बचन्दनम् ॥
 धात्री कुमारश्च पिवेत् काथयित्वा स शारिवम् ॥
 धात्री स्तन्यविह्वलार्थं मुद्गयूषरसाशना ।
 भार्गी दाक्ष वचा पाठाः पिवेत्सातिविषाः शृताः ।
 कृकुरमीण्डुकमूलं चर्वितमास्थेन धारितं जयति
 सताहात् स्तनकीलं स्तन्यं चैकान्ततः कुरुते ॥
 शीथं स्तनोत्थितमवेक्ष्य भिषग्विदध्याद्
 यद्विद्रुभावभिहितं बहुधा विधानम् ।
 अग्ने विदधति तथैव गते च पाकं
 तस्याः स्तनौ सततमेव हि निर्दुहौत ॥
 विशालामूललेपस्तु हन्ति पीडां स्तनोत्थिताम् ।
 निशाकनकमूलाभ्यां लेपश्चापि स्तनार्तिहा ।
 मूषिकवसया शौकरमाहिपगजमांसचूर्णयुतया ।
 अभ्यङ्गं मर्द्दनाभ्यां सुकठिनपीनौ स्तनौ भवतः ।
 महिषीभवनवनीतं व्याधिवलीघ्रा तथैव नागबला ।
 पिष्ट्वा मर्द्दनायोगात्पीनं कठिनं स्तनं कुरुते ॥

श्रीपर्णीतैलम् ।

श्रीपर्णीरसकल्काभ्यां तैलं सिद्धं तिलीडवम् ।
 तत्तैलं तूलकेनैव स्तनस्योपरि धारयेत् ॥
 पतितावृत्त्यती स्त्रोणां भवेताश्च पयोधरो ॥
 काशशतुरगगन्धाशारवगजविष्प्लीविपक्केन ।
 तलेन यान्ति वृद्धिं स्तनकर्षणवराङ्गलिङ्गानि ॥

प्रथमर्त्तौ तण्डुलाभो नस्यं कुर्यात् स्तनो स्थिरौ ॥
 गोमहिषीष्टतसहितं तैलं श्यामाकृताञ्जली वचाभि
 मकटनिशाभिः सिद्धं नस्यं स्तनवर्धनं परमम् ॥
 स्तननूकरोति मध्यं पीतं मथितेन मागधीमूलम् ।
 वेतसस्य तु मूलानि काथयेन्मृदुनाग्निना ।
 भगं प्रचालितं तेन गाढं समुपजायते ॥

सूतिकाहरो रसः ।

हिङ्गुलं जरितालञ्च शङ्खभस्मायसौ रजः ।
 श्वर्परं धत्तवीजञ्च यज्ज्वारञ्च टङ्गनम् ॥
 विभोतककषायेण भावयित्वा विधानतः ।
 मर्हयित्वा विदध्याच्च कलायमदृशीर्वटोः ॥
 यथादोषानुपानेनं प्रयुक्तोऽयं रमोत्तमः ।
 निहन्त्यात् सूतिकातङ्गान् बद्धिस्पृणगणानिव ॥

बृहत् सूतिकाबल्लभरसः ।

सूतं गन्धं माक्षिकञ्च व्योमेन्यं हेम तालकम् ।
 रजतं फणीफेनञ्च जातोकोपफले तथा ॥
 मुस्तकस्य बलायाश्च शाल्मल्याः स्तन्येन च ।
 भावयित्वा वटोः कुर्याद्विगुञ्जापरिमानतः ॥
 सूतिकाबल्लभो नाग प्रयुक्तोऽयं सहान् रसः ।
 निहन्त्यात् सूतिकारोगान् दुर्वारं ग्रहणीगदम् ॥
 यतीसारं सुधोरञ्च दीर्घं जङ्घिमन्दताम् ।
 जनयेदाश पुष्टिञ्च कान्तिं मेधां धृतिं तथा ॥

धातक्यादितैलम् ।

धातकौधवधन्याकधात्रीधुस्तूरधनैः ।

नीलीनीलपुष्पैर्निम्बनिम्ब, नीलकण्ठैः ॥
 पथ्यापद्मपुष्पैः पत्रपत्रैर्णपूतिकैः ।
 फणिष्ककफलेन्द्राभ्यां फञ्जिका फेनफेनिसैः ॥
 कल्कैः कोलकपित्वाभ्यां कृष्णाकन्याकसेरुभिः ।
 पिष्टैः पचेत् पयस्त्रिधाः पयसा पाकपण्डितः ॥
 तैलं तिलभवं तिथ्यै तिथ्यातोयेन तन्मनाः ।
 पूजयित्वा परानन्दं प्रयतः परमेश्वरीम् ॥
 स्त्रस्त्रुदितमिदं सूतिकामयसूदनम् ।
 सेवेत सततं सूता सूखदं सूखसेविनी ॥
 सूखसेविनी पथ्यसेविनी ।

जीरकाद्यरिष्टः ।

जीरकस्य तुलाद्वन्तं चतुर्द्रोणजलं पचेत् ।
 द्रोणशेषे जिपेत् तत्र तुलात्रयमितं गुडम् ॥
 धातकीं षोडशपलांशूण्ठीञ्च द्विपलोन्मिताम् ।
 जातोफलं मुस्तकञ्च चातुर्जातं यमार्निकाम् ।
 ककालं देवपूष्पञ्च पलमानेन निक्षिपेत् ॥
 मासं संस्थाप्य भाण्डे च सृत्तिकापरिनिर्मिते ।
 ततः कल्कान् विनिर्द्ध्य पाययेत् कर्षमावया ॥
 अरिष्टो जीरकाद्योऽयं निहन्यात् सूतिकामयान्
 ब्रह्मणीमतिसारञ्च तथा बह्वैश्च वैकृतम् ॥

इति भैषज्यरत्नावल्यां स्त्रीरोगाधिकारः समाप्तः ।

अथ बालरोगाधिकारः ।

त्रिविधः कथितो बालः क्षीरान्नोभयवर्त्तकः ।

स्वास्थ्यं ताभ्यामदुष्टाभ्यां दुष्टाभ्यां रोगमन्भवः ॥

क्षीरपस्योपधं धात्र्याः क्षीरान्नादस्य चोभया ।

अन्नेन वा गिशोदेयं भेषजं भिषजासदा ॥

नात्रया लङ्घयेद्वात्रीं शिशोर्नेष्टं विशोषणम् ।

सर्वं निवार्यते बाले स्तन्यन्तु न निवार्यते ॥

यां बालोऽचिरजातः स्तन्यं न गृह्णाति तस्य सहसेव ।

धात्री मधुष्टत पथ्या कल्केनाघर्शयेज्जिह्वाम् ॥

कुष्ठं वचाभया ब्रह्मो कनकं क्षौद्रसर्पिषा ।

वर्णायुः कान्तिजननं लेहं बालस्य दापयेत् ॥

स्तन्याभावे पयश्छागं गव्यं वा तदगुणं पिवेत् ।

शृतपिण्डेनाग्नितप्तेन क्षीरसिक्तेन सांभ्रणा ।

स्वेदयेदत्युतां नाभिं शोथ स्तेनापशाम्यति ॥

नाभिं पाके निशालाघ्नं प्रियङ्गुं मधुकैः शृतम्

तैलं मभ्यञ्जने शस्तमेभिर्वाप्यवचुर्णनम् ॥

सामग्रहणे विधिवत् केकिशिखा मूल मूत्रं वह्नुम् ।

जघनेऽथ कन्धरायां क्षपयत्याहण्डिकां नियतम् ॥

सप्तदलं पृष्णमरिचं पिष्टं गीरोचना सहितम् ।

पीतं तद्वत्तण्डुलभक्तकृतो दग्धपिष्टक प्रागः ॥

भेषजं पूर्वमुद्दिष्टं नराणां यज्ज्वरादिषु ।

कार्यं तदेव बालानां मात्रा चात्र कनीयसी ॥

. प्रथमे मासि जातस्य शिशोर्भैषज रक्षिका ।
 अबलेष्ट्या तु कर्तव्या मधुघ्नोर सिताष्टतैः ॥
 एकैकां वर्षयेत्तावद्यावत्सम्बत्सरो भवेत् ।
 तदूर्ध्वं माषहृदिः स्याद यावदापोऽङ्गान्दिकः ॥
 हरिद्रादय यष्ट्याङ्ग सिङ्घौ शक्रयवैः कृतः ।
 शिशोर्ज्वरातिसारघ्नः कषायः स्तन्यदीपनुत् ॥

कर्कटादिः ।

कर्कटातिविषा शुण्ठी धातकी विल्वबालकम् ।
 सुस्तं मज्जा च कौलस्य मधुना सह मेलयेत् ॥
 हन्ति ज्वरमतीसारं दुर्वारं ग्रहणौगदम् ।
 हृदि रक्तमुतिं कासं श्वासं पशारुजं तथा ।

बालचतुर्भद्रिका ।

घनकृष्णारुणा शृङ्गो चूर्णं क्षौद्रेण संयुतम् ।
 शिशोर्ज्वरातिसारघ्नं श्वासकास वमीहरम् ॥

धातक्यादिः ।

धातकी विल्वधन्याक लोभ्रेन्द्रयवबालकैः ।
 लेंहः क्षौद्रेण बालानां ज्वरातीसारवान्तिजित् ॥
 रजनी टाक सरलं श्रेयसी बृहतीद्वयम् ।
 पृश्निपर्णी शताह्वा च लीढं माचिक सर्पिषा ।
 ग्रहणीदीपनं हन्ति मारुतार्त्तिं सकामलाम् ।
 ज्वरातीसारपाण्डुं बालानां सर्वरोगजित् ॥

मिषि कृष्णाञ्जनं लाजा शृङ्गी मरिच माक्षिकैः ।

लेहः शिशोर्विधातव्यच्छर्दिकासज्वरापहः ॥

शृङ्गी समुस्तातिविषां विचूर्ण्य

लेहं विदध्यान्मधुना शिशूनाम् ।

कासज्वरच्छर्दिभिरार्दितानां

समाक्षिकां धातुविषामथैकाम् ॥

पीतं पीतं वमेद्यनुस्तन्यं तन्मधु सर्पिषा ।

द्विवार्त्ताकीफलरसं पञ्चकोलञ्च लेहयेत् ॥

ग्राम्नास्थि लाज मिथुनैर्लेहः क्षौद्रेण छर्दिशुत् ।

पिप्पली मरिचानाञ्च चूर्णं समधुगर्करम् ।

रमेन मातुलूङ्गस्य हिक्काकृद्धिं निवारणम् ॥

पेटी पाठा मूलाज्ज्वग्या सहकार जल्लतः कल्कः

इत्येकश्च पिण्डो विष्टतो हन्नाभिस्ताल्वादौ ॥

च्छर्दितिसारज रोगं प्रवृत्तं पक्षे तदेव नियमेन ॥

पत्रैर्वदर चाङ्गे रो काकमाची कपित्थजैः ।

शिशोरुग्वम्यतोत्तारनागनं मुडेलिपनम् ॥

क्षीरादस्य शिशोरामं शुष्कं दृष्ट्वा तु दातव्यम् ।

मापयुषं पित्तहारी पिप्पलीचूर्णसंयुतम् ॥

स्तन्यपस्य कुमारस्य सर्वस्यामातिसारिणः ।

धात्रीं बिलङ्गयेद्धिमान् देहदोषाद्यपेक्षया ॥

पञ्चकोलक सिद्धं वा पियादिश्च प्रयोजयेत् ॥

वचामुस्त भद्रदारु नागरातिविषागणः ।

हरिद्राद्वय यथ्याह सिङ्घो शक्रयवैः क्षतः ॥

एतौ वचाहरिद्रादी गणौ स्तन्यजिगोतनौ ।

आमातिसारशमनी कफमेहोविशेषणी ॥

मुस्तकादिः ।

मुस्तकातिविषाशुण्ठीवालकेन्द्रयवैः कृतम् ।

काथं शिशुः पिबेत्प्रातः सर्वातिसारनाशनम् ।

विल्वश्च पुष्पाणि च धातकीनां

जलं सलोध्रं गजपिप्पली च ।

काथावलेह्यौ मधुना विमिश्रौ

नालेषु योज्यावतिसारितेषु ।

अस्त्रातकाम्रजम्बूनां त्वचमाटाग्र चूर्णयेत् ।

मधुना लेहयेद्वालमतीसारविनाशनम् ।

मितजीरकसर्जचूर्णं विल्वदलोल्लोत्थाम्बुमिश्रितं पीतम् ।

हन्त्यामरक्तशूलं गुडसहितः श्वेतसर्जो वा ॥

सप्तङ्गाधातकीलोध्रसारिवाभिः शृतं जलम् ।

दुर्धरेऽपि शिशोर्द्वयमतीसारे समान्निकम् ॥

नागरातिविषामुस्तवालकेन्द्रयवैः शृतम् ।

कुमारं पाययेत् प्रातः सर्वातीसारनाशनम् ॥

सप्तङ्गा धातकी पञ्च वयःस्था कच्छरा तथा ।

पिष्टैरेतैर्यवागूः स्यादतीसारविनाशिनी ।

विल्वमूलकषायेण लाजाञ्चैव मशर्कराम् ।

आलोढ्य पाययेद्वालं कुर्यातीसारनाशनम् ॥

कल्कः प्रियङ्गुः कोलास्थिमर्ध्य मुस्त रसाञ्जनैः ।

क्षौद्रलोढः कुमारस्य कूर्चद्विद्वणातिसारनुत् ।

मोषरमः सप्तङ्गा च धातकी पञ्चकेशरम् ।

पिष्टैरेतेर्यवागूः स्याद्रक्षातीसारनाशिनी ॥

लेहस्तैलं सिताक्षौद्रतिलयष्ट्याङ्गकल्कितः ।

बालस्य रुन्ध्यान्नियतं रक्तस्रावं प्रवाहिकाम् ॥

लाजाः सयष्टीमधुशर्कराः क्षौद्रमेव च ।

तण्डुलोदकसंयुक्तं क्षिप्रं हन्ति प्रवाहिकाम् ॥

अङ्कोटमूलमथवा तण्डुलसलिलेन कटुजमूलं वा ।

पीतं हन्त्यतिसारं ग्रहणीरोगञ्च दुर्वारम् ॥

नरिचमहोषधकुटजं द्विगुणोक्तमुत्तरोत्तरं क्रमशः ।

गुडतक्रयुतमेतत् ग्रहणीरोगं निहन्त्याशु ॥

बिल्वशक्राम्बुमोचाब्दसिद्धमाजं पयः शिशोः ।

समांसरतां ग्रहणीं पीतं हन्याच्चिरात्ततः ॥

तद्विदजाक्षौरममो जम्बूत्वगुडवो रसः ।

गुटपाके तु बालानां पित्तघ्नीं कारयेत् क्रियाम् ।

रसाञ्जनं विशेषेण पानालेपनयोर्हितम् ॥

दुष्टमन्त्रादिभिर्मातुः स्तन्यं संपिबतः शिशोः ।

यदा प्रकुपितं पित्तगुटं समभिधावति ॥

तदा संजायते तत्र जलौकोदरमन्निभः ।

व्रणः सदाहो व्यतीष्ठा तदास्य स्याज्ज्वरः परः ॥

हरितं पीतकं वापि वर्चस्तेन भवेद्भवम् ।

व्रणः पञ्चारुजो नामव्याधिः परमदारुणः ॥

चन्दनं शारिवे हेच शङ्खिनीति सभायुतैः ।

पञ्चारुजे प्रलेपोऽयमवलेहस्तु शस्यते ॥

कर्णाधणसिताक्षौद्रसूक्ष्मेनासैन्धवैः कृतः ।

मूलग्रहे प्रयोक्तव्यः शिशूनां लेह उत्तमः ॥

घृतेन सिन्धु विश्वैला हिङ्ग, भार्गीरजो-लिङ्गान् ।
आनाहं वातिकं शूलं जयेत्तोयेन वा शिशुः ॥

हरीतकी वचाकुष्ठ कल्कं माक्षिकसंयुतम् ।
पीत्वा कुमारः स्तन्येन मुच्यते तालुपातनात् ॥

मुखपाके तु बालानां साम्रसारमयोरजः ॥
गैरिकक्षौद्रसंयुक्तं भेषजं सरसाञ्जनम् ॥
प्रश्लथ्यत्वग्दलैः क्षौद्रे मुखपाके प्रलेपनम् ।
दार्वी यष्ट्यभयाजातीपत्र क्षौद्रैस्तथा परम् ॥

सह जम्बोरसेन स्त्रुग्दलरसघर्षणं सद्यः ।
क्षतमुपहन्ति हि पाकं मुखजं बालस्य चाश्वेव ॥
लावतिक्षिरिवलूररसः पुष्परसान्वितः ।

द्रुगं करोति बालानां पुष्पकेशरवन्मूखम् ॥
दन्तोद्भवेषु रोगेषु न बालमतियन्त्रमेतत् ।

सायमेवमपश्याम्यस्ति जातदन्तस्य ते गदाः ॥

विभीतकाफलं कुष्ठं हरितान्तं मनःशिला ।
एभिस्तेलं विषक्तव्यं बालानां पुतिकर्षके ॥

पञ्चमूलौकपायेण सघृतेन पयःशृतम् ॥
मशृङ्गवेरं सगुडं गोतं हिक्कादितः पिवेत् ॥

सवर्णगैरिकस्यापि चूर्णानि मधुनासह ।

हिक्का सुखमवाप्नोति क्षिप्रं हिक्कादितः शिशुः ॥

चित्रकं शृङ्गवेरञ्च तथा दन्तो गवाक्ष्यपि ।
चूर्णं कृत्वा तु सर्वेषां सुखोष्णेनाम्बुना पिवेत् ॥
कासं खाससथो हिक्कां कुमाराणां प्रणागयेत् ॥
द्राक्षायास्तुभयाकृष्णा चूर्णं सक्षौद्रसर्पिषा ।

लोढं कांसं निहत्याशु श्वासश्च तमकं तथा ।

पुष्करादिचूर्णम् ।

पुष्करातिविषाणुङ्गी मागधी धन्वयासकैः ।

तच्चणं मधुना लोढं शिशूनां पञ्चकासनुत् ॥

टाडिमस्य च विजानि जीरकं नागकेशरम् ।

चूर्णितं शर्कराक्षौद्रलोढं तृणानिवारणम् ॥

मायुरपचभस्मव्युषितजलं तेन भावितं पेयम् ।

तृणाग्नं वटकाष्ठजभस्मजलं वृक्षशोषजिह्वकैः ॥

पिष्टैश्चाग्निं पयसा दार्वीं सुस्तकगैरिकैः ।

बहिरालेपनं शस्तं शिशोर्नैत्रामयार्त्तिजित् ॥

मनःशिला शङ्खनाभिः पिप्पल्याऽथ रसाञ्जनम् ।

वर्त्तिः क्षौद्रेण संयुक्ता बाले सर्वाक्षिरोगनुत् ॥

मातृस्तन्य कटुक्लेह काञ्चिकैर्भावितो जयेत् ।

स्वेदाक्षीपशिखातप्तो नेत्रामयमलक्षकः ॥

शण्डो भृङ्गनिशाकल्कः पुटपाकः ससैन्धवः ।

कृञ्जनकेऽक्षिरोगेषु तद्रसाद्ययातन हितम् ॥

क्रिमिघ्नान् शिलादार्वीं लाक्षाचन्दनगैरिकैः ।

चूर्णाञ्जनं कृकूनेस्यात् शिशूनां पोथकोषु च ॥

सदृशनामूलचूर्णाञ्जनं स्यात् कृकूनके ॥

गृहधूम निशाकुष्ठ राजिकेन्द्रयवेः शिशोः ।

लेपस्तक्त्रेण हन्त्याशु सिद्धपामाविचर्चिकाः ॥

अश्वगन्धावृतम् ।

पादकल्केऽश्वगन्धायाः क्षीरे दशगुणे पचेत् ।

घृतं पेयं कुमार्याणां पुष्टिकृद्बलवर्द्धनम् ॥

बालचाङ्गे रीघृतम् ।

चाङ्गे री खरधेमर्पिंश्छागकीरसमं पचेत् ।
कपित्थ व्योष मित्थं त्य समङ्गोत्पल बालकैः ॥
मबिल्वधातकीमोचैः सिद्धं सर्वातिसारनुत् ।
ग्रहणीं दुस्तरां हन्ति बालानान्तु विशेषतः ।

कुमारकल्याणघृतम् ।

द्राक्षा मशर्करा शुण्ठी जीवन्तो जीरकं बला ।
शटी दुर्गलभा जिल्वं दाडिमं सरमा स्थिरा ॥
मुस्तं पुष्करमूलञ्च सूक्ष्मेना गजपिप्पली ।
एषां कपेसमैर्भागैर्घृतप्रस्थं विणाचरेत् ।
कषाये कण्टकार्याश्च चीरे तस्मिंश्चतुर्गुणे ।
एतत् कुमारकल्याणं घृतरत्नं सुखप्रदम् ॥
बलवर्णकरं धन्यं पुष्ट्यग्न्योरतिवर्द्धनम् ॥
छायासर्वग्रहालक्ष्मी क्रिमिदन्तगदापहम् ॥
सर्वबालामयं हन्ति दन्तोद्भेदं विशेषतः ।

अष्टमङ्गलघृतम् ।

वचा कुष्ठं तथा ब्रह्मी सिद्धार्थकमथरपि च ।
शारिवा मैन्धवश्चैव पिप्पली घृतमष्टमम् ॥
मेध्यं घृतमिदं सिद्धं पातव्यञ्च दिने दिने ।
दृढस्मृतिः क्षिप्रमेधाः कुमारो बुद्धिमान् भवेत् ॥
न पिशाचा न रक्षांसि न भूता न च मातरः ।

प्रभवन्ति कुमारानां पितृतामष्टमङ्गलम् ॥

लाक्षादितैलम् ।

लाक्षारससमं सिद्धं तैलं प्रसु चतुर्गुणम् ।

रास्त्रा चन्दन कुष्ठान्द वाजिगन्धा निशायुगैः ।

शताद्वादारु यष्ट्याह्व मूर्वा तिक्ता हरेणुभिः ।

बालानां ज्वररक्षोघ्नमभ्यङ्गादलवर्णकम् ॥

सर्पत्वग्मलशूनं मूर्वा सर्पपारिष्टक्यवाः ।

विडालाविडजालोम मेघशृङ्गवचा मधु ॥

धूपः शिशोज्वरघ्नोऽयमशेषग्रहनाशनः ।

बालरोगान्तकारसः ।

शाणं सूतस्य शुद्धस्य गन्धकस्य च तत्समम् ।

सुवर्णमाञ्जिकस्यापि चार्द्धभागं विनिलिपेत् ॥

ततः कज्जलीकां कृत्वा लोहपात्रे दृढे नवे ।

केशराजस्य भृङ्गस्य निर्गुण्ड्याः पत्रसम्भवम् ॥

स्वरसं काकमाच्याश्च ग्रीष्मसुन्दरकस्य च ।

सूर्यावर्त्तकशालिञ्च भेकपर्णारिसं तथा ॥

श्वेतापराजितायाश्च मूलं दद्याद्विचक्षणः ।

देयं रसाद्धभागेन चूर्णं मरिचसम्भवम् ॥

सुमेशिलामये पात्रे लोहदण्डेन मर्दयेत् ।

शुष्कमातपसंयोगाद्दटिकां कारयेद्विषकं ।

प्रमाणं सर्पपस्थेव बालानां विनियोजयेत् ॥

हन्ति त्रिदोषकश्चैव ज्वरमामं सुदारुणम् ।

कासं पञ्चविधञ्चापि सर्वरोगं निहन्ति च ॥

शिशूनां रोगनाशाय निश्चितोऽयं महारसः ॥

कुमारकल्याणोरसः ।

सिन्दूरं मौक्तिकं हेमव्योमायो हेममाक्षिकम्
कन्यातोयेन संमद्यं कुर्यान्मुद्रमितावटीः ॥

वटिकां वटिकाह्वं वा वयोऽवस्थां विविच्य च ।

क्षीरेण सीतया सार्द्धं बालेषु विनियोजयेत् ॥

कुमाराणां ज्वरं श्वासं वमनं पारिगर्भिकम् ।

ग्रहदोषाश्च निखिलान् स्तन्यस्याग्रहणं तथा ॥

कामलामतिसारश्च कृशतां बह्निवैकृतम् ।

रसः कुमारकल्याणोऽनाशयेन्नात्र संशयः ॥

दन्तोद्भेदगदान्तकः ।

पिप्पलीपिलीमूलचव्यचित्रक नागरैः ।

अजमोढायमानोभ्यां निशया मधकेन च ॥

दारुदार्वीविडङ्गेलानागकेशरनौरदैः ।

शटीशृङ्गीविड्गैर्व्योम्ना शङ्कायोहेममाक्षिकैः ॥

विधाय पयसा पिष्टैर्वटिका वल्लमन्मिताः ।

दन्तघर्षेऽभ्यवहती योजयेच्च प्रयोगवित् ॥

प्रयोगादस्य दन्तानां त्वरयोद्भूतो गदाः ।

ज्वराक्षेपातिसाराद्या निवर्त्तन्ते न संशयः ॥

लवङ्गचतुःसमम् ।

जातीफलं त्रिदशपुष्पं क्षमन्वितञ्च

क्षीरञ्च टङ्गनयुतं चरुतैः प्रयुक्तम् ।

चूर्णानि मात्रिकसितासहितानि लीढां
सामातिसारमखिलं गुह्यं हन्ति शूलम् ॥

दाडिम्वचतुःसमम् ।

एतद्व्यचतुष्कञ्चेद् दाडिमीफलमध्यगम् ।

पुटपक्वं पयःपिष्टं तद्दाडिम्वचतुःसमम् ।

पयोऽत्र च्छाग्याः तस्यातिमारहत्वात् ।

पयःशब्दोऽत्र जलवाचकमिति च केचित् ।

पिप्पल्याद्यं घृतम् ।

पिप्पलीधातकीपुष्पधात्रीफलकशेरुभिः ।

अचाम्बूवामृतापाठाकटुकातिरिषाघनैः ॥

जीवनौयेष्टं सिद्धं शस्तं दशनजम्बनि ।

मुख्याण्येन यथाभावं पयसैतत्प्रपाययेत् ॥

शिवामोदकम् ।

शिवा तामलको मूर्वा शतपुष्पा निशादयम् ।

श्रीरक्तगुप्तावला विल्वं देवपुष्पं शतावरी ॥

सुरा मधुरिका मांसी बिहारी त्रिष्वभेपजम् ।

अनन्तामलकी श्यामा भार्गी करिकणा कणा

चातुर्जातं चतुर्वीजं चन्दनं रक्तचन्दनम् ।

मुशली वाजिगन्धा च बीजं गोक्षरसम्भवम् ॥

सर्वाश्चेतानि तुल्यानि द्राक्षा सर्वसमा मता ।

सिता द्राक्षासमा चैवेत्येतानि मधुना सह ॥

समं च मोदकान् कृत्वा माषकप्रमितान् भिषक् ।

एकैकमेषां पयसा प्रातः प्रातः प्रयोजयेत् ॥
 बालानां सर्वरोगघ्नं पुष्टिकृद्बलवर्धनम् ।
 परं बल्लिकरं मैध्यमायुष्यं ग्रहदोषहृत् ॥
 भगवत्यै समुदितं शिवायै लोकमङ्गलम् ।
 एतन्मोदकमीशेन युगे भगवता कृते ॥

सर्वौषधिसन्नामम् ।

मुरामांसी वचा कुष्ठं शैलेयं रजनीहयम् ।
 शटीचम्पकमुस्तञ्च सर्वौषधिगणः स्मृतः ।
 सवौषध्यम्बुना स्नानं बालानां गदनाशनम् ।
 ग्रहरक्षः प्रशमनमायुष्यं कान्तिवर्धनम् ॥

कण्टकारौघृतम् ।

कण्टकार्या वृहत्याश्च भार्गीवासकयोरपि ।
 स्वरसेन तथा ख्यागक्षीरेण विपचेद् घृतम् ॥
 कल्कैः करिकणाक्षुण्णामरिचैर्मधुकेन च ।
 वचाग्रन्यकमांसीभिश्च व्यचित्रकचन्दनैः ॥
 मुस्तामृतामलयजैर्यमान्या जीरकेण च ।
 बलाविश्वौषधाभ्याञ्च द्राक्षादाडिमदारुभिः ।
 सिद्धमेतद् घृतं सद्यः शिशूनां श्वासकासहृत् ।
 ज्वरारोचकशूलघ्नं वाफनुद्बलबल्लिकृत् ॥

व्याघ्रीतैलम् ।

व्याघ्रीवासकविल्वानां केशराजस्य चाम्बुना ।
 वाञ्जिकेन तथा कल्केर्मुस्तमीश्वरसाञ्जनेः ॥

शंताह्वादांरुयध्याह्वबलाराह्वानिशायुगैः ।

चन्दनद्वयमस्त्रिष्ठा प्रियङ्गूत्पलकेशरैः ॥

शालपर्णी पृश्निपर्णी चातुर्जातकबालकैः ।

मृदः पात्रे पचेत्तैलमरिष्टेन्धनबद्धिना ॥

श्वासं कासञ्च बालानां ज्वरं बद्धेश वैकृतम् ।

व्याघ्रीतैलमिदं हन्यात्त्वग्गदान् निखिलानपि ॥

शङ्खपुष्पीतैलम् ।

शङ्खपुष्पीमहानिम्बवासानामर्जुनस्य च ।

स्वरसेनारनालेन लाक्षातोयेन मस्तुना ॥

कल्कैश्च दाडिमीदारुनिशायुगफलत्रिकैः ।

चन्दनोशीरबालैश्च श्रीखण्डमधुकाम्बदैः ॥

श्यामाशैवालशेफालीरक्तोत्पलरसाञ्जनेः ।

गन्धद्रव्यैश्च निखिलैः पचेत्तैलं तिलोद्भवम् ॥

प्रयोगादस्य नश्यन्ति बालानामखिला गदाः ।

जान्तिर्मेधाधृतिः पुष्टिर्वर्द्धते नात्र संशयः ॥

कल्याणाय कुमारानां कपर्दी करुणाकरः ।

मसर्जदं शङ्खपुष्पीतैलं भुवनमङ्गलम् ॥

अरविन्दासवः ।

अरविन्दमुशीरञ्च काश्मरीं नीलमत्पलम् ।

मस्त्रिष्ठैलाबलामांसीरम्बदं शारिवां शिवाम् ॥

विभोतकवचाधात्रीः शठीं श्यामां सनीलिनोम् ।

पटोलं पपटं पार्थं मधुकं मधुकं मुरान् ॥

पलमानेन संगृह्य द्राक्षायाः पलविंशतिम् ।

धातकीं वाङ्मयपलां जलद्रोणद्वये क्षिपेत् ॥
 शर्करायास्तुलां तत्र तुलाद्वै माक्षिकस्य च ।
 मासं संस्थापयेद्वाण्डे मृत्तिकापरिनिर्मिते ॥
 बालानां सर्वरोगघ्नो बलपुष्ट्यग्निवर्द्धनः ।
 अरविन्दासवः प्रोक्त आयुष्यो ग्रहदोषहृत् ॥

बालकुटजावलेहः ।

मूलत्वचं वत्सकस्य पलमेकं सुकुट्टितम् ।
 अष्टभागं जलं दत्त्वा चतुर्भागावशेषितम् ॥
 अतिविषा च पठा च जोरकं विल्वमेव च ।
 आम्रास्थिशतपुष्पा च धातकी मुस्तकं तथा ॥
 जार्त्ताफलञ्च सञ्चूर्य निक्षिपेत्तत्र यत्नतः ।
 बालानामामशूलघ्न रक्तस्रावं सुदारुणम् ॥
 अपि त्रैदशतैस्त्यक्तं जयेदेतन्न संशयः ॥

रामेश्वररसः ।

शाणं सूतस्य गन्धस्य सुवर्णमाक्षिकस्य च ।
 यत्नतः कज्जलीं कृत्वा लोहपात्रे विमर्दयेत् ॥
 केशराजस्य भृङ्गस्य निगुण्डयाः पर्णसम्भवम् ।
 स्वरसं काकमाद्याश्च ग्रीष्मसुन्दरकस्य च ॥
 सूर्यावर्त्तकशालिष्व मेकपर्णीरसं तथा ।
 देयं रसाद्वैभागेन चूर्णं मरिचसम्भवम् ॥
 श्वेतापराजितायाश्च मूलं दद्याद्विचक्षणः ।
 शुक्लामातपसंसर्गात् गुडिकां कारयेद्विषक् ॥
 प्रमाथं सर्षपाकारं बालानाञ्चैव शोभयेत् ॥

हन्ति त्रिदोषसम्भूतं ज्वरं घोरं सुदारुणम् ॥

शिशूनां रोगनाशाय विश्वबोधेन निर्मितम् ॥

मैषज्यं पूर्वमुद्दिष्टं नराणां यज्वरादिषु ।

कार्यं तदेव बालानां मात्रा तत्र कनीयसी ।

बलिशान्तोष्टकमणि कार्याणि ग्रहशान्तये ।

मन्त्रश्चायं प्रयोक्तव्यस्तत्वाद्दौ सर्वकारिणः ॥

भन्वो यथा । ओं नमो भगवते गण्डाय त्र्यम्बकाय
सद्यस्तवस्तत स्वाहा श्रीं कं टं यं गं वैनतेबाय ओं ह्रीं
ह्रीं चः ।

बालदेहप्रमाणेन पुष्पमालान्तु सर्वतः ।

प्रगृह्यमृच्छिकाभक्तं बलिर्देयस्तु शान्तिकः ॥

ओं कारौ स्वर्णपत्नी ग जालकं रत्न रत्न स्वाहा ॥

ओं रावणाय ॥

प्रथमे दिवसे मासे वर्षे वा गृह्णाति नन्दा नाम
मातृका । तत्रा गृहीतमातस्य प्रथमं भवति ज्वरः ।
अशम शब्दं मुञ्चति आत्कारश्च भवति स्तब्धं न
गृह्णाति । बलिं तस्य प्रवक्ष्यामि येन सम्पद्यते शुभम् ।
अथ भयतटमृत्तिकां गृहीत्वा पतलिकां कृत्वा शुक्लीदनं
शुक्लपुष्पं सप्तध्वजाः सप्तप्रदीपाः सप्तवटकाः सप्तमुष्टिकाः
सप्तशङ्कुलिकाः जम्बुडिका गन्धपुष्पं ताम्बूलं मत्स्यं मांसं
सुरा अश्वभक्तश्च पूर्वस्यां दिशि चतुष्पथे मध्याह्ने बलिर्दा-
तव्यः । अश्वत्थपत्रं कुम्भे निक्षिप्य शान्त्युदकेन स्नापयेत् ।
रसोन सिद्धार्थकं मैषशृङ्गं निम्बपत्रं शिवनिर्माल्यैर्बालकं
धपयेत् । ओं नमो रावणाय हन हन मुञ्च मुञ्च स्वारा ।

चतुर्थे दिवसे ब्राह्मणान् भोजयेत्ततः सम्पद्यते शुभम् ॥ १ ॥

द्वितीये दिवसे मासे वर्षे वा गृह्णाति सुनन्दा नाम मातृका । तथा गृहीत मातृस्य प्रथमं भवति ज्वरः । चक्षुःशूलयति गात्रमुद्वेजयति न श्रितं क्रन्दति स्तन्यं न गृह्णाति आत्कारश्च भवति । बलिं तस्य प्रवक्ष्यामि येन सम्पद्यते शुभम् । तण्डुलं हस्त-मुष्ट्रैकं गृहीत्वा दधि गुडं घृतं मिश्रितं कृत्वा शरावैकं गन्धं ताम्बूलं पीत पुष्पं पीत सप्तध्वजाः सप्तदीपाः सप्त खस्तिकाः । मत्स्य मांसं सुरा तिलं चूर्णञ्च पश्चिमायां दिशि चतुष्पथे दिवा बलिर्दातव्यः दिनानि त्रयोणि सन्ध्यायां ततः शान्त्युदकेन स्नापयेत् । शिवनिर्माल्य सिद्धार्थकं मार्जाररोमोशीरं वासकघृतैर्धूपं दद्यात् । ओं रावणाय । अमुकस्य व्याधिं हन हन मुञ्च मुञ्च कुरु फट् स्वाहा । चतुर्थे दिवसे ब्राह्मणान् भोजयेत् ततः सम्पद्यते शुभम् ॥ २ ॥

तृतीये दीवसे मासे वर्षे वा गृह्णाति पूनता नाम मातृका । तथा गृहीत मातृस्य प्रथमं भवति ज्वरः । गात्रमुद्वेजयति स्तन्यं न गृह्णाति मुष्टिं वध्नाति क्रन्दति कुङ्गे निरीक्षते । बलिं तस्य प्रवक्ष्यामि येन सम्पद्यते शुभम् । नद्युभय तटं मृत्तिकां गृहीत्वा पुत्तलिकां कृत्वा गन्धं ताम्बूलं रक्तपुष्पं रक्तचन्दनं रक्त सप्तध्वजाः सप्त प्रदीपाः रक्त खस्तिकाः पश्चिमांसं सुरा द्रव्यभक्तञ्च दक्षिणस्यां दिशि अपराङ्गे चतुष्पथे बलिर्दातव्यः शिव-

निर्मात्य गुग्गुलु सर्पनिम्बपत्र मेषशृङ्गेर्दिनत्रयं धूप-
येत् । ओं रावणाय बालस्य व्याधिं हन हन मुञ्च मुञ्च
त्रासय स्वाहा । चतुर्थे दिवसे ब्राह्मणान् भोजयेत्ततः
सम्पद्यते शुभम् ॥ ३ ॥

चतुर्थे दिवसे मासे वर्षे वा गृह्णाति मुखमुण्डितिका
नाम मातृका । तया गृहीत मातृस्य प्रथमं भवति
ज्वरः । शीवां नामयति चक्षुःक्षीलयति स्तन्यं न
गृह्णाति रोदिति खंपिति मुष्टिं वध्नाति । बलिं तस्य
पवच्यामि येन सम्पद्यते शुभम् । नद्यभयं कूल मृत्तिकां
गृहीत्वा पुत्तलिकां कृत्वा उत्पल पुष्पं गन्धं ताम्बूलं
द्वयं शुक्ल ध्वजाः चत्वारः प्रदीपास्तयोदश स्रस्त्रिकाः
मत्स्य मांसं सुरा अग्रभक्तञ्च उत्तरस्यां दिशि चतुष्पथे अप-
राङ्गे बलिर्दातव्यः । ओं रावणाय अमुकस्य व्याधिं हन
हन मुञ्च मुञ्च स्वाहा । चतुर्थे दिवसे ब्राह्मणान् भोजयेत्
ततः सम्पद्यते शुभम् ॥ ४ ॥

पञ्चमे दिवसे मासे वर्षे वा गृह्णाति कटपूतना नाम
मातृका । तया गृहीतमातृस्य प्रथमं भवति ज्वरः ।
गान्धर्वं मुञ्चेजयति मुष्टिं वध्नाति स्तन्यं न गृह्णाति ।
बलिं तस्य पवच्यामि येन सम्पद्यते शुभम् । कुम्भकारस्य
चक्रमृत्तिकां गृहीत्वा पुत्तलिकां कृत्वा मन्त्रं ताम्बूलं
शुक्लोदनं शुक्लपुष्पं पञ्चध्वजाः पञ्चवटकाः पञ्चप्रदीपाः
ऐशान्यां दिशिबलिर्दातव्यः ततः शान्त्युदकेन स्नापयेत् ।
शिवनिर्मात्य सर्पनिर्माक गुग्गुलु निम्बपत्र वासकं घृतै-
र्धूपं दद्यात् । ओं रावणाय चर्णेन चर्णय स्वाहा ।

चतुर्थे दिवसे ब्राह्मणान् भोजयेत्ततः । सम्पद्यते शुभम् ॥ ५ ॥

पष्ठे दिवसे मासे वर्षे वा गृह्णाति शृङ्गनिका नाम मातृका । तथा गृहीत मातृस्य प्रथमं भवति ज्वरः । गात्र भेदश्च दर्शयति दिवा रात्रौ उत्तानो भवति ऊर्ध्वं निरोक्षते । बलि तस्य प्रवक्ष्यामि येन सम्पद्यते शुभम् । पिष्टेन पुत्तलकं कृत्वा शुक्लपुष्पं रक्तपुष्पं पीतपुष्पं गन्धं ताम्बूलं दशप्रदोषाः दशपीतध्वजाः दशस्वस्तिकाः दशवटकाः चौर गुडिका मत्स्य मांस सुरा आग्नेय्या दिशिनिशिनिष्क्रान्ते मध्याह्ने बलिर्दातव्यः शान्त्युदकेन स्नापयेत् । शिवनिर्भात्य रसोन गुग्गुलु सर्पनिर्मोक निम्बपत्र वृत्तैर्धूपं दद्यात् । श्रीं रावणाय । चूर्णय चूर्णय हन हन स्वाहा । चतुर्थे दिवसे ब्राह्मणान् भोजयेत् । ततः सम्पद्यते शुभम् ॥ ६ ॥

सप्तमे दिवसे मासे वर्षे वा गृह्णाति शुष्करेवती नाम मातृका । तथा गृहीत मातृस्य प्रथमं भवति ज्वरः । गात्र मुहेजयति मृष्टिं वध्नाति रोदिति । बलिं तस्य प्रवक्ष्यामि येन सम्पद्यते शुभम् । रक्तपुष्पं शुक्लपुष्पं गन्धं ताम्बूलं रक्तौदनं क्षयरा त्रयोदश स्वस्तिकासत्रयोर्दश शङ्कुलिका जम्बुलिका मत्स्य मांस सुरा त्रयोदश ध्वजाः पञ्चप्रदोषाः पश्चिमे दिग्भागे ग्राम निष्क्रान्ते अपराह्णे वृक्षमाश्रित्य बलिं दद्यात् ततः शान्त्युदकेन स्नापयेत् । गुग्गुलु मेघशृङ्ग सर्पपाशीर वासक वृत्तैर्धूपयेत् । श्रीं रावणाय दौमदेहाय हन हन मुञ्च मुञ्च स्वाहा ।

चतुर्थे दिवसे ब्राह्मणान् भोजयेत् । ततः सम्पद्यते शुभम् ॥ ७ ॥

अष्टमे दिवसे मासे वर्षे वा यदि गृह्णाति अर्थमां नाम मातृका । तथा गृहीतमात्रस्य प्रथमं भवति ज्वरः । गृध्रं गन्धः पूति गन्धश्च जायते आहारश्च न गृह्णाति उर्ध्वजयति गार्वाणि । बलिं तस्य प्रवक्ष्यामि येन सम्पद्यते शुभम् । रक्त पीत ध्वजास्त्रन्दनं पुष्पं शकुन्धः पेरुपटिकां मत्स्य मांस सुरां जम्बुडिका प्रत्युपे बलिर्दातव्यः । प्रान्तरेव मन्त्रः श्रीं रावणाय त्रैलोक्य विद्रावणाय चतुर्दिशं मोक्षणाय ज्वल ज्वल दह दह श्रीं क्लृं फट् स्वाहा चातुर्थे ब्राह्मणान् भोजयेत् । ततः सम्पद्यते शुभम् ॥ ८ ॥

नवमे दिवसे मासे वर्षे वा गृह्णाति सूतिका नाम मातृकाः । तथा गृहीत मात्रस्य प्रथमं भवति ज्वरः । नित्यं कृदिर्भवति गात्र भेदं दर्शयति मष्टिं वध्नाति स्वापी भवति । बलिं तस्य प्रवक्ष्यामि येन सम्पद्यते शुभम् । नद्यभय कुल सृत्तिकां गृहित्वा पुत्तलिकां कृत्वा शुक्ल वस्त्रेणावेष्टयेत् । शुक्ल पुष्पं गन्धं ताम्बूलं शुक्ल त्रयोदश ध्वजास्त्रयोदश प्रदोपास्त्रयोदश स्वस्तिक्ल-स्त्रयोदश पूपिका मत्स्य मांस सुरा उत्तरास्यां ग्रामे निष्काशे बलिं दापयेत्ततः शान्त्युदकेन स्नापयेत् । गुग्गुलु निम्बपत्र गोशृङ्ग श्वेतसर्पेण हृतैर्धूपयेत् । श्रीं रावणाय चतुर्भुजाय हन हन स्वाहा । चतुर्थे दिवसे ब्राह्मणान् भोजयेत् । ततः शुखी भवति बालकः ॥ ९ ॥

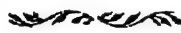
दशमे दिवसे मासे वर्षे वा यदि गृह्णाति नैऋति-
नाम मातृका । तथा गृहीतमात्रस्य प्रथमं भवति
ज्वरः । गात्रमुद्वेजयति । आत्कारश्च भवति रोदिति
मूत्रपुरीषश्च भवति । बलिं तस्य प्रवक्ष्यामि येन सम्पद्यते
शुभम् । नद्यभयकूल मृत्तिकां गृहीत्वा पुत्तलिकां कृत्वा
गन्धं ताम्बूलं रक्तपुष्पं रक्तचन्दनं पञ्चवर्णपञ्चध्वजाः पञ्च-
प्रदीपाः पञ्चस्वस्तिकाः पञ्चपूपलिका मत्स्य मांस
सुरा वायव्यां दिशिवलिं दद्यात् । काकविष्टा गोमांस
गोशृङ्ग रसोन मार्जाररोम निम्बपत्र छतैर्धूपयेत् ।
ओं रावणाय कुर्णित हस्ताय मुच्च मुच्च स्वाहा ।
चतुर्थे दिवसे ब्राह्मणान् भोजयेत् । ततः सुस्थो भवति
बालकः ॥ १० ॥

एकादशे दिवसे मासे वर्षे वा यदि गृह्णाति पिलि-
पिञ्जिका नाम मातृका । तथा गृहीत मात्रस्य प्रथमं
भवति ज्वरः । आहारं न गृह्णाति ऊर्ध्वदृष्टिर्भवति ।
गात्रभङ्ग आत्कारश्च भवति । बलिं तस्य प्रवक्ष्यामि येन
सम्पद्यते शुभम् । पिष्टेन पुत्तलिकां कृत्वा रक्तचन्दनाक्तां
तस्या मूत्रं दुग्धेन शेषयेत् । पीतपुष्पं गन्धं ताम्बूलं
सप्तपीतध्वजाः सप्तप्रदीपाः अष्टौ वटकाः अष्टौ पुलिका
अष्टौ शकुलिका मत्स्य मांस सुरा पूर्वस्यां दिशिवलिं
दद्यात् शान्त्युदकेन स्नापयेत् । शिवनिर्मात्य गुग्गुलु
गोशृङ्ग सर्पनिर्मोक्त छतैर्धूपयेत् । ओं रावणाय मच्च
मुच्च स्वाहा । चतुर्थे दिवसे ब्राह्मणान् भोजयेत् । ततः
सम्पद्यते शुभम् ॥ ११ ॥

द्वादशे दिवसे मासे वर्षे वा यदि गृह्णाति कामुका
नाम मातृका । तथा गृह्णीत मातृस्य 'प्रथमं' भवति
ज्वरः । विहस्य वादयति करेण तर्जयति स्तन्यं
न गृह्णाति क्रन्दति निःश्वासिति मुहुर्मुहुराहारं न
करोति । बलिं तस्य प्रवक्ष्यामि येन सम्पद्यते शुभम् ।
क्षीरेण पुत्तलिकां कृत्वा गन्धं ताम्बूलं शुक्लपुष्पं शुक्लसप्त-
ध्वजाः सप्तप्रदीपाः सप्तशष्पूनीकाः करभेण सर्वकर्म
बलिं दद्यात् शान्त्यदकेन स्नापयेत् । शिवनिर्माल्य
गुग्गुलु सर्षप घृतैर्धूपयेत् श्रीं रावणाय मुञ्च मुञ्च हन हन
म्हाहा । चतुर्थे दिवसे ब्राह्मणान् भोजयेत् । ततः सुस्थो
भवति बालकः ॥ १२ ॥

इति रावणकृतं कुमारतन्त्रं समाप्तम् ।

इति भैषज्यरत्नावल्यां बालरोगाधिकारः समाप्तः ।

अथ विषाधिकारः ।

सर्वैरेषादितः सर्पैः शाखादृष्टस्य देहिनः ।

दंशस्योपरि वध्नीयादरिष्टाश्चतुरङ्गले ॥

न गच्छति विषं देहमरिष्टाभिनिर्वारितम्

दहैहं शमयोक्तं यत्र वन्धो न जायते ।

मूलं तण्डुलवारिणा पिवन्ति यः प्रत्यङ्गिरा सश्वं
निष्पिष्टं शुचि भद्रयोग दिक्से तस्याहिभीतिः कुतः ॥
दर्पादेव फणौ वदा दशति तं मोहान्वितो मूलपं
स्थाने तत्र स एव याति नियतं वक्त्रं यमस्याचिरात् ॥

मसूर निम्बपत्राभ्यां योऽस्ति मेघगते रवौ ।

अष्टमेकं न भीतिः स्याद्विषात्तस्य न संशयः ॥

धवलपुनर्नवजटयातण्डुलजल पीतया च पुष्टर्त्तः ।

अपसरति खलु विषधरोपद्रव आवत्सरं पुंसाम् ॥

गृह्यमू मो हरिद्रे हे समूलं तण्डुलीयकम् ।

अपि वामुकिना दष्टः पिवेद्द्विष्टताम्रतम् ॥

कुलिकमूलनस्येन कालदष्टोऽपि जीवति ॥

शिरोषपुष्पस्वरसे भावितं मरिचं सितम् ।

सप्ताहं सर्पदष्टानां नस्यपानाञ्जने हितम् ॥

हिपलं नतकुष्ठाभ्यां घृतचौद्रचतुःपलम् ।

अपि तत्रकदष्टानां पानमेतत् सुखप्रदम् ॥

वन्यककौटजं मूलं क्वागमूत्रेण भावितम् ।

नस्यं काञ्चिकसंपिष्टं दोषोपहतचेतसः ॥

पीते विषे स्यादमनं त्वक्स्थेपदेहं सेकादिसुशीतम् ।

अगारधूम मञ्जिष्टा रजनी लवणोत्तमैः ।

लेपोजयत्याश्वत्थं शोणितस्त्रावणं तथा ।

सोमवत्कोऽश्वत्थमाचमोजिह्वा हंसवत्पि ।

रजन्वी गैरिकं लेपो मखदस्तविषापहः ॥

यः कासमदंनेत्रं वदनेति चिन्त्य खर्षिकूजोरम् ।

मधुजो ददाति शीघ्रं जसति मिषं हृदिकानां सः ॥

उष्णं गव्यदृतञ्चापि सैन्धवेन समन्वितम् ।
 घाशिकस्य विषं हन्ति लेपनात्पर्वतात्मजे ॥
 शिरीषस्य तु बीजं वै क्षुहीक्षीरेण घर्षितम् ।
 तलेपेन महादेवि नश्येत् कुक्कुरजं विषम् ॥
 पिष्टतण्डुलमध्यस्थं सचितं मेघलोमकम् ।
 कुक्कुरस्य विषं हन्ति नात्र कार्या विचारणा ॥
 वचा हिङ्गु विडङ्गानि सैन्धवं गजपिप्पलो ।
 पाठा प्रतिविषा व्योषं काश्यपेन विनिर्मितम् ॥
 दशाङ्गमगद पोत्वा सर्वकोटविषं जयेत् ॥

अजितागदः ।

विडङ्ग पाठा त्रिफलाजमोदा
 हिङ्गुनि वक्रं त्रिकटूनि चैव ।
 तथैव वर्गो लवणस्य सूक्ष्मः
 सचितकः क्षौद्रयुतो निधेयः ।
 गृह्णे गवां शङ्खगयेन चैव
 प्रच्छादितः पक्ष्मपेक्षितश्च ।
 गण्डोऽगदः स्थावरजङ्गमानां
 जेता विषाणामजितो हि नाम्ना ।

तार्क्ष्यागदः ।

प्रपीण्डरीकं सुरदाकं मुस्ता
 कालानुसार्या कटुरोहिणी च ।
 स्त्रीणिकध्यामकं पञ्चकानि
 पुत्रागतांतीशसुवर्चिकाश्च ॥

कुटमटै लासितसिन्धुवाराः
 शैलेयकुष्ठे तगरं प्रियङ्गु ।
 लोभ्रं जलं काञ्चनगैरिकञ्च
 समागधं चन्दनसैन्धवञ्च ॥
 सूक्ष्माणि चूर्णानि समानि कृत्वा
 मृद्वे निदध्यान्मधुसंयतानि ॥
 एषोऽगदस्ताह्यं द्रुति प्रदिष्टो
 विषं निहन्यादपि तत्रकस्य ॥

कुलिकादिवाटिका ।

कुलिकं सप्तपर्णञ्च कुष्ठं तोलकमग्नितम् ।
 माषमानं तथा दाक् मर्दयेद्वर्कवारिणा ॥
 सर्षपाभां वटीं कृत्वा योजयेत्पयसा सह
 अपि तत्रकदृष्टञ्च मृतकल्पं हतस्वरम् ॥
 पुनः सञ्जीवयेदाशु मर्दयेत्तु विनाशिनी ।
 कुलिकादिर्वटी हन्ति ज्वरांश्च विषमांस्तथा ।

भौमकद्रोरसः ।

जनःशिलाल मरिचैर्दार्ढ्येण दरटेन च ।
 अपामार्गस्य हेम्नश्च हृयमारशिरौपयोः ॥
 मूलै रद्रालतोयेन विष्णुक्रान्ताग्नुना तत्रा ।
 शतधा भावितैः कुर्याद् वाटिका मुहसन्निभाः ॥
 ध्यातदृष्टं पीतविषं निरिन्द्रियमचेतनम् ।
 हृणः सञ्जीवयेदेष भौमकद्राभिधो रसः ॥

तण्डुलोयकघृतम् ।

तण्डुलोयकमूलैर्न गृहधूमेन चैकतः ।

क्षीरेण च घृतं सिद्धं समस्तविषरोगशतम् ॥

मृत्युपाशच्छेदिघृतम् ।

अभयां रोचनां कुष्ठमर्कपत्रं तथोत्पलम् ।

नलवेतसमूलानि गरलं सुरसां तथा ॥

मकलिङ्गां समञ्जिष्ठामनन्ताञ्च शतावरीम् ।

शृङ्गाटकं समङ्गाञ्च पद्मकेशरमित्यपि ॥

कल्कोक्त्य पचेत्सर्पिः पयो दद्याच्चतुर्गुणम् ।

सम्यक् पक्वेऽवतीर्णं च शीते तस्मिन् विनिक्षिपेत् ॥

सर्पिस्तुल्यं भिषक् क्षौद्रं कर्तारचं निधापयेत् ।

निपाणि हन्ति दुर्गाणि गरदोषकृतानि च ॥

स्पर्शाहन्ति विषं सर्वं गरैरुपहतां त्वचम् ।

योगजं तमकं कण्डू मांससादं विसृजताम् ॥

नाशयत्यञ्जनाभ्यङ्गपानवस्तिषु योजितम् ।

अर्पकोटाखुलूतादिदृष्टानां विषहृत्परम् ॥

धन्तूरस्य शिफा पेशा क्षीरेण परिप्रेषिता ।

शृङ्गाटस्य शिफा चापि श्वविषघ्नो प्रकीर्तिता ॥

रजनौयुग्मपत्तङ्ग मञ्जिष्ठा नागकेशरैः ।

शीताम्बु पिष्टैरालेपः सद्यो लूतविषं हरेत् ॥

क्षीरकस्य कृतः कल्को घृतसैन्धवमयुतम् ।

सुखोष्णो मधुना लेपो वृश्चिकस्य विषं हरेत् ॥

शिखरिघृतम् ।

शिखरि स्वरसेनैव कल्कान् दत्त्वा च दाडिमम् ।

कुष्ठमेलाहयं शृङ्गीं शिरीषममृतं वचाम् ॥
 परशू पारिभद्रञ्च चन्दनं तगरं मुराम् ।
 पचेत्सर्पिस्त्वसलिलं मन्दमन्देन बह्निना ॥
 घृतमेतन्निहन्त्याशु निखिलान् विषजान् गदान्
 सन्निपातज्वरं घोरं ज्वरांश्च विषमांस्तथा ॥

शिरीषारिष्टः ।

पचेत्तुलाङ्गं द्विद्रोणे शिरीषस्य जले सुधीः ।
 पादशेषे कषायेऽस्मिन् क्षिपेत्तुलाहयम् ॥
 कृष्णाप्रियङ्गु, कुष्ठैला नीलिनीं नागकेशरम् ॥
 रजन्थी पलमानेन दद्यादत्र च नागरम् ॥
 मासादूर्ध्वं जातरसं यथामात्रं प्रयोजयेत् ।
 शिरीषारिष्टमित्ये तं विषव्यापह्निनाशनम् ॥

इति भैषज्यरत्नावल्यां विषाधिकारः समाप्तः ।

अथ वीर्यस्तम्भाधिकारः

शूरणं तुलसीमूलं ताम्बूलैः सह भक्षयेत् ।
 न मुञ्चति नरोवीर्यमेकैकेन न संशयः ॥

कृष्णमार्जारं सव्याङ्घ्रिं सन्धवास्थिरतीक्ष्णम् ।
 दक्षिणे ध्रियते येन तस्य वीर्यस्य न च्युतिः ॥

चटकाण्डस्तु संगृह्य नवनीतेन पेषयेत् ।
 तेन लेपयतः पादौ शुक्रस्तम्भप्रजायते ।
 यावन्न स्पृश्यते भूमिं तावद्दीर्घं न मुञ्चति ॥
 नीलोत्पलसितपङ्कजकेशरमधुशर्करावलितेन ।
 सुरते सुचिरं रमते दृढलिङ्गो नाभिविषरेण ॥
 सिद्धं कुसुमैतलं भूमिलताचूर्णमिश्रितं कुरुते ।
 चरणाभ्यङ्गेन रते वीजस्तम्भात् दृढं लिङ्गम् ।
 गोरेकीर्णतश्चङ्कन्त्वग्भव चूर्णेन धूपितं वस्त्रम् ।
 हरिधाय भजत ललनां नैकाण्डो भवति हर्षार्तः ॥
 योगजवराङ्गबन्धं मथितेन चालितं हन्ति ॥
 उन्मूखगोशृङ्गोद्भवलेपो योगजध्वजभङ्गहरः ॥

अर्जकादिवटिका ।

मूलमर्जकशङ्खिन्योर्निर्गुण्डीकेशराजयोः ।
 जातौफलं देवपुष्पं विडङ्गं गजपिप्पलीम् ॥
 जातुर्जातं तुगाचीरोमनन्तां मुशलीं वरीम् ।
 त्रिदारीं गौक्षुरं वीजञ्चाभातोयेन मर्दयेत् ।
 माषमानां वटीं कृत्वा सुरामण्डेन रोजयेत् ।
 वीर्यस्तम्भकरो वृथा वटिकेयं प्रकीर्त्तिता ॥

नागबल्लयाद्यञ्चूर्णम् ।

नागबल्ली बला मूवां जातौकोषफले सुरा ।
 अपामार्गस्य वीजञ्च काकोलीयुगलं तथा ॥
 कक्कोलोशौरयस्याङ्ग वचाञ्चै तानि मर्दयेत् ।

वीर्यस्तम्भकरं वृष्यं पूर्णमेतद्रसावनम् ॥

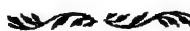
शक्रबलभोरसः ।

रसगन्धकलोद्वाभरौप्यहेमानि माघिकम् ।
 श्राणमानेन संगृह्य तुगाक्षीरोच्च कार्षिकीम् ॥
 पलप्रमाणं विजयाबीजञ्चैकत्र मर्दयेत् ।
 विजयावारिणा पञ्चास्मापमानां वटीं चरेत् ॥
 एकैका भक्षणीयैषा पेयश्चानु पयः पलम् ।
 श्रीशक्रबलभो नाम रसो वाजिकरः परः ॥
 वीर्यस्तम्भकरोऽत्यर्थं प्रमदादर्पनाशनः ।
 गतो ह्यप्सरसां शक्रो बाल्म्यं यत्प्रसादतः ॥

कामिनीविद्रावणोरसः ।

आकारकरभं शुण्ठीं लवङ्गं कुङ्कुमं कणाम् ।
 जातीफलञ्च तत्कोषं चन्दनं कार्षिकं पृथक् ॥
 हिङ्गुलं गन्धकं श्राणं फल्गुफेनं पलोन्मितम् ।
 गुञ्जात्रयमितां कुर्यात्संमर्द्य वटिकां भिषक् ॥
 पयसा परिपोतोऽयं शक्रस्तम्भकरो रसः ।
 विद्रावणः कामिनीनां वशीकरण एव च ॥

इति भैषज्यरत्नावल्यां वीर्यस्तम्भाधिकारः समाप्तः ।

अथ रसायनाधिकारः ।

यज्जराव्याधिविध्वंसि भेषजं तद्रसायनम् ।

पूर्वं वयसि मध्ये वा शुद्धकायः समाचरेत् ।

नाविशुद्धशरीरस्य युक्तो रासायनो विधिः ।

न भाति वाससि न्निष्टे रङ्गयोग इवापितः ॥

जरणान्तेऽभयामेकां प्राग्भक्ते द्वे विभीतके ।

भुक्ता तु मधुसर्पिभ्यां चात्वार्यामलकानि च ॥

प्रयोजयेत्समामेकां त्रिफलाया रसायनम् ।

जीवेद्वर्षशतं पूर्णमजरोऽव्याधिरेव च ॥

ये मासमेकं स्वरसं विवन्ति

दिने दिने भृङ्गरजः समुत्थम् ।

क्षीराग्निनस्ते बलवर्णयुक्ताः

समाशतं जीवितमाप्नुवन्ति ।

मण्डकपर्णाः स्वरसः प्रयोज्यः

क्षीरेण यष्टीमधुस्य चूर्णम् ।

रसोगुड्यास्तु समूलपुष्पाः

कल्कः प्रयोज्यः खलु शङ्खपुष्पाः ॥

आयुःप्रदान्यामयनाशनानि

बलाग्निवर्णस्वरवर्द्धनानि

मेध्यानि चैतानि रसायनानि ।

मेध्याविशेषेण तु शङ्खपुष्पी ।

पीताम्बुगन्धा पयसार्द्धमासं

पृतेन तैलेन सुखाम्बुना वा ।

कथस्य पुष्टिं वपुषी विधत्ते
 बालस्य शस्त्रस्य यथास्मृतिः ।
 धात्रीतिलान् भृङ्गरजोविमिश्रान्
 ये भक्षयेयुर्मनुजाः क्रमेण ।
 ते कृष्णकेशा विमलेन्द्रियाश्च
 निर्वाधयो वर्षशतं भवेयुः ॥

हृद्बद्धारकमूलानि श्लक्ष्णचूर्णानि कारयेत् ।
 शतावर्थारसेनैव सप्तवारांश्च भावयेत् ॥
 अक्षमात्रात्तु तच्चूर्णं सर्पिषा सह योजयेत् ।
 मासमात्रोपयोगेन मतिमान् जायते नरः ॥
 मेधावी स्मृतिमांश्चैव बलीपलितवर्जितः ॥
 हस्तिकर्णरजं खातेऽप्यातकृत्याय सर्पिषा ।
 यथेष्टाहारचेष्टोऽपि सहस्रायुर्भवेन्नरः ॥
 मेधावी बलवान् कामी स्त्रीशतानि व्रजत्यसौ ।
 मधुना त्वश्ववेगः स्याद्वलिष्ठः स्त्रीसहस्रगः ॥
 मन्त्रस्वाप्तौ प्रयोक्तव्यो भिषजा चाभिमन्त्रणे ॥
 मन्त्रो यथा ओं नमो महाविनायकाय अमृतं
 रक्ष मम फलसिद्धिं देहि रुद्रवचनेन स्वाहा ॥

धात्रीचूर्णस्य कंसं स्वरसपरिगतं क्षौद्रसर्पिः समांशं
 कृष्णामाषो सिताष्टप्रसृतयुतमिदं स्थापितं भस्मराशौ ।
 वर्षान्ते तत्समश्च भवति विपलितो रूपवर्णप्रतापै-
 निर्ध्याधिर्बुद्धिमेधा स्मृतिवचनबलस्यैव्यं सत्त्वरूपेतः ॥

गुडूच्यपामार्गविडङ्गशङ्खिनौ ।

वचाभया शुण्डिशतावरी समा ।

धृतेन लोढा प्रकरोति मानवं

त्रिभिर्दिनैः श्लोकसहस्रधारिणम् ॥

व्यङ्गबलोपलितघ्नं पीनसवैस्त्रय्यं कासहरम् ।

रजनौतयेऽम्बुनस्यं रसायनं दृष्टिजननञ्च ॥

अश्वसः प्रसृतान्यष्ट्यौ रवावमुदिते पिवन् ।

वातपित्तगदान् हत्वा जीवेद्धर्षयतं नरः ॥

ऋतुहरीतकी ।

सिन्धूत्यशर्करा शुण्ठी कणा मधुगुडैः क्रमात् ।

वर्षादिष्वभया मेव्या रसायनगुणैषिणा ॥

दुर्नाम श्वस ज्वर वमथु तृष्णा पाण्डुता नेत्ररोगान्

ह्रिका कुष्ठातिसार भ्रममदकसना जीर्णशूलप्रमेहान् ।

तृष्णा शूलास्रपित्त ज्वर वितत जरा राचकानाहदाहान् ।

हन्यादेतानवश्यं मधुनि परिगता पुतना चाश्लपित्तम् ॥

अत्र मधुनि परिगतेत्यनेन मधुभाविता मधुपूर्ण-

भाण्डे चिरावस्थिता हरीतकी ग्राह्या । व्यवहारस्तु मध

पिष्टा हरीतक्येव ।

निर्गुण्ठीकल्पः ।

आं सिद्धिः पिङ्गलायांगिनो कथितम् । निर्गुण्ठी

मूलचूर्णमष्टपलं गृहीत्वा षोडशपल मधुमिश्रितं घृत्न

भाण्डे कृत्वा शरावेण निविडंलेपनं दत्वा मर्दयित्वा

मासमेकं धान्यमध्ये स्थापयेत्तन्मासमेकं भक्षितमात्रेण

नरः कनकवर्णो गृध्रदृष्टिः सर्वरोगविवर्जितः बलोपलित-

हीनः सम्बत्सरं खादिते चन्द्रार्कं यावज्जीवेत् वद्वशकः

स्त्रोशतं कामयितुं क्षमो भवति । आकांक्षं विहाय
 यथेच्छया भोज्यम् । तच्चूर्णं गोमूत्रेण सह यः पिवति
 हृत्पृष्ठादशकुष्ठानि पामाविचर्चिकादीनि नाडीव्रणगुल्म-
 शूलप्लीहोदराणि । तच्चूर्णं तक्रेण यः पिवति स सर्वरोग-
 विवर्जितो गृध्रदृष्टिर्विराहबन्धो भवति बलोपलितवर्जितः
 पवनवेगोद्विग्नमूर्तिर्भवति । सामद्वयप्रयोगेण पण्डितय
 न संशयः ॥

भृङ्गराजादिचूर्णम् ।

श्लक्ष्णोक्तं भृङ्गरजस्य चूर्णं
 तिलार्द्धकं चामलकाङ्कजम् ।
 मगकैरं भक्षयतो गडैर्वा

न तस्य रोगा न जरा न मृत्युः ।

अन्धः पश्येद्दमनरहितो मत्तमातङ्गगामी
 मूको वाग्मी श्रवणरहितो दूरगजानसारी ।
 नीरुद्धर्त्तरो भवति पलितो नीलजीमूतकेगो
 जीर्णो दन्ताः पुनरपि नष्टाः क्षीरगौरा भवन्ति ॥

श्रीमृत्यञ्जयतन्वाक्ता अमृतवर्त्तिका ।

त्रिफला त्रिकटु ब्रह्मो गुडूचो रक्तचित्रकम्
 नागकेशरचूर्णञ्च शृङ्गवेरं समार्कवम् ॥
 सिन्धुवारो हरिद्रो द्वे शक्राशनगुडत्वचौ ।
 एला मधुकपर्णी च विडङ्गश्चोग्गन्धिका ।
 चूर्णे प्रत्येकमेतेषां समादाय पलद्वयम् ।

कामरूपंसमुद्गतैर्गुणैः पञ्चाशतैः पलैः ।
 मयष्टिस्त्रिंशती कार्या वर्त्तिस्त्रेण समानतः ।
 चन्द्रताशा विशुद्धौ च पूजयित्वेष्टदेवताम् ॥
 सुकृती प्रज्ञया प्रीतो वर्त्तिमेकान्तु भक्षयेत् ।
 ततोऽनुपानं पानीयं सलिलञ्च सुशीतलम् ॥
 कटुमूल लवणञ्चैव नातिमात्रं कदाचन ।
 यः प्रत्यहमिदं खादेत्कर्षमानं निरन्तरम् ॥
 भोजनादौ प्रदोषे वा मृणु यादृक् फलं भवेत् ।
 नटबह्निम् दीप्ताग्निर्वडवानलमन्निभः ॥
 इष्टापि भास्यती कान्तिश्चन्द्रिकेव निशामुखे ।
 कामपृष्णरुचः केशाः शिखिकण्ठमनोरमाः ॥
 पटलावहतं चक्षुर्लक्षं योजन दर्शनम् ।
 जरा विस्मय दृष्टोऽपि लेप निर्माण शङ्कलः ॥
 निर्व्याधिर्निर्जरः पङ्कजैर्गङ्गासैः श्रवा इव ।
 दिनेश इव तजस्वी कन्दर्प इव रूपवान् ।
 महस्त्रायुर्महासत्त्वो गन्धर्व इव गायनः ।
 स्थायित्वं रमते नित्यं जावमाद व्रजत्यसौ ॥
 न भजन्त्यापदः कश्चित्कामरूपी भवेद्रसो ।
 पद्मगन्धि वपुस्तस्य पुष्पमिव सुकीमलम् ॥
 जराचयैः सज्जीर्णस्य नस्तर्केणादयो यथा ।
 न भवन्ति बलादुयादथ कन्दा इवाम्बुदात् ॥
 हृष्टः पुष्टश्च पापघ्नः शान्तो भवति मानवः ।
 श्रीश्रुतवर्त्तिका नाम श्रुत्युच्चयसुखोदिता ॥
 रसायनानां श्रेष्ठं सर्वव्याधिनिर्दनी ॥

श्रीसिद्धमोदकः ।

त्रिकटो स्त्रिपलं चणं त्रिफलायाः पलत्रयम् ।
 गुडूच्याश्च विडङ्गानां ग्रन्थिक ग्रन्थिपर्णयोः ॥
 रक्तचित्राङ्गिजं चूर्णं ग्राह्यञ्चापि पृथक् पृथक् ।
 प्रत्येकं द्विपलञ्चैषां गृह्णीयाच्चतिमान् नरः ॥
 कामरूपोद्भवा ग्राह्या गुडस्यार्द्धतुलां तथा ।
 सर्वमेकत्र संमर्द्य सयष्टिर्विशतं शुभम् ॥
 मोदकं कारयेद्दीमान् समभागनं यत्नतः ।
 प्रत्यहं प्रातरेवैतत्पानीयेनैव भक्षयेत् ॥
 एवं निरन्तरं कार्यं संवत्सरमतन्द्रितः ।
 प्रथमेमासि वाग्युक्तो द्वितीये बलवर्णवान् ॥
 तृतीये नाशयेत् कुष्ठं श्वास कासी तुरीयके ।
 पञ्चमे, स्तोप्रियत्वञ्च षष्ठे च पलितजयः ।
 सप्तमे कान्तियुक्तश्च अष्टमे बलवान् भवेत् ।
 नवमे च शतायुः स्याद् दशमे च स्वरान्वितः ॥
 महाबलस्वेकादग्रे अष्टमो द्वादशी भवेत् ।
 इच्छाहारविहारोऽप्यात्ततो दैत्यरिपोः समः ॥
 धङ्गमिरहितो देहो प्राप्नोति कल्पजोवितम् ।
 यथा निरन्तरं तिष्ठेद्यावत् कालञ्च जीवति ।
 भवन्ति सिद्धतोऽस्याहो याथापि परिकीर्त्तिताः
 श्रीसिद्धमोदको ह्येव विदुःपुत्रं निषेवितः ॥

वसन्त-३. पा. २. वसन्तः ।

प्रबाल बल मोक्षकाख्यं मिदं चतुर्भागभाक्
 पृथक् पृथक् पृथक् चतुर्भक्त चैसतींद्र्यशक्ते ।

अथोभुजगरङ्गकं त्रिलवकं विमर्या खिलं
शुभेऽहनि विभावयेद्विपगिदं धिया समशः ।
द्रवैर्हृषनिश्चुजैः कमल मालती पुष्पजैः
पयः कदलि कन्दजैर्मलयजैणताभ्युद्भवैः ।
जसन्तकुसुमाकरो रसपतिर्द्विबल्लोऽश्रितः
समस्तगदहृद्भवेत्किल निजानुगानैरयम् ॥

अष्टाधत्तरसः ।

रसराजस्य भागैकं द्विभागं गन्धकस्य च ।
भाग मेकं सुवर्णस्य भागार्धं रजतस्य च ।
नागं ताम्रं खर्परश्च वङ्गश्चैव संमांशकम् ।
प्रत्येकं रजतार्धश्च सर्वमेतन्न मर्दयेत् ॥
वटाङ्गररसैर्यामं यामं कन्यारसैः सह ।
कूप्यभ्यन्तरे संस्थाप्य त्रिदिनं पाचयेत् सुधीः ॥
दाडिभैः कुसुम प्रख्यं जायते अतिकल्पतः ।
जलो पलित विध्वंसि बलपुष्टिकरं महत् ॥
आरोग्य जननं मेधाकान्तिकच्छुक्रवर्धनम् ।
महौषधवरश्चेतद्दृष्टावक्रेण निर्मितम् ॥

त्रैलोक्यचिन्तामणिः ।

रसं वज्रं हेमतारं ताम्रं तीक्ष्णं लुताम्रकम् ।
मौक्तिकं गन्धकं शङ्खं प्रवालं तालकं शिला ॥
शोधितश्च समं सर्वं सप्ताहं मर्दयेद्दृढम् ।
बलिमूलकषायेण भानुदुग्धे दिनत्रयम् ॥

निर्गुण्यो शूयण द्रवैर्वज्जी दुग्धैर्दिनत्रयम् ।
 अनेनपुत्रयेद्गर्भं पीतवर्णं वराठिकाम् ॥
 टङ्गनं रविदुग्धेन पिष्टातस्य मुखं लिपेत् ।
 रुद्धा भाण्डं मुचं पाच्यं स्वाङ्गशीतं विचूर्णयेत् ॥
 चूर्णतुल्यं मृतं सूतं वैक्रान्तं सूत पादिकम् ।
 शोभाञ्जनद्रवैः सर्वं सप्तवारान् विभावयेत् ॥
 बङ्गिमूल कषायेण भावनादय मीहते ।
 एवं संशुद्ध सूतेन्द्रः सर्वव्याधिकुलान्तकः ॥
 मासाद्धेन निहन्ताशुजरासृत्युं न संशय ।
 वातं विद्रक्षिशूल पाण्डूयहणी रक्तातिसारान् जयेत् ॥
 मेहप्लीहा जलोदराश्मरि तृषा शोथं हृत्प्लीमोदरम् ।
 मूत्राध्मात भगन्दर ज्वरगणान् सर्वाणि कुष्ठान्यापि
 माध्यामाध्य भवान् गदान् बहुतरान् संसाधयेद्योगतः ॥

पूर्णचन्द्ररसः ।

द्विकर्पं शुद्धसूतञ्च गन्धकञ्च द्विकार्पिकम् ।
 तोहभग्नपलञ्चैकं जारिताम्रं पलाङ्गिकम् ॥
 इतोलं रजतञ्चैव वङ्गभस्म द्विकार्पिकम् ।
 सुवर्णं तोलकञ्चैव ताम्रं कांसाञ्च तत्तमम् ॥
 नातीफलञ्चेन्द्रपुष्पं मेला मृङ्गञ्च जीरकम् ।
 कर्पूरं वनिता मुस्तं कर्पं कर्पं पृथक् पृथक् ॥
 सर्वं खल्लतले क्षिप्या कन्यारसं विमर्दितम् ।
 भावयित्वा वरातोये क्युकाणां रसैस्तथा ॥
 एरण्डपत्रैः संवेष्ट्य धान्यराशौ दिनत्रयम् ।

उद्धृत्य मंदयित्वा तु वटिकां चनकप्रसाम् ॥
 स्वाष्टे च वटिकामिकां पर्णं खण्डेन संयुताम् ।
 सर्वज्याधिविनाशाय काशीराजेन निर्मिता ॥
 बल्या रसायनी वृथा बाजीकरण मुत्तमम् ।
 अग्निमान्द्यमजीर्णं च ग्रहणीं चिरजामपि ॥
 आमवातमन्तपित्तं जीर्णं च रमरोचकम् ।
 आमशूलं कटिशूलं हृच्छूलं पक्तिशूलकम् ॥
 कामशोकोद्भवं रोगं प्रमेहं बहुमूत्रकम् ।
 वायुं बहुविधं हन्ति ध्वजभङ्गं विशेपतः ॥
 मेभाश्च लभते रात्रि तुष्टि पुष्टि समन्विताम् ।
 वृद्धोऽपि तरुणस्य हृत् स्त्रीषु चापि वृषायते ॥
 दृष्टः सिद्धफलो ह्येष रसायन वरः स्मृतः ॥

श्रीमहालङ्क्रीविलासरसः ।

पलं घञाम्रचूर्णं स्य तद्वर्णं गन्धपारदौ ।
 तद्वर्णं वङ्गभस्मापि तद्वर्णं तारकं तथा ॥
 तत्संमं माक्षिकश्चैव तद्वर्णं ताम्रभस्मकम् ।
 रसतुल्यञ्च कर्पूरं जातीकोष फले तथा ॥
 वृद्धदारकबीजश्च बीजं स्वर्णफलस्य च ।
 प्रत्येकं कार्ष्णिकं भागं मृतस्वर्णं द्विशाणकम् ॥
 निष्पिष्य वटिका कार्ख्यां द्विगुञ्जाफलमानतः ।
 निहन्ति सन्निपातोत्थान् गदान् घोरान् सुदारुणान् ॥
 गलोत्थानान् वृद्धिश्च तथा तीसारमेव च ।
 कुष्ठमष्टाङ्गविधं प्रमेहान् विपतिं तथा ॥

'श्लोपदं कफवातोत्थं' चिरजं कुलजं' तथा ।
 नाड्योन्नयं व्रणं घोरं गुदामयं भगन्दरम् ।
 कासपीनसयक्ष्मघ्नः स्थूलदौर्गन्धरक्तनुत ।
 आमवातं सर्वरूपं जिह्वास्तम्भं गलग्रहम् ॥
 उदरं कर्णनासाच्च मुखवैजात्यं मेव च ।
 सर्वशूलं शिरःशूलं स्त्रीणां गदनिस्सदनः ॥
 बटिकां प्रातरेकैकां खादेन्नित्यं यथाबलम् ।
 अनुपानमिहप्रोक्तं मांसं पिष्टं पयो दधि ॥
 वारिभक्ष्यं सुरासीधुं सेवनात् कामकपधृक् ।
 हृद्योऽपितरूणं स्यर्ही न च शक्तज्ञानो भवेत् ।
 न च लिङ्गस्यैथिन्यं न केशानाञ्चपक्वता ।
 तित्यं गच्छेत् शतं स्त्रीणां सत्तधारणविक्रमः ।
 हिलक्षयोजनीं दृष्टिर्जायते पीष्टिकस्तथा ।
 प्रोक्तः प्रयोगराजोऽयं नारदेन महात्मना ॥
 रसो लक्ष्मीविलासोऽयं वासुदेवो जगत्पती ।
 अभ्यासादस्य भगवान् लक्षनारीषु वल्लभः ॥

सारस्वतारिष्टः ।

समूलपत्रशाखाया ब्रह्म्या ब्राह्ममुहूर्त्तके ।
 गृहीत्वा विंशतिपलं पुण्ययोगे शतावरौ ॥
 विदारिकाभयोशीरांश्चद्रकश्च तथा मिश्रिः ।
 पञ्च पञ्च पलान्येषां जलद्रोणे पचेद्विषक् ॥
 पादावशेषे विस्त्राव्य रसं वस्त्रेण गालयेत् ।
 माघीकस्य दशपलं सितयाः पञ्चविंशतिः ॥

धातकी पञ्चपलिका रेणुका त्रिहता कथा ।
 देवपुष्पं वचाकुष्ठं वाजिगन्धा विभीतकी ॥
 अमृतैला विडङ्गं त्वक् प्रत्येकं कर्षसम्भितम् ।
 काथे तस्मिन् समस्तानि समाक्षिप्य प्रयत्नतः ॥
 स्वर्णकुम्भे निदध्याद् वा नबेम्बुझाजनेऽपि वा ।
 स्वर्णप्रतनुपत्रञ्च क्षिप्त्वास्मिन् कर्षसम्भितम् ॥
 मामाज्जातरसं दृष्ट्वा हैमपात्रे क्षयं गते ।
 वाससा च परिस्त्राव्य स्थापयेद् घृतभाजने ॥
 मारस्त्रताभिधोऽरिष्ट एषोऽमृत समः पुरा ॥
 शिथ्याणामुपकारार्थं धन्वन्तरिनिर्मितः ॥
 आयुर्वीर्यं धृतिं मेधां बलं कान्तिं विवर्द्धयेत् ।
 वाग्विशुद्धिकरो हृद्यो रसायनवरः स्मृतः ॥
 बालकानाञ्च यूनाञ्च वृद्धानाञ्च हितः सदा ।
 नरनारीहितो नित्यं परमोजस्करो मतः ॥
 वारयेत् सूरकार्कश्यं तथा चास्पृशभाषणम् ।
 मरं परभृतस्यैव जनयेत् सेवनात् सदा ॥
 रंजोदापेण दुष्टानां योषितां शुक्रदोषिणाम् ।
 पुंमाञ्चापि शुभकरः सर्वदोषहरो मतः ॥
 अत्यध्ययन गीतादि क्षीणस्मृति बला नराः ।
 लभन्ते चित्तसन्तोषं स्मृतिश्चास्य निषेवणात् ।
 पयसा सह पातव्योऽरिष्टोऽयं श्राणमानतः ।
 मासाभ्यां रोगहृत्त्रायं शरदा सर्वसिद्धिदः ॥

अकालमृत्योर्हरणे यदीच्छा-

नार्द्राभिमत्वं यदि वाञ्छितं स्यात् ।

वाकशुद्धिं धैर्यं स्मृतिलब्धिरिष्टा
निषेव्यतां तर्ह्यमृतं भवद्भि ॥

शरदावर्षेण

इति भैषज्यरत्नावल्यां रसायनाधिकारः समाप्तः ।

अथ वाजीकरणाधिकारः ।

वृथाधिकारः । ।

चिन्तया ज्वरया शुक्रं व्याधिनिः कर्मकर्षणात् ।

क्षयं गच्छत्यनगनात् स्त्रोणाद्यानि निषेवणात् ॥

वाजं शुक्रं तदस्यास्तीति वाजी अवाजी वाजी
क्रियते पुरुषोऽनेन इति वाजीकरणम् । अथवा वाजीर
योगात् यदुक्तं चरके । येन नारीषु सामर्थ्यं वाजिबलभक्तं
नरः । येन वाप्यधिकं वीर्यं वाजीकरणमेव तत् ॥

अथैतदकरणोदोषाः ।

ग्लानिः कम्पोऽवसादस्तदनु च कथता चीणता चेन्द्रियाणां
शोषोऽक्ष्वासीपदंश्च ज्वरगुदजगदाः चीणता सर्वधातौ ॥
जायन्ते दुर्निवाराः पवनपरिभवाः क्लीवता लिङ्गभङ्गी ।

वामां वश्यातियोगाद्भजत इह सदा वालिकमैच्छुतस्य ॥

यत्किञ्चिन्मधुरं स्निग्धं जीवनं वृहणं गुरुः ।

हर्षणं मनसश्चैव सर्वं तद्वृथ्य मुच्यते ॥

घृतभृष्टमाषविदलं दुग्धसिद्धञ्च शर्कराविमिश्रम् ।

भुक्त्वा सदैव कुरुते तरुणीगतमैद्युनं पुरुषः ॥

शतावरी शृतं क्षीरं प्रपिवेक्षितया युतम् ।

रममाणस्य विरतिं मृदुतां यातिनेन्द्रियम् ॥

वृद्धगाल्मलिमूलस्य रसं शर्करया समम् ।

प्रयोगादस्य सप्ताहज्जायते रेतसाऽभ्युधिः ॥

लघुगाल्मलि मूलेन तालमूलीं मुचूर्णिताम् ।

सर्पिषा पयसा पोत्वा रतौ चटुःश्वयेन ॥

विदागीकन्तूचूर्णञ्च घृतेन पयसा पिबेत् ।

उडुस्वररसेनैव पुडोऽपि तरुणायते ॥

सप्तधामलकीचूर्णं मामलक्यञ्च भाविताम् ।

घृतेन सधुना लोढ्वा पिबेत् क्षीरपला नरः ।

वाजीकरणयोगोऽयमुत्तमः परिकीर्तितः ॥

अतस्तानुञ्ज कटुतिक्त कपाथमस्त्रं

क्षारञ्च शाकमथवा लवणाधिकञ्च ।

कामी सदैव रतिमान् वनिताभिलाषी

नो भक्षयेदिति समस्तजनप्रसिद्धिः ॥

पिप्पलीलवणोपेतौ वस्ताण्डौ क्षीरसर्पिषा ।

साधितौ भक्षयेद्यस्तु स गच्छेद्यमदाशतम् ॥

वस्ताण्डमिदं पयसि भाविताञ्च सकृत्तिलान् ।

यः खादेन्नरो गच्छेत् स्त्रीणां शतमपूर्ववत् ॥

चूर्णं विदार्थ्याः सुकृतं तद्रसेनैव भावितम् ।

सर्पिःक्षौद्रयुतं कृत्वा शतं गच्छेन्नरोऽङ्गनाः ॥

एवामामलकं चूर्णं स्वरसेनैव भावितम् ।

शर्करामधुसर्पिर्भिर्युक्तं क्षौद्रा पयः पिबेत् ॥

एतेनाशीतिवर्षोऽपि युवेव परिहृष्यति ॥

विदारोकन्दकल्लान्तु घृतेन पयसा नरः ।

उडुम्बरसमं खादेदृबोऽपि तरुणायते ॥

स्वयं गुप्ते क्षुरकयोर्वीजं समधुशर्करम् ।

धारोष्णं न नरः पीत्वा पयसा न क्षयं व्रजेत् ॥

उच्चटाचूर्णमप्येवं क्षीरेणोत्तममुच्यते ।

शतावरी, उच्चटाचूर्णं पयमेव सुखार्थिना ।

कर्पं मधुकचूर्णस्य घृतक्षौद्रसमन्वितम् ।

पयोऽनुपानं यो लिङ्घ्यान्नित्यवेगः स ना भवेत् ॥

गोण, रकः क्षुरकः शतमूलौ

वानरी नागबलातिबला च ।

चूर्णमिदं पयसा निशिपेयं

यस्य गृहे प्रमदाशतमस्ति ॥

आर्द्राणि मत्स्यमांसानि शफरोवा सुभजिताः ।

तप्ते सर्पिषि यः खादेत्स गच्छेत् स्त्रीषु न क्षयम् ।

नरसिंहचूर्णम् ।

शतावरीर १; प्रस्थं प्रस्थं गोक्षुरकस्य च ॥

वारिह्या विंशतिपलं गुडूच्याः पञ्चविंशतिः ॥

भजातकानां क्षात्रिंशत्त्रिकस्य दशैव तु ।

तिलानां शोधितानाञ्च प्रस्थं दद्यात्सूचूर्णितम् ॥
 चूषणस्य पलान्यष्टौ शर्करायाञ्च सप्ततिः ।
 माषिकं शर्करार्द्धेन माषिकार्द्धेन वै घृतम् ॥
 शतावरोसमं देयं विदारोकन्दजं रजः ।
 एतदेकीकृतं चूर्णं क्षिप्ते भाण्डे निधापयेत् ॥
 पलार्धं मुपयुञ्जीत यथेष्टञ्चास्य भोजनम् ।
 मासैकमुपयागेन जरां हन्ति रुजामपि ॥
 बलीपलित खालित्य मेह पाण्डाद्य पौनसान् ।
 हन्त्याष्टादश कुष्ठानि तथाष्टावदराणि च ॥
 भगन्दरं मूत्रकृच्छं गृध्रसौञ्च हलीमकम् ।
 क्षयञ्चैव महाव्याधिं पञ्च कासान् सुदारुणान् ॥
 अश्लीतिं वातजान् रोगांश्चत्वारिंशच्च पैत्तिकान् ।
 विंशतिं श्लैष्मिकांश्चापि संसृष्टान् सान्निपातिकान् ॥
 सर्वानशौगदान् हन्ति वृक्षमिन्द्राशनियथा ॥

मकाञ्चनाभो मृगराजविक्रम-

मुरङ्गमञ्चाप्यनुयाति वेगतः ।

स्त्रीणां शतं गच्छति सातिरेकं

प्रकृष्टपुष्ट्य यथा विहङ्गः ॥

पुत्रान् संजनयेद्दीमान् नरसिंहनिभां स्तथा ।

नरसिंहमिदं चूर्णं सर्वरोगहरं नृणाम् ।

वाराहीकन्दसंज्ञस्तु चर्मकारालुको मतः ।

पश्चिमे वृष्टिशब्दाख्यो वराह इव लोमवान् ॥

गोधूमाद्यं घृतम् ।

गोधूमात् पलशतं निःकाप्य सलिलादुके ।

पादशेषे च पूते च द्रव्याणीमानि दांपयेत् ॥
 गोधूमं युष्मातफलं माष द्राक्षा परुषकम् ।
 काकोली क्षीरकाकोली जीवन्ती सशतावरी ॥
 अश्वगन्धा सखजूरं मधुकं त्रुषणं सिता ।
 भस्मातकमात्मगुप्ता समभागानि कारयेत् ॥
 घृत प्रस्थं पचेदेवं क्षीरं दत्त्वा चतुर्गुणम् ।
 मृदग्निना च मित्रे तु द्रव्याण्येतानि निक्षिपेत् ॥
 त्वगीला पिप्पली धान्य कपूरं नागकेसरम् ।
 यथालाभं विनिक्षिप्य सिता क्षौद्रं पलायकम् ॥
 दत्त्वेक्षुदण्डेनालोष्य विधिवद् विनियोजयेत् ।
 शाल्योदनेन भूञ्जीत पिवेक्षां सरसेन वा ॥
 केवलस्य पिवेदस्य पलमात्रं प्रमाणतः ।
 न चास्य लिङ्गशैथिल्यं न च शुक्रक्षयो भवेत् ॥
 बल्यं परं वातहरं शुक्रसंजननं परम् ।
 मूत्रकृच्छ्रं प्रशमनं वृद्धानाञ्चापि शस्यते ॥
 पलद्वयं तदश्रीयाद् दशरात्रमतन्द्रितः ।
 स्त्रीणां शतञ्च भजते पीत्वा चानुपिवेत्पयः ।
 अश्विभ्यां निर्मितं चैव गोधूमाद्यं रसायनम् ॥

जलद्रोणेऽत गोधूमक्वाथस्तच्छेषं चाढकम् । युष्मा-
 तकस्य स्थाने तु तद्वर्णं तालमस्तकम् । कल्काद्रप्य समं
 मानं त्वगादेः साहचर्यं तः ॥

वृहदश्वगन्धाघृतम् ।

पश्वगन्धा पलशतं शुभदेशसमुद्भवम् ।

पुण्येऽहनि समाहृत्य साधयेत् श्लेष्ण कुट्टितम् ॥

द्रोणेऽश्वसि पचेत्तावद् यावत्पादावशेषितम् ।

सर्पिःप्रस्थं पचेत्तेन गव्यक्षीरं चतुर्गुणम् ॥

कषायं क्राग मांसस्य दद्याच्छतद्वयस्य च ।

कल्कानि श्लेष्णपिष्टानि तदामूनो प्रदाययेत् ॥

काकीलीयुग सृष्टी द्वे मेदे द्वे चाथ जीरकम् ।

स्वयंगुप्ता मृषभकर्मलां मधुकमेव च ॥

सृष्टीकां शूर्पेण्यं च जीवन्तीं चपलां बलाम् ।

नारायणीं विदारोच्च दत्त्वा सम्यग्विपाचयेत् ॥

सिता माक्षिकयोः शीतेऽष्टहोयात्कुड्वी पृथक् ।

लीढा पाणितल भुञ्ज्यात्परिहार विवर्जितम् ।

क्षान्दिन्द्रियाः क्षीणशक्ता तृप्ता बाला स्तथाबलाः ॥

होनमांसाद्य ये केचित्प्राशेदं मात्रया दृतम् ।

शोजः स्वास्थ्यञ्च तेजश्च प्रसादं भिन्द्रियस्य च ॥

लभते सूर्यसङ्काशो भ्राजते विगतज्वरः ।

तृप्तो तृपायते स्तोषु नित्यं पीडशयर्षवत ।

नारौणाश्च शतं गच्छेत् न च शुकक्षयां भवेत् ।

वन्ध्या च लभते पुत्रं वह्निमेषासमन्वितम् ॥

मांसमात्रप्रयोगेण बलपलित नाशनम् ।

खालित्यं तिमिरं व्याधीन् क्षातिकान् कफपित्तजान् ॥

पञ्चकामान् क्षयं श्वासं हिक्काश्च विषमज्वरम् ।

हन्ति सर्वान् गदान् शीघ्रभक्षिभ्यां निर्मितं पुरा ॥

अत्र प्लेगागमांसं शतद्वये जलद्रोणद्वयं दत्त्वा चतुर्भागावशेषः काय्यः तुखाद्रव्ये जलद्रोण इति वचनात् ।

गुडकुष्माण्डकम् ।

कुष्माण्डकात्पलशतं सुस्निग्धं निष्कलौकिकम् ।
 प्रस्थञ्च घृततैलस्य तस्मिंस्तप्ते निधापयेत् ॥
 त्वक्पत्र धान्यक व्योष जीरकैलाह्वयानलम् ।
 ग्रन्थिकं च व्य मातङ्गपिप्पली विश्वभेषजम् ॥
 शृङ्गाटकं कशेरुञ्च प्रलम्बं तालमस्तकम् ।
 चूर्णीकृतं पलाशञ्च गुडस्य तुलया पचेत् ॥
 शीतीभूते पलान्यष्टौ मधुनः संप्रदापयेत् ।
 कफपित्तानिलहरं मन्दाग्नौनाञ्च शस्यते ॥
 कृशानां वृंहणं श्रेष्ठं वाजौकरण मुत्तमम् ।
 प्रमदासु प्रसक्तानां ये च स्युः क्षीणरतसः ॥
 क्षयेण तु गृहीतानां परमेतद्विषग् जितम् ।
 कांसं श्वासं ज्वरं ह्रिक्कां हन्ति च्छर्दिमरीचकम् ।
 गुडकुष्माण्डकं ख्यातमश्विभ्यां समुदाहृतम् ॥
 खण्डकुष्माण्डवत्पात्रं स्विन्नकुष्माण्डकद्रवः ॥

योगान् संसेव्य वृथान् मितमथ पयः शीतलञ्चाम्बु पीत्वा
 गच्छेन्नारी रमज्ञां स्मरगरतरणीं कामुकः काममाद्ये ।
 यामेहृष्टः प्रहृष्टां व्यपगत सुरतस्तत् समुत्पाद्य सद्यः
 कान्तः कान्ताङ्गमङ्गादमहदपि न वै धातुवैषम्यमेति ॥

; सुरुपा यौवनस्था च लक्षणैर्यदि भूषिता ।
 वयस्या मिक्षिता या च सा स्त्री हृष्यतमामता ॥
 स्त्रीष्वक्षयं मृगयतां हृदनाञ्च रिरंसताम् ।

क्षीणानामल्पशुक्राणां स्त्रीषु क्षीणाश्च ये नराः ॥
 विलासिनामर्थवतां रूपयौवनशालिनाम् ।

वज्रीपतौनां नृणाञ्च योगा वाजीकरा हिताः ॥

दृढच्छतावरीमोदकः ।

शतावरी श्वदंष्ट्रा च बला चातिबला तथा ।
 मर्कटोत्तुरवीजश्च विदारी कन्दजं रजः ॥
 एतानि समभागानि पलिकानि विचूर्णयेत् ।
 तस्माच्चतुर्गुणं देयं त्रैलोक्यविजयारजः ॥
 एतदेकौकृतं यावत्तदर्ढं माहिषं पयः ।
 तावन्मात्रेण दातव्यः शतावर्था रसस्तथा ॥
 विदार्याः स्वरस प्रस्थं सितापलशतद्वयम् ।
 गोलयित्वा सिताञ्चैव पाले ताम्रमये दृढे ॥
 पाचयेत् पाकविद्वैद्यो मोदकं परमं हितम् ।
 त्र्यपणं त्रिफलादन्ती त्रिजातं सैन्धवं शटी ॥
 धन्याकं बालकं मुख्यं कसुरो गोस्तनी तुर्गा ।
 जातोकोषफलं मांसी पत्रं वारेन्द्र ग्रन्थिकम् ॥
 शतपुष्पा चवीदारू प्रियङ्गु सलवङ्गकम् ।
 जरलं शैलजं कुम्भं जातोपुष्प यमानिका ॥
 कट्फलं केशरं मखौ नधुका सुरदारू च ।
 मिषौतालीशपत्रञ्च खर्जूरं रसगन्धकी ॥
 चन्दणं तगरं चारं प्रत्येकं कर्षसम्मितम् ।
 आलोक्ष्य त्रिसुगन्धेन कर्पूरेणाधिवासयेत् ॥
 काञ्चने राजते पात्रे स्थाप्यमेतद् भिषग्वरैः ।
 कर्षं प्रमाणं कर्षव्यं क्षीरं चानुपिवेत् पलम् ॥
 प्रातर्भोजन काले वा भक्षयेत्तु विचक्षणः ।

प्रमदा शतश्च भजते न च शुक्रक्षयो भवेत् ॥
 न तस्य लिङ्गशैथिल्यं शुक्र सञ्जननं परम् ।
 चण्डैव महाव्याधिं पञ्च कासान् सुदुस्तरान् ।
 वातजान् पैत्तिकांश्चैव कफजान् सान्निपातिकान्
 हृत्पृष्ठादंश कुष्ठानि वातरक्तादिकानि च ।
 प्रमेहं श्लीपदं गोथं सङ्क्षोभान्तिविवर्धनम् ।
 सर्वनिर्भोगदान् हन्ति हृत्तमिन्द्राग्रनिर्यथा ॥
 व्याधीन् कीष्ठगतानन्यान् जनार्दन इवासुरान् ॥
 नातः परतरं श्रेष्ठं विद्यते वाजोकर्मसु ।
 श्लीशाश्चैवानपत्यानां दुर्बलानाञ्च टेहिनाम् ॥
 क्लीवानामल्पशुक्राणां जीर्णानामल्परेतमाम् ।
 भोजस्तेजः स्मरं बुद्धिमायुः प्राणं विवर्द्धयेत् ॥

रतिबल्लभो मोदकः ।

शक्राशनस्य बीजानां चूर्णानि पलपञ्च च ।
 हविषः कुडवच्चेकं सिताप्रस्थं प्रगृह्य च ॥
 यथावरी रम प्रस्थं तथा शक्राशनस्य च ।
 गव्यमाजं पयः प्रस्थं ततः प्रस्थद्वयं पनेत् ॥
 भ्रात्रो द्विजीरकं मुस्तं त्वगीलापत्र केशरम् ।
 आत्मगुत्या चातिबला तान्त्राङ्कुर कर्शकम् ॥
 नृङ्गाटकं त्रिकटुकं धान्यमभञ्ज वङ्गकम् ।
 एथा द्राक्षा च काकोन्धी खजूरं क्षुरकं तथा ॥
 कटुका मधुकं कुष्ठं लवङ्गं सार सैन्धवम् ।
 यमानी चाजमोदा च जीवन्ती गजपिप्पली ॥

प्रत्येकं कर्षमेकम् चूर्णितानि शुभानि च ।
 कुड्बाङ्गं पाक शेषे मधुनः प्रक्षिपेत्ततः ॥
 मृगाण्डजं सकूर्पूरं यथास्नाभं विनिक्षिपेत् ।
 रतिवज्रभनामायं सेव्यमानो महारसः ॥
 परमोजस्करो बल्यो वातव्याधि विनाशनः
 वातपित्तहरो वृथो दृष्टि सन्दीपनः परः ॥
 पित्तश्लेष्मास्रपित्तघ्नो विषगुल्मज्वरापहः ॥
 पाययत्येष मन्दाग्नि रोगाणां क्षय हेतुकः ।
 न भवेन्निरुद्धैथिल्यं हृद्धानां पुष्टि वद्धनम् ॥
 यस्य गेहे सदा वह्नुः पद्मः स्युः सुमनोहराः ।
 रसः सेव्यः सदैवायं मोदको रतिवज्रभः ॥

ये केचिद् विजयायोगा लौहवज्राभ्रसंयुताः ।
 गुक्ताश्च रसगन्धाभ्यां रसायनवरा मताः ॥

तन्त्रान्तरे कामेश्वरो मोदकः ।

चूर्णाङ्गं गगनं यनाई विमलं गन्धश्च कुष्ठामृता
 भयो मोचरमो विदारि सुषली गोक्षूरकश्चेक्षुरः ।
 और्यैव कशेरुकं यमानिका तालाङ्कुरं धान्यकं
 ऽष्टौनागबलातिला मधुरिका जातीफलं सैन्धवम् ॥
 भार्गो कर्कटशृङ्गक त्रिकटुकं जीरद्वयं चित्रकं
 चातुर्जात पुनर्नवा करिकणा द्राक्षाशटी कटुफलम् ।
 शाल्मल्यङ्घ्रि फलत्रिकं कपिभवं बीजं समं चूर्णयेत्
 चूर्णाङ्गं विजया सिता द्विगुणितामध्वान्य मिश्रन्तुतत् ॥
 कर्षाङ्गं गुडिकाथ कर्षमथवा सेव्या सता सर्वदा
 पेयं क्षीरं मनुस्त्ववीर्यकरणे स्तब्धेऽप्ययं कामिनाम् ।

वामावश्यक इत्यादि गुणाः सम्यक् मानितमभ्रक
मित्यादिनोक्तस्य कामेश्वरस्य समाः ॥ अंगसप्ततुर्थो भागः
कुष्ठादि कपिवीज पर्यन्त चूर्णानामंशमभ्रकम् । अभ्राद्वै
गन्धकं विमलं निर्मलम् । चूर्णाद्वै विजयेति अभ्रादि
सर्वं चूर्णानामर्द्धा । दृत मधु मोदककरण योग्यम् ।

कामाग्निसन्दीपनी मोदकः ।

कर्षो रसो गन्धक मस्रकश्च

द्विज्वार चित्रेलवणानि पञ्च ।

शटी यमानौदय कोटहारि

तालौघ पत्राण्यपरं द्विकर्षम् ॥

जीरं चतुर्जातं लवङ्गजातो-

फलञ्च कर्षत्रयमेव गन्धन् ।

सहस्रदारं कटकत्रयञ्च

तथा चतुःकर्षं मितं निबोधः ॥

धन्याक यष्टी मधुरौ कशेरु

कर्षाः पृथक् पञ्च वरी विदारौ ।

वरेभकर्षेभबलात्मगुप्ता

बीजं तथा गोक्षुर बीजं युक्तम् ॥

सवीज पत्रेन्द्र रजः समानं

समासिता ज्वौद्रुतञ्च तुल्यम् ।

कर्षकमिन्दो रथ मोदकं तत्

कामाग्नि सन्दीपनमेतदुक्तम् ॥

वृथस्त्वतः परतरं सततं न दृष्ट-

मेनं निषेध्य मनुजः प्रमदा सहस्रम् ।

गच्छन् लिङ्गश्रियिलत्वमवाप्नुयाच्च
 नागाधिपं विजयते बलतः प्रमत्तम् ॥
 कान्था हुताशन मपि स्वरतो मधूरान्
 बाहं जवेन नयनेन महाविहङ्गम् ।
 वातानश्रोतिमथ पित्तगदं समग्रं
 श्लेष्मोत्थविंशतिवजः परमग्निमान्द्यम् ॥
 दुर्नाम कामल भगन्दर पाण्डुरोग-
 मेहातिसार कृमिहृद् ग्रहणी प्रदोषान् ।
 कासज्वर श्वसन पौनस पार्श्वशूल-
 शूनास्रपित्त सहितां शिरजान् समस्तान् ॥
 हृत्वा गदानपि च तत्पुंमपत्यकारि
 सर्वर्तुं पथ्यमथ सर्वसुख प्रदायि ।
 वृथं बनौपलितहारि रसायनं स्यात्
 श्रोमूलदेव कथितं परमं प्रशस्तम् ॥

खण्डास्त्रकम् ।

पक्ष्मचूतरस द्रोणः पात्रं स्यात् शुद्धखण्डतः ।
 छतमर्द्धं तनो आद्यं चतुर्थांशञ्च नागरम् ॥
 तद्द्वै मरिचं प्रोक्तं तद्द्वै पिप्पली मता ।
 तीर्थं खण्ड समं दद्यात्सर्वमेकत्र संस्थितम् ॥
 विपचेन्मृगमये पात्रे यदा दार्वी प्रलेपनम् । !
 चूर्णान्निषां ततो दद्यात्पत्रं पलचतुष्टयम् ॥
 अन्तिकं चित्रकं मुस्तं धन्याकं नीरकद्वयम् ।
 कुण्डलं जाति तालिशं चूर्णमेषां पलं पलम् ॥

त्वंगेलाकेशराणाञ्च प्रत्येकञ्च पलं तथा ।
 सिद्धशीते च मधुनः प्रस्थं दत्त्वा विघटयेत् ॥
 तत्सर्वं मेकतः कृत्वा शुभे भाण्डे निधापयेत् ।
 भोजनादावतः खादेत्यलमानं प्रमाणतः ॥
 गच्छेत्कन्दर्पं दर्पान्धो रागवेगाकुलेन्द्रियः ।
 शतंवापि तदहं वा रमेत् स्त्रीणां पुमानयम् ॥
 संसेव्य भेषजं ह्येतद्व्यायां जनयेत्सुतम् ।
 वीरं सर्वगुणोपेतं शतायुश्च भवेदयम् ।
 मृतवत्सा च या नारी या च गर्भोपघातिनी ।
 सापि सूते सुतं सभ्यं नारायण परायणम् ॥
 वन्यापि लभते पुत्रं 'दृष्टोऽपि तरुणायतं ।
 'तुरङ्ग इव संहृष्टो मातङ्ग इव विक्रमो ॥
 सदा भेषज संसेवी भवेन्मारुतवेगवान् ।
 हन्ति सर्वाभयं घोरं कासं श्वास चयं तथा ॥
 दुर्नामाजीर्णकञ्चैव अम्लपित्तं सुदारुणम् ।
 तृष्णां कृदिञ्च मूर्च्छाञ्च शूलमष्टविधं जयेत् ॥
 खण्डाम्बक मिदं प्रोक्तं भार्गवेण स्वयम्भवा ।
 वयस्यं मेध्यमायुष्यं सर्वपाप विनाशनम् ।
 अहरक्षः पिशाचघ्नमपस्मार विनाशनम् ।
 पाण्डुरोगं प्रमेहञ्च मूत्रकृच्छ्रञ्च नाशयेत् ॥
 वेष्ट्या योषिद्वेत् पुंसां पुमान् वेष्ट्यश्च योषिताम् ।
 दृष्टं वार सहस्रञ्च कथमत्र विचारणा ॥

यन्मथाभ्वरसः ।

रसगन्धकयोर्ग्राह्यं पलमेकं सुशोधितम् ।

अभ्रं निश्चन्द्रकं दद्यात्पलार्द्धं च विचक्षणः ॥
 कर्पूरं तोलकं दद्यात्पलार्द्धं कोलसन्धितम् ।
 ताम्रं तोलार्द्धकं तत्र निःशेषं मारितं पुनः ॥
 लोह कर्षं सूजीर्णं च हृद्ददारक जीरकम् ।
 विदारिं शतमूलौ च क्षुरवीजं बलां तथा ॥
 मर्कट्यतिविषाक्षैव जातौकोष फले तथा ।
 लवङ्गं विजया वीजं श्वेत सर्जं यमानिकाम् ॥
 शाणभागान् गृहीत्वैतान् एकीकृत्यैव पेषयेत् ।
 गुच्छादयन्तु कर्तव्यं कोष्णं क्षौरं पिबेदनु ॥
 गृहे यस्य शतं नार्यो विद्यन्तेऽतिव्यवायिनः ।
 न तस्य लिङ्गं श्रेयित्वं मोषधस्यास्य सेवनात् ॥
 न च शक्रं चयं याति न बलं क्षाममात्रजेत् ।
 कामरूपो भवेन्नित्यं वृद्धः षोडशवर्षवत् ॥
 रसः श्रीमन्मथाम्भोऽयं महेशेन प्रकाशितः ।
 अस्य भक्षण मात्रेण काष्ठं जीर्यंति तत्तृचनात् ॥
 नाशयेद् ध्वजभङ्गादीन् रोगान् योगकृतानपि ।

मकरध्वजो रसः ।

स्वर्णादष्टगुणं सूतं मर्दयेत्त्रिकगन्धकम् ।
 रक्तकार्पासं कुसुमैः कुमार्यं द्विर्विमर्दयेत् ॥
 शुष्कं काचघटीं रुद्धा बालुकायन्त्रगं हठात् ।
 भस्म कुर्याद्रसेन्दस्य नवार्कं किरणोपमम् ॥
 भागोऽस्य भागाश्चत्वारः कर्पूरस्य सुगीमनाः ।
 लवङ्गं मरिचं जातौफलं कर्पूरं मात्रया ॥

मेघयेष्मृगनाभिश्च गद्यानक मितं ततः ।
 श्लक्ष्णपिष्टो रसो नाम जायते मकरध्वजः ॥
 वल्लं वल्लद्वयं वाथ ताम्बूलोदल संयुतम् ।
 भक्षयेन्मधुरं स्निग्धं मृदुमांसमवातलम् ॥
 शृत शीतं सितायुक्तं दुग्धं गोभव माज्यकम् ।
 मध्वाद्यं पिष्टमपरं मद्याति विविधानि च ॥
 करोत्यग्निबलं पुंसां बलौपलित नाशनः ।
 मेघायुः कान्तिजननः कामोद्दीपनलक्ष्महान् ॥
 अभ्यास्यात् साधकः स्त्रीणां शतं जयति नित्यशः ।
 रतिकाले रतान्ते च पुनः सेव्यो रसोत्तमः ॥
 मानहानिं करोत्यासां प्रमदानां सुनिश्चितम् ।
 कृत्रिमं स्थावर विषं जङ्गमं विषवारि च ।
 न विकाराय भवति साधकानाञ्च वत्ससरात् ॥
 मृत्युञ्जयो यथाभ्यासाश्मृत्यं जयति देहिनाम् ।
 तथायं साधकेन्द्रस्य जरा मरण नाशनः ।

अत्र गद्यानं षण्माषकम् । वल्लं द्विगुञ्जकम् ।

अत्रार्थे परिभाषामाह ।

यवद्वयेन गुञ्जा स्यात् द्विगुजो वल्ल उच्यते ।
 धरणः स्याच्चतुर्माषैः षड्भिर्गद्यान् सुच्यते ॥

कामिनीमदभञ्जनः ।

शुद्धसूतं समं गन्धं त्र्यहं कङ्गारकद्रवैः ।
 मर्दितं बालुकायन्त्रे यामं सम्पुटके पचेत् ॥
 रताङ्गस्य द्रवैर्भाष्यं दिनेकान्तु सितायुतम् ।

यथेष्टं भक्षयेद्यान् कामयेत् कामिनीशतम् ॥

हरशशाङ्कः ।

शास्त्रान्यास्तु चमादाय स्तूयन् चूर्णानि कारयेत् ।

शुद्ध गन्धक चूर्णानि तद्वसेनैव भावयेत् ॥

मासमात्र प्रयोगेण शृणु वक्ष्यामि ये गुणाः ।

मकरध्वजरूपोऽपि स्त्रीशतानन्द वर्द्धनः ॥

शतायुश्च भवेद्देवि बलीपलित वर्जितः ।

तेजस्वी बल सम्पन्नो वेगेन तुरगोपमः ।

सततं भक्षयेद्यस्तु तस्य मृत्युर्न जायते ॥

कामधेनुः ।

गन्धमामलक चूर्णं धात्रीरस विभाषितम् ।

सप्तधाशास्त्रलो तोयैः शर्करा मधुयोजितम् ॥

लीढा चानुपयः पानं प्रत्यहं कुरुते तु यः ।

एतेनाशीति वर्षोऽपि शतधा रमते स्त्रिया ॥

लक्ष्मणालोहम् ।

लक्ष्मणाहस्तिकर्णाभ्यां त्रिकत्रय समन्वयात् ।

अश्वगन्धा समायोगास्त्रीहं पुंसवनं मतम् ॥

पुत्रोत्पत्तिकरं हृष्यं कन्यासूति निवर्त्तकम् ।

लशस्य बलदं श्रेष्ठं सर्वामयहरं परम् ॥

गन्धामृतरसः ।

भस्मसूतं द्विधागन्धं कन्यकाग्निर्विमर्दयेत् ।

कदां लघुपुटे पञ्चादुद्धृत्य मधुसर्पिका ।
 बल्वं खादेज्जरा मृत्युं हन्ति गन्धामृतो रसः ।
 समूलं भृङ्गराजश्च च्छाया शुष्कं विचूर्णयेत् ।
 तत्समं त्रिफला चूर्णं सर्वतुल्या मिता भवेत् ।
 पलैकं भक्षयेच्चानु सेवनाच्च जरापहः ॥

स्वर्णसिन्दूरम् ।

पलं रसेन्द्रस्य च गन्धकस्य ।
 हेम्नोऽपि कर्षं परिगृह्य सम्यक् ।
 वटप्ररोहस्य रसेन यामं
 यामं विमर्द्याथ कुमारिकायाः ॥
 तत्काचकुप्यां निहितं प्रयत्नात्
 पचाद्विघ्नः सिकताख्ययन्त्रे ।
 ततो रजयोद्भूतं सरस्यं
 प्रगृह्य यत्नादरुणप्रभं यत ॥
 तद् योजयेत्सर्वगदेषु वीक्ष्य
 धातुं बलं बह्निमथो वगश्च ।
 रसायनं हृष्यतरश्च बल्यं
 मेधाग्निकान्ति स्मरवर्द्धनञ्च ॥

सुरसुन्दरीगुडिका ।

अभ्रकं माषिकं वज्रं कान्तं हेम समं समम् ।
 सर्वाणि समभागानि सूतयुक्तानि कारयेत् ॥
 गोलकञ्च ततः कृत्वा पक्वं निचुल वारिणा ।
 ततस्तं पुटपाकेन स्तम्भयित्वा प्रयत्नतः ॥

वाह्ये चास्यापि लिप्ता च वक्त्रस्था गुडिकोत्तमा ।
स्तम्भयेच्छस्त संघातं विषरोगांश्च नाशयेत् ॥
अब्देनैकेन वक्त्रस्था वयःस्तम्भं करोति च ।
बलोपलित हन्वीयं गुडिका सुरसुन्दरी ॥

भोफरवा इति प्रसिद्धं

यवनकृतौषधम् ।

जातीपल्लव नागकेशर कणा कक्कील मज्जाफलं
श्यामा कट फलं शारिवागुरु वचा मुस्तं शटीमस्तकी ।
मांसो गान्धली धातकी कटुलता गोक्षुरमेधी वरो
बीजं वानरि कोकिलाञ्चिच गुहा धुतः परं पङ्कजम् ।
कृष्ट चोत्पल केसरश्च मधुकं श्रीखण्ड जातीफलं
चूर्णं कन्दविदारि मूषणियता रश्मा प्रियङ्गुः फलम् ।
जीवदन्त सविश्व मूषण वरा एलात्वचो धान्यकं
चीनीचोप समुद्रशीष शिखरं चाकारकरभं कचम् ।
इन्दुं कुङ्कुम नाभिजं सगगनं चूर्णं समं कारयेत्
स्वर्णं तारमुजङ्ग वङ्गमयसा वज्रं तथा ताम्रकम् ।
भक्ताग्राम्भव तालकानि विधिना शुद्धं मृतं योजयेत्
तूर्यांशं विजयादलस्य विमलं चूर्णं ततोदापयेत् ॥
नैपामर्द्दांश्च युक्ता विमलतर सिता क्षौद्रमेवं सितांश्च
तांश्च स्वल्पं प्रदेयं मृदुतर दहनैर्लेहसिद्धिविधेया ।
गोते विष्ठा तु चूर्णं घृतपरिसूतितं घट्टयेत्तच्च दार्व्या
स्त्रीच्छेनोक्तः सुलेहोमुफर इति मतः सेव्यतां सर्वकालम्
काम्यं वामा प्रमोदं सकल गदहरं राजयोग्यं प्रदिष्टम् ॥

अपरगुणा वृद्धकामिश्चरस्वेव । मज्जाफलं माजुफल

मिति प्रसिद्धं वणिग् द्रव्यं एवं मस्तकीति गुप्तावदरी फल
 त्रयं धूर्त्तौ धुस्तूरबीजं चीनीचोपः चोपचिनीति प्रसिद्धं
 काष्ठवन्मूलं सिंहलादी प्रसिद्धं समुद्रशोपः हिजलबीजं
 शिखरं लवङ्गं आकरकरभं आकरकरा इतिख्यातं कचं
 बाला इन्दुः कर्पूरं शाश्वती रसः ।

पल्लवसारतैलम् ।

त्रिफलायारस प्रस्थं भृङ्गराजरसं तथा ।
 शतावरीरसं चौरं कुष्माण्डस्यरसं पृथक् ॥
 प्रस्थैकं तिलतैलस्य पचेन्मृदग्निना भिषक् ।
 लाक्षारनाल सिद्धास्त्रु प्रस्थं प्रस्थं विपाचयेत् ॥
 कल्कं कणा शिवा द्राक्षा त्रिफला नीलमुत्पलम्
 मधुकं चौरकाकीली प्रत्येकञ्च पलं पलम् ॥
 कर्पूरञ्च नखं गन्धमण्डजं विरजा समम् ।
 जातीकीषं लवङ्गञ्च प्रतिकर्षद्वयं पचेत् ॥
 महावातहरं तैलं महापित्त विनाशनम् ।
 नेत्ररोगेषु सर्वेषु अपक्षारेऽनिलागरे ॥
 विद्रधिब्रणशोथघ्नं मेहदापहरं परम् ।
 शूलरोगप्रशमनमानाहकृच्छ्रनाशनम् ॥
 गुल्मघ्नं हृदिशूलघ्नं मूत्राघात विनाशनम् ।
 प्रशस्तं ग्रहणीरोगि प्रमेहज्वरनाशनम् ॥
 नाम्ना पल्लवसाराख्यं तैलं विद्याद्विषग्वरः ॥

श्रीगीपालतैलम् ।

रसाढकं शतावर्याः कुष्माण्डामलयोस्तथा ।

वाजोगन्धा सहचर बलानाञ्च शतं पृथक् ॥
 परिपच्यन्मसां द्रोणे पादशेषेष्वतारयेत् ।
 पञ्चमूलं महद्वाग्नौ मूर्वाकेतकपूतिकाः ।
 पारिभद्रश्च सर्वेषां ग्राह्यं दशपलं शुभम् ॥
 काथयित्वा जलद्रोणे तत्पादमवशेषयेत् ।
 आढकं तिलतैलस्य कक्षैरेतैश्च संपचेत् ॥
 अश्वगन्धा घोरपुष्पो पद्मकं कण्टकारिका ।
 बलागुरु घनं पूति शिङ्गकागुरु चन्दनम् ॥
 चन्दनं त्रिफला मूर्वा जीवनीय कटूद्वयम् ।
 पूति कुङ्कुमकस्तूर्यथातुर्जातश्च शैलजम् ॥
 नखमुस्त मृणालानि नीलोत्पलमुशौरकम् ।
 मांसौ सुरा सुरतरु वचा दाडिम तम्बुरु ॥
 ऋतिशुद्धि दमनकं क्षुद्रैलाढ्यपलं पृथक् ।
 एतत्तैलवर्गं हन्ति वातपित्तकफोज्ज्वान् ॥
 व्याधीनशयान् जनयेत् स्मृतिं मेधां धृतिं धियम् ।
 वातरोगान् विशेषेण प्रमेहान् हन्ति विंशतिम् ॥
 गर्भं संस्थापयेत् स्त्रीणां सर्वं शूलं व्यपोहति ।
 भूतकृच्छ्रमपस्मारमुन्मादान् निखिलानपि ॥
 स्थविरोऽपि जराजीर्णं स्तैलस्यास्य निषेवणात् ॥
 लोलशा प्रमदानाञ्च उन्मादानां शतं जयेत् ॥
 तिष्ठेद्यस्य गृहे तैलं श्रीगोपालाभिधं शुभम् ।
 न तत्र भूताः सर्पन्ति न पिशाचा न राक्षसाः ॥
 न दारिद्र्यं भवेत्तस्य विघ्नः कश्चिद्यजायते ।
 अश्विभ्यां निर्मितं ह्येतद् दिव्यकल्याण हेतवे ॥

मृतसङ्गीतवीथीसुरा ।

नवं गुडञ्च संगृह्य शतमैकं पलं तथा ।
 वावरीत्वच संगृह्य वदरीत्वचमेव च ।
 प्रस्थं प्रस्थं प्रदातव्यं पूगं देयं यथोचितम् ।
 लोभञ्च कुडवं दत्त्वा आर्द्रकञ्च पलद्वयम् ।
 तोयमष्टगुणं दत्त्वा गुडं संगीलयेत्सुधीः ।
 प्रथमे चार्द्रकं दद्यात् द्वितीये वारवीत्वचम् ।
 तृतीये वदरीं दत्त्वा गोलयित्वा भिषग्वरः ।
 मुखे शरावकं दत्त्वा यक्षात्कृत्वा च बन्धनम् ॥
 मुख संवन्धनं कृत्वा स्थापयेद्दिनविंशतिम् ।
 मृगमये मोक्षिकञ्च मयूराख्येऽपि यन्त्रके ॥
 यथाविधि प्रकारेण मन्दमन्देन बह्निना ।
 चूर्णीमध्ये विधातव्यं मृत्तिका दृढ भाजने ॥
 तद्दीपधञ्च तन्मध्ये समुहृत्य विनिक्षिपेत् ।
 नलञ्च युगलं दत्त्वा कुम्भी च गजकुम्भवत् ।
 कुम्भ मध्ये निधातव्यं पूगञ्च सैलवालकम् ।
 देवदारु लङ्गुलञ्च पद्मकोशोर चन्दनम् ॥
 शतपुष्पाञ्च मनी च मरिचं जीरकद्वयम् ।
 शटी मण्डपं त्वगीला च जातीफलं समुस्तकम् ॥
 ग्रन्थिपर्णी तथा शुण्ठी मेथी मेघी च चन्दनम् ।
 एषां चार्द्रपलान् भागान् कुट्टयित्वा विनिक्षिपेत् ॥
 यथाविधि प्रकारेण चालनं दापयेत्सुधीः ।
 बुद्धिमान् सौजनं कृत्वा उदरेऽङ्घ्रिवत्सुरात् ।
 पतन्यद्यं पिवेन्नित्यं यथाप्राप्तं यवःप्राप्तम् ॥

आरोग्यं जननं देहदार्ढ्यं कृद्वातवर्धनम् ।
 मेधाग्निसृत्तिकृद्दीप्यं शुक्रकृद्वातनाशनम् ।
 बलपुष्टिकरञ्चैव कामसन्दीपनं परम् ।
 दशस्त्रियो रमेन्नित्यमानसं सुपजायते ।
 रणे तेजोमयः सद्यो यथा भीम पराक्रमः ।
 नातः परतरं किञ्चिद् रणोत्साहं प्रदं महत् ॥
 देवासुरैर्युद्धकाले शुक्लेण परिनिर्मितम् ॥

दशमूलारिष्टः ।

पणौ बृहत्पौ गोकण्ट विल्वोऽग्निमथनीऽरलः ।
 पाटला काश्मरो चेति दशमूलं मिहोच्यते ।
 दशमूलानि कुर्वीत भागैः पञ्चमूलैः पृथक् ।
 पञ्चविंशत्पलं कुर्यात्त्रिचक्रं पौष्करं तथा ॥
 कुर्याद्विंशत्पलं लोभ्रं गुडूची तक्षमा भवेत् ।
 पलैः षोडशभिर्धात्रौ रविसंख्यैर्दुरालभा ॥
 खदिरो बीजसारश्च पृथा चेति पृथक् पलैः ।
 अष्टाभिर्गुणितैः कुष्ठं मल्लिष्ठा देवदारु च ॥
 विडङ्गं मधुकं भार्गी कपित्थेऽक्षः पुनर्नवा ।
 चञ्चं मांसी प्रियङ्गुश्च सारिवा कृष्णजीरकम् ॥
 त्रिवृता रेणुकं राक्षा पिप्पली क्रमुकः शठी ।
 हरिद्रा शतपुष्पा च पञ्चकं नागकेशरम् ॥
 मुस्तमिन्द्रयवः शृङ्गो जीवकर्षभकौ तथा ।
 मेदा चाव्या महामेदा काकोथी जटिष्ठदिके ॥
 कुर्यात्पृथक् द्विपलिकान् पचेदष्टगुणे जले ।
 चतुर्धांश्च शृतिं नीत्वा यज्ञाग्ने सन्निधापयेत् ॥

ततः यष्टिपलां द्राक्षां पञ्चैत्रीरे चतुर्गुणे ।
 त्रिपादशेषं शीतञ्च पूर्वकाये शृतं क्षिपेत् ॥
 हात्रिशत्यलिकं क्षौद्रं दद्यात् गुडचतुःशतम् ।
 त्रिशत्यलानि धातव्याः कक्कोलं जलचन्दनम् ॥
 जातीफलं लवङ्गञ्च त्वगेलापत्रकेशरम् ।
 पिप्पली चेति संचूर्णं भागैर्द्विपलिकैः पृथक् ॥
 शानमात्राञ्च कसूरीं सर्वमेकत्र निक्षिपेत् ।
 भूमौ निखनयेद्भाण्डं ततो जातरसं पिवेत् ॥
 वातकस्य पलं क्षिप्त्वा रसं निम्नीलतां नयेत् ।
 ग्रहणोमरुचिं शूलं श्वासकासभगन्दरान् ॥
 वातव्याधिं क्षयं कृदि पाण्डुरोगञ्च कामलाम् ।
 कुष्ठान्यर्शांसि मेहांश्च मन्दाग्निसुदराणि च ॥
 शर्करामशमरीं सूचकच्छं धातुक्षयं जयेत् ।
 क्षयानां पुष्टिजननी वन्ध्यानां पुत्रदः परम् ॥
 अरिष्टो दशमूलाख्यस्तेजः शुक्र बलप्रदः ॥

मदनमोदकः ।

त्रैलोक्यविजयापत्रं सवीजं घृतभर्जितम् ।
 समे शिलातले पञ्चाक्षूर्णयेदतिचिकणम् ॥
 त्रिकटु त्रिफला शृङ्गी कुष्ठं सैन्धवधान्यकम् ।
 शटी तालीशपत्रञ्च कटुफलं नागकेशरम्
 मेथी जीरकयुग्मञ्च गृहीत्वा स्वल्पभर्जितम् ।
 यावन्त्येतानिचूर्णानि तावदेव तदौषधम् ॥
 तावत्येव सित्तादेया यावत्यायाति बन्धनम् ।
 घृतेन मधूना मिश्रं मोदकं परिकल्पयेत् ॥

'विमुग्धसि' समायुक्तं कर्पूरेणाधिवासयेत् ।
 स्थापयेद् दृढभाण्डे च श्रीमन्मदनमोदकम् ॥
 भक्षयेत्प्रातस्तुत्राय वातश्लेष्मनिवारणम् ।
 कासघ्नं सर्वशूलघ्नमामवातघ्ननाशनम् ॥
 सर्वरोगहरश्चेत्कृष्णग्रहग्रहणीहरम् ।
 एतस्य सतताभ्यासात् वृद्धोऽपि तरुणायते ॥
 ब्रह्मणः प्रमुखात् श्रुत्वा वासुदेवे जगत्पती ।
 एतत् कामस्य वृद्धार्थं नारद प्रतिपादिनम् ॥
 इति भैषज्यरत्नावल्यां वाजिकर्णवैभक्तिकारः समाप्तः ।

परिशिष्टम् ।

मानपरिभाषा ।

न'मानेन विनायुक्तिद्रव्याणां जायते क्वचित् ।
 अतः प्रयोगकार्यार्थं मानमत्रोच्यते मया ॥
 षट्सर्पपैर्यवस्त्रेको गुञ्जैका तु यवैस्त्रिभिः ।
 माषस्तु पञ्चभिः षड्भिस्तथा सप्तभिरष्टभिः ॥
 दशभिर्द्वादशाभिश्च रत्तिभिः षड्विधो मतः ।
 चरकस्य तु माषस्तु दशगुञ्जामिरेव च ॥
 चरकस्य तु चाण्डेन सुश्रुतस्य तु माषकः ।
 माषैस्तुभिः शायः स्नाहरणं तन्निगद्यते ॥

टङ्गः स एव कथितस्तद्वयं कोल उच्यते ।
 क्षुद्रको वटकश्चैव द्रव्यः स निगद्यते ॥
 कोलद्वयश्च कर्षः स्यात्प्रोक्तः पाणिष माणिका ।
 अक्षं पिशुः पाणितलं किञ्चित्पाणिष तिम्रुकम् ॥
 विडालपटकश्चैव तथा षोडशिका मता ।
 करमध्यो हंसपदं सुवर्णं कवलग्रहः ॥
 छङ्ग, खरश्च पर्यायैः कर्ष एव निगद्यते ।
 स्यात्कर्षभ्यामर्द्धपलं शक्तिरष्टमिका तथा ।
 शक्तिभ्याश्च पलं ज्ञेयं मुष्टिराम्रश्चतुर्थिका ।
 प्रकुञ्चः षोडशी विल्वं पलमेवात्र कौत्स्यते ॥
 पलाभ्यां प्रसृतिर्ज्ञेया प्रसृतश्च निगद्यते ।
 प्रसृतिभ्यामञ्जलिः स्यात् कुडवोऽर्द्धशरावकः ॥
 अष्टमानश्च स ज्ञेयः कुडवाभ्याश्च माणिका ।
 शरावोऽष्टपलं तद्वज् ज्ञेयमत्र विचक्षणैः ॥
 शरावाभ्यां भवेत्प्रस्थश्चतुः प्रस्थैस्तथादृकम् ।
 भाजनं कंस पात्रश्च चतुःषष्टि पलश्च तत् ॥
 चतुर्भिरादृकैर्द्रोणः कलसो नखणोऽर्धशतः ।
 सन्मानश्च घटो राशिर्द्रोणपर्याय संज्ञितः ॥
 द्रोणाभ्यां शूर्पकुम्भी च चतुःषष्टि शरावकः ।
 सर्पाभ्याश्च भवेद्द्रोणी वाहो गोनौ च सा स्मृता ॥
 गोनौ चतुष्टयं खारौ कथिता सूक्ष्मबुद्धिभिः ।
 चतुःसहस्र पलिका षड्वत्याधि काच सा ॥
 मलानां द्विसहस्रश्च भार एकः प्रकीर्तितः ।
 सुखाथलशतं ज्ञेयं मर्दत्रैवैष मिश्रयः ॥

गुञ्जादिमानमारभ्य यावत्स्यात् कुडवस्थितिः ।
 द्रवाद्रेऽशुष्कद्रव्याणां तावन्मानं समं मतम् ॥
 प्रंस्थादिमानमारभ्य द्विगुणं तद् द्रवाद्रेऽयोः ।
 मानस्तथा तुलायास्तु द्विगुणं न कश्चित् स्मृतम् ॥
 अन्यच्च । कुडवे माणिकायाश्च तुलामाने तथैव च ।
 पलोक्ते खागते माने न द्वैगुण्य मिहेष्यते ॥
 अन्यच्च । कुडवेऽपि कश्चिद् द्वित्वं यथा दन्तीष्टते स्मृतम् ।
 सर्पिः खण्ड जलं चोद्रे तैल चोरासवादिषु ॥
 अष्टौ पलानि कुडवो नारिकेले तथैव च ॥
 शुष्क द्रव्यस्य या मात्रा आर्द्रस्य द्विगुणा हि सा ।
 शुष्कस्य गुरुतीक्ष्णत्वात्तस्माद्द्विं प्रयोजयेत् ॥

अस्यापवादः ।

वासानिम्बपटोलकैतकि बला कुष्माण्डकेन्द्रीवरी
 वर्षाभुक्तुजाश्वगन्धसहितास्ताः पूतिगन्धामृताः
 मांसं नागबला सहाचरपुरोहिङ्गाद्रिके नित्यशो
 याद्यास्तत्क्षणमेव न द्विगुणिता ये चेक्षु जाता घना

अथ गणाः ।

त्रिफला ।

पथ्या विभीतकं धात्री महती त्रिफला मता
 स्वल्पा काश्लय्यं खजूरं परुषकं फलैर्भवेत् ।

त्रिमदः ।

विष्टङ्गमुस्तं त्रिमदः समुदाहृतः ॥

तूषणादि ।

पिप्पली मरिचं शुण्ठी त्रयनेतद्विमिश्रितम् ।
त्रिकटु, तूषणं व्योषं कटु, त्रिक मथोच्यते ॥
यन्त्रिकानल चव्यैस्तु चतुःपञ्च षडूषणम् ।
चविका चित्रको नागपिप्पली तूषणं मतम् ॥

चातुर्जातं त्रिजातञ्च ।

चातुर्जातं समाख्यातं त्वगेला पत्रकेशरैः ।
तदेव त्रिसुगन्धि स्यात्त्रिजातकमकेशरम् ॥
सर्वगन्धम् ।

चातुर्जातक कपूरं कक्कोलागुरुशिङ्गकम् ।
लवङ्ग सहितञ्चैव सर्वगन्धं विनिर्दिशेत् ॥

चातुर्भद्रकम् ।

नागरातिविषा सुस्तं त्रयनेतद्विमिश्रितम् ।
गुडु, चीसंगुतं तच्च चातुर्भद्रकमुच्यते ॥

पञ्चकोलम् ।

पिप्पली पिप्पलीमूल चव्य चित्रक नागरम् ।
पञ्चकोलमिदं प्राहुः पञ्चोषणमथापरे ॥
पिप्पली पिप्पलीमूल चव्य चित्रक नागरम् ।
पञ्चभिः कोलमात्रं यत्पञ्चकोलं तदुच्यते ॥

चीरिहृचाः ।

उडूखरो वटोऽम्बुतो वेतसः पञ्च एव च ।
यच्चैते चीरिणी हृचाः संज्ञायां समुदाहृताः ॥

चतुरन्तं पञ्चाशच्च ।

कोलदाडिमवृक्षान्तरैरन्वेतससंयुतैः ।

चतुरन्तन्तु पञ्चाशन् मातुलङ्ग समन्वितम् ॥

पञ्चगव्यम् ।

पञ्चगव्यं दधिक्षीर घृतगोमूत्र गोभयैः ॥

लवणवर्गः ।

सिन्धुसौवर्चलक्षैव विडं सामुद्रमोद्भिदम् ।

एक द्वि त्रि चतुः पञ्चलवणानि क्रमादिह ॥

पञ्चमूलं दशमूलञ्च ।

विल्वश्लोनाक गान्धारी पाटला गणिकारिकाः ।

एतन्नहत्पञ्चमूलं संज्ञया समुदाहृतम् ॥

गालपर्णी पृश्निपर्णी बृहतोदय गोक्षुरम् ।

कनीयः पञ्चमूलं स्यादुभयं दशमूलकम् ॥

तृणपञ्च मूलम् ।

कुशः काशः शरो दर्भ इक्षुश्चैव तृणोद्भवम् ।

पञ्चतृणमिदं ख्यातं तृणजं पञ्चमूलकम् ॥

जीवनीयो गणः ।

जीवकर्षभकौ मेद काकोल्यौ मधुकं तथा ।

माषपर्णी मुहपर्णी जीवन्ती मधुरो गणः ।

अष्टवर्गः ।

हे मेदे चापि काकोल्यौ जीवकर्षभकौ तथा ।

अष्टविधियुतैः सर्वैरष्टवर्ग उदाहृतः ॥

द्रव्यवर्तननिधिः ।

कदाचिद्रव्यमेकं वा योगे यत्र न लभ्यते ।
 तत्तद्गुणयुतं द्रव्यं परिवर्त्तेन गृह्यते ॥
 मध्वभावे गुडो जीर्णः शाल्यभावे च घटिका ।
 नतं तगरमूलं स्वादभावे ग्रिहलीजटा ॥
 हृत्तान्नं दाडिमाभावे सितयाः खण्डमिथ्यते ।
 चविका गजपिप्पली पिप्पलीमूलवत् स्मृते ।
 सौराष्ट्रसदभावे च पाट्या पङ्कस्य पपंटी ।
 रसाञ्जनापरिप्राप्तौ दार्वीकाथः प्रशस्यते ॥
 लोहाभावे तु मण्डूरं दार्व्यभावे मता निशा ।
 सुवर्णं रूप्य योगस्याभावे लौहं प्रयोजयेत् ॥
 नित्यं युष्मातकाभावे तालमस्तकमिथ्यते ।
 वाराहीणामभावे तु चर्मकारालुकं मतम् ॥
 अभावात्पीष्करे मूले कुष्ठं सर्वत्र गृह्यते ।
 मामुद्रं सैन्धवाभावे विडं वा गृह्यते बुधैः ॥
 कुसुम्बु न विद्येत यत्र तत्र च ध्यान्यकम् ।
 पुष्पाभावे फलक्षामं विडभेदे बिल्वतः फलम् ॥
 भस्मातकासहत्वे तु रक्तचन्दनमिथ्यते ।
 सिद्धार्थकस्य चाभावे सामान्यः सर्षपो मतः ॥
 मेदाभावेऽश्वगन्धास्यात् महामेदे तु सारिवा ।
 जौवर्कर्मभकाभावे गुडूची वंशलीचना ॥
 ऋतुभावे बला पाट्या हृद्यभावे महाबला ।
 काकोली युगलाभावे निक्षेपे च शतावरीम् ॥
 यत्र यद्रव्यमप्राप्तं भैषजे परपूर्वतः ।

ग्राह्यं तत्रुचसाभ्यास्तु न तत्र कापि दूषणम् ॥

भेषजग्रहणसङ्केतः ।

उक्ते चन्दनशब्दे तु गृह्यते रक्तचन्दनम् ॥

लवणे सैन्यव' विद्यात् मूत्रे गोमूत्रमुच्यते ॥

शकुद्रस पयः सर्पिः प्रयोगे गव्यमिष्यते ।

विशेषो यत्र नोक्तः स्यादेव तत्र विधिः स्मृतः ॥

सारः स्यात् खुदिरादीनां निम्बादीनां त्वचस्तथा ।

फलन्तु दाडिमादीनां पटोलादेश्चदस्तथा ॥

फलप्रधानवृक्षाणां फलं सर्वत्र गृह्यते ।

रक्तचित्तकमूलन्तु सर्वत्रैव प्रयोजयेत् ॥

मांसलज्वात् सुतीक्ष्णत्वादभावादप्य चित्तकम् ।

महान्ति यानि मूलानि काष्ठगर्भाणि यानि च ॥

नैपान्तु बल्कलं ग्राह्यं क्लृप्तमूलानि कृत्स्नशः ।

अङ्गेऽनुक्ते जटा ग्राह्या भागेऽनुक्तेऽचलं समम् ॥

पात्रेऽनुक्ते गृहःपात्रं कालेऽनुक्ते त्वहर्मुखम् ।

द्रवेऽनुक्ते जलं देयमेष सर्वत्र निश्चयः ॥

द्रव्याण्यभिनवान्येव प्रयस्तानि क्रियाविधौ ।

ऋते गुडघृत चोद्रे धान्य कृष्णा विडङ्गतः ॥

भावनाविधिः ।

;

दिवा दिवातपे शुष्कं रात्रौ रात्रौ निवासयेत् ।

शुष्कं सूर्योक्तं द्रव्यं सप्ताहं भावनाविधिः ॥

द्रवेण यावत्ता द्रव्यमेकीभूयाद्गतां व्रजेत् ।

द्रवप्रमाणं निर्दिष्टं भिषग्भिर्भावनाविधौ ॥

भावाद्द्रव्यं समं काष्ठं काष्ठ्यादृष्टगुणं जलम् ।

अष्टांशशेषितः काष्ठो भाव्यानां तेन भावना ॥

ज्वराधिकारे ।

सन्ततादि ज्वरे कषायाः ।

कलिङ्गकाः पटोलस्य पत्रं कटुकरोहिणी ।

पटोलं शारिवा मूस्तं पाठा कटुकरोहिणी ॥

निम्बं पटोलं मृद्वीका त्रिफला मूस्तं वत्सको ।

किराततिक्तममृता चन्दनं विश्वभेषजम् ॥

गुडं च्यामलकं मुस्तमर्द्धश्लोक समापनाः ।

कषायाः शमयन्त्याश्च पञ्च पञ्चविधान् ज्वरान् ॥

सन्ततं सततान्येद्युस्तृतीयकं चतुर्थकान् ॥

पथा क्रमम् । तृतीयकमैकाहिकमिति यावत् ॥

नासाज्वराधिकारे ।

नस्यम् ।

दूर्वाभया दाडिमपुष्कराणां

द्राक्षामलक्योः स्वरसेन नस्यम् ।

दिनत्रयं यः कुरुते प्रभाते

स आह्वं नाम कजं जयेच्च ॥

दूर्वाद्यं तैलम् ।

दूर्वा भव्यफलं माषः कुलथो वशपत्रिका ।

जलस्थल भवौ कर्णमोरटौ खरमञ्जरी ।

दण्डोत्पलस्य मूलञ्च निक्ताप्याष्टगुणैः शसि ।

तत्पादं शेषितं तैलं तुल्यं कृत्वा विपाचयेत् ॥

तत्तैलं प्रतिमर्षेण आह्वयाद्यं गतं शक्यम् ॥

ग्रहस्थधिकारे ।

सहृद् गङ्गाधरचूर्णम् ।

विल्वं मोचरसं पाठा धातकौमान्यमेव च ।
समङ्गा नागरं सुस्तं तद्यैवातिविषा समम् ॥
अहिकेनं लोध्रकश्च दाडिमं कूटजं तथा ।
पारदं गन्धकश्चैव समभागं विचूर्णयेत् ॥
तक्त्रेण खादयेत् प्रतिचूर्णं गङ्गाधरं महत् ।
ज्वरमष्टविधं हन्यादतीसारं सुदुस्तरम् ॥
ग्रहणो विविधाश्चैव कोष्ठव्याधिहरं परम् ॥

विस्फुचिकाधिकारे ।

कपूरसवः ।

तुलां प्रसन्नां परिगृह्य शुद्धां
पलायकं चोदुपतेः क्षिपेच्च ।
एला च सुस्त्र्या घन शृङ्गवेरे
यमानिका वेल्गजमत्र सर्वम् ॥
पल प्रमाणं पिहिते च भाण्डे
मासं निदध्याद् भिषगत्र यत्नाद् ॥
विस्फुचिकायाः परमौषधं त-
न्निहन्तिचान्यान् विविधान् विकारान् ॥

विस्फुचिविध्वंसरसः ।

टङ्कनं नाचिकं शुण्ठी पारदं गन्धकं विषम् ।
गरुडं समभागेन सर्वेषां हिङ्गुलं समम् ॥
मह्येत् जम्बीरप्रायवटीकायां प्रयत्नतः ।

श्वेतसर्पपतुल्या च संतसञ्जीवनी तथा ॥
 विसृचीं नाशयत्याश्च दध्यन्नं पथ्यमाचरेत् ।
 त्रिदोषोत्थमतिसारं सर्वोपद्रवसंयुतम् ॥

मुस्ताद्यवटी ।

अब्दात्पलद्वयं क्षुण्णं कणाकपूर्वरहिद्रुतः ।
 पलं पलं गृहीत्वा तु मर्दयित्वा वटीं चरेत् ।
 बल्लद्वयमितां खादेत्कपूर्वाम्बु सुवासिताम् ।
 अतोसारमजीर्णञ्च विसृचीं घोररूपिणीम् ।
 अरोचकं वज्रिमान्द्यं ग्रहणीमपि दारुणाम् ।
 कासं पञ्चविधं चैव नाशयेदविकल्पतः ॥
 केचिदत्र फणिकेनस्य भागाद्विं प्रजिपन्ति ।

क्रिम्यधिकारे ।

विडङ्गघृतम् ।

त्रिफलायास्तयः प्रस्था विडङ्ग प्रस्थ एव च ।
 दीपनं दशमूलञ्च लाभतः समुपाचयेत् ॥
 पादशेषे जलद्रीणे शृते सर्पिर्विपाचयेत् ।
 प्रस्थोन्नितं सिन्धुयुतं तत्परं क्रिन्निनाशनम् ॥
 विडङ्गघृतमेतच्च लिह्यं शर्करया सह ॥

दीपनं पञ्चकोलं मिलित्वा प्रस्थमानं एवं दशमूलं
 मिलित्वा प्रस्थ मानम् ।

आमवाताधिकारे ।

सिंहनादशुक्लः ।

पलत्रयं कषायस्य त्रिफलायाः सुचर्षितम् ।

सौगन्धिकपञ्चसैकं कौशिकस्य पलमन्त्रा ॥

कुड्यं चित्रतैलस्य सर्वमादाय यत्नतः ।

पाचयेत्पाकविद्बैद्यः पात्रे लोहमये दृढे ॥

हन्ति वातं तथा पित्तं श्लेष्माणं खल्वपङ्गताम् ।

श्वासं सुदुर्जयं हन्ति कासं पञ्चविधं तथा ॥

कुष्ठानि वातरक्तञ्च गुल्मशूलोदराणि च ।

शामवातं जयेदेतदपि वैद्यविवर्जितम् ॥

एतदभ्यासयोगेन बलीपलितनाशनम् ।

मिहनाद इति ख्यातो रोगवारणदर्पहा ॥

बद्धिद्विकरः पुंसां भाषितो दण्डपाणिना ॥

त्रिफलायाः प्रत्येकं पलत्रयं कषायस्य पूर्णस्यापि
सौगन्धिकं गन्धकम् । चित्रतैलस्य एरण्डतैलस्य ।

प्रमेहाधिकारे ।

वृहद्वज्रेश्वरः ।

सतं गन्धं मृतं लोहं मृतमम्भं समांशिकम् ।

त्रिभुजं च मृत्ता च ताप्यमेवं समं समम् ॥

नवैषां चूर्णितं कृत्वा कन्यारसविमर्दितम् ।

गुञ्जाद्वयप्रमाणेन वटिकां कुरु यत्नतः ॥

वृहद्वज्रेश्वरो ह्येष रक्तमूत्रे प्रयस्यते ।

श्वेतमूत्रं वृहन्मूत्रं कृच्छ्रमूत्रं तथैव च ॥

सर्वप्रकारमेहांसु नाशयेद्विकल्पतः ।

अग्निवृद्धिं वयोवृद्धिं कान्तिवृद्धिं करोति च ॥

क्षयरोगं निहन्त्याश्च कासं पञ्चविधं तथा ।

कुष्ठमष्टादशविधं पाण्डुरोगं हलीमकम् ॥
 शूलं श्वासं ज्वरं हिक्कां मन्दान्नित्वमरोचकम् ।
 क्रमेण शोचिती हन्ति वृक्षमिन्द्राशनिर्यथा ॥

श्रीपदाधिकारे ।

श्रीपदारिलौहः ।

हरौतक्या विभीतस्य धात्रासूयं सुचूर्णितम् ।
 षट् तोलकप्रमानेन ग्राह्यं त्रीणां गुणैषिणा ॥
 तोलद्वयं लौहचूर्णं कान्तलौहस्य ज्यारितम् ।
 तोलद्वयं ततो देयं विशुद्धञ्च शिलाजतु ॥
 छल्वैकत्र समस्तेषु त्रिफला काथभावना ।
 श्रीपदाद्यगदध्वंसी सर्वव्याधिविनाशनः ॥
 श्रीपदारिरिति ख्यातो लौहो मुनिभिरर्चितः ॥

पञ्चाननघृतं तदाख्यन्तौलञ्च ।

शालक्षिका पलद्वन्द्वं प्रौनर्नव पलद्वयम् ।
 इन्द्रसूर पलद्वन्द्वं पलैकं चमरीफलम् ॥
 गुल्मादलं पलैकस्तु काथयेत्प्रास्थिकेऽश्वसि ।
 पादावशेषे विपचेत् गोघृतं प्रास्थिकं सुधौः ॥
 अभया चित्रकं चारं सैन्धवं विश्वभेषजम् ।
 एतेषां कर्षमानेन वस्त्रपूतं सुचूर्णितम् ॥
 घृते सिद्धं प्रदातव्यं तच्च मासन्तु खादयेत् ।
 पञ्चाननघृतं नाम श्रीपदे गदकुम्भिनि ॥
 श्रीहृगुल्मीदरामाह ज्वरशीथ विनाशनम् ।
 श्रीमहहृननाथेन तिर्मितं विश्वसम्पदे ॥

गोमूत्रं शैषिके देयं दुग्धं वाते च पैत्तिके ।
सामान्यभोजनं देयमनुपानं प्रकीर्तितम् ॥
एतत्तैलं प्रकर्तव्यं कल्केन वस्तुना विना ।
घृतेन वा कृत्तैलं घृततुल्यगुणं भवेत् ॥

वातरक्ताधिकारे ।

महापिण्डतैलम्

अमृतायाः पलशतं सोमराजी तुलां तथा ।
प्रसारण्याः पलशतं जलद्रोणं पृथक् पचेत् ॥
पादशेषं गृहीत्वा च तैलप्रस्थं पचेद्भिषक् ।
क्षीरं चतुर्गुणं दत्त्वा मन्दमन्त्रेण बहिना ॥
पिण्डशालजन्निर्यासं सिन्धुवारफलत्रयम् ।
विजया वृहती दन्ती कक्कोलकपुनर्नवाः ॥
बह्निग्रन्थिककुष्ठानि निशे द्वे चन्दनद्वयम् ।
पूति पूतोकमिद्वार्यं वाकुची चक्रमर्दकम् ॥
वासा निम्बपटोलानि वानरीबीजमेव च ।
अश्वत्था सरलं सर्वं प्रतिकर्षमितं पचेत् ॥
एतत्तैलवरं हन्ति वातरक्तमसंशयम् ।
कुष्ठमष्टादशविधं ग्रन्थिवातं सुदारुणम् ॥
कण्ठग्रहश्चामवातं भगन्दरगुदामयम् ।
व्वरमष्टविधं हन्ति मर्द्दनाच्चात्र संशयः ॥

कुष्ठाधिकारे ।

विचित्रिकारितैलम् ।

जातीनिम्बार्ककुटजद्रोणपुष्पऽश्वसा समम् ।

कल्केर्निशाविषयोष कुपोलुक कलिङ्गकैः ॥
 पञ्चमारशिलातास कासोसैव सनागकैः ।
 पचेत्कोलमितैर्वैद्यः कटुतैलशरावकम् ॥
 एतत्तैलं निहन्त्याशु विषर्च्यमतिदारुणम् ।
 नाडीव्रणक्षोपदंशं चिरोत्थञ्च भगन्दरम् ॥

मसूरिकाद्यधिकारे ।

इन्दुकलावटिका ।

शिलाजल्यसौ हेम संमर्याजकवारिणा ।
 गुञ्जामात्रा वटोः कृत्वा कुर्याच्छायाविशोषिताः ।
 मसूरिकायां विस्फोटे ज्वरे लोहितसंज्ञके ।
 एकैकां दापयेदासां सर्वव्रणगदेषु च ।

उषणादिचूर्णम् ।

उषणं पिप्पलीमूलं कुष्ठं वारणपिप्पलोम् ॥
 मुस्तकं मधुकं मूवीं भार्गी मोचरसं शुभाम् ॥
 यवजातिविषा वासा गोक्षुरं वृद्धतीक्ष्णम् ।
 सञ्चूर्ण्य समभागानि माषामानेन योजयेत् ॥
 उषणाद्यमिदं चूर्णं विस्फोटं लोहितज्वरम् ।
 रामान्तिकां ज्वरं जोषं हन्याच्चापि मसूरिकाम् ।

सर्वतो भद्रोरसः ।

सिन्दूरमम्बं रजतञ्च हेम
 सुमेन भागेन मनःशिलाञ्च ।
 द्विगुणं वांगौ निखिलेन तुष्यं
 सप्तदंष्ट्रेण च प्रयत्नात् ॥

ततस्तु माषप्रभितां विधाय
 वटीं प्रयुञ्जीत यथानुपानम् ।
 यं सर्वतोभद्र रसो न हन्ति
 न सोऽस्ति रोग खलु देहिदेहे ।

एलाद्यरिष्टः ।

पञ्चाशत्पलमेलाया वासायाः पलविंशतिम् ।
 मञ्जिष्ठां कुटमं दन्तीं गुडूचीं रजनीद्वयम् ॥
 रास्त्रामुग्रौरं मधुकं शिरीषं खदिरार्जुनौ ।
 भूनिम्बनिम्बवल्लींश्च कुष्ठं मधुरिकां तथा ॥
 गृहीत्वा दिक्पलोम्बित्वा जलद्रोणाष्टके पचेत् ।
 द्रोणशेषे कषाये च पूते शीते विनिक्षिपेत् ॥
 धातक्याः धोदृशपलं माक्षिकस्य तुलात्रयम् ।
 चातुर्जातं त्रिकटुकं चन्दनं रक्तचन्दनम् ॥
 मांसीं मुरां मुस्तकञ्च शैलेयं शारिवाहयम् ।
 पलप्रमाणतश्चात्र क्षिप्त्वा मासं निधापयेत् ॥
 एलाद्यरिष्टो हन्तेऽपि विसर्पांश्च मसूरिकाम् ।
 रौमान्तिकां शोतपित्तं विस्फोटं विषमज्वरम् ॥
 नाडोव्रणं व्रणं दुष्टं कासं श्वासञ्च दारुणम् ।
 भृगुन्दरोपदंशौ च प्रमेहपिडकास्तथा ॥

गदोद्वेगाधिकारे ।

यमान्यादिचूर्णम् ।

यमानो पिप्पली शुण्ठी चातुर्जातं फलत्रयम् ।
 सुयलौ चौरपुष्पो च वाजिगन्धा पुनर्नवा ।

अष्टवर्गसुगाधोरी मुरागुहवचावलाः ।
 उशीरोत्पलमांस्यश्च विदारो चन्दनद्वयम् ॥
 शतपुष्पा मधुरिका सर्वाण्येतानि चूर्णयेत् ।
 पाययेत्ययमालोच्य शर्करासलिलेन वा ।
 गदोद्वेगं बह्निमान्द्यमुन्मादं वातजान् गदान् ।
 पित्तोत्थितानपि क्लैब्यं चूर्णमेतद्विनाशयेत् ॥

चोरोदधिरसः ।

रसं गन्धवमभ्रञ्च शिलाजत्वयसौ शुभाम् ।
 रसार्द्धमानं स्वर्णञ्च गृहकन्याम्बुना भिषक् ।
 मर्दयित्वा वटीः कुर्यात्कलाय परिमाणतः ।
 त्रिफलाजलयोगेन प्रातःसायञ्च पाययेत् ॥
 गदोद्वेगं महाघोरं रक्तपित्तं क्षतं चयम् ।
 प्रमेहं वातजान् रोगान् कामलाञ्च हृत्सीमकम् ॥
 पाण्डुताञ्च ज्वरं जोर्णमर्शांसि निखिलानि च ।
 रसः चोरोदधिर्नाम निहन्यान्नात्र संशयः ॥

गन्धराजतैलम् ।

मालती मल्लिका जातो केतकी यूथिका शमी ।
 कदम्बः सहकारश्च चम्पकाशोकपाटलाः ॥
 पुष्पाण्येषां यथालाभं तुलामानानि चाहरेत् ।
 द्रोणाम्बुना विनिःकाश्या पादशिष्टं वतारयेत् ॥
 काथमेतं रसञ्चापि पुण्डरीकस्य तत्तमम् ।
 प्रस्थमानेन तैलेन पचेत् कल्कानिमांस्तथा ॥
 वचां शैलेय कुष्ठैश्च मुरामांसौ शतावरी ।

देवदात्रि बला रास्त्रा शताङ्गा चन्दनद्वयम् ।
 कुङ्कुमागुरुशट्पञ्च ककीलोशीरसारिवाः ।
 ग्रन्थिपर्णाम्बुभृच्छ्यामाद्याम्भेय सहिता इति ॥
 साधुसिद्धं परित्राय तैलं समवतारयेत् ।
 शीतीभूते क्षिपेच्चान्न शीतशिङ्गक मोदिनोः ॥
 गन्धराजाभिषं तैलमेतदग्राध्यभिषङ्गनम् ।
 वातामयान् घोररूपान् काश्यंमग्निक्षयं तथा ॥
 क्लैव्यं शुकप्रमेहं च स्नायुरोगांश्च नाशयेत् ।
 बालानां पुष्टिकृच्छेदं गर्भसंस्थापनं परम् ॥

मस्तिष्करोगाधिकारे ।

अमृतादिमण्डूरम् ।

अमृता निम्बभूनिम्बौ वृद्धतौ विश्वभेषजम् ।
 रजन्यौ मधुकं मूर्वा मञ्जिष्ठा मदभञ्जिनौ ॥
 तांयाधिवासिनो तीयपिप्पली तीयधिप्रियम् ।
 एतानि समभागानि मण्डूरं द्विगुणं त्वतः ॥
 किट्टादष्टगुणे मूत्रे पक्वेमानि यथाविधि ।
 उडूस्वर प्रमाणेन प्रयुञ्ज्यान्मधुना सह ॥
 मस्तिष्करोगानखिलान् वातपित्तकफैः कृतान् ।
 विनिहन्त्यात्र सन्देहो मण्डूरममृतादिकम् ॥

अभयादिगुग्गुलुः ।

अभयामलकीद्राक्षाः शताङ्गां ब्रह्मयष्टिकाम्
 शारिवाहयमञ्जिष्ठानिशादारुनिशावचाः ॥
 मिथिलं वाससा बद्धं गुग्गुलुचाष्टमुष्टिकम् ।

सार्धद्रीणे जले पक्त्वा पादे शिष्टे ऽवतारयेत् ॥
 ततस्तं गुग्गुलुं तस्मिन् कायतीये पुनः पचेत् ।
 सिद्धप्राये क्षिपेत्याके मुशलीं भधुकं सुराम् ॥
 चातुर्जातं विडङ्गञ्च देवपुष्पं दुरालभाम् ।
 त्रिवृतां त्रायमाणञ्च चूषणञ्च पलोन्मितम् ॥
 अभयादिरसौ हन्ति गुग्गुलुः स्नायुसम्भवान् ।
 मास्तिष्कानपि रोगांश्च मधुना सह सेवितः ।

पञ्चामृतलीङ्गगुग्गुलुः ।

रसगन्धक ताराभ्रमाक्षिकाणां पलं पलम् ।
 लोहस्य द्विपलञ्चापि गुग्गुलीः पलसप्तकम् ॥
 मर्दयेदायसे पात्रे दण्डेनाप्यायसेन च ।
 कटुतैलं समायोगाद्यामड्यमतन्वितः ॥
 मापमात्रप्रयोगेन गदा मस्तिष्कसम्भवाः ।
 स्नायुजा वातजाश्चापि विनश्यन्ति न संग्रहः ॥
 यं पञ्चामृतलीहाख्यो गुग्गुलुर्नहरेद्गदम् ।
 नासौ सञ्जायते देहे मनुजानां कदाचन ॥

विल्वादिचूर्णम् ।

विल्वं मुस्तकमेलाञ्च चन्दनं रक्तचन्दनम् ।
 यमानीमजमोदाञ्च त्रिवृतां चित्रकं विडम् ॥
 अश्वगन्धां बलां कृष्णां तुगाचोरीं शिलाजतु ।
 सञ्चूर्ण्य पयसा सार्धं प्रयुञ्ज्यात् काष्ठीकेन वा ॥
 सेवनादस्य मस्तिष्का गदाः कायविका अपि ।
 बलायन्ते सुदूरं हि ताश्चैवसा यथाहयः ।

त्रिवृत्तादिभोदकम् ।

त्रिवृतामृतां द्राक्षां जातौकोषफलेऽभयाम् ।
जोवन्तीं मधुकं श्यामामनन्तामिन्द्रवारुणीम् ।
अब्दमिन्दौवरं बर्हिं मधुकं मागधीं सुराम् ॥
चविकां चोरपुष्पोच्च चन्द्रशूरश्च चन्द्रिकाम् ॥
चूर्णाङ्गिमानां विजयां शुद्धां वीजविवर्जिताम् ।
सितां सर्वद्विगुणितां निकुम्भे न्यून बर्हिना ॥
यथाशास्त्रं भिषक् पक्ता भोदकं परिकल्प्य च ।
प्रयुञ्ज्यात्पयसोष्णेन साथाङ्गे शायमात्रया ॥
मास्तिष्के दारुणे रोगे स्थायस्ये मारुतोद्भवे ।
पित्तजे कफजे चापि ग्रहस्थं विकृतेऽनले ॥
क्लौवतायां ज्वरे जीर्णे दुष्टे रजसी रेतसी ।
प्रयोज्यं देवदेवोक्तं भोदकं त्रिवृत्तादिकम् ।

वृद्धवात्रीष्टतम् ।

धात्रीफलस्य शाल्मल्या वृद्धत्या वासकस्य च ।
शतावर्या विदार्याश्च प्रस्थमानेन चान्धसा ॥
कल्केः करिकणाक्षणा ककोलक कसेरुभिः ।
खलिनी खदिराभ्याश्च खण्डिकेन च खण्डिना
गद्गागदाभ्यां गन्धेन गोस्तन्या गोपकन्यया ।
घनाघनायनाभ्याश्च घनाघनघनस्वनैः ॥
पयसा च पयस्विन्याः पक्ता प्रस्थमितं ष्टतम् ।
प्रयुञ्ज्यात्पयसोष्णेन प्रातरक्षप्रमाणतः ॥
मास्तिष्कानखिकान् व्याधीन् कायुद्दोष संसृज्जवाः

रक्तपित्तं चयं क्लैब्यं कासश्वासानिलामंथान् ।
 उन्मादश्च भ्रमं मूर्च्छां धात्रीघृतमिदं महत् ।
 सप्ताहमभ्यवहृतं निराकुर्यान्न संशयः ॥

लक्ष्मीविलासं तैलम् ।

शतावर्या विदार्याश्च कदल्या गोक्षुरस्य च ।
 नारिकेलस्य धात्र्याश्च कुष्माण्डस्याम्बुना पृथक् ॥
 मसुना काष्ठीकेनापि लाक्षायाः सलिलेन च ।
 ह्वागेन पयसा कल्कैः शटीचम्पकमुस्तकैः ॥
 बलाविल्वाश्वगन्धाभिर्द्वहत्या वासकेन च ।
 चन्दनद्वयमक्षिष्ठाश्यामानन्तानि शायुगैः ॥
 मधुकेन मधूकेन पद्मकोत्पलबालकैः ।
 यमान्या च प्रसारय्या गन्धद्रव्यैस्तथाखिलैः ॥
 एकादश्यां पूजयित्वा लक्ष्मीनारायणौ शुचिः ।
 तैलं तिलसमुद्भूतं पचेन्मीनौ जितेन्द्रियः ॥
 मास्तिष्कान् स्नायुजान् घोरान् गदान् मेहांश्च विंशतिम
 वातव्याधोनशेषांश्च मूर्च्छीन्मादावपस्मृतिम् ।
 ग्रहणीं पाण्डुतां शोषं क्लीवतां वातशोनितम् ।
 मूढगर्भं रजोदोषं दोषं शुक्रगतं तथा ॥
 तैलं लक्ष्मीविलासाख्यं नाशयित्वाशु वै बलम् ।
 पुष्टिं कान्तिं धृतिं मेधां जनयेन्नात्र संशयः ॥

स्नायुरोगाधिकारे ।

कुमारीवटी ।

कुमार्यङ्गिर्हेमं रोप्यं हरितालञ्च माषिकम् ।

शशा भावयित्वाथो गुञ्जामादा वटीं चरेत् ॥
 धाराश्रमा वटी सेयं कमारी योजिता हरेत् ।
 निखिलान् स्नायुजान् रोगान् कुर्वीत् तीक्ष्णं धनञ्जय
 महारजत वटी ।

कर्पप्रमाणं रजतं मोक्षिकं स्वर्णगैरिकम् ।
 कालमानन्तु वैक्राव्यं सिन्दूरं सशिलाजतु ॥
 लौहमण्डं प्रवालञ्च त्रिधा चित्रकवारिणा ।
 काकमाचोरसेनापि समघा च विभावेत् ॥
 गुञ्जाद्वयमितांशत्वा वटिकां पयस्तु सह ।
 प्रातः प्रातः प्रयुञ्जेत् स्नायुरोगनिवृत्तये ॥

स्वर्णसिन्दूर रसः ।

स्वर्णसिन्दूरमन्त्रश्च मोक्षिकं कर्पसन्धितम् ।
 त्रैलोक्ये वैक्रान्तवङ्गायांसि च पित्तलम् ॥
 शिलाजतुप्रवालाब्धिफेनगुग्गुलुगन्धकान् ।
 कोलमानैर्न संगृह्य भावयेद् बह्विवारिणा ॥
 ततो गुञ्जाद्वयोन्मानां विधाय वटिकां भिषक् ।
 देवदारुकपायेण प्रातः स्नायश्च योजयेत् ॥
 स्वर्णसिन्दूरसंघोऽयं रसेषु प्रवरो रसः ।

स्नायुजान् निखिलान् रोगान् हन्ति नास्त्यत्र संशयः ॥

शतपिरो घृतम् ।

शतावर्णं रत्नप्रस्थं छागीदुग्धस्य चादकम् ।
 घृतप्रस्थं तथैकत्र कल्कैरेभिः पचेद् भिषक् ॥

मुशलो चौरपथो च विदारो चन्दनद्वयम् ।
 मृङ्गोतामलको द्राक्षा श्यामानन्ता निशायुगम् ॥
 बलेन्द्रवारुणी वासा नीलिनी नीलमुत्पलम् ।
 अभयादाङ्गिर्मा दारुनिम्बो नागवन्धेति च ।
 सिद्धमेतद् घृतं हन्ति स्यायुजानखिलान् गदान् ।
 पुष्टिं वीर्यं बलं मेधां शुभां सञ्जनयेन्नतिम् ॥

सुरबल्लभ तैलम् ।

दशमूलं कणा शुण्ठो शटी राक्षा त्रिदृष्टका ।
 अश्वगन्धातुगाक्षीरो त्रिफला विल्ववासकी ॥
 जयन्ती हस्तिशुण्ठो च मूर्वा कुटजदाङ्गिर्मा ।
 मूत्रेभिर्विपचेद् कल्कैस्तैलं तिलसमुद्भवम् ॥
 अश्वगन्धाकषायेण छागेन पयसा तथा ।
 गन्धद्रव्यैश्च निखिलैर्मन्दमन्देन बद्धिना ॥
 सुरबल्लभनामेदं तैलं स्यादविकान् गदान् ।
 वातपित्तकफोत्थांश्च निहन्त्यान्नात्र संशयः ॥

स्त्रीरोगाधिकारे ।

चन्द्रांशु रसः ।

रसमस्त्रमयो वङ्गं गन्धकं कन्यकाश्वना ।
 मर्दयित्वा वटीं कुर्याद् गुञ्जाद्वन्द्वप्रमाणतः ॥ ८
 जीरकाथेन पीतोऽयं रसश्चन्द्रांशुसंज्ञकः ।
 जरायुदोषानखिलान् योनिशूलं सुदारुणम् ॥
 योनिकण्डं स्त्रीरोगादं योनिविच्छेपणं तथा ।
 निराकरोति सन्नापं चन्द्रांशुर्देहिनं यथा ॥

रत्नप्रभा वटिका ।

स्वर्णं तौक्तिकमभ्रश्च नागं वङ्गश्च पिप्पलम् ।
 भायिकं रजतं वज्रं लोहं तालञ्च खपेरम् ॥
 कङ्कणाः काकमाच्याश्च वासः सस्योत्पलस्य च ।
 स्वरसेन जयन्त्याश्च कर्पूरसलिलेन च ॥
 भावायला यथाशास्त्रं महोरात्रं मतः परम् ।
 संमद्योतन्धितः कुर्याद्भिषग् गुञ्जामिता वटीः ॥
 एकैकाञ्च पयस्त्रोतं प्रातःसां बलाञ्च ना ।
 उष्णेन पयसा वापि केशराज्रसेन वा ॥
 इदं रत्नप्रभानाम्नां वटिकां सर्वमिह्निदा ।
 सर्वस्वो रोगहन्त्री च बल्या हृद्या रसायनी ।

लक्ष्मणालोहम् ।

लक्ष्मणायाः पञ्चगतं क्लृप्तयित्वा यथाविधि ।
 क्लृप्तं पूते पुनः पक्वे घनोभूतं च निक्षिपेत् ॥
 अशोकं कुशमूलञ्च मधुकं मधुकं बलाम् ।
 पाठां त्रिव्यं पलोन्मानं लोहं सर्वसमं तथा ॥
 लक्ष्मणालोहनामेदं मेपजं स्त्रोगदापहम् ।
 जगत्सुमुपकाराय दस्त्राभ्यां परिनिमितम् ॥

विश्वबल्लभं घृतम् ।

केशराजस्य निर्गुण्ड्याः शतावर्थाः कुशस्य च ।
 विदार्याः स्वरसेनापि ह्वागेन पयसा तथा ।
 कल्केर्दाडिमं बिल्वाब्दे लवङ्गैश्च फलत्रिकैः ।

महता पञ्चमूलेन द्राक्षाचन्दनचम्पकैः ॥
 निशादारुनिशाभ्याश्च वङ्किना लवणैरपि ।
 तीयपिष्टैः पचेत्सर्पिः पात्रे मृत्परिनिर्मिते ॥
 विश्वबल्लभनामेदं घृतं स्त्रीगदसूदनम् ।
 वल्यं रसायनं हृष्यं बालानाद्याङ्गवर्द्धनम् ॥

हयमारादितैलम् ।

हयमारामृताव्योषसिन्धूत्यैः सरसाञ्जनैः ।
 त्रिवृहन्तो निशाभिश्च पथ्याकट्फलमुस्तकैः ॥
 इन्द्रवारुणिकापाठानागकेशर चित्रकैः ।
 सिद्धं तैलं निहन्त्याशुं योनिकण्डू सुदारुणाम्
 भगाङ्गुरस्य संवृद्धिं स्मरोन्मादश्च योपिताम् ।
 योनिव्रणश्च तत्क्षेदं तदशांसि च सर्वथा ॥
 तैलमत्र सार्पपं तद्वैद्योपदेयात्

हिङ्गुादितैलम् ।

हिङ्गुकासीससिन्धूत्यैः शुण्ठीपत्रक चित्रकैः ।
 सहासाराब्धिफेनेन्दु चारत्रयनिशायुगैः ॥
 विपक्वं सार्पपं तैलं पुष्प सञ्जननं परम् ।
 रजःकुच्छहरच्चापि योनिशूल निसूदनम् ॥

सुधाकरतैलम् ।

बलायाः केशराजस्य दूर्वायाश्च धवस्य च ।
 पारिभद्रस्य पद्मस्य स्वरसेन च मसुना ॥
 तण्डुलस्य च तोमेन लाक्षायाः सलिलेन च ।

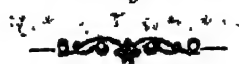
काञ्चिकेन तथा कल्कैर्धात्रीधान्यक मुस्तकैः ॥
 काकोलीक्षीरकाकोलीजीवकर्षभकोत्पलैः ।
 वाजिगन्धा तुगाक्षीरी शिलाजतु रसाञ्जनैः ॥
 यष्टीमधुक मञ्जिष्ठा मुरा मांसो यवासकैः ।
 गन्धद्रव्यैश्च निखिलैः पचेत्तैलं तिलोद्भवम् ॥
 सुधाकराभिघं तैलमेतत् स्त्रीगद सूदनम् ।
 जल्यं रसायनं हृष्यमायुष्यं स्मरदीपनम् ॥

लक्ष्मणारिष्टः ।

लक्ष्मणायाः पलशतं चतुर्द्वीणजले पचेत् ।
 पादशेषे कषायेऽस्मिन् क्षिपेद्गुडतुलाद्वयम् ॥
 धातकों षोडशपलां मुस्तकं मधुकं बलाम् ।
 फलत्रयं निशाद्वन्द्वं जौरकं चन्दनद्वयम् ॥
 अजमोदां यमानोच्च विष्वच्च पलमानतः ।
 मामाद्रुहं न्तु सिद्धोऽयमारिष्टः स्त्रीगदान्तकृतः ॥

स्मृत्वा योहरिपादपद्मवृगलं संसारवारां निधी ॥
 होडं सिद्धिशभप्रदं विरचिता संमुद्रिताभूदियम् ।
 अब्दे नाम वसुग्रहर्षिशयसृत्तं ख्ये नभस्ये शुभे
 सन्तोषाय मनोषिणामुपहृता भेषज्यरत्नावली ।

सम्पर्ण्य भेषज्यरत्नावली ।

ਪਾਠਕਾਨ੍ਤੋ: ਪ੍ਰਾਸਿਤਸ੍ਰੰ ਨਤੀਸ੍ਰੰ ਤ੍ਰਿਤ੍ਰੰ ੬੬੬.
੭੯ ਕਾਰ੍ਯੰ ਸਮਸ੍ਰੰ ੧੦੦ ਕੁਰ੍ਯੰਤਾ ਕਾਰ੍ਯੰਤ੍ਰੰ ॥੨

ਨ ਪ੍ਰਾਸ੍ਰੰਦਨਤ੍ਰੰ ਸਾਸ੍ਰੰ ਕੁਤੰ ਸਾਸ੍ਰੰ ਨ ਪ੍ਰਾਸ੍ਰੰਦਨਤ੍ਰੰ.
ਪ੍ਰਾਸ੍ਰੰਦਨਤ੍ਰੰ ਕੁਤੰ ਪ੍ਰਾਸ੍ਰੰਦਨਤ੍ਰੰ ਸਮਸ੍ਰੰ ਕੁਤੰ ਸਾਸ੍ਰੰ ॥੨

ਕੁਰ੍ਯੰਤਾ ਨੋ ਸ੍ਰੰਦਨਤ੍ਰੰ ਕੁਰ੍ਯੰਤਾ ੦੯੨੨: ੧
ਕੁਰ੍ਯੰਤਾ ਨੋ ਸ੍ਰੰਦਨਤ੍ਰੰ ਕੁਰ੍ਯੰਤਾ ਕੁਰ੍ਯੰਤਾ ੦੯੨੨: ੧
ਸਮਸ੍ਰੰਦਨਤ੍ਰੰ ਕੁਰ੍ਯੰਤਾ ਕੁਰ੍ਯੰਤਾ ੦੯੨੨: ੧

ਸਮਸ੍ਰੰਦਨਤ੍ਰੰ ਕੁਰ੍ਯੰਤਾ ਕੁਰ੍ਯੰਤਾ ੦੯੨੨: ੧
ਕੁਰ੍ਯੰਤਾ ਕੁਰ੍ਯੰਤਾ ਕੁਰ੍ਯੰਤਾ ੦੯੨੨: ੧

੧ ਅਨ੍ਤ੍ਰੰ ਸਾਸ੍ਰੰ: ਸਾਸ੍ਰੰ: ਕਾਸ੍ਰੰ: ੦੯੨੨: ੧
ਕਾਸ੍ਰੰ: ਸਾਸ੍ਰੰ: ੦੯੨੨: ੧

ਕੁਰ੍ਯੰਤਾ ਕੁਰ੍ਯੰਤਾ: ਸਾਸ੍ਰੰ: ਸਾਸ੍ਰੰ: ੦੯੨੨: ੧
ਕੁਰ੍ਯੰਤਾ ਕੁਰ੍ਯੰਤਾ: ਸਾਸ੍ਰੰ: ੦੯੨੨: ੧

ਕੁਰ੍ਯੰਤਾ ਸਾਸ੍ਰੰ: ਸਾਸ੍ਰੰ: ਸਾਸ੍ਰੰ: ੦੯੨੨: ੧
ਕੁਰ੍ਯੰਤਾ ਸਾਸ੍ਰੰ: ੦੯੨੨: ੧

੨ ਕੁਰ੍ਯੰਤਾ: ਸਾਸ੍ਰੰ: ੦੯੨੨: ੧
ਕੁਰ੍ਯੰਤਾ: ਸਾਸ੍ਰੰ: ੦੯੨੨: ੧

੩ ਸਾਸ੍ਰੰ: ਸਾਸ੍ਰੰ: ਸਾਸ੍ਰੰ: ੦੯੨੨: ੧
ਸਾਸ੍ਰੰ: ਸਾਸ੍ਰੰ: ੦੯੨੨: ੧

੪ ਸਾਸ੍ਰੰ: ਸਾਸ੍ਰੰ: ਸਾਸ੍ਰੰ: ੦੯੨੨: ੧
ਸਾਸ੍ਰੰ: ਸਾਸ੍ਰੰ: ੦੯੨੨: ੧

੫ ਸਾਸ੍ਰੰ: ਸਾਸ੍ਰੰ: ਸਾਸ੍ਰੰ: ੦੯੨੨: ੧
ਸਾਸ੍ਰੰ: ਸਾਸ੍ਰੰ: ੦੯੨੨: ੧

अस्माभिरन साध्यातिरिक्तव्ययमहान्नममपरिमितयत्नस्य स्वीकृत्य
शास्त्रोक्तानि नानाविधोपधनैर्लघुतयुर्णमोदकासवारिष्टानि, सर्वविध-
आरितधातृहृष्याणि, आर्यवैद्विष्योपयुक्तानि विविधपुस्तकानि च

इं रेजीभाषया पत्रादौ लिखिते सति तत्राभिज्ञतयास्माकं कर्म-
चारिणः स्वस्वरमभिप्रेतमर्थं साधयितुं शक्नुवन्ति । सर्वैरस्मभ्यः
पत्राणि तथैव लिखितव्यानि यथा तान्यस्माकं विदितार्थानि भवन्ति ।

नवाविष्कृतान्यौषधानि ।

नवाविष्कृतान्यौषधानि ।

नवाविष्कृतान्यौषधानि ।

अश्वगन्धारमायनम् ।

जराव्याधनाशकमौषधमिदमोन्नेयत्वाद्भक्तशोधकं, शुक्रजनकं,

जीवनीशक्तिसंवर्द्धकञ्च । सेवनादस्य दीर्घकालीनपीडाजनिता वा स्त्राभाविकी देहक्षीणता रक्तहीनता च, स्नायविकं शारीरिकञ्च दीर्घस्य, शिरोघूर्णनं, दर्शनश्रवणशक्तिरह्यता, शुक्रमैहः, शुक्रतारस्यं, नारीणां प्रसवान्ते कारणात्तरपशतो वा जाता दुर्बलता कथता चेत्यादि उप-
गम्यति, भवति च शरीरं हृष्टं बलिष्ठञ्च । वातपित्तवनितानां
गोत्रस्यास्वनाशानं सेव्यमिदम् ।

जुष्टैककाचकृष्णः (१ गिण) मुख्यम् ... ॥०

घोरपण्ययः (डाकमायुष)

...

...

इच्छामेदिनी वटिका ।

सेवनेनास्याः कोष्ठाश्रितवायुर्ज्वरोऽर्शोऽजीर्णं यद्वत् प्राण्डः २२

गोथो वातः शिरःपीडा विहतरक्तता विहतपित्तता चोपशम्यति;
निःसन्देहमारोग्यमाप्नुवन्ति च कोष्ठवन्धजनिताः सर्वाः पीडाः । यदी
मलवन्ध एव सर्वरोगाणां कारणं, कोष्ठेऽविशुद्धे न कश्चिदपि रोग
औषधरूपशाम्यत्यतः सर्वरोगशान्त्यर्थं प्रथमं विरेचनमिदमवश्यं व्यव-
हार्यम् । औषधमिदं वातयुवपित्तानां सुस्वाद्यामपि घोड़िताया-
श्चावस्थायां निर्विघ्नं सेव्यम् ।

जुष्टैकपातस्य (१ कौटा) मुख्यम् ... ॥०

घोरपादप्ययः (डाकमायुषादि) ... ॥०

...

...

١٩

अस्य सेवकतो गुह्यामापीषा-वातापीषा-श्रीहयकृतप्रभतीनासुदर-
मध्वस्थानामाकृतियुक्तानां बह्वकालस्याविनामपि सोपद्रवाणामपि च
सर्वविधरोगाणां नूनं शक्तिर्भवति ।

810

॥ गणेशाय नमः ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

29

यैभक्तइनाइनसेवनोत्पन्नसर्वविधज्वराणां न्यहोपधमियम् ।

3

10

ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਕੀ ਸਤਿ ਨਾਮੋਂ ॥ ੧੦੮ ॥

17

अस्मिन् रोगोऽयं न प्रचलौ सारात्मकश्च भवेत् ।

110

10

[illegible]

29

हरदर्शनप्रभृतयः सर्वे चक्षूरोमाः सत्वरमुपशास्यन्ति ।

9

14

ਸਮੇਤ ਸੰਨਿਆਸ ਧਾਰਮਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਵਧਾਉਣਾ ॥ ੨॥

1125

मरुता मूत्राणि शरद्वर्षे कृत्वा
कुङ्कुमासवः ।

आसवोऽयं सूक्ष्मपक्कार-योषापक्कार-चित्तविकार-शिरोधूर्णनप्रभ-
तोना रोगाणामाशुनिवारणोपायः ।

जुङ्गैककाचकृष्याः (१ शिशि) मूल्यम् ... ॥१॥

मेरणादिव्ययः (डाकमाशुनादि) ... ॥१॥

कुन्तलवृष्यतैलम् ।

वृद्धदिवसानि केशतत्त्वं पर्यालोच्य महोपकारि तैलमिदम-
आभिः प्रस्तुतीकृतम् । नियमेन व्यवहारादस्य केशहीनता केशस्या-
न्यूनपक्वता योषयास्यति । भवति च केशो वर्जितः सुशोभितश्च, मस्त-
कधर्माणप्रभृतयश्च शिरोरोगा औरोग्यमायानि, भवति च मस्तकं
भृगोतनं, चक्षुर्ज्योतिश्च वर्द्धते । सुगन्ध तैलमिदमस्य विधभिर्ज्ञेय-
मित्योऽपि विशेषफलप्रदम् ।

जुङ्गैककाचकृष्याः (१ शिशि) मूल्यम् ...

मेरणादिव्ययः (डाकमाशुनादि) ... ॥१॥

मुष्कवृद्धेर्महोपधम् ।

अन्धकारतोऽस्य ज्वराद्युपसर्गयुक्तायाः मुष्कवृद्धिपीडायास्तज्ज-
नतपुरुषत्वङ्मांसस्य च प्रथमो भवति ।

जुङ्गैकपात्रशु (१ कौटा) मूल्यम् ... ॥१॥

मेरणादिव्ययः (डाकमाशुनादि) ... ॥१॥

क्षतान्तकतैलम्

तैलमिदं दुष्टक्षतनालीत्रणधूर्णरार्थः क्षतभगन्दरपोनसमुत्तरोग-
सर्वक्षतप्रभृतीनां सर्वविधक्षतरोगाणां सत्वरनिवारणक्षमम् ।

जुङ्गैककाचकृष्याः (१ शिशि) मूल्यम् ... ॥१॥

मेरणादिव्ययः (डाकमाशुनादि) ... ॥१॥

दम्भाली च दूधिमन् (क) (ग) प्र. अ. (द) .

५ म. १०० (क) ३ (ग) १०० (क) ३ .

(क) १०० ३ (ग) ३ (क) ३ (ग) ३ (क) ३ (ग) ३

२० १०० ३ (क) ३ (ग) ३ (क) ३ (ग) ३

औषधसेवनं विनायस्य भक्षणोदरामयास्तपित्तमूलमूत्राग्नयवहत्-
पीडा-हृदय-कौष्ठवन्-प्रमेह-रक्तपित्त-कौष्ठ-बाध-तयरोगकर्षरोम-
मुखरोगाधिकेचिन्नाध्ययनजनितमस्तिक्ववह्नात्रि-चित्तविकार-निद्रा-
नाश-स्त्विका-प्रदर-कटरजः-प्रभृतीनां पीडानां बालकोदरामयप्रभृति-
पीडानाञ्च प्रथमः स्यात्, भवति च जुघाटद्विः स्निद्राहारे

रुचिश्च । बालदुर्बलपीडितानामेतद्विघ्नं लघुतरं पुष्टिकरञ्च पश्य

नाद्यापि प्रकाशितम् ।

जुहूककाचकूष्याः (१ ग्रिगि) मूल्यम् ... ॥
प्रेरणादिव्ययः (डाकमाशुनादि) ... ॥

२० १०० ३ (क) ३ (ग) ३ (क) ३ (ग) ३

जम्बीरपानकम् ।

‘सेवनेनास्य दीर्घकालस्यापि पीडायाः कारणं न जातु, पीडायाश्च
स्त्रोगर्भकालीः । रुचियमनेच्छाग्निमान्द्योदराग्धानप्रभृतीनाञ्च प्रथमः
स्यात्, भवति चाहारे रुचिः जुघाटद्विश्च । अधिकन्तु पीष्मकाज्ज
सेवितेऽस्मिन् तत्क्षणमेव नराणां पीष्मनिवारणं, शरीरञ्च सुशीतलं
भवति ।

जुहूककाचकूष्याः (१ ग्रिगि) मूल्यम् ... ॥
प्रेरणादिव्ययः (डाकमाशुनादि) ... ॥

ददुहरचूर्णम् ।

चूर्णेनानेन सर्वाङ्गस्थानां सर्वेषां दद्रु रोगाणां प्रशान्तिर्भवति ।

जुहूककाचकूष्याः (१ ग्रिगि) मूल्यम् ... ॥
प्रेरणादिव्ययः (डाकमाशुनादि) ... ॥

पट (७) लघु शक्ति (१०५)

दन्तशोधनचर्मम् ।

वृत्तिजिह्वेन व्यवहृते दन्तमूलस्य स्फोटकादिप्रियसतावेदना
यतश्च तस्मान् पूरकादिस्त्रावश्च प्रशस्यति, क्रिमिदन्तकारोग्यमा-
याति, सुखदुर्गन्धश्च दूरीभवति, दन्ताः शुभवर्णाश्च भवन्ति ।

चुद्दैकपातस्य (१ कौटा) मूल्यम् ... १०

प्रेरणव्ययः (डाकमाशुल) ... १०

दारुणादिकषायः ।

व्यवहृते चास्त्रिन् यक्षद्विष्टजिह्वच्छूलं यक्षज्जनितज्वरश्च प्रशम-
नाशोति, प्रशस्यन्ति च सुखमेवापादयन् वृणेत्य-कोष्ठबन्धोत्कासांहा-
रादिति निदानाग-शारीरिकदोषस्य प्रभृतयो विविधरोगाः ।

चुद्दैककाचकूप्याः (१ गिणि) मूल्यम् ... १०

प्रेरणव्ययः (डाकमाशुलादि) ... १०

धातुक्षय-ध्वजभङ्गयोर्महौषधम् ।

नाशानामिन्द्रियपरतन्त्रतया वा यौवनस्वभावसुखभदोषवशतो-
ऽपरिमितशुक्रक्षयाज्जातं धातुतारत्वं पुरुषत्वहीनत्वञ्च व्यवहारेणास्य
मण्डलिं प्रशस्यति ।

रुक्तेकव्यवहारोपयोगिनो द्विविधौषधस्य तैलस्य च मूल्यम् ... ६

प्रेरणादिव्ययः (डाकमाशुलादि) ... १०

नलिनासवम् ।

श्वेनेनास्य नारीणां स्त्रुतिकाजनिताग्निमान्द्योदरामयज्वरशोधा-
दिप्रभृतीनां रोगाणामाशु प्रशमो भवति, प्रशस्यन्ति च सर्वविधा
त्रोर्यैर्यहणीरोगाः, शरीरश्च दृढपुष्टं चित्तञ्च प्रफुल्लं भवति ।

चुद्दैककाचकूप्याः (१ गिणि) मूल्यम् ... १०

प्रेरणादिव्ययः (डाकमाशुलादि) ... १०

1972, 8, 1.

17/12/2011
11:53 AM

मिवनेनास्या बहिर्वस्यन्बलिजातानि सर्वविध
२००-३०० (१९५७-५८) (१९५७-५८)

प्रेरणव्ययः (डाकमाशुत) १५

AT: २०००-२००१

comm- 6800-

नियमेनास्य धूमे दृष्टीते वत्समानश्वासस्य वेगस्तज्जनिता सभे-
 मेदिनी वेदना च तत्क्षणमेव प्रणश्यति । श्लेष्मकासप्रवृत्तिरोगाक्रा-
 न्तानां च चर्गस्यास्य धमे प्रदत्ते बह्वप्रकारा भवन्ति ।

धेरणादिव्ययः (हासमाशुलादि)

प्रमेहान्तकवटिका ।

मैत्रेयेनास्थाः प्रसायकालीनक्लेशस्तत्कालीनज्वाला च, सुकुम्भः प्रसायवेगो रक्तसप्यधातुनिम्भवश्च प्रशाम्यति, ज्वराद्युपद्रवयुक्ताः सौविधा औपसर्गिकप्रमेहाश्च सत्वरमारोग्यमायान्ति च ।

चुद्रैकपात्रस्य (१ कौटा) मूल्यम् १०० १०० ११००

प्रैरणक्षयः (डाकमाशुल)

बहुसूत्र-मधुमेहयोर्महौषधम् ।

निम्नलिखितानां वटिकावृत्ततैलानां व्यवहारेण सर्वेषां बहुमूलाणां,
एष्य कृत्तपदादिज्वालाभस्तिष्कबलहीनतापुरुषत्वहानि-प्रभृत्युपद्रवसं-

युक्तानां सर्वविधानां सूत्राधिक्यानां प्रमेहपीडानाञ्च सम्यक् प्रशान्ति-
र्भवति ।

मासैकव्यवहारोपयुक्तानां द्विविधवटिकाघृततैलानां मूल्यम् ।१।
प्रेरणादिव्ययः (डाकमाशुलादि) १।०

वातरक्त-कुष्ठरोगयोर्महोषधम् ।

हस्तपदादिषु ज्वाला गात्राभ्यन्तरे पिपीलिकादिगतेरनुभवो
गात्रे विशेषतश्च गण्डादिषु चक्राकारचिह्नोत्पत्तिरित्यादिलक्षणसंयुक्ताः
सर्वविधा वातरक्तकुष्ठरोगा एतदौषधव्यवहारेण सत्वरं प्रशाम्यन्ति ।

मासैकव्यवहारोपयुक्तौषधतैलानां मूल्यम् ८।०
प्रेरणादिव्ययः (डाकमाशुलादि) १।०

॥

वासासृतम् ।

मेघनेनास्य क्षेप्तोत्कास-सर्वविधकास-वल्गोवेदना-श्यासकच्छ-रात्रि-
कालीनघर्म-प्रभृतीनां रोगाणां चाशु प्रशान्तिर्भवति ।

क्षुद्रैकपातस्य (१ पिण्ड) मूल्यम् १।०
प्रेरणादिव्ययः (डाकमाशुलादि) १।०

विडङ्गाष्टकम् ।

मेघनेतोऽस्थान्तस्याः सर्वविधाः क्रिमयो सम्यक् विनश्यन्ति,
क्रिमिजमिताजीर्ण-सुखजलोद्गम-वमनोद्देग-ज्वरोदरामय-शूलप्रभृतीनां
निवारणं भवति च ।

क्षुद्रैकपातस्य (१ कौटा) मूल्यम् ॥०
प्रेरणादिव्ययः (डाकमाशुल) १।०

१. ५१ (का १७७ (१-१०))
 नमोऽस्ति नमोऽस्ति (विष्णुः)
 भूनिष्ठादिकथायः ।

दूषितजलयायुः (व्याधेरिव) अनित्यज्वर-सर्वविधपुरातनज्वर-विषम-
 ज्वर-मेहघटितज्वर-पर्यायज्वर प्रभृतीनां तत्संयुक्तीहयकदादीना-
 मारोग्यकारकं महोपधिदम् ।

काचैककूपाः (१ वीतल) मूल्यम् १)

प्रेरणदिव्ययः (डाकसायुजादि) ॥१॥

५१ (का १७७ (१-१०))

उत्कृष्टः स्वर्णघटितः षड्गुणबलिजातिरो मकरध्वजः

५१ (का १७७ (१-१०)) स्वर्णसिन्दूरं वा ।

अनुपानविशेषेण सह सेवितेऽङ्गि महीपधे जीर्णज्वर-हस्त-
 पदादिज्वागानि द्राहीनतावायुरोमप्रमेहशुक्रतारल्यमामलिकचिन्ताध्य-
 यनजनितदौर्लभ्यमस्ति शिवाजी-भूतानिष्ट-काम्यद्वयस्याजातसर्वविध-
 रोगाणां हननं प्रशमो भवति ।

मपमावाणां मूल्यम् १)

एकतोलकस्य मूल्यम् २४)

प्रेरणदिव्ययः (डाकसायुज) १०

५१ (का १७७ (१-१०))

५१ (का १७७ (१-१०)) स्वर्णसिन्दूरं वा ।

इतेनानेन पारादोषजनिताभ्योपदंशिकक्षतानि, अपराणि च
 सर्वाणि क्षतानि, नालीव्रणानि च प्रसमुपयानि ।

कुड्मैकपात्रस्य (१ कौटा) मूल्यम् ॥१॥

प्रेरणदिव्ययः (डाकसायुज) १०

५१ (का १७७ (१-१०))

मालतीतैलम् ।

तैलमिदं विचंचासुल्योन्माद-सूक्ष्मा-क्षीणसुखायुः (हृदि रिया)-
 र्त्तैल्यकर्मकराणि चानि विषयतातिशयोक्त-मयद्वर-महोपकाराणां

अनुचितशुक्रवृत्तिमाहकसेवनजनितरोगाणां, खादविकारोर्वलरोगाणां, अतवायु-वायुजनितग्रहणी-वाताग्नीया-वायुसुखादिरोगाणाञ्च निवारणमम् ।

चुद्दैककाचकूषाः (१ शिशि) मूल्यम् ... ४१
मेरणादिव्ययः (डाकमागुलादि) ... ॥४॥

(५१५) चुद्दैककाचकूषाः (१ शिशि) मूल्यम् ... ४१
मेरणादिव्ययः (डाकमागुलादि) ... ॥४॥

मुस्तकादिचूर्णम् ।

सेवनादस्य शिश्नानामजीर्णोदराध्मानामाशयवृत्तामाशयमलता-
रुच्यप्रभृतय उदररोगाः सत्वरं प्रशमयाम्यन्ति । ५१६

चुद्दैककाचकूषाः (१ शिशि) मूल्यम् ... ॥५॥
मेरणादिव्ययः (डाकमागुलादि) ... ॥५॥

मुस्तकादिचूर्णम् । ५१७

ज्वरप्रकापसंयुक्ता ज्वर-विकार-गिस्तृविकानिसारप्रभृतयो
सत्वरमुपशाम्यन्ति । ५१८

चुद्दैककाचकूषाः (१ शिशि) मूल्यम् ... ॥६॥
मेरणादिव्ययः (डाकमागुलादि) ... ॥६॥

मुस्तकादिचूर्णम् । ५१९

ज्वरप्रकापसंयुक्ता ज्वर-विकार-गिस्तृविकानिसारप्रभृतयो
सत्वरमुपशाम्यन्ति । ५२०

चुद्दैककाचकूषाः (१ शिशि) मूल्यम् ... ॥७॥
मेरणादिव्ययः (डाकमागुलादि) ... ॥७॥

मुस्तकादिचूर्णम् । ५२१

चुद्दैककाचकूषाः (१ शिशि) मूल्यम् ... ॥८॥
मेरणादिव्ययः (डाकमागुलादि) ... ॥८॥

रक्तातिसारामरक्तग्रहणीरोगयोर्महौषधम् ।

महौषधमिदं त्वरशोथारुचिप्रभृत्युपद्रवसंयुक्तानामपि सर्वविध-
रक्तातिसारामरक्तग्रहणीरोगाणां निवारणायनम् ।

क्षुद्रैककाचकूष्याः (१ गिगि) मूल्यम् ... २)
मेरेखादिव्ययः (डाकमायुलादि) ... ॥

रास्त्रादिमर्दनम् ।

नियमेनास्त्रिन् मर्दिते सर्वविधवात-पृष्ठपार्श्वकटिजातुप्रवृत्तिजात
वेदवाघातघातजनितवेदनाफिकुवेदनादृग्भां मत्वरं शान्तिर्भवति ।

क्षुद्रैककाचकूष्याः (१ गिगि) मूल्यम् ... २)
मेरेखादिव्ययः (डाकमायुलादि) ... ॥

लोमशानचूर्णम् ।

लोमस्थाने प्रदत्तेऽस्त्रिन् लोमं विना तत्त्वमेव लोमाणि
जानि भवन्ति । श्वाकाफोलेप्रभृतिकोमलस्थानेष्वपि निर्विह
हार्यं भिदम् ।

क्षुद्रैककाचकूष्याः (१ गिगि) मूल्यम् ... २)
मेरेखादिव्ययः (डाकमायुलादि) ... ॥

शूलसंहारचूर्णम् ।

नियमपूर्वकं सेवितेऽस्त्रिन् बलदिनोत्पन्नमतियन्त्रण-हायकं मृ
मन्त्रपित्तस्य वमिकोष्ठवन्धप्रभृत्युपद्रवसंयुक्तानामपि शीघ्रसुपशाम्यति ।

क्षुद्रैककाचकूष्याः (१ गिगि) मूल्यम् ... २)
मेरेखादिव्ययः (डाकमायुलादि) ... ॥

सारस्वतारिष्टम् ।

शैवनेनास्य स्मृतिशक्तिपट्टिः, स्मरशुद्धिः, स्मृतिभाषणं, शरीरं बल-
वीर्यं पुष्टिकान्तिपट्टिश्च भवति, प्रगाढाध्ययनाधिकचिन्ताशुक्रतारस्य-
प्रवृत्तिजनिता मस्तिष्कहीनबलता पुनः शीघ्रं स्वाभाविकं बलमाप्नोति,
स्वल्पमेधासम्पन्नबालकबालिकानामधिकाध्ययनशीलकृतायाश्च बुद्धि-
सौक्ष्म्या मेधा बलवती चित्तञ्च सबलं भवति, कफशूलरजनाश सुस्वर-
माप्नुवन्ति, स्त्रीपुरुषाणामपत्योत्पादनहीनता प्रशस्यति च ।

लुप्तककाचकृपाः (१ गिगि) मूल्यम् ... १।

पेरणादिव्ययः (डाकमाशुलादि) ... ॥१०

सारियोदिकपायः ।

न्यायहृतेऽस्मिन् पञ्चरत्नोदकाद्विदोषोपदंश-धोनन-पुष्टिकान्ति-
युतं भगवन् प्रवृत्तयः मर्यादविषयतद्गोमाः शशमं यादौ दीवत्यं
स्फूर्तिः ... भवति, शरीरस्य कृष्टपुष्टं चित्तञ्च भाक्नु-
भवति । अन्धनिं बलकारकं रक्तपरिष्कारकञ्चौषधमिदम् ॥

लुप्तककानकृपाः (१ गिगि) मूल्यम् ... ॥१०

पेरणादिव्ययः (डाकमाशुलादि) ... ॥१०

सुधांशुद्रवः ।

न्यायहृतेऽस्मिन् पञ्चरत्नोदकाद्विदोषोपदंश-धोनन-पुष्टिकान्ति-
युतं भगवन् प्रवृत्तयः मर्यादविषयतद्गोमाः शशमं यादौ दीवत्यं
स्फूर्तिः ... भवति, शरीरस्य कृष्टपुष्टं चित्तञ्च भाक्नु-
भवति । अन्धनिं बलकारकं रक्तपरिष्कारकञ्चौषधमिदम् ॥

लुप्तककानकृपाः (१ गिगि) मूल्यम् ... ॥१०

पेरणादिव्ययः (डाकमाशुलादि) ... ॥१०

महा प्राणमै वरुणस्य अथवा वरुण
 (५३-३३) (७३-३३) मेरुद्विष्ट चिह्न

सुरसुन्दरीवटिका (सर्वविधस्त्रीरोगाणां महोषधम्) ।

७३-३३ (७३-३३) ७३-३३ ७३-३३

महोषधमिदं रक्तश्वेतप्रदरपद्मरजःबाधकगर्भस्त्रावप्रभृतीनां सर्व-
 विधस्त्रीरोगाणामारोग्यकारणम् । कल्याणकरी वटिकेयं सर्वशरीरस्व-
 गोषितं गोषयित्वा जरायुस्य सर्वरोगाणामारोग्यं विदधाति ।

सुदृक्पातस्य (१ कोटा) मूल्यम् ... २

प्रेरणव्ययः (डाकमाशुब) ... १०

महा प्राणमै वरुणस्य अथवा वरुण

२ १३३ १३ १३ १३

प्रसिद्धान्योषधानि ।

नाम	मूल्यम्
अभयान्वयणम्	३ माताः २
किस्तुरिभैरवम्	३ वटिकाः २
गुडपिप्प	३ माताः १
गुडूच्यादिलौहः	३ माताः १०
चतुर्मुखम्	३ १
चन्द्रोदयमकरध्वजः	३ २
चिन्तामणिचतुर्मुखः	३ २
जयमङ्गलरसः	३ २
ज्वरकुञ्जरपारीन्द्ररसः	३ २
ज्वराङ्गुगः	३ २
ज्वरान्नकरम	३ २
त्रैलोक्यचिन्तामणिः	३ २
धन्वीलौहः	३ माताः १०
पूर्णचन्द्ररसः	३ वटिकाः २
मृत्युञ्जयलौहः	३ २
यक्ष्मोद्घोदरहरलौहः	३ २
योगेन्द्ररसः	३ २

नाम :			मूल्यम्
रघुराजरसः	४५	...	७ वटिकाः २)
राजसृङ्गाक्षः	७ माताः ४)
लक्ष्मीविलासः	७ वटिकाः १)
जोहितचूर्णं (बालगुंडा)	" १)
बक्केचरः	" २)
वसन्तकुसुमाकरः	" ४)
वसन्ततिलकरसः	७ माताः २)
वातचिन्तामणिः	४०	...	७ वटिकाः २)
विषमज्वरान्नकजोहः	" २)
शङ्कराभ्रम्	" १००
शामारिबीजः	७ माताः १)
परिज्वरहरबीजः	७ वटिकाः २)
दुर्वाक्षसुत	७ माताः २)
...	७ वटिकाः १)
शोभनाथरसः	" २)

अवलेहः

इति

अवलेहः	७ माताः १)
...	" २)
दन्तीहरीतकी	" १)
भार्गीशुद्धः	" १००
...	" १००
...	" १०

(१६)

खण्डः ।

नाम
कथाखण्डः
साक्षात्खण्डः
सहचारिकेनखण्डः

तृतीयम् ।

आवपन्निकरणम्
ज्वरभैरवपुष्पम्
उद्यानुगणम्

मोदकः ।

जाम्बवमोदकः
मैत्रेयानन्दमोदकः
भुक्तकादिमोदकः
श्रीभाग्यशुक्लीमोदकः

आसवारिष्टम् ।

चन्द्रासवः
दाक्षारिष्टम्
अष्टतप्राणपतम्
अथोक्तम्

नाम	मूल्यम्
शीरकल्याणघृतम्	८० तोला. (१ सेर) ८.
घृतसप्ततम्	१२.
आगादिघृतम्	१६.
फणघृतम्	२४.
सङ्घीघृतम्	८.

तैलम्

नाम	मूल्यम्
अक्षरकतैलम्	८० तोला. (१ सेर) ८.
कन्दर्पसारतैलम्	४०.
किरातादि तैलम्	१६.
क्षुण्णसारणीतैलम्	१२.
गुडूच्यादि तैलम्	८.
मोषाब्ज	४०.
पञ्चमीमिहिरतैलम्	१२.
चन्दनादि तैलम्	१६.
विशतीप्रहारणीतैलम्	१६.
दशभूततैलम्	१६.
नारायणतैलम्	१२.
कुनेर्वादि तैलम्	१२.
क्षुण्णसारणीतैलम्	२४.
मरिचादि तैलम्	८.
महाकाजप्रसारणीतैलम्	२४.
महाबद्धाङ्गुलीतैलम्	१२.
पाषाणतैलम्	१६.
मङ्गमिहिरतैलम्	१२.
बाष्पादि तैलम्	८.

(१८)

नाम	मात्रा	तोलकः (१ सेर)
वासायन्तनादितैलम्
विष्णुतैलम्
अथरायसतैलम्
गुग्गुलुकादितैलम्
पद्मविन्दुतैलम्
सैन्धवादितैलम्
सोमराजीतैलम्
हिमसामरतैलम्

रससिन्दूरादि ।
मकरध्वजः
रससिन्दूरम्
पद्मगुणवलिजारितमकरध्वजः
पद्मगुणविजयमकरध्वजः
सर्पविन्दूरम्

मातृद्रव्यम् ।

नाम	मात्रा	तोलकः
जारिताम्बु
प्रवालः
सक्ता
रोषम्
सोहः
वज्रम्
सर्पम्

